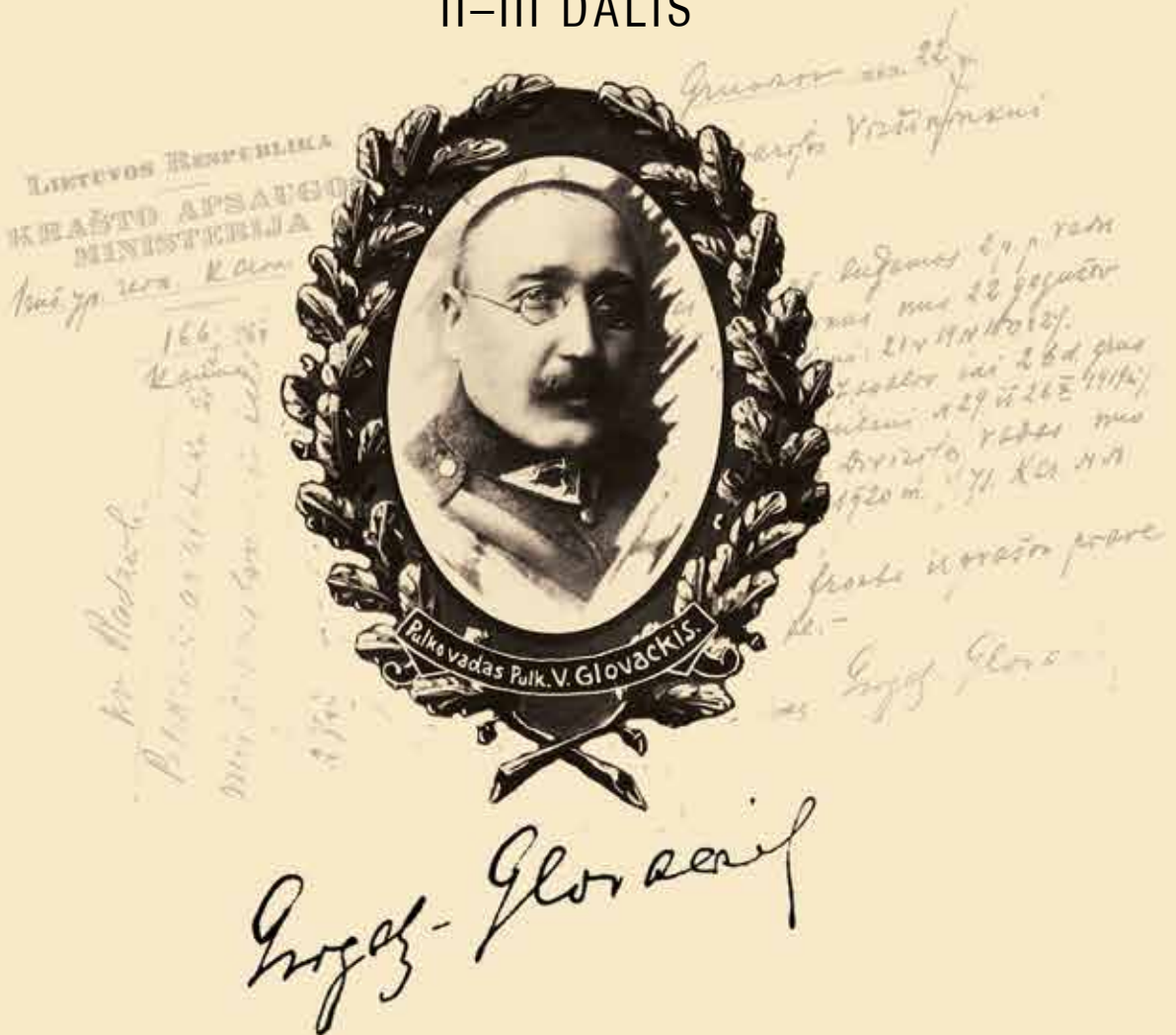

LIETUVOS KARIUOMENĖS ISTORIJA

VINCAS GRIGALIŪNAS-GLOVACKIS
GENEROLO ATSIMINIMAI

II–III DALIS

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS KARO AKADEMIJA
LITUANISTIKOS TYRIMO IR STUDIJŲ CENTRAS

VINCAS GRIGALIŪNAS-GLOVACKIS

GENEROLO ATSIMINIMAI

II dalis. Lietuvoje

III dalis. Demokratijos sukuriuose

Vilnius 2017

*Vienintelės geros istorijos yra parašytos tu,
kurie patys įtaigojo aprašomus veiksmus.*

Montaigne

Turiu didžiulį istorijos pajautimą. Aš padėjau ją daryti.

Rear Adm. Rowland G. Freeman III, U.S. Navy

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Atsakingieji redaktoriai: mjr. Gintautas Jakštys (I dalis);
ats. plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis (II ir III dalys).

© Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2017
© Litanistikos tyrimo ir studijų centras, 2017

Atsakingųjų redaktorių nuomonė ne visuomet sutampa su autoriaus.

ISBN 978-609-8074-69-7

TURINYS

II dalis. LIETUVOJE

Pirma knyga. ORGANIZUOJAMĖS

I skyrius. VILNIUS	9
II skyrius. KAUNAS – PANEMUNĖ	23
III skyrius. KONFLIKTAI SU VYRIAUSYBE	38
IV skyrius. GAUNAM VĒLIAVĄ	53

Antra knyga. PIRMYN Į KOVĄ UŽ TĖVYNĘ

I skyrius. RAUDONIEJI SKĖRIAI	59
II skyrius. KRYŽIUOČIŲ AINIAI	96
III skyrius. BALTASIS ARAS	111

III dalis. DEMOKRATIJOS SŪKURIUOSE

Trečia knyga. DEMOKRATIJOS SŪKURIUOSE

I skyrius. YPATINGI IR NE TIEK YPATINGI REIKALAI	175
II skyrius. MOSCOVIA AD PORTAS.....	205
III skyrius. KARALIUS LANKO LIETUVĄ	221
IV skyrius. ANTROS JAUNYSTĖS STUDENTAS	233
V skyrius. NEPRIETELIAI, BIČIULIAI IR ŠIAIP PAŽĪSTAMI	243

Ketvirta knyga. LAISVAS PAUKŠTIS

I skyrius. THEMIS IR KRISTAUS TARNYBOJE	265
II skyrius. APOKALIPSĖS RAITELIAI SKRIEJA LIETUVOS PADANGE	285
III skyrius. BENAMIO KELIU	304

PIRMA KNYGA

Organizuojamės

*Nesulaukysi upės bėgimo,
Nors ir tekėtų ji pamažu...*

I skyrius. VILNIUS

Iš Poltavos Ukrainoje per Holubus, Minską aš su šeima traukiniu riedėjau į Lietuvą. Tą kelionę jau esu aprašęs šių atsiminimų pirmos dalies pabaigoje.

1918 m. spalio mėn. antroji pusė. Pagaliau esame Vilniuje. Vilniuje!

Vilnius ne kažkoks nežinomas tolimos gubernijos ar *severo zapadnovo kraja*¹ miestukas, bet Vilnius – Nepriklausomos Lietuvos sostinė! Ne padavimuose ir ne sapnuose, bet realybėje vėl skardėjo Geležinio Vilko balsas. Koks džiaugsmas! Tą truputėlį daiktelių ir skudurų, ką vežamės, palikome žmonos tetos bute, kur laikinai ir apsistojome, o patys išskubėjome į miestą. Pirmiausia kur? Jokios abejonės. Pirmiausia į Aušros vartus, kad pasidalytume džiaugsmu su Dangaus ir Lietuvos Valdove ir kad paprašytume jos tolesnės palaimos ir globos jau savojo žemėj.

¹ Šiaurės vakarų kraštas (rus.).

Kitą dieną nuvykau prisistatyti Lietuvos Tarybai. Ji buvo įsitaisiusi Gedimino g. 13 rūmuose, kurie rusų laikais buvo Vilniaus karo apygardos kariuomenės teismo būstas. Čia pirmą kartą Nepriklausomoje Lietuvoje susitikau su mano jaunystės bičiuliu, mano kaimyninės Stakliškių, Alytaus apskr., parapijos klebono kun. Buivydo auklėtiniu Liudu Gira.

Tikras stebuklas. Dešimt metų, kai nebuvo matęs mano artimo lietuviškojo pagrindžio veiklos draugo. Ir tai buvo pirmas pažįstamas asmuo, kurį sutikau ir dar lietuviškos Tarybos būstinėje. Ar ne stebuklas? Akys užplūdo ašaromis. Kelias minutes negalėjau ištarti nė žodžio.

Džiaugsmui kiek aprimus ir persimetus pirmais asmeniniais klausimais ir atsakymais, pokalbis nukrypo į ramesnes vėžes. Daugiau kalbėjo jis, o aš godžiai klausiau. Sutarėme, kad apie mano atvykimą jis informuos Apsaugos komisiją – St. Šilingą, gen. Nagevičių², neprisimenu trečiojo pavardės. L. Gira buvo šios komisijos sekretorius. Kitos dienos rytą Gira man pareiškė, kad Apsaugos komisija nusprendė kurti kariuomenę. Aš esu skiriamas pirmojo pulko vadu, o Gira – Vilniaus miesto komendantu. Taip pat pasakė, kad komisija pageidauja, kad darbas būtų pradėtas Visų Šventųjų dieną, t. y. lapkričio 1 d.

1918 m. lapkričio 23 dienos paskelbimas kariuomenės kūrimosi pradžia remiasi daugiau pripuolamu, atsitiktiniu faktu. Tą dieną buvo datuotas pirmas atgimstančios kariuomenės įsakymas. Beje, pats įsakymas buvo skirtas ne kariuomenei, bet Krašto apsaugos ministerijai. Tikrąją kariuomenės kūrimosi pradžia reikėtų laikyti 1918 m. lapkričio 1 d., kai iš tikrųjų buvo pradėtas organizuoti Pirmasis pulkas (vėliau pavadintas Gedimino vardu) ir Vilniaus miesto komendantūra. Jei dėl neaiškių samprotavimų Visų Šventųjų dienos nenorima laikyti kariuomenės steigiamąja diena, tai dar galima būtų pasirinkti lapkričio 11 d., kai buvo sudarytas pirmas „amžinojo neutraliteto“ Ministrų kabinetas su prof. Aug. Voldemaru priešakyje. Taip pat būtų buvę tikslingiau pasirinkti kariuomenės steigimo pradžia, kai buvo sudarytas Krašto apsaugos štabas, vadovaujamas gen. Jurgio Kubiliaus³. Kad lapkričio 23 d. buvo pasirinkta atsitiktinai, rodo ir faktas, kad tą dieną Pirmasis pulkas jau turėjo per tuziną karininkų, kurie vėliau tapo atgimstančios kariuomenės divizijų ar pulkų vadais. Mano pirmasis pavaduotojas gen. Adamkevičius tapo 2-osios divizijos vadu, plk. Skorupskis – 1-osios divizijos vadu, plk. Dundulis – Artilerijos pulko vadu, vėliau gen. Čaplikas – 8-ojo pėstininkų pulko vadu, plk. Genys – 7-ojo pėstininkų pulko vadu ir t. t. Vilniaus komendantūra jau turėjo komendantą Liudą Girą, jo pavaduotoją plk. Škirpą, adjutantą kpt. Gužą, Vilniaus etapo komendantūra –

² Minimu laikotarpiu V. Nagevičius neturėjo generolo laipsnio. Carinėje kariuomenėje jam buvo suteiktas papulkininkio laipsnis, o generolo leitenanto laipsnis suteiktas 1920 m. gegužės 14 d. – *ats. redaktorius*.

³ Jurgiui Kubiliui carinėje kariuomenėje buvo suteiktas pulkininko laipsnis, o generolo leitenanto laipsnis suteiktas 1919 m. lapkričio 18 d. Visi šioje pastraipoje karininkų minimi laipsniai buvo suteikti kur kas vėliau, nei juos turėjo 1918 m. lapkričio mėn. – *ats. redaktorius*.

komendantą plk. Jackevičių, Apsaugos štabas – gen. Kubilių ir kitus. Kareivių savanorių jau buvo per pusantro šimto. Taigi kariuomenės steigimo pradžia laikyti dieną, kai ką tik atvykęs pulkininkas, vėliau gen. Galvydis-Bykauskas buvo skiriamas 1-ojo pulko vadu, yra nesiskaitymas su tikrove ir kariuomenės steigimo istorijos iškraipymas. Manau, kad Lietuvos kariuomenės istorikai turėtų šią klaidą atitaisyti.

Svarbu tai ir todėl, kad tuo metu dar vokiečių okupuotame Vilniuje ne vien tik mes kūrėmės. Buvo steigiamos ir organizuojamos ir kitos „kariuomenės“. Rusų bolševikų organizacinis štabas buvo Varnų g. 5. Jie sugaudytus vienminčius siųsdavo į Smolenską. Lenkų organizacinis štabas (Užupio g. 5) sumedžiotus jiems simpatizuojančius siuntė į Lapių (lenk. *Łapy*) geležinkelio stotį, kur buvo tvėriama *białorusko–łitewska divizja*⁴. Taip pat buvo pačių okupantų vokiečių organizuojamas „Freikorps“, kuris sugaudytus jaunuolius siuntė į Karaliaučių. Visos šios organizacijos už mus buvo stipresnės ir turtingesnės tiek valiuta, tiek ir ginklais.

Kai mes, plikiai, pradėjome tvėrti tiek pulką, tiek komendantūrą, tai jie visi iš mūsų juokėsi. Vilniuje rusų kalba leidžiamas satyros laikraštपालािकis „Lunnyj žitel“ („Mėnulio gyventojas“) net įdėjo mus pašiepiantį skelbimą:

„Reikalingi savanoriai su nuosava apranga ir ginklais tarnauti veltui. Kreiptis ir siūlytis Lietuvos Taryboje, Jurgio prospektas nr. 13.“

Kai kuriuose sluoksniuose vyravo nuomonė, kad Lietuvai paskelbus „amžinąją neutralitetą“, Belgija, Šveicarija, Monakas – visi tą neutralitetą meiliai pripažins ir todėl Lietuvai jokios kariuomenės nereiks. Užteks kokios nors „liaudies milicijos“. Mūsų kaimynai tokia galvosena džiaugėsi ir ją protegavo, nors slapta juokėsi sau į kumšteliuos. Mes, kariai, regėjome kaimynų klastą ir dėjome visas pastangas tą „amžinojo neutraliteto“ iliuziją išsklaidyti tiek Ministrų kabinete, tiek ir susidariusioje pacifistų grupelėje. Tai padaryti nebuvo lengva.

Neturėdami savo pastogės, pirmuosius savanorius telkėme Lietuvos Tarybos rūmų rūsyje. Grindys buvo išklotos palaidais šiaudais, čiuzinių neturėjome. Taip pat neturėjome ir virtuvės. Pirmieji savanoriai buvo maitinami privačiose valgyklose. Kiekvienam buvo skirta diena pusė ostmarkės⁵ ir už tą sumą turėjo patys susikombinuoti maistą. Ginkluoti buvo savo atsineštais ginklais arba slapta pirktais iš vokiečių kariuomenės. Oficialiai vokiečiai ginklų nedavė. Karininkai privalėjo turėti vokiečių okupacinių įstaigų išduotus „Waffenschein“⁶. Kiek vėliau pulkų štabai patys galėjo išduoti tokius leidimus, bet jie turėjo būti lietuvių ir vokiečių kalbomis. Šiuos leidimus, taip pat ir asmens liudijimus reikėjo visuomet turėti su savimi.

⁴ Baltarusių–lietuvių divizija (len.).

⁵ Vokietijos piniginis vienetas, vartotas okupuotoje Rytų teritorijoje per I pasaulinį karą.

⁶ Leidimas laikyti ginklą (vok.).

Ponios S. Smetonienės, p. Aukštulaičio⁷ ir gen. Nagevičiaus pastangomis pagaliau pavyko gauti pastogę. Tai buvo tuo metu moderniausios artilerijos kareivinės, stovinčios ant Neries kranto netoli elektros jėgainės. Tuo pat iš rūsio persikėlėme į šias patalpas ir pradėjome žmoniškai tvarkytis. Sutvarkėme ir mitybą. Šioje srityje daug pasidarbavo pirmasis pulko ūkio vedėjas plk. Liudas Butkevičius⁸. Su jo tėvu bei svainiu p. Antanu Deltuva buvo tekę glaudžiai bendradarbiauti dar tebebūnant Poltavoje. Taip pat daug darbo įdėjo ir pulko kvartirmeisteris⁹ karo valdininkas Užga. Po kelių dienų šias kareivines ir virtuvę perėmė Vilniaus etapo komendantūra, vadovaujama plk. Jackevičiaus. Kadangi jis kalbėjo tarmiškai, tai husarai jį praminė pulkininku Urkliu.

1918 m. lapkričio 11 d. baigėsi Pirmasis pasaulinis karas. Pas mus buvo suformuotas pirmasis Ministrų kabinetas, o Vokietijoje kilo revoliucija ir buvo pašalintas kaizeris Vilhelmas II. Vokietija pasiskelbė respublika, susidarė kareivių tarybos. Tačiau Vokietijos revoliucija nuėjo visai kitais keliais nei Rusijos. Vokietijos karininkijos ir apskritai inteligentijos niekas nešalino ir nesmaugė, niekas pulkų vadais ar įstaigų viršininkais neskyrė pulko virėjo ar raštininko, niekas karininkų antpečių nekalė vinimis prie pečių. Visa vyresnybė liko savo vietose, tik susidarė naujas kontrolės aparatas – „Soldatenrat“¹⁰. Jų karinė vyresnybė palaikė glaudų ryšį su tomis tarybomis. Taip pat šiuo metu išryškėjo skirtumas tarp vokiečio ir mūsų partiečio. Vokietis pirmiausia yra vokietis, o po to partietis. Partijos reikalai turi paklusti valstybės reikalui. Mūsiškiai – pirma kokios nors partijos narys, o po to jau lietuvis, tautos sūnus. Partijos reikalas jam yra *suprema lex*¹¹.

Vokietijoje kilusi revoliucijos banga pasiekė Vilnių ir Lietuvą. Vilniuje ir Kaune susidarė *soldatenratai*. Vilniaus *soldatenrato* pirmininku buvo išrinktas p. Aukštulaitis, prūsų lietuvis, gal kiek godus valdžios, bet labai gyvas, energingas, veiklus vyras. Svajonė, kad po revoliucijos kiek palengvės, išnyko kaip rūkas saulei patekėjus. Greičiausia, kad dar pasunkėjo, bet tai tenustato istorikai.

Teko stebėti, kaip Gedimino gatve tvarkinga rikiuote žygiavo vokiečių daliniai į mitingą Katedros aikštėje. Ten tvarkingai aptarė savo reikalus, išrinko *soldatenratą* ir lygiai taip pat tvarkingai su kariniu orkestru priekyje grįžo į savo kareivines. Prie žygiuojančios kolonos prisišliejo ir rusiško revoliucinio šlamšto pasekėjų gauja bei krūva kitataučių, daugiausia žydų paauglių, kurie supo orkestrą iš visų pusių. Kai kolona žygiavo pro vokiečių komendantūrą, vienas tos gaujos narių įlėkė į ją ir bandė nuplėšti Vokietijos valstybinę vėliavą. Vos jam palietus vėliavą, vokiečių kariai iš trečio aukšto jį išmetė į gatvę, kur ir supliuško.

⁷ Autorius visame tekste mini Aukštulaičio pavardę. Turėtų būti Jurgis Aukštuolaitis – *ats. redaktorius*.

⁸ L. Butkevičiui pulkininko laipsnis suteiktas 1930 m. lapkričio 23 d. – *ats. redaktorius*.

⁹ Kvartirmeisteris – asmuo, tvarkantis kariuomenės išskirstymą po butus.

¹⁰ Kareivių taryba (vok.).

¹¹ Aukščiausias įstatymas (lot.).

Ta scena stebintiems žiūrovams paliko gilų įspūdį ir dar kartą patvirtino, kad Vokietijos revoliucija – tai ne Rusijos, jog vokiečiai gerbs tai, kas vokiška, ir neleis jokiai gaivalui vadovauti.

Kad išvengtume visokių ekscesų ir išsišokimų, liepiau pastatyti sargybas prie Tarybos ir Apsaugos štabo rūmų. Ir gerai, kad taip buvo padaryta. Mat tie rusiško šlamšto pasekėjai, prisidengdami vokiečiais, norėjo pulti tiek Tarybą, tiek ir Apsaugos štabą. Kai pamatė ginkluotas sargybas ir šautuvus, kiek atvėso ir pasitenkino akmenų svaidymu iš tolo. Vienas akmuo išmušė langą. Chuliganų gauja buvo aptramdyta į mitingą žygiuojančių vokiečių. Nuo to laiko iki išsikėlimo į kareivines visada statydavome sustiprintą sargybą prie Tarybos ir Apsaugos štabo.

Kai man buvo pavesta tvirti pirmą pulką – be pastogės, be pinigų, be ginklų, gerokai aplenkėjusioje srityje – tai, aišku, buvo reikalaujama stebuklo. Tai ir vėl pirmiausia į Aušros vartus, Katedrą, prie šv. Kazimiero karsto. Aušros vartų Švenčiausioji Panelė ir šv. Kazimieras tiek kartų buvo gelbėję Lietuvą, kad ir dabar paprašiau jų pagalbos, kad galėčiau sėkmingai pradėti ir įvykdyti pavestą užduotį. Ir nebuvau apviltas.

Kitas žygis buvo pas plk. Giedraitį, Lietuvos Tarybos sekretorių (vėliau buvo ir krašto apsaugos ministru), kuris turėjo visų Tarybą aplankiusių karininkų adresus. Gavęs juos, skubiai išsiuntinėčiau visiems kvietimus prašydamas kuo skubiausiai atvykti į Vilnių. Taip pat prašiau, kad atsigabentų kiek galima daugiau maisto ir paslėptus ginklus. Šaukimas buvo priimtas ir už poros savaičių pulke turėjau per tuziną karininkų: gen. Adamkevičių¹², plk. Genį, Čapliką, Skorupskį, Dundulį, Butkevičių, mjr. Motiejūną-Valevičių, kpt. Mikėną, karo vald. Užgą ir kitus, kurių pavardžių neprisimenu, bet esu tikras, kad kas nors kitas juos prisimins ir jų vardai bus aukso raidėmis įrašyti į mūsų kovų istorijos lapus.

Kai tik gavome pastogę, tuoj pat pradėjome visai neblogai organizuotis ir tvarkytis. Lygiagrečiai kaimynystėje tvarkėsi Vilniaus karo ir Etapo komendantūros, Apsaugos štabas (Gedimino g. 11). Ir visa tai dar prieš lapkričio 23 d. ir pirma, nei susiformavo pirmasis Ministrų kabinetas, kuris ir buvo susidaręs, bet dar nebuvo susiorganizavęs.

O kaip mes, pirmieji savanoriai, ginklavomės?

Vokiečiai nors ir žadėjo duoti ginklų, bet jų nedavė. Na, tai suprantama. Kas ant savo paties galvos ginkluos galimą priešą? Okupantai žinojo ir jautė padarytą ir dar tebedaromą lietuvių tautai žalą. Būtų naivu jiems tikėtis lietuvių padėkos. Kaip geri Kryžiuočių ordino ainiai, jie nebuvo tiek naivūs. Tai buvo viršūnių pozicija. Eiliniai vokiečių kareiviai žinojo, kad kai tik jie grįš į *faterlan-*

¹² Šiame sakinyje minimi karininkų laipsniai buvo suteikti kur kas vėliau, nei juos turėjo 1918 m. lapkričio mėn. – *ats. redaktorius*

*da*¹³, ginklai bus iš jų atimti ir tai veltui. Tai ar ne geriau *gewehra*¹⁴ parduoti lietuviams? Aišku, slapta. Kainos buvo nustatytos tvirtos: šautuvas – 50 ostmarkių, automatas – 100, lengvasis *Maksimo* kulkosvaidis – 250, sunkusis kulkosvaidis – 300, įvairūs artilerijos pabūklai – nuo 200 iki 1000 ir daugiau markių. Šoviniai – 5 pfenigai¹⁵. Prekyba vyko Piromonto rajono skersgatvyje, netoli mano namų ir netoli kareivinių. Iš pradžių pardavėjai lankėsi poromis, o atokiau jie buvo sekami kitos poros su raiščiais ant rankovių – tai lyg „tvarkos patruliai“. Kai mūsų Tamošėlis džiūgavo pirktu ginklu, tai tie „tvarkos patruliai“ prisiartindavo, ginklą atimdavo ir dar kartais ir patį Tamošėlį „apdovanodavo“. Bet ar mes esame blogesni nei tie „pardavėjai“? Mūsiškiai eidami pirkti irgi ėjo poromis ar net po keturis. Vienas ėjo pirkti, kiti sekė. Kai pirkimo operacijai pasibaigus mūsiškis eidavo ginklu nešinas ir būdavo vokiečių „tvarkos patrulio“ sulaikomas, tai atsirasdavo kitas ir padėdavo „susitvarkyti“. Grįždavo tuomet į kareivines ne vienu, bet keliais ginklais nešini. Tie „priediniai“ ginklai būdavo atimti iš vokiečių „tvarkos patrulio“, o apmokėta jam... antausiais. Tai vyko pradžioje. Vėliau prekyba ėjo į normalias vėžes: pardavėjai ramiai atiduodavo ginklą, pirkėjai apmokėdavo nustatytą kainą ir abu grįždavo ramiai į savo kareivines. Pirkdavome ir pistoletus, bet labiau buvo mėgstami naganai ir parabeliai, už kuriuos mokėdavo net 100 markių, jei tik būdavo su pakankama šovinių atsarga. Ginklai buvo perkami savanorių, nes pinigų, gautų iš Tarybos, ne visada pakakdavo net maistui.

Truputį apsitvarkęs su organizaciniais reikalais, nutariau, kad jau laikas kiek pasirūpinti ir savo artimaisiais bei giminėmis. Netoli Vilniaus mano svainis turėjo Mackevičių dvarelį. Ten susispietė tiek jo šeima, tiek ir mano uošvė bei kiti mano žmonos giminės. Taigi gavęs porą laisvų dienų asmeniniams reikalams susitvarkyti ir apsirūpinęs įvairiausiai galimais ir negalimais leidimais, išskubėjau į Mackevičius. Dar ir kita priežastis traukė mane į Mackevičius... pilvas. Reikėjo maisto ir tikėjaisi, kad kaime būsią lengviau jo gauti nei Vilniuje. Turėdamas tuos visus leidimus, be didelių sunkumų galėjau nuvykti į Mackevičius ir grįžti, ir be to, dar apsikrovęs ryšuliais, mazgeliais, vilnietišku terminu – bebechais.

Mackevičių neatpažinau. Frontas buvo riedėjęs per šią apylinkę. Pusė rūmų stogo dievai žino kur išnyko, sušaudytos sienos, kaip rėtis, sode ir daržuose žiojėjo apleistų apkasų grioviai, daržinės nebebuvo, tvartai supleškinti, tvenkiniai išgaravo, lyg jų niekada nebūtų buvę. Neatpažinau nei uošvienės. Vilniaus bajorų teismo teisėjo našlė, prieškariniais laikais buvusi *grande dame*¹⁶, dabar buvo susmukusi, sulysusi, nuskurdusi.

¹³ Gimtinę (vok.).

¹⁴ Šautuvą (vok.)

¹⁵ Vokietijos piniginis vienetas.

¹⁶ Didelė ponija (pranc.).

Vietos apylinkės gyventojai balgudžiai guodėsi, kokia sunki buvo vokiečių okupacija. Kad buvo apiplėšti, kad praužęs frontas pridarė nuostolių ir pareikalavo daug aukų. Kalbant su žmonėmis, jie kartais papasakodavo humoristinių, nors kartais jiems skaudžių, nuotykių.

– Žinai, panočku, kaip jie, kad juos kur devynios, mus mokino punktualumo, – paklausė vienas okolicos baltgudys.

– Iš kur gi aš galiu žinoti, – atsakiau.

– Matai, panočku, nežinau dėl ko, bet iššaukė mane į *Voistumą*, į komendantūrą. Liepė ateiti aštuntą valandą ryto.

– Na, ir nuėjai? – paklausiau.

– Nuėjau. Bet, žinai, pagalvojau. Komendantas – svarbus asmuo, tai argi bus anksti jau atsikėlęs. Tai nuėjau 9.00 val. ryto.

– Aha.

– Ir žinai ką. Pažiūrėjo į mano šaukimą ir sako: „Tau kada buvo liepta ateiti? Aštuntą? O dabar kuri valanda? Devinta.“ – Iššaukė žandarus, liepė mane nuvesti į arklides ir įkirsti 25 į uodegą. Kad jį kur paibeliai¹⁷. Ir įkirto. Atvedė vėl pas komendantą, o tas ir sako: „Ateisi ryt 8 valandą.“

– Tai ką? Nuėjai kitą dieną?

– Nuėjau, panočku, nuėjau. Bet gavęs tokią skaudžią pamoką vos tik iš ryto atsikėliau, tuoj ir numoviau į tą velnio komendantūrą. Atvykau apie 6 val. ryto. Žiūriu, komendantas tvarkosi, atsikėlęs. Tai aš brūkšt ir kišu jam į rankas šaukimą. Jis pasižiūrėjo ir sako: „Kada tau buvo liepta ateiti? Aštuntą? O dabar šešta.“ – Ir vėl į arklides, ir vėl 25 į pasturgalį. – „Ryt ateisi aštuntą.“

– Nuėjai?

– O taip, panočku. Laukiau, kol laikrodys pradės mušti aštuonias ir atkišau šaukimą.

– Tai ši sykį į arklides nenuvarė? Ko gi vokiečiai norėjo?

– Nežinau, panočku. Sako, reikalas jau išaiškintas. Išvijo lauk.

Neblogas metodas mokyti punktualumo, pagalvojau. Tikrai vokiškas. Dar iš Kniprodės laikų išlikęs. Vokiečių okupacijos metu viskas buvo draudžiama, viskas atimama. Bet kartais fricas¹⁸ apsirikdavo ar tai dėl kalbos nežinojimo, ar kad mintį iškreipdavo, ar kalbos nesuprasdavo, ar dėl ko kito.

Važiuoja moterėlė į turgų. Vežasi kumpį, lašinių, puodynę grietinės. Kumpį padėjo po sėdyne ir ant jo atsisėdo. Grietinės puodą pastatė tarp kojų, kad nepvirstų, sijonu pridengė, kad musės neįlėktų. Pakeliui sulaiko vokiečių žandaras.

– *Halt*¹⁹, matka. Kur važiuoji?

– Į turgų, panočku.

– Į turgų? Ką veži?

¹⁷ Pikta dvasia, velnias, nelabasis, iš rus. погибель

¹⁸ Šitaip vadino vokiečius.

¹⁹ Stok (vok.).

– Kumpį ir smetoną²⁰.

– Kur?

– Kumpis čia, – rodydama po sėdyne sako moterėlė, – smetona čia, – rodydama į pasterblę mostelėjo moterėlė.

– *Raus*²¹, *matka*, – užrėkė paraudęs vokietis. Jam net į galvą neatėjo, kad moterėlė sako tiesą. Pagalvojo, kad moterėlė iš jo tyčiojasi.

Ūkininkai privalėjo visus grūdus pristatyti į vokiečių administruojamus malūnus. Čia jiems būdavo išduodama miltų „norma“. Kokia tai norma, visi patyrėme ant savo pačių sprando. Senesnieji, tiek per pirmą, tiek per antrą vokiečių okupaciją, o jaunesnieji jas pažįsta iš Antrojo pasaulinio karo metu vyravusių vokiškų maisto kortelių. Ūkininkams buvo uždrausta naudoti ar net turėti namuose girnas. Bet koks ūkininkas neturės namuose girnų? Vokiečių šnipukai sekdamo ir pranešdamo į komendantūras visokius „prasižengimus“ vokiečių potvarkiams.

Buvo pranešta, kad ūkininkas X turįs namuose girnas ir malų grūdus. Siunčia komendantas žandarus kratos daryti ir tas girnas surasti ir atimti. Žandarai nuvažiuoja, ūkininkas juos meiliai pasitinka. Stalas jau užtiestas ir vaisės paruoštos. Tačiau, žinai, vokietis juk pareigingas. Tai visur viską iškrečia, bet girnų nesuranda. Ūkininkas sako, kad tai tik neprietelių pikti liežuviai prasimanę, kad jis turįs girnas. Prašo mielus svetelius prie stalo, prašo užkąsti ir išgerti. Jis juk taip „mylįs ir gerbiąs“ vokiečius. Ir išvažiuoja žandarai patenkinti. Atraportuoja komendantui, kad jokių girnų neradę, kad ūkininkas X esąs „ju“ žmogus ir t. t. Tačiau šnipukai vėl praneša, kad ūkininkas X vis dėlto malų namuose, reiškia girnas turi. Šiuo sykiu komendantas siunčia savo pavaduotoją. Nuvažiuoja, viską kuo nuodugniausiai iškrečia, bet girkos tarsi skradžiai žemę nugarmėjusios. Ir vėl ūkininkas „malonius svetelius“ vaišina ir vis girdo tvirtindamas, kad esą tai piktų liežuvių prasimanymas. Grįžęs pavaduotojas atraportuoja, jog tai piktų pavyduolių prasimanymas, kad ūkininkas X „ju“ draugas. Įkrečia šnipukams į kailį, kad jie pranešinėja nebūtus dalykus, gandas. Po kiek laiko vėl šnipukai tvirtina, kad ūkininkas X turi girnas. Šiuo sykiu važiuoja pats komendantas. Taip viską iškrečia, kad ir adatą dviejose šieno kupetose būtų suradęs. Girnų nėra. Vėl puota. Komendantas patenkintas, net susibičiuliauja su ūkininku X. Grįžęs vėl liepia iškaršti kailį šnipukams. Po to daugiau pranešimų apie girnas nebuvo. Vokiečiams traukiantis, komendantas atsisveikinimo puotoje paklausė savo „bičiulio“, ar tikrai jis neturėjęs girnų.

– Aišku, kad turėjau.

– Kur?

– O gi štai!

²⁰ Grietinė.

²¹ Eik (vok.).

Pasirodė, kad kai tik ūkininko šeima pamatydavo atvažiuojant žandarus, tai girnas išardydamo. Girnų pagalys virsdavo šluotražiu, o girnų akmuo būdavo įleistas į stalą. Stalas tuoj pat padengtas ir apstatytas valgiais. Kas lies „maloniems sveteliams“ paruoštą stalą? Tai girnos ir nebuvo surastos.

Na, bet surimtėkime.

Vokiečiai traukdamiesi savo pozicijas užleisdavo bolševikams. Iš visokių šaltinių surinktos žinios rodė, kad jie artėja prie Vilniaus. Jei tik eis per Vilnių, tai Vilnius negalės atsilaikyti, juoba kad dar nesuspėjome sutelkti pakankamos jėgos, o be to, neturėjome pakankamai ginklų ir negalėjome jų laisvai gauti. Viso to neturint, atrodė, kad Vasario 16 d. Aktas, perfrazuojant, „netaps kūnu“. Surinkęs žmonos giminaičius ir apsirūpinęs kiek maistu, skubėjau atgal į Vilnių.

Trumpai apibūdinsiu bent porą mano pirmųjų karininkų.

Mano pirmasis padėjėjas gen. Adamkevičius į pulką stojo turėdamas rusų štabskapitono laipsnį. Jis buvęs Rovne pradėto organizuoti lietuvių bataliono vadas. Tokie daliniai buvo pradėti organizuoti įvairiose Rusijos vietovėse: Rovne, Vitebske, Smolenske, Čitoje, Dorpate, Ravelyje. Iš Čitos grįžęs mjr. Tomkus²² buvo atsigabėjęs septynių mūsų kareivių kankinių krauju apšlakstytą bataliono vėliavą, kurią vėliau perdavė Karo muziejui.

Estijos lietuvių eskadrono vadas kpt. Juozas Mikuckis, grįžęs į Lietuvą, buvo skirtas Kauno miesto ir apskrities policijos viršininku. Iš ten jį „iškrapščiau“ ir 1918 m. pabaigoje paėmiau į savo pulką, bet tik trumpam laikui, nes kitų metų Trijų Karalių dieną ministerija jį vėl paėmė ir paskyrė Kauno karo komendantu. Šioje pozicijoje jis išbuvo, kol iš pavydo „Metropolio“ restorane Kaune vos neušovė Dirsės ir dėl to pateko į sunkiųjų darbų kalėjimą.

Iš tų įvairiose Rusijos vietovėse organizuojamų dalinių nieko neišėjo. Karo istorijoje yra žinoma, kad tokie daliniai tol būna toleruojami, kol jie dirba ar būna naudingi tai svetimai valstybei, kur jie būna organizuojami. Kai tik jie atsisako aktyviai bendradarbiauti, tai tuoj būna išformuojami, o jų nariai skaudžiai nukenčia. Tik karo istorijos nežiną ar tiesiog neišmanėliai gali leisti suviliojami svetimoje arba net savoje, stipraus priešų okupuotoje teritorijoje organizuoti karinius dalinius. Anksčiau ar vėliau jie bus panaudoti arba okupanto užmačioms vykdyti, o jei ne, tai bus sunaikinti. Net ir savoje, jau tik labai nusilpusio priešų okupuotoje tėvynėje, sėkmingas organizavimas nėra lengvas ir paprastas.

Toliau prisiminsiu ir apibūdinsiu kitus mano karininkus.

²² Toliau šioje dalyje ir beveik visame antrosios knygos 1-ajame skyriuje visi nurodomi karininkų laipsniai yra neteisingi. 1919 m. gruodžio mėn. Lietuvos kariuomenėje buvo panaikinti visi kariniai laipsniai, palikti tik du laipsniai: karininkas ir eilinis, todėl šiose dalyse minimų karininkų laipsniai turi būti nurodyti „karininkas“. Kariniai laipsniai Lietuvos kariuomenėje įvesti tik 1919 m. rugsėjo 13 d. laikinajai Vyriausybei priėmus Karinių laipsnių įstatymą – *ats. redaktorius*.

Grįžęs į Vilnių radau staigmeną: pirmąjį įsakymą. Radau jį atvykęs į pulko štabą. Net neatsiklausus manęs, Pirmojo pulko vadu buvo skiriamas tik ką atvykęs gen. Galvydis-Bykauskas. Tai nustebino tiek mane, tiek ir mano pirmuosius karininkus. Mano kvietimu buvo atskubėję Adamkevičius, Skorupskis, Matiejūnas-Valevičius, Liudas Butkevičius, Genys, Giedrys, Mikeliūnas ir keletas kitų. Karininkų jau turėjome per dvidešimt ir jų skaičius kiekvieną dieną didėjo. Kareivių savanorių jau buvo per porą šimtų. Buvo jau aptvarkytas tiekimas, slaptas ginklų pirkimas ir t. t. Susitvėrus prof. Voldemaro kabinetui ir pradėjus jam veikti, o itin kai buvo pakviestas krašto apsaugos ministru gen. Žukauskas, beveik visas šis darbas, galima sakyti, buvo anuliuotas.

„Amžinojo neutraliteto“ kabinetas, kaip jau anksčiau minėjau, susitvėrė 1918 m. lapkričio mėn. pirmojoje pusėje. Ministrų pirmininku buvo prof. A. Voldemaras. Kiek vėliau teko sužinoti, krašto apsaugos ministru buvo paskirtas gen. Silvestras Žukauskas, tačiau Apsaugos štabe jis visai nepasirodė. Kai tik patyrė, kad nėra pinigų ir kad sąlygos kariuomenei ar milicijai tvirti Vilniuje nesančios labai palankios, tai išvyko į Lenkiją, neva pinigų ieškoti. Jo pareigas tuomet perėmė pats prof. Voldemaras.

Generolas majoras Silvestras Žukauskas, mūsų pirmasis krašto apsaugos ministras, rusų kariuomenės divizijos vadas, siekdamas karjeros, iš kataliko virtęs kalvinistu, vedęs vokiečių protestantę, pats lenkiškos kultūros būdamas, visad linko prie lenkų, o lietuvius laikė mužikais, bernais, tinkamais tik būti ponų vergais. Ir tai mūsų pirmasis krašto apsaugos ministras! Gobšus, didelis mergų ir kortų mėgėjas tikėjosi, kad Lietuvoje per Smetoną ir Voldemarą gausias pyragus. Išvydęs, kad Lietuvoje ne tik pyragų, bet ir duonos trūksta, išskubėjo į Varšuvą pyragų ieškoti. Krašto apsaugos ministerija, Apsaugos štabas ir mes kiti likome „našlaičiai“. Lenkuose tuo tarpu buvo gadinė veterinarų, pasidariusių pulkininkais. Na, tai ir ten mūsų generolas nepritapo, bet vis dėlto liko ten ir toliau bastytis ir į Lietuvą grįžo tik 1919 m. balandžio mėn., kai Valstybės Taryba pirmuoju Lietuvos prezidentu išrinko p. Antaną Smetoną. Vėl sugebėjo prisilaižyti ir buvo paskirtas Lietuvos kariuomenės vadu. Bet apie tą „vadystę“ pakalbėsime vėliau.

Grįžkime prie „amžinojo neutraliteto“ kabineto. Jis buvo paruošęs mums dar ir kitą staigmeną.

Apsaugos štabe sutikau naują lankytoją: krašto apsaugos viceministrą, taip pat einantį ir Lietuvos kariuomenės vado pareigas, gen. Kondratavičių. Jis sakėsi esąs baltgudys, bet iš tikrųjų buvo šimtą nuošimčių juodašimtis kacapas²³. Teko man jį pažinti Turkestane, kur jisėjo Turkestano karo apygardos viršininko pavaduotojo pareigas. Kai Turkestano karo apygardos viršininku ir generalgubernatoriumi buvo paskirtas generolas Miščenko, rusų–japonų karo

²³ Кacapас – кацап (ukr.) paniekiantis, humoristinis ruso pavadinimas lenkiškai ir kituose Vidurio ir Rytų Europos kraštuose – *ats. redaktorius*.

herojus, generolui Kondratavičiui teko iš Turkestano keltis kitur. Pirmojo pasaulinio karo metu jis niekur niekuo nepasižymėjo ir buvo pamirštas. Tai tikrai nustebau sutikęs jį čia ir dar kaip Lietuvos krašto apsaugos viceministrą, kariuomenės „organizatorių“, einantį Lietuvos kariuomenės „vado“ pareigas.

Kodėl pirmasis p. Voldemaro kabinetas buvo pramintas „amžinojo neutraliteto“ kabinetu? Taip jį praminė lietuviai karininkai ir kariai savanoriai, kurių jau buvo pakankamai didelis būrys. Mat tuo metu prof. Voldemaro nuomonė buvo, kad kariuomenės nereikia, užteksią kokios nors liaudies milicijos vidaus tvarkai palaikyti. Kariuomenė, itin karininkija, norėdama pasirodyti, galinti išprovokuoti karą. Jis galvojo, kad pasiūlius Europos vyriausybėms „amžinąjį neutralitetą“, šios tuo susižavės ir tuoj pat pripažins Lietuvą *de jure* ir *de facto*. Gerbiamas profesorius tik užmiršo vieną nedidelį faktelį – geografinę Lietuvos padėtį. Lietuva yra tarp dviejų didžiulių kaimynų milžinų: germanų ir slavų. Ar jie savo titaniškoje ekspansionizmo kovoje atsižvelgs į kažkokio nykštuko „amžinąjį neutralitetą“? Mūsų praėjusių šimtmečių istorija aiškiai rodė, kad tai tik iliuzijos. Tik gerai susiorganizavusi, vieninga, iki ausų ginkluota, susiklausanti ir pasiryžusi savo laisvę ginti Lietuva gali tikėtis nors ir nedidelio šanso. Bet prof. Voldemaras galvojo kitaip, o su juo ir daugelis jo kabineto narių. Galbūt dėl to jis ir pasirinko į mūsų karinius vadų postus ne lietuvius, bet tokius personažus, kaip žukauskai ir kondratavičiai.

Taigi susitikau su Kondratavičiumi mūsų Krašto apsaugos štabe. Štabo viršininkas gen. Kubilius net išsižiojo ir iš nuostabos neteko žado, kai Lietuvos krašto apsaugos ponas viceministras išreiškė nuostabą ir nepasitenkinimą, kad Apsaugos štabe vartojama ir net įsakymai bei raštai rašomi lietuvių kalba. Gen. Kubilius liežuvį burnoje užmiršo, išgirdęs tokius užsipuolimus.

– Negi aš privalau mokytis šios muzikų kalbos, kad galėčiau susikalbėti su savo pavaldiniais? Privalo būti naudojama rusų kalba, nes tai palengvinsią p. viceministeriui vadovavimo darbą.

Greičiausiai manydamas, kad Lietuva vis tiek liksianti „matuškos Rusijos“ dalimi, jis visai atvirai pradėjo šovinistinę prorusišką politiką. Jis sutelkė prie savęs apie 80 rusų karininkų ir net 5 kareivius, kuriuos įrašė į neva baltgudžių pulką. Jis jau organizavo ir antrą panašų „baltgudžių“ pulką, o tuo tarpu dėjo visas pastangas, kad tik nebūtų organizuojamas Antrasis lietuvių pulkas. Pirmajame pulke tuo tarpu jau turėjome apie 50 lietuvių karininkų. Į Apsaugos štabą Kondratavičius irgi prikišo rusų karininkų, genštabistų²⁴ ir kitokių, kad gen. Kubilius ir jo keli lietuviai karininkai pasijuto lyg izoliuoti rusų saloje, o ne esą savo tėvynės įstaigoje.

²⁴ Generalinio štabo karininkai.

Tokia politika buvo nepaprastai kenksminga Lietuvai. Ji taip pat nustatė prieš mus ir vietos lenkus bei aplenkėjusius, kurie organizavosi Varnų g. 5. Jie mums prikaišiojo, kad mes organizuojame baltagvardiečius ir kad mes visiškai nenorime atsiskirti nuo „matuškos“. Padėtį taisyti nebuvo kam. Ponai Smetona, Voldemaras ir keli kiti Ministrų kabineto nariai, pirma, dėl politinių priežasčių, antra, gal pabūgę kiek artėjančių bolševikų, išvyko į užsienius, kad ten galėtų gauti Lietuvos pripažinimą ir paskolą. Padėtį teko taisyti patiems lietuviams karininkams.

Susirinkome aptarti padėtį ir nuspręsti, ką turime daryti. Valstybė be galvos, be organų ir sąnarių – tai aršiau nei lavonas, net ne šmėkla, o apskritai tik neegzistuojantis pliuškėlas. Kad to išvengtume, esanti viena išeitis: pašalinti suirusią „amžino neutraliteto“ vyriausybę ir versti nuo „sosto“ neegzistuojančią valstybės galvą. Kadangi mes, susirinkusieji, taip karštai reagavome į tokią netikusią ir pavojingą padėtį, tai apie tai patyrę dar likę Vyriausybės ir Tarybos nariai, maloniai teikėsi atsiliepti.

Pirmuoju pas susirinkusius atvyko p. Aukštuolaitis, kuris pareiškė, kad jis esąs paliktas kaip krašto apsaugos ministras. Pasirodė, kad p. Smetona ir Voldemaras jį buvo iškvietę iš okupantų generalkomandos ir buvo jį paskyrę Krašto apsaugos ministerijos antruoju viceministru. Jis pasiskelbė „diktatoriumi“ ir įsakė mums visiems grįžti į savo vietas ir užimti skirtas pareigas. Mus jis gerokai nustebino, juoba kad daugelis jį matė tiktai pirmą kartą. Kad jis esąs krašto apsaugos viceministras, išgirdome tik iš jo, nes kiti (tarp jų buvau ir aš) pažinojo jį kaip okupantų Vyriausiosios kareivių tarybos pirmininką ir Generalkomando Cenzūros skyriaus viršininką. Tarėmės, kokią išeitį surasti iš šios staigmenos.

Mums dar besitariant, durys vėl staiga atsivėrė ir lyg nykštukas išsoko neaukšto ūgio žmogus, apžėlęs didele ir ilga barzda. Pasirodė, kad tai esąs Valstybės Tarybos ir Apsaugos komisijos narys p. Stasys Šilingas. Susirinkimas kiek atslūgo nuo p. Aukštuolaičio pasiskelbimo diktatoriumi, kai išgirdo, kad ir p. Šilingas skelbiasi esąs „diktatorius“ ir mus visus kviečiąs laikytis ramybės ir taikos. Kilo triukšmas. Pasigirdo švilpimas, kojų trepsėjimas. Pasigirdo šauksmai: „Šalin!“ Tai privertė p. Šilingą lygiai taip pat staigiai išnykti, kaip ir staigiai buvo atsiradęs.

Vieną „diktatorių“ susirinkimas išleido ramiai, nes buvo lyg apspangęs iš nuostabos. Kitą „diktatorių“ išgujo švilpimu ir šūkais „šalin“. Tuomet iš susirinkusiųjų pakilo plk. Škirpa, Vilniaus komendanto L. Giros pavaduotojas, ir pradėjo kelti į padanges kaip žmogų, lietuvi, patriotą, sumanų organizatorių ir gabų politiką p. Mykolą Šleževičių. Kadangi didelė dauguma susirinkusiųjų jo nepažinojo, niekad nebuvo jo matę ir nieko nebuvo apie jį girdėję, tai pasigirdo balsų, prašančių daugiau informacijos. Šleževičius pasakė tikrai gražią, patriotinę kalbą. Savo išvaizda, laikysena ir kalba padarė susirinkusiesiems didelį įspūdį. Susirinkimas pradėjo jį kviesti būti „diktatoriumi“ ir gelbėti padėtį. Šleževičius paprašė, kad jam būtų duota kelios dienos apsigalvoti, o mūsų prašė nesikarš-

čiuoti ir vengti ekscesų. Susirinkimas, matydamas, kad jo pasiūlymas pataikė į p. Šleževičiaus širdį ir kad prašymas duoti laiko apsigalvoti esąs daugiau *pro forma*, aprimo ir išsiskirstė patenkintas, kad tolesnė „sukilimo“ eiga atrodė einanti palankia kryptimi.

Kita, o gal dar kitą dieną visi Vilniuje esantys lietuviai karininkai buvo pakviesti į Valstybės Tarybos rūmus. Atvykęs p. Šleževičius padėkojo už karininkijos jam suteiktą visuotinį pasitikėjimą, bet pareiškė, kad „diktatoriumi“ būti nesutinkąs. Vietoj to jis tveriaš naują Ministrų kabinetą. Valstybės galvą sudaro Valstybės Taryba, kurios nariai būsią: p. Smetona – pirmininkas, Panemunės klebonas, prelatas (vėliau vyskupas) Justinas Staugaitis – vicepirmininkas, p. Stasys Šilingas – narys, dr. Eliziejus Draugelis – sekretorius. Kol p. Smetona grįšias, jį pavaduos prel. Staugaitis. Jis prašąs visų grįžti prie darbo ir tvarkos.

Pasikeitė net tik Vyriausybė ir valstybės vairas, bet persitvarkė ir karinė vadovybė bei štabas. Gen. Kondratavičius išgaravo, greičiausiai į ten, iš kur ir buvo atsiradęs. Kondratavičiaus įgrūsti rusai buvo pašalinti iš vadovaujamų pareigų. Pirmojo pulko organizaciniam darbui ir plėtotei skiriama Alytaus apskritis, Antrojo pulko – Kaunas, Pirmojo baltgudžių pulko ir Baltgudžių eskadrono užuomazgai – Gardinas, Vilniuje lieka Vilniaus karo ir Etapo komendantūros. Taip pat Vilniuje lieka Krašto apsaugos ministerija ir Apsaugos štabas, visa Vyriausybė ir Valstybės Tarybos Aukščiausiasis Prezidiumas.

Krašto apsaugos ministru skiriamas kpt. Mykolas Velykis (vėliau – generolas ir 2-osios divizijos vadas). 1908 m. jis buvo baigęs Vilniaus karo mokyklą, tai yra vienais metais vėliau nei aš. Karo mokykloje man, kaip vyriausiajam kariūnų²⁵ katalikui, tekdavo kiekvieną sekmadienį rikiuotėje jį vesti į pamaldas Katedroje.

Apsaugos štabo viršininku skiriamas Pranas Liatukas (vėliau – irgi generolas). Jis taip pat buvo baigęs Vilniaus karo mokyklą, bet dvejis metais anksčiau nei aš. Tuo metu Karo mokykloje studijavusių lietuvių kariūnų jis buvo pramin-tas „dėde“, nes amžiumi buvo vyriausias. Vėliau jis buvo skirtas 2-osios brigados vadu (1920 m.), Krašto apsaugos ministerijos valdytoju ir kariuomenės vadu.

Dėl jo flegmatiškumo (buvo aršus, užsispyręs žemaitis) savanoriai jį buvo praminę „vyriausiu teliuku“.

Krašto apsaugos ministerijos adjutantu skiriamas plk. Raimundas Liormanas, o Apsaugos štabo adjutantu – mjr. Vincas Gavelis.

Pirmojo pulko vadu liko lapkričio 23 d. įsakymu vietoj manęs paskirtas gen. Galvydis-Bykauskas. Antrojo pulko vadu buvau skirtas aš vietoj Liatuko. Baltgudžių pulko vadu skiriamas plk. Jezavitovas. Vilniaus karo komendantu liko L. Gira. Etapo komendantu – plk. Jackevičius, kuris vėliau buvo

²⁵ Carinėse karo mokyklose terminas „kariūnas“ nebuvo vartojamas. Jis buvo pradėtas vartoti tik Lietuvos karo mokykloje – *ats. redaktorius*.

Husarų pulko vadu ir net kavalerijos viršininku. Buvęs Apsaugos štabo viršininkas gen. Kubilius skiriamas Tauragės srities viršininku ir įpareigojamas įkurti Tauragėje komendantūrą, organizuoti savanorius ir tvarkyti tą ūkį. Kadangi jis dar nebuvo atvykęs, tai į tas pareigas tuo metu skiriamas karininkas Jurgis Aukštuolaitis (pirmasis „diktatorius“).

Susirinkimas, išklauses šį pranešimą, liko patenkintas „sukilimo“ vaisiais, nauja politikos kryptimi ir rusų pašalinimu. Taigi šis pirmasis „sukilimas“ baigėsi be triukšmo ir be aukų, jei aukomis nelaikyti per nosį gavusį Kondratavičių ir jo kacapinius²⁶ sėbrus.

Šio pirmojo „sukilimo“ baigtimi galima laikyti, kad baigėsi ir pirmasis mūsų kariuomenės organizavimo etapas: lapkričio mėn. 1–23 d. „neoficialus“, nuo 23 d. iki „sukilimo“ pabaigos – jau „oficialus“ periodas. Šis „sukilimo“ laikotarpis suteikė impulsą organizuoti naują kovą su bolševikais. Visi jautėme šios kovos reikalingumą ir neišvengiamumą. Todėl dirbome visi dieną ir naktį, kad tik galėtume greičiau tai kovai pasiruošti.

Napoleonas buvo pareiškęs, kad kovai reikia trijų dalykų: pinigų, pinigų ir dar kartą... pinigų. O mes kaip tik stokojome visų šitų „trijų“ dalykų. Ponai Smetona ir Voldemaras, užsienyje pradėję klebenti į visas duris, kurios tik bent per plauką buvo mums atvertos. Stengėsi jie gauti tuos reikalingus „tris“ dalykus. Tačiau pinigų stoka neatšaldė entuziazmo, o kažkaip dar daugiau paskatino užsispyrimą, kad būtų pasiektas stebuklas, kad kariuomenė būtų paruošta kovai nors ir plikomis rankomis bei tuščiomis kišenėmis. Su pinigais ir kvailys suorganizuos kariuomenę, bet be jų, tai ir protingiausiam tenka gerokai makaulę padžiovinti.

Antrajam pulkui organizuoti gavau du karininkus ir du puskarininkius. Karininkais buvo plk. Sapkauskas ir kpt. Samosionko. Su Sapkausku drauge buvome baigę tais pačiais metais Karo mokyklą ir abu buvome pradėję karo tarnybą Turkestano šaulių brigadoje, tik skirtinguose miestuose. Aš Džizake, o jis Katty-Kurgane. Puskarininkiais buvo Valasinavičius ir Zubavičius.

Kadangi p. Šleževičius prašė kuo skubiausiai ir energingiausiai imtis darbo, kad atgautume prarastą laiką, tai savo namus teko tvarkyti naktimis. Aš turėjau vykti į Kauną, tai mano šeima – žmona ir dvejų metų sūnus, sena uošvė ir svainė, turėjo būti kaip nors aprūpinti ir paruošti žiemai. Reikėjo pripjauti ir prisikaldyti malkų, pasirūpinti šiokia tokia maisto atsarga. Santaupos, kurias turėjau, ištirpo keliaujant iš Poltavos į Vilnių, taip pat kuriantis mano namelyje Vilniuje, Piromonto skersgatvyje. Taip pat mes, pirmieji karininkai, turėjome iš savo kišės pagelbėti pirmųjų kareivių savanorių mitybai, nes Tarybos skiriamų lėšų tam nepakakdavo. Taigi buvau plikas, kaip tilvikas. Visiems mums buvo

²⁶ Paniekianti žodžio „rusiškas“ forma.

sunku, bet man turbūt sunkiausia. Neveltui sakoma: „Vadui pirma čierkutė²⁷, bet taip pat pirmoji rykštutė“. Pirmieji mano karininkai, kurie buvo viengungiai, jei nutraukdavo kąsnį nuo savo burnos, tai tik nuo savo, o aš tai dar nuo penkių šeimos narių. Mano dvejų metų sūnus pieno beveik nematė, mėsos skoni jau porą mėnesių buvome užmiršę. Aliejus buvo vietoj mėsos ir vietoj riebalų, o dažnai vietoj... duonos. Šiaip ne taip pripildžiau sandėliuką malkų, gavau šiek tiek bulvių, kopūstų, morkų ir burokų. O pinigų – nė šnypt! Pasakiau žmonai, kad duonai ir vaiko pienui pasiskolintų iš savo jaunystės instituto draugių. Kai tik gausių algą, kokiu nors būdu atsisių iš Kauno. Porą dienų Vilniuje mane sulaikė pirmosios Nepriklausomoje Lietuvoje Kūčios ir šv. Kalėdos. Norėjau jas praleisti su šeima, nes nežinia kas ateityje laukia. Nei priešas, nei mes juk nesisvaidėm šutintomis bulvėmis ar supuvusiais obuoliais.

Dabar jau buvau oficialus Antrojo pulko vadas. Po švenčių visas Antrasis pulkas – 3 karininkai, 2 puskarininkiai, nulis kareivių, atsisveikinę su giminėmis ir pažįstamais išvykome į paskirties vietą – Kauną.

II skyrius. KAUNAS – PANEMUNĖ

1918 m. gruodžio mėn. 26 d. palikome Vilnių. Kauno nepažinojome ir niekada nebuvome jo matę. Kauno geležinkelio stotyje pasiteiravome vokiečių žandarą, kur mūsų „pulkas“ galėtų apsistoti. Jis mums parekomendavo tais laikais garsų „Europos“ viešbutį. Šis viešbutis buvo Gedimino gatvėje, priešais vyriausiąją štabą ir Krašto apsaugos ministeriją. Rusų laikais tai buvo Kauno tvirtovės komendantų rūmai, o vokiečių okupacijos metu čia buvo generalkomanda. Visas Didž. Lietuvos kunigaikščio Algirdo antrasis pėstininkų pulkas²⁸ išsinuomojome net du „Europos“ viešbučio kambarius.

Gruodžio 27 d. rytą nuėjau į generalkomandą. Pasiuntinių ir vokiečių kareivių kompanijoje išlaukiau ant laiptų 45 minutes, kol vokiečių štabo viršininkas teikėsi mane priimti. Prisistačiau jam ir trumpai išdėsciau savo vizito tikslą. Pareiškiau, kad esu Lietuvos kariuomenės pulko vadas, kad man labai nemalonu beveik ištisą valandą laukti ant laiptų tarp tarnų, kol bus malonėta priimti. Juolab kad esu šeimnininkas, o ne svečias.

– Manau, kad vokiečių karininkai, kurie yra laikomi inteligentiškiausiai ir geriausiai išauklėti, gali suprasti mano laikyseną. Kad išvengtume nereikalingų konfliktų, prašau, tamstos, nustatyti pastovią valandą, nes mums reikės daž-

²⁷ Stikliukas.

²⁸ Minimu laikotarpiu pulkas vadinosi Antruoju pėstininkų pulku – *ats. redaktorius*.

nokai susitikti ir teks glaudžiai dirbti. Juk man dažnai bus reikalingi malonūs, tamstos, patarimai ir pagalba.

Mano „ponas“ mane labai maloniai priėmė. Net atsiprašė. Suvertė kaltę adjutantui. Sako, tik jo jaunumas esąs kaltas dėl netakto ir kad nebuvau tučtuojau pakviestas į svečių kambarį. Nustatė pasimatymams laiką ir pažadėjo visokeriopą pagalbą, išskyrus... ginklus.

Baigęs šį svarbų vizitą, išėjau lankyti lietuvių. Pirmiausia vizitavau J. E. Žemaičių vyskupą Pranciškų Karevičių. Jis mane nepaprastai maloniai ir šiltai priėmė. Nelabai tik jam patiko, kad aš dar dėvėjau rusišką *papachą*²⁹ ir seną milinę, tik su lietuvišku trikampiu ant rankovės. Ką padarysi? Dar neturėjome lietuviškos aprangos. Trumpai išdėsčiau jam savo ateities planus. Ledai buvo pralaužti. Jis liko labai patenkintas, net apsiverkė. Nors laiko neturėjau, bet pasilikau pas jį pietų. Jis mane nusiuntė pas prel. Krupavičių ir prof. Dovydaitį. Vieno manęs nepaleido, bet davė palydovą. Palydovu buvo p. Saliamonas Banaitis, Vasario 16 d. Akto signataras, Valstybės Tarybos narys, ir, kas svarbiausia, turįs kiek valstybinių ostmarkių.

Ponas S. Banaitis sukviėtė į savo namus visą savo šeimą – sūnų, dukrą, žentą dr. Nasvytį, taip pat prof. Dovydaitį. Turėjau išdėstyti viską nuo A iki Z. Ypač samprotavimus dėl savanorių organizavimo. Prof. Dovydaitis ir p. Banaitis buvo mano pirmieji aktyvūs pagalbininkai. Banaitis pakviėtė pas save kpt. Mikuckį, kuris buvo Kauno policijos vadas. Įkalbinome jį stoti į pulką. Jis taip ir padarė. Gruodžio 28 d. jį skyriau pulko ūkio viršininku. Jis buvo vietinis žmogus, žinojo visas vietas sąlygas, pažinojo daug žmonių. Dar tą pačią dieną jis pasikviėtė agronomą Hermaną Aronsoną, vietos dvarininkų sūnų, gabų ir veiklų jaunuolį. Nors ir žydas, bet ortodoksų tėvų gražiai išauklėtas ir išmokslintas, buvo griežtas antikomunistas. Jis stoji į pulką savanoriu ir buvo paskirtas pulko kvartirmeisteriu. Visa Aronsonų šeima – tėvas ir motina, giliai tikintieji izraelitai, jų duktė Eugenija ir tuo metu dar kandidatuojęs į žentus p. Elijošius Zislė, stengėsi pulkui ir man padėti kaip tik gali.

Taigi dar tą pat dieną (gruodžio 28 d.), atsiradus ūkio vedėjui ir kvartirmeisteriui, pulko būsimųjų savanorių mityba buvo suorganizuota ir užtikrinta. Pirmuoju algirdėnų³⁰ maitintoju buvo p. Urbonas, restorano Mickevičiaus g. 21 savininkas. Nepriklausomybės laikais jo restoranas garsėjo tiek tarp studentų, tiek profesorių, taip pat buvo populiarus vežikų, dailininkų ir darbininkų sferose.

Algirdėnams Urbonas buvo labai palankus, o mes pamėgome jo patiekalus ir patalpą, dažnai lankydavomės ne vien pietų ar vakarienės metu. Aronsonas, rodos, kad trečią dieną sugebėjo suorganizuoti nuosavą virtuvę, todėl pasakė ačiū p. Urbonui pradėjome misti pas save.

²⁹ Papachà [rus.< turkų k. papak], vyriška kailinė kepurė, nupjautinio kūgio arba cilindro pavidalo.

³⁰ Vėliau Antrajam pėst. pulkui buvo suteiktas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Algirdo vardas – *ats. red.*

Aišku, kad „Europos“ viešbutis negali būti nuolatine, „amžina“ pulko kareivine. Ir per brangu, ir per ankšta. Buvau supažindintas su dr. Roku Šliupu, garsaus lietuvio dr. Jono Šliupo broliu. Jis puolė man ant kaklo, apkabino, išbučiavo, tuoj pat pareikalavo, kad pulko štabas keltųsi į jo namus Daukanto g. 5.

– Mano namas ir butas – tamstos, pulkininke, – pareiškė jis.

Pirmosioms kareivinėms p. Šliupas patarė užimti greta stovintį Gotlibo namą, Daukanto g. 3.

Vėl greitai nuvykau į generalkomandą, kur mane mandagiai priėmė. Gavau orderius Daukanto g. 3 ir 5 namams užimti. Taip pat gavau leidimą mūsų kariams „waffenseinus“³¹ išrašyti. Turėdami generalkomandos orderius, iš p. Šliupo namų „mandagiai“ išprašėme ten gyvenusį kapitoną, o iš Gotlibo namų – ten gyvenusius kelis vokiečių kareivius. Nieko jiems nepadarė ir Ortskomendantūros intervencija, nes turėjome generalkomandos orderius ir patalpas tuoj pat užėmėme ir išstatėme ginkluotą sargybą. Taigi gruodžio 30 d. palikome „Europa“ ir lyg žvirbliai sugužėjome į kregždžių lizdą. Aišku, žiūrėjome, kad mums „neužlipdytų“ angos. Tokiu gyventojų pasikeitimu itin apsidžiaugė Šliupienė, ryški okupantų priešininkė, ir dr. Šliupo vaikučiai. Jų džiaugsmas – mūsų džiaugsmas. Dr. Šliupo namų svečių kambaryje įsitaisė štabas. Ponia Šliupienė mums paruošė guolį ir pirmomis dienomis net ir maistą davė. Gotlibo namuose buvo apgyvendinti pirmieji savanoriai, kurių skaičius augo lyg grybai po lietaus. Kiek jų vien p. Banaitis atvedė, tai net nesuskaičiuosi.

Kiek pamenu, rodos, gruodžio 28 d. su ganytojo Karevičiaus rekomendaciniu laišku nuėjau pas prel. Mykolą Krupavičių. Jis mane labai nuoširdžiai priėmė ir įdėmiai iš klausė. Jis išsikvietė į katalikų centrą prof. Dovydaitį, dr. Karvelį ir p. Strazdą, kuris vėliau buvo „Spindulio“ spaustuvės ir leidyklos valdytojas. Buvo sutarta „mobilizuoti“ ateitininkus, kad „išjudintų pasaulį“. Vyriausybė buvo išspausdinusi „Atsišaukimą į visuomenę“, bet šis tikrai dulkėjo kažkokios ministerijos kampe. Aišku, kokią reikšmę gali turėti „Atsišaukimas“, jei nėra kas jį paremia, paskleidžia, paaiškina, taip pat jei nėra kam įkalbėtus jaunuolius palydėti į būrimosi punktą?

Sutvėrėm propagandos ir agitacijos biurą. Jo nariais buvo per tris tuzinus pasiryžėlių ateitininkų studentų ir paskutiniųjų klasių gimnazistų, kurie buvo prel. Krupavičiaus ir dr. Karvelio vadovaujami. Jie visi, taip pat ir nauji į biurą stojantieji, buvo įtraukti į pulką savanoriais. Jie buvo aprūpinti savanorių ženkliais, ginklais ir ginklo leidimais. Taip pat jiems buvo užsakytos ir pirmos kariškos lietuviškos kepurės. Šis jaunimo žiedas buvo suskirstytas į tris grupes:

Pirmoji – skirta grynai agitacijai. Šios grupės pareiga buvo šventadieniais, o ypač atlaidų dienomis, lipti ant „bačkų“ ir garsiausiai kviesti visus, kas tik gyvas, kas jaučia save esant lietuviu, kas tik myli Dievą ir Tėvynę, stoti savanoriais gin-

³¹ Leidimas nešioti ginklą.

ti kankinę okupuotą Lietuvą.

Antroji – skirta kontragitacijai prieš bolševikus. Šios grupės pareiga buvo visur, kur tik pasirodydavo Kapsuko ir Angariečio Maskvos bernai, irgi lipti ant „bačků“ ir demaskuoti tuos parsidavėlius išgamas, šaukti, kad gana vergauti Maskvai.

Trečioji – skirta būti palydovais. Šios grupės narių pareiga buvo surinktus savanorius atlydėti į pulką Kaune (iki 1919 m. sausio 10 d.) ar į Aukštąją Panemunę.

Spaudos darbai rūpinosi p. Strazdas.

Kad visus šiuos kilnius ir pasišventusius jaunuolius galima būtų geriau apsaugoti ir apginti nuo komunistinio šlamšto ir gaivalo užgaudinėjimų ir puolimų, tuoj pat pradėjau tvirti komendantūras ar jų skyrius įvairiose vietovėse: Marijampolėje, Vilkaviškyje, Šakiuose, Kudirkos Naumiestyje, Pilviškiuose. Tauragės srityje veikė p. Aukštuolaitis, tverdamas Žemaičių batalioną. Kėdainių srityje darbavosi jaunas karininkas, vėliau pulkininkas Variakojis, kurį instruktavo labai narsus ir gabus gen. Katche. Alytuje organizacinį darbą tęsė Pirmasis pulkas, vadovaujamas Galvydžio-Bykausko. Gardine organizavimas Baltgudžių pulko ir eskadrono, vadovaujant plk. Jezavitovui, nepavyko, nes buvo lenkų užgniaužtas.

Mums pradėjus gyvai veikti, Kaune kilo pragaras. Laisvės alėjoje ir Senamiestyje daugelyje vietų buvo iškabinti rusų kalba rašyti atsišaukimai, kurie ragino piliečius „mušti baltagvardiečius, buožes, kapitalistų vergus kaip paskutinius šunis“. Buvo pavartotas labai platus rusų bolševikų agitacinės „gražbylystės“ leksikonas. Tačiau visa šia „gražbylyste“ teko gerėtis tik jos pačios autoriams. Dauguma lietuvių rusiškai skaityti nemokėjo. Okupantai vokiečiai tų skelbimų nedraudė, o lietuviai nekreipė dėmesio, taigi kaip ūmai buvo pasirodę, taip ūmai ir išnyko.

Karštligiškai bedirbant, nė nepastebėjome, kaip priartėjo nauji 1919 metai. Naujųjų metų sutikimą nutarėme atšvęsti pulko kvartirmeisterio Aronsono bute. Jo šeima turėjo gražų, didelį butą Voiničienės namuose Donelaičio g. 31. Tuose pat namuose gyveno ir kpt. Mikuckis, susidėjęs su gyvanašle Balandiene. Buvo paruošta gera vakarienė, aišku, su smičke³². Be mūsų visų, dar dalyvavo keletas kviestinių svečių, tarp jų netrūko ir gražiosios lyties atstovių. Viskas būtų buvę gerai, jei nekiltų ginčas tarp dviejų Juozelių – Sapkausko ir Mikuckio. Mikuckis, kuris ir blaivas buvo gerokai pavydus, tai išgėręs pasidarė gerokai pavydesnis ir ėmė ieškoti priekabių. Prisikabino prie Sapkausko, kad šis norįs nuvilioti jo gyvanašlę. Mikuckio tėvai, kurie irgi šiame pobūvyje dalyvavo ir gerai pažinojo karštą, priekabingą sūnaus būdą, paprašė manęs, kad padėčiau

³² Tikriausiai samagonas – *ats. red.*

išvengti incidento. Patraukiau Sapkauską į šalį ir kpt. Samosionkos lydimą, išsiunčiau išsimiegoti. Paprašiau vienos panelių paskambinti suktinį, kitą panelę įpiršau Mikuckiui, taip pat likusius algirdėnus paraginau šokti, ir gaisras buvo užgesintas. Kitą, t. y. pirmą naujųjų metų dieną, kai mano vakarykščiai „gaideliai“ jau buvo išsimiegoję ir jų skiauterės buvo atvėsusios, pakviečiau juos abu pas save ir liepiau susitvarkyti ir pasibučiuoti. Po to išėjau su oficialiais vizitais pas generalkomandos štabo viršininką, vyskupą Karevičių, prel. Krupavičių, prof. Dovydaitį, dr. Šliupą. Pas ganytoją teko užkasti, pas Mikuckio tėvelius – pietauti, pas Aronsonus – vakarieniauti. Diena pralėkė mažiausia 2000 km per val. greičiu.

Mūsų kvieslių sušaukti ir paraginti pradėjo skristi į Kauną iš Marijampolės, Vilkaviškio, Šakių ir kitų vietovių sakalų pulkai. Senamiesčio gatves, Laisvės alėją, Daukanto gatvę užplūdo šlajos, pora juodbėrių ar sarčių pakinkytos, ir pilnos tautiniais kaspinais pasipuošusių, linksmi dainuojančių jaunuolių. Kauno gatvės pragydo Suvalkijos kaimų lietuvišku folkloru. Išvydę šį jaunimo entuziazmą, pabūgo Senamiesčio gyventojai, Žaliakalnio ir Slabados (Viljampolės) lenkiūkščiai, pabūgo jų ir okupantai vokiečiai. Gotlibo namai pasidarė per maži. Reikėjo ieškoti naujų, erdvesnių patalpų. Klastos keliu, pamelavau, kad pastatas tuščias, ir iš generalkomandos gavau orderį užimti Laisvės al. 63, kuriuose vėlesniais laikais buvo Kauno apygardos teismas. Buvau norėjęs gauti „Saulės“ rūmus ar Žaliakalnio kareivines, bet tai nepavyko. Norėjau turėti pastatą, kuriame tiek patys galėtume jaustis saugūs, tiek galėtume būti drąsesni prieš okupantą. Namas, kurį gavau, atitiko šiuos abu reikalavimus. Jis apėmė keturias gatves: Laisvės al., Ukmergės (vėliau Savanorių) plentą, Lukšio ir Prezidento gatves. Jame buvusius pusantro tuzino vokiečių kareivių iškraustėme į Laisvės alėją. Kilo triukšmas. Iš okupantų komendantūros atvyko pora žandarų ir soldatentrato³³ atstovas, bet pamatę, kad pastatas pilnas savanorių, pastatytos sargybos, yra generalkomandos orderis, tik sugriežė dantimis, pagrūmojo kumščiais, pašūkavo, bet galų gale susirinko savo fricus, jų mantą ir išsidangino. Kad rūmai atrodytų esą dar pilnesni žmonių nei iš tikrųjų, pritaikiau seną napoleonišką taktiką: liepiau, kad visi kiek tik galima daugiau judėtų, bėgiotų iš vieno galo į kitą, iš vieno aukšto į kitą, nes tai sudarys įspūdį, kad namas pilnas, lyg bičių. Kiekvieno aukšto kertiniuose languose liepiau pastatyti kulkosvaidžius, kaip mūsų galios ir ryžto simbolius. Štabas liko dr. Šliupo namuose, registracijos biuras – Gotlibo namuose, o visa kita buvo perkelta į šiuos naujus namus. Taip mums „mandagiai“ iš visur iškrausčius vokiečius, generalkomandos nutarė nebeduoti mums daugiau orderių Kaune namams užimti. Kelias, einąs nuo Laisvės alėjos galo iki Kęstučio gatvės ir nuo šios pastarosios iki Daukanto gatvės, virto tikra muge, pilna klegančių, besijuokiančių, dainuojančių žmonių.

³³ Vokiečių kareivių taryba (vok.).

Vyskupas Krevičius labai domėjosi mūsų veikla. Savo laisvas valandas praleisdamo ar tai štabe, ar registracijos punkte. Specialiai jam pastatėm patogias kėdes.

– Aš, vaikeliai, jums nekliudysiu, – sakė jis. – Aš tik noriu čia pasėdėti ir pasidžiaugti jumis, pasimelsti, kad Dievulis jus laimintų.

Bolševikams nuolat artėjant ir dar nesant pakankamai suorganizuotų pajėgų, Vyriausybė, rodos, 1919 m. sausio 3 d.³⁴ paliko Vilnių ir atsikėlė į Kauną. Atkeliavo tiek Vyriausybė, tiek ir buvusios tuo metu Vilniuje pajėgos: Krašto apsaugos ministerija, Apsaugos štabas, Karo ir Etapo komendantūros. Krašto apsaugos ministerija ir Apsaugos štabas įsitaisė namuose, kurie stovėjo ant kampo Gedimino gatvės ir Nepriklausomybės aikštės. Šis pastatas vėliau priklausė Kauno karo komendantūrai. Vilniaus karo komendantas L. Gira neatvyko kartu su visais, kadangi jis sunkiai sirgo ir todėl buvo pasilikęs Vilniuje. Vilniaus komendantūrai tuo tarpu vadovavo Giros pavaduotojas plk. Škirpa. Krašto apsaugos ministras Velykis ir jo štabo karininkai, atrodo, kad tiek buvo pabūgę okupantų, kad net bijojo kelionėje turėti su savimi ginklą: revolverį ar pistoletą. Ministras Velykis savo pistoletą įdavė štabo raštininkei panelei Valaitytei, kuri vėlesniais laikais ištekėjo už gen. Čapliko. Velykis jos prašė pistoletą paslėpti ir jį gražinti jam tik jau atvažiavus į Kauną. Nepasitikėjo jis nei „waffenšeinais“³⁵, tikriausiai galvojo, kad pakeliui žandarai jį kraustysią ir ginklą atimsią. Šitaip krašto apsaugos ministro pistoletas atkeliavo į Kauną po merginos sijonu. Mano pulko karininkus labai nustebino tokia pono ministro laikysena, toks vergiškas paklusimas ir nuolankumas okupantams.

Vyriausybei atsikėlus į Kauną, kilo reikalas kurti Kauno komendantūrą. Velykis pasikvietė mane ir paprašė pasiūlyti kandidatą į komendantus. Sutarėm parinkti kpt. Mikuckį. 1919 m. sausio 5 d. buvo įkurta Kauno komendantūra ir kpt. Mikuckis paskirtas komendantu. Turint omenyje tas sąlygas, vyras su jo būdu, narsa, pasišventimu lietuvybei, kaip tik tiko komendantu pareigoms. Tokiu būdu Kauno karo komendantūra buvo pirmasis, tikras Algirdo pulko vaikas, atžala.

Krašto apsaugos ministerijos persikėlimu į Kauną daugiausia buvo patenkinami okupantų štabas ir soldatenratas, kuriame buvo susispietęs „Spartako“ (prokomunistinių vokiečių) žiedas. Rodos, kad sausio 7 d., man buvo pasakyta, kad nesilankyčiau okupantų štabe, kad veikčiau per Krašto apsaugos ministeriją. Krašto apsaugos ministerija ryšininku su vokiečiu štabu paskyrė plk. Liormaną. Įgaliotiniu prie mūsų ministerijos vokiečiai paskyrė oberleitenantą baroną von Ropp, dvarininką nuo Šeduvos. Aš jiems jau buvau įgrišęs iki gyvo kaulo, tat norėjo kiek galima greičiau manimi atsikratyti ir kad būčiau kiek galima toliau nuo jų. Pradėjo ieškoti būdų tai įvykdyti. Surado išeitį: atidavė pulkui

³⁴ Lietuvos Vyriausybė iš Vilniaus į Kauną persikėlė 1919 m. sausio 1 d. – *ats. redaktorius*.

³⁵ Leidimas (vok.).

Aukštosios Panemunės kareivines, kuriose vėlesniais laikais buvo Aukštesnieji karininkų kursai ir karo mokykla.

Kareivinės buvo gerokai apirusios ir pirmiausia reikėjo jas kiek pataisyti: įstatyti langus, sutvarkyti duris, suremontuoti krosnis. Gretimose kareivinėse, kurios vėliau priklausė 5-ajam pėstininkų pulkui, stovėjo apstus vokiečių būrys. Artilerijos kareivinėse, kitame Panemunės gale, buvo vokiečių batalionas. Tokie kaimynai nelabai mums patiko, visą laiką grasino pulti ir išvaikyti. Žiema pasitaikė šaltoka. Mums skirto rajono šuliniai dažniausia sugadinti ar užšalę. Tačiau lietuviškas nagingumas ir užsispyrimas nugalėjo visas kliūtis. Tuoj pat ėmėmės darbo ir netrukus kareivinės pasidarė pakenčiamos, nors pagalbiniai pastatai ir pats rajonas dar buvo apverktinos būklės. Sausio 9 ar 10 dieną persikėlėm iš Kauno į Panemunę. Pastatus, kuriuos buvome turėję Kaune, perdavėm savajai komendantūrai, ką iš okupanto nagų buvome pagriebę, tai net replėmis nuo mūsų neišplėši. Persikėlus į Panemunę, gerokai susilpnėjo mūsų ryšys su mylimu ganytoju Pr. Karevičiumi, p. Saliamonu Banaičiu, prof. Dovydaičiu ir prel. Krupavičiumi. Vyskupo lankymasis pulko štabe ir jo pokalbiai su karininkais ir naujai atvykstančiais savanoriais labai stiprindavo mūsų dvasią ir ryžtą.

Saliamonas Banaitis ne tik asmeniškai atvedė į pulką apie 100 savanorių, bet dar iki paskutinio cento atidavė mums Valstybės Tarybos jam patikėtus pinigus. Šiems pasibaigus, kad ir toliau mums padėtų, jis įsiskolino užstatydamas savo ūkį. Dėl lupikiškų palūkanų, jis neišgalėjo tų skolų išmokėti ir ūkelis nukeliavo... iš varžytinių. Dėl nesugebėjimo saldžialiežuvausti ir pataikauti mūsų Vyriausybėje esantiems asmenims, šis Vasario 16 d. Akto signataras, paaukojęs ant Tėvynės aukuro visus savo asmeninius išteklius, gyvenimo pabaigoje turėjo pasitenkinti kuklia, mažyte miesto autobusų tvarkytojo tarnybele ir kukliu kambarėliu palėpėje. Bet už tai, kai jis mirė, tai į laidotuves atsilankė pats Respublikos Prezidentas ir visas jo Ministrų kabinetas, kurie išporino gražias, iškilmingas panegirikas. Tikrai, kol mūsų Tėvynei didžiai nusipelnę žmonės dar tebegyvena, tai jų nematome ar net paspiriame, bet kai numiršta, surengiame herojų laidotuves. Ką reikėjo tiems žmonėms duoti, tai buvo iššvaistoma svieto³⁶ perėjūnams ar padlaižiams.

Prel. Krupavičius ir prof. Dovydaitis, ateitininkų vadai, taip sugebėjo uždegti jų vadovaujamą jaunimą, kad šis savanoriais stojo ginti kenčiančią Tėvynę. Aušrininkų, varpininkų ir kitokių socialistinės pakraipos „ininkų“ pašaipa ir atkalbinėjimai nepaveikė entuziastingai nusiteikusio katalikiško jaunimo. Priešingai, šių pastarųjų ugnis įžiebė ir anuos ir galiausiai socialistinio jaunimo gretos savanorių kariuomenėje irgi pradėjo tirštėti.

Pirmųjų algirdėnų nuoširdžios padėkos užsitarnavo dr. Šliupas ir jo ponias. Jie buvo suteikę mums pirmąjį prieglobstį. Ir ne vien. Kelias pirmas dienas savo

³⁶ Pasaulio.

lėšomis maitino ir išlaikė mus, kurie neturėjome net kuo sumokėti už viešbutį. Jiedu mus globojo, lyg būtų mūsų tikri tėvai. Aronsonų ir Zizlės šeimos, nepaisant, kad, jie, izraelitai, irgi mums daug kuo padėjo. Vėliau Germanas Aronsonas ir Elijošius Zizlė buvo apdovanoti Vyčio Kryžiais be kardų.

Jau minėjau, kad viena mūsų iškėlimo į Panemunę priežasčių buvo noras mūsų atsikratyti. Nelabai jiems patiko, kad mes jaučiamės esą Lietuvoje šeiminiškai ir imame viską, ko mums reikia, jų neatsiklausę. Stengdavosi jie užkabinti ir dėl smulkmenų. Šaligatviu eidami, jie nuo kelio nepasitraukdavo. Kaip viršžmogis vokiečiai gali užleisti kelią požmogiui lietuviui. Kartais užgauliodavo žodžiais. Mūsiškiai dažniausiai į tai nekreipdavo dėmesio ir nutylėdavo, tuo išvengdami incidentų. Bet ar tai galėjo ilgai tęstis? 1919 m. sausio 11 d. būrys spartakiečių užkabino ir užpuolė iš sargybos pasikeitimo prie karo ligoninės grįžtančius pulko savanorius Juozą Kalasiūną ir Antaną Zembacevičių. Kai šie pasipriešino, tai spartakiečiai juos nukovė. Tai buvo mūsų pirmosios aukos. Kai tik žinia apie tai mus pasiekė, tai tiek pulkas, tiek ir kitose vietovėse pradėjo ruošti pulti vokiečius. Okupantai susigriebė, kad reikalas gali būti ne koks. Tuoj pat atsiuntė delegaciją į Krašto apsaugos ministeriją atsiprašyti dėl incidento ir prašė, kad ministerija ką nors darytų, kad būtų išvengta kraujo praliejimo. Ministro Velykio įsakymu buvo sustabdyta pulko akcija, kuri jau buvo paruošta. Ir patys spartakiečiai pabūgo, ir liovėsi mus užkabinėję. Kiek vėliau, atvykus amerikiečių misijai ir apsistojus „Metropolio“ viešbutyje, spartakiečiai vėl atkuto. Misijos apsaugai Kauno komendantūra prie „Metropolio“ viešbučio pastatė sargybą. Soldatenratas, kuriame buvo susispietę spartakiečiai, nebeiškentė ir puolė misiją. Tame susirėmime žuvo komendantūros savanoris Pranas Eimutis, kurį nušovė pats soldatenrato pirmininkas. Nors Eimutis žuvo, bet savo pareigą atliko, ir misija buvo apsaugota. Pirmosios aukos, kaip savanoris Povilas Lukšys, yra verti mūsų amžinos pagarbos. Senovės Lietuvoje žyniai ir dainiai vaidilos sudėdavo ir dainuodavo apie kovose kritusius karžygius. Ar ne taip pat turėtų pasielgti ir dabartiniai mūsų dainiai? Kur yra mūsų poetų epopėjos, kompozitorių kantatos?

Vieną vakarą sėdėjau savo kabinete įsitraukęs į įvairius raštinės darbus, kai pulko rajone išgirdau triukšmą: balsų klegesys, arklių prunkštimas. Pagalvojau, ne jau spartakiečiai mus puola? Iššokau į lauką. Naktis šviesi. Mėnesiena. Sniegas girgžda po kojomis. Ką išvydau? Prie pulko vartų privažiavo gal koks dešimtis šlajų³⁷, pilnų gražaus jaunimo. Šlajos ir arkliai padabinti žaliomis šakelėmis ir šilko kaspinais. Jaunimas linksmi nusiteikęs. Pasirodo, kad tai atvyko sintautiečių būrys: 40 savanorių, karininko Prano Kauno vadovaujami. Kadangi nebuvome įspėti apie jų atvykimą, tai nebuvome pasiruošę juos tinkamai sutikti.

³⁷ Darbinės, ppr. porinės rogės, miškui, malkoms vežti.

Nurodėme jiems patalpas, o jie ėmėsi darbo. Kas tempė malkas krosnims kurti, kas traukė šiaudus guoliams, kas rengėsi virti „kavą“. Karininką Kauną pasiėmiau pas save, nes buvo jau apie 23.00 val. ir visi kiti jau buvo sumigę. Taip sintautiečiai praleido pirmą naktį pulke. Be didelių patogumų, bet nuo to nė vieno ūpas nesumažėjo. Kitą dieną viskas buvo sutvarkyta ir sintautiečiai tinkamai pamylėti. Karininkas (vėliau – pulkininkas) Kaunas buvo man tikra Dievo dovana. Jis buvo geras puskarininkių ruošimo specialistas. Tai tuoj pat jį skyriau Puskarininkių mokyklos viršininku. Savo garbingu darbu jis daug nusipelnė pulkui ir kariuomenei, vėliau daugiau apie jį papasakosiu.

Kitoks elgesys buvo karininko (vėliau – pulkininko) Zaskevičiaus. Kitą dieną po sintautiškių atvykimo jis pasirodė su nemažu būriu savanorių iš Marijampolės. Buvo jau po 20.00 val. Žiemos metu, tai jau visai naktis ir visi ruošėsi ilsėtis. Šią valandėlę aš paprastai eidavau į kabinetą, kur turėdavau sutvarkyti kasdienes raštinės reikalus. Buvau įsigilinęs į darbą, kai man buvo pranešta, kad atvykęs savanorių būrys, o karininkas kelia triukšmą dėl rastų trūkumų ir ragina atvykusį jaunimą nestoti savanoriais į pulką. Mečiau darbą ir skubiai nuvykau į įvykių vietą. Elektros dar neturėjome. „Vilko akies“ žiburio šviesoje pamačiau suirusį ir įsikarščiausį jaunikaitį, su j. leitenanto antpečiais, kuris balsu reiškė nepasitenkinimą visa kuo. Priėjau, pasisveikinau, pakviečiau eiti kartu su mani. Pašaukiau prityrusius puskarininkius ir pulko komendantą karininką Raulą Statkevičių ir pavedžiau jiems, kad pavaišintų marijampoliečius kava, paruoštų guolius ir pakurtų krosnis. Išdidžiam jaunuoliui pasakiau, kad be reikalo kelias triukšmą pats būdamas kaltas, nes juk galėjęs per Marijampolės komendantūrą telefonu mums pranešti apie atvykimą. Taip pat pasakiau, kad mes nieko neturime ir esame priversti viską kurti iš nieko. Karininkas Zaskevičius laikėsi labai išdidžiai, gal kad buvo Marijampolės gimnazijos mokytojas, o be to, dar atvyko kaip delegatas į 2-ąją lietuvių konferenciją. Jaunystė ir nepatyrimas lėmė tokią nerimtą laikyseną. Apie karininką Zaskevičių, vėliau krašto apsaugos viceministrą, tiekimo viršininką, baigusį genštabo akademiją, iškilusį iki brigados generolo laipsnio, pakalbėsiu truputį vėliau.

Kad sutvarkytų teisinį Lietuvos gyvenimą, Vyriausybė sušaukė 2-ąją lietuvių konferenciją Kaune. Suvaziavo nemažai atstovų iš įvairių, dar bolševikų neoku-puotų, sričių. Kadangi aš laikiau konferenciją Tautos valios reiškėja ir nepriklausomos tautos apraiška, nusiunčiau Puskarininkių mokyklą su jos vadu plk. Kaunu ir pavaduotoju Steikūnu, kad pareikštų pulko ištikimybę konferencijai. Taip pat kad jie konferenciją saugotų ir gintų. Buvau sužinojęs, kad jei kils nuotaikos, priešingos Vyriausybės kėsłams, tai Vyriausybė ims žygių konferenciją išvaikyti. Pulko vardu sveikinimo žodį tarė ir ištikimybės pareiškimą padarė plk. Kaunas. Konferencija labai maloniai jį išklausė. Dėkodami visi konferencijos atstovai, su prezidiumo pirmininku p. Aleksandru Žilinsku (vėliau – teisingumo ministras) ir

karininku Zaskevičiumi priešakyje, išėjo priešais išsirikiavusią Puskarininkių mokyklą. Mokykla parado žingsniu praėjo pro karštai plojančius konferencijos atstovus ir patenkinta grįžo į Panemunę. Vyriausybė, sužinojusi apie tokį mūsų išsišokimą, tuoj pat delegavo plk. Škirpą, kad pasveikintų konferenciją ir iš jos pareikalautų klusnumo Vyriausybei, jei tik nenori būti išvaikyta. Konferencija, išklausiusi plk. Škirpos sveikinimus ir grasinimus, atsakė, kad jos užnugaryje stovįs 2-asis pulkas ir beveik visa savanorių kariuomenė, tai į Vyriausybės grasinimus dėmesio nekreipsianti, o eisianti prie savo užsibrėžto tikslo ir darbų. Krašto apsaugos ministras Velykis už konferencijos pasveikinimą ir pulko ištikimybės jai pareiškimą ir kad plk. Kauno ir karininko Pašio kalbų nebuvo pateikęs Vyriausybės cenzūrai davė man velnių. Nuo konferencijos Vyriausybė ir partijos pajuto, kad aš esu partijų, ypač socialistinių, didelis priešas ir pradėjo mano organizaciniam darbui spęsti pinkles ir ieškoti būdų, kaip manim atsikratyti.

Daugelis mūsų tai, kas nepatinka, paveda Dievui: „Viešpatie, tau tetinka tai, kas man nepatinka“. Taip ir okupantai. Norėdami nuo mūsų atsikratyti, nugarūdo mus į labiausiai apleistas Panemunės kareivines. Bet tos kareivinės mums patiko, nes stovėjo Panemunės gale, atokiau nuo kitų gyvenamų vietų. Kokio nors priešo artėjimą galėjome pastebėti jau iš tolo. O tų priešų buvo nemažai. Pagrindiniame pastate, kur vėliau buvo Karo mokykla ir Aukšt. karininkų kursai, įsitaisė trys pulko batalionai. Pirmame fligelyje – štabas ir karininkų butai, antrame – ramovė ir butai, trečiame – Puskarininkių mokykla. Sutvarkėme virtuvę ir porą šulinių, kurie mums teikdavo nemažai rūpesčių, nes lengvai galėjo užšalti ir nebuvo higieniški. Be to, žiema pasitaikė atšiauri. Nemažai savanorių nušalo rankas, kojas, nosis. Nemažai susirgo šiltine, mirė karo ligoninėje ir buvo palaidoti bendroje duobėje Vytauto prospekto kapinėse. Šiltus drabužius teturėjo turtingesnių ūkininkų sūnūs. Maistas buvo ne per geriausias, o tiksliau – blogas, nes intendantūra buvo dar tik besikurianti. Buvęs Poltavos lietuvių sąjungos pirmininkas dr. Konstantas Nekvedavičius ir jo žmona bei jos broliai p. Škėmos nėrėsi iš kailio, kad mus aprūpintų šiaudais ir maistu. Bet kiek jie vieni gali parūpinti maisto? Mūsų jau buvo beveik du tūkstančiai žmonių, tai jų gautas maistas tebuvo paliatyvus³⁸. Tiekimo ir maitinimo ministras p. Step. Kairys nukreipė mus į Suėmimo komitetą (vėliau – „Suvogimo“), kuriam jau kelis kartus buvo pavesta mus aprūpinti. Bet ar ūkininkai to komiteto klausė? Ar buvo kas priverčia juos duoklę duoti?

Okupantai patys visu kuo apsirūpindavo. Tai ar mes blogesni nei jie? Suorganizavome vieškeliuose Kaunas–Rumšiškės, Panemunė–Pakuonis, Aleksotas–Prienai–Marijampolė maisto „medžioklę“. Dažnas spekuliantas, kuris vykdavo iš turgaus su javais ar maisto produktais, patekdavo į Panemunę, nes neturėjo leidimo prekiauti maisto produktais. Jei pasirodydavo, kad tą leidimą

³⁸ Lengvinantis – *ats. redaktorius*.

turi, tai jis būdavo „netvarkoje“. Rezultatas: prekės į pulko sandėlį ir pulko virtuvę. Pirkliai žydai surado išeitį. Pasamdydavo okupanto karius būti prekių palydovais. Bet tai mūsų nesulaikė. Tokiais atvejais palydovus nuginkluodavome, prekes „konfiskuodavome“ be atlyginimo, o vaizbūnui³⁹ įkirsdavome į uodegą. Taigi maisto medžioklėje virtome vilkais, kurie kaltino ėriuką, kad vandenį drumsčia, kad užgavęs tolimą giminę. Jei to nepakakdavo, tai paskutinis argumentas buvo: „Mes irgi norime valgyti“. Taip pat leidau, kad savanoriai, pranešę tik savo dalies vadui ar viršilai, trims ar keturioms dienoms galėtų nuvykti namo pasikeisti baltinių, atsigauti mamųčių kumpiais, dešromis, lašiniais. Mano „lapės“ galvosena buvo, kad tos gerosios mamytės, į pulką grįžtančiam sūneliui įdės skanėstų, kad ir mes, likusieji, galėsime jais pasinaudoti.

Kartą, apie 6-ą val. ryto, išėjau patikrinti ir apžiūrėti pulko rajoną. Rajone sutikau kažko beieškančią apysenę moterėlę.

– Ko ieška, motut?

– Ponuli, ieškau Jonelio, kuris iš namų pabėgo savanoriu į Panemunę.

– O kokia jo pavardė ir iš kurios vietovės?

– Mano Jonelį visi pažįsta, tai, tamsta, ji veikia surasi.

Matydamas, kad su moterėle nesusikalbėsiu, nuvedžiau ją į štabą, pakviečiau adjutantą karininką Antaną Zubrį ir pavedžiau padėti surasti Jonelį. Už valandėlės grįžau į štabą, kur jau buvo išaiškinta Jonelio pavardė ir kurioje kuopoje jis yra.

– Einam, motut, aš tave nuvesiu pas tą Jonelį.

Pakeliui į kuopą moterėlė man išpasakojo visas kaimo naujienas: kiek pabėgo savanoriais į Panemunę, kaip elgiasi okupantai, kaip sekasi su darbais, etc. Taip atėjau į 4-ąją kuopą, vadovaujamą Kazio Ramanausko, kuris buvo geras, sumanus, narsus karys. Jis buvo dirbęs mano būrelyje Poltavoje. Kiek vėliau jis buvo pakeltas į majorus ir paskirtas 2-ojo bataliono vadu. 1920 metais, siaučiant Želigovskiui, jis pateko į lenkų nelaisvę, kurie Baltstogėje jį likvidavo. Prošepanų⁴⁰ kilniadvasiškumas ir kilnumas.

Atėjus į kuopą, kuopos budėtojas sukomandavo:

– Stok, ramiai!

– Sveiki, vyrai!

– Sveiks, tamsta!

Budėtojas atraportavo. Pakviečiau Jonelį.

– Tai tavo mamytė?

– Mano, – atšovė Jonelis šypsodamasis iki ausų.

– Na, tai nuvesk ją prie savo guolio. Parodyk, kur miegi. Pasiguosk jai visais nepritekliais.

³⁹ Pirkliui.

⁴⁰ Humoristinis lenkų pavadinimas.

Išeidamas pasakiau kuopos vadui, kad atleistų Jonelį nuo darbo ir pareigų bent porai valandų, kad jis turėtų pakankamai laiko pasikalbėti su savo motina.

– Kas tas pilietis? – man išėjus mamytė paklausė Jonelio.

– Mūsų pulko vadas.

– Ką tu, negi toks ponas šnekėtų su *durna* boba?

– Bet, mamyte, matei, kad kai tik įėjo, mes visi išsirikiavom. Matei, kad liepė kuopos vadui atleisti mane nuo darbų.

– Tai tu matai, kalbėjosi su manim lyg būtų iš to paties kaimo. Ir dar lietuviškai.

Kitą sekmadienį po mamytės apsilankymo žiūriu – vėl mamytė atvažiavo, bet jau su dieduku. Be to, rogutėse guli surištas avinas ir gerai pripildytas maišas.

– Tai ką, motut, Jonelis pasiskundė, kad negauna užtektinai valgyt?

– Pasiskundė, ponuli, pasiskundė.

– Gerai. Viso avino negaus, nes ir mes visi norime valgyt, bet vieną šlauneleį tai tikrai jam skirsime.

Tokių močiučių ir tėvelių apsilankymai irgi papildydavo mūsų virtuvės išteklius.

1919 m. vasario mėn. pulko „medžiotojai“ ant Veiverių plento pagavo „kupčių“, genantį į Kauną 17 galvijų. Banda buvo lydima kelių lietuvių varovų ir 4 ginkluotų vokiečių. Leidimo prekiauti neturėjo. Tai visa banda atsidūrė Panemunėje. Sužinojęs, liepia 16 galvijų paskersti paliekant tik vieną nuskurusį buliuką. Kitą dieną į pulką atvyko labai arogantiškas vokiečių vyr. leitenantas rėkdamas, kad mes tuoj pat turime gražinti visus galvijus, kurie buvo skirti vokiečių šeimoms maitinti. Jei ne, tai jis tuoj pat atvyksias su kulkosvaidžiu tu galvijų atsiimti. Net kumščiu trenkė į mano rašomąjį stalą. Mane, kaip „šalto kraujo ir šalto būdo“ dzūką, perkūnėlis trenkė. Šokau nuo kėdės. Taip trenkiau kumščiu į stalą, kad viskas nulėkė žemyn.

– Still, du, deutsches Schwei!⁴¹, – užrikau, – Ich bin Oberst, du, nur Soldat!⁴²
Vokietis atšoko ir išsitempė.

– Ką tu manai? Kulkosvaidžiais mus išgąsdinsi? Tu pradėk, o aš užbaigsiu. Nė vienas jūsų iš Lietuvos nebeišeis. Kareiviai! – šūktelėjau už durų stovintiems žvalgams, – išmeskit lauk šią kiauleį.

Nesuspėjo vokietis nė žioptelėti, kai savanorių buvo pagriebtas už sprando ir klyno. Tik pentinai ore suskambėjo. Buvo išneštas iš kareivinių ir „švelniai“ išmestas į plentą. Puolė jis į Šančius, kur buvo daug vokiečių, bet Šančių vokiečių komendantas, patyręs koks reikalas, pirmiausia susisieko su savo centru. Gavęs ten nurodymų, paskambino man ir paprašė pasimatymo. Atvažiavo, atsiprašė dėl leitenanto išsišokimo. Po šio incidento mūsų Krašto apsaugos ministerija

⁴¹ Tylėk tu, vokiška kiaule! (vok.)

⁴² Aš esu pulkininkas, tu tik kareivis. (vok.)

galėjo susitarti su vokiečių centru. Buvo sutarta, kad privatūs pirkliai negali pirkti okupantams maisto. Ginkluotiems vokiečių kareiviams buvo uždrausta lankytis lietuviškuose ūkiuose. Reikiamą maistą ir produktus gausią per mūsų Suėmimo komitetą. Atskirų vietovių lietuviai komendantai pasirūpinsią, kad produktai būtų laiku pristatyti į Suėmimo komitetą. Dar kiek prieš tą susitarimą krašto apsaugos ministras man paskambino ir įsakė, kad gražinčiau vokiečiams galvijus. Atsakai, kad, deja, 16 jau paskersti ir baigiami valgyt, o dar vienas buliukas esąs, tai jei nori, gali pasiimti. Atėję vokiečiai pažiūrėjo į tą nuskurusį buliuką ir... išėjo jo nepaėmę. Jis irgi nukeliavo į katilą.

1915 metais, vykstant karui, rusų kariuomenei pasitraukus iš Kauno srities, nemažai Panemunės kitataučių gyventojų tuo pasinaudojo ir išgrobė karinį bei rusų karininkų butuose likusį turtą. Pavedžiau pulko komendantui karininkui Raului Statkevičiui tą turtą suregistruoti, surašyti, kur kas yra ir atgabenti į pulką. Per šią akciją pulkas įsigijo beveik 6000 tomų biblioteką, kuri vėliau buvo perduota Centrinei karinei bibliotekai. Surankiojome rusų dviejų karininkų ramovių įrenginius ir daugybę kitokių reikmenų.

Pulkui Panemunėje įsitvirtinti daug padėjo ir Panemunės parapijos komitetas, kurio pirmininkas buvo p. Antanas Pranaitis. Jis buvo kun. Justino Pranaičio brolis, kuris buvo pasaulyje žinoma garsenybė orientolinių kalbų srityje, buvo profesorius ir žinovas žydų Talmudo, kurį irgi išvertė į lietuvių kalbą. Visos ano meto Panemunės katalikiškos ir visuomeninės organizacijos stengėsi pulkui visa kuo padėti. Galima sakyti gyvenome visi ta pačia dvasia, tais pačiais jausmais.

99.9 proc. savanorių buvo taurūs, narsūs, sąžiningi vyrai, bet retkarčiais pasitaikydavo ir išimčių. Kartą prisistatė jaunikaitis, labai gražiai kalbąs lietuviškai, ir pareiškė, kad jis esąs karininkas ir norįs stoti į savanorių pulką. Paskyriau jį į vieną kuopą jaunesniuolu karininku. Po kelių dienų kuopos vadas man pareiškė, kad jis neturįs nė mažiausio supratimo apie karinius dalykus. Iškviečiau tą jaunuolį ir pats patikrinau jo žinias. Tikrai, joks karininkas. Bet kadangi jis taip gražiai kalbėjo lietuviškai ir taip prašė palikti jį pulke, kad man jo pagailo ir pasiunčiau jį į štabą raštininku. Už poros dienų atėjo štabo viršininkas karininkas Chaleckis ir pareiškė, kad tas jaunuolis rašyti nemokąs. Vėl pašaukiau jį ir liečiau dangintis su visais „popieriais“. Po ilgų jo prašymų vėl nusileidau ir pasiunčiau jį į Puskarininkų mokyklą. Bet ir čia nepritapo, nes visi mokyklos auklėtiniai buvo mažiausiai baigę keturias klases. Vėl pasišaukiau jį ir paklausiau, ką jis pagaliau mokąs. Šį kartą pareiškė, kad jis esąs dailininkas, piešėjas. Apsidžiaugiau. Paklausiau, ar galįs padaryti štabui iškabą. Su Vyčiu. „O kaip gi. Aišku, kad taip.“ Už dviejų ar trijų savaičių ūkio viršininkas plk. Šalkauskas man pranešė, kad iškaba padaryta ir kad atečiau jos pažiūrėti. Kai tą iškabą pamačiau, tai vos širdies priepuolio negavau. Vytis buvo ne Vytis, o... parodija. Žirgas panešėjo į ką tik nori, tik ne į žirgą. O raitelis! Dievuli tu mano! Net

žado netekau. Gaila buvo 50 ostmarkių, išleistų medžiagoms, o dar labiau pikta, kad aš, kuris save laikau patyrusiu vilku, taip leidausi jaunikaičio apstatomas. Norėjau jį visiškai išvyti, bet užstojo plk. Šalkauskas, tai ir palikau jį ūkio kuopoje. Vėliau teko išgirsti, kad iš kariuomenės jis išėjęs įstojo į Kauno meno mokyklą, kurią, dail. Adomo Varno globojamas, sėkmingai baigė. Dar vėliau išgirdau, kad išvažiavo į Jungtines Valstijas, kur tapo garsiu dailininku. Pavardė? Juozas Pautienius.

Kitą panašų karininką man atsiuntė Vyriausiasis štabas. Tai buvo karininkas Norkus. Pareiškė, kad jis esąs inžinerijos karininkas. Tokių mums labai trūko. Tuoj pat pavedžiau jam suorganizuoti pulke inžinerijos pionierių dalinį. Po mėnesio jis pateikė projektą, kuris man parodė, kad jis ne tik ne inžinerijos, bet greičiausiai visai ne karininkas. Prisipažino, kad jis nėra inžinierius, bet esąs hidrotechnikas. Pavedžiau ūkio vedėjui plk. Šalkauskui panaudoti hidrotechniką rajono šuliniams sutvarkyti. Vos nesugadino instaliacijų. Išvarėme „hidrotechniką“ ir iš čia. Į pėstininkus jis irgi netiko. Tai pavedžiau jam sutvarkyti, sudėstyti tą 6000 tomų biblioteką. Būdamas ministerijoje prasitariau, kad turiu inžinerijos karininką. Karo inž. Šližys šoko manęs klausti: „Kas toks?“ Pasakiau, kad „paslapties“ veltui negausias, tai kaštuosią dvi vakarienes arba vieni geri pietūs. Ir tikrai, Šližys pavaišino gerais pietumis ir išgavo iš manęs „paslaptį“. Norkus! Kitą dieną gavau įsakymą karininką Norkų kuo skubiausiai atsiųsti į ministeriją. Paliepiamą įvykdžiau kuo greičiausiai, kad tik neatšauktų. Inž. Šližys vėliau man davė „šimtą velnių ir vieną raganą“ už tokį inžinerijos karininką ir tuos 100 ostmarkių, kurios kainavo „paslapčiai“ išgauti.

Vyriausiasis štabas taip pat atsiuntė man pavaduotoją: plk. Valerijoną Ramanauską. Tai buvo lenkas, nemokantis lietuviškai, jau pasenęs, XIX a. ruoštas karininkas ir visiškai atsilikęs nuo moderniųjų karo doktrinų. Galvojau, kur jį padėti, nes „muziejaus“ pulke dar neturėjome, pavaduotoju turėjau plk. Sapkauską. V. Ramanauskas į pulką atvyko su dukra ir tarnaite ir labai nustebo, kai pasakiau, kad gražiajai lyčiai pulko rajone vietos nėra. Jį patį apgyvendinau viename kambaryje kartu su plk. Sapkausku, nes laisvesnių patalpų neturėjome. Pagal tvarką batalionų vadai tvarko batalionus ir jų kuopas, o pulko vado padėjėjas tvarko komandas ir puskarininkių mokyklą. Tai užsiundžiau V. Ramanauską ant Kauno, Budrio, Samosionkos ir Zubrio. Pats jo vengiau, nes plepys senis galėjo išvesti iš proto. Jis panoro vadovautis gal jo laikais ir labai moderniais vadovėliais puskarininkiams, kurie buvo autorizuoti Kazanės karo apygardos viršininko gen. Sandeckio apie... XIX a. vidurį. Tokios archaiškos instrukcijos varė plk. Kauną iš proto ir jis man pastatė „ultimatumą“ – neleisti V. Ramanausko prie Puskarininkių mokyklos arčiau kaip per 10 kilometrų. Budrys ir jo žvalgų komanda „medžiodavo“ maistą, tai V. Ramanauskas negalėjo jų prigriebti. Samosionkos ryšininkai irgi buvo išsisklaidę. Zubrio raš-

tininkai ir muzikantai gyveno kas kur, tai jis negalėjo jų surinkti ir sekti pra-
eito šimtmečio pasakėlių. Ieškojau būdų, kaip juo atsikratyti. Vėl ėmiausi gu-
drumo. Vyriausiajame štabe ir ministerijoje pradėjau V. Ramanauską kelti į pa-
danges.

Ties Alytumi žuvus Pirmojo pulko vadui karininkui Antanui Juozapavičiui ir pulkui atsitraukus atgal, ministras Velykis nauju 1-ojo pulko vadu pasky-
rė V. Ramanauską. Pirmas naujojo pulko vado įsakymas buvo pulko ūkio ve-
dėjui, kad šis paruoštų vadui 7 kambarių butą Marijampolėje, atsiųstų gur-
guolių vežimą asmeniniams vado daiktams pervežti ir pačiam vadui važiuo-
ti parūpintų fajetoną. Kadangi pulkas, nukentėjęs mūšyje, viso šito negalė-
jo pateikti naujam vadui, tai man teko kreiptis į Marijampolės komendan-
tą Motiejūną-Valevičių ir jo prašyti, kad tas parūpintų vadui bent kokį butelį.
Savo pulko vedėjui plk. Šalkauskui liepiau duoti sanitarinę, kad naująjį poną
vadą nuvežtų į Marijampolę. Pagaliau ponas vadas išvažiavo į naują paskyri-
mo vietą. Gedimino pulko karininkai dar pamatė, kad šis vadas ne vien pase-
nės XIX a. *proše pana*, bet dar ir bailys. Naujasis vadas, pamatęs Marijampolės
gatvėse prastai apsirengusius vyrus, dažnai net su klumpėmis, paklausė pul-
ko adjutanto plk. Čapliko, ar tai ne bolševikai. Čaplikas juokais patvirtino,
kad tai esą „bolševikai“. Naujasis vadas užsidarė savo bute, įsakė, kad prie buto
būtų pastatytas visas sargybos būrys, o pats nė nosies iš kambario nebeiškišo.
Pirmojo pulko karininkai, kurie jau buvo anksčiau pašalinę savo oficialų vadą
gen. Galvydį-Bykauską, nutarė atsikratyti ir šiuo nauju „vadu“. Beveik ultima-
tyviai pareikalavo, kad ministras Velykis atšauktų šį vadą, o nauju vadu skir-
tų kpt. (vėliau – generolą) Kazį Ladigą. Pastarasis buvo labai rimtas, narsus ka-
rys, geras lietuvis, didelis patriotas, apdovanotas už narsumą Jurgio kryžiumi.
Gal tik buvo per jaunas ir nepakankamai patyręs. Bet mes visi anuo metu bu-
vome jauni. Niekas iš mūsų nebuvo baigęs specialių karo akademijų, niekas ne-
buvo dideliu vadu. Buvome kupini ryžto ir entuziazmo. Vėl gavau nuo minis-
tro Velykio „velnių“ už tokio netinkamo vado „piršimą“. Atsakiau, kad ir man
V. Ramanauskas tiko, kaip karvei balnas, ir tiek buvo reikalingas, kaip skylė
tilte. Ir vis tik ministerija jį atsiuntė pas mane. Aišku, kad turėjau kokiu nors
būdu juo atsikratyti.

III skyrius. KONFLIKTAI SU VYRIAUSYBE

Iš Rytų fronto besitraukiančius vokiečius pridurmui sekė Raudonosios armijos ordos. Jos pagaliau peržengė Lietuvos sieną, okupavo Vilnių ir pradėjo grėsti Kaunui. Kad tą slinkimą į Lietuvos gilumą sulėtintų ir sulaikytų, Kėdainiuose sudarė Panevėžio partizanų būrys⁴³, kuris vėliau virto Panevėžio atskiruoju batalionu, o dar vėliau – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Mindaugo 4-uoju pėstininkų pulku. Mindaugiečiai labai narsiai kovėsi ir labai sumaniai gynė Tėvynę nuo raudonųjų. Aišku, kad ne be aukų. Pirmuoju žuvusiuoju laikomas savanoris Povilas Lukšys, žuvęs 1919 m. vasario mėn. 8 d. Taučiūnų kaime, Kėdainių apskr.

Viena raudonųjų grupė slinko nuo Vilniaus Trakų, Aukštadvario, Jiezno, Prienų kryptimi. Kaune skubiai buvo tveriamas atsparos dalinys. Iš algirdėnų pulko buvo komandiruota iki 200 vyrų, kad sustiprintų karininko Jurgio Butkaus pirmąją kuopą. Vėliau jis buvo Marijampolės atskirojo bataliono vadas. Jis buvo Lietuvos ruselis, savo pavardę Butkov sulietuviinęs į Butkus. Galbūt jis būtų buvęs geras karininkas taikos metu, bet karui, o ypač partizaniniam, pasirodė visai netinkamas, nes buvo gerokas bailys, organiškai nepakeliąs šūvių. Bet... tai išaiškėjo kiek vėliau.

Kaune telkiamo dalinio viršininku ir vadu buvo paskirtas krašto apsaugos viceministeris Zaskevičius. Tas pats Zaskevičius, su kuriuo teko susidurti, kai jis atvyko delegatu į 2-ąją lietuvių konferenciją Kaune. Jaunas karininkas, pasukubomis karo metu išperėtas, be mažiausio patyrimo. Niekas iš vyresnių, tikrai nusipelnusių karininkų, kažkodėl nesiryžo su juo konkuruoti. Algirdo pulko kovai paruoštos kuopos vadas karininkas Butkus Prienuose „rimtai“ susirgo. Turbūt iš baimės. Vadovavimą perėmė jaunas, nepatyręs, narsus karininkas Sinkevičius. Dalinys taip nesumaniai buvo vedamas, kad daugiau kaip kilometro atstumu nuo raudonųjų buvo pastebėtas ir sutiktas intensyvia ugnimi. Dalinys neinstrukuotas, kaip tinkamai artintis prie priešo, panaudojant pavienius perbėgimus, patyrė aukų ir pakriko. O dalinio vadas, kuris vienintelis buvo raitas, pirmas patraukė atgal į Prienus ir Kauną. Teko iš Alytaus šauktis gediminiečius į pagalbą. Kai Kauno dalinys susijungė su alytiškiais, tvarka buvo atkurta ir bolševikai buvo išstumti ne tik iš Jiezno, bet ir iš Aukštadvario. Per pono viceministro vadovaujamą Jiezno operaciją pulkas patyrė daug aukų. Jiezno kapuose amžinu poilsiu ilsisi daug narsuolių. Pirmoji kuopa daugiau nebegrįžo į pulką, bet buvo paskirta saugoti Žaslių–Kaišiadorių–Žiežmarių–Kruonio–Rumšiškių kelią. Vėliau ji buvo papildyta kareiviais ir karininkais ir sudarė Marijampolės atskirąjį batalioną. Kai pavieniai batalionai buvo perorganizuojami į pulkus, tai Marijampolės atskirasis batalionas pasidarė Pilėnų kngkšč. Margio 6-uoju pėsti-

⁴³ Ne Panevėžio partizanų būrys, bet Panevėžio srities apsaugos būrys – *ats. redaktorius*.

ninkų pulku, kurio pirmuoju vadu vėl buvo paskirtas tas pats karininkas Jurgis Butkus.

Vieną gražią dieną Krašto apsaugos ministerijos adjutantas plk. Raimundas Liormanas paskambino man telefonu ir pranešė, kad kitą dieną 11.00 val. ponas viceministras Zaskevičius atvyksias inspektuoti pulką ir paprašė pasirošti. Padėkojau jam už „gerą naujieną“. Kitą dieną kuopas sulaikiau pulko rajone, o pats ramiai laukiau „aukšto svečio“. Tikrai, apie 11.00 val. per langą pamačiau atvažiuojant „faraonką“ – poros arklių traukiamas, aukštai iškelta sėdyne, vežėčias. Faraonkoje pats vienas sėdi Zaskevičius, nors tose vežėčiose drąsiai galėtų tilpti keturi asmenys. Paskui faraonką raitas sekė plk. Liormanas, o dar toliau irgi raitas sekė žvalgas. Privažiavęs pulko rajoną ir niekur nepamatęs išrikiuoto jo belaukiančio pulko, viceministras nustebo ir sustojo. Nežinodamas, kur važiuoti, sustabdė pro šalį bėgantį kareivį ir pasiteiravo, kur esąs štabas, nes kareivis ranka pamojo į štabo fligelio pusę. Kai priartėjo prie štabo, aš, kaip mandagus šeimininkas, išėjau aukšto svečio pasitikti. Svečiui priartėjus pasisveikinau ne kaip su viršininku, bet kaip su geru pažįstamu. Svečias, nesulaukdamas „raporto“, iš pradžių apstulbo iš nustebimo ir paklausė, ar aš nežinojau apie jo atvykimą.

– Kaip gi, – sakau, – Raimundas man vakar pranešė.

– Tai ką reiškia toks pasitikimas? – piktai ir apmaudžiai paklausė Zaskevičius.

Į tai ramiu balsu aš išdrožiau:

– Tai ką, tamsta, laukei, kad aš išrikiuosiu pulką su vėliavomis, trimitais ir būgnais? Ar, tamsta, tiek esi ignorantas, kad nežinai, jog spartakiečiai visą laiką ruošiasi mus pulti ir susilaiko tik todėl, kad nežino, kiek mūsų iš tikrųjų yra ir kaip esame ginkluoti. Gal, tamsta, manai, kad aš vyrus išrikiuosiu tam, kad spartakiečiai visus, lyg viščiukus, suskaičiuotų ir išvaikytų. Ačiū, ponas viceministre. Bet, pirmiausia, jie tegu tamstą išvaiko, o paskui tik išdrįsta pulti pulką. Norite žinoti, kaip mes gyvename ir tvarkomės, tai labai prašau, bet inspektuoti, tamsta, esi per jaunas „bloznas“. Norite mus aplankyti kaip svečias? Labai prašome. Bet jei kaip viršininkas, tai galite grįžti, iš kur atkeliavote.

Svečias ko neapalpo. Paraudo, pabalo. Bet apsiramino ir sutiko pasilikti kaip svečias. Plk. Liormanas ir palydovas žvalgas prunkstė juoku. Nusivedžiau p. viceministrą į kabinetą ir pradėjome ramiai šnekėtis. „Svetys“ panoro pamatyti kareivius. Navedžiau jį į vieną kuopą.

– Stok, ramiai! – šūktelėjo kuopos budėtojas ir prišokęs man raportavo.

Priėmiau raportą ir pasakiau budėtojui, kad taip pat raportuotų ir svečiui. Svečias panoro prabilti į kareivius. Nenorėjau jo varžyti, todėl su Liormanu ir kuopos vadu pasitraukėme kiek į šalį. Užtuot prabilęs į kareivius, pradėjo juos kamantinėti: kokį maistą gauna, kaip aprūpinami, kaip su jais elgiamasi. Man apie tai tuoj buvo pranešta. Grįžau ir pertraukiau jo kalbą.

– Tamsta, viceministre, klausai kareivių, kaip jie maitinami, aprūpinami, kaip su jais elgiamasi? Tai aš atsakysiu. Valgome tai, ką žvalgai vieškeliuose nuo žmonių išplėšia. Ginklais ir karo reikmenimis apsirūpiname, kai pavyksta juos slapta pirkti ar koku nors kitu būdu gauti. Apavą, drabužius dėvim tuos, kuriuos atsi-nešėme su savimi. Gulime ant šiaudų, kuriuos atvežė kaimyninės apylinkės ūki-ninkai, o jei šiaudų pritrūksta, tai gulime tiesiai ant plikų lentų. Jei, tamsta, viso to klausai, tai reiškia, kad ministerija visko turi. Turbūt, tamsta, nori insinuoti⁴⁴, kad aš viską esu gavęs, tik panaudojau savo asmeniniams reikalams ir nuslėpiau. Kadangi iki šiol iš ministerijos gavau tik truputį ostmarkių, o iš tamstos klausimų matyti, kad ministerija visko turi, tai rytoj su ginkluotu pulku ateisiu į mi-nisteriją visų tų daiktų pareikalauti ir, jei man jie nebus duoti, tai sulikviduosiu pačią ministeriją, kuri visko turėdama verčia mus plėšti iš žmonių.

Čia įvyko tikra tragedija: kareiviai vos nenulinčiavo gerbiamo svečio. Teko jį gelbėti ir iš kuopos skubiai išvesti. Kad atitaisytų klaidą ir pataisytų susida-riusią padėtį, Zaskevičius paprašė jį nuvesti ir į kitas kuopas. Čia jau kalbė-jo kitu balsu ir kitokia kalba. Kiek pataisė pirmą įspūdį. Padėkos ženklan sve-čias paprašė, kad kiekvienam kareiviui būtų išduota po pyragą. Pasakiau, kad mūsų kepykla nepajėgia tokio skaičiaus pyragų iškepti, bet turime kelias stati-nes marmelado, tai galėtume kiekvienam kareiviui išduoti po kokį pusę svaro marmelado. Svečias apsidžiaugė. Pakviečiau ūkio vedėją plk. Šalkauską ir pave-džiau jam išpildyti svečio norą. Kitą rytą visi kareiviai gėrė „kavą“ su pono vi-ceministro marmeladu. Po kelių dienų išduoto marmelado vertė buvo apskai-čiuota ir sąskaitą patiekiau krašto apsaugos ministrui Velykiui ir Tiekimo sky-riaus viršininkui gen. Nastopkai. Gavę tą sąskaitą Velykis ir Nastopka griebė-si už galvų, iškviatė mane į ministeriją ir prašė tą sąskaitą kaip nors likviduo-ti. Jiems, kaip mano bendramoksliams, buvusiems caro armijos karininkams, priminiau, kad kai iškilmių dienomis caras lankydavosi kuriame nors daliny-je, tai karius apdovanodavo iš savo asmeninių lėšų. Kai Karo mokyklas lankyda-vo didysis kunigaikštis Konstantinas, tai kariūnus apdovanodavo papildomomis atostogų dienomis, bet niekada pyragu ar marmeladu. Pinigais apdovanoti buvo vien tik caro privilegija. Caro turtui valdyti ir tvarkyti buvo net dvi ministerijos: *Ministerstvo dvora* ir *Ministerstvo udelov*⁴⁵. Jei dar neturime kontrolės, tai nereiš-čia, kad rytoj jos neturėsime, ir visai nesu linkęs mokėti už jaunavaikio išsišoki-mus. Tiekimo viršininkas apmokėjo pulko pateiktą sąskaitą, o ar tą sumą išskai-čiavo iš p. viceministro algos, tai nežinau, ir tai ne mano reikalas. Faktas, kad kol buvo kabineto narys, p. viceministras karinių dalinių ne tik kad „neinspek-tavo“, bet ir nelankė. Dėl savo karšto noro iškilti karininkas Zaskevičius buvo pramintas Napoleonu, bet tas vardas jam nepriėjo ir greitai buvo užmirštas.

⁴⁴ Daryti apie ką nors šmeižikiškas užuominas.

⁴⁵ Rūmų ministerija ir Reikalų ministerija (rus.).

Vėliau karininkas Zaskevičius susitvarkė, surimtėjo. Kadangi jis buvo gabus ir apsišvietęs, tai pasiekė aukštąjį karinį mokslą tarnyboje pakilo iki brigados generolo laipsnio.

Kai kas Lietuvos Napoleonu vadino gen. Ladigą, bet šis į tokį vardą nepretendavo, nes buvo žymiai kuklesnis už Zaskevičių. Jis buvo sumanus ir geras karys. Iki generolo laipsnio iškilo tik dėl savo asmeninių nuopelnų. Jis tikrai daug nusipelnė kaip pirmos grupės vadas kare su bolševikais, o vėliau kaip vadas visų dalinių, dalyvavusių kare su bermontininkais. Kare su lenkais jis buvo kariuomenės vadu⁴⁶, bet liaudininkai pristatė jam patarėją latvį, greičiausiai bolševikų pasekėją, genštabo plk. Ozolą. Patarojo patarimu ir įsakymu buvo vykdyta katastrofiška Seinų operacija. Gen. Ladigos aureolė po to kiek nubluko ir jis daugiau niekur reikšmingai nepasirodė.

Kai kas dar norėtų paminėti karininką Škirpą, kuris bent iš pradžių stengėsi aktyviai pasireikšti. Deja, šis didelis liaudininkų šulas nebuvo joks karys, bet už tai didelis garbėtroška ir politikierius. Šios dvi ypatybės padėjo jam greitai ir aukštai iškilti. Net kai 1926 m. gruodžio 17 d. po perversmo buvo nusodintas nuo vyriausiojo štabo viršininko pareigų, tai tas mažai jam pakenkė. Tautininkų laikais kai kurie aktyvūs liaudininkai (Skučas, Škirpa ir kt.) sugebėjo persiversiti ir vėl iškilti iki ministrų vietų. 1930 m., Škirpai tebestudijuojant universitete Teisės fakultete, žymusis universiteto rektorius prof. Romeris, labai įdomiai buvo apibūdinęs Škirpą. Bet tą apibūdinimą prisiminti palieku kolegoms teisininkams, kurie kartu su Škirpa studijavo. Tik bailumas ir politikavimas išgelbėjo Škirpą nuo 1920 m. Seinų katastrofos. Porą dienų prieš pačią katastrofą jis buvo atšauktas iš 5-ojo pėstininkų pulko vado pareigų į Steigiamąjį Seimą. Iš šio Seimo buvo išprašyta Gabrielė Petkevičaitė ir tai tik todėl, kad jos vietą galėtų užimti Škirpa. Vargu ar kur pasaulyje pasitaikė, kad karinių operacijų metu pulko vadas būtų atšauktas iš fronto, kad pakeistų kokį parlamento narį. Jeigu Škirpa įrodė, kad jis buvęs pirmas savanoris, kad savanoriu jau buvo motinos iščiose, tai kodėl jis negalėtų įrodyti, kad jis „pirmas žmogus universe“.

Visi puikiai žinome, kad renegatai⁴⁷ yra brudas⁴⁸, tačiau kartais kyla noras jų pasitarnavimais pasinaudoti. kažkas Vilniaus komendantūroje sugalvojo tverti „lenkų kuopą“. Jų tikslas atversti sulenkėjusius lietuvius. Kas jautėsi tikru lietuviu, tai stojo į Vilniuje besikuriantį DLK Gedimino pulką. Kas save laikė tikru lenku, tai ėjo į *Białorusko-litewska divizija*. Taigi į Vilniaus komendantūros „lenkų kuopą“ stojo tik labai abejotinas elementas. Kai bolševikams artėjant Vilniaus komendantūra persikėlė į Kauną, Škirpa atsigabeno šią „lenkų kuopą“, tikriau sakant, „būrį“. Negalėdamas to būrio panaudoti Kaune, atsiuntė jį

⁴⁶ K. Ladiga buvo ne kariuomenės vadas, bet armijos vadas – *ats. redaktorius*.

⁴⁷ Žmogus, atsisakęs savo pažiūrų, išdavęs savo įsitikinimus.

⁴⁸ Netikėlis, bjaurybė.

pas mus į Panemunę. Būriui vadovavo j. leitenantas Eduardas Noreika ir viršila Plikutis. Būrį apgyvendinome atokiau nuo lietuvių. Viršilą Plikutį pasiuntėm į „Laudą“ (Babtų, Vandžiogalos apylinkės), kad agituotų „szlachta laudanska“ stoti į kariuomenę savanoriais. Iš to nieko neišėjo. Turbūt nesugebėjome prieiti prie „laudanskos šlėktos“. „Lenkų būrio“ kareiviai pasirodė esą tinginiai, beveik laukiniai. Tingėdami nusileisti į išvietę, ją pavertė gretimą kambarį, esantį šalia jų miegamojo. Kareivinės pasmirdo. Dėl tokio elgesio nutariau tą „lenkų būrį“ likviduoti. Pasiūliau stoti jiems į savanorių lietuvių kuopas, o kas nenorįs, tai gausiąs dokumentus ir galėsiąs vykti kur tik nori. Keli liko, bet dauguma išsidangino. Būrio vadovybė pareiškė, kad pasiliekanči pas mus. Leitenantą Noreiką skyriau į 8-ąją kuopą, o viršilą Plikutį – į 1-ąją kuopą. Noreika, kuris stodamas nemokėjo nei žodžio lietuviškai, taip sulietuvėjo ir pasidarė toks kilnus savanoris, kad jo vardas aukso raidėmis įrašytas mūsų atmintyje. Atsiimant Klaipėdą iš mūsų „draugų“ prancūzų, jis buvo sunkiai sužeistas ir karžygio mirtimi mirė Kėdainiuose, nepasiekęs karo liginės Kaune. Pulkui augant kaip ant mielių, matydamas, kad mums reikės vesti partizaninį karą, nusprendžiau pulką sutvarkyti kaip nepriklausomą vienetą, aprūpinti kavalerija, inžinerija, artilerija. Kavaleriją sutelkėme. Vadovavo jai kapt. Budrys. Inžinerijos dalinio nepavyko sutverti, nors ir turėjome apie kapą technikų-pionierių, bet apsvilę su karininku Norkumi buvome atsargesni. Tikro inžinerijos karininko nepavyko gauti. Pradėjome organizuoti artileriją, nes turėjome kelis karininkus artileristus. Vyriausias buvo plk. Jodko, kuris buvo 1-osios baterijos vadas. Pradėjau laužyti galvą, kur ir kaip gauti bent porą lauko pabūklų. Pulko karininkų santykiai su baterijos karininkais buvo geri ir glaudūs. Nuošaliau laikėsi tik plk. Jodko ir Geiga, kurie, matyt, buvo lenkiškos kultūros ir buvo kilę iš lenkiškų šeimų.

Vasario mėn. antroje pusėje ministras Velykis iškviėtė į ministeriją. Nuvykau. Ministro kabinete radau du nepažįstamus civiliais drabužiais. Velykis mane supažindino. Pasirodė esą lenkų Krašto apsaugos ministerijos pareigūnai, kurie buvo pasiūsti į Kauną, kad išgautų plk. Jodko. Rusų revoliucijos metu susidarę lenkų daliniai įsijungė į Dovboro-Musnickio korpusą. Plk. Jodko šiame korpuse ėjo artilerijos vado pareigas. Vokiečiams likviduojant Dovboro-Musnickio korpusą, daug kas bijodamas rimtesnių susidūrimų su vokiečiais spruko. Spruko ir plk. Jodko vadovaujamo dalinio kariai, bet prieš sprukdami išsidalijo dalinio išdą. Liūto dalį pasiėmė dalinio vadas plk. Jodko. Susikūrus nepriklausomai Lenkijai, Jodkos dalinio ūkio vedėjas savo dalį, beveik visą, grąžino į valstybės išdą ir pateikė apyskaitą, kiek tų pinigų buvę, kur išleista, kas paėmė. Iždininkas savo dalies iki galo negrąžino, nes dalį pinigų buvo išleidęs savo asmeniniams reikalams. Jis paprašė, kad vyriausybė trūkstamus pinigus laikytų skola ir duotų jam laiko tą skolą apmokėti. Lenkų vyriausybė iždininkui skolą dovanavo. Plk. Jodko, gavęs liūto dalį, kurį laiką iš akiračio buvo

išnykęs. Sužinojusi, kad Jodko esąs Lietuvoje, lenkų vyriausybė prašanti mūsų Vyriausybės, kad jai išduotų Jodką, kaip Lenkijos pilietį ir karininką, pasisavinusį valdiškus pinigus. Velykis paklausė manęs, kokia mano nuomonė šiuo klausimu. Neilgai pagalvojęs, atsakiau:

– Vogė Lenkijoje, vogs ir Lietuvoje. Reikėtų jį gražinti lenkams. Jei kada nors mums pasitaikytų kas panašaus, tai remdamiesi šiuo precedentu, galėtumėme reikalauti reciprokinio⁴⁹ atsakymo.

Grįžau į pulką tvirčiausiai įsitikinęs, kad mums teksią išsiskirti su Jodka. Papasakoju karininkams koks reikalas. Viską papasakoju karininkams ir jie vienbalsiai sutiko su mano pareikšta nuomone. Labai nustebome, kai perskaitėme įsakymą kariuomenei:

1. Dėl nebuvimo konsulinių ir diplomatinių santykių su Lenkija, Jodko neišduodamas;

2. Jodko atšaukiamas iš 2-ojo pulko 1-osios baterijos vado pareigų ir skiriamas paaukštinant naujai organizuojamo 1-ojo artilerijos pulko vadu.

Taip mūsų 1-oji baterija, nors dar ir be pabūklų, pasidarė 1-uuju artilerijos pulku. Vėliau sužinojome, kad tokios raidos nuopelną galima buvo priskirti Jodkos „šonkauliui“. Jodkienė, didelė lenkė šovinistė, visiškai nekalbanti lietuviškai, prašymais ir ašaromis sugebėjo įtikinti krašto apsaugos ministrą ir kitus Vyriausybės narius, kad Jodkos Lenkijai neišduotų. Naujo artilerijos pulko vadu *de jure* buvo Jodko, bet *de facto* – Jodkienė. Deja, neilgai vadui sijone teko viešpatauti. Greičiausiai, adjutantui karininkui Juozui Giedraičiui, kuris daugiausia kentėjo nuo vado, suorganizavus, Jodko buvo atšauktas. Nauju pulko vadu buvo paskirtas plk. Geiga.

Ne vien duona žmogus gyvas. Maža nauda, kad pilvas pilnas, bet dvasia tuščia. Be dvasinio peno, žmogus nėra visavertis. Tik vegetuoja. Asmuo, kuris tenkina tik kūno reikalus, bet užmiršta sielą ir dvasią, tai – tik mėšlo krūva. Tiek aš, tiek ir mano karininkai, laikydami šios filosofijos, nuo pat pirmos pulko organizavimo dienos buvome pasiryžę neužmiršti ir dvasinės srities. Norėjome, kad pulkas būtų visaverčių žmonių grupė.

Pulkui įkėlus abi kojas į Panemunę, pradėjau klebenti duris ir laiškais bombarduoti Vilkaviškio vyskupą Karosą, kad skirtų pulkui kapelioną. Vyskupas Karosas sutiko ir pulko kapelionu paskyrė kun. Ramanauską. Tai buvo labai geras, pavyzdingas, šviesus kunigas. Taip pat pasamdėme chorvedį Antaną Vaičiūną. Suorganizavo ir pulko orkestrą.

Kapelionas kasdieną lankydavo visus pulko dalinius. Pamokslų skaityti jis kviesdavo žymiausius pamokslininkus. Vaičiūno choras buvo sudarytas iš Puskarininkių mokyklos auklėtinių. Per pamaldas visas pulkas giedodavo bažnytines giesmes. Skambios dainos kėlė visų širdis į padanges ir leisdavo užmiršti

⁴⁹ Abipusis.

pilve siautėjančią „revoliuciją“. Po ugningo pamokslo aikštėje prieš bažnyčią surengdavome nedidelį parodą. Aš tardavau trumpą prakalbėlę, sugiedodavome himną. Visa tai padėdavo išlaikyti pakilų savanorių ūpą ir dvasią.

Artėjo vasario 16 d. Juk tai būtų geriausia proga dar daugiau pakelti visuomenės ūpą. Jau nuo sausio mėn. pradėjome ruošti Panemunės visuomenę Vasario 16 d. iškilimams. Pulko komendantas karininkas Raulas Statkevičius aplankė visas Panemunės bakūzes ir „rūmus“. Jis įsakė, kad viskas būtų sutvarkyta, pastatai išpuošti žalumynais ir tautinėmis vėliavomis, šaligatviai išbarstyti geltonomis smiltimis. Kai kurie Panemunės gyventojai išreiškė pasipiktinimą tokiais potvarkiais, bet daugelis gerai suprato savo pilietines ir politines pareigas.

Išaušo vasario 16 d. rytas. Iškilmingas pamaldas Panemunės parapijos bažnyčioje celebravo Valstybės Tarybos Prezidiumo vicepirmininkas prel. Justinas Staugaitis. Pamaldų metu orkestrui vadovavo kapelmeisteris Gužas, chorui – Vaičiūnas, vargonininko pavardę užmiršau, bet jis, rodos, dabar gyvena Medelline, Colombia. Pamaldų bažnyčios viduje klausėsi tik pusė pulko, antroji pusė klausėsi stovėdama šventoriuje. Po pamaldų p. Pranaitis ir Byčkauskas aikštėje pasakė prakalbas visuomenei ir pulkui. Į kareivines grįžome labai pakičia nuotaika.

Po pietų pašaukiau savo ištikimą vežėją p. Antaną Vysockį. Nutariau važiuoti į Kauną ir pažiūrėti, kaip pirmoji Vasario 16 d. švenčiama Kaune, kur yra Vyriausybė, Krašto apsaugos ministerija, Karo komendantūra. Veltui abu su Antanu ieškojome šventės žymių. Nieko! Visai nieko! Daviau velnių buvusiam ūkio viršininkui.

– Kaip, – sakau, – tamsta, poetas, patriotas, lietuvis niekaip nepamini Vasario 16-osios? Maunam, Juozai, su manim į Panemunę, tai galėsi pamatyti Lietuvą ir užmiršti Kauną.

– Mat, vade, – atsakė Mikuckis, – Panemunę pats sutvėrei. O čia, Kaune, ministras pirmininkas Šleževičius per savo draugužį Škirpą įsakė nieko nedaryti.

Lietuvos vyriausybė, kuri net savo šešėlio bijo, kuri dreba jau vien tik pagalvojusi, kad okupantui ar kokiam prieš Lietuvą nusiteikusiam gaivalui Vasario 16-oji gali nepatikti. Prikalbėjau Mikuckį vykti kartu į Panemunę, kur išbuvo kelias valandas tikroje, lietuviškoje aplinkoje.

Dar to negana. Panemunėje iškilmingai atšvestas Vasario 16 d. minėjimas sukėlė ministro pirmininko Šleževičiaus pasipiktinimą ir per ministrą Velykį pareiškė man papeikimą, kad išdrįsau švęsti be jo leidimo.

1919 m. vasario mėn. tarp Rumšiškių ir Kruonio buvo sulaikyti rogutėmis į Kauną vykstantys du tipeliai. Atgabeno juos į Panemunę. Abu buvo nuodugniai iškratyti ir ištardyti. Rasta, kad vežėsi didelę sumą pinigų, o drabužiuose ir batuose turėjo paslėptus popierius. Pinigai, pasirodė, buvo skirti bolševikų propagandai, o rastieji popieriai buvo Maskvos instrukcijos ir nurodymai: ko-

kią propagandą varyti, kokius sabotažo veiksmus atlikti, kaip ir kur skleisti terorą ir pan.

Tris karininkus skyriau į Karo lauko teismą ir šiam teismui perdaviau „ponaičius“. Teismas, išnagrinėjęs kaltinamąją medžiagą, nustatė, kad tai esą rusų šnipai. Šnipų likimas karo metu yra žinomas. Karo lauko teismas abu tuos tipus nuteisė mirti. Šnipų malonės prašymą atmečiau ir sprendimas buvo tą pačią dieną įvykdytas.

Kitą dieną atvažiavo kažkokie piliečiai ieškoti savo „giminaičių“. Mat kai žvalgai sulaikė rogutes su šnipais, tai paskui važiavo rogutės su „stebėtojais“. Pamatę, kad šnipai sulaikyti, „stebėtojai“ dūmė į Kauną ir pakėlė aliarmą savo organizacijoje. Krašto apsaugos ministerija išdavė leidimą ieškoti „giminę“. Taip ir atvažiavo pas mus. Sužinoję, kad pinigai konfiskuoti, o šnipai supleškinti, išdūmė atgal į Kauną.

Kilo skandalas. Vyriausybė nepaprastai susijaudino. Kaip, be jos žinios ir leidimo galėjau sudaryti Karo lauko teismą ir supleškinti du „piliečius“. Puiki Vyriausybė, kuri bijo švęsti Vasario 16-ąją, bet piestu stojasi, kai sudorojami šnipai.

Bolševikų šnipų likvidavimas buvo kaip ir paskutinis lašas. Vyriausybė nutarė atsikratyti manimi, nes nuolat kišausi į jos administraciją. Ėmėsi klastos. Paskyrė gen. Nastopkos vadovaujamai komisijai ištirti Karo lauko teismo legalumą. Manęs paprašė, kad aš kelioms dienoms pasitraukčiau nuo aktyvaus pulko vadovavimo ir persikelčiau į Kauną. Aš sutikau ir persikėliau toms kelioms dienoms į p. Aronsonų butą. Kaip tik tuo metu atvažiavo Tauragės srities viršininkas p. Aukštuolaitis. Jis norėjo apsistoti pas mane, bet ten manęs neradęs, atvyko į Kauną ir apsigyveno p. Aronsono bute. Buvo Užgavėnės. Aukštuolaitis ir aš buvome pakviesti pas Dovydaitį „blynų“ valgyti. Vėliau savo apsaugininko Samosionkos buvau informuotas, kad apie 22.00 val. buvo atsilankęs Škirpa kviesti mane „blynų“ į jo komendantūrą. Pasiunčiau kpt. Samosionką į pulką, kad atvestų būrį raitųjų žvalgų ir taip pat man arklį. Nusprendžiau, kad laikas grįžti į pulką, nes ši Vyriausybė nori mane arba suimti, arba dar blogiau. Nelikau nakvoti Aronsono bute, bet nuėjau pas Zizlę, policijos vado pavaduotoją. Apie 6.00 val. ryto vėl atvyko Škirpa. Liepė iškrėsti visą butą, bet nieko neradęs pasišalino. Namus apstatė savo karo policija, vadovaujama mjr. Bagdonavičiaus. Apie 7.00 val. ryto iš pulko atjojo 4 karininkai ir 12 žvalgų. Pamatę sargybas, viską suprato. Nuėmė ir nuginklavo tas sargybas. Vienas mano karininkų atpažino persirengusį mjr. Bagdonavičių ir skėlė jam antausius už tokį „maskaradą“. Aukštuolaitis ir aš sėdome ant arklių. Nutarėme grįžti ne per Šančius, bet per Aleksotą. Prijoję prie Aleksoto tilto pamatėme, kad ir čia Škirpa buvo pastatęs karo policijos sargybą. Nuginklavome ir šią sargybą ir liepėme jiems grįžti pas Škirpą ir Šleževičių ir pranešti, kad plk. Glovackis jau prajojo. Iš lėto Nemuno pakraščiu grįžome į Panemunę. Grįžęs paskambinau ministrui Velykiui ir pa-

sakiau, kad jau „pasveikau“ ir grįžau eiti savo pareigų, nelaukdamas specialaus Vyriausybės leidimo. Kai viena pusė nesilaiko savo žodžio, o naudoja klastą, tai ir kitai pusei nėra ko susitarimo laikytis.

Dėl mano grįžimo į pulką Vyriausybė pasijuto lyg pritrenkta, galvojo, kad aš dabar jėga ją pulsiu ir versiu. Nutarė sueiti su manim į kontaktą. Tartis su manim delegavo valstybės galvą Prezidiumo vicepirmininką prel. Staugaitį. Šis pasikvietė mane į Panemunės kleboniją, garantuodamas man „neliečiamybę“. Draugiškoje aplinkoje aptarėme konflikto su Vyriausybe reikalus. Aptarėme iš esmės ekonominę ir politinę padėtį. Nebuvau ištroškęs valdžios kaip kaimynų lenkų diktatorius Pilsudskis, visad norėjau eiti teisės ir teisėtu keliu, tai galėjau su Staugaičiu susitarti. Susitarimas buvo toks: Valstybės Tarybos Prezidiumas garantuoja man neliečiamybę ir nešališką, teisingą mano reikalo ištyrimą. Jei reikėtų ginčą spręsti teisme, tai bus sudarytas trečiųjų teismas. Teismo pirmininką skirs Tarybos Prezidiumas, vieną narį – Krašto apsaugos ministerija, antrą narį – aš. Aš galiu apsigyventi Kaune, tik prie manęs bus skiriamas vienas komendantūros darbuotojas, nes esu „namų arešte“. Šis karininkas nebus Vyriausybės skirtas sargas, bet daugiau asmeninei mano apsaugai nuo visokių netikėtumų.

Pasitarimas su Staugaičiu užtruko ilgokai, net iš pulko atėjo teirautis, kas atsitiko. Grįžau vėlai naktį. Kitą dieną dirbome normaliai, o vakare sukviečiau ponus karininkus į pasitarimą. Išdėsčiau susitarimą su prel. Staugaičiu. Buvo pasiūlyta pataisa, kad, nors aš būsiu ir Kaune, pulkas vis tiek lieka mano žinioje. Išsibučiavęs su visais savo karininkais išvykau į Kauną. Atvykome pas ministrą Velykį, kuris be galo meiliai priėmė. Jis pakvietė komendantą Mikuckį ir pavedė mane jo globai, o šis nedviprasmiškai pasakė:

– Tamsta pulkininke, mano butas tamstos žinioje. Prašom apsigyvent pas mane.

Padėkojau jam už vaišingumą. Padėtį išgelbėjo Draugelis, kuris buvo Karo ligininės viršininkas, pasiūlydamas erdvų kambarį ligininėje. Tai buvo geriausia išeitis ir ją mieliai priėmiau. Padėkojau Aronsonams ir Mikuckiui už pagalbą, prielankumą, širdingumą pavojaus metu. Ligoninę dar pasirinkau ir dėl kitos priežasties. Privačiam kambariui nusišamdyti ir maistui pinigų neturėjau. Kaip ligonis ir labai „rimtas“, gaudavau maistą tokį, kad... duok Dieve.

Kad man nebūtų nuobodu, komendantas kiekvieną dieną atsiųsdavo karininką prie manęs budėti ir būti mano kompanionu pasivaikščiojimuose. Jei ateidavo iš pulko kas nors manęs lankyti, tai komendantūros karininkas diskretiškai pasišalindavo, kad mums nekliudyti. Kurio karininko ištikimybė mūsų idealams būdavo patikrinta, tokį priimdavom į mūsų pokalbius. Vienas tokių buvo Lietuvos totorius mjr. Mykolas Tašlikas, kuris vėliau buvo mano kūmas, nes mano žmona ir aš buvome jo dukters krikštatėviai. Taip pat kpt. Mykolas Kvinta, Birštono šaltinių savininko sūnus. Kvinta sužinojęs, kad aš Birštoną pui-

kiai pažįstu, o be to, buvo mano vienmetis, įtikinėjo visus, kad mane puikniausiai pažįsta, kad vaikystėje kartu žaidėme. Nelabai tai buvo įtikinama, nes jis buvo dvarininko sūnus, o aš per vasaros atostogas lenko Tutlausko kepyklos pyragaičius ir bandeles išnešiodavau ir šioje valgykloje plaudavau indus. Matydamas, kad Kvinta yra neurastenikas ir hipochondrikas, nenorėjau griauti jo iliuzijų ir todėl neneigiau jo aiškinimų, kad kartu augome ir žaidėme.

Jau esu minėjęs, kad dar Vilniuje p. Aukštuolaičiui buvo pavesta tvarkyti Tauragės sritį vietoj gen. Jurgio Kubiliaus. Kubilius mat buvo labai „užimtas“: dienos metu smuikeliu čyruodavo, vakare preferansą lošdavo, o ateinantiems savanoriams patardavo grįžti namo ir laukti kvietimo. Prieš vykdamas į Tauragę Aukštuolaitis su adjutantu Simonaičiu užsuko pas mane. Parodžiau, kaip organizuoju pulką, viską nuoširdžiai išpasakojau. Nuvykęs į Tauragę jis įsteigė komendantūrą, iš kareivinių dalies iškraustė vokiečius, uždraudė jiems savivaliauti. Apie jį susispietė būrelis buvusių bendradarbių: Vanagaitis, Simonaitis, prof. Kuodaitis, Lebartas ir kt.

„Puikioji“ Vyriausybė, apsišutinusi su manim, du kartus turėjo nusileist DLK Gedimino pulko karininkams, kurie pareikalavo atšaukti vadus: Galvydį-Bykauską, Ramanauską, o dabar nutarė nuversti nuo „sosto“ Aukštuolaitį. Pasiuntė į Tauragę komisiją: plk. Bironą ir Kuizina. Komisijai pavesta ištirti, kaip Aukštuolaitis per sieną slapta gabena ginklus, kaip apdėjo miestiečius pinigine kontribucija, kaip „skriaudė“ okupantus, neleisdamas jiems plėsti ūkininkų. Plk. Bironas, būdamas vokiečių bernas, Aukštuolaičio veiklą apibūdino taip, kad Krašto apsaugos ministerija turėjo pretekstą likviduoti Žemaičių pulką ir atšaukti Aukštuolaitį iš pareigų. Iš solidarumo su Aukštuolaičiu visi Mažosios Lietuvos savanoriai irgi pasitraukė. Kai krašto apsaugos ministrą Velykį pakeitė Merkys, tai šis dar bandė Aukštuolaičiui šiek tiek atlyginti ar kompensuoti pasiūlydamas aukštas vietas ministerijoje. Jie abu atsisakė ir išvyko į Klaipėdą. Aukštuolaitis laikė save labai užgautu, vėliau išsikėlė iš Klaipėdos į Dancingą, kur tapo Zopato banko valdytoju.

Žemaičių batalioną likviduojant, Aukštuolaitis ir Vanagaitis atvyko į Kauną, atsiveždami bataliono knygas, apyskaitas, sąskaitas. Dr. Draugelis sutiko juos priimti į Karo ligoninę. Mano kambaryje buvo pastatytos dar dvi lovos ir dabar visi trys revoliucionieriai gyvenome kartu. Škirpa vėlesniais laikais buvo prasimanęs, kad ne mane buvo norėjęs suimti, bet ieškojo Aukštuolaičio, kuris žadėjęs versiti Šleževičiaus vyriausybę. Tokį absurdą galėjo susigalvoti ne karys, o politikierius. Taip pat Škirpa paskelbė, kad aš buvau suimtas, nes padėjau Aukštuolaičiui ir Vanagaičiui „pabėgti“. Kodėl Škirpa nutyli, kad Aukštuolaitis tuo metu gyveno Kaune visiškai laisvas ir jam buvo grąžinti asmeniškai jo išleisti pinigai. Kodėl Škirpa nieko nesako apie vokiečiams pasidavusio plk. Birono veikimą? Daugiau tokių savanorių tragedijų galėtų apibūdinti Aukštuolaičio adjutantas

Simonaitis, prof. Kuodaitis. Aš daugiau remiuosi Aukštuolaičio ir Vanagaičio pasakojimais. Jie beveik mėnesį gyveno kartu su manimi vienoje „cėlėje“.

Gavėniai persiritus į antrą pusę, iš užsienio grįžo Valstybės Tarybos pirmininkas Antanas Smetona. Tarybai kiek pakeitus kai kuriuos konstitucinius nuostatus, p. Smetona buvo išrinktas pirmuoju Lietuvos Respublikos Prezidentu. Kariuomenėje irgi atsirado naujas postas – vyriausiasis kariuomenės vadas. Šis postas buvo pavestas iš Lenkijos grįžusiam gen. Silvestrui Žukauskui.

2-ojo pulko vadu (vietoj manęs) buvo paskirtas Pranas Liatukas. Pulkas ne labai jo klausė, o dažnai palaikė glaudų ryšį su manimi. Nesijaučiau apleistas ir pamirštas. Buvau beveik laisvas. Dažnai aplankydavau plk. Karevičių, prof. Dovydaitį, Aronsonų šeimą, Mikuckį ir kt. Susipažinau su Karmelitų parapijos klebonu prel. Kastantu Olšausku.

Priartėjo Velykos. Atėjo Verbų sekmadienis. Karmelitų bažnyčioje gauta verba „apkūliau“ kartu su manimi kambaryje gyvenančius kitus du „triumvirato“ narius, nors jie abu buvo evangelikai liuteronai. Didžiojo penktadienio rytą, pažiūrėjau pro langą ir savo akimis nepatikėjau – gatve vaikšto miela žmonelė. Išbėgau į gatvę. Tikrai ji. Per „žalią“ sieną atkeliavo iš Vilniaus. Supažindinau ją su savo bendrininkais.

Vargšė mano žmonelė trumpai papasakojo savo odisėją. Gandai apie mano suėmimą buvo pasiekę Vilnių, tai ji nutarė pati iširti padėtį ir kreipėsi į „visagalius“ Vilniaus lietuvius, kad padėtų jai kiek galima greičiau pasiekti Kauną. Atsakymas buvo neigiamas. Kai Liudo Giros žmona panoro nuvykti apžiūrėti Kauną, tai tą pačią „visagalių“ buvo nusamdytas vežimas. Mano žmona kreipėsi į Girienę, kad toji priimtų ją kartu važiuoti, bet ji mieliau pasiėmė kažkokią mergą nei mano žmoną. Tai mano žmona užsidėjo nagines, apsivilko paprastais drabužiais, prisišliejo prie „terbelninkių“ bobelių poros ir pėsčia atėjo iš Vilniaus į Kaišiadoris, visą laiką drebėdama, kad kas neatpažintų lietuvių pulko vado žmonos. Mat Vilniuje iki pat Vievio siautė dar bolševikų gaujos. Tų pačių bolševikų, kurių šnipus sunaikinus, mūsų geroji Vyriausybė šoko piestu Kaune prieš mane. Pasiekus Kaišiadoris, buvo paguosta klebono kun. Varno. Jis parūpino jai iš vokiečių leidimą ir net bilietą traukiniu važiuoti į Kauną. Atvykusi į Kauną, nuėjo į Krašto apsaugos ministeriją paprašyti leidimo pasimatyti su manim. Naujasis ministras Merkys jai tokio leidimo nedavė, bet bent pasakė, kur esu. Tokiu būdu ir atėjo į Pramonės gatvę prie Karo ligoninės ir vaikščiavo po mano langais, tikėdamasi nors pro langą mane pamatyti. Pietų nuėjome pas Aronsoną, po pietų – į Didžiojo penktadienio pamaldas. Vakare nuvedžiau nakvoti žmoną pas vieną bendrakeleivę „terbelninkę“, kuri buvo ją pakvietusi apsistoti. Šeštadienį nuėjome lankyti tradicinių Kristaus „grabų“ bažnyčiose. Galvojome, kaip atšvėsime Velykas, kaip atsigavėsime? Grįžome į mano kambarį jau vėlokai vakare ir... apstulbome – viduryje kambario stovėjo ilga, balta, it sniegas, staltiese užtiestas

stalas. Stalas lūžo nuo įvairiausių velykinių Dievo dovanų. Pasirodo, kol mūsų nebuvo, trims kaliniams buvo atsiųsti gausūs velykiniai stalai iš trijų vietų: nuo pulko karininkų ir kareivių, nuo vysk. Karevičiaus ir nuo prel. Olšausko. Kai kam šis vaizdas ir gestas nebūtų patikęs, nes jis rodė, kad buvau mylimas ir gerbiamas. Iš džiaugsmo tą naktį nesumerkėme akių. Nuėjom visi į rezurekcijos⁵⁰ Mišias. Velykų sekmadienį aplankėm Karevičių, prof. Dovydaitį, prel. Olšauską, dr. Roką Šliupą, kpt. Mikuckį, p. Saliamoną Banaitį. Tokių Velykų, kokias turėjau anais 1919 m., neturėjau niekad nei prieš tai, nei po to.

Nors liaudininkų vyriausybė ir norėjo mane likviduoti, nors ir buvo parbloškusi, bet Dangaus ir Žemės Karaliaus likau paguostas ir pakeltas. Sakiau tada ir kartosiu tai visada: „Jei Dievas su mumis, kas prieš mus?“

Labai malonu buvo būti drauge, bet žmona turėjo grįžti į Vilnių, kur savo motinos ir sesers globai buvo palikusi mūsų dvejų su puse metų sūnų. Trečią Velykų dieną, gausiai aprūpinta „kuklaus“ velykinio stalo likučiais, traukiniu išvyko į Kaišiadoris, o iš ten į Vilnių, tokiu pat būdu, kaip ir atvykusi: *per pedes apostolorum*⁵¹. Kaišiadorių stotyje vokiečių žandarai patikrino ryšulėlį, kurį su savimi turėjo mano žmona, ir pamatę, kad tai maistas, konfiskavo. Nepadėjo nei prašymai, nei ašaros, nei kun. Varno užstojimas. Tiek mano uošvė, tiek sūnus nepamatė jiems siunčiamų margučių, kumpio, torto, pyrago ir t. t. Pasiėkusi Vievi, kad atsikratytų pakeliui prie jos grupės prisikabinusių kelių įkyrių bolševikų, žmona nuėjo slėptis į kleboniją pas kun. Tijūnaitį. Klebono šeimininkė, norėdama išlaikyti kažkokį „neutralitetą“, nenorėjo nei klausyti mano žmonos prašymo. Pasikalbėjimą išgirdo klebonas, išėjo pažiūrėti ir, pamatęs kas vyksta, sudraudė šeimininkę. Žmonai buvo leista likti klebonijoje iki ryto. Po kelių minučių klebonas vėl grįžo pas keleivę.

- Iš kur, tamsta, keliauji? – paklausė
- Iš Kauno.
- Į kur vyksti?
- Į Vilnių.
- Ko buvai Kaune?
- Lankiau vyrą.
- O kas tavo vyras?
- Lietuvos kariuomenės karininkas.
- Kaip vadinasi? Kaip pavardė?
- Glovackis.
- Koks Glovackis? Pulkininkas?
- Taip.

⁵⁰ Prisikėlimas (lot.).

⁵¹ Apaštalu pėdų.

– Tai kodėl iš karto nesakei? – griebė klebonas mano žmoną į glėbį, nusivedė į kambarį, šeimininkei liepė tuoj pat paruošti karštą maistą ir pakloti patalą.

– Žinai, sesut, kas ši moteris? Tai pulkininko Glovackio, Lietuvos pulko vado ir savanorių organizatoriaus, žmona.

Vakariene žmona pasinaudojo, bet patalo neteko matyt, nes visą naktelę praleido pasakodama apie karius ir t. t.

Žmonai iškeliavus, gyvenimas grįžo į senas vėzes. Šiuo sykiu labai pradėjo gyvėti sąjūdis, norintis mane išgelbėti iš „Babilono nelaisvės“. Vis dažniau pradėjo lankytis „išlaisvinimo komiteto nariai“ ir mane informavo apie viską, kas pulke darosi.

Kaip jau minėjau, mano vietoje 2-ojo pulko vadas buvo gen. Liatukas. Buvo manyta, kad jis, kaip vyresnis amžiumi, bus labiau susitupėjęs ir sugebės savanorius atitraukti nuo manęs. Kai tik tai įvyks, tada bus lengva ir mane sudroti. Buvo užmiršta viena: Rusijos centre tarnavę karininkai buvo nuasmeninti, pasidarę akli atsilikusių ir pasenusių nuostatų vergai, nustoję iniciatyvos. Kas nenorėjo likti pastumdėliu, tas bėgo iš kariuomenės, kėlėsi į Sibiro, Kaukazo, Tolimųjų Rytų ar Turkestano dalinius. Gen. Liatukas buvo subrendęs tokio mis sąlygomis ir tepasidarė tik Vyriausybės vergas. Griežtai uždraudė maisto „medžioklę“, lankyti savo gerąsias mamytės, kad atsigabentų maisto ir baltinių. Tokius išvykėlius paskelbė dezertyrais, o jiems grįžus, kišo juos į areštinę, grąsino karo teismais. Areštinė mano laikais stovėjo tuščia, dabar stokojo vietos. „Klientams“ reikėjo nustatyti „tupėjimo“ eilę. Prie pulko vado savanoris galėjo prieiti tik kuopos ir bataliono vadui davus leidimą. Taigi vietoj meilauš tėvo, žiaurus patėvis. Prasidėjo procesijos pas mane. Pradėjo reikalauti, kad gedimniečiai, kurie privertė panašiai besielgusį Galvydį-Bykauską atšaukti ir pakeisti jį Juozapavičiumi ar kiek vėliau Ramanauską pakeisti Ladiga. Pradėjau raštais bombarduoti Krašto apsaugos ministeriją ir Prezidentą, nušviesdamas savanorių nuotaikas, bet mano balsas buvo „šaukiančio tyruose“. Prezidentas, kaip vėliau paaiškėjo, mano rašytų laiškų nebuvo gavęs. Krašto apsaugos ministras ir vyr. kariuomenės „vadas“ Žukauskas, „liuliavo“ Prezidentą, kad kariuomenėje viskas esą kuo puikiausia, o mano laiškus kažkur nukišdavo.

Antrajame pulke maisto trūkumas stiprėjo, areštinė pilnėjo. Susidarė komitetas vaduoti mane geruoju ar piktuoju. Jis užmezgė ryšius su kitais Kauno įgulos daliniais ir su Karo mokykla. Komiteto pirmininkas, rodos, buvo plk. Kaunas.

Savanorių nepasitenkinimo garai kaupėsi katilė ir 1919 m. gegužės 4 d. katilas sprogo. Gegužės 4 d. rytą, dar nevisiškai išaušus dienai, su visa žygio ekipuote visas 2-asis pulkas iš Panemunės atžygiavo į Kauną ir išsirikiavo priešais Karo ligoninę. Komitetas atėjo pas mane ir pranešė, kad pulko kantrybė išsekusi, kad gen. Liatuką jie suėmė ir įkišė į tą pačią areštinę, kur jis grūsdavo savanorius, kad susitarę su visais Kauno įgulos daliniais, kurie būsią neutralūs, bet ateisią pagelbė-

ti, jei bus reikalas. Be to, atėję į pulką gražinti vadą, t. y. mane. 1-asis pulkas, kuris šiuo metu pakeliui į frontą, irgi esąs Kaune ir pasiruošęs ateiti į pagalbą 2-ajam pulkui. Pasakiau, kad reikalą reikia sutvarkyti iš esmės ir legaliai. Patariau nueiti pas krašto apsaugos ministrą ir Prezidentą. Tik jiems leidus, sutinku grįžti į pulką. Palikęs mano apsaugai kuopą, pulkas nužygiavo pas mano nurodytus asmenis. Po poros valandų grįžo nieko nepešęs. Nė vienas iš ponų nenorėjo su jais kalbėtis. Grįžęs pulkas man pasakė, kad arba aš grįšias kartu su jais, arba jis paleisias į „dassas“ garbingus valstybės vyrus, o mane paskelbsias diktatoriumi. Išėjau tuomet iš Karo ligoninės Aukštuolaičio, Vanagaičio ir pulko komiteto lydimas. Mus pasitiko garsūs „Valio!“ Gavome arklius ir patraukėme Panemunės link. Prezidentas Smetona, matyt, bandęs surasti priemonių sukilusį pulką numalšinti, bet neradęs. Tada skubiai atvyko jo pasiuntiniai kun. Adomas Vilimas ir Nekvedavičius. Kvietė į pasitarimą su Prezidentu. Pulko komitetas, kuris klausėsi mano pokalbio su pasiuntiniais, pareiškė, kad man nėra reikalo vykti į pasitarimą su Prezidentu. Aš pasakiau, kad vyksiu, nes noriu sužinoti, ką Prezidentas norėtų pasakyti.

– Tai ir pulkas eis, – pareiškė komitetas.

– Gerai, – sutikau.

Pasukome stoties link ir Vytauto prospektu nuėjome į Laisvės al. nr. 6, kur buvo Prezidentūra. Šioje vietoje vėliau išdygo puikūs Kauno miesto savivaldybės rūmai. Prie Prezidentūros stovinti karo policijos sargyba buvo pakeista pulko sargyba. Prezidentas Smetona pasitiko mane tarpduryje, apsikabino, išbučiavo, nusivedė į savo kabinetą. Ko ne su ašaromis prašė, kad gražinčiau pulką į Panemunę, nes visas miestas esąs sujudęs. Okupantai vokiečiai mano, kad mes norime juos pulti, tai jie ruošiasi gintis. Sutikau gražinti pulką į Panemunę, bet su sąlyga, kad jis pats ar kitas Vyriausybės vadovas vyksias kartu su manimi į pulką. Smetona su tuo sutiko. Išėjęs pasakiau pulkui apie susitarimą. Pulko komiteto vardu, rodos, Stasys Laucevičius (poetas, rašęs Lauciaus slapyvarde), pareiškė, kad pulkas esąs be miego, tai gali manęs čia valandą kitą palaukti, juoba kad Smetona pasitikėti negalima. Bet aš buvau kietas. Mano apsaugai palikęs būrį, pulkas grįžo į Panemunę.

Smetona ir aš vėl nuėjome į kabinetą. Nuo A iki Z išdėsciau jam savo „konflikto“ su Vyriausybe eigą: kaip teko organizuotis be maisto, ginklų, pinigų, be to, Vyriausybė darė visokių kliūčių. Kodėl buvo organizuotas karo lauko teismas ir supleškinti du bolševikų šnipai, kaip Škirpa bandė klasta mane suimti, apie Žemaičių bataliono išformavimą. Abu net apsiverkėme. Mano ašaros, žinau, kad buvo tikros, jo – greičiausiai politinės. Pasiūlė man užimti kur kas aukštesnes pareigas. Atsakiau, kad Tėvynės reikalas verčia mane grįžti į pulką, kas reiškia – tegu Prezidentas atkuria *status quo ante*⁵² mano suėmimo. Sutarėme, kad

⁵² Ankstesnė padėtis (lot.).

krašto apsaugos ministras palydės mane į Panemunę ir karių akivaizdoje atkurs seną padėtį. Taip pat nutarėme, kad pulke baigsime reikiamus pasiruošimus ir po trijų savaitių pajudėsime fronto link. Pasiūliau, kad dėl visokių įvykių, dėl Vyriausybės padarytų liapsusų, pašlijusi moralė būtų atkurta kariuomenę prisaikdinant. Smetona nustebo dėl mano kuklių reikalavimų, dar kartą apsikabinu, išbučiavo ir prisiekė „amžiną draugystę“. Jis pašaukė krašto apsaugos ministrą Merkį, liepė jam palydėti mane į Panemunę ir viešai atkurti ankstesnę padėtį. Pažadėjo manęs ir pulko daugiau nebeliesti, o mano bylą su Vyriausybe atidėti *ad calendas grecas*⁵³.

Privažiaavę Panemunės tiltą išvydome nepaprastą vaizdą. Panemunė skendėjo vėliavose, ant Nemuno kranto išsirikiavo garbės sargyba, orkestras. Įvažiuojant į pulko rajoną, stovi garbės vartai. Ant tų vartų didelėmis raidėmis išrašyta: „Sveikas, vade grįžusis“. Vos tik krašto apsaugos ministras atkūrė buvusią padėtį ir iš pulko išvažiavo, kai Pranaičio ir Byčkausko vedami atėjo Panemunės organizacijos manęs sveikinti. Tik akmeninė širdis gali atsispirti ir būti abejinga tokiems meilės pareiškimams. Džiaugsmo ir susijaudinimo ašaros užplūdo man akis. Apkabinau visus, išbučiavau kuo širdingiausiai, ne vien vyrus ar merginas, bet ir „gyvojo rožančiaus“ bobutes. Grįžimo džiaugsmui kiek atslūgus, nuėjau į areštinę ir paleidau ten „tupintį“ gen. Praną Liatuką. Patariau jam smukti į Kauną patvoriais. Jis dar pasiteiravo dėl savo daiktelių. Užtikrinau jį, kad rytą jie būsią jam pristatyti. Paraginau kuo greičiau sprukti, kad savanoriai nepanorėtų kiek stipriau atsilyginti už skriaudas. Liatukas suprato. Atsisveikinome gana meiliai, nes mus dar šiek tiek siejo sena bičiulystė iš tų 1904–1905 metų, kai abu kartu dirbome tame pačiame lietuviškame pogrindžio būrelyje. Aš pats nuėjau pas prel. Staugaitį į kleboniją, kur taip pat atėjo Pranaitis, visi vikarai ir dar keli asmenys. Pralaidome porą valandų linksmai šnekučiuodamiesi ir sudarinėdami laimingos ateities „horoskopus“.

⁵³ Iki neapibrėžtos datos (lot.).

IV skyrius. GAUNAM VĒLIAVĄ

Mano pirmtakas gen. Pranas Liatukas buvo pripildęs areštinę, bet visiškai ištuštinęs aruodą. Grįžęs iš Karo ligoninės apžiūrėjau maisto sandėlį. Jame tuštuma, dulkės, voratinkliai. Patarimas susiveržti diržą arba įtikinėjimas, kad pasninkas esąs labai naudingas sveikatai, pro vieną ausį įeina, pro kitą išeina. Reikėjo rasti būdą, kaip tą aruodą papildyti, juoba kad „medžioklė“ kryžkelėse jau išėjo iš mados ir nebebuvo tokia „pelninga“, kaip pačioje pradžioje. Pasiunčiau maisto valdininką ir pulko kvartirmeisterį į Kauno senamiestį, kad išžvalgytų ir iššnipinėtų, ar nėra maisto produktų, užslėptų pas spekuliantus. Įsakiau, kad jei rastų, tegu perka nesiderėdami ir neklausdami kainos. Jie tuoj pat surado apie 100 centnerių ryžių ir miežių. Pulko gurguole tuos grūdus atvežė. Taip pat rado geroką kiekį miltų. Maitinimo valdininkas kariams išdavė pakvitavimus: tiek ir tiek tokių ir tokių produktų už tokią ir tokią kainą nupirkta 2-ajam pulkui.

Kitą dieną pirkliai atvažiavo į Panemunę pinigų gauti. Mandagiai juos pasitikau, bet nedaviau nei pfenigo, nes išdas buvo tuščias. Maitinimo valdininko pakvitavimą liečiau pakeisti formaliu pulko pakvitavimu ir nukreipiau pirklus į Intendantūrą. Intendantas pirklus priėmė, jų pateiktus pakvitavimus įrašė į formalius maisto lapus ir pasiūlė pirkliams apmokėti kainą... tris keturis kartus mažesnę, nei pirklių buvo nustatyta. Pirkliai vėl grįžo pas mane. Aš pažadėjau pakalbėti su intendantu.

Telefonu iškviečiau į Panemunę komendantą Mikuckį. Priminiau jam, kad dar galioja tiek okupantų, tiek ir mūsų Vyriausybės potvarkis dėl maisto produktų užslėpimo ir spekuliacijos. Pasiūliau jam duoti porą dešimčių centnerių grūdų. Mikuckis grūdus mielai priėmė, nes ir jo aruodas buvo apytuštis. Patariau jam, kad pirkliams, kurie iš pulko nori atimti ne vien elgetos lazda ir krepšius, bet numauti ir suplyšusias kelnes, pritaikytų minėtus potvarkius. Pirmiausia buvo surašytas protokolas apie pulko maisto valdininko rastus ir į pulką atgabentus produktus. Remdamasis potvarkiais, komendantas nutarė produktus konfiskuoti, o pirkliams – spekuliantams skirti pabaudą: penkis kartus daugiau, nei pirklių užprašyta kaina. Vėl mane aplankė pirkliai. Šiuo sykiu jie siūlė tuos produktus pulkui „paaukoti“, kad tik komendantas atleistų juos nuo baudos. Išėję iš pulko, senamiesčio pirkliai susitiko savo pažįstamus panemuniškius pirklus.

- Ką jūs čia kone kiekvieną dieną lankotės 2-ajame pulke?
- Pinigų gauti už parduotus produktus. Pulko vadas „mūsų žmogus“, tai žadėjo mums padėti pinigus išgauti.
- Pulko vadas? Pulkininkas Glovackis? Mūsų žmogus? Jūs ką? Iš galvos išėjot?
- Kaip tai Glovackis? Juk jis kalėjime?

– Kokiame kalėjime? Jau trys dienos, kai pulkas jį išlaisvino. Jis vėl čia viešpatauja.

– *Ui, a gevalt! Ui, a cholere!*⁵⁴ – Dabar aišku, kodėl nei pinigų, nei grūdų.

Kiek sunkiau buvo su mėsa ir lašiniiais. Tiekimo ir maitinimo ministras Stepas Kairys išduodavo mums orderius, kad galėtumėme šiuos produktus gauti bet kuriame punkte. Turint omenyje, kad ūkininkai buvo okupantų vokiečių gerai apiplėšti, tai ir patys stokojo šių produktų. Tačiau dažnai pasidalydavo su mumis ir paskutiniu kąsniu.

Sutvarkėme ir kitus pašlijusius pulko reikalus. Išgaravo ir tamsus gaivalas, kuris stengėsi karius agituoti išsišokti. Pradėjome ruošti pirmai priesaikai ir kovai su bolševikais. Su Panemunės visuomene vėl buvo atkurti nuoširdūs santykiai, jie pradėjo gaminti pulkui vėliavą, kad įrodytų savo prielankumą. Vėliava turėjo simbolizuoti jų palaiminimą savo vaikams sunkioje kovoje su raudonuoju slibinu.

Kitą dieną pulke apsilankė Artilerijos pulko vadas plk. Jodko su žmona. Jie atvyko kviesti mane į artilerijos ruošiamą pobūvį mano garbei. Jodkienę mačiau pirmą kartą. Buvo moteris neaukšto ūgio, bet už tai pridėta į plotį. Gana žvali. Kalbėjo lenkiškai, nes lietuviškai nemokėjo. Kvietimą priėmiau.

Sutartą dieną nuvykau į Artilerijos pulką. Artilerijos pulko štabas ir svetainė papuošti vėliavomis, sodelis išpuoštas žibintais. Vakarienė buvo paruošta nepaprasta. Lenkės moka stalus išpuošti, dekoruoti. Gal tik nemoka ant stalo tiek patiekalų patiekti, kaip lietuvės šeiminkės. Mano karininkai pradėjo bendrauti su artilerijos pulko karininkais ir stengėsi juos „iškvosti“ iki panagių, kaip buvau pavedęs. Aš pats kalbėjau su abiem „vadais“, kurie manęs iš savo glėbio nenorėjo paleisti. Apie Jodko daugiau nepasakosiu, nes jau rašiau apie jį. Smulkiau gali papasakoti artileristai, o ypač Kanadoje gyvenantis plk. Giedraitis. Šis buvo labai geras, narsus karys, puikus artileristas, ištikimas tėvynės sūnus, savanoris.

Po dviejų mėnesių nebuvimo pulke radau naujovių. Iš gretimų kareivinių vokiečiai išsikraustė ir jas užėmė 2-asis pulkas. Susipažinau su naujai atvykusiais karininkais. Labai krito į akį Jonas Petraitis, 8-osios kuopos vadas. Patiko dėl savo laikysenos, tiesaus būdo, demokratiškumo. Dar būnant Karo ligoninėje teko apie jį daug girdėti. Susipažįstant su naujais karininkais, jis ramiai prisistatė:

– 8-osios kuopos vadas, karininkas Jonas Petraitis.

– Tai, tamsta, nenorėjai leisti 8-ajai kuopai eiti į Karo ligoninę?

– Taip, vade.

Po to pradėjau jį klausinėti: iš kur kilęs, kada gimęs, kokį karinį mokslą baigęs, kokiose kautynėse dalyvavęs. Iš anksčiau turėtų žinių ir iš šio pokalbio

⁵⁴ Oi, smurtauja! Oi, cholera! (vok.)

susidariau įspūdį, kad Petraitis yra tikras karys. Sumanus lietuvis, moka elgtis su pavaldiniais. Vienaip ar kitaip jis man patiko ir nuoširdūs santykiai išsilaikė iki pat jo mirties. Jis nuoširdžiai nustebo, kai įsakymuose perskaitė, jog skiriamas 3-iojo bataliono vadu, o vietoj jo 8-osios kuopos vadu skiriamas Eduardas Noreika. Petraitis atėjo pas mane teirautis, ką tie paskyrimai reiškia: juk jis veikęs prieš mane, o dabar aš jį aukštinu. Paaiškinau jam:

– Matai, Jonai, Tėvynės reikalas yra svarbesnis nei mano asmens. Kerštas yra silpnųjų ginklas. Man atrodo, kad tavo ir Noreikos paaukštinimai yra verti ir užsitarnauti. Tėvynė ir pulkas iš jūsų abiejų laukia pasiryžimo, pasiaukojimo. Jei manęs nepažindamas laikei „priešu“, tai kai susipažinsime arčiau, pasidarysime „draugais“.

3-iasis batalionas tapo pats lietuviškiausias, narsiausias. Jis davė daug didvyrių ir vadų. Paminėtini: 9-osios kuopos vadas Andriūnas, žuvęs ties Giedraičiais, 8-osios kuopos vadas Noreika, žuvęs vaduojant Klaipėdą, plk. Andrius Butkevičius ir keletas kitų.

2-ojo bataliono vadu paskirtas, dar prieš mane suimant, plk. Jonas Laurinaitis. 1-ojo bataliono vadu – Jonas Matiejūnas-Valevičius. Man dar „besiilsint“ Karo ligoninėje, žuvo dar vienas iš Jonų. Tai kapitonas Samosionko. Jis prigėrė Strėvos upelyje netoli Žiežmarių. Ar jis žuvo dėl nelaimingo atsitikimo, ar buvo nužudytas, taip liko ir neišaiškinta. Man tai buvo didelis nuostolis. Jis buvo sulietuvėjęs baltgudys. Aš asmeniškai jį buvau prikalbėjęs stoti pas mus. Su manimi iš Vilniaus atvažiavo į Kauną ir daug kuo man padėjo. Buvo jis geras karininkas, griežtas kairiųjų, ypač komunistų, priešas, neapkentė rusų. Pulke jis ėjo ryšių karininko pareigas.

Pasitarime su Prezidentu Smetona buvau pasiūlęs rengti savanorių priesaiką. Sutarėme, kad tai yra būtina ir ši ceremonija turi būti iškilmingai atlikta. Susitariau su vyskupu Karevičium, kuris prižadėjo Rotušės aikštėje atlaikyti iškilmingas Mišias ir vesti patį priesaikos aktą. Su burmistru dr. Roku Šliupu susitarėme dėl aikštės ir pačios Rotušės išpuošimo. Buvo nustatyta data. Atrodo, gegužės 11 ar 15 diena⁵⁵. Krašto apsaugos ministras nustatė tvarką, pagal kurią daliniai vyks į Rotušės aikštę, kurioje vietoje stovės. Vyriausiuoju tvarkdariu ir parado vadovu buvo paskirtas gen. Žukauskas. Kaunas turėjo pasipuošti vėliavomis.

Priesaikos diena išaušo skaidri, saulėta ir šilta. 2-asis pulkas ir Artilerijos pulkas išėjome iš Panemunės apie 8.00 val. ryto. Prieš 10.00 val. jau buvome Rotušės aikštėje. Lygiai 10.00 val. gaudžiant bazilikos varpams, prasidėjo įspūdinga procesija. Ją vedė Lietuvos krivių krivaitis, vyskupas Pranas Karevičius. Altorius buvo įrengtas prie „Baltosios gulbės“ (Rotušės) rūmų. Prasidėjo pontifikalinės

⁵⁵ Pirmosios priesaikos ceremonija įvyko gegužės 11 d. – *ats. redaktorius*.

Mišios⁵⁶. Vietoje vargonų grojo orkestrai. Giedėjo bazilikos ir Karo mokyklos chorai. Po mišių iškilmingai buvo sugiedotas *Te Deum*. Vyskupas Karevičius paaiškino karinės priesaikos akto reikšmę. Po to prasidėjo pats priesaikos aktas. Priesaikos žodžius sakė ganytojas, o mes balsu juos kartojome. Baigus priesaikos aktą, ganytojas pašlakstė švęstu vandeniu, palaimino ir iškilminga procesija vėl grįžo į baziliką. Po to sekė paradas. Garbės tribūnoje buvo Prezidentas su savo svita, pakviesti savi ir svetimtaučiai svečiai, vysk. Karevičius su savo kurijos atstovais. Pražygiavę iškilmių maršu pro garbės tribūną, daliniai grįžo namo. Paradą pasibaigė apie 13.00 val. Tai vyrai jau šešios valandos kaip buvo ant kojų, tačiau jokio nuovargio nesimatė. Visi buvo pakilios dvasios, o dvasia valdo kūną. Man buvo pavesta prisaikdinti Panevėžio batalioną Kėdainiuose, taip pat Marijampolėje, Vilniaus dalinius ir 2-ojo pulko 1-ąjį batalioną. Visur jautėsi pakili nuotaika. Gal tik nekaip jautėsi plk. Škirpa, kai aš atvykau prisaikdinti jo vadovaujamą batalioną, nes jis turėjo atiduoti man pagarbą, maloniai šypso-tis ir tarti sveikinimo ir padėkos žodžius.

Mintis padovanoti pulkui vėliavą Panemunės visuomenei buvo kilusi jau po Vasario 16 d. minėjimo, kurį aprašiau anksčiau. Kol buvau toli nuo pulko, toji mintis nebuvo įgyvendinta, kai grįžau atgal, tai vėl sparčiai imtasi ją įkūnyti. Vėliavos įteikimo data buvo parinktas gegužės trečias sekmadienis. Įteikimo aktas turėjo būti iškilmingas dalyvaujant Marijampolės, Vilkaviškio ir Šakių apskričių atstovams. Šios sritys pulkui davė daugiausia savanorių. Kadangi Vyriausybė, o ypač gen. Žukauskas, buvo griežtai nusistatę prieš tokį vėliavos pulkui teikimą, tai jie ir nebuvo pakviesti į iškilmes.

Mano nuomone, dėl vėliavos reikšmės, simboliškumo, šventumo buvo visiškai priešinga Žukausko galvosena. Žukauskas laikėsi senų rusiškų nuostatų. Tie nuostatai sakė, kad tik caras galys karinius dalinius apdovanoti vėliava. Už nuopelnus kovose daliniai gali būti apdovanoti Šv. Jurgio vėliava, jei taip nusprendžia Šv. Jurgio ordino taryba. Bet vėliavą įteikti gali tik pats caras. Tokia caro duota vėliava privalo būti visų gerbiama. Jauni karininkai ir naujokai, saikdinami prieš tokią vėliavą, privalo ją pabučiuoti, pažadėti niekada jos neapleisti ir būti ištikimais iki paskutinio atodūσιο, paskutinio kraujo lašo. Vėliavos netekęs dalinys turėjo būti išformuotas, o svarbiausieji kaltininkai baustini mirtimi. Kas šimtą metų arba vėliavai susidėvėjus caras galėdavo ją pakeisti nauja. Tie nuostatai dar tiko XVIII–XIX amžiui, kai kariniai daliniai ėjo į kovą suglaustomis eilėmis. Vėliava buvo nešama kaip emblema, kaip simbolis. Tačiau tobulėjant ginklams, kintant karo technikai, kovotojų eilės skleidėsi vis plačiau, o Didžiojo karo metu ir visai išretėjo. Vėliavai karo lauke nebeliko vietos. Kilo net klausimas, kur vėliavą laikyti. Rusų visuomenė karinių dalinių vėliavomis neapdovanodavo, nes niekada neturėjo glaudžių santykių su kariuomene. Lietuvoje,

⁵⁶ Iškilmingosios Mišios.

priešingai, visuomenė ir kariuomenė buvo vienas kūnas, viena siela. Galvojau, kad mes esame demokratinė respublika, o ne kokia absoliutinė monarchija, tai visuomenės įteikta vėliava yra kur kas reikšmingesnė, nei Prezidento duodama. Visuomenės įteikiama vėliava yra simbolis motinų ir tėvų, laimančių savo vaikus kovai su žiauriu priešu, simbolis motinų ir tėvų, aukojančių savo vaikus ant Tėvynės aukuro. Toks vėliavos įteikimas daliniui yra šventas. Prezidento vėliavos įteikimas tėra tik formalus, juridinis faktas, juoba kad Prezidentas, nors pagal konstituciją ir esąs vyriausiasis karinių pajėgų viršininkas, yra tik laikinas asmuo. Remdamasis šia galvosena, ruošiausi Panemunės visuomenės įteiktą vėliavą priimti kaip šventą simbolį.

Religinę dalį vedė prel. Justinas Staugaitis. Atlaike iškilmingas pamaldas su didele asista, palaimino vėliavą ir įdavė ją grupei tėvų ir motinų, kurie pulke turėjo po du ar tris sūnus. Priklaupdamas ir pabučiuodamas vėliavą, priėmiau ją iš šių tėvų rankų. Buvo perskaitytas priesaikos aktas, o po to savanoriai prisiekė. Po priesaikos pakviečiau visus iškilmingų pietų pulke.

Grįžome į pulką. Vėliava buvo pastatyta iš anksto parengtoje vietoje štabe ir prie jos pastatyta sargyba. Savanoriai neilgam išsiskirstė į kareivines. Pasigirdus trimitui, visi buvo pašaukti bendrų pietų su visuomenės atstovais ir tėvais. Įspūdis buvo milžiniškas. Ne vienam išspaudė ašarą. Pietų metu daug kas bandė prakalbėlę pasakyti, bet liežuvis burnoje kliuvo iš susijaudinimo. Daug kas apsvaigo ir be svaigalų. Per tas iškilmes gauti įspūdžiai, girdėtos mintys daug kam įsmigo į galvą ir tikiu, kad gali būti perduodamos iš kartos į kartą.

Gen. Žukauskui ir dar kai kam šios vėliavos įteikimo iškilmės nelabai patiko. Žukauskas neilgai ištvėrė man to nepasakęs: draudė vėliavą laikyti pulke, reikalavo perduoti ją Karo muziejui. Kol buvome Panemunėje, to nepaisėme ir „įsakymo“ nevykdėme. Tik jau vykdami į frontą, nunešėme garbingą vėliavą į Karo muziejų pas gen. Nagevičių. Pastatėme garbingoje vietoje, nužygiavome tiesiai į geležinkelio stotį ir išvykome į Kėdainius. Pasiekėme frontą, prasidėjo kovos su bolševikais. Nors mes buvome beveik beginkliai, gerokai silpnesni už priešą, bet mums be galo sekėsi. Gal tai tėvų palaima, Aušros vartų mergelės ir šv. Kazimiero užtarimas. Apie tai papasakosiu antroje knygoje.

Šiuo metu iš Vilniaus atvažiavo ir mano šeima: žmona, sūnus, sena uošvė ir žmonos jauniausioji sesuo. Karininkų fligelyje suradau jiems mažą butelį ir juos apgyvendinau. Tai dar vienas stebuklas. Lenkai be trukdymų išleido jų nekenčiamo Lietuvos karininko šeimą. Šiuo sykiu žmona gavo oficialius leidimus, tai traukiniu važiavo iki Vievio, Vievyje kilnūs kun. Tijūnaitis parūpino jai arklius ir vežimą iki Žaslių. Po to iki Kauno – vėl traukiniu. Įtaisius šeimą, rūpestis atkrito. Vėl visi buvome kartu, nors ir neilgam, nes ruošiausi į frontą.

Panemunėje liko plk. Kauno vadovaujama Puskarininkų mokykla. Liko ūkio dalis, kurią vedė Šalkauskas. Mat mano pavaduotojas plk. Sapkauskas šiuo

metu fiziškai negalėjo tų pareigų atlikti. Karo metu patirti sužeidimai jį padarė nedarbingą. Plk. Šalkauskas irgi buvo plk. Sapkausko bičiulis, nes abu buvo tarnavę tame pačiame dalinyje ir toje pačioje vietoje – Turkestane. Matyt, ar tai nesutiko tarp savęs, ar dėl kokios kitos priežasties, plk. Sapkauskas persikėlė į Estiją. Plk. Sapkausko žmona buvo estė, o be to, Estijoje irgi buvo mūsų bičiuliai ir karo mokyklos bendramoksliai – Estijos kariuomenės vadas Laidoneris, štabo viršininkas gen. Tervandtas ir tiekimo viršininkas gen. Reimanas. Taip pat Estijoje buvo jo žmonos tėvai ir giminės. Manau, kad jie visi padėjo jam fiziškai ir dvasiškai sustiprėti. Daugiau apie jį nieko neteko girdėti.

ANTRA KNYGA

Pirmyn į kovą už Tėvynę

Karas! Pirmyn į karą!

Jau priešas eina.

Tai mes laimėsime karą!

Tai laimėsime mes!

I skyrius. RAUDONIEJI SKĖRIAI

1919 m. gegužės mėn. pabaigoje, atsisveikinę su šeimomis, palydėję pulko vėliavą į Karo muziejų, traukiniu išvykome į Kėdainius. Buvo nutarta, kad iš Kėdainių pradėsime žygį prieš raudonuosius skėrius, kurie, lyg tvanas, bus mus užplūdę. Kėdainių stotyje mus pasitiko Panevėžio bataliono vadas karininkas Variakojis, bataliono instruktorius (vėliau generolas) Maksas Katče ir karininkai. Pakvietė mus pietų.

Sakoma, kad žvėris pats užbėga ant medžiotojo. Vos tik pradėjome linksmai pietauti, kai buvau iškvieistas žvalgo. Man pasakė, kad yra sulaikytas kažkoks įtartinas ponaitis. Paprašiau Variakovo kambario, kad galėčiau laisvai pa-

sikalbėti su sulaikytu piliečiu. Po pietų Variakojis atvedė pas mane sulaikytąjį. Jis buvo gana jaunas, gerai ir švariai apsirengęs. Pradėjome kalbėtis. Pasirodė, kad tai Vitkauskas (išdaviko gen. Vitkausko brolis). Jis dirbęs Rytų Lietuvoje su bolševikais, bet dabar nori pradėti tarnauti Lietuvai. Maža to, jis kviečiamas į Kauną užimti departamento direktoriaus vietą Vidaus reikalų ministerijoje. Pas bolševikus jis ėjo mobilizacijos komisaro pareigas. Užimdamas šias pareigas, ragino Rytų Lietuvos jaunimą savanoriais stoti į Raudonąją armiją, kas nestosias geruoju, būsiąs paimtas piktuoju. Grasinimų nelabai buvo paisoma, nes daug jaunuolių perbėgo „žaliją“ ir stėjo savanoriais į mūsų dalinius Kėdainiuose, Joniškėlyje, Kaune. Į bolševikų paspęstus bučius pakliūdavo tik retkarčiais kokia žuvelė. Vitkauskas man papasakojo apie raudonųjų galybę ir stiprumą. Jo klausantis atrodė, kad tik kokia nors antgamtinė jėga galėsianti atsilaikyti prieš Raudonąją armiją. Jeigu taip, tai kodėl jis pats sprunkąs nuo bolševikų? Ar tai nėra įtartina? Tad perdaviau jį Karo lauko teismui. Teismas išstardė ir išstudijavo Vitkausko asmenį. Išaiškinęs visišką jo palankumą ir paklusnumą bolševikams ir išryškinęs, kokios būtų jo užduotys stojus į Lietuvos tarnybą, teismas tegalėjo padaryti vieną sprendimą: sušaudyti. Sprendimas turėjo būti įvykdytas prieš aušrą. Sprendimą patvirtinau. Pamatęs, kad sprendimas patvirtintas ir jokios išėities nėra, Vitkauskas nutarė atsiversti ir ėmėsi šauktis kunigo. Pulko kapelionas Ramanauskas paskubėjo su paguoda pas pasmerktąjį. Buvo jau arti vidurnakčio. Kun. Ramanauskas paprašė manęs, kad duočiau arklus nuvažiuoti į bažnyčią ir atsivežti švenčiausiąjį. Patariau kapelionui, kad pasitenkintų dvasine Komunija. Toks dalykas buvo visiška naujovė, tai nežinojo, ką tokiu atveju daryti, kaip atlikti kunigo pareigas.

Pasmerktojo brolis kiek vėliau stėjo į mūsų kariuomenę turėdamas majoro laipsnį. Ėjo ginklų inspektorius, o vėliau 7-ojo pulko vado pareigas. Kai susipažinome, tai jis visada su manim buvo malonus ir meilus, niekad neužsimindavo apie Kėdainiuose sušaudytą savo brolių. Jisai vedė pas K. Nekvedavičių gyvenusią Aleksoto pradžios mokyklos mokytojo dukrą panelę Kundrotaitę. Žinojau juos nutolusius nuo tikybos, bet niekad nemaniau, kad jie yra bolševikai, infiltrantai: taip gerai mokėjo užsimaskuoti ir vaidinti tautiškai nusiteikusius. Pirmojo bolševikmečio metu mano marti, laikydama jį geru lietuviu ir galvodama, kad jis sutiksias padėti mano nekaltai kaltinamam sūnui, jos vyrui, nuėjo pas Vitkauską užtarimo. Aišku, kad jis pasakė, kad nieko negalys padėti. Šoko tardyti marčią, kaip ji sužinojusi, kur jis gyvenęs, kaip suradusi jo užslėptą butą ir kaip praėjusi pro šnipų sargybą. Šiuo atveju Vitkauskas nebuvo išimtis tarp bolševikų vadų. Visi jie gyveno užsislėpę, apsistatę sargybomis, kad tik žmonės negalėtų prieiti prie „mylimųjų“ vadų ir jiems tinkamai „padėkoti“ už „geradarystes“. Smaugdami milijonus nekaltų žmonių dreba, kad tik kas jų pačių nesudorotų. Tuo pačiu reikalu mano žmona buvo nuėjusi pas Vincą Krėvę-Mickevičių, kuris buvo lyg ir mano bičiulis. Jo žmona, persikrikštijusi žydė, pasakė mano žmonai, kad bolševikai ne-

kaltų žmonių kalėjime nelaiko, ir paprašė, kad mano žmona daugiau pas juos nesilankytų. Galiausiai ir pats Vincukas pabėgo į užsienius, kad draugai bolševikai ir jo paties neužsmaugtų. Nepriklausomos Lietuvos metu lankydavosi ir svečiavosi sovietų atstovybėje. Kiek tokių aklų intelektualų turėjome ir tebeturime.

Grižkime atgal į praeitį.

Nuėjau pas Kėdainių dvare stovintį vokiečių okupantų batalioną. Pasamdžiau beveik visą kuopą jų pėstininkų ir būrį raitelių. Vokiečių kariai yra narsūs ir nepakenčia rusų. Pasamdžiau juos turėdamas tikslą, kad padėtų mano nepatyrusius ir nepakankamai apmokytus savanorius įtraukti daugiau į veiksmą, kaip sakoma, juos „apšaudyti“. Vokiečių raitelius ir mano raitųjų žvalgų būrį pasiunčiau į Kėdainių užfrontę, už Kupiškio ir Skapiškio, kad bolševikų užnugaryje keltų paniką. Vokiečių pėstininkus įtraukiau į mano kairiąją vorą ir jie man daug padėjo prie Subačiaus, Velžio. Svarbiausia, kad jų buvimas padėjo įtikinti bėgančius bolševikus, kad juos puola ne vien lietuviai, bet ir vokiečiai. Tokiai pažiūrai pasklisti daug padėjo faktas, kad mūsiškiai vilkėjo iš vokiečių pirktą aprangą ir buvo ginkluoti vokiškais ginklais. Rusai bijo vokiečių, kaip velnias kryžiaus. Vokiečių buvimas su mumis sudarė sąlygas, kad savanoriai apsiprastų su ginklais ir mūšio aplinkybėmis. Reikia pripažinti, kad mūsų dvasios galiūnų pirmieji mūšyje paleisti šūviai buvo pavojingesni padangėmis skraidančioms varnoms, nei į žemę įsiknisusiam priešui. Vėliau visi išmoko tiek šovinius taupyti, tiek taikliai šaudyti.

Iš Kėdainių Panevėžio link pajudėjome trimis voromis. Neminėsiu čia visų vietovių, kurias teko pereiti, nes neturiu po ranka žemėlapio ir karo dienoraščio. Rodos, tai buvo Naumiestis, Upytė, Ramygala ir t. t. Liečiau žygiuoti trimis voromis, kad atrodytų daugiau, nei iš tikro buvo. Be to, moterėlių „radiotelegrafas“ dar padidins dalinių skaičių ir susidarys įspūdis, kad žygiuoja ne pulkas, o batalionai. Mes dar ir patys painformuodavom „radijo tetas“. Vidurinėje voroje jojo vadovybė ir ryšių komanda. Diena buvo karšta. Žmonės ir gyvuliai ištroškę. Sustojome viename kaime atsigaivinti ir atsikvėpti. Prie šulinio tuoj pat atbėgo kelios moterėlės ir būrys vaikų. Paprašėme leisti pasinaudoti šuliniu, o jos mums pasiūlė pieno.

– Ar šiuo keliu šiandien pražygiavo lietuvių? – paklausiau.

– Oi, ponuli, jau septintas pulkas eina.

– Tai šiuo keliu jau septintas, o gretimais keliais dar kiek eina... Tai, močiut, vysim bolševikus lauk!

„Radiotelegrafas“ užsuktas. Ryt poryt bolševikai sužinos, kad visais keliais eina „nesuskaitomi“ lietuvių ir vokiečių pulkai. Atrodys, kad kelios divizijos žygiuoja į Panevėžį. Šis „radiotelegrafas“ turėjo ir neigiamybių, nes informaciją reikėjo vertinti labai atsargiai – *cum grano salis*¹.

¹ Su subtiliu sąmoju, ironiškai (lot.).

Panevėžio batalionas buvo kelis kartus užėmęs Panevėžį, bet bolševikų spaudžiamas vėl turėdavo atsitraukti į Kėdainius. Žmonės mus visur mielai pasitikdavo, bet buvo gana atsargūs, išibaiminę. Mes visus raminome ir užtikrinome, kad grįšime tik tuomet, kai bolševikai būsią nustumti už Dauguvos. Negaliu pasigirti, kad mumis būtų visu šimtu nuošimčiu patikėję.

Savanoriai matė, kiek visur žalos raudonieji pridarę, kiek siaubo sukėlę. Visa tai matant, krūtinėse daugiau įsiliepsnodavo keršto ugnis ir širdis tulžimi apsiliedavo. Kadangi karas buvo ne pozicinis, partizaninio pobūdžio, tai reikėjo visus raginti kiek galima vengti visokių išsišokimų. Būtinai reikėjo pelnyti žmonių meilę ir pasitikėjimą, be jų – mes žuvę. Savanoriai tai puikiai suprato ir išsišokimų buvo išvengta. Ką Aleksa-Angarietis „Tiesoje“ kreizuliojo apie Lietuvos savanorius, apie baltųjų „žvėriškumą“, yra grynas melas ir šmeižtas. Jeigu mes būtume surašę visus raudonųjų žvėriškumus, tai ir kelių jaučio odų tam nepakaktų. Rusai yra žiauresni nei minkštaširdžiai, greitai atlyžtą lietuviai. Nelyginsiu čia lietuvių vokiečių, rusų ir lenkų būdų savybių: te tai atlieka etnologai, psichologai, istorikai ir kitokie „logai“, kurie tam yra geriau pasiruošę nei aš. Čia tai miniu tik todėl, kad atkirsčiau Aleksai-Angariečiui, kuris 2-ajam pulkui ir jo „žmogėdrai“ vadui „Tiesoje“ apibjaurinti nesigailėjo nei rašalo, nei popieriaus. Jei gerasis Dievulis būtų patikėjęs ir pasiklausęs Angariečio, tai 2-ąjį pulką ir jo vadą būtų tuojau žaibas nutrenkęs. Kai paskaitydavau Angariečio aprašymus, tai stebėdavausi, kaip ta žemelė tebenešioja tokias pabaisas, kaip mes.

Gegužės pabaigoje pasiekėme Panevėžį. Pirmasis batalionas turėjo nedidelį susidūrimą ties Velžiu. Bolševikai, girdėdami vokiškus šūkius ir matydami vokiečių uniformas, tikriausiai pagalvojo, kad juos puola tik vokiečiai. Nervingai ir pakrikai atsišaudydami, skubiai pasitraukė. Pirmajam batalionui tai buvo pirmas ugnies krikštas, bet baigėsi laimingai, aukų nebuvo. 2-asis ir 3-iasis batalionai ir 1-oji artilerijos baterija, vadovaujama plk. Geigos, pasiekė Panevėžį be kliūčių. Taip pat be kliūčių įžygiavo Panevėžio batalionas ir Joniškėlio „mirties“ kuopa. Joms vadovavo plk. Mikelevičius ir plk. Stapulionis.

Kadangi karinės grupės 2-osios brigados štabas dar nebuvo atvykęs, tai iki gen. Nastopkos atvykimo vadovavimas buvo pavestas man. Aš maniau, kad ši laikina valdžia turėjo būti pavesta gen. Maksui Katchei. Jau nuo sausio mėn. jisai faktiškai vadovavo operacijoms prie Panevėžio. Taip pat jis turėjo patirties Didžiajame kare. Už mane jis buvo tarnyba, laipsniu ir amžiumi vyresnis. Buvo sumanus, ištikimas Lietuvai asmuo. Nekentė bolševikų. Dėl to aš prašiau, kad jis stotų mūsų grupės priekyje, bet jis atsisakė, nes skubėjo į Biržus gelbėti į mirtiną pavojų patekusią savo šeimą. Taip netikėtai man teko vadovauti grupei, o aš tam nebuvau pasiruošęs.

2-ojo pulko štabas ir aš pats įsitaisėme „Naujame“ viešbutyje, kurio savininku buvo Antanas Laurinaitis, 2-ojo bataliono vado plk. Jono Laurinaičio brolis.

Daliniai buvo apgyvendinti mieste ir Pajuostės dvare. Garbės vartų čia mums niekas nestatė ir didelio entuziazmo nerodė.

Plačiausioje Panevėžio miesto Ramygalos gatvėje, beveik pačiame miesto centre, išvydau šviežiai supiltą kapą, aptvertą neaukšta medine tvorele, papuoštą vainikais ir gyvų gėlių puokštėmis. Maniau, kad tai Panevėžio bataliono didvyrių kapas, kurie gynė Panevėžį nuo bolševikų. Klydau. Tai buvo bolševikų kapas. Tų, kurie gynė Panevėžį nuo mūsų.

Tvarkai Panevėžyje įvesti įsteigiau komendantūrą. Paprašiau plk. Variakojo, kad parekomenduotų kokį nors Panevėžio bataliono karininką, kuris galėtų būti komendantu. Buvo pasiūlytas Puzer von Mueller. Jisai buvo rusų gvardijos karininkas, vokiečių kilmės lietuvis, drausmingas iki panagių, gerai išauklėtas ir išmokslintas. Pavedžiau jam išleisti kelis potvarkius. Vienas nustatė vaikščiojimo laiką: nuo 5.00 val. ryto iki 20.00 val. vakaro, o po 20.00 val. galima vaikščioti tik su komendantūros leidimu. Kitas – liečias švarą. Kitas – ginklų ir dviračių registraciją. Dar vienas – nustatė pinigų kursą. Liepiau bolševikų kapą iškelti į Pajuostės dvaro pamiškę, o gatvę išlyginti, kad išnyktų nešvankios dvėsenos pėdsakai. Liepiau suimti bolševikams tarnavusius intelektualus: dr. Damaševičių, prof. Mažylį, Merkį, Valiuką, Smolskų ir kitus.

Komendantas suėmė tik dr. Mažylį. Dr. Damaševičius laiku spruko į Vilnių pas sūnų, o Merkis, Valiukas ir Smolskis su bolševikais išdulejo Maskvos link. Šeimas jie visi paliko Lietuvoje. Lietuviams pralaimėjus, jie vėl grįšią ir rasią neišdarytus savo lizdus. Šeimų nekludėme. Kai kurios žmonelės, nesulaukdamos grįžtant savo vyrų iš maskviškio rojaus, ėmėsi daryti karjerą su Lietuvos savanoriais. Merkienė įsitaisė šeimininke pas 2-ojo bataliono vadą plk. Joną Laurinaitį. Turėjo pretenzijų į ją ir 6-osios kuopos vadas kpt. Gaidelis, bet jai buvo per prastas, tai į ją nekreipė dėmesio. Kiek vėliau Merkienė tapo šeimininke 3-iojo DLK Vytauto pulko vado plk. (vėliau generolo) Musteikio. O dar vėliau Merkienė išvirto į Musteikienę – pulko vadienę, divizijos vadienę, vidaus reikalų ministrėnę. Ar ne karjera?

„Raudonojo burmistro“, kaip daug kas vadino dr. Mažylį, suėmimas Panevėžiui buvo it perkūnas iš giedro dangaus. Visas pragaras sujudo gelbėti. Pirmiausia atskubėjo delegacija iš Panevėžio miesto ligoninės, vedama gydytojos Šalkauskaitės. Dr. Mažylis buvo šios ligoninės vyriausiasis direktorius. Ši delegacija pirmiausia nuėjo pas gen. Katche, nes galvojo, kad jis esąs vadas ir kad jis įsakė suimti dr. Mažylį. Šis jiems nurodė, kad grupės vadu esu aš, ir patarė skubėti, nes dr. Mažylis perduotas Karo lauko teismui. O šis nei delsia, nei pokštuoja. Delegacijos pirmininkė galvotrūkiškai atskubėjo pas mane. Taip skubėjo, kad net laiptais nuo antro aukšto nusirito ir gerokai apsikūlė. Visa uždususi puolė prieš mane ant kelių. Visa delegacija irgi puolė ginti prof. Mažylį. Pakėliau ją, nuraminau, liepiau suprantamiau kalbėti. Šalkauskaitė buvo daug kartų mano

minėto plk. Šalkausko sesuo. Kukčiodama pasakė, kad gandai apie dr. Mažylį labai perdėti, jis niekam blogo nėra padaręs, pavyzdinai tvarko ligoninę, vientelis tokios aukštos kvalifikacijos ginekologas, pagarsėjęs ne tik Lietuvoje, bet ir Rusijoje. Politikoje jis nedalyvauja, nes apkrautas darbais ligoninėje ir miesto savivaldybėje, politinį darbą varė dr. Damaševičius. Delegacija prašė, kad palikčiau dr. Mažylį ligoninės direktoriumi. Patariau delegacijai kuo skubiau nuvykti į Karo lauko teismą. Daviau jiems raštelį, bet patariau, kad teismui pasakotų teiginius, paremtus faktais ir liudininkų parodymais. Karo lauko teismo pirmininkui plk. Petruičiui parašiau, kad jis delegacijos kantriai išklaustų ir jei tai bus paremta faktais ir liudininkų parodymais, jei dr. Mažylis raštiškai pasižadės užsiimti tik medicina, atsisakys politinės veiklos, tada jį teismas turi nuteisti tik lygtinai. Karo lauko teismas tokio sprendimo, aišku, neturi. Paprastai arba kaltas, arba nekaltas. Vidurio nėra. Sakiau, kad tai būtų pirmutinis precedentas, bet ne paskutinis. Tai būtų paranku tiek politiškai, tiek žmoniškumo prasme. Plk. Petruitis paklausė mano patarimo. Savo raštiško pasižadėjimo dr. Mažylis laikėsi ir atsidavė vien tik moksliniam darbui ir medicinos reikalams. Vytauto Didžiojo universitete gavo pasaulinio masto ginekologijos profesoriaus laipsnį, o lietuvės moterys (tarp jų ir mano žmona) turėjo nuoširdų, atjaučiantį gelbėtoją nuo visokių negalavimų. Taip pat Panevėžio fronte sužeisti ir sunegalavę kariai su dėkingumu gali prisiminti dr. Mažylį, nes visi, patekę į jo ligoninę, buvo rūpestingai slaugomi ir prižiūrimi.

Porą dienų pailsėję ir pasiruošę tolesniam žygiui, atsisveikinome su Panevėžiu ir išžygiavome Subačiaus link. Bejojant per miestą, teko išgirsti kelių kitataučių nusiskundimų, kad kariai juos buvo nuskriaudę, net apiplėšę.

Pasirodė, kad vienas kitas savanoris, sutikęs beslampinėjančius kitataučius miesto dabitas, pasikeitė su jais galvos dangalu nuo jų galvų nuėmęs naujas kepurės, o užmaukšlinęs jiems savo senas „mickes“. Vienas kitas savanoris numovė naujutėlaičius batus nuo kokio ponaičio. Apgailestavau, pareiškiau visiems užuojautą ir pasakiau, kad galėsią greičiau atgauti ar iš naujo įsigyti tuos garderobo daiktus, jei tik stosią savanoriais į pulką. Dar iki šiandien laikiu tų savanorių pasirodant.

Komendantui Puzer von Mueller buvau pavadęs sulikviduoti raudonarmiečių kapą miesto centre. Tam darbui komendantas skyrė šeštadienį. Sugaudė krūvą šventiškai išsipusčiusių miesto gatvėmis slampinėjančių ir nieko neveikiančių dabitų būrį. Davė jiems kastuvus, davė vežimą ir įsakė tuos nuo lietuvių gimusius lietuvišką miestą raudonarmiečius pervežti ir palaidoti Pajuostės dvaro pamėškėje. Nors labai nenoromis, bet „paraginti“ ponaičiai atliko darbą. Pasipylė į Kauną skundai komendantu, kad vertė dirbti tik šeštadienį švenčiančius, o nepaėmė nė vieno asmens, kuris ilsisi sekmadienį po visos savaitės sunkaus darbo. Iš Kauno kvosti atvažiavo ponas ministras be portfelio žydų reikalams. Von

Mueller paskambino man telefonu ir pranešė apie tą triukšmą. Įsakaiu, kad pasakytų ponui ministrui, jog jis atvyko į karinių operacijų zoną be karinės vadovybės leidimo ir tegul kuo skubiausiai išsidangina arba bus sulaikytas kaip subversyvus² elementas. Ponas ministras, rodos, pėsčias išskubėjo iš Panevėžio.

„Santarvės“ žurnalo nr. 4–5 plk. Vidugiris maloniai teikėsi neigiamai atsiliepti apie Panevėžio bataliono vadą plk. Variakojį³ bei komendantą Puzer von Mueller, taip pat ir apie mano vadovavimą Subačiaus operacijai. Nors man labai nemalonu, net turiu pasakyti, kad plk. Vidugiris nebuvo objektyvus įvertindamas įvykius ir asmenis. Be to, jis užmiršo daug ką pasakyti apie gen. Katches, plk. Variakovo veiklą ir visai nutylėjo apie Panevėžio bataliono karininkų reikalus, Urbšio, Kregždės ir kitų veikimą. Ką gi, teks man pačiam „atšviežinti“ plk. Vidugirio atmintį ir papildyti „užmiršimus“.

Pagal surinktas mano oficialių žvalgų ir „sijoninio telegrafo“ žinias, išryškėjo, kad bolševikai organizuoja pasipriešinimą Subačiaus stotyje ir mieste. Taip pat sužinojome, kad jie laukia paspirties. Tikėjosi, kad kai paspirtis atvyksianti, tai jie atsilaikysią prieš baltuosius ir galės pereiti į puolimą ir atsiimti prarastas vietas: Panevėžį, Ramygalą, Upytę, Sedą. Sušaukiau bendrą karininkų pasitarimą. Jame dalyvavo: plk. Variakojis ir jo adjutantas Urbšys (paskutinis Nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministras), iš Joniškėlio – Mirties kuopos karin. Michelevičius ir plk. Stapulionis, iš 1-osios artilerijos baterijos – plk. Geiga ir jo pavaduotojas Šmidtas, iš vokiečių – samdinių dalinio vadas, kurio pavardės nebeprisimenu. Taip pat visi batalionų vadai ir aš. Po pasitarimo surašiau operatyvinį įsakymą. Sudarytos buvo dvi grupės. Pirmoji grupė – Panevėžio batalionas ir Joniškėlio mirties kuopa. Grupės vadas – plk. Variakojis. Užduotis – Subačiaus stoties puolimas. Antroji grupė – 2-asis pulkas, vokiečių dalinys ir artilerijos baterija, grupės vadas – plk. Laurinaitis. Užduotis – Subačiaus miesto puolimas. Rytui prašvitus palikome Panevėžį ir nužygiavome Subačiaus link.

Priartėjome prie nustatytų puolimo punktų ir kliūčių. Kai tik buvome pastebėti, prasidėjo šaudymas. Stotyje pasirodė šarvuotas traukinys. Bažnyčios bokšte buvo įtaisytas kulkosvaidžio lizdas, kuris irgi paleido į mus ugnį. Tolumoje pasigirdo artilerijos šūviai. Reikėjo tramdyti savanorius, kurie tiesiog veržte veržėsi į ugnį. Nors ir nedaug šovinių turėdama, bet mūsų artilerija „prakalbo“ ir pasiuntė kelis sveikinimus į bažnyčios bokštą. Bokšto kulkosvaidžiai buvo nutildyti, bet šūviai kliudė kleboniją ir kelias artimas trobeles, kurios užsidegė. Bolševikai pasitraukė 2–3 kilometrus ir įsitvirtino naujai atsparai. Čia pasižymėjo Laurinaičio vedamas 2-asis pulkas, o ypač kairysis sparnas, vedamas plk. Petruičio. Šiame sparne buvo ir vokiečių dalinys. Buvo išsiskirstyta taip, kad

² Nevengiantis ironijos ir sarkazmo.

³ J. Variakojui buvo suteiktas tik pulkininko leitenanto laipsnis – *ats. redaktorius*.

tarp dviejų lietuvių ėjo vienas vokiečių. Kaip laikėsi mūsų savanoriai? Geriausiai tai iliustruoja vokiečių šūktis:

– *Das sind nicht Soldaten! Das sind Teufel! Donnerwetter! Bravo! Sehr gut!*⁴

Kairysis sparnas slinko tokiu būdu, kad susidarė įspūdis, jog jie ne tik puola, bet nori apsupti ir užėiti bolševikams iš užnugario. Prie stoties puolimas buvo lyg ir pristabdytas, buvo lyg ir traukiamasi. Jautėsi prityrusio Katches trūkumas. Pasiunčiau į paramą 1-ąjį batalioną, vadovaujamą Motiejūno-Valevičiaus. Su Michelevičiaus, Stapulionio ir Vidugirio pagalba padėtis buvo ištaisyta ir stotis užimta. Jiems atiteko ir grobis – šarvuotis. Taip užėmėme miestą ir stotį. Aišku, kad ne be aukų. Keli Panevėžio bataliono ir keli 2-ojo pulko savanoriai ilsisi Subačiaus kapuose.

Įlėję į miestą, pirmiausia suorganizavome miestiečius gesinti gaisrą. Tas turėjo būti padaryta tuoj pat, kad dūmų stulpas nerodytų mūsų tikslios buvimo vietos. Štabas įsitaisė bažnytinio dvių name, Dzūkijoje vadinamoje špitolėje⁵.

Man buvo pranešta, kad bolševikai buvo suėmę visą grupę žmonių išvežti į Rusijos gilumą ir laikė juos uždare viename svirne. Tuoj pat nuėjau jų išlaisvinti. Buvo jų apie geras puslapis⁶. Iš tų suimtųjų prisimenu tik vieną – Vincę Jonuškaitę, kuri vėliau ištekėjo už gabaus užsienio reikalų ministro Dovo Zauniaus. Ji buvo operos primadona ir pažiba. Ją visada prisimenu su dėkingumu. Kiek kartų jos prašiau dalyvauti kokiame nors labdaringame koncerte (dažniausiai neturtingiems mokiniams šelpti), niekadods neatsisakė.

Apie vidurnaktį iš Panevėžio su maisto gurguole atbildėjo 2-ojo pulko kuopos vadas karininkas Aglinskas, kurį dėl jo vyresnio amžiaus vadinome „dėde“. Tą pačią naktį žvalgai man pranešė, kad nakties priedangoje jie puolė bolševikus užnugaryje. Bolševikai, nežinodami šių pajėgų didumo ir nesijausdami saugūs, pradėjo greičiau riedėti Dauguvos link. Iš ryto žadėjome tęsti puolimą, bet... raudonųjų nė kvapo.

Tą naktį špitolnikų⁷, senų ūkininkų ir miestiečių delegacija atėjo pas mane ir pareiškė, kad čia klebonaująs bolševikų komisaro iš Šiaulių atgabentas kunigas Šufinskas. Senąjį kleboną kun. Kazauską tikintieji laikė paslėpę miške. Jei kas pasisakydavo, kad nekenčia raudonųjų, tokiam Šufinskas neduodavo išrišimo. Plk. Laurinaitis man pareiškė, kad Šufinskas labai nepalankiai pasitikęs lietuvius. Kitą dieną nuėjau pas kunigą su vizitu. Radau jį kalbantis su pora piliečių. Išvariau juos, kad netrukdytų man kalbėtis. Šufinskas prisipažino, kad nebuvo jis vyskupo paskirtas. Pasakė, kad parapija buvusi laisva ir, raudoniesiems leidžiant, jis ją užėmė. Jis čia taip susigyvenęs su žmonėmis, kad prašys vyskupo, kad jį patvirtintu klebonu.

⁴ Tai nėra kariai! Tai yra užburti! Velnias! Bravo! Labai gerai! (vok.)

⁵ Namas prie bažnyčios, kuriame gyvena bažnyčios tarnai.

⁶ Pusės kapos kiekis – trisdešimt vienetų.

⁷ Parapijos elgetų, senelių prieglaudos gyventojai.

– Taip, kunigėli, nebus. Tamstos laimė, kad dėvi sutaną. Kitaip kalbėtum ne su manim, bet su Karo lauko teismu. Dabar pasiruošk, nes už dviejų valandų su sargyba ir mano laišku vyksi pas vysk. Karevičių.

Nesileidau į tolesnes kalbas. Pašaukiau kapelioną Ramanauską ir karin. Draugelį (dr. Eliziejaus Draugelio brolių) ir pavedžiau jiems palydėti ganytoją į Kauną. Daviau laišką vysk. Karevičiui. Tikrąjį Subačiaus kleboną kun. Kazlauską susigražinome iš miško.

Subačiuje įsteigiau komendantūrą. Komendantu paskyriau „dėdę“ Aglinską ir palikau jam kokį dešimt kareivių. Įsakiau žuvusius iškilmingai palaidoti. Sunkiau sužeistus išsiunčiau į Panevėžio ligoninę pas dr. Mažylį. Lengviau sužeistieji nenorėjo vykti, nutarė likti su mumis. Patys išskubėjome vyti bolševikų, kad bent jų uodegą pagautume. Pakeliui įsteigėme laikinas komendantūras Viešintose, Šimonyse, Kamajuose, kad tvarkytų ir administruotų užnugarį. Reikėjo juk apsaugoti gabenamą arkliais maistą ir karinę mantą, kol susitvarkys geležinkelis. Kai jų jau nebereikėjo, jos buvo atšauktos į pulką. Nuolatinės komendantūros buvo paliktos tik Panevėžyje, Rokiškyje ir Obeliuose. Tos laikinos komendantūros daug kuo padėjo: suorganizavo vietos policiją, valsčius apvalė nuo užsilikusių bolševikų, saugojo piliečius nuo savųjų paraudonavusiųjų. Reikia neužmiršti, kad visa gyvoji jėga buvo mesta į frontą. Užnugaryje nebuvo laisvų karinių dalinių ir todėl mums nepalankūs gaivalai pasireikšdavo labai nemaloniai. Reikėjo kartais imtis ir griežtesnių, žiauresnių priemonių.

Subačiuje atsisveikinome su pagalbiniu vokiečių daliniu. Jie buvo patenkinti mumis, o mes jais. Atsisveikinome labai draugiškai. Kovos kraujo ryšys dažnai būna tvirtesnis nei giminytės ryšys. Vokiečiai buvo žmoniški, narsūs, drausmingi ir prityrę kariai.

Po Subačiaus tarp rusų paplito nuomonė, kad juos puola nesuskaičiuojama daugybė vokiečių. Ir puola taip pasiutusiai, kad nėra vilties prieš juos atsilaikyti, reikia sprukti. Iš Subačių gynusios rusų divizijos teišlikusi tik saujelė. Mes, aišku, tokioms žinioms padėjome dar plačiau pasklisti, kad pasiektų ir Maskvos ausį.

Nutarėme vienos dienos poilsio sustoti Šimonyse. Pasirodė, kad čia esama ir pirties. Kaip ja nepasinaudoti, juoba kad jutome, jog vilkėjome „gyvais“ marškiniais. Klebonas kun. Asmanavičius, patyręs, kad aš turiu tik vieną porą baltinių, sušėlpė mane dar vienais drobiniais baltiniais. Tam, kad turėčiau vieną porą ant skuros, kitą porą – ant tvoros. Ne mane vieną sušėlpė kun. Asmanavičius. Išdalijo visus savo turėtus baltinius, o kai pats pritrūko, bažnytkaimyje greitai suorganizavo baltinių rinkliavą. Į šį darbą įkinkė sengalvėles ir jų baltąsias lelijėles. Šimonis palikome švarūs kūnu ir vilkėdami gražius, naujus baltinius. Ne visos kuopos turėjo lauko virtuvę, todėl kai kur tekdavo pasinaudoti žmonių gerumu, o jei ne, tai ir pasitenkinti sausa plutele. Reikia pasakyti, kad mūsų žy-

gyje nuo Panevėžio iki Obelių–Kriaunų–Jūžinto linijos žmonės dalijosi su mumis paskutiniu kąsniu, paskutiniu trupiniu. Nors jie buvo tiek vokiečių okupantų, tiek bolševikų apiplėšti, bet, ką turėjo, dalijosi su mumis. Pajutę, kad mes einame pro šalį, išnešdavo mums puodynes pieno, džiovintus sūrius, retkarčiais ir bryzą lašinių, kiaušinių. Tokiu būdu pasninko nejausdavome, nebent kokioje vietovėje sustodavome ilgesniam laikui. Reikėdavo laukti, kol maistas pastotėmis keliauja iš Kauno. Mes buvome išsimėtę per 50 km ruože ir aprūpinimas čia turėjo vykti arkliais. Iš pradžių galinė stotis buvo Rokiškis. Tik atstūmus bolševikus už Aleksandravėlės, geležinkeliu galėjo pristatyti reikmenis iki Obelių.

Jojant mums per Svėdasus, turgavietėje priešais bažnyčią pamačiau tribūną. Svėdasai – nedidelis bažnytkaimis: bažnyčia, klebonija, špitolė⁸, žydo karčiama, pusantrios trobos, na... ir viskas. Tat tokioje vietovėje tribūna atrodė tikrai nereikalinga.

– Kas tai per padaras? – paklausiau.

– Tribūna, ponuli.

– Tribūna? O kam ji reikalinga?

– Mat, ponuli, čia yra kiek „paraudonavusių“ piliečių. Bolševikų karalienė p. Niaurienė. Jų švenčių metu iš čia žmonėms aiškino komunizmą ir skelbė jų obalsius⁹.

– Taip? Na, tai šiandien čia praskambės kitokie obalsiai.

Motiejūnas-Valevičius gerai žinojo savo „paraudonavusius“ kraštiečius. Žvalgų padedamas, juos surankiojo ir atvedė prie tribūnos. Kaip tik prieš pat pietus. Birželio pradžios diena – saulėta, graži. Pietavome klebonijoje prie atvirų langų.

– Vai Jėzau! Vai Jėzau!

Pasirodo, žvalgai, surinkę raudonuosius, po vieną užvesdavo ant tribūnos, pradedant drauge Niauriene, ir užversdami į viršų sijoną ar nutraukdami viršutines, priklausomai nuo lyties, per nugarą atskaičiuodavo tam tikrą skaičių kirčių. Klebonas susijaudinęs pakvietė mane į kitą kambarį pasikalbėti.

– Vade, kareiviai turguje plaka žmones.

– Ne, klebonėli, niekas jų neplaka. O ko tu juos užtari? Ar pats nesislapstei miške nuo jų?

– Va Jėzau, Marija! – vėl mus pasiekė klyksmas.

– Vade, ar negirdi? Plaka.

– O ne, klebonėli. Tai tik maža chirurginė operacija. Raudoniesiems protas nuėjo į pasturgalį, tai dabar varom atgal į galvą. Grįžtam, klebonėli, į kambarį, sriuba šąla.

⁸ Parapijos elgetų, senelių prieglauda.

⁹ Šūkiai.

Klebonas nutilo, tik žvilgtelėjo baimingai į mane, net apetitas jam dingo. Vėliau paraudusieji buvo paleisti ir išpėti: jei raudonumas neišnyks, reiškia „operacija“ nepavyko. Kitą sykį vietoj ženklų uodegoje, gaus ženklą kaktoje. Šią Svėdasų tribūnos „krikšto“ ceremoniją pagerbė ir draugas Angarietis tulžingu vedamuoju Daugpilyje leidžiamoje „Tiesoje“. Tuo jis tik patvirtino, kad neapsirikome taip „pagerbdami“ tribūną. Gaila, kad Angarietis buvo per toli ir negalėjome jo paprašyti, kad savo „obalsiais“ irgi pagerbtų Svėdasų tribūną. Būtų įdomu paskaityti, kokį vedamąjį tuomet būtų išpylęs „Tiesoje“.

Po Šimonių ir Svėdasų sekė Kamajai. Tai yra didžiojo Lietuvos demokrato ir poeto kun. Strazdelio amžino poilsio vieta. Kurioje Lietuvos bažnyčioje negiedama jo „Pulkim ant kelių“? Mums Kamajai buvo svarbūs, kad čia buvo kelių mazgas ir kad tai buvo taktinis gynybos vietos raktas. Įsteigiau čia laikiną komendantūrą ir komendantu paskyriau 1-ojo bataliono kulkosvaidžių kuopos vadą Pr. Mačiulį. Žmonės čia buvo raudonųjų įbauginti ir nelabai pasitikėdami mūsų pajėgomis pasitiko be entuziazmo. Čia buvo paplitę daug raudonosios propagandos. Moterėlės komunistinius šunlapius gabeno maišais iš Daugpilio. 1905 m. kai revoliucionierių proklamacijos užtvindė kareivines, vienas karininkas surado būdą, kaip su šia liga kovoti. Parinkdavo gerą kalbėtoją ir jis viešai skaitydavo proklamaciją, su pajuoka, sarkazmu, humoru. Vilniaus apygardoje tai davė gerų rezultatų. Tuo būdu pasinaudojau ir aš. Tos proklamacijos mums pasidarė lyg humoro laikraštis. Karininkija kilusi iš tos pat liaudies kaip kareiviai. Šiame kare su bolševikais visi karininkai ir kareiviai kentė tuos pačius sunkumus, nešė tą patį vargą, valgė iš vieno puodo, miegojo toje pat daržinėje. Karininkai ir patys buvo savanoriai, jų krūtinėse degė ta pati meilė Tėvynei, tas pats tikėjimas ir didžiulė neapykanta ir kerštas okupantams.

Nelikome ir mes skolingi Angariečiui. Jo proklamacijose buvo iš piršto išlaužtas melas, o mūsų šėkės rėmėsi faktais. Matydamas, kad jo propaganda nepasiekia norimo rezultato, Angarietis pagaliau liovėsi ją siuntęs ir „Tiesoje“ paskelbė, kad ši propaganda sustabdoma taupumo sumetimais.

Kamajuose neapsistojome ilgesniam laikui. Aplankę kun. Strazdelio kapą, patraukėme Ragelių link. Klebonu buvo kun. Stakelė. Štabas sustojo klebonijoje. Buvo tai vienintelis padoresnis pastatas. Bažnytkaimis teikė skaudų vaizdą. Klebonas pasiskundė, kad vargonininkas eina kartu ir valsčiaus komisaro pareigas, kad jį, kleboną, įskundęs valdžiai, ir todėl turėjęs slapstytis miške. Rageliuose žvalgai suėmė keletą įtartinų asmenų. Jie visi buvo perduoti Karo lauko teismui. Du rusai, du žydai. Teismas juos nuteisė mirti. Būdinga buvo tai, kad vienas žydų paprašė kunigo apsikrikštyti. Kitas liko užsispyręs, karštas marksistas. Žvelgė į mirtį atviromis akimis. Kai jo kaimynas prieš mirtį jautėsi nejaukiai ir nežinojo, ką daryti su kailinukais, šis žydas jam šuktelėjo:

– Mesk į duobę, bus minkščiau gulėti.

Jeigu daugumas raudonųjų būtų tokios dvasios, tai kova būtų be galo sunki.

Iš Ragelių patraukėme į Bagdoniškį. Dvaras Bagdoniškyje priklausė universiteto profesoriaus ir rektoriaus Romerio tėvui. Palaukėme žinių iš priešų pusės. Kai jas surinkome, išsiuntėme užkardas į reikiamas vietas, o pulko dalinius nukreipėme į jiems numatytas. Ūkio dalis ir ūkio kuopa užėmė Rokiškį. Laikinu komendantu paskyriau plk. Vimerį. Bagdonišchio dvare įtaisiau pulko ligoninę ir maisto sandėlį. Pakriaunių dvare, kuris priklausė lenkų rašytojui Weisenhofui, įsitaisė pulko štabas su žvalgų ir ryšių komandomis. 2-asis batalionas užėmė Obelius ir jų apylinkę. 3-iasis sustojo prie Pakriaunių.

Pakriaunių dvare priėmiau iš Ragelių atvykusią delegaciją. Ji man žodžiu ir raštu išdėstė, kad Ragelių klebonas kun. Stakelė, įskundė niekuo nekaltą vargonininką. Taip pat delegacija pasakė, kad kun. Stakelė visoje Rokiškio apskrityje yra žinomas kaip nenuorama, nesuvaldomo būdo, ginčiuose apkuldavo kitus. Iškviečiau Karo lauko teismą. Po kelių dienų man pranešė, kad vargonininkas įškustas nekaltai. Parašiau vyskupui Karevičiui prašydamas, kad kun. Stakelę iškeltų iš karo veiksmų zonos.

Trumpai apibūdinsiu vietas, kuriose įsitaisėme.

Rokiškis – apskrities centras. Turėjo gotikos stiliaus bažnyčią, kuri buvo grafo Tyzenhauzo fundacija. Dvaras priklausė grafiui Pšezdzieckiui, kuris buvo vedęs kunigaikščio Sapiegos dukrą. Užėmę Rokiškį radome tik grafiene. Grafas ir dvasiškiei besitraukiančių rusų buvo išvežti į Rusijos gilumą. Iš lietuvių intelektualų savo palankumu bolševikams buvo pagarsėjusi advokatė Vienožinskaitė-Purėnienė. Jausdamasi ne visiškai gerai, ji su savo vyru prof. Purėnu, mums priartėjus, pasišalino iš Rokiškio. Broliai Vienožinskiai liko gana lojalūs, nebuvo mums palankūs, bet žalingi taip pat nebuvo. Apolinaras Vienožinskis buvo Kauno meno mokyklos profesorius, o Justas Vienožinskis buvo Žemės ūkio ministerijos departamento direktorius.

Bagdonišchio dvaras. Šiame dvare įtaisėme lauko ligoninę. Tam tikslui buvo paskirtas pagrindinis salionas ir dar keletas kambarių. Senajam ponui Romeriui ir jo jaunai šeimininkei palikome nuošalesnius kambarius. Klėtis buvo ištisai užimta pulko reikmenimis. Karvės irgi buvo nusavintos, nes visas pienas, išskyrus 3–4 litrus paliktų šeimininkams, buvo skirtas ligoninei. Panašiai buvo ir su vištomis. Senajam p. Romeriui skyrėme pusryčiams 2 kiaušinius. Visi kiti kiaušiniai – ligoninei, sveikieji kiaušinių negaudavo. Mjr. Motiejūnas-Valevičius pasikliaudamas savo gera „uosle“ išrinko šį dvarą. Puikus gamtovaizdis, strategiškai gera taktinė vieta. Ir šeimininkė, jaunoji panelė Mary, taip pat puiki. Ji irgi neturėjo nieko prieš pažintį su žaliu bijūnu. Senasis Romeris laikėsi labai išdidžiai ir jokiū būdu niekaip negalėjo suprasti naujų laikų. Niekaip negalėjo susitaikyti, kad jo sodas bus ligonių ir sužeistų savanorių nuosavybė.

– Neužmiršk, tamsta, kad kai kurių savanorių tėvai turi didesnius ir gražes-

nius sodus. Jie paliko tėvus ir išėjo ginti gyventojų nuo bolševikų. Greitai, tamsa, pamiršai, kaip nuo jų miške slapsteisi ir sėdėjai ten utėlių griaužiamas.

Senis greitai išsidangino. Suprato savo klaidą ir pradėjo ieškoti būdų susitaikyti su manim. Pagaliau su savo žentu grafu Komarovskiu atvažiavo pas mane į pulko štabą ir atsiprašė. Senasis Romeris buvo tiek konservatorius, kad kai atvažiavo jo aplankyti sūnus, jaunas Romeris, kuris tuo metu teisėjavo Lomžoje (Lenkija), jo nepriėmė. Mat jaunas Romeris buvo socialdemokratas, o pagal senį, tai tiesiog bolševikas. Sūnus taip tėvo priimtas, nežinojo, ko imtis. Man iš karto buvo pranešta. Liečiau duoti jaunajam Romeriui arklius ir nuvežti pas seserį Komarovskienę ar į Rokiškį pas Pžedzieckienę, ar kur panorės. Šio mano gesto Romeris neužmiršo nei būdamas universiteto profesoriumi ir rektoriumi. Kai studijavau universitete, lankiausi pas jį kaip studentas, bet kalbėjomės kaip seni draugai.

Iš Mary ir Jonelio romano nieko neišėjo. Kai Motiejūnas-Valevičius po sužadimo iš kariuomenės persikėlė į Vidaus reikalų ministeriją, tai susipažino ir vedė panelę Graužinytę. Ji buvo kilusi iš lietuvių bajorų šeimos. 2-ajame pulke ji buvo žinoma nuo pat pirmų pulko dienų Vilniuje. Graužiniai Vilniuje turėjo kelis dvarus, bet niekada nebuvo sulenkėję. Dar ir šiandien susirašinėju su dr. Kaziu Graužiniu, mūsų atstovu, įgaliotu ministru Pietų Amerikai.

Pakriaunių dvaras. Šiame dvare buvo įsitaisęs štabas. Dvaras labai apleistas, nebuvo jokių elementarių patogumų. Stovėjo kelių sankryžoje į Obelius, Jūžintus, Kriaunus, Pakriaunius, Aleksandravėlę. Visiems kambarių neužteko. Žmonės buvo labai pamaldūs. Dvare buvo įrengtas kilnojamas altorius ir kun. Ramanauskas laikydavo čia Mišias. Davatkėlės sunešdavo jam duonos, sūrio, sviesto, kiaušinių. Dažnai net paršelis pasirodydavo ant stalo. Po mūsų prisėdimo stalas būdavo tuštutėlis. Niekas anuomet nesiskundė apetito stoka, visokiomis skilvio opomis.

Narvydiškiai. Kadangi Pakriaunių dvare visi netilpome, tai teko užimti ir už puskilometro esantį Narvydiškių viensėdį. Čia įkurdinome 1-ojo bataliono kulkosvaidžių kuopą. Čia buvo ir mano kambarys, tikriausiai lova, nes ateidavau tik permiegot. Visą laiką būdavau štabe, ruošdamas dalinius puolimus, lankydavau užkardas bei sargybas.

Vyko partizaninis karas. Neturėjome tiek pajėgų, kad būtume galėję užimti beveik 100 km tvirtas pozicijas. Per moterėlių „radiją“ sužinojė, kur telkiasi raudonieji, apsilankydavome ten. Stengėmės jiems pritaikyti devizą: „kas tavo, tai ir mano, o kas mano, tai visai ne tavo“. Pasijutę kiek tvirtesni, raudonųjų „apdovanoti“ ginklais ir šaudmenimis, pasistūmėjome kiek pirmyn. Gynimosi linija buvo nukelta į Kumpalių dvaras–Bradesai liniją. Pulko lauko štabas persikėlė į Aleksandravėlę, vėliau į Rautensee¹⁰. Iš čia raudoniesiems buvo suduotas

¹⁰ Rautenežerių dvaras.

paskutinis smūgis, kuris juos nukėlė už Dauguvos. Atsistoję tvirčiau ant kojų, Pakriaunių dvare ir visame bare pradėjome tvarkyti tiek barą, tiek užnugarį. Valsčių revkomus¹¹ perorganizavome į mūsiškės administracijos vienetus, apsi-valėme nuo užsilikusių raudonųjų. Geležinkelis buvo sutvarkytas ir maisto pro-dukta buvo siunčiami iš Kauno į Obelius.

Fronto zonoje buvo paplitusi krūminės gamyba. Gamino, kas norėjo, kaip norėjo, ir tokiu būdu nuodijo žmones, ir gadino produktus. Naudodamasis karo baro viršininko teisėmis ir pasirėmęs rusų karo rinkinio IV knygos nuostatais, kurie galiojo ir pas mus, išleidau privalomą įsakymą: visi, kas tik nori gaminti samanę, per dvi savaites privalo užsiregistruoti pulko štabe ir pristatyti savo „gaminio“ pavyzdį. Po šio termino kas bus pagautas be leidimo gaminantis samanę, bus perduotas Karo lauko teismui ir bus baudžiamas net mirties bausme imtinai. Geras puskapis „fabrikantų“ pristatė savo gaminių pavyzdžius ir paprašė leidimo krūminei gaminti. Visos tos „smarvės“ kokybei iširti paskyriau trijų karininkų ir dviejų puskarininkų komisiją. Remiantis jų išvadomis buvo išduoti leidimai. Jų buvo išduota per tuziną.

Po kelerių metų, nepriklausomybės karams seniai pasibaigus, gavau šaukimą atvykti liudininku į Kauno apygardos teismo sesiją Panevėžyje. Panevėžio stotyje mane pasitiko apskrities viršininkas B. Stosiūnas, komendantas Chodakauskas, Smetonienės brolis. Po vakarienės nuėjau nakvoti pas B. Stosiūną. Kitą rytą nuėjau į teismą. Kaltinamųjų suole išvydau švariai apsitačiusį seną ūkininką. Teisėjo paklaustas, ar prisipažįstąs kaltas, atsakė – ne. Teisėjas ištraukė pageltusį nuo amžiaus popierėlį.

– Ar tai tamstos parašas?

Paėmiau ir skaitau: Antrojo pulko antspaudas, data, tokio tai tokio kaimo, Kriaunų valsč. ūkininkui leidžiama gaminti samanę. Pasirašė pulko vadas Glovackis, kpt. Gričius.

– Taip. Mano parašas. Leidimas mano išduotas.

– Bet kaip?

– Labai paprastai, pone teisėjau. Degtinės monopolio nebuvo. Tiek aš, tiek mano karininkai kartais norėjome išgerti čierką¹². Šis leidimas mums teikė kelis plusus. Žinojome, kur ji pagaminta, sustabdėme produktų gadinimą bei žmonių nuodijimą. Blogos krūminės gamintojai buvo griežtai baudžiami.

Teisėjas pakraipė galvą, bet kaltinamąjį išteisino. Leidimo gaminti jam negrąžino, nes valstybinis degtinės monopolis jau egzistavo.

Žmonės pradėjo atgauti pasitikėjimą mumis, nes pamatė, kad nemanome trauktis, o patys puolame raudonuosius. Daugelis, kurie slapstėsi miškuose, grįžo į viešumą. Dažniausiai tai buvo dvasiškiei. Vieną dieną išgirdau, kad už mano

¹¹ Sovietų įsteigti revoliucijos komitetai (rus.).

¹² Taurelė.

durų sargybinis su kažkuo piktai ginčijasi. Prie durų stovėjo du driskiai, valkatos. Sargybinis jų nenorėjo įleisti. Liečiau leisti. Pasirodo, kad tai Linksnos (Latvijoje, anapus Dauguvos) klebonas, o kitas klebonas vieno iš kaimų netoli Rokiškio. Abu slapstėsi nuo to laiko, kai rusai pradėjo gaudyti dvasiškius ir vežti į Rusiją. Supratę, kad bolševikai traukiasi, išdrįso išlįsti iš miško. Prašė jiems leisti grįžti į jų vietas. Pašaukiau kapelioną ir pavedžiau jam pasirūpinti svečiais. Kitą dieną daviau jiems leidimus. Lietuvis grįžo į savo parapiją, o latvis nuėjo kartu su juo, kadangi Linksnoje dar buvo rusai.

Vienas pirmųjų savanorių, atvykusių į 2-ą pulką, buvo kpt. Antanas Budrys. Pažinojau ir jo motiną, seserį, svainį ir brolių agronomą Igną Budrį. Kitas brolis buvo Rokiškio parapijos vikaras. Kadangi buvo geras organizatorius, tai rusams – krislas akyje. Klebonas irgi panašaus tipo asmuo. Tai rusai juos abu suėmė ir išsivežė. Vikarą Budrį rusai nužudė Jakobštadte, Latvijoje. Kai Rokiškis ir Jakobštadtas buvo išlaisvinti nuo rusų, klebonas grįžo iš tremties. Klebonas, kpt. Budrys bei jo šeima prašė, kad padėčiau kaip nors kankinio kūną pargabenti į Rokiškį. Susisiečiau su latvių vadovybe. Jie mielai sutiko bendradarbiauti. Iš Kauno į Jakobštadtą buvo nusiųstas karstas ir kunigo kūnas grįžo į Rokiškį. Buvo suorganizuotos iškilmingos laidotuvės. Pasiunčiau pulko orkestrą. Nuvykau ir pats su adjutantu ir keliais karininkais.

Gedulingos pamaldos buvo laikomos Rokiškio bažnyčioje. Bažnyčia labai graži, gotikinio stiliaus su daugybe smulkesnių detalių. Rokiškio bažnyčios gotika buvo gal dar grynesnė nei Šv. Onos bažnyčios Vilniuje, kurią pamatęs Napoleonas sakė, kad norėtų parsinešti ant delno į Paryžių. Egzekvijoms¹³ įpusėjus atvyko grafienė Pšezdzieckienė. Pamačiusi mane, nustebo. Kadangi ėjo pamaldos, aš nepasikėliau ir nepasisveikinau. Ji atsisėdo viename gale, o aš sėdėjau kitame. Žiezirbos skraidė iš jos žvilgsnio į chamą¹⁴, kuris išdrįso sėstis kunigaikščių suole ir net nepasikelia didikei įėjus. Klebonijoje suruoštose šermenyse grafienė nedalyvavo. Nedalyvavo ir grafai Komarovskiai, nes demokratiškumo dar negalėjo besąlygiškai priimti.

Laidotuvių ceremonija kapuose buvo įspūdinga. Teko ir man pasakyti prkalbą prie kapo. Nuleidus karstą į duobę, atsisveikinimui su Kristaus kariu, įsčiau atsisveikinti kariškai trimis salvėmis.

Per mano štabą ėjo derybos su bolševikais dėl pasikeitimo suimtaisiais. Rusai mums turėjo grąžinti iš Vilniaus ir kitur išvežtus lietuvius, o mes jiems atiduosime Kaune laikomus suimtus komunistus. Gavę kelis smūgius ir matydami irstant frontą, raudonieji derėjosi mieliau. Išsikeitėm, rodos, 33 lietuvius. Tarp jų buvo dvasiškių, visuomenininkų, poetų. Šioje grupėje buvo ir grafas Pšezdzieckis. Jis buvo daug demokratiškesnis nei jo ponias. Jis buvo sumanus,

¹³ Katalikų bažnyčios gedulo pamaldos, laikomos bažnyčioje per laidotuves ar mirusiųjų paminėjimą.

¹⁴ Žemesnės klasės žmogus, prasčiokas.

išsimokslinę ūkininkas. Žinodamas tai, norėjau, kad jis vėl savo dvare pasijustu šeimininku ir pradėtų daryti tvarką. Liečiau mjr. Vimeriui ūkio dalį išskelti iš dvaro centro į kitus pastatus, o rūmus perduoti grafui. Taip pat iš tremties grįžo ir Liudas Gira. Kadangi Vilniuje šeimininkavo lenkai, tai ten grįžti negalėjo. Paskyriau jį Rokiškio komendantu, bet ten vykti jis nenorėjo, mieliau pasirinko Kauną. Kaune jis tapo Žvalgybos skyriaus viršininku ir jam teko likviduoti *Polska Organizacja Wojskowa*¹⁵, žinomą POW vardu.

Pirmieji, kurie aplankė štabą, vos tik spėjome įsitaisyti Bagdoniškių ir Pakriaunių dvaruose, buvo grafai Komarauškiai. Abu buvo geri ūkininkai. Savo Kavoliškių dvare turėjo sūrių gamyklą ir saldainių fabriką. Gamino saldainius „Karvutė“, kurie buvo plačiai paplitę ne vien tik Lietuvoje, bet ir Maskvoje, Petrapilyje. Komarauškai ir pats grafas Pšezdzieckis nebuvo per daug nutolę nuo liaudies, priešingai ėjo prieš carą ir stengėsi padėti liaudžiai kęsti carinį jungą. Komarauškai turėjo du sūnus ir dukrą. Vienas sūnus dar nebuvo grįžęs iš nelaisvės. Kiti vaikai padėjo ūkyje. Su Komarauškais labai susidraugavome, mano karininkai ir aš nuolat juos lankydavome. Buvome maloniai priimami ir vaišinami. Nutiesėme net lauko telefono liniją nuo Pakriaunių dvaro iki Kavoliškio. Apskritai visas vietas, kurias lankė karininkai ir savanoriai, sujungėme lauko telefono linijomis, kad visi galėtų būti pasiekiami pavojaus atveju.

Nenoriu čia vardyti visų lietuvių intelektualų, kurie tarnavo ar bernavo raudonajai Maskvai. Su daugeliu nebuvau susitikęs. Apie tokius, pvz., Mickevičių-Kapsuką, Aleksą-Angarietį, dr. Damaševičių, adv. Bulotą ir jo žmoną bei kitus, gal parašys tie, kurie geriau žino juos ir jų veiklą.

Nedaug ką galiu pasakyti apie Kapsuko kabineto narį švietimo komisarą prof. Vaclovą Biržišką. Kai išvažiavau į Kauną organizuoti 2-ąjį pulką, mano šeima buvo Dievo valioje. Mano žmona, baigusi Vilniaus meno mokyklą ir studijavusi meną Petrapilyje, nuėjo pas draugą komisarą paprašyti darbo pagal savo specialybę, t. y. dėstyti piešimą mokykloje. Švietimo komisariatas buvo pilnas Siono dukrų, šiek tiek lenkių, viena kita lietuvė. Atėjo iki Biržiškos, išdėstė reikalą, bet šis pasakė, kad jam vis tiek lietuvė ar ne lietuvė, kai ateis eilė ir t. t., ir t. t. Taip darbo ir negavo. Ją sušelpė sulenkėję ir tikri lenkai kolegos iš meno mokyklos ir instituto laikų. Kai 1926 m. stojau į Vytauto Didžiojo universitetą, tai teko susitikti su ponu profesoriumi, kuris Teisės fakultete dėstė administracinę teisę, taip pat buvo universiteto bibliotekos direktorius.

Pirmajam Marijampolės komendantui Motiejūnui-Valevičiui buvau įsakęs, kad suimtum Aleksą-Angarietį, kuris ten gyvena ir varo bolševikų agitaciją tarp marijampoliečių. Motiejūnas-Valevičius ir pora kareivių išėjo ieškoti Angariečio. Tiksliai nežinojo namo, tai paklausė pirmo gatvėje sutikto piliečio. Kipšas gelbsti savo rinktinius. Paklaustas pilietis kaip tik ir buvo Angarietis. Pamatęs, kad

¹⁵ Lenkų karinė organizacija (lenk.).

yra ieškomas, nurodė klaidingą namą, o pats spruko. Taip man neteko pamatyti Angarietį asmeniškai, tik vėliau galėjau kolekcionuoti jo literatūrinius „perlus“ „Tiesoje“ bei propagandiniuose šunlapiuose.

Iš Panevėžio pabėgęs Jurgis Smolskis buvo pagautas 2-ojo pulko bare. Į pulko štabą atvyko dailininkas Apolinaras Vienožinskis ir išdrožė kokių dviejų valandų kalbą, gindamas Smolskį. Deja, Vienožinskis buvo geras dailininkas, bet niekam tikęs advokatas. Tai jo argumentai manęs neįtikino. Pasakiau, kad Smolskio byla spręst Karo lauko teismas. Aš teismu pasitikiu ir esu tikras, kad teisėjai nuodugnai išstudijuos visus patiektus įrodymus ir medžiagą. Jei pasirodys, kad Smolskis savo raudonąja veikla nepakenkė nė vienam Lietuvos vaikui, tai jam nėra ko bijoti. Teismas tęsėsi kelias dienas. Teisėjai priėjo prie išvados, kad galinės katastrofos galima išvengti, ir Smolskį tenubaudė 8 metais kalėjimo. Tvirtindamas sprendimą, bausmę sumažinau 2 metais. Turėjo būti pergabentas iš Obelių į Panevėžio kalėjimą. Jau minėjau, kad karas buvo partizaninis: tai mes puldavome, tai bolševikai darė inkursijas¹⁶. Kaip tik Smolskio teismo dieną jie pradėjo tokia inkursiją gana didelėmis pajėgomis. Aišku, Obeliuose sujudimas. Paskyrėme puskarininkį Valasinavičių ir eilinį Pežą, kad Smolskį naktį nugabentų traukiniu į Panevėžį. Labai nustebau, kai už valandos palydovai grįžo ir pranešė, kad Smolskis pakeliui buvo nušautas. Tuoju atlikau tardymą. Tardymo metu paaiškėjo, kad Smolskis, pajutęs mūsų sujudimą, suprato, kad raudonieji mus aršiai puola, tai pradėjo agituoti palydovus kartu su juo bėgti pas bolševikus, nes ryt poryt šie vis tiek sumušią lietuvius. Valasinavičius, labai ištikimas lietuvis, pavyzdingas karys, liepė jam nutilti ir neleido kalbėti. Naudodamasis tamsa, Smolskis šoko bėgti nuo palydovų. Peža sumišo ir nespėjo susigaudyti. Valasinavičius, visad pasiroušęs ir labai taiklus karys, vienu šūviu nušovė bėgantį Smolskį. Tarp raudoniesiems prijauciančiųjų kilo milžiniškas sujudimas ir didelis triukšmas. Norėjo apkaltinti mane. Suėmė abu palydovus. Teismas Pežą išteisino, o Valasinavičių nubaudė kalėti. Jei būčiau norėjęs Smolskį likviduoti, nebūčiau taręs su kareiviais, o būčiau pats likvidavęs. Dar niekada nebuvau taip žemai puolęs, kad įkalbinėčiau pavaldinius daryti smerktiną darbą. Buvo daromi bandymai Smolskį padaryti „kankiniu“ ar Maskvos „šventuoju“. Buvo pradėta reikalauti perkelti Smolskį į Rokiškio kapus. Prancūzei Smolskio žmonai pasakiau, kad jos vyras buvo bedievis, aršus komunistas, persekiojęs lietuvius katalikus, mirė nesusitaikęs su Dievu, tai negali būti priimtas į katalikiškas kapines, tai *primo*¹⁷. *Secundo*¹⁸, kaip Tėvynės išdavikas negali būti gerbiamas demonstratyvia laidotuvių procesija iš Pakriaunių į Rokiškį. Taip pat neleidau ant kapo statyti kryžių. Bedievio, išdaviko kapą galima žymėti plyta ar akmeniu, kaip

¹⁶ Įsiveržimas (*ats. redaktorius*).

¹⁷ Pirma (lot.).

¹⁸ Antra (lot.).

kokio šuns. Gaila, kad negalėjau išgelbėti Valasiničiaus ir gauti į savo rankas „garbingojo“ teismo, kurio veikimo vieta turėtų būti Lubiankos požemiai Maskvoje. Šios rūšies teisėjai ir dabar ten smaugia tikrus lietuvius patriotus.

Iš Panevėžio pabėgęs Valiukas grįžo iš Maskvos, bet buvo pagautas Panevėžio bataliono veikimo bare. Keli bataliono karininkai suėmė tiek jį, tiek ir jo žmoną ir juos likvidavo. Kur ir kokiomis aplinkybėmis Valiukai buvo likviduoti, buvo kelios versijos, tačiau aš ten nebuvau, tai smulkmenų nežinau. Kauno kairiojoje, socialistinėje, bendruomenėje dėl Valiukų likvidacijos kilo dar didesnis triukšmas nei dėl Vitkausko ar Smolskio. Nieko nebuvo pasiekta, nes likvidacijos dalyviai, visi biržiečiai, buvo labai solidarūs ir sumetė bėdą ant dezertyravusio von Mueller. Nebuvo išdrįsta traukti teisman biržiečių, nes trūko bet kokio kaltės įrodymo.

Nežinau, kiek daugiau tų šunų grįžo iš Maskvos, kai mūsų daliniai pasitraukė iš Rytų Europos. Esu tikras, kad daug jų grįžo, bet mūsų socialistinis elementas ne tik nedrįso išaiškinti šių Maskvos bernų veiklos, bet dar juos globojo ir gynė. Tai man jie visi pasidarė infiltrantais, kurie daug pasidarbavo įvykiuose 1920 m. vasario 20 dieną. Bet apie tai vėliau.

Nežinojau nei tada, negaliu išsiaiškinti ir dabar, kodėl tiek mūsų intelektualų seka idioto Markso teorijomis ir parduoda Tėvynę Maskvai ir jos budeliams.

Atėjo birželio mėn. 24 d. 2-ajam pulkui ji buvo labai reikšminga. Juk tai Joninės. Visi trys 2-ojo pulko batalionų vadai buvo Jonai – Motiejūnas-Valevičius, Laurinaitis, Petraitis.

Mjr. Motiejūnas-Valevičius buvo vienas pirmųjų atgimstančios kariuomenės savanorių, nes į kariuomenę stojo 1918 m. lapkričio mėn. Kai lapkričio 23 d. įsakymu mane pakeitė Galvydis-Bykauskas, tada Motiejūnas-Valevičius iš 1-ojo pulko pasitraukė. Sužinojęs, kad tveriu 2-ąjį pulką, atvyko į Panemunę 1919 m. sausio mėn. ir stojo į 2-ąjį pulką. Dalyvavo visuose pulko kovose su bolševikais. Buvo apdovantotas Vyčio Kryžiumi su kardais. Buvo vienas iš aktyviausių dalyvių vaduojant mane iš „Babilono nelaisvės“. Labiausiai pasižymėjo prie Velžio. Kare su bermontininkais buvo sužeistas ties Radviliškiu. Pasveikęs perėjo į administracinį darbą Vidaus reikalų ministerijoje. Buvo labai narsus, draugiškas, gal kiek karšto būdo, ištikimas Tėvynės sūnus. Mėgdavo iškrėsti pokštą ir nepykdavo, jei kas atsakydavo tuo pačiu. Iškrėtė pokštą ir man. Kartą Bagdoniškių dvare su panele Mary likvidavo gero konjako butelį arba grįždamas iš atostogų į frontą atlydėjo mano žmoną į Narvydiškius, kur aš buvau „okupavęs“ šiaurinės našlės Vasiliauskienės kambarį, sukeldamas tuo, nors ir visai nekaltai, šiokią tokį *qui pro quo*¹⁹.

Plk. Jonas Laurinaitis irgi buvo vienas pirmųjų, atvykusių į 2-ąjį pulką. Atvyko kartu su plk. Butkovu, kuris, stodamas į kariuomenę, sulietuvino savo

¹⁹ Vienas vietoj kito, t. y. nesusipratimas, painiava (lot.).

pavarde į Butką. Apie jį papasakosiu vėliau. Plk. Laurinaitis per daug nusipelnęs Lietuvai ir per daug garbinga asmenybė, kad būtų minimas kartu su Butkumi, kuriam kaip tik ir trūko tų savybių. Laurinaitis buvo ramus, narsus, gabus, gal tik kiek išdidėjęs nei Motiejūnas-Valevičius ar Petruitis. Už narsumą fronte Didžiojo Tėvynės karo metu Laurinaitis buvo apdovanotas karininko Šv. Jurgio kryžiumi. Plk. Laurinaitis dalyvavo visuose mūsų Nepriklausomybės kovų žygiuose, buvo apdovanotas dviem Vyčio Kryžiais su kardais. Laurinaičiui taip pat priklauso garbė, jog jis išsiaiškino vieną gen. Žukausko kreatūrą²⁰ – plk. Beniaševičiaus, kuris po pirmo pasirodymo 2-ajame pulke spruko ne tik iš mūšio zonos, bet ir iš Lietuvos. Laurinaitis buvo dailios išvaizdos, tiek kūnu, tiek siela giliai tikintis, gerbiamas visų, kas jį pažinojo. Labai aktyviai dalyvavo mano išlaisvinime iš Karo ligoninės. Kai buvau perkeltas į generalinį štabą, plk. Laurinaitis buvo paskirtas naujuoju 2-ojo pulko vadu.

Plk. Petruitis į 2-ąjį pulką atvyko, kai aš dar buvau Karo ligoninėje. Gen. Liatukas buvo paskyręs jį 8-osios kuopos vadu. Kai grįžau iš „Babilono nelaisvės“ ir susipažinau su juo, pamačiau, kad jis turi aiškių vado savybių, tai skyriau jį 3-iojo bataliono vadu. Jis tokio paaukštinimo nelaukė, kadangi priešinosi mano išlaisvinimui, todėl galvojo, kad yra sudainavęs gulbės giesmę. Labai nustebo, kad aš neturiu nė krislo pagiežos ar neapykantos. Susidraugavome. Buvo jis žmogus labai tiesaus, drastiško būdo. Tikra lietuviška uola. Kas tik buvo geras lietuvis, ištikimas lietuviybės principams, tas buvo jam artimas. Jis galėjo draugauti su įvairių pakraipų žmonėmis, kaip dr. Bistras ar socialdemokratas adv. Lukoševičius, adv. Venclauskas, inž. Kairys, Kipras Bielinis, kurie visų pirma irgi buvo lietuviai, o po to tik partiniai. Mano draugystė su juo tęsėsi iki pat jo mirties.

Taigi artėjo Joninės. Buvo nutarta Jonines suruošti Jurkūnų dvare. Į darbą buvo įkinkyta ponija Merkienė, kuriėjo Laurinaičio šeiminkės pareigas. Turėjo paruošti pietus ir vakarienę kokiam puskapiui svečių. Panevėžio grupės štabas dalyvavo visas *in corpore*²¹. Taip pat dalyvavo visi gretimų dalinių vada ir pulko karininkai, kurie tik galėjo atvykti. Gražiai lyčiai atstovavo ponija Merkienė ir dvi gailėtosios sesutės. Varduvininkams ir svečiams buvo leista truktelėti „velnio skystimėlio“. Jonines atšventėme puikiai. Paskutiniai svečiai iškeliavo auštant. Išlydėjus svečius, man teko viską sutvarkyti, nes šeiminkai buvo gerokai „pavargę“. Vėliau panašios Joninės buvo švenčiamos Dotnuvos valsčiuje, tik jau nebuvo tokios nuoširdžios.

Pradėjus kovą su bolševikais, buvo sudarytos dvi brigados. Kiek vėliau atsirado trečia, ketvirta²². Kai atskiri batalionai išsiplėtė į pulkus, brigados

²⁰ Įtakingo žmogaus statytinis; asmuo, užimantis postą per protekciją ir aklaį vykdantis globėjo valią.

²¹ Visi (susirinko); visi drauge (lot.).

²² Kovų su raudonarmiečiais metu veikė tik dvi brigados. Vėliau, jas perorganizavus į divizijas, buvo įkurtos Trečioji ir Ketvirtoji divizijos – *ats. redaktorius*.

virto divizijomis. Kovos su Maskva buvo vedamos dviejų grupių: Ukmergės ir Panevėžio. Ukmergės grupė į kovą išėjo 1919 m. gegužės mėn. ir ėjo Ukmergės, Utenos, Zarasų, Ežerėnų, Kalkūnų kryptimi. Panevėžio grupė ėjo trimis savaitėmis vėliau Kauno, Jonavos, Kėdainių, Panevėžio, Rokiškio, Eglaitės, Rautensee, Neu Sventen, Kalkūnų kryptimis. Iš čia abi grupės stūmė priešą per Dauguvą, Daugpilio link. Ukmergės grupės vadu buvo gen. Ladiga, Panevėžio – gen. Nastopka, štabo viršininkas – plk. Balys Giedraitis, adjutantas – kpt. Žutautas, instruktorius – gen. Kostas Kleščinskas.

Grupės štabas į frontą atvyko birželio mėn. pirmojoje pusėje. Iki jo atvykimo grupei vadovavau aš. Vadovavau tik Velžio ir Subačiaus operacijoms, o po jų vadovavimas perėjo į gen. Nastopkos rankas. Pasiėkusi Kamajus, atsipalaidavau nuo grupės darbo ir galėjau visiškai atsidėti numylėtam „sūnui“ – 2-ajam pulkui. Jau pasakojau apie mūsų žygį nuo Kėdainių iki Aleksandravėlės. Nepaminėjau Skapiškio ir Kupiškio.

Susidūrimas prie Skapiškio–Kupiškio buvo ypač aršus. Pirma, prie Kupiškio jau nebuvo vokiečių dalinio, kurio buvimas mūsų vertė didesnei konkurencijai. Antra, raiteliams „pakutenus“ bolševikų nugaras, šie pagalbomis išsikvietė raudonųjų latvių dalinį. Šis „krikštas“ būtų buvęs katastrofiškas, jei ne plk. Laurinaičio sumanymas ir drąsa. Mūšis prie Kupiškio kainavo brangiau nei Velžio ar Subačiaus. Apskritai žygis prieš Maskvą buvo aplaistytas brangių Tėvynės sūnų krauju. Daugelyje vietų išdygo nauji kapai ir kryžiai.

Gen. Nastopka kartu su manimi 1907 m. baigė Vilniaus karo mokyklą. Mokykloje tupėjo kaip pelė po šluota, niekad nepareiškę esąs lietuviai. Mokslai jam sekėsi sunkiai. Baigęs mokslus, pradėjo tarnauti viename Kauno tvirtovės pulkų, o vėliau persikėlė į Penzą. Po 1917 m. revoliucijos, kai buvo leista tvirti tautinius dalinius, jis tapo lietuvių bataliono vadu Vitebske. Į Lietuvos kariuomenę stojo vienas iš pirmųjų, nes jau dirbo paruošiamąjį darbą Vilniuje valstybės tarnyboje. Kaip tarnavęs Rusijos centre, buvo visai nuasmenintas, pasidarė bespalvis viršininkų vergas. Dėl savo vergiško klusnumo tarnyboje buvo keliamas į aukštesnį laipsnį. Pradėjus tvirtis 2-ajai brigadai, jis buvo paskirtas jos vadu, o vėliau tapo net Generalinio štabo viršininku. Nesaikingas svaigalų vartojimas pagreitino pasireikšti senai ligai ir Nastopka mirė Karo ligoninėje dėl progresyvinio paralyžiaus. Nastopka buvo vedęs rusę, kuri, tapusi našle, susimetė irgi su našliu gen. Kleščinsku. Likvidavus Kleščinską, ji grįžo į Penzą. Nastopka grupės vadu buvo *de jure*, bet *de facto* vadas buvo gen. Kleščinskas. Apskritai Nastopkos vaidmuo fronto veiksmuose buvo beveik lygus nuliui.

Gen. Kleščinskas buvo rusas, gana gabus ir sumanus. Panevėžio grupėje jis ėjo instruktoriaus pareigas, bet iš tikrųjų buvo gen. Nastopkos dešinioji ranka. Kad jis būtų infiltrantas, nepasakyčiau. Karui su Maskva vykstant, visi Kleščinsko sumanymai, planai, instrukcijos, operatyviniai įsakymai buvo tinka-

mi, mums naudingi. Atvykdamas į Lietuvą, Rusijoje paliko savo šeimą: aukštos kilmės žmoną, kažkurio admirolo dukrą, jos motiną našlę. Dažnai skųsdavosi, kad jo šeima ten labai kenčianti. Stengėsi šeimą gelbėti ir atgabenti į Lietuvą. Gal tos pastangos išgelbėti šeimą nuo bado ir skurdo ir išvedė jį iš doros kelio, gal rusai dėl šeimos išleidimo kėlė sąlygą, kad pasidarytų infiltrantu, kitaip šeima nukentėsianti. Toks spaudimo būdas buvo komunistams visai normalus. Faktas, kad buvo susektas žvalgybos viršininko Polovinskio-Budrio ir *in flagranti*²³ pagautas. Budrys, nenorėdamas viešo skandalo, paklausė jo, ar turi revolverį, tokiu būdu norėjo pasiūlyti išeitį. Patvirtinus, kad turi, Budrys išėjo iš kabineto, tikėdamasis, kad Kleščinskas tuo pasinaudos ir pats nusišaus. Pastarasis tikėdamasis, kad draugai jį išgelbės, nenusišovė, todėl buvo suimtas ir Karo lauko teismo sprendimu sušaudytas. Pradėjęs jam „bendradarbiauti“ su rusais, atvyko ir jo žmona, bet nusilpusi ir išvarginta ligų greitai mirė. Jai mirus, jis susidėjo su savo didelio bičiulio Nastopkos našle. Kai buvo suimtas, nei vienas jo didelių bičiulių neišdrįso užstoti ar kuo nors pagelbėti, kad bausmė būtų sušvelninta.

Plk. Balys Giedraitis, brigados štabo viršininkas, puikus susibūrimų kompanionas, geras dainininkas, neblogas ponių riteris, bet ne koks karys. Tai nenuostabu, nes buvo baigęs paskutinę, pagreitintą Karo mokyklos laidą Didžiojo karo metu. Kare nedalyvavo, tai neturėjo jokios praktikos. Jis irgi buvo iškeltas iki padangių dėl savo meilingo, patarnaujančio galingiesiems būdo. Grupėje buvo daugiau Kleščinsko adjutantas nei štabo viršininkas. Tačiau buvo ištikimas lietuvis, geros, nuolankios širdies. Teko labai trumpai su juo bendradarbiauti, kai 1920 m. kare su lenkais, man esant 2-osios divizijos vadu, jis buvo divizijos štabo viršininkas. Vargšas pateko į ministro kėdę ir pirmojo bolševikmečio metu buvo rusų išvežtas. Tolesnio likimo nežinau.

Mjr. Žutautas karo tarnybą Lietuvos kariuomenėje pradėjo 2-ajame pulke. Buvo jaunas ir nepatyręs, bet gero būdo ir gerų polinkių karininkas. Besitveriant brigados štabui, jis iš pulko buvo perkeltas į brigados štabo adjutanto pareigas. Buvo labai kuklus ir todėl niekuo nepasižymėjo.

Pan Tadeuš buvo universalus patarnautojas. Ką nors sunkesnio negalėjo nuveikti dėl savo nykštukinio ūgio ir gana silpnos sveikatos. Turėjo vieną gerą savybę: jautė didelį dėkingumą visiems, kurie jį priglausdavo ar darydavo jam gera. Jis turėjo daugybę geradarių. Pirmasis, rodos, buvo gen. Katche, vėliau plk. Giedraitis, plk. Laurinaitis ir kiti. Paskutiniu metu, rodos, buvo plk. Ivanauskas. Visi šie geradariai globojo poną Tada, kol neapsivesdavo ir neišeidavo iš kariuomenės. Kol geradarys buvo vienas, tai ponas Tadas buvo jam tikras angelas. Jei kuris geradarių nuo per didelio vartojimo krūminės „nusilpdavo“, tai Tadas jį slaugė, globojo, saugojo. Viską sutvarkydavo, suskaičiuodavo

²³ Darant nusikaltimą (lot.).

pinigus, niekada niekas nepražūdavo, nieko nepritrūkdavo. Buvo jis teisus, teisingas ir ištikimas savo ponui. Man jau esant 2-osios divizijos vadu, ponas Tadas kurį laiką buvo su manimi. Jis labai apsidžiaugė, kai pasiėmiau jį su savimi į Gardiną, kur 1920 m. spalio mėn. vyko derybos su raudonaisiais, norinčiais Gardiną perleisti mums. Korpuso *politrukas*²⁴, didelio ūgio ir labai stiprus žmogus, norėjo Tadą ant delno pasisodint, bet šis atsisakė šios „garbės“. Pasiūlė jam pereiti į jų štabą, bet ir šį pasiūlymą Tadas atmetė. Pono Tado likimo nežinau. Paskutinį kartą jį sutikau pas plk. Ivanauską, kai šis, išėjęs į atsargą, Radviliškyje ėjo apylinkės teisėjo pareigas.

Atėjo laikas kiek užsiminti ir apie vyriausiąjį kariuomenės vadą gen. Silvestrą Žukauską. Nesiruošiu jam čia giedoti ditirambų, nes jis jų nenusipelnė. Liaudies išmintis sako, kad žmogui, kuris savo tėvų tikėjimą keičia karjeros sumetimais, savo asmeninėms užmačioms patenkinti, tokiam Tėvynės reikalai tiek ir terūpi, kiek ji gali duoti jam asmeninės naudos arba padėti savo vardą neužtarnautai aukštinti. Nežinau nei tikros jo kilimo vietos, nei gimimo metų. Tik žinau, kad kai tapo karininku, tarnavo kažkuriame Kauno tvirtovės pulke. Rodė net Šančiuose turėtus namus. Vedęs turtingo vokiečių savininko dukrą. Jis turėjo nemažus žemės plotus Šančiuose ir Panemunėje. Reikia pripažinti, kad generolas buvo karys toks, kokį piešia literatūroje: mėgo vyną, kortas, moteris. Jau savo amžiaus sutemose, tik ką po savo auksinių vestuvių, išsiskyrė su savo pirmąja žmona, labai padoria moterimi, ir vedė teatro artistę. Jei „Metropolio“ kortų kambarys ar Šiaulių klubas galėtų prakalbėti, tai daug galėtų papasakoti apie pono generolo pasižymėjimus. Vyno taurelės irgi nemesdavo už ausies. Su ponais Smetona ir Voldemaru, matyt, buvo pažįstamas dar prieš 1918 m., todėl ir buvo pakviestas tapti krašto apsaugos ministru. Kad nei karto nepasirodė apsaugos štabe, tai dėl to, kad Vilniuje nebuvo pyragų, net juodos duonos trupinį reikėjo ieškoti su žiburiu. Išdūmė į Lenkiją. Lenkija turėjo daugybę savo generolų, tad vargšui dezertyrui iš Lietuvos ministro kėdę reikėjo keisti į eilinio brigados generolo vietą. 1919 m. pabaigoje, kai Valstybės Taryba pirmuoju prezidentu išrinko p. A. Smetoną, Žukauskas vėl grįžo į Lietuvą. Kaip artimas Prezidentui asmuo ir buvęs carinėje armijoje brigados generolu, jis iš karto buvo paskirtas vyriausiuoju kariuomenės vadu, nors tos kariuomenės buvo gal tik viena divizija. Ši pozicija ir titulas jam patiko, todėl į Lenkiją daugiau nebėgo ir poste išliko iki 1920 metų. Vykstant lenkų invazijai, dar kartą buvo pakviestas būti vadu, bet neilgam, nes patys lietuviai po lenkams suduoto smūgio ties Giedraičiais ir Širvintomis puikiai susitvarkė. Vyriausieji laureatai prie Giedraičių ir Širvintų buvo plk. Petraitis ir plk. Kerbelis, o karžygiai bei didvyriai buvo tie paprasti, pilki kareivėliai, kurių ne vienas ten savo galvelę padėjo.

²⁴ Politinis vadovas (rus.).

Kiekvienas žmogus turi kokią nors silpnybę. Turėjo ją ir ponas generolas. Kaip vilką nepenėk, o jis vis tiek į mišką žiūri, – sako patarlė. Taip ir Žukauskas, būdamas lenkiško išauklėjimo, visad linko prie lenkiško elemento. Antroje vietoje buvo ruseliai, nes jis ilgoką laiką tarnavo Rusijoje. Vėliau daugiau apie jį paminėsiu, kad tikrai būtų matoma, kiek Žukauskas buvo „naudingas“ Lietuvai. Jis už tai gavo aukščiausius karo apdovanojimus: ordinų ir medalių įstatyme buvo įrašytas specialus punktas, liečiantis vien tik jo asmenį. Išpūsta reklama žavėjo net Amerikos lietuvius (apskritai amerikiečiai mėgsta reklamą), kad šie jį kvietė pasisvečiuoti ir apdovanojo jį aukso kardu ir automobiliu. Iš lietuvių Didžiojo karo metu už narsumą apdovanoti Šv. Jurgio kryžiais su kardais ar Šv. Jurgio aukso kardu buvo tik gen. Katche, gen. Ladiga plk. Laurinaitis ir aš.

Paliesiu kai kuriuos gen. Žukausko numylėtinius ir jo kreatūras.

Gen. Ramanauskas 1919 m. sausio mėn. pabaigoje ir vasario mėn. pradžioje dvi ar tris savaites buvo mano „padėjėju“. Buvo persenęs, lietuviškai nekalbėjo. Juozapavičiui žuvus, man pavyko ministrui Velykiui įpiršti Ramanauską ir šis paskyrė jį naujuoju 1-ojo pulko vadu. Neilgai vadovavo. Karininkai, pamatę, kokį gavo vadą, pareikalavo, kad jį atšauktų. Velykis Ramanauską atšaukė, bet atleisti nesiryžo. Specialiai jam sukūrė ūkio apyskaitos patikrinimo komisiją, kurios pirmininku ir buvo Ramanauskas. Ramanauskas įsipiršo pas Žukauską. Šis, nors ir matydamas Ramanausko netinkamumą, ne tik jo neatleido, bet dar pakėlė pareigas ir laipsnį. Paskyrė jį kariuomenės inspektoriumi su divizijos vado teisėmis. Kur tik Ramanauskas atvykdavo inspektuoti, buvo šaltai ir abejingai priimamas. Kai atvyko į Šiaulius, priėmiau jį ne kaip viršininką, bet kaip buvusį padėjėją. Į divizijos štabą Ramanauskas neišdrįso eiti, nes bijojo gen. Katches. Parodėme, kur jis gali papietauti, nes niekas pietų jo nekvietė. Ramanauskas panoro aplankyti vieną kitą kuopą. Kadangi jos buvo labai išmėtytos, reikėjo arklių. Daviau kumelaitę, tikrą pragaro išperą. Organiškai neapkentė pentinų. Kai pastebėjo gen. Ramanausko sieksninius²⁵ pentinus, metėsi į šalį ir vos nepermušė ją laikančio žvalgo. Generolas net nepersižegnojo. Aplankė porą kuopų ir nutarė vykti atgal į Kauną. Atsisveikinti su juo aš atėjau į štabą. Pasakiau, kad tikiuosi, jog viską rado tvarkingą, ir manau, nebus reikalo jo referavimo karinei vyriausybei kritikuoti ar paneigti. Kai gen. Žukauskas iš kariuomenės pasitraukė, taip pat išėjo ir Ramanauskas, ir kiti lenkų dvasios ponai: gen. Stomma, plk. Bezarevskis, plk. Jodko. Išnyko taip pat gen. Otockis, plk. Dzengelevskis ir plk. de Beniaševič.

Kitas gen. Žukausko globotinių buvo plk. Jurgis Butkov-Butkus. Jis atvyko į 2-ąjį pulką kartu su plk. Laurinaičiu. Raudoniesiems braunantis, išvyko Jiezno link. Jiezno operacijoje nedalyvavo, nes ten „susirgo“. Paaiškėjo, kad Butkus organiškai neapkenčia kulku žvimbimo, nepakelia granatų ir bombų sprogdimo garsų. Iš pradžių nežinodami šios jo ypatybės vos neprakišome didelės operaci-

²⁵ Kuris sieksnio (ilgio matas, lygus 2,13 m) ilgumo.

jos. Atskiriems batalionams besiplečiant į pulkus, plk. Butkus greitai buvo pakeistas plk. Tvaronu ir buvo paskirtas į antraeiles pareigas Karo butų skyriuje, nes jau nebebuvo jo globėjo gen. Žukausko.

Trumpai galima paminėti plk. Jackevičių ir plk. Škirpą. Pirmasis iš pradžių buvo Vilniaus etapo komendantu, vėliau husarų pulko vadu ir net kavalerijos viršininku. Antrasis, vos baigęs karo mokyklą, su dideliu politiniu stažu, buvo Vilniaus karo komendanto pavaduotoju, vėliau – Vilniaus bataliono, kuris buvo performuotas į DLK Kęstučio pulką, vadu. Plk. Jackevičius dažnas svečias Prezidentūroje ir p. Smetonienės preferanso partneris. Plk. Škirpa – liaudininkų šulas, ministro pirmininko Šleževičiaus bičiulis, politikas, Steigiamojo Seimo narys.

Kartą buvau pakviestas į svečius pas plk. Jackevičių. Sakė norįs prisiminti ir pakalbėti apie savanorių laikus. Tuomet jis gyveno Tolstojaus gatvės kampiniame name. Tuose namuose gyveno ir gen. Žukauskas, artimas plk. Jackevičiaus draugas. Čia buvau supažindintas su gen. Otockiu ir plk. Dzengelevskiu. Anot plk. Jackevičiaus, šie karininkai buvo iškviesti gen. Žukausko, kad būtų dar organizacinėje studijoje esančios lietuvių savanorių kariuomenės mokytojais. Pokalbis sukosi ne apie Vilniaus laikus, bet apie tai, kad mums reikia glaustis prie Lenkijos, mes vieni neišsilaikysime, Liublino unija buvusi gilios išminties aktas ir t. t. Daugiau klausiausi, nei kalbėjau, o progai pasitaikius, sprukau kaip iš geros pirties.

Jau man esant fronte, atvyko „instruktorius“ Otockis. Liepiau šeimininkei Vasiliauskienei, kuri pati buvo lenkė, kad paruoštų iškilmingus pietus. Pietums ruošti ji panaudojo visus kulinarinius sugebėjimus. Gen. Otockis atvyko gen. Nastopkos, gen. Kleščinsko ir plk. Giedraičio lydimas. Pakviečiau pietų Motiejūną-Valevičių ir Laurinaitį. Pietūs buvo karališki. Po kavutės svečiai išbučiavo šeimininkei rankutes ir išvažiavo. Sužinojau, kad Otockis gen. Žukauskui apie 2-ąjį pulką davė geriausius atsiliepimus. Daugiau nebeteko su gen. Otockiu susitikti.

Antrasis „instruktorius“ plk. Dzengelevskis – grynas lenkas. Nejaučiau reikalo šį poną „karališkai“ priimti. Būdingiausia gen. Žukausko kreatūra ir dovana Lietuvai buvo trečiasis plk. de Beniaševič. Sakėsi esąs akademikas. Turėjo visus aukščiausius carinės Rusijos karinius ordinus. Tų ordinų tiek, kad dviejų trijų krūtinių būtų per maža. Kaunas buvo suplanavęs didžiulę medžioklę į raudonųjų teritoriją. Operacinį įsakymą atvežė pats de Beniaševič. Iš šio įsakymo sužinojau, kad jį atvežęs asmuo esąs vyr. kariuomenės vado gen. Žukausko dešinioji ranka. Jau iš poros sakinių supratau, kad tai menko išsilavinimo žmogus. Kalbėjomės rusiškai, nors jis ir turėjo visų Lietuvos kunigaikščių vardus, bet lietuviškai nemokėjo. Iš visa ko matyti, kad tai grynas Gogolio Chlestakovas. Jo jauna išvaizda vertė mane abejoti, ar jis esąs pulkininkas, bet argi gen. Žukauskas siųstų į frontą neištirtą įgaliotą asmenį. Priėmiau svečių mandagiai. Su štabo vir-

šininku plk. Dabulevičiumi operatyvinį įsakymą pertvarkėme ir pasiryžomės pradėti jį vykdyti anksti rytą. Kadangi de Beniaševič skirtas pirmuoju brigados vado Nastopkos vietininku, o aš – antruoju, tai reiškia, kad jis stovi aukščiau nei aš. Pasakiau jam:

– Tamsta, vyksi į priekį ir operacijos vykdymą ne tik prižiūrėsi, bet jai ir vadovausi.

Operacija turėjo būti pradėta iš Rautensee, tai koks 12–15 km nuo Kumpuolių. Maniau, kad pailsėsiu, bet jau pirmąją dieną paskambino plk. Laurinaitis ir paprašė kuo skubiausiai atvykti į mūšio zoną, nes Beniaševič – prastas karininkas, nemoka net žemėlapiu skaityti, yra bailsys, o be to, paėmęs iš žvalgo arklį, kažkur dingo. Aišku, kad nuskubėjau į operacijos zoną. Plk. Laurinaitis ir plk. Zubrys supažindino mane su padėtimi. Rautensee, Neu Sventen link, buvo dvi kalvos. Vakare šios kalvos buvo užimtos raudonųjų. Per dieną jau keturis kartus buvo pakeitusios užėmėjus. Iškviečiau rezervą, plk. Zubrio vadovaujamą, ir pasiunčiau į priekį įsakydamas atsiimti kalvas. Visiems kitiems daliniams liečiau pakraščiu trauktis Rautensee ir Kumpuolių link kiek galima tyliau, kad priešas nenugirstų. Dievas buvo su mumis. Zubrys kalvas atsiėmė, bet patyrė netekčių. Šios skausmingos operacijos metu plk. Zubrys aiškiai pamatė, kad de Beniaševič yra grynas aferistas, ir vos jo nenudėjo. Plk. Laurinaitis, pamatęs kritišką vienos kuopos padėtį, atskubėjo ir rimtai pakalbėjo su de Beniaševič, kad tas griebė pirmo pasitaikiusio žvalgo arklį ir spruko. Atsidūrė jis Kaune, bet čia ilgai neišlaikė ir dingo iš Lietuvos. Po kokių dvejų metų de Beniaševič išnyro Belgrade.

Lietuva, kaip jauna valstybė, turėjo nemažai „globėjų“, kurie elgėsi pagal rusišką priežodį „*liubov dlia vas i rubaška s vas*“²⁶. Tokiu būdu Lietuva buvo „apdovanota“ brangiai apmokamais ir visai nereikalingais instruktoriais. Kaip įrodymas – Anglija mums davė gen. Krauze²⁷, Vokietija – genštabo plk. Šrederį, Prancūzija – plk. Šardigny ir t. t. Tai buvo tarsi savos rūšies kyšis, kad tos „draugiškos“ valstybės pripažintų mūsų šventąją Lietuvą *de facto* ir *de jure*. Visi šie ponai buvo paprasti šnipai, lojalūs savo valstybėms Lietuvos sąskaita. Pasinaudojo iš varganos Lietuvos ir turtingoji Amerika „apdovanodama“ tuo, kas jai nereikalinga. Jos dovanos – kariška uniforma ir „lašiniai“. Pigesnės ir stipresnės uniformos buvo pirktos Vokietijoje. Amerikietiškos gal kiek gražesnės, brangesnės, bet jau suplėkusios ir nepatvarios. Lašiniai – padėk ant keptuvės jų svarą ir gau si pilną keptuvę taukuoto vandens ir vieną spirgą.

Mes gyvenome jau moderniu laikotarpiu. Ruošiantis rimtesniems puolimams, žiūrėk, gimdavo ir kokia išdaiga. Daugiausia pokštais pasižymėjo Petruičio batalionas. Mano gimimo dienos proga Petruičio kariai gretimame kaime „sumedžiojo“ visas kates. Sukišo jas į dėžę ir nusiuntė į štabą Pakriauniuose. Manęs

²⁶ Mūsų meilė jums, o jūsų marškiniai mums (rus.).

²⁷ Gen. mjr. E. P. Crozier – *ats. redaktorius*.

nebuvo štabe, Motiejūnas-Valevičius priėmė „dovaną“. Vos tik jis nuėmė viršų nuo dėžės, pasipylė visas pulkas kačių. Išsilakstė jos visais Pakriaunių pakampiais. Nors ne simfoninis, bet koncertas. Klausydavomės kiekvieną dieną, sudievu nakties ramybe! Nereikėjo ir žadintuvo. Apleisdami Pakriaunių dvarą palikome visas kates. O Petruitis tada pareiškė:

– Matai, vade, kapelionas Ramanauskas nepajėgia aprūpinti viso štabo šviežia mėsa. Lašinių bei gaidžių patiemis ūkininkams trūksta. Sakoma, kad vokiečiai valgo šunis ir kates, paruošdami juos tarsi zuikius. Kinai valgo žiurkes. Na, tai kodėl 2-ojo pulko štabas negali paragauti „zuikienos“ pašteto.

Vienas Petruičio baro ūkininkų pasiskundė, kad kažkas nukniaukė jo peniukšlį. Įtarė 3-iojo bataliono karius. Aš leidau ūkininkui, kad iškrėstų visas trobas. Aš, Petruitis, kuopos vadas, pulko komendantas apėjome visus namus. Nieko neradome. Nuėjome į kaimyninį kaimelį, kur stovėjo kita kuopa. Tik vienoje troboje radome pašarvotą numirusį. Po kokių poros dienų 3-iojo bataliono kariai mane pakvietė į vaišes – paragauti mėsos. Kaip nustebau, kai ant stalo pamačiau paruoštą peniukšlį.

– Kaip jis čia pateko? Iš kur?

Nusišypsojo jie visi ironiškai ir pareiškė:

– Vade, pats jį pagerbei atsiklaupdamas ir sukalbėdamas „amžiną atilsį“.

Pasirodo, kad tas „numirėlis“ troboj ir buvo peniukšlis užmaskuotas drabužiais. Išbariau visus, patariau, kad daugiau tokių „šermenų“ neruoštų, bet nuo gabalėlio peniukšlio neatsisakiau. Ūkininkui kompensavau įvairiomis lengvatomis.

Kartą per pusryčius štabe papasakojau, kad apie 5-ą val. ryto į mano miegamąjį buvo atėjusi šeimininkės 3 metų dukrelė. Mat savo naktiniam poilsiui aš buvau užėmęs šeimininkės miegamąjį, o ji nuėjo miegot pas savo vaikus, kurių turėjo tris: dvi dukras ir vieną sūnų. Aš pabudau, kai pajutau, kad kažkas glosto mano veidą. Atsimerkiau, pamačiau kūdikį.

– Ko ieškai? – paklausiau lenkiškai, nes šeimininkės Vasiliauskienės vaikai tekalbėjo lenkiškai.

– Ar mamytės čia nėra?

– Ne, angelėli, nėra ir nebuvo.

Šiuo mano nekaltu nuotykiu pasinaudojo Motiejūnas-Valevičius. Surado dailininką, kuris pieštuku padarė škicą: miegamasis, dvi pagalvės, šalia stovi maža mergaitė, o kita pagalvė įspausta taip, lyg būtų gulėjęs kitas asmuo. Įteikė vieną egzempliorių man su prieraišu, kad antras egzempliorius išsiųstas mano žmonai į Panemunę. Ar ne *latras*²⁸?

²⁸ Girtuoklis, valkata, paleistuvis (ntk.) (lenk.).

Jadvyga Vasiliauskienė, išdidi lenkė, šiaudinė našlė, nes vyras buvo likęs Rusijoje, dar jauna, gana daili moteris, lengvai galėjo rasti širdies riterį tarp jaunesnių karininkų. Motiejūnas-Valevičius ir Budrys grįždami iš atosogų Kaune atvezė ir mano žmoną. Ją lydėjo jaunas, ką tik išperėtas leitenantas. Pasirodo, kad tai buvo Babiliaus, mano pradžios mokyklos kolegos, sūnus. Jaunuolis taip pat buvo kun. Bieliausko seserėnas. Su juo 1894 m. aš baigiau tą pačią Jiezno *alma mater*. Palydovai Jonas ir Antanas painformavo mano žmoną apie Vasiliauskienės grožį, patrauklumą ir t. t. Na, kai žmona atvažiavo, aš apsidžiaugiau, nuvedžiau į savo kambarį. Ant sienos didelis veidrodis, ant tualetinio stalelio visokie alcheminiai gaminiai. Nors visai nekaltas, bet likau įtartas. Negelbėjo nei mano aiškinimai, nei kapeliono tvirtinimai, kad visą laiką esu štabe. Supažindinau abi ponias, bet dviejų dienų jų bendravimas neįtikino žmonos, kad esu nekaltas avinėlis. Juo labiau kad trečią dieną liečiau veži-
kui Antanui nuvežti žmoną į stotį. Kai ponų karininkų žmonos pradėjo lankyti savo vyrus, tai aš išleidau neoficialų įsakymą. Tikroms žmonoms leidžiama fronte būti ne ilgiau kaip tris dienas, netikroms – kiek patinka. Padariau tai dėl visai paprastų samprotavimų. Kilus pavojui, vyrai pirmiausia stvers gelbėti savo žmonas, o apie dalinius, ko gero, pamirš. Netikrosios ir pačios kuo greičiau dums, kad tėvai, globėjai ar net tikri vyrai nesužinotų. Taigi nepaisydamas visų protestų turėjau laikytis savo išleisto įsakymo.

Jaunasis Babilius man pareiškė, kad išlaikė Karo mokyklos egzaminus ir buvo pakeltas į j. leitenanto laipsnį. Pareiškė, kad nori tarnauti 2-ajame pulke, kurio vadas – tėvo geras bičiulis. Dėl netikėtos progos važiuoti pas mane nesuspėjęs gauti Vyr. štabo Rikiuotės skyriuje reikiamų dokumentų. Paskyriau jaunuolį karininku į 7-ąją kuopą, o savo štabui pavedžiau, kad iš Kauno išreikalautų reikiamus dokumentus. 7-osios kuopos vadas Andrius Butkevičius, narsus, gerai išauklėtas, apsišvietęs, kilęs iš geros šeimos karininkas, paėmė vaikinaį į savo globą. Greitai patyrė, kad jaunuolis yra nemokša, bet nenorėdamas man daryti nesmagumo, nutarė tai padaryti aplinkiniais keliais. Kpt. Butkevičius įtikino jaunuolį, kad jei norįs greitai padaryti karjerą, tai pulko vadui turi surengti gerus pietus.

– Žiūrėk, vos tik atvykau, tuoj pavaišinau pulko vadą. Kitą dieną – kuopos vadas!

To tik jaunuoliui ir reikėjo. Surašė iškilmingą kvietimą ir per Petruitį atsiuntė man. Maniau, kad Petruitis nori man išdaigą iškrėsti, tai skyriau jam 3 dienas namų arešto. Petruitis atėjo teisintis, išdėstė savo ir kpt. Butkevičiaus abejones dėl Babiliaus laipsnio. Nutariau patikrinti. Kitą dieną nuvykau į 3-iąją batalioną. Jaunuolio akivaizdoje pasakiau kpt. Butkevičiui, kad Petruitis ir aš pas jį pietausime, o po pietų eisime tikrinti bataliono patalpų. Jaunuolis tuoj ir klausia:

– Tai ir pas mane, vade, būsite?

– Taip.

Aš, Petruitis, Budrys ir keturi žvalgai išvykome tikrinti lauko sargybų ir už-

tvarų. Užklupome raudonuosius irgi besižvalgančius. Apsišaudėme. Įspėjome sargybas, kad akyliau sektų. Grįžę papietavome ir nuėjome lankyti karininkų butų. Pirmiausia, aišku, pas Babilių. Turėjo jis nedidelį kambarėlį su vienarinke krosnele. Mums atėjus jis kažką čirškino. Pasirodė, kad sugaudė pusės kaimo viščiukus ir dabar juos čirškina po vieną, nes keptuvė irgi buvo nedidelė. Ant stalo du buteliai „smarvės“. Mūsų buvo aštuoni žmonės, tai ką reiškia vienas viščiukas, o kitas dar čirškinamas. Reiškia, lauk. Pasišovėm eiti. Šeimnininkas prašo, kad dar pabūtumėm, kad tuoj bus gatavas ir kitas viščiukas. Mano palydovai šypsojosi. Aš paklausiau:

– Ar tamstai „visi namie“?

– Tai, pone, iš ryto išsivaikšto, o vakare vėl susirenka, – atsakė nesupratęs.

– Na, tai kai visi susirinks, praneši man per bataliono vadą. O dabar lik sveikas.

Už poros dienų gavau iš Kauno žinių: Babilius joks karininkas, o dezertyras iš komendantūros puskarininkių mokyklos, tai prašoma jį suimti ir grąžinti į Kauną. Taip ir padariau nelaukdamas, kol pas jį „visi susirinks“. Sėdėdamas areštinėje prikalbino sargybinių ir abu išdūmė namo. Pirmiausia – pas mamą, o šios gerai aprūpinti – į Vilnių. Ten Babilius pripūtė „stebuklą“ apie lenkų persekiojamus Kaune ir liko įrašytas į karininkus. Pareiškė, kad jis yra ketvirtto kurso studentas medikas ir paprašė leidimo stoti į universitetą pabaigti studijas. Leidimą gavo. Įstojęs į universitetą, pirmiausia apsirūpino studijų knygele ir pažymėjimu, kad esąs 4-ojo kurso studentas medikas. Gavęs šiuos dokumentus, dūmė į Lenkijos gilumą ir stojo į kažkokį pulką jaunesniuolu gydytoju. Čia vėl gavo pažymėjimą, kad yra jaunesnysis karo gydytojas. Vilniuje, kaip buvęs pulko gydytojas, o dar mokantis lietuvių kalbą, buvo paskirtas Švenčionių apskrities gydytoju. Aišku, būdamas apskrities gydytoju kartais turėjo išduoti skrodimų aktus. Tie aktai buvo tikras medicininio humoro šedevras. Pateko jie ir į Vilniaus gydytojų rankas. Susitikęs su vilniečiu dr. Šlapeliu, bekalbėdamas paminėjau ir Babilių. Dr. Šlapelis apie jį papasakojo prof. Mykolui Biržiškai, Vilniaus lietuvių gimnazijos direktoriui. Pastarasis viešai spaudoje iškėlė šį klausimą. Vilniaus Batoro universitetas nenorįs pripažinti lietuvių gimnazijos brandos atestatų ir baigusius lietuvių gimnaziją priimti į universitetą, bet nemokšas, dezertyrus, vos baigusius pradžios mokyklą, priima į medicinos fakulteto 4-ąjį kursą. Kilo skandalas. Patikrino faktus. Viskas teisybė. Atėmė iš Babiliaus studijų knygelę ir pažymėjimus, išvežė į Lenkijos gilumą. Tolesnio jo likimo nežinau. Labiausiai sielojosi išdidi lenkė žmona, kad nebesanti *pani doktorova Babylec*, kad vaikai „chamiukai“.

Vienas už visus, visi už vieną. Jei ne visam 2-ajam pulkui tiko šis posakis, tai 3-iajam batalionui, vadovaujamam Petruičio, tikrai tiko. Jau sakiau, kai organizavomės, tai visko trūko, ypač ginklų ir šaudmenų. Drašos turėjome sočiai, bet kišenė tuščia. Ir diržą dažnai reikėjo susiveržti. Kartais nebuvo kuo nuoga kūną

pridengt, o apie kojas ir kalbėt netenka. Neveltui mus vadino basiokais²⁹. Fronte darydavom iškilas, kad surastume, ką raudonieji yra kur nors blogai padėję, ir su jais pasidalindavome.

Dažniausiai grįždavom iš iškilų „pilnais maišais“ nešini, bet retkarčiais pasi-taikydavom, kad džiaugėmės, jog išnešėm sveiką kudašių, nors ir nosys kiek ap-kruvintos buvo. Kartą kpt. Noreika su savo patruliu užklupo kur kas didesnę raudonųjų latvių patrulį. Turėjo skubiai trauktis, bet per susidūrimą prarado kulkosvaidį. Kulkosvaidis tais laikais mums buvo vertas aukso ar smaragdų mai-šo, gal daugiau net nei žmona. Įsiutau ant nekalto Noreikos:

– Kapitone, turi dvi savaites laiko, kad atgautum kulkosvaidį. Jei už dviejų savaičių kulkosvaidžio nebus – karo lauko teismas.

Visas 3-iasis batalionas sujudo lyg širšių lizdas. Vienas už visus, visi už vie-ną. Beveik 300 savanorių su vyr. ltn. Andriūnu, kpt. Butkevičiumi, kpt. Budriu ir plk. Petruičiu priekyje pasišovė eiti vaduoti kulkosvaidį. Kaip apvaizda bibli-niam Jerikonui pulti iš 30000 išrinko tik 300 pasisiūliusių. Leidau eiti 30-iai. Traukė burtus, nes niekas nenorėjo likti. Vadovauti ėmėsi Petruitis. Butkevičius liko bare vietoj Petruičio. Karžygiams padėti iškviečiau iš Aleksandravėlės dvi patrankas. Apie vidurnaktį su patrankomis atvyko vyr. ltn. Šmidtas. Šmidtas vėliau iškilo iki pulkininko ir buvo 4-ojo artilerijos pulko vadas. Liepiau tuoj pat patrankų ratus ir arklių kanopas aprišti skudurais ir šiaudais, kad nebū-tų girdėti jokio bildesio. Prieš aušrą, kai būna pats saldžiausias miegas, priartė-jom prie Kumpalių dvaro, koks pusantrą kilometro nuo „aukso gyslos“ kalvoje. Patrankos paruoštos šauti. Paklausiau Šmidto:

- Gustavai, žinai tą priešą užimtą kalniuką?
- Taip, vade.
- Keturi šūviai į jį.

Vos tik pabūklų šūviai nugriaudėjo, suskambėjo garsus valio ir per akimirką kalniukas su visais jo įnamiais buvo užimtas. Kol raudonieji susigaudė ir visu jų frontu nuėjo aliarmas, mes buvome jau namie. Grobis: per 200 šautuvų, 4 sun-kieji ir keli lengvieji kulkosvaidžiai, porą lauko virtuvių, apsčiai šaudmenų, net ir viena „Singer“ siuvimo mašina. Aišku, Noreikai „nuodėmė“ buvo atleista.

Visus, dalyvavusius iškiloje, teko pristatyti apdovanoti Vyties Kryžiumi. Belaisvių mes neėmėm, jie mums – tik balastas. Tai juos nuginkluodavom ir pa-leisdavom pas savus, kad tik rūktų ir skleistų paniką. Kaimui pavedėm palaidoti kritusius rusus, o sužeistuosius palaikyti, kol juos nepaims saviškiai. Mano kar-žygiai netekčių nepatyrė.

Po sėkmingų Subačiaus, Šimonių, Viešintų, Kamajų veiksmų pulke labai pa-gausėjo savanorių. Daugelis jų buvo beginkliai. Jiems ir davėme Kumpalių laimi-kį. Kai nauji atvykę savanoriai klausdavo apie ginklą, parodydavau į priešą pusę.

²⁹ Neturintys batų (rus.).

– Ten mūsų ginklų sandėliai. Kaune arsenalo nėra.

Kumpalių kalvos akcija savanoriams naujokams parodė, ką reiškia mano žodžiai apie ginklų sandėlius prieš pusėje.

Kai ištikdavo kokie sunkumai arba kai patirdavau karių neviltį ar nusiminimą, tai reikėdavo prasimanyti kokią išdaigą ar nukreipti jų dėmesį už jūrų marių, už vandenėlių, Amerikos link. Amerikoje jau susikūrė lietuvių brigada, ji skuba mums į pagalbą, štai ji jau sėdasi į laivus, jau atvyko į Klaipėdą, jau keliasi iš laivų... pagaliau vyksta atgal į Ameriką, nes mes čia jau spėjome susitvarkyti su raudonaisiais patys. „Amerikos brigada“ mums tepaliko savo apdarus ir pasidalijo taukais. Kaip tyčia išdininkas Švandtas atgabeno iš Kauno apdarų ir batų. Visi buvę basi dabar jau batuoti, tik aš vienas likau su „neperšlampamais“ batais. Tie mano batai tikrai buvo universalūs. Sausam orui esant jie būdavo sausi, o lyjant jie irgi buvo sausi, nes vanduo juose neužsilaikydavo, o per skyles paduose ir kitur nutekėdavo. Kartą nujojau į 8-ąją kpt. Noreikos kuopą. Nespėjau įjoti, kai buvau apsuptas ir nukeltas nuo arklio. Nutraukė man „neperšlampamus“ ir apavė naujais amerikoniškais. Kai norėjau muistytis, man priminė ankstesnę nuotyki. O buvo taip. 8-ojoje kuopoje keli „basiokai“ pasiskundė:

– Vade, neturim batų.

– Dar negavau batų iš Kauno.

– Vade, be batų sunku puolime ar žvalgyboje.

– Turit po ranka suolelį?

– Yra, vade.

– Atneškit.

Suolelis buvo atneštas. Artimiausiai stovinčiam liepia traukti mano „neperšlampamus“.

– Kaip tai, vade?

– Trauk trauk!

– Kas bus?

– Matai, Kaunas dar neprisiuntė, amerikiečių brigada dar neatvyko, tai kitų batų neturiu. Kiek jūsų čia yra. Keturiolika? Puiku. Tu šiandien apsiausi, dieną panešiosi, duosi kitam. Už dviejų savaitių batai grįš pas mane, tai ir aš juos vieną dieną panešiosiu. Po to vėl ratas, kol gausime naujus.

Jie man dabar tai ir priminė nutraukdami mano „neperšlampamus“.

– Mes visi dabar turime naujus batus, tai mums gėda, kad vadas su senais, suplyšusiais vaikšto.

Turbūt ir Batuotas Katinas ne taip didžiavosi savo batais, kaip aš šiais naujaisiais.

Daug ką būtų galima papasakoti apie tą legendinę, mitinę „amerikiečių brigadą“. Įvairios kalbos buvo apie ją tarp savanorių ir tai buvo, patikėkite, ne vien šiaip sau dėl pokšto.

Nors prašydavom pirmieji, gaudavom paskutinieji. Galėjome būti už tai dėkingi karinei vadovybei, ypač gen. Žukauskui. Kaip tas lenkų miškuose užaugintas vilkas, buvo atkaklus ir kerštingas. Negalėjo jis nei man, nei pulkui atleisti už sukilimą prieš jo užmačias, už mano išlaisvinimą, nepaisant jo pastangų mane užsmaugti. Kiek jis „skorpionų“ nelaidė į pulką. Niekas mums nepadarė turbūt dėl to, kad mes visi buvome tvirtai tikintys. Nors visi norėtų mus sunaikinti, bet jei Dievas bus prieš, tai niekas mums nepadarysi. O jei Dievas sumanys mus nubausti, tai ir viso pasaulio pastangos mus gelbėti nueis niekais.

Štai keli Žukausko „skorpionai“. Niekada mums neleido turėti Panemunės tėvų palaiminimą savo vaikams – pulko vėliavą. Pagal jį, tai tokia vėliava tik skurduras. Kas kita, jei tai būtų kažkokio prezidento, o gal paties Žukausko vėliava. Išvykdami į frontą, Panemunėje palikome pulko Puskarininkių mokyklą, kuri ruošė mums žemesnį, bazinį vadovaujantį personalą. Žukausko įsakymu ji buvo nuo pulko atskirta, o jos auklėtiniai negrįžo į pulką, bet buvo išmėtyti po visus dalinius. Mūsų pagrindinį Ūkio skyrių, vadovaujama plk. Šalkausko, atskyrė nuo pulko ir išdare. Iš šio skyriaus karininkų dalies sudarė 2-ąją atsargos batalioną. Daug sunkumų turėjome fronte, kol išsinarpliojome nuo šio atsargos bataliono. Manau, kad tai vienintelis karo istorijoje atsitikimas, kai fronte kovojančiam pulkui, amputuojamos kojos, rankos ir net širdis. Ar Ūkio skyrius nėra kojos ir rankos? Ar Puskarininkių mokykla nėra jo širdis? Tokius „skorpionus“ gali sugalvoti tik pragaro tarnas. Visa tai galima pridėti prie gen. Žukausko „nuopelnų“ Lietuvai. Nepaisant visų tų jo šunybių, nebuvo prieš sumalti ir neprazuvome. Suorganizavome naują pulko Ūkio skyrių, vadovaujama mjr. Vymerio, labai rūpestingo, kruopštaus, gal net smulkmeniško karininko. Raštvedžiu buvo rokiškėnas plk. ltn. Astratavičius. Naują Puskarininkių mokyklą suorganizavo 1-osios kulkosvaidžių kuopos vadas mjr. Mačiulis. Per labai trumpą laiką jis parėngė pirmą puskarininkių laidą. Pulkui jų labai trūko. Nors Žukausko buvome pasmerkti mirčiai, vėl iškilome lyg feniksas iš pelenų. 1920 m. gangrenavo Žukausko sukurtas 2-asis atsargos batalionas. Apie tai vėliau.

Nors buvome tik maži Dovydučiai, vos teturėjome terbą³⁰ su keliais mažais akmenukais, bet dvasios, pasiryžimo, pasiaukojimo galėjo pavydėti ir Didžiosios prancūzų revoliucijos didvyriai. Lietuvių tauta – tai vadų tauta, didžių dvasios galiūnų tauta, o mes, 2-asis pulkas, buvome tikri tautos sūnūs. Nereikia pamiršti, kad mūsų maža tautelė buvo sukūrusi galingą valstybę. Mūsų juodbėreliai gėrė vandenį iš Dunojaus, Dniepro, Dono, Volgos, maudėsi Baltijos ir Juodojoje jūrose. Vienos miesto, o kartu ir Vakarų Europos išgelbėjimą nuo turkų antplūdžio istorikai priskiria lenkų karaliui Sobieskiui ir kitoms Vakarų Europos garsenybėms. Gerai išstudijavus tą mūsų, galima priėti prie išvados, kad mūsų

³⁰ Maišelis, krepšys.

persvarą davė laiku atskubėjęs Didysis Lietuvos etmonas Pacas (Pocius) su savo Lietuvos ir Smolensko pulkais. Taip pat kaip to mūšio didvyriai būtų paminėti – ni kunigaikščiai Radvila ir Sapiega. Kai 1917–1918 m. gyvenau Poltavoje, besikalbant su ukrainiečiais dažnai tekdavo girdėti juos su pasigerėjimu minint aukštesnius Lietuvos kunigaikščių valdymo metus. Geras puskapis Rusijos kunigaikščių yra lietuviškos kilmės ir didžiuodamiesi mini Gediminą, Algirdą, Vytautą. Man asmeniškai tuo gyresis kngkšč. Trubeckojus. Tai miniu, jog aiškiai suprastumėte, kokia mūsų dvasia vyravo anais kovos su Maskva laikais.

Didesnių puolimų buvo keturi. Du buvo labai sėkmingi, kiti vos netapo katastrofomis, kai Marijampolės batalionas, plk. Jurgio Butkov-Butkaus vadovaujamas, pasitraukė mūsų neišpėjęs ir tuo atidarė didelį tarpą priešui, ir mano jau aprašyta de Beniaševič operacija.

Papasakosiu plačiau apie pirmąją. Pulkui veržiantis pirmyn, pasiunčiau du žvalgus su raštu į Marijampolės batalioną. Rašiau, kad Butkus pasitemptų ir išlygintų puolimo frontą. Žvalgai greitai sugrįžo ir pranešė, kad Marijampolės bataliono nerado, o iš kairės mus supa rusai. Susierzinęs net sudaviau per veidą žvalgui Motiejūnui-Valevičiui, mano bataliono vado broliui. Užrikau:

– Išgirdai rusiškai šnekant ir išsigandai? Gal dar ir kelnės pilnos? Ar nežinai, kad Butkov kalba tik rusiškai?

Nors sieloje ir buvau tikras, kad žvalgas sako tiesą, bet taip brutaliai pasielgiau dėl kitos priežasties. Šalia manęs stovėjo mjr. Motiejūnas-Valevičius, rezerve laikomo bataliono vadas, labai nervingas, nuotaikos žmogus, galėjęs pasiduoti panikai. Iš pranešimų sužinojęs, kad raudonieji užėmė kalvas, įsakiau Motiejūnui-Valevičiui paimti paskutinę savo kuopą ir Puskarininkų mokyklą ir žūtbūt užimti kalvas iki nakties.

– Majore, supratai?

– Supratau, vade.

– Pirmyn. Dievas jums padės.

Pakviečiau kpt. Budrį, žvalgų komandos viršininką.

– Antanai, žvalgas Motiejūnas-Valevičius sako, kad Šarlotenhofe rusai. Patikrink. Jei tiesa, per žvalgą skubiai man pranešk. Taip pat surask, kur pasidėjo Marijampolės batalionas ir plk. Butkus.

Budriui išvykus, pagavome raudonųjų pranešimą.

– Paėmėm Šarlotenhofą. Baltieji bėga, slenkam pirmyn.

Aišku, mums iš kairės raudonieji. Įsakiau tamsos priedangoje pradėti pasitraukimą vieninteliu keliu, kurį mums atidarė Motiejūnas-Valevičius užėmęs kalvas ir atstūmęs rusus porą kilometrų. Liepiau grįžti į pradinę liniją prie Aleksandravėlės, joje įsitvirtinti ir pasiruošti atremti rusus, jei tik jie sugalvotų mus čia pulti. Iki aušros grįžome į senas linijas be nuostolių. Grįžo ir Budrys. Butkų jis pagavo maždaug už 10 km. Rado jį susikrimtusį, nusiminusį, susierzinusį, negalėjo net

susikalbėti. Mat kairėje nuo Marijampolės bataliono ėjo Panevėžio batalionas, kuris dėl tokio slapto Butkaus atsitraukimo buvo irgi patekęs į keblią padėtį. Panevėžio bataliono operacijos vadas gen. Katche pagavo Butkų, apskaldė antausius ir vos nenudėjo. Kai įsitikinau, kad raudonieji pasitenkino tik mus atmušę ir nemano vyti, nuskubėjau į brigados štabą. Čia sutikau nesėkmės kaltininką plk. Butkų. Kadangi jis kadaise buvo mano 1-osios kuopos vadas, taigi mano pulko vaikas, tai kaip pulko tėvas stvėriau jį už krūtų. Pribėgo prie manęs brigados vadas gen. Nastopka ir instruktorius gen. Kleščinskas, ištraukė Butkų iš mano nagų, išstūmė jį pro duris, o mane ėmė raminti. Kitose operacijose niekas nenorėjo turėti panikai pasiduodančio Butkaus, bijodavo jo išdavimo.

Per įvairius puolimus, kontrpuolimus, susidūrimus 2-asis pulkas įsigijo per 1000 šautuvų, apie 100 automatų, 40 kulkosvaidžių, vadinamųjų „Maksimų“, daug lengvųjų kulkosvaidžių, kelis minosvaidžius, per porą milijonų šovinių, 16 lauko virtuvių, 2 pulko lignonines, apie 300 arklių, nemažai vežimų, 6 patrankas ir daug kitokios karo mantos. Visa tai per 3 mėnesius.

Šautuvais artilerijos skyrius apginklavo vieną naują pulką. Šoviniais pasidalijome ne tik su mūsų daliniais, bet dar jų davėme ir kaimynams latviams, kurie jų labai stokojo. Už jiems suteiktą pagalbą latviai mane apdovanojo savo karo medaliu.

Pinigus išdalijome karininkams ir savanoriams, kurie jau seniai nematė „algų“ ir net neturėjo už ką nusipirkti tabako ar papirosų. Iš pradžių nelabai kas norėjo imti tuos pinigus, nes tai buvo daugiausia kerenkos³¹, o carskų ar dūmskų³² – mažai. Nustačiau šių pinigų oficialų kursą ir priverčiau, kad biznieriiai šiuos pinigus imtų, paskelbdamas sankcijas ir bausmes už jų neėmimą. Kad mūsų žodžiai ir grasinimai netušti, tai ant savo kailio patyrė kai kurie kitataučiai, Obelių ir Kriaunų kupčiai³³. Gandas apie tai greitai pasklido po kitas vietas ir daugiau problemų neturėjome. Tiesa pasakius, toks akiplėšiškas įsakymas ir drastiškas jo taikymas buvo savos rūšies legalizuotas plėšimas ar pirklių „kontribucija“ kariuomenės reikalams. Palietė jis daugiausia smulkias žuvytes, nes stambieji prekiaavo toli užfrontėje, kur mano kompetencija nesiekė. Brigados štabas prieštaravo algų mokėjimui kerenkomis (20–40 rublių banknotai), kotrinkomis ar bumaškomis (500 rublių)³⁴ (100 rublių). Vėliau Kaunas šias algas legalizavo, nes buvo mums skolingas kelių mėnesių algą. „Valiutos“ įsakymą parėmiau samprotavimu: neįpratinti kareivių prie plėšimo. Jei rūkalius nori dūmo, gėrėjas nori taurelės ir už savo turimas bumaškas jos negali gauti, tai gali pasinaudoti ginklu ir savininką apiplėšti. Tai būtų daug rimčiau ir blogiau.

³¹ Popierinis pinigas, 20 ir 40 rublių vertės, išleistas Rusijoje 1917 metais, kai laikinosios vyriausybės galva buvo Kerenskis.

³² Rusijos imperijos pinigai.

³³ Pirkliai.

³⁴ Šitaip Rusijoje vadinami pinigai.

Laisvu laiku aplankydavom mūsų geradarius, kurių apščiai turėjome. Vienas pirmųjų tokių geradarių buvo p. Stauskis, Anapolės dvaro savininkas. Kad greičiau jį pasiektume, kėlėmės keltu per Sartų ežerą. Mus pasitikti atskubėjo pats Stauskis ir dvi jo seserys. Viena jų panelė Julė, vėliau buvo pagarsėjusi karininkų ramovės Kaune bufeto lankytoja, kita – panelė Barbė, karo ligoninės masažistė. Julė buvo gana liesa, juodbruva, gyva moteris, o panelė Barbė tai per klaidą gimė mergaite, nes buvo tikras grenadierius. Abi buvo geraširdės lietuvaitės. Nė penkios minutės nepraėjo, kai ant stalo pasirodė garuoją puodai, o šalia visa virtinė butelių. Iš puodų sklido tokie kvapai, kad ir numirėlių prikeltų. Po tokių pietų, kad kvapą atgautume, nutarėm pasportuoti ir sugalvojome vykti į medžioklę. Kadangi karo metu medžioklės nebuvo gausios, tai ežerai knibždėjo ančių. Mus išlydėdama į medžioklę šeiminkė įspėjo:

- Ponai, tik nekliudykite naminių.
- O kuo skiriasi? – paklausiau.
- Laukinės pilkos, naminės baltos, – paaiškino.

Po tokių pietų ėjome triukšmingai – su daina. Dar nepriėję ežero, pradėjome pleškinti. Ką tokiu būdu sumedžiosi? Nieko. Patriukšmavę ir pasilinksminę tuščiomis patraukėme atgal. Einant pakraščiu, žiūriu, plaukia porą gražių ančių. Aš už šautuvo ir taikausi. Motiejūnas-Valevičius capt mane už rankovės:

- Vade, naminės.
- Ne tavo reikalas. – Bam, bam, pykšt, pokšt ir į terbą.
- Pasitiko mus šeiminkės. Atkišau savo sumedžiotas antis.
- Vai jergutėliau! Geriausias mano lizdas, – sušuko šeiminkė.
- Bet pilkos, poniute, pilkos...

Nukeliavo tas lizdas į virtuvę, bet į medžioklę daugiau mūsų niekas neišleido.

Tas pats kartojosi aplankius Bradesuose ponus Briedžius, Gruodžius, Andriūnus.

1919 m. rugpjūčio mėn. artėjo karo su Maskva pabaiga. Kaip „sveteliai“ nesispyrė likti mūsų krašte, bet... palikome tik žuvusius. Kas dar pavilkdavo kojas, priversdavome trauktis. 2-asis pulkas pasiekė Dauguvos krantus, išvydo Linksnos bažnyčios bokštus ir Daugpilio stogus. Mus čia nepasitiko nei nuoširdumas, nei malonios šypsenos. Čia buvo sentikių karalystė. Teko juos net iš karo zonos iškelti, kad nedrumstų mums ramybės. Mažiausiai progai pasitaikius, jie signalizuodavo raudoniesiems, esantiems anapus Dauguvos. Kas buvo pagautas signalizuojant, būdavo likviduojamas vietoje. Išbuvome čia apie porą savaitių. Raudonieji Daugpilyje vis dar negalėjo nurimti. Kas dieną pasveikindavo štabą vienu kitu šūviu, bet namelis mažas, o artileristai netaiklūs, tai mūsų nepalietė. Norint pataikyti į tokį taikinį, reikėjo turėti tokius artileristus kaip Juozas Giedraitis ar Vytautas Landsbergis, kuriems pralošiau butelį samanės dėl jų taiklumo. Kalkūnus pagerbė ir gen. Nagevičius, visų karo medikų šefas. Deja, savo apsilankymui pasirinko netinkamą laiką. Raudonieji ruošė puolimą ir pradėjo

Kalkūnus bombarduoti. Ne visai įpratęs prie tokios „muzikos“ gen. Nagevičius paėmė arklį ir dūmė atgal Ežerėnų link. Gal arklį pavarė per greitai, gal dėl savo ūgio (buvo daugiau nei 2 m), bet viena pakelėje augančio medžio šaka nubrodino jam veidą. Grįžęs į Kauną pareiškė, kad Kalkūnuose buvo apšaudytas ir sužeistas. Už „narsumą“ buvo apdovanotas Vyčio Kryžiumi.

Štabas persikėlė į Rautensee. Kaip prieš tai Obeliai, dabar Eglaitė buvo centras. Nors karas tesitęsė tris mėnesius, bet dėl nuolatinių kovų buvome gerokai pavargę. Leido mums pasitraukti pailsėti į Panevėžio zoną, o mus pakeisti paskyrė plk. Musteikio vadovaujamą 3-iają DLK Vytauto pulką³⁵.

Štabas ir komandos atvykome į Eglaitę pasiruošę krautis. Apie 20.00 val. buvau skubiai iškviestas į brigados štabą. Atvykęs į štabą radau keturis civilius nefrontiškai apsirengusius. Vieną jų pažinojau: Ladas Natkevičius. Susipažinau su juo apsaugos štabe, kur jis buvo adjutantu. Laimei nusišypsojus, pateko į diplomatus ir buvo paskirtas mūsų atstovu Rygoje. Kitas ponas, patriarcho išvaizda, didele žila barzda ir raudona nosimi, pasirodė esąs garsusis dr. Jonas Šliupas, „kunigų pabaisa ir ėdikas“. Anuo metu buvo mūsų atstovas Taline. Kiti du – Latvijos ministras pirmininkas p. Meeravičius ir jo adjutantas, kurie per Kauną, Virbalį, Vokietiją norėjo vykti į Varšuvą pagerbti maršalką Pilsudskį. Atvykę į Eglaitę sužinojo, kad traukiniai užimti karo reikmėms. Prašė manęs sutikti paimiti visus šiuos ponus į mano traukinį. Aišku, kad sutikau. Sutarėme, kad kai tik būsime pasiruošę vykti, jiems pranešime. Pakviečiau Puskarininkų mokyklą ir liepiau tuoj pat paruošti garbės sargybą. Išlaipinau orkestrą. Visiems kitiems liepiau susėsti į traukinį. Kai baigė krautis, išsiunčiau pranešimą, kad ponai jau gali ateiti. Buvo apie 22 val. Ponams priartėjus, pasigirdo komanda „Šautuvu gerbk!“ Puskarininkų mokyklos viršininkas mjr. Mačiulis parado žingsniu priėjo prie latvių ministro pirmininko raportuoti. Jei perkūnas būtų trenkęs iš giedro dangaus, tai nebūtų tokia staigmena, kaip šis susitikimas. Dr. Jonas Šliupas nubraukė ašaras. Vienintelis šaltas liko Ladas Natkevičius. Nebuvo laiko daugiau džiaugtis, nes garvežys sušvilpė duodamas ženklą, kad laikas judėti. Nuvedžiau latvių ministrą pirmininką į jam skirtą kupė, o kitus susodinau kitame kupė. Dr. Jonas Šliupas, brolis pulko geradarijo dr. Roko Šliupo, paėmė mane už apykaklės ir neleido man miegoti, o paprašė papasakoti apie savanorių organizavimą, kovas su Maskva, apskritai apie viską nuo A iki Z – nuo Vilniaus iki Daugpilio. Tiek girdėjęs pasakų, fantazijų, legendų apie plk. Glovackį ir 2-ąją pulką, kad dabar norėjo išgirsti tiesą iš paties „kaltininko“ lūpų. Senis iš nuste bimo giliai dūsavo prisimindamas savo jaunystės sapnus ir svajones apie lietuvių barzdočius ir jų žygius. Taip besikalbant traukinys privažiavo Panevėžį. Įsakiau išpuošti stotį latvių ir mūsų vėliavėlėmis ir nieko pašalinio neleisti į stotį. Kiti keleiviai buvo nukreipti į kitą stoties galą, o peronas buvo laisvas. Po šeštos

³⁵ Tuo metu pulkas vadinosi Trečiuoju pėstininkų pulku – *ats. redaktorius*.

val. orkestras prie Meeravičiaus kupė sugrojo maršą. Pakviečiau ministrą pirminką pusryčių. Meeravičius paprašė parodyti jam legendinį pulką. Batalionas buvo išskirstytas po kaimus, tai sunkoka juos būtų surinkti, bet Puskarininkų mokyklą, Raitųjų žvalgų komandą, orkestrą – visada prašom. Susirinko didelis būrys miestiečių. Atvyko komendantas bei apskrities viršininkas. Aš pasakiau kalbą lietuviškai, Meeravičius – latviškai. Dr. Šliupas pro ašaras irgi pasakė kalbą. Iš Kauno atvyko specialus traukinys ir iškilmingai išlydėjome keleivius. Atsisveikinant Meeravičius nepaisydamas etiketo nuoširdžiai apkabino mane. Sakė, kad niekada neužmirš priėmimo ir pagerbimo. Kvietė mane apsilankyti Latvijoje. Švilpukas. Maršas. Traukinys nuriedėjo Kauno link.

1919 m. gruodžio mėn., karo su bermontininkais metu, buvom Kretingoje. Keli mano karininkai pareiškė, kad nori aplankyti Palangą. Aš pats nuo kūdikystės svajojau pamatyti poetų apdainuotą Birutės gimtinę ir gintarų jūros krantą. Palanga buvo užimta latvių ir buvo laikoma Latvijos teritorijos dalimi. Norint ten lankytis, reikėjo gauti leidimą iš Rygos. Per kaimyninės latvių divizijos vadą gavau leidimą. Paėmiau pusšimtį raitų žvalgų. Žirgai rinktiniai, kamanos išblizgintos ir išdabintos. Iš grafo Tiškevičiaus pasiskolinau šilkinę Lietuvos trispalvę. Davėm ją specialiam vėliavnešiui. Būrį vedėm penki karininkai ir aš. Įjojant į Palangą žvalgai užtraukė sutartinę. Latvių komendantūra, išvydusi lietuvius, išsilakstė. Komendantas, savo divizijos vado įspėtas apie mūsų atvykimą, nors ir drebedamas, mus pasitiko, raportavo man ir paklausė, kuo galys mums patarnauti. Pasakiau, kad pasveikintų savo divizijos vadą. O patarnavimų mums jokių nereikia, nes mes čia savi ir viską žinome. Su daina skersai išilgai prajojome Palangą. Užsakėme pietus klebonijoje. Klebonu buvo ar tai kun. Prapuolenis, ar Šniukšta. Nuvykome į Birutės kalną, prie jūros. Grįžtant mus pasitiko didelis būrys nuoširdžiai sveikinančių miestiečių. Vienas žemaitis puolė bučiuoti mano balno klipas, kiti glaudėsi ir bučiavo trispalvę. Nuvykome į kleboniją. Klebonas paklausė, gal reiktų pakviesti latvių komendantą ir administracijos viršininką. Atsakėme neigiamai. Broliai tai broliai, bet vis dėlto okupantai. Pietūs praėjo nuoširdžiai ir pakiliai. Po pietų nuvykome paieškoti žmonoms ir sesėms gintaro dirbinių. Atsisveikinome su miestiečiais ir pažadėjome, kad vėl atvyksime, bet ne kaip svečiai, o kaip šeimininkai. Pakvietėm, kad atvyktų į pulko šventę Kretingoje.

Sujudo Kauno vyriausybė. Pareikalavo, kad pasiaiškinčiau, kaip išdrįsau brautis į svetimą teritoriją. Pasakiau, kad nuvykau latvių ministro pirmininko kviečiamas. Kadangi nesu joks vertelga ar markitantas³⁶, bet Žemaitijos fronto vadas, tai ir nuvykau į svečius su tinkama ir derama svita. Turėjo nutilti, nes nieko negalėjo atsakyti. Nuo 1920 m. perkėlė mus iš Kretingos į Šiaulius. Po šios trumpo ekskursijos grįšiu atgal į Panevėžį.

³⁶ Smulkus civilis prekybininkas (vok.).

Kažkas yra pasakęs, kad savanoriai kūrėjai turi būti ir naujos Lietuvos tvėrėjai. Norėjau šią mintį pritaikyti Panevėžio vaizdui atnaujinti. Pradėjau galvoti, kaip geriausia būtų tai padaryti.

Miesto centre buvo griuvėsių krūva. Vėjas nešiojo smarvę, kuri buvo jaučiama už kilometro. Miesto centras pavirto kloaka, užkrečiamųjų ligų židiniu. Pamaniau, kad reikia pašalinti tuos griuvėsius, o jų vietoje įtaisyti parkelį. Sušaukiau miesto tarybos posėdį. Išdėsčiau tarybai savo sumanymą. Taryba jį išgyrė, bet pasakė, kad jis neįvykdomas. Sklypas esąs privati nuosavybė ir vargu ar savininkas pigiai jį perleisų miestui. Norint jį miesto ar sveikatos reikalams nusavinti, reikia įstatymo, kurio šiuo metu nėra. Pagaliau... miesto kasoje pinigų vietoje žiurkės lizdą susisukę. Teko su tuo sutikti ir nuo sumanymo atsisakyti. Pasiėkiau tiek, kad, mano pavedimu, Panevėžio kalėjimo kaliniai sklypą išvalė, išlygino, o savininkas turėjo sumokėti už jų darbą. Nors mėšlynas ir nevirto gėlynu, bet išnyko ligų židiny. Pavyko man dar panaikinti Jerichono didvyrių palikuonių įprotį – naktinius puodelius pilti tiesiai į gatvę. Vis šis tas.

Pulkas pasipildė naujokų, nes buvo įvesta karinė prievolė. Prieš tai nebuvo kam priversti nei nubausti, jei kas neklausytų šaukimo. Pirmas naujokų šaukimas buvo paskelbtas kovo 5 d. Stoję į kariuomenę prieš kovo 5 d. laikomi savanoriais. Karininkų, puskarininkų, medicinos personalo ir inteligentų mobilizacija buvo skelbiama atskirai. Vyriausybė jau pajuto, kiek daugiau jėgos alkūnėse, tai dabar pradėjo ją plačiau taikyti.

1920 m. liepos mėn., maždaug metams praėjus nuo faktiškos karo su Maskva pabaigos, buvo sudaryta taikos sutartis. Būdinga, kad krikščioniškų tautų taikos sutarties autoriai buvo Izraelio bajorai: Finkelšteinas-Litvinovas ir dr. Rabinavičius. Mažai ir kukliai valstybei Lietuvai teko gerokai nusivilti tų dviejų „ponų“ sugalvotais visokiais ne iki galo atliktais nutarimais, aptarimais ir kitokiais „imais“. Taip pat ir Maskvos „dovanomis“ Lietuvai – 100 000 dešimtinių statybinio miško, kad atstatytų per Didįjį karą nuniokotą Lietuvą. Daug kas apsidžiaugė ta dovana, ypač kai buvo sakoma, kad ta medžiaga būsianti arti geležinkelio stoties ar tinkamos plukdymui upės. Daug kas manė, kad vietoje sudegintos bakūžės pasistatysiąs rūmus. 100 000 dešimtinių miško, tai ne vienas hektaras. Buvo pradėti ruošti kirtėjai, plukdytojai, techninis personalas miškui eksploatuoti. Buvo paprašyta, kad Maskva tai užfiksuotų taikos sutartyje ir nurodytų tinkamą darbų laiką. Bet... įvyko mažas neapsižiūrėjimas. Buvo pamiřštas kuklus žodelis „veltui“. Taigi Maskva paprašė tokios sumos, kad ir visos Lietuvos turtas būtų per mažas, kad tą kainą sumokėtų. Taip ir neteko šia „dovana“ pasidžiaugti ir pasinaudoti. Visos Maskvos dvanos ir pažadai yra panašios rūšies. *Timeo Danaos et dona ferentes. Ceterum censeo Moscaviam esse delendam*³⁷.

³⁷ Saugokitės graikai pažymėtų dovanų. Be to, manau, kad maskvėnai turi būti sunaikinti. (lot.)

II skyrius. KRYŽIUOČIŲ AINIAI

„Viena bėda – ne bėda“, – sako priežodis. Vos tik spėjome išvaryti vieną svečią, kai atsirado kitas, dar piktesnis. Atsirado bermontininkai. Buvo kelios versijos. Vieni sakė, kad tai likučiai Judeničo baltųjų rusų armijos, kurią Kirovas sunaikino prie Petrapilio. Kiti, kad tai tos pačios armijos likučiai, kuriuos suorganizavo Bermont-Avlov, kad pulstų Maskvą. Tikriausia versija galbūt yra ši, kad tikroju avantiūros autoriumi buvo vokiečių generolas von der Goltz, Turkijos kariuomenės organizatorius, gabus karys, diplomatas. Gen. von der Goltz numatė, kad Vokietijos karo pralaimėjimas nebus amžinas. Darbšti, tautpi, karinga 80 milijonų tauta nebus amžinu vergu. Jo nuomone, reikia iš anksto ruošti atgimimui erdvę ir vergus. Kur geriausia būtų ruošti? Pabaltijyje. Reikia Pabaltijį užimti, paversti jį placdarmu, apgyvendintu darbščiais lietuviais, latviais, estais. Visos šios tautos dar ir padės raudonuosius išstumt. Užimti Pabaltijį gal ir nelabai patogiu, tai geriausia šią idėją įgyvendinti lyg kokio avantiūristo asmeninę avantiūrą. Reikėjo tik parinkti tinkamą avantiūristą. Laimės riterių netrūko. Parinktas buvo Bermont-Avlov. Visa gauja buvo aprėdyta carinėmis uniformomis. Kaip mūsų savanoriai turėjo ant rankovių tautinių spalvų trikampius, panašiai ir bermontininkai turėjo aštuonkampį šv. Andriejaus kryžių. Kam tas maskaradas? Ogi tam, kad galėtų sakyti, jog esą stačiatikybės ir carinio režimo gynėjai. Turėjo net savo pinigų su rusiškais užrašais. Ar bermontininkai buvo rusai, galima suprasti iš fakto, kad tarpusavyje kalbėjosi vokiškai, o apie rusų kalbą neturėjo jokio supratimo. Savo veiklą bermontininkai pradėjo nuo Estijos. Sekė Latvija, galiausiai įsiveržė į Lietuvą. Užėmė Joniškį, Šiaulius, Radviliškį ir ruošėsi žygiuoti Kauno link. Gal kiek pavėluotai Pabaltijys suprato kryžiuočių ainių kėslus. Supratęs bermontininkų siekius, Pabaltijys ėmė energingai kratytis nuo šios naujos kryžiuočių formacijos, kuri norėjo vėl uždėti vergijos pančius. Kad užkirstų bermontininkų slinkimą Kauno link, 2-ajam pulkui buvo įsakyta užimti barą prie Radviliškio, Linkaičių. Kairėje mūsų, Baisogalos link, turėjo atsistoti 1-asis pulkas. Pirmosios brigados štabas būsiąs Baisogaloje. Visų tame fronte esamų pajėgų vadu paskirtas gen. Ladiga. 2-ojo pulko štabas apsistojo Šeduvoje, pulko lauko štabas – Verdulių dvare. Šeduva, kaip ta pasakų varlė, kuri pūtėsi prieš jautį, norėdama susilyginti su juo, norėjo būti vadinama miestu. Turėjo vieną bažnyčią, vieną gatvę, einančią išilgai, kelias skersines gatveles, valsčiaus valdybą, vieną kitą krautuvėlę ir... visa Šeduva. Karo žymių beveik nematyti. Parapija gana didelė, nes galėjo išlaikyti prelatą Skirmuntą ir keturis vikarus. Pulko štabas įsitaisė eilinio šeduvio namelyje kartu su šeimninko šeima. Man teko lova, kiti štabiniai knarkė ant šiaudais paklotų grindų.

Į Šeduvą buvom atkelti ne poilsio, bet tam, kad apgintumėm Tėvynę. Karas su šiuo priešu buvo kiek kitokio pobūdžio nei su raudonaisiais. Šis priešas buvo išsiblaškęs mažomis grupėmis. Jis buvo pavojingesnis tuo, kad jį sudarė patyrę kariai, užgrūdinti kare. Vokiečiai visad Europoje buvo laikomi geriausiais kariais. Todėl būtina išsiaiškinti šio priešų karių skaičių, jų nuotaiką, elgseną ir kitas smulkmenas ne tik priekinėse linijose, bet ir užnugaryje. Šiam darbui reikėjo pritraukti kuo daugiau apsišvietusio jaunimo. Talkon atėjo beveik visa Šiaulių gimnazija, didelio Lietuvos mylėtojo p. Šliogerio vedama. Prie gimnazijos prisidėjo dar daug katalikiško jaunimo. Visus suskirstėme į grupes, kiekviena grupė turėjo užduotį. Užduoties vykdymą prižiūrėjo ir instruktavo vadai: Rapolas Skipitis, Kipras Bielinis, Hermanavičius ir kiti. Pasinaudojom rusų šaulių statutu sudarydami pranešimų šifrą. Šiuo šifru naudojomės iki karo su kryžiuočių ainiiais pabaigos.

Sakoma, kad ką Dievas nori nubausti, tai pirmiausia atima protą. Kryžiuočių palikuonys patvirtino šio posakio teisingumą. Vokiečiai, okupavę kokias nors žemes, visada vietos gyventojus nori padaryti ne draugais, bet paversti vergais. Dėl to visada patiria nemažai sunkumų.

Siekdami užmegzti glaudesnius ryšius ir gauti instrukcijų pas mane atvyko Šiaulių apskr. viršininkas Aleksandras Jasnauskas ir Rapolas Skipitis. Atvyko pavakary. Kol viską aptarėme, sudarėme šifrą, pranešimų tvarką, laiką, vietą, nustatėme veikimo būdą, priartėjo ir vakarienės laikas. Pakviečiau svetelius vakarienės. Nustebo, kai pamatė, kad mūsų vakarienė buvo šutintos bulvės ir rauginti kopūstai.

– Ar tai fronto dalies vado ir jo štabo vakarienė? – paklausė Skipitis.

– Nepatinka? Ar tai ne lietuviško kaimo vakarienė? O kad taip pavyktų koki riebų bermontininką pagauti. Neišvengtų jis katilo. Gautų žmonės, gautų štabas, na, ir mes patys gautumėm mėsos šmotelį.

Stuboje³⁸ vakarieniavom karininkai, ryšininkai ir šeimnininko šeima bei vaikai. Iš mano pastabos visi gardžiai pasijuokė. Pasijuokė tai pasijuokė, bet vėliau iš to pasidarė legenda, kurią papasakosiu vėliau. Po vakarienės svečius aprūpinau reikiama dokumentais, leidimais pereiti fronto liniją bet kurioje vietoje, bet kuriuo metu.

Kaip ir kare su Maskva turėjome pasiskirstę budėjimų valandas. Kiekvienas bataliono vadas budės po savaitę lauko štabe Verdulių dvare. Aš turėjau pradėti. Adjutantu pasiėmiau chorvedį Vaičiūną ir išvykau į Verdulius. Tai buvo kuklus dvarelis, kaimynystėje buvo 7-osios kuopos vado kpt. Andriaus Butkevičiaus tėvų ūkelis. Tikri lietuviai, žemaičiai, su visomis senomis tradicijomis ir lietuviškais papročiais. Daug malonių valandėlių praleidau tame ūkelyje. Verdulių

³⁸ Namo viduje įrengta patalpa; kambarys (vok.).

malūnininko šeima irgi buvo labai maloni, meili, muzikali. Gaila, kad turėjome labai mažai laisvo laiko.

Kiekviena operacija kuo rūpestingiau paruošta, tuo bus sėkmingesnė. Informacijai gauti buvo suorganizuoti „šaulių“ būriai. Tiksliau juos reiktų vadinti „partizanais“. Bet tai nesvarbu, svarbu, kad uždavinys būtų atliktas. Ne pavadinimas, titulas, iškaba sudaro dalyko esmę. Tremtyje kažkas pastebėjo, kad aš nekreipiu dėmesio į tai, jog pokalbyje kas nors manęs netitulavo generolu. Į tai atsakiau: „Nors puodu pavadink, tik į pečių nekišk ir pinigų mokėk“. Kartą Hechingene, Vokietijoje, patarnavau Mišioms vienam kapucinui. Po Mišių jis manęs paklausė:

– Girdėjau, kad tamsta esi generolas.

– Taip.

Nustebo mano kuklumu. Paaiškinau:

– Matai, tėve, mokslu ir stažu esu lygus bet kuriam vokiečių generolui. Skirtumas tik tas, kad vokiečių generolo užnugaryje 80 milijonų tauta, o mano – 3, maksimum 4 milijonai. Tat *volens nolens*³⁹ turiu būti kuklus.

Bermontininkai stipriausiai įsitvirtino Radviliškyje. Keliuose geros konstrukcijos, vėjo malūnuose įrengė atramos taškus. Akmeninę kapinių tvorą pavertė nepereinama ugnies saugojimo zona. Todėl artilerijos ugnimi teko šiuos taškus „kulent“.

Šiauliai buvo bermontininkų centras, iš čia jie numatė savo invaziją plėsti Kauno link. Trukdė jiems čia esanti mūsų komendantūra. Tai ją puolė, nuginklavo ir išvaikė. Komendantas plk. Byrontas paliko komendantūrą. Pas Šiaulių dekaną pasiskolino sutaną, ir lyg kunigas, vykstaš pas ligonį, spruko iš Šiaulių. Už tai vėliau buvo apdovanotas Vyčio Kryžiumi. Likęs savo vietoje pavaduotojas kpt. Rusteika, gerokai nukentėjęs dėl pasipriešinimo bermontininkams, vos gyvybės neprarado. Už tai gavo tik riestainio skylę. Daug Vyčio Kryžių buvo išdalyta „drašuoliams“, tik reikėjo žinoti, prie ko prieit.

Radviliškio stotyje esančios komendantūros iš pradžių bermontininkai nejudino. Komendantu buvo mjr. Norkus, abejotinas karininkas, bet neabejotinas bailys. Kiekvieną dienos pavakary pasitraukdavo į Verdulius. Norkų minėjau jau pirmoje knygoje. Nusibodo man toks kasdieninis jo atsitraukimas. Perkėliau jį į Šeduvą ir įsakiau, kad paruoštą Šeduvos stotį priimti ir transportuoti sužeistuosius.

Į 2-ąjį pulką buvo komandiruota 3-ioji baterija. Baterijos vadas buvo plk. Dočkus, o karininkai – Juozas Giedraitis ir Vytautas Landsbergis. Plk. Dočkus, matyt, buvo kilęs iš Šeduvos. Taip nusprendžiau, nes kartą apsilankė pas mane jo brolis:

– Kur čia aukščiausias ar vyriausias? – paklausė.

– Kas toks? – paklausiau aš.

³⁹ Noromis nenoromis (lot.).

– Na gi, Petras Dočkus.

Nurodžiau, kur gali rasti „aukščiausią, vyriausią“.

Prieš Didįjį karą rusų artilerijos karininkai buvo laikomi geriausiais Europoje. Prieš Lietuvos artileristus jie turėtų nusilenkti. Reikėjo surasti būdą, kaip mažiausiomis išlaidomis pasiekti didžiausią naudą. Sugalvojau lažybas. Už kiekvieną pataikymą į nurodytą taikinį aš statau butelį „smarvės“, už nepataikymą – artileristai man stato butelį „krūminės“ ir sumoka už sviedinį. Lažybos neišėjo man į naudą, dažniausiai aš turėjau statyti samagoną⁴⁰. Giedraitis ir Landsbergis buvo geri matematikai, mokėjo apskaičiuoti tolį, kryptį, galimas paklaidas. Landsbergiu nesistebėjau, jis buvo inžinierius-architektas, tai matematika jam, galima sakyti, duona kasdieninė. Bet Giedraitis? Jisai skaudžiausiai palietė mano kišenę. Kitos baterijos vadas kpt. Pečiulionis (vėliau generolas) buvo toks artileristas, kad apie jo taiklumą net legendos sklido. Apskritai visi artileristai, su kuriais man teko susidurti, buvo labai aukštos kvalifikacijos: Geiga, Dočkus, Giedraitis, Landsbergis, Pečiulionis, Šmidtas ir kiti.

Mums pradėjus „kutenti“ bermontininkus, aišku, kad ir jie netylėjo. Jų artilerija gana tiksli. Drožė į mūsų lauko štabą Verduliuose. Grįžęs kartą iš kaimyninio Karčemos kaimo, kur stovėjo mūsų baterija, radau štabą be langų ir be lauko adjutanto Vaičiūno. Telefonistas pasakė, kad Vaičiūnas iššoko pro užpakalinį langą ir nudūmė į Šeduvą. Liečiau, kad pagautų. Pakvietė jį prie telefono.

– Antanai, ko pabėgai? Grįžk atgal. Laukiu.

– Tai jau ne, vade. Ten šaudo. Aš – chorvedys, ne karys. Nei su „smarve“ manęs nepriviliosit atgal į Verdulius.

Taip netekau lauko adjutanto. Teko ieškoti kito.

Iškilus klausimui apie Lietuvos pripažinimą *de facto* ir *de jure* buvo paskirta keletas ponų su dideliu atlyginimu ir įvairiais titulais. Visi šie ponai turėjo mus mokyti, kaip reikia gyventi. Faktiškai, tai buvo Šerlokai Holmsai arba šnipai. Dirbo ir tarnavo savo valstybėms, o mes turėjome jiems mokėt. Kaip tik nemelžė tos vargšės Lietuvos, kas tik nesigardžiavo saldžiu pieneliu ir skaniu paršeliu. Man teko susidurti su anglų gen. Krauze, prancūzų plk. Chardigny, plk. Reboul, kpt. Padovani, vokiečių plk. Schroeder ir kitais. Padoriausias iš jų visų buvo vokietis plk. Schroeder. Bjauriausi mums buvo prancūzai, nes tarnavo ne vien tik savo valstybei, bet dar ir palaikė lenkus. Visi šie ponai buvo aukšto mokslo, didelių gabumų ir aukštos kvalifikacijos genštabistai. Žinodamas jų misiją, aš pats stengiausi ir raginau kitus, kad slėptų nuo jų viską, ką tik galima. Jie stengėsi įlįsti per mažiausią rakto skylutę. Kaunas greičiausiai, šiems ponams patariant, sustatė ir paruošė apkasų tinklo schemą nuo Latvijos pasienio iki Kudirkos Naumiesčio. Tikslas: apsisaugoti ir gintis nuo bermontininkų. Tokius apkasus paruošti reikia bent poros metų ir tūkstančių dolerių.

⁴⁰ Naminė degtinė (rus.).

Pasakojama, kad kai lietuvis užklausė vokiečių, kam reikia kasti apkasus prie Jurbarko, tas atsakė:

– Kad besitraukiantys vokiečiai turėtų kur savo gamtos reikalą atlikti.

Panašios nuomonės buvo ir gen. Ladiga. Labai nustebau, kai Ladiga man pranešė, kad kitą dieną atvyksta „inspektorius“ gen. Krauze tikrinti, kaip kasami apkasai apsiginti nuo bermontininkų.

Pakviečiau kpt. Gaidelį. Buvau girdėjęs, kad jo šeimininkė moka paruošti puikų naminį alų. Pavedžiau, kad jo šeimininkė paruoštų du ąsočius alaus.

Gen. Krauze atvyko su vertėju, rodos, kpt. Dymša, Amerikos lietuviu. Labai iškilmingai sveičią pasitikau Šeduvoje.

– Žinau, kad generolo laikas labai brangus, tai gal iš karto vyktumėm apkasų pažiūrėt, – pasiūliau.

– O *yes*⁴¹.

Priartėjus prie kpt. Gaidelio namo pareiškiau, kad čia paliksime automobilius, toliau vyksime pėsti arba raiti, kaip generolas pasirinks. Iš pradžių užeisime pas kpt. Gaidelį, kad supažindintų generolą su apkasų schema. Ant stalo iš karto atsirado du ąsočiai alaus. Pasakiau, kad šeimininkė gaminanti geriausią alų Lietuvoje ir būtų šeimininkės įžeidimas, jei neparagautumėm jos gaminio. Anglas juk yra džentelmenas. Generolas paragavo vieną stiklinę. Pripylėm antrą. Išgėrė. Užteko. Generolas ir jo vertėjas buvo jau po stalu. Mes užbaigėm savąjį ąsotį. Generolą ir vertėją ištraukėme iš po stalo. Paguldėme į mašiną ir pasiuntėme į brigados štabą Baisogaloje. Generolas ten porą dienų knarkė, bet po to atsikėlė sveikas. Nustebo ir nenorėjo tikėti, kad jis Baisogaloje jau dvi dienas esęs. Paklausė manęs, kaip ten su apkasais, atsakiau, kad generolas pats matė, jam patikę, kad mus labai pagyrė. Nepatogu generolui buvo prisipažinti, kad nieko nematė. Daugiau gen. Krauze pas mus nebesilankė.

Estai ir latviai bermontininkus jau sėkmingai vanojo. Gen. Liatukas vis dėl sė ir niekaip negalėjo pasiryžti duoti bendrą operatyvinį įsakymą. Frontas neteko kantrybės. Baisogaloje pas gen. Ladigą susirinkome visi fronte esančių dalių vadai. Aptarėme bendrą veiksmų planą. Be Kauno žinios sustatėme operatyvinį įsakymą ir nustatėme puolimo datą, rodos, lapkričio 23 d. Tai datai atėjus, pradėjome puolimą.

Radviliškis buvo prieš tvirtovė. Mano 1-asis batalionas, pradėjęs puolimą, suklupo, vadas Motiejūnas-Valevičius buvo sužeistas, leitenantai Oželis ir Urbakonis nukauti. Batalionas kiek susvyravo ir pradėjo trauktis. Mečiau į mūsų Puskarininkų mokyklą ir dalį 2-ojo bataliono. Nakties metu į pagalbą atskubėjo vienas 1-ojo pulko batalionas ir artilerija buvo padvigubinta. Rytą mūsų vėl atgijo. Paskambinau į Šeduvą, kur buvo lauko ligoninė, ir liečiau iškviešti gydytoją Petraitį. Vietoj Petraitio atsiliepė felčeris.

⁴¹ Taip (angl.).

- Kur dr. Petraitis? – paklausiau.
- Nėra. Išėjo.
- Kaip tai? Kur išėjo?
- Paėmė šautuvą ir išėjo į mūšį.
- O ligoninė?
- Viskas gerai. Sunkiai sužeistiems lovos paruoštos. Lengviau sužeistiems stotyje rezerve stovi du garvežiai ir šeši vagonai. Jei reikės, galime sužeistuosius evakuoti į Panevėžio ligoninę.
- Gerai. Pašauk kapelioną kun. Povilą Šaulinską.
- Nėra kapeliono.
- O kur jis?
- Paėmė šautuvą ir taip pat išėjo į mūšį drauge su dr. Petraičiu.
- Bet kodėl?
- Pasakė, kad batalionui trūksta karininkų, tai nuėjo užimti žuvusių karininkų vietą.

Matyt, su motinos pienu gavo drąsą ir ryžtą. Gal buvo gimę karininkais. Sudarant sąrašą siūlomų apdovanoti Vyčio Kryžiumi, abu jie buvo sąrašo pradžioje. Vyr. štabas apie apdovanojimus pranešė gen. Nagevičiui ir kurijai. Norėta išbraukti juos iš sąrašų, bet čia jau aš stojau piestu: už nuopelnus jie privalo būti pagerbti.

Beveik prieš pat Radviliškio kapituliaciją, bermontininkų gelbėti atskubėjo gen. Niesselio komisija. Lietuvos vyriausybės atstovu prie šios komisijos buvo gen. Žukauskas. Važiavo jie iš Kauno specialiu traukiniu. Traukinys buvo apšaudytas ir sustabdytas. Tik kai gen. Žukauskas išliejo visą kibirą tulžies, buvo leista vykti toliau. Žukauskas pareikalavo sustabdyti puolimą, bet bataliono vadas mjr. Kazys Ramanauskas, plk. Laurinaičio palaikomas, tokį įsakymą vykdyti atsisakė. Komisija išdardėjo Radviliškio link, bet išgirdusi mūšio įkarštį, sustojo netoli artilerijos baterijos pozicijos. Gen. Žukauskas, priartėjęs prie pozicijos, sutiko plk. Dočkų ir griežtu tonu pareikalavo nutraukti ugnį. Plk. Dočkus atsakė, jog viršininkas čia plk. Glovackis, tegul į jį gen. Žukauskas ir kreipiasi. Pagyriau Dočkų, pasakiau, kad duotų Žukauskui palydovus ir atsiųstų pas mane. Ugnį liečiau suintensyvinti, nes einama prie bermontininkų kapituliacijos. Centrinei telefono stočiai griežtai pranešiau, kad ryšys su Baisogala, brigados štabu, būtų duodama tik man asmeniškai. Jei Žukauskas ar Niesselio komisijos narys panorės kalbėti su Baisogala, tai sakyti, kad ryšio nėra, jis nutrūkęs, neveikia. Gen. Žukauskas atėjo su vokiečių, prancūzų, anglų genštabistais. Mėgino pakeltu tonu kalbėti ir su manim, gen. Niesselio vardu įsakydamas sustabdyti operaciją. Pareiškiau, kad jis nėra vyr. karo vadas. Bandė susisiekti su Baisogala. Telefonas „neveikia“. Patariau, kad pernaktotų ir atsikvėptų baronienės von Ropp dvare. Jos paprašiau, kad pavaišintų „gerbiamus“ svečius. Bermontininkai kapituliavo dar tą pačią naktį. Iki ryto buvo nuginkluoti ir

paleisti keliauti į faterlandą⁴². Leidau jiems paimti tik asmeninę mantą, kiek gali panešti. Griežtai uždraudžiau jiems duoti arklius ar kitokią transporto priemonę. Informavau apie tai gen. Ladigą ir patariau pasikalbėjimą su Kaunu kiek galima ilgiau uždelsti.

Svečiai iš baronienės išvyko tik kitos dienos vidurdienį. Matyt, buvo patenkinti jos vaišingumu. Gen. Niesseliui pareikalavus, Kaunas liepė puolimą sustabdyti, o mums pasitraukti į senas, prieš pradėdant puolimą turėtas pozicijas. Aš griežtai užprotestavau ir pareiškiu, kad jokių būdu negaliu pasitraukti iš Šiaulių, Aleksandrijos, Šilėnų, Ginkūnų ir Radviliškio. Reikia pagerbti žuvusius, evakuoti sužeistuosius. Per tris dienas išgabenu visą Ginkūnuose, Radviliškyje, Šilėnuose paimtą karo grobį. Viską iki paskutinio mažiausio vinies. Be daugybės aviacijos variklių, mums pateko nemažai jau skridimui paruoštų lėktuvų. Neturėdami patyrusių mechanikų, lėktuvų neardėme, tai jie tapo mūsų besikuriančios aviacijos dalimi.

Besvarstant kapituliacijos sąlygas, pas mane atskubėjo nebe pirmos jaunystės mergužėlės. Puolė prieš mane ant kelių.

– Stok, koks reikalas?

– Ponuli, tamstos saldotai⁴³ suėmė mano sužadėtinį ir kažkur nusivedė. Prašau pasigailėjimo.

– Kas tavo sužadėtinis?

– Bermontininkas XY.

– Adjutante, iškvosk merginą ir sužinok, kiek ir kurios lietuvaitės turi sužadėtinius bermontininkus.

Atsirado keliolika tokių mergelių. Liepiau jas suimti ir viešai netoli bažnyčios aikštėje protą galvon nuvaryt, kitaip sakant, įkrėsti į uodegą. Šios „operacijos“ metu atskubėjo Radviliškio klebonas kun. Sarapas, mėgindamas užstoti „operuojamas“, nes jos buvo iš jo davatkų būrio.

– Gaila, klebone, nežinojau anksčiau, kad bermontininkų sužadėtinės – davtkos tretininkės. Būčiau liepęs padvigubinti „vaistų“ dozę. Sudievu, klebonėli.

Po kelių metų, besilankant Radviliškyje pas gerą bičiulį kun. Kasperavičių, pastarasis man pasakė:

– Žinai, generole, kaip mano parapijos tretininkės tave pagerbė?

– Neturiu supratimo. Man rodos, nieko gero nesu joms padaręs. Žinai, kūdikystėje, kaip buvau auklėjamas kun. Nanevičiaus, dėl tretininkų įskundimo man teko patirti daug nemalonumų.

– O visgi, Vincai, jos tave pagerbė. Net ir kryžių pastatė. Eime, parodysiu.

Nuvedė į aikštę, kurios viduryje stovėjo dailus kryžius, o jo papėdėje gulėjo didelis akmuo. Pasirodo, kad bermontininkų „pagydytos“ sužadėtinės tretininkės

⁴² Gimtinę (vok.)

⁴³ Kareiviai (rus.).

susidėjusios pastatė tą kryžių savo golgotai atminti. Kryžiaus papėdėje esantis akmuo kaip tik ir buvo „operaciniu stalu“. Ačiū nors ir už tokią atmintį.

Mums atitekęs grobis daugiausia tiko inžinerijai ir aviacijai. Mes neturėjome laiko jo surašinėti ir tikrinti. Vėliau išsiuntinėjome į mūsų sandėlius Aleksote, Šančiuose. Linksmakalnyje. Kauno paskirti karininkai jį rūšiavo ir skirstė.

Nors mes ir be Kauno žinios pradėjome pulti bermontininkus ir patys sudarėme operatyvinį įsakymą, bet ir tai jau buvome kiek pavėlavę. Būtume netekę viso grobio ir dar nustoję teritorijos. Grobį būtų pasiėmusi Niesselio komisija, o teritorija būtų atitekusi latviams. Mat latviai ėjo į „talką“, veržėsi Šiaulių kryptimi, galando dantis į Mažeikius. Jie pasiekė Joniškį ir ruošėsi žygiuoti toliau. 2-asis pulkas paliko Radviliškį ir skubiai per Linkuvą nužygiavo Joniškio link. Linkuvą pasiekėme vakare ir sustojome nakvynei. Gerbiamas klebonas pakvietė mus vakarienės. Gausiai apkrautas stalas ir didelis pusdubenis paršienos, kuri tiesiog tirpo burnoje. Niekada niekur daugiau neteko ragauti skanesnės paršienos. Kol mes vaišinomės pas kleboną, linkuviečiai vaišino karius alumi. Iš ryto nelengva buvo karius prikelti ir paruošti žygiui.

Atvykus į Joniškį ilgokai teko derėtis su „brolių“ vadu, kol jį įtikinau, kad čia mūsų žemė. Prisiminiau, kad kovose su bolševikais mes mūšiu irgi buvome užėmę Neu Sventen, Šederną, bet jose nelikome, atidavėme latviams, teisėtiems savininkams. Priminiau jam, kaip aš dalijausi šoviniais ir kitkuo. Priminiau, kaip pasitikau ir priėmiau jų ministrą pirmininką. Derybose dar padėjo ir tai, kad divizijos vadas gen. Redzins buvo mano būrio vadu Vilniaus karo mokykloje ir buvome geri draugai. Broliai tai broliai, bet vis tik nugnybo sau pusę Žagarės miestelio. Vėliau plk. Rusteika per vieną estų, latvių ir lietuvių burmistrų priėmimą žemaitišku tiesumu išdrožė „broliams“ tiesiai į akis:

– Latvių tauta? Kokia kilmė? Kokia tauta? Kalavijuočių ordino vokiečiai riteriai su lybų mergomis pridarė benkartų, na ir atsirado latvių tauta.

Latviai labai įsiuto už šį įvertinimą, bet skandalas buvo diplomatiškai nuslopintas suverčiant bėdą skaidriajai.

Latviams atšaukus savo komendantūrą iš Joniškio, mes tapome vėl šeiminingais. Pulko štabas ir keli karininkai įsitaisė klebonijoje, kur klebono kun. Bubliko buvome labai maloniai priimti. Turėjo jis keturis vikarus. Vyras iš suomens ir iš liemens. Pramaniau juos gvardiozais, nes dėl savo ūgio ir išvaizdos caro laikais būtų buvę priimti į gvardijos pulkus. Klebonas norėjo mane turėti arčiau savęs, tai mano miegamasis buvo šalia jo miegamojo. Oficialios vaišės buvo klebonijos valgomajame, neoficialios – miegamajame. Čia, aišku, ir „smarvės“ netrūko. Einant į oficialias vaišes „smarvės“ kvapą panaikindavome visomis „klasikinėmis“ priemonėmis.

Susipažinome su Joniškio visuomene. Viename erdviame malūne joniškietiai suorganizavo vaišes ir priėmimą pulkui. Dalyvavo tik 1-asis batalionas ir

komandos. 2-asis batalionas buvo išskirstytas mažomis grupėmis ir pasienyje saugojo „brolius“, o 3-iasis batalionas stovėjo Meškučiuose. Į šį priėmimą nuėjo visa dvasininkija, nuėjau ir aš su visu štabu. Merguželių prigūžėjo irgi geras būrys, viena gražesnė už kitą. Joniškietės garsėjo savo grožiu. Keli mano karininkai nusilpo ir pateko į joniškietėjų „vergiją“. Kpt. Noreika ir keli kiti vedė joniškietes. Buvo ir incidentas. Ltn. Matulaitis susiginčijo su vienu savanoriu dėl kažkokios panelės. Įsikarščiavęs sudavė savanoriui per veidą. Kilo triukšmas. Įsimaišiau. Ltn. Matulaitį tuoj pat išsiunčiau iš pobūvio ir įsakiau, kad tą vakarą neišeitų iš kambario. Savanorio paprašiau, kad man leistų pašokti su jo pana. Prašokau su ja vieną ratą ir grąžinau ją atgal į „savininko“ rankas. Klebonas stebėjo šį incidentą ir nustebo mano demokratiškumu ir orientacija. Nutarė, kad tai verta paminėti „neoficialioje“ klebonijos dalyje. Vėl pasipylė „smarvė“. Užkandai – obuoliai. Be užkandos aš negaliu pavartoti net paties kilmingiausio gėrimo. Taip pat niekada negalėjau gerti vienas, visad turėjo būti kompanija.

Malonu čia būti, bet viskam ateina galas. Reikėjo prižiūrėti, kad bermontininkai greičiau kraustytųsi. Vokiečių ir lietuvių kalbomis išleidau potvarkį ir liepiau jį pakabinti visose viešose vietose bei valsčių savivaldybėse. Potvarkyje buvo rašoma, kad sugauti nuo jiems skirto kelio nukrypę bermontininkai, jei tik bus pastebėti, kad plėšia, bus šaudomi vietoje.

Gruodžio 4 d. šv. Barbaros atlidai Meškučiuose, o gruodžio 5 d. – pirmosios 2-ojo pulko metinės. Privalu jas švęsti. Pavedžiau plk. Petruičiui susitarti su Meškučių klebonu dėl mūsų talkininkavimo atlaiduose. Reikia ir žemaičių visuomenei parodyti tą savanorių pulką, kuris jau antrą priešą veja iš savo žemės. Klebonas su tuo mielai sutiko. Buvo sudaryta programa – tiek bažnytinė, tiek visuomeninė. Pamaldose dalyvavo Meškučių parapijos choras, orkestras. Rytą Mišios, Suma, pulko paradas, iškilmingi pietūs, vakare – bendras šokių vakaras. Kitos dienos 8.00 val. rytą nuvykau į Meškučius. Viskas buvo išpuošta vėliavomis, žalumynais, aikštė paruošta paradui. Visuomenė gausiai plaukė į atlaidus. Mane pasitiko plk. Petruitis⁴⁴. Pasisveikinęs su visais, nuvykau į kleboniją. 9.00 val. ryto pulko priekyje nužygiavau į Mišias. Pulko orkestrui sugriaudus „Pulkim ant kelių“, visi suklupo. Kai prie to dar prisidėjo vargonai, parapijos choras, tai atrodė, kad nukels bažnyčios stogą. Po Mišių – orkestro koncertas. Mano rankos sugrubusios ir plunksna per prasta, kad galėčiau tinkamai aprašyti, kokia pakili nuotaika vyravo Meškučiuose anų 1919 m. atlaidų metu. Galėtų tą suprasti tik tas, kuris pats ten dalyvavo. Beveik norėjosi pakartoti anuos šv. Simono žodžius, kai Jeruzalės šventykloje rankose laikė kūdikį:

⁴⁴ Kalbamuojų momentu kapitonas – *ats. redaktorius*.

– Viešpatie, atleisk dabar savo tarną ramybėje, nes jo akys išvydo pasaulio Išganytoją.

Gal ne vienas žemaitis panašiai galvojo išvydęs lietuvišką kariuomenę. Po Sumos buvo paradas, kurį vedė plk. Petruitis. Koks įspūdis! Po to karininkams iškilmingi pietūs, kurie ilgokai užsitęsė. Mokykloje vyko vakarėlis. Nors ir gruodis, bet langai visi atviri. Žmonių, tarsi silkių bačkoje. Poros tik trypia, visi įkaitę. Mano karininkai ir aš gavome poras ir pašokome kelis ratus. Šokdamas pro kleboną ir vikarus pastebėjau, kad ir jie kojomis patrepsi, jei tik galėtų, pasiraitotų sutanas ir sutrepsėtų polkutę. Dar kiek pabuvę, grįžome atgal į kleboniją vakarienės, kuri susiliejo su pusryčiais. Po to atsisveikinę su visais linksmi su dainomis nužygiavome Gruzdžių link. Čia prie mūsų turėjo prisidėti 1-asis batalionas, einąs Jonišio link.

Gruzdžiuose susijungus su 1-uju batalionu pamačiau, kad visiems vietos nepakaks, tai su 3-uoju batalionu nuėjau į Šakinę. Tai buvo mano buvusio ūkio viršininko plk. Konstanto Šalkausko gimtinė. Jo tėveliai manęs jau laukė. Beveik visą naktelę praleidome kalbėdami apie senus laikus, nes Šalkauskas buvo mano kolega karo mokykloje, taip pat jis ir du jo broliai tarnavo kartu su manimi Turkestane šaulių brigadoje. Seniai Šalkauskai apgailėstavo, kad du jų sūnūs sukūrė šeimas Turkestane su ne lietuvaitėmis. Neguodžiau jų labai, nes pažinojau tas šeimas: rusės yra rusės. Iš Šakėnų 3-iasis batalionas patraukė Papilės link, o aš grįžau prie 1-ojo bataliono ir kartu nužygiavome į Kuršėnus.

Oras sugedo. Šlapdriba. Dangus apsiniaukęs. Purvas. Lynoja. Upeliai patvino. Per vieną tokį upelį bermontininkai sugadino tiltą. Rodos, tarp Amalių ir Kuršėnų. Pasiunčiau žvalgus, kad iš artimo kaimo atvestų seniūną. Senis mieguistomis akimis žvelgė į mane.

– Tėvai, čia nėra tilto?

– Na, taip, matau. Na, nebent iš dangaus nukris.

– Iš dangaus nenukris. Tu pastatysi. Turi dvi valandas laiko.

– Na, o kaip tai padarysiu, nieko neturėdamas.

– Tavo žmonės, mano medžiaga. Štai miškas. Kirsk pušis, nugenėk, klokok rąstus per upelį.

Senis skubiai nurūko į kaimą, surinko visus žmones, užvirė darbas. Girgždėdamos krito šimtametės pušys. Viena grupė genėjo šakas, kita pjovė reikiama ilgio kamienus, dar kita tempė sienojus prie upelio, dar kiti dėjo sienojus per upelį, padengdami juos šakomis, žeme. Klojo ir kitą tokį pat sluoksnį. Nepraėjus nei dviem valandom, tiltas buvo pastatytas.

– Matai, tėveli, tiltas yra.

– Na, tai jau matau.

– Likusius rąstus suvežk kaiman ir supjaustyk dylėmis. Kai eisime atgal, noriu, kad čia būtų tiltas kaip reikiant. Vakare ateisi pas mane į Kuršėnus ir gau-

si raštą dėl iškirstų pušų.

– Nemaniau, vade, kad ir lietuviai gali būti tokie pikti, kaip vokiečiai. Tik neklausyk ir į kailį gausi.

– Į kailį negavai, o tiltas yra.

Dešimčiai metų praėjus, buvau vėl toje srityje. Stovėjo puikus, gražus tiltas, pastatytas vietoje ano rąstinio, ir laukė, kad 2-asis pulkas grįžtų atgal tuo pačiu keliu. Nesutikome daugiau tokių kliūčių ir vakare pasiekėm Kuršėnus. Pakeliui suėmėm porą bermontininkų, kurie buvo atsiskykę nuo savo kolonos ir vertėsi plėšimu. Kuršėnuose suėmėm komunistų kuopelę. Tiek plėšikai, tiek kuopelės nariai buvo perduoti karo lauko teismui ir likviduoti. Kuršėnai – nedidelis miestas, tai turėjom išsiskirstyti po miestą ir apylinkę. Žvalgų komandai buvo skirtas greta esantis dvaras. Aš sustojau klebonijoje. Dar nespėjau apšilti, kai pas mane atskubėjo kpt. Budrys, Žvalgų komandos viršininkas. Pareiškė, kad dvaro savininkas lenkas, berods, Žukauskas, jų į dvarą nepriiėmas ir uždaręs vartus. Daviau velnių kpt. Budriui dėl tokio pranešimo ir įsakiau išlaužti vartus. Liepiau, kad užimtų dvarą, tarnams įsakytų paruošti kariams vakarienę ir guolį, arklius sustatytų dvaro tvartuose, duotų jiems šieno, dobilų, avižų. Taip ir buvo padaryta. Kur pats Žukauskas nakvojo, man nerūpėjo. Gerai pavalgė ir pailsėję kitą rytą kariai linksmi tęsė žygį.

Papilėje plk. Petruitį ir jo batalioną pasitiko delegacija, nešina raudonu skuduru. Atseit, komunistine vėliava. Petruitis vos nuo arklio nenusirito. Liepė suimt visą delegaciją. Pasirodė, kad besitraukia bermontininkai buvo paskleidę gandą, kad juos seka raudonieji, o šie tai parodys gyventojams, iš kur kojos dygsta. Šios kalbos suklaidino ne tik vietinius gyventojus lietuvius, bet ir vietos komunistus, tai šie ir išlindo su raudonu skuduru sveikinti savųjų. Įsakiau tą visą delegaciją perduoti karo lauko teismui. Tie, kas buvo svetimos valstybės bernais ir terorizavo žmones įvairiausiais gąsdinimais ir gandais, karo lauko teismo buvo pasmerkti. Sprendimą patvirtinau, ir jie buvo likviduoti. Žygis buvo suplanuotas šitaip: 1-asis batalionas – Kuršėnai, Luokė, Telšiai, 3-iasis batalionas – Papilė, Tryškiai, Telšiai, mano 2-asis batalionas turėjo savarankiškai eiti Mažeikių, Skuodo, Kretingos link. Palaikyti ryšį su juo buvo sunku, tai susisiekėme vėl, kai jie pasiekė Kretingą. Aš su kpt. Budriu fajetonu išvykome Telšių link. Žvalgyba man pranešė, kad Telšiuose ir Telšių dvare bermontininkai turi sukrovę daug suvogto turto ir gabena jį į Vokietiją. Sugalvojau Telšiuose suorganizuoti „sukilimą“. Pulko tiesiogiai įtraukti negalėjau. Niesselio komisija buvo nustačiusi bermontininkų pasitraukimo laiką ir vietas. Mūsų vyriausybė turėjo priimti šį „draugiškos“ Antantės tvarkaraštį.

Iš Kuršėnų nusiunčiau Telšių komendantui kpt. Broniui Zaleskiui, kad greitai išsiųstų man savo arklius į Luokius. Važiavome į Luokius įsivynioję į kailinius. Atrodžiau ne kaip, nes jau dvi naktys be miego. Luokiuose sustojome kle-

bonijoje. Klebonas priėmė įtartinais žvilgsniais. Prašėme, kad pažiūrėtų, ar jau atvyko arkliai. Klebonas pasiuntė špitolniką⁴⁵. Pradėjome kalbėtis su klebonu. Klebonas buvo santūrus. Paklaustas apie karą, atsakė:

– Dievai žino, kas čia dedasi. Bermontininkai skubiai traukiasi ir sako, kad jų įkandin eina kažkokie demokratai. Kokie? Socialdemokratai, krikščionys demokratai ar tiesiai demokratais pasikrikštiję bolševikai. Keista, bet moterėlės pasakojo man, jog šie demokratai suėmė ir supleškino vietos raudonuosius. Taip pat ir bermontininkus, kurie buvo pagauti plėšiant. Galva svaigsta nuo visų šių žinių. Nepatarčiau jums važiuoti į Telšius.

Padėkojau klebonui už jo patarimus, bet pasakiau, kad turime vykti į Telšius, nes ten yra skubių ir svarbių reikalų. Nei kpt. Budrys, nei vikaras pokalbyje su klebonu nedalyvavo. Prie gonkų⁴⁶ privažiavo fajetonas. Špitolnikas kažką pakauzdėjo vikarui, o šis išmeigė į mane akis. Išeinant vikaras paklausė kpt. Budrio, kas mes esą. Budrys jam paaiškino, kad aš esu tų ateinančių „demokratų“ vadas, o jis – vado adjutantas. Vikaras net apstulbo, bet mes nelaukdami, kas bus toliau, išvykome. Mano labai ištikimas vežikas Antanas Vysockis pasakojo, kad klebonas labai apgailestavo, kad nesusigaudė, kas mes esą.

Telšius pasiekėme apie 20.00 val. Pirmiausia pas Zaleckį. Iš pirmo žvilgsnio patikome vienas kitam, tat ir reikalo ilgai nereikėjo aiškint. Zaleckis buvo narsus, gabus, apsišvietęs karininkas. Sudarėme puolimo planą. Zaleckio žinioje buvo apie porą šimtų šaulių partizanų ir maždaug puskapis komendantūros karių. Šiuos skubiai perrengėme partizanais, kad nefigūruotų mūsų uniformos. Dalinio vadu turėjo būti kpt. Budrys. Zaleckiui patarėme, kad niekur nesirodytų, nes gali kilti įtarimas, jog dalyvauja sąmoksle. Puolimo laikas buvo nustatytas priešaušryje – apie 4.00 val. Tikėjomės, kad iki aušros viskas bus baigta. Pirmiausia buvo nutarta pulti karius ir sargybas. Ne paskutinėje vietoje ir Džiuginėnų dvaro sandėliai. Buvo nustatytas puolimo ženklas: trys šūviai. Buvo įsakyta sukelti didelį triukšmą granatomis, salvėmis ir šūviais. Visa puolimo tvarka buvo smulkiai išnagrinėta ir aptarta. Buvo nustatyti pavienių skyrių vadai ir atitinkamai instruktuoti, kad kiekvienas žinotų, koks jo skyriaus uždavinys. Lygiai 4.00 val. į dangų pakilo raketa ir pasigirdo trys signaliniai šūviai. Bermontininkai ramiai miegojo su visais patogumais. Netikėtai užklupti sumišo, net neatsisąudė, beveik nei vieno šūvio taip ir nepaleido. Džiuginėnų dvaras ir Telšių kareivinės buvo akimirka užimtos ir bermontininkai nuginkluoti. Kareiviai buvo suvaryti į kelias daržines, o karininkai sugrūsti į privatų namą. Karininkams palikome kardus. Leista jiems buvo paimti asmeninius reikmenis, kiek gali panešti. Dauguma pabėgo taip, kaip stovi. Visi Telšiuose ir Džiuginėnuose suimti bermontininkai buvo pargabenti į Plungę ir leista jiems grįžti į faterlandą, aišku, be sugrobtos

⁴⁵ Bažnyčios tarnas.

⁴⁶ Priebutis, prienamis, veranda.

turto. Daugiausia nukentėjo varnos. Staigaus triukšmo pažadintos, pulkais kilo į dangų. Dauguma kareivių šaudė į dangų, nes tai buvo pirma proga iššauti. 7.30 val. ryto Telšiuose ir apylinkėje nebebuvo nei vieno bermontininko. Budrys ir aš nuėjome miegoti į Zaleckienės mums paruoštas lovas.

Kai kilo puolimo pragaras, triukšmas sukėlė visą miestą ant kojų. Visur sklido šūkliai:

– Lietuviai mieste, lietuviai!

Triukšmui nurimus, pradėta teirautis, kur tie lietuviai ir kiek jų yra. Paaikškėjo, kad tik du ir tie patys miega komendanto bute. Visą darbą atliko patys žemaičiai, telšiečiai. Ryta kpt. Zaleckio lydimi nuėjome vizituoti Telšių kleboną dekaną Korzoną ir šaulių partizanų organizatorių notarą Mitkevičių. Tolesniems vizitams nebebuvo laiko, nes reikėjo organizuoti karo grobio tvarkymą ir vietas atvykstančiai reguliariai kariuomenei. Buvo nutarta iškilmingai pasitikti atvykstančią kariuomenę, padaryti atlaidus. Karininkams turėjo būti suruošti pietūs, o kareiviams pusryčiai, pietūs ir vakarienė. Turėjo būti paruošta pirtis, kad kariai galėtų apsisvarinti ir baltinius pasikeisti. Buvo sudėta pulkui gera atsarga maisto. Ypač branginome lašinius, kuriuos galima valgyti ir žalius, ir spirgintus. Kitos dienos pavakare oficialiai įžengėme į Telšius. Kas gyvas išėjo mūsų sutikti. Miestas išpuoštas vėliavomis, uždegti laužai, namų langai apšviesti. Priekyje mūsų žengė orkestras, iš peties droždamas maršą. Įeinant į miestą daviau komandą:

– Pagarbą telšiečiams!

Nepaisydami nuovargio kariai žengė tvirtai ir darniai. Taip pasiekėme miesto aikštę. Iš čia pulko daliniai, komendantūros skyrių lydimi, išsiskirstė į jiems numatytus būstus. Kariams jau buvo paruošta karšta vakarienė. Po jos visi krito ilsėtis. Kitos dienos 10.00 val. ryto buvo iškilmingos pamaldos su *Te Deum*. Po pamaldų – paradas, oficialus visuomenės atstovų sveikinimas. Įspūdis ir dvasia panašiai kaip Meškučiuose. Po parado miestas suruošė iškilmingus pietus. Dalyvavo Telšių visuomenė ir šviesuomenė. Stalai lūžo nuo valgių. Nenuostabu, kad pietūs užsitęsė, aišku, neapsiėjo be prakalbų. Karininkus vakarienei pakvietė teisėjas Nikolskis. Čia buvo suorganizuotas mano garbei vinto lošimas: dekanas, dvi kilmingos ponitės ir aš. Prie kortų gavome kavos su „priedais“. Apie 23.00 val. prie manęs priėjo adjutantas, padavė man kelis skubius raštus ir atsiprašė lošėjų. Raštus greitai peržiūrėjau, pasirašiau ir atidaviau adjutantui. Ponios buvo labai smalsios ir būtinai panoro sužinoti, kokius raštus pasirašiau.

– Keli plėšikai buvo suimti beplėšiant ūkininką. Karo lauko teismas juos nu teisė, nes yra kalti. Man reikėjo sprendimus patvirtinti parašu. Tai ir pasirašiau.

– O koks sprendimas? – nerimo ponia.

– Sušaudyti, – trumpai atsakiau.

Ponios lūpos ir rankos suvirpėjo. Pastebėjau, kad ne vien tik ponios, bet ir

vienas kitas ponų žvelgė į mane baimingai. Tat atsiprašiau mielo šeimininko, atsisveikinau su visais ir išėjau pasižiūrėti, kur galiu atsiduoti Morfėjaus⁴⁷ globai. Kitą rytą apie 6.00 val. orkestrui užgrojus maršą daviau ženklą ir pajudėjome Plungės link.

Plungę pasiekėme apie 18.00 val. Čia mus pasitiko organizuota visuomenė su žibintais. Partizanai išvedžiojo dalinius į jiems skirtas vietas. Iškilmingi pietūs karininkams buvo paruošti kunigaikščio Oginskio rūmuose. Pietuose dalyvavo karininkai, visuomenės atstovai, dvasininkija. Vos tik aprimus mūsų vilko apetitui, prasidėjo šokiai. Pačiame įkarštyje, apie 23.00 val., žvalgai man pranešė, kad savo žiaurumu pagarsėjęs bermontininkų mjr. Rossbachas su savo batalionu grįžo, kad atkeršytų mums už Telšius, ir dabar plėšias Rietavą. Įpuolęs į Rietavo dvarą suėmė Oginskio dvarų administratorių Žmuidziną ir jo šeimą. Žmuidzinas buvo mano kpt. Budrio svainis. Petruičiui pavedžiau su baterija vykti Kulių ir Veiviržėnų link, pulti Rossbachą iš užnugario ir užkirsti jam pasitraukimo kelią Gargždų link. Petruitis išvyko tylutėliai, vedamas partizanų, kurie pažinojo visus kelius ir šunkelius. Visiems kitiems įsakiau imtis šokių, kad niekas nepastebėtų, jog pusės karininkų jau nėra. Naktį apie 4.00 val. visi sukilome ir pasiruošėme žygiui. Plungės visuomenė nustebo, kai rytą jau mūsų nebebuvo. Palygino net su DLK Kęstučiu, kurio kariai pasirodydavo staigiai lyg meteorai ir taip pat staigiai išnykdavo girių tankmėse, vydami banditų kryžiuočių gaujas.

Mes iškeliavome pasitikti Rossbachą iš priekio. Viskas buvo paruošta ne tik jį atremti, bet ir patiems puolimą pradėti. Aš, paėmęs štabo viršininką, išjojau į priekį, kad greičiau galėčiau susisiekti su Petruičiu. Apie 8.00 val. pasiekėme Kulius. O šaltis spirgina. Gruodas. Kuliuose pamatėme kleboną ir paprašėme pas jį pašildyti. Klebonijoje žiūriu užtiestos baltos staltiesės, valgiais nuklotas stalas. Paprašiau, kad šeimininkė mums karštos sriubos ar kavutės duotų, o žirgeliams – šienelio.

Kadangi buvo paruošta kokiam puskapiui žmonių, tai pasišaukėme žvalgus ir ryšininkus ir visi drauge šildėmės valgydami ir užgerdami. Klebonas vaikščiojo aplink mus trindamas rankas ir stebėdamasis mūsų kuklumu ir demokratiškumu:

– Didžiojo karo metu mačiau visokius štabus. Ir rusų, ir vokiečių. Visi buvo skaitlingesni ir įžūlūs. Su kareiviais prie vieno stalo? Ne, ne, jau šito, tikrai ne.

Pagal klebono turimas žinias, Rossbachas, patyręs, kad lietuviai žada pulti, skubiai traukiasi, tai vargu ar mums pavyks pagauti jo bent uodegą. Skubiai išvykome Veiviržėnų link.

Susirėmimo centras buvo Veiviržėnų dvaro parkas. Paleidome ugnį. Rossbacho uodega metė visą priplėštą grobį ir spruko kaip įmanydama. Aukų buvo iš abiejų

⁴⁷ Morfėjus – graikų miego ir sapnų dievas – *ats. redaktorius*.

pusių. Bermontininkai skubiai pasitraukė už Gargždų. Vienai kuopai pavedžiau lydėti bermontininkus iki sienos, bet sienos nepereiti. Užėmėm Veiviržėnų rūmus. Rūmai mūriniai, gana dideli, tik langai išbyrėję nuo kovų veiksmų. Liepiau kuo skubiau juos užtaisyti, užkaišioti: negi sužeistuosius laikysi šaltyje. Dvaras priklausė grafui Volmarui. Sakėsi esąs lenkas. Gal ir lenkas, bet gerokai suvokietėjęs. Kadangi pasitiko labai išdidžiai, tai liepiau iškelti jį į kumetyną, o mes užėmėm rūmus. Sales pavertėm ligonine, o kitus kambarius užėmė štabas ir karininkai. Reikėjo sutvarkyti pulko aprūpinimą, buvome užversti darbais. Iškilmėms nebuvo laiko. Už kelių dienų štabas ir komandos persikėlė į Kretingą, kuri buvo administraciniu centru ir kur buvo kelių mazgas. Keliaujant į Kretingą teko praeiti, rodos, pro Kurtuvėnų bažnytkaimį, kur vėliau prezidentas Stulginskis, dr. Karveliui tarpininkaujant, iš lenko įsigijo dvarą. Apie tai papasakosiu vėliau. Štabą ir mane priglaudė savo rūmuose grafas Tiškevičius. Jis jau buvo apysenis, prie caro vaidinęs nemažą vaidmenį, nes buvo imperijos Tarybos narys. Tai lyg anglų Lordų rūmai. Didžiojo karo metu buvo caro dukters Tatjanos labdarybės įstaigos komiteto pirmininkas. Lietuvai buvo tolerantiškas, laikė save lietuviu ir net demokratu, nes leidosi išrenkamas Kretingos valsčiaus viršaičiu. Jo dvarre jaučiausi kaip pas Dievą užantyje. Savo patarimais grafas man padėjo organizuoti pulko maitinimą.

Kita Kretingos įžymybių buvo pranciškonų vienuolynas. Vienuolyno vyresniuoju buvo didelis mano šeimos bičiulis tėvas Pranciškus Bizauskas. Aplankiau jį ir pasakiau:

- Turi, tėve, čia vienuolyne ir vieną mano paukštelį.
- Tavo paukštelį? Ką tokį?
- Šufinską, buvusį Subačiaus kleboną.
- Nėra jo čia.
- Kaip tai?
- Matai, kai išgirdo, kad pats ateini į Kretingą, spruko. Nežinau, kur jis dabar. Abu pasijuokėm.

Tėvas Bizauskas ir pranciškonai padėjo man suruošti Kretingoje pulko šventę. Miestelį išpuošė vėliavomis, panašiai kaip Telšiuose, Meškučiuose. Šventę pradėjome iškilmingomis pamaldomis tėvų pranciškonų bažnyčioje. Po to paradas aikštėje, sveikinimo kalbos. Atvyko svečių iš Palangos, Klaipėdos. Iškilmingi pietūs vienuolyne. Nemanau, kad kas drįstų paneigti, jog šios šventės labai prisidėjo tvirtinant dvasią nuo visokio svetimo gaivalo išvaduotose srityse. Už puikų šventės organizavimą padėka priklauso tėvui Bizauskui, grafui Tiškevičiui, komendantui Petronaičiui, kuris vėliau tapo Kretingos apskrities „gubernatoriumi“.

Lietuvos padangė buvo šiek tiek pragiedrėjusi, tat 2-asis pulkas ir visi kare dalyvavę daliniai galėjo dabar kvėptelėti ir skirti savo jėgas pozityviam atstatymo darbui.

III skyrius. BALTASIS ARAS

1919 m. artėjant Kalėdoms, išprašiau leidimą keliems karininkams ir sau pačiam švenčių proga aplankyti savo šeimas ir su jomis praleisti kelias dienas. Išrūpinau atostogas nemažam skaičiui savanorių. Atsisveikinęs Kretingoje su draugais ir pažįstamais – tėvais pranciškonais, grafu Tiškevičiumi, komendantu Petronaičiu, arkliais išvykau į Telšius. Telšiuose pakeitėm arklius ir važiovome į Šiaulius. Traukiniai į Kauną ėjo tik nuo Šiaulių. Traukiniai buvo liuksusiniai. „Pulmanai“ buvo tokie, kaip jų užrašai skelbė: 40 žmonių ir 8 arkliai. Vagonuose per vidurį stovėjo geležinė krosnelė, nes žiema buvo šalta ir atšiauri. Važiovome visi įsikusę į didelius kailinius. Trumpam sustojome Telšiuose pas komendantą Zaleckį. Šiaulių stotis gerokai apgriauta, be laukiamųjų salių. Traukinio laukti nuvykome pas 4-ojo pulko vadą plk. Variakojį. Kadangi mūsų pulkai kare su bolševikais buvo labai susibičiuliavę, buvome mielai priimti. Stotyje buvo pastatyta sargyba, kad praneštų, jog traukinys atvykęs. Tvarkaraščių kaip ir nebuvo. Traukiniai buvo leidžiami pagal reikalą ir ėjo neskubėdami. Traukinys pagaliau atvažiavo ir mes išskubėjome į stotį. Laimei, radom šildomą vagoną, pasistengėm užimti vietas šalia krosnelės. Ten jau sėdėjo senyvas kunigas. Užmezgiau kalbą. Traukinys sustodavo miškingose vietose pasikrauti kuro. Medžių rąstus neatlygintinai krovė patys keleiviai. Traukinio maršrutas – Gaižūnai–Kaišiadorys–Pravieniškės–Palemonas–Kaunas. Ko jau ko, o laiko pokalbiams netrūko. Apie ką kalbėti su senu dvasiškiu? Žmonių sugedimas, moterėlių pamaldumas, sėkmingos kovos su okupantais, Dievui padedant, ir pan.

- Daug kas sako, kad Dievo nėra, – pasakė klebonas. – Yra, tikrai yra.
 - Tikrai, klebonėli?
 - Taip. Šiauliai dabar įsitikins, kad Dievas yra.
 - Šiauliai?
 - Taip. Šiauliai.
 - Nejaugi?
 - Taigi. Dievas ilgai kentėjo, bet dabar jo kantrybė pagaliau išsisėmė.
 - Iš kur žinai, klebonėli?
 - Siuntė Dievas savo rykštes Šiauliams: Pasaulinio karo metu pavertė griuvėsius. – Bolševikai juos daužė, bermontininkai smaugė.
 - Tai dabar Šiauliai atsivertė?
 - Ne. Dar jiems nepakanka. Tai dabar Dievas jiems siunčia naują, baisiausią rykštę.
 - Kokią?
 - Sako, 2-asis pulkas ateis į Šiaulius.
- Mano karininkai tik žvilgt žvilgt į mane. Akimis ir galva nurodžiau jiems,

kad būtų „still“⁴⁸, kad tylėtų.

– Tai ką, tėveli, ar tas pulkas toks baisus?

– Pulkas kaip pulkas. Bet to pulko vadas plk. Glovackis, tas tai parodys Šiauliams, iš kur kojosis dygsta.

– Plk. Glovackis? Ar jis toks baisus? Gal jis gyvus žmones valgo?

– Taigi, tamstele, valgo. Mano davatkėlės pasakojo, kad Verduliuose liepė parinkti riebiausią bermontininką, jį paskersti ir išvirti. Pats valgė ir kareiviams davė.

– Tikrai baisus žmogus.

– Dabar tai Šiauliai pajus Dievo rūstybę.

Mano karininkai kramtė lūpas, kad neprapliūptų juokais. Štai taip tveriasi legendos. Praeitame skyriuje minėjau mūsų nekaltą pasikalbėjimą bevakarieniaujant su Skipičiu. Papasakojo klebonas, kad ir pulkas sekė vado pavyzdžiu.

– Pasakojo man dar davatkėlės, kad Aleksandrijos dvare pulkas paėmė 120 bermontininkų į nelaisvę, bet į Šeduvą atvežė tik jų ginklus. Kur belaisviai? Sako į faterlandą paleido. Į faterlandą? Į katilus, tamstele, juos sugrūdo, išvirė ir suvalgė. Taip taip, pamatys dabar Šiauliai.

– Tikrai, tėveli, baudžia bedieviškus Šiaulius.

Toliau pasikalbėjome apie šį bei tą ir Kaišiadoryse aš išlipau. Norėjau pasveikinti savo gerą draugą, Trakų apskrities viršininką Bronių Stosiūną.

– Klebonėli, kas tamsta esi, tai žinodamas tamstos parapiją iš rubricėlės sužinosiu ir tamstos pavardę. Bet kas aš esu, tamsta jokioje rubricėlėje nesurasi. Aš kaip tik ir esu tas plk. Glovackis, kuris gyvus žmones valgo.

Klebono akys stulpu atsistojo. Nuskubėjau, kad neturėčiau ant sąžinės nekaltos klebono apopleksijos. Kaišiadoryse susitikau su Stosiūnu ir praleidau su juo naktį. Kitą dieną išvažiavau į Kauną.

Pagaliau atvykau į Panemunę pas savo gyvenimo draugę ir sūnų. Panemunės „valdovu“ dabar buvo mano buvęs ūkio viršininkas plk. Kostas Šalkauskas⁴⁹, kurį palikau Panemunėje, kai gegužę išvykome į frontą. Jau minėjau, kad visos 2-ojo pulko dalys, kurios buvo paliktos Panemunėje, gen. Žukausko įsakymu buvo nuo pulko atskirtos ir priskirtos 2-ajam atsargos batalionui. Taip Žukauskas keršijo man ir pulkui, kad anksčiau sugriovėme jo užmačias. Stebino mane tik tai, kad jis dar neišmetė mano šeimos iš valdiško buto, kurį turėjo Panemunėje, pulko rajone. Ačiū jam nors už tai. Mano žmona nelabai buvo suėjusi į bičiulystę su Panemunėje likusiomis pulko poniomis, juoba kad turėjo trejų metų sūnelį ir begalę kitokių darbų. Su Šalkauskiene, kuri buvo pravoslavę priėmusi Bucharos žydė, nors maloni ir gera moteris, mano žmona taip pat nesuartėjo, nes labai skyrė kilmę ir išsiauklėjimas. Nors mano žmona kilusi iš senos, aukštos

⁴⁸ Ramūs (angl.).

⁴⁹ Kalbamuoji momentu plk. ltn. – *ats. redaktorius*.

bajorų genties, bet buvo tokia pat proletariška, kaip ir aš. Nesuėjusi į draugystę su poniomis, ji susibičiuliavo su savanorių šeimomis. Bendravo su žandarų komandos savanorio Širvaičio žmona, mano ištikimo vežiko Antano Vysocko žmona ir kitomis. Kaune labai draugavo su Aronsonais ir Zisle, kurie, savo laiku, gelbėjo nuo Škirpos. Jie ir mano žmonai padėjo nešti nelengvą gyvenimo našta. Kūčias, Kalėdas ir Naujus metus atšvenčiau tik savo šeimoje, juoba kad tuoj po Naujų metų turėjau grįžti į pulką Šiauliuose. Žmona kiek pasiskundė, kad „ponams“, ponioms“ ir „ponaičiams“ esanti kaip druskos krislas akyse dėl savanorių šeimų prisirišimo prie jos. Mano ir mano žmonos, tiek vargo mačiusių, demokratiškumas buvo ponaičiams nesuprantamas. Visų tų piliečių išdidumas ir pseudokilnumas atsimušdavo į mano šeimos demokratiškumą ir kuklumą. Patariau žmonai, kad ir toliau elgtųsi taip, kaip elgėsi, o visame kitame pasitikėtų Viešpaties globa.

Pulkas atkeltas į Šiaulius ne tam, kad užsiimtų astronomija. Laisvas nuo karo veiksmų laikas turi būti panaudotas ruošiantis naujiems žygiams, kurie ateityje gali ištikti.

Vos tik grįžau į Šiaulius, man buvo pranešta, kad mano padėjėjas suėmė būrį komunistų ir uždarė juos į Šiaulių kalėjimą. Laurinaitis, laikinai einantis pulko vado pareigas, nesiryžo sušaukti karo lauko teismą ir laukė manęs. Paėmiau suimtųjų sąrašą ir nuėjau į kalėjimą pažiūrėti, kokie tai „žvėrys“. Kaip nustebau, kai pamačiau, kad tai mano šauliai partizanai, žinių rinkėjai kare su bermontininkais. Visi buvo Šiaulių gimnazijos abiturientai su mokytoju Hermanavičiumi priešaky. Atsiprašiau jų už per didelį mano padėjėjo Laurinaičio uolumą, bet nenorėdamas mažinti jo autoriteto, iškviečiau iš Mažeikių Petruitį ir liečiau sudaryti karo lauko teismą. Teisme pirmiausia liudijau aš. Pasakiau, kiek jie man padėjo rinkdami žinias, kaip apsaugojo daugelį Šiaulių pastatų, suardydami bermontininkų sprogdinimų planus ir tinklą. Daugiau liudininkų teismas nekvietė. Aišku, visi buvo išteisinti. Dar kartą atsiprašiau ir paprašiau jų, kad ir toliau bendradarbiautų su manimi, nes turime pradėti ruošti vyti trečią Goliatą – Baltąjį arą su kraujuotais nagais ir snapu – iš mūsų sostinės Vilniaus. Tiek buvę partizanų vadai – Kipras Bielinis, advokatas Lukauskas, mokytojas Hermanavičius, tiek eiliniai partizanai šauliai ir toliau likome bičiuliais. Partizanų vadovybė nuolat buvo kviečiama į pulko pobūvius ir vakarėlius. Mano žmona pavedė Kiprui Bielinui pažiūrėti mano ištikimybę ir būti tos ištikimybės apsauga.

Susipažinau su Šiaulių šviesuomene ir diduomene – dekanu Jasinsku, kunigu Lape, advokatu Lukausku, advokatu Venslausku, daktaru Šalkausku, pašto direktoriumi Galvydžiu, gimnazijos direktoriumi, kurio pavardės nepamenu, ir kt. Taip pat glaudžiai bendravome su komendantu plk. Rusteika⁵⁰, apskrities viršininku Aleksandru Jasnausku. Tik jau tinkamai apsitvarkęs Šiauliuose nuvykau į Mažeikius, kur stovėjo 3-iasis batalionas. Čia susipažinau

⁵⁰ Kalbamuoju momentu kapitonas – ats. redaktorius.

su plk. Šlepečiu⁵¹, kpt. Žemaičiu, gydytoju Tautvaiša, dvasininkais ir kitais. Šiauliuose ir Mažeikiuose užmegztos pažintys tęsėsi per visą Nepriklausomybės laikotarpį. Dabar, deja, daugelis jų nukeliavo „anapus“ ir ten manęs laukia.

Nepaisant to, kad Šiauliuose buvo 2-asis divizijos štabas su divizijos vadu Maksu Katche, bet įgulos viršininku buvau paskirtas aš. Paminėtini iš divizijos karininkų plk. Balys Giedraitis⁵², kpt. Žutautas⁵³, adjutantas Gelžinis, plk. Grigaliūnas. Čia pirmą kartą pamačiau ir susipažinau su gen. Katches angelu sargu ponu Tadeušu. Visi mylėjome poną Tada, niekas jo nelaikėme tarnu, o buvo jis mums kaip brolis.

Šiauliuose nors ir daug dirbome, bet retkarčiais vieną kitą valandėlę paaukodavom pramogom ir poilsiui. Susidarė lyg ir „draugija“: Katche, aš, Rusteika, Giedraitis. Rinkdavomės pas mane. Kvarteto vaišėms buvo nusamdytas kambarys geriausiame Šiaulių restorane pas p. Dobrikieneį. Jei tas kambarys buvo užimtas, tai mums pranešus, kad jis reikalingas, po valandos būdavo laisvas ir paruoštas. Čia mus lankė Telšių komendantas Zaleckis, Biržų komendantas Mikelevičius, plk. Variakojis⁵⁴, plk. Stapulionis⁵⁵ ir kiti. Kauniškių svečių mes nevaišino, nes nebuvo jiems „skolingi“.

Gen. Žukauskas, man esant Šiauliuose, atsilankė tik vieną kartą ir tai ne pas mane, o pas kpt. Gaidelį. Tai buvo labai geras kuopos vadas, bet gal per daug linkęs prie „šmickės“⁵⁶. Jo kareivai, drauge su Radviliškio policija, patys varė samanę. Turėjo tam gerą „aparaturą“. Kai policija norėdavo papildyti savo atsargas, pasiskolindavo aparatą. Kartą to aparato reikėjo ir vieniems, ir kitiems. Kareiviai aparato nedavė. Buvo pasiskūsta ne man, o tiesiai Žukauskui. Iškvietė mane. Rado aparatą. Kpt. Gaideliui teko skirtis su kariuomene. Atlikus kvotą paaikėjo ir policijos dalyvavimas „bendrovėje“. Teko ir šiems skirtis su tarnyba. Tuo jau pasirūpinau aš.

Petriučio batalionas Mažeikiuose sugalvojo mane pagerbti už visą triūsą ir suruošti man vardines sausio 22 d. Man nieko nepasakė. Paprašė, kad duočiau orkestrą. Tarp kitko, pakvietė ir mane atvažiuoti. Pasirodo, kad buvo užsakę Mišias. Paprašė leisti jiems vesti paradą. O pietūs tokie, kad anglų karalius ar vokiečių kaizeris jų pavydėtų. Per pietus Mažeikių diduomenė pasakė daug kalbų ir sveikinimų. Kulminacinis taškas buvo pasiektas, kai man įteikė auksinį laikrodį ir keturių lapų sąrašą su dovanotojų parašais. Toks netikėtas meilės apsiareiškimas privertė mane apsiašaroti ir visus išbučiuoti. Vakare didžiausioje Mažeikių geležinkelio stoties salėje buvo šokių vakaras. Čia pamačiau ir visas Mažeikių

⁵¹ Kalbamuojų momentu leitenantas – *ats. redaktorius*.

⁵² Kalbamuojų momentu kapitonas – *ats. redaktorius*.

⁵³ Kalbamuojų momentu vyr. leitenantas – *ats. redaktorius*.

⁵⁴ Kalbamuojų momentu kapitonas – *ats. redaktorius*.

⁵⁵ Kalbamuojų momentu kapitonas – *ats. redaktorius*.

⁵⁶ Alkoholis.

gražuoles: ne su viena teko ir pašokti. Pamačius jas paaiškėjo, kodėl Petruitis ir Butkevičius čia pametė savo širdeles: jų ponios buvo gražiausios ir patraukliausios iš tų gražuolių pulko. Iš Mažeikių išvažiavau tik sausio 24 d., nes 23 d. teko revizuoti visus mane pagerbusius.

Vasario 16 d. minėjimas Šiauliuose nebuvo toks iškilmingas kaip pirmas Panemunėje. Gyvenimo sąlygos buvo kitokios. Šiauliai gerokai nukentėję, daug sugriautų namų, žmonės gyveno landynėse ir urvuose. Gyveno labai vargingai ir skurdžiai. Daug vaikų ateidavo į pulko virtuves prašydami sriubos likučių. Jei dar kartais gaudavo ir duonos plutelę, tai išbučiuodavo geradariui rankas. Miestas pasipuošė vėliavomis, buvo aptvarkytas ir išvalytas. Abiejose bažnyčiose buvo laikomos iškilmingos Mišios. Po pamaldų paradas. Paradą priėmė gen. Katche, paradui vadovavau aš. Visi, kam priklausė, buvo raiti, aš irgi. Mano ugninga trakėnė nervinosi, sunkiai davėsi suvaldoma. Kumelaitė nerimo, stojo si piestu. Man net kepurė nuo galvos nuskrido, teko baigti paradą be kepurės. Niekas vaišių nekėlė, miesto iždas buvo tuščias. Kareiviams tą dieną buvo išduotas pagerintas maistas. Karininkai lankė savo pažįstamus, o mes, kvartetas, susirinkome pas dekaną Jasinskį. Nebuvo šioje Vasario 16-osios šventėje nei pakilusio ūpo, nei dvasios. Viskas atrodė šabloniška, oficialu.

Taikos sutarties derybos Maskvoje ėjo prie pabaigos. Maskvos bernai, norėdami pasitarnauti maskoliams ir pakenkti Lietuvai, stengėsi sudrumsti vandenį. Ruošėsi sukilimui. Sukilimo pradžiai kažkodėl pasirinko Panemunę. Gal todėl, kad 1919 m. pradžioje ir 2-asis pulkas ten buvo sėkmingai sukilęs. Sukilimo vadovu parinktas dr. Puodžiūno pavaduotojas, gydytojas žydėlis Segalis. Įdomu, kad visur ir visada komunistinėms riaušėms ir netvarkai kelti vadovauja žydai. Buvo sudarytas revkomas⁵⁷, surašyti reikalavimai ir į padanges iškelti svieto lygintojai. Dauguma 2-ojo atsargos bataliono karininkų nebuvo įgijusi savo „tėvo“, 2-ojo pulko, tradicijų ir visai užmiršo, kad daug karių yra kilę iš šiaurinės pastogės ar iš vargingų šeimų. Pakilo karininkų puikybė ir nutolo nuo savo mažesniųjų brolių. Bataliono vadas plk. Šalkauskas⁵⁸ spruko. Daug karininkų pasekė jo pavyzdžiu. Taigi dėl to į paviršių išplaukė svetimas gaivalas – gydytojas Segalis ir jo sėbrai. Buvo sumanyta sukilėlius paveikti geru žodžiu, pakelti moralę. Tam pas juos nuvyko generolas Liatukas. Nedavė jam nė išsižioti. Iš karto suėmė ir nugabeno į tą pačią areštinę, kurioje jau buvo, kai man teko jį „liuosuoti“ 1919 m. gegužės pradžioje. Segalis, kad pakeltų savo valdinių ūpą, *urbi et orbi*⁵⁹ paskelbė:

– Laikykitės, vyrai, mums į pagalbą iš Šiaulių ateina plk. Glovackis su savo pulku.

⁵⁷ Revoliucinis komitetas (rus.).

⁵⁸ Kalbamuoju momentu pulkininkas leitenantas – *ats. redaktorius*

⁵⁹ Miestui ir pasauliui (lot.)

Mano žmona, kuri gyveno karininkų fligelyje, pro langą matė visą sukilimo eigą, kai kurių karininkų ir gen. Liatuko suėmimą. Kiti Kaune esą daliniai, kurių karininkai laikėsi tvarkos ir buvo savo vietoje, sukilimą pasmerkė ir ėmėsi „gaisrą“ gesinti. Bene trečią dieną sukilimas buvo likviduotas. Gen. Liatukas vėl iš areštinės paleistas. Liatukas karjerą padarė per sukilimus ir suėmimus. Kai buvo 2-ojo pulko suimtas ir aš jį išlaisvinau, Vyriausybė „skriaudą“ atlygino padarydama jį brigados vadu. Po to totorių raiteliai jį suėmė, jei neklystu, Birkinėlių kaime. Nieko jam bloga nepadarė, niekur neišvežė, įsitikinę jo nepavojingumu paleido. Ši skaudų smūgį ir nelaisvę Vyriausybė kompensavo paskirdama jį vyriausiuoju kariuomenės vadu ir Krašto apsaugos ministerijos valdytoju. Dabar Segalio revkomas jį porą dienų išlaikė areštinėje. Vienintelė galima kompensacija būtų buvusi dabar jį padaryti respublikos prezidentu, bet Smetona nelabai buvo linkęs užleisti savo vietą. Šiuo sykiu Liatukas buvo iš kariuomenės atleistas. Vėliau gavo kuklią valdytojo vietelę viename apskrities miestų Lietuvos banko skyriuje. Kaip savanoris buvo gavęs gana gerą sklypą. Čia kukliai ir ramiai baigė savo gyvenimo dienas, palikdamas jauną žmoną ir sūnų. Manau, kad būsimieji istorikai nepašyktės jam gero žodžio. Jis buvo didelis tėvynės mylėtojas ir nesėdėjo rankų sudėjęs tiek 1905 m. pagrindžio veikloje, tiek ir 1918 m. kariuomenės organizavimo pradžioje.

Kiekviename kariniame dalinyje yra infiltrantų. Nieko nuostabaus, kad jų buvo ir 2-ajame pulke. Panemunės sukilimas turėjo atgarsių ir kitur. Pas mane visi infiltrantai, kurie pasitaisydavo, kaip Stasys Puzinas, 5-osios kuopos vadas, buvo iš sekamųjų sąrašo išbraukiami. Kai kpt. Puzinas buvo atsiųstas pas mane, tai vyr. štabas informavo, kad Puzinas buvęs gana aukštas pareigūnas Smolenske ir yra raudonas iš raudoniausiųjų. Vienų iškilmių metu ne tik pats raudonai apsirėngė, bet ir savo arklį apdengė raudona marška. Pareikalavau, kad Puzinas padarytų man išsamią išpažintį, kaip pateko pas raudonuosius. Reikia pasakyti, kad jis nuoširdžiai man viską išpasakojo, ir aš jį paskyriau 5-osios kuopos vadu. Dėl atsargumo paskyriau ir stebėtoją, kad jį prižiūrėtų. Jo elgesys buvo be priekaištų. Su raudonaisiais kovėsi kaip narsiausias tarp narsiausių ir buvo net sunkiai sužeistas. Pasveikęs iš kariuomenės išėjo ir perėjo į policijos tarnybą. Buvo paskirtas Telšių policijos vadu.

Žinome iš fizikos, jei į vandenį įmesti akmenį, tai nuo įmetimo vietos ratais sklinda bangos. Kuo akmuo didesnis, kuo metimas stipresnis, tuo ir bangos ratai didesni ir toliau siekia. Tai Panemunės sukilimo sukeltos bangos palietė ir 2-ąjį pulką. Beveik nuo pat pirmos minutės Panemunės sukilimo liečiau mano stebėtojams būti ypač atidiems. Antrą sukilimo dieną, rodos, vasario 21 ar 22 d. 1-oji kuopa nepanoro valgyti lėšiuokų sriubos ir išvertė lauko virtuvę. Vakare apie 19.00 val. man esant pas divizijos vadą gen. Katche, atėjo vienas mano stebėtojų ir pranešė, kad kuopa apsiginklavo ir išėjo į gatvę užimti miestą. Aš atsipra-

šiau gen. Katches ir iššokau iš karto į gatvę. Ten pamačiau prie 1-osios kuopos susirinkusią beformę masę. Išokau į tos gaujos vidurį ir paklausiau, koks reikalas? Greta stovintis kareivis ėmėsi užtaisyti šautuvą. Ilgai nelaukęs, kumščiu taip trenkiau jam į smilkinį, kad jis be sąmonės parvirto.

– Nori šaut? Šauk, gyvate, manai, kad bijau?

Šis staigus veiksmas trenkė kareivius kaip perkūnas. Sustoję kaip stabo ištikti. Griebiau vieną arčiau stovinčių už atlapų, prisitraukiau prie savęs, stipriai atitrenkiau į grindinį ir riktelėjau:

– Lygiuok, dešinėn!

Paklausė ir išsilygiavo. Vėl sukomandavau:

– Dešinėn, žengte marš!

Įvedžiau į kareivinę ir įsakiau:

– Pastatyk šautuvus!

Pastatė.

– Atiduok šovinius! Susirink valgomajame. Kur kuopos vadas? Tuoju man jį surasti.

Surado einantį kuopos vado pareigas ne tai ruselį, ne tai lenkelį vyr. ltn. Verbicką. Taip kaip aną, kuris norėjo šauti į mane, ir šį pasitiko mano kumštis:

– Ar tai mano pareiga tamstos kuopą tvarkyti? Kur tamstos vieta? – aišku, iš karto atleidau iš pareigų.

Pakviečiau už narsumą į leitenantus pakeltą pulko sporto mokytoją ltn. Pavrį.

– Pavri, tamsta būsi 1-osios kuopos vadas. Prašau viską perimti iš Verbicko.

Kreipiausi vėl į kuopą:

– Kas sukėlė kuopoje triukšmą? Trys žingsniai į priekį.

Išėjo keli. Žinodamas visus infiltrantus, mačiau, kad ne visi.

– Čia ne visi sąmyšio kėlėjai. Likusieji sąmyšio kėlėjai – pirmyn!

Delsdami išėjo ir likusieji. Parinkau skyrių ir įsakiau infiltrantus nuvesti į kėlėjamą.

– O dabar sėskis, pasikalbėsime.

Susėdo.

– Gražu! Kad gautų katilo išskrabas ir apgraužtos duonos plutą, vaikai klaupiasi prieš jus ir rankas jums bučiuoja. O jūs, kaip *latrai*, kaip kiaulės, lovį išvertusios. Dievo dovanas į purvą mindote. Patys žinote, kokias pastangas dedu, kad jums maistą surasčiau, o jūs lyg šunys ant šieno kupetos – nei patys ėda, nei kitiems duoda. Būtumėt atidavę sriubą alkaniems vaikučiams, tai dar jums kojas, rankas išbučiuotų. Gėda! Mes Maskvoje deramės, kad gautume kiek galima geresnes taikos sutarties sąlygas. Maskvos bernai daro viską, kad tik sudarytų įspūdį, kad čia visi laukia Maskvos. Tai ką, norite mūsų derėtojams virvę ant kaklo užmauti? Ir patys sau?

Išdrožiau visą pamokslą.

– O dabar miegot. Žinote, gerai, kad mano durys niekam neuždarytos. Kas turi kokią bėdą, nori pasiguosti, pasiskūsti, žino, kur aš esu, ir gali bet kuriuo laiku pas mane ateiti, be jokių ceremonijų.

Kai kurių akyse iš gėdos ir gailesčio žibėjo ašaros. Palinkėjau, kad sapnuose matytų ne lęšiukų sriubą, bet čigono paršeljį. Po to nuėjau į kaimyninę 3-iają kuopą. Kuopos vadas, gryo kraujo lenkiūkštis, mjr. Valeiša irgi pabijojo kuopoje pasirodyti. Bataliono vadas mjr. Mačiulis sirgo. Kuopos budėtojas pasitiko ir raportavo. Perėjau miegamąjį. Visi miega, net abiem galais knarkia. Apie sukilimą net nesapnuoja. Mat stebėjo, kas įvyko 1-ojoje kuopoje. Nutariau ramybės jiems dar netrukdyti: infiltrantus tuoj surankiosiu.

Nuvykau į guberniją, kur stovėjo 2-oji kuopa. Iškviečiau kuopos vadą.

– Kas pas tave girdėt?

– Viskas tvarkoje, vade.

– Su savo infiltrantais pats susitvarkysi ar reikia pagalbos?

– Pats susidorosiu, vade.

Pakeliui užsukau į 4-ąją kuopą. Viskas ramu. 5-oji kuopa – sargyboje. 6-oji kuopa – Radviliškyje. Tik po to sugrižau į divizijos štabą, kur gen. Katče su visu savo štabu manęs laukė. Informavau jį apie viską. Jis ir Balys Giedraitis mane sveikino. Paprašiau, kad paskelbtų apgulos padėtį. Taip pat, kad būtų sudarytas karo lauko teismas, kuriam pirmininkautų Petruitis, ir tam teismui būtų perduoti visi infiltrantai. Kalėjimui įsakiau, kad karo lauko teismo žinion perduoti infiltrantai būtų laikomi atskirame sparne. Tas sparnas bus saugomas kariinės sargybos. Visa tai atlikęs, nuėjau miegot. Kiek laiko miegojau, nežinau, bet buvau pažadintas savo padėjėjo plk. Laurinaičio⁶⁰.

– Kas girdėt, viskas tvarkoje? – paklausiau.

– Ne viskas, vade. 5-oji kuopa grįžo iš sargybos ir kelia rūpestį. Reikalauja susisiekti su Panemune.

5-osios kuopos vadu buvo ne visai patikimas ir kiek bailokas kpt. Garmus. Nuėjau su juo į 5-ąją kuopą. Pasakiau, kas Panemunėje darosi:

– Sukilėlių vadas žydelis gydytojas Segalis moka triubeles⁶¹ į užpakalį statyt, o ne karius į kovą vesti. Sukilimas likviduotas, o Segalis suimtas.

Čia pat pašaukiau visus infiltrantus ir pasiunčiau pas jų kompanionus į kalėjimą. Karo lauko teismas nubaudė infiltrantus įvairios trukmės kalėjimo bausmėmis. Tie, kurie buvo nekalti, perkelti į 3-iąjį batalioną „perdirbimui“. Miestas gyveno vieną nerimo naktį. Visam tam pasibaigus, miesto delegacija atėjo pas mane dėkoti. Niekas daugiau nebandė sukilti ir sriubos, net ir lęšiukų, į gatvę išversti. Kas norėjo valgyti, tas valgė, o kas nenorėdavo, sriubą atiduodavo

⁶⁰ Kalbamuojų momentu majoras – *ats. redaktorius*

⁶¹ Vamzdelis (rus.).

neturtingiems vaikams ir našlaičiams. Tas vienas, kuris norėjo į mane šauti, pats buvo sušaudytas.

Minėjau, kad mano vardinių šventėje Mažeikiuose dalyvavo nemažai „baltų lelijėlių“. Viena už kitą gražesnė. Visos meilios ir malonios. Numačiau, kad čia esama pavojaus mano „bijūnams“. Ir neapsirikau. Plk. Petraitis⁶² ir plk. Andrius Butkevičius⁶³ čia prarado savo laisvę, o tai reiškia, kad susirado savo širdžių antrąsias puses ir sukūrė gražias, lietuviškas šeimas. Tarp panelių buvo ir dvi viekšniečio kunigaikščio Beržanskio dukros. Jos nuolat buvo kviečiamos į bataliono pobūvius Mažeikiuose ir Šiauliuose. Norėdamos mums atsidėkoti, kvietė mus apsilankyti pas jas Viekšniuose. Vieną gražų sekmadienį nuvykau į Mažeikius. Įsakiau pabalnoti šešetą arklių ir išjojau į Viekšnius. Kartu jojo: plk. Petraitis, lt. Ūsanis, kurio žmona panelė Strazdaitė gyveno kartu su Beržanskaitėmis Viekšniuose, lt. Strazdas, Ūsanio svainis, aš ir dar du žvalgai. Viekšniuose jau mūsų laukta su pietumis. Nesuspėjome nė apsidairyti, kai jau sėdėjome prie stalo ir džiaugėmės Dievo dovanomis ir velnio skystimėliu. Kai atėjo laikas gerti kavą, vyresnioji Beržanskaitė išsikvietė plk. Petraitį į gretimą kambarį kiek pasikalbėti su juo asmeniškai. Abu išėjo. Kadangi užtruko ilgesnį laiką, tai nuėjau pažiūrėti, kas darosi. Pravėriau duris. Abu kažką rimtai kalbėjo, greičiau kuždėjosi, nes buvo labai arti vienas kito. Pamatę mane atšoko vienas nuo kito. Atsiprašiau už trukdymą. Po kiek laiko Petraitis grįžo prie stalo. Pastebėjau, kad pasikeitęs: dingo jo linksmumas, šnekumas, į klausimus atsakinėjo kažkaip nevykusiai, nenuoširdžiai. Matydamas, kad dingo linksmumas ir gera nuotaika, liečiau pabalnoti arklius, išjojome atgal. Pakeliui Petraitis kreipėsi į mane klausdamas, ar gali man patikėti paslaptį, kurią sužinojo Viekšniuose.

– Jonai, pažįsti mane. Jei paslaptis liečia ką nors tarnybinio, tai geriau nesakyk man, nes žinai, kad tokios paslapties nelaikysiu. Jei paslaptis liečia tavo asmenį, tai aš – kapai.

Petraitis pagalvojo, bet, matyt, baigęs vidinę kovą, ryžosi kalbėti.

– Žinai, vade, kodėl Beržanskaitė iškvietė mane į gretimą kambarį? Ūsaniui pavesta vykdyti arklių mobilizaciją. Už tam tikrą užmokestį jis, būk tai, atleidiąs arklius. Beržanskaitė davė man kelis tūkstančius auksinių, kad perduočiau juos Ūsaniui. Kaip turiu dabar pasielgti?

– Parašyk man raportą ir pridėk pinigų. Toliau jau veiksiu aš.

Petraitis taip ir padarė. Laurinaičiui pavedžiau atlikti kvotą. Laurinaitis kiek muistėsi, nes palaikė gerus santykius su Beržanskaite, bet būdamas mano padėjėjas, turėjo imtis darbo. Kvotos metu paaiškėjo „stebuklai“. Arklių mobilizaciją, o ypač atleidimą, Ūsanis buvo suorganizavęs gero biznio pagrindais.

⁶² Kalbamuojų momentu neturėjo jokio karininko laipsnio. Vyr. leitenanto laipsnis suteiktas tik 1920 m. kovo 1 d. – *ats. redaktorius*

⁶³ Kalbamuojų momentu leitenantas – *ats. redaktorius*

Atleidimo kainos buvo nustatytos pagal arklio vertę ir ūkininko pajėgumą mokėti. Kai kurie ūkininkai turėjo net užstatyti kokius daiktus ar imti paskolas, kad galėtų surinkti reikiamus pinigus. Beržanskaitė buvo surinktų pinigų perdavimo tarpininkė. Sunkiausias kaltinimas buvo, kad, jei kuris ūkininkas pasipriešindavo tokiai „transakcijai“, tai Ūsanis nakties metu apsilankydavo pas ūkininką, arklius paimdavo ir nugabendavo juos į Kulkosvaidžių kuopą, kurioje ėjo vado pareigas. Gavęs „išperkamuosius“, arklius vėl grąžindavo jų savininkams. Aišku, Ūsanis buvo atleistas iš arklių mobilizacijos komisijos pirmininko ir Kulkosvaidžių kuopos vado pareigų. Jo vietoje vadu paskyriau ltn. Matulaitį. Užfiksavęs viską pulko įsakymuose, nuvykau į Mažeikius. Stotyje mane pasitiko plk. Petruitis ir visi karininkai. Pasisveikinau su visais, išskyrus Ūsanį. Nuvykome pas Petruitį. Vos tik pas jį įėjom, atėjo Kulkosvaidžių kuopos puskarininkis ir pranešė, kad kuopa prašanti mane užėiti pas juos pasikalbėti. Žiūriu, Petruitis pasiėmė parabelių ir ruošėsi mane lydėti. Atsisakiau nuo tokios palydos ir nuėjau į kuopą taip, kaip stoviu.

– Sveiki, vyrai!

– Sveiks, tamsta!

Vienas puskarininkis kalbėjo už visus. Pasakė, kad nenorį, kad jų vadą Ūsanį pakeisčiau kitu, kuris yra žinomas kaip „mušeika“. Prašą palikti Ūsanį. Jei ne, kuopa linkusi kreiptis į Kauną.

– Ne! Ūsanis vadu nebus. Kodėl? Galite ir patys numanyti. Tarp jūsų dar tebėra naktinio arklių grobimo didvyrių. Kad surinktų pinigus jums apmokėti už arklius, kuriuos jūs pavogėt, ūkininkas gal turėjo užstatyt savo žmoną lupikautojui. O gal tas ūkininkas yra tėvas savanorio, tarnaujančio kitame pulke? Ar jums būtų malonu, jei tėvas parašytų, kad kažkoks karininkas su kareiviais užpuolė jo ūkį, išplėšė arklius ir dabar reikia išpirkos. Dar nesu nusistatęs, kaip pasielgti su Ūsanio pagalbininkais ir bendrininkais: prijungt juos prie jų vado ar ne.

Pradėjo atsiprašinėti. Sakė, nepagalvojo, kad blogai darą. Puskarininkui, kuris buvo pradėjęs Ūsanio gynimą, pavedžiau sudaryt sargybą prie Ūsanio naktiniai, o kitą dieną jį pervežt į Kauno karo areštinę ir perduoti kariuomenės žinion. Tai pavedęs, išėjau pas Petruitį vakarieniam. Ūsanio dar nebuvau suėmęs, tai ir jis buvo pas Petruitį. Paklausiau, ar dar turįs „arklinių“ pinigų. Pasakė, kad turįs. Liepiau juos atnešti. Atnešė dar apie 4500 auksinių. Po to liepiau jam eiti į savo kambarį. Prie durų atsistojo anksčiau sudaryta sargyba. Tada nuėjome vakarieniam. Kitą dieną Kulkosvaidžių kuopos vado pareigas perėmė ltn. Matulaitis. Šias pareigas ėjo iki didvyriškos žūties prie Giedraičių. Ūsanis kariuomenės teismo buvo pasmerktas ir nuteistas sunkių darbų kalėjimu. Beržanskaitė, kaip tarpininkė, taip pat buvo patraukta atsakomybėn, bet kariuomenės teismas po ilgų diskusijų ją paleido. Nemaalonu buvo prie tokio nusikaltimo pridėti kuni-gaikštytę.

Į pulką atvyko keli jauni, jau mūsų išugdyti leitenantai. Pasitikau juos ir pasakiau, kad darbą pradėtų stebėdami viršilas. Jaunuoliai, kaip ir visi, – įsitikinę, kad viską žino ir moka, kupini entuziazmo. Tai kam siunčiu juos stebėti viršilas? Pasijuokiau ir papasakojau, kad lygiai taip pat galvojau ir aš, kai iš karo mokyklos patekau į pulką. Buvo, jog man įėjus į kuopą ir viršilai sušukus „stok, ramiai“, nežinojau, ką daryti: pagarbą atiduot, viršilai ranką paspaust. Ir daugiau praktinių klaidų pasakojau iš savo paties patyrimo. Ir aš tik po kelių mėnesių nuolatinio stebėjimo ir darbo įsitraukiau į pulko gyvenimą ir galėjau pradėti savarankiškai uždavinius vykdyti. Pasakojau jiems visa tai nuoširdžiai, nes žinojau, kad jie – mūsų ateitis ir po mūsų jie turės vadovauti. Daug kas iš jų įsitikino, kad sakau tiesą, ir pasekė mano nuoširdžiu patarimu. Tarp jų buvo tikrai nemažai gabių: Žilys, Šova. Pastarasis buvo tiek gabus, kad greitai pristačiau jį aukštesniam laipsniui, nelaukdamas nustatyto laiko. Jis greitai kopė iš laipsnio į laipsnį. Pasiekė genštabo pulkininko laipsnį. Tik naujos okupacijos sustabdė jo tolesnį kilimą. Nors Tėvynė ir dabar dar okupuota⁶⁴, bet neturime sudėti rankų, privalome dirbti ir toliau. Nežinome Dievo planų, nežinome, ką jis skiria mūsų Tėvynei ateityje. Todėl ir toliau *oramus et laboramus*⁶⁵ ir nenustokime vilties.

Reikėjo jaunimui įkvėpti daugiau dvasios, kurios, tiesą pasakius, jiems netrūko. Įkvėpimui sąlygos nebuvo labai palankios, nes pulkas buvo išmėtytas. Susirinkti jaunimą į vieną vietą progos buvo labai retos. Tokiems susibūrimams pagausinti pavedžiau, kad kiekvieną šeštadienį būtų ruošiami vakarėliai. Chorvedžiui Vaičiūnui nurodžiau karininkus, ypač jaunus, pamokyti kiek galima daugiau kariškų dainų.

Šiaulių kvartetą darniai gyveno ir turėjo apsčiai bičiulių. Belankydami mus, bičiuliai vos nesukišo mūsų į „tarbą“. Kaip nepamylėsi prietelių. Didžiausią naudą iš to turėjo Dobrikenė. Mūsų šeimos, ypač vedusiųjų trejukės, ne tik nebuvo mačiosios mūsų jau kokie trys mėnesiai.

Vyriausybei priėmus Karinių laipsnių įstatymą⁶⁶, bet nebuvo gavusios nei nudilusio trigrašio. Susidarė ponių triumviratas, gal teisingiau triumfeminitas: ponia Katchienė, ponia Glovackienė, ponia Rusteikienė. Visos trys užpuolė krašto apsaugos ministrą Joną Šimkų ir tas pasiryžo mūsų kvartetui sudainuoti „gulbės dainą“. 2-osios divizijos štabas su gen. Katče ir plk. Baliu Giedraičiu buvo perkeltas iš Šiaulių į Kaišiadoris. Aš buvau pašauktas į genštabą ir paskirtas mobilizacijos skyriaus viršininku. Plk. Rusteika buvo paskirtas Telšių komendantu. Aišku, kvartetui susirinkti Dobrikenės restorane sąlygos pasidarė nepalankiausios.

⁶⁴ Autorius atsiminimus rašė Lietuvai esant okupuotai Sovietų Sąjungos – *ats. redaktorius*.

⁶⁵ Melskimės ir dirbkime (lot.).

⁶⁶ Kariniai laipsniai Lietuvos kariuomenėje įvesti tik 1919 m. rugsėjo 13 d.

Kvartetui teliko nostalgiski prisiminimai. Kartą kvartetas sėdėjo be cento kišenėje, o norėjosi kiek atsikvėpti nuo visokių įtampų. Sėdėjome susirinkę divizijos štabe ir laužėme galvą ieškodami išeities: kad ir vilkas būtų sotus ir avis sveika. Rusteika pasakė, kad komendantūroje turi du butelius konfiskuotos „smarvės“.

– Tai ko lauki? Tempk jas čia greičiau.

– Bijau, – sako Rusteika. – Šią savaitę jau keli nuo „smarvės“ nukeliavo *ad patres*⁶⁷.

Žinoma, tas kiek atgrasino, bet ... ar ilgai kareivis bijos?

Atitempė. Katche paėmė butelį, užlašino porą lašų „smarvės“ ant delnų. Patrynė.

– Muilo akmenėlis, muilinas.

Paėmiau ir aš. Užlašinau, tarsi muilinas, tarsi ne. Nugalėjau baimę, išpyliau taurelę, pažiūrėjau prieš šviesą: atrodo gryna, švari. Šakute pasmeigiau gabaliuką silkės, išgėriau tuoj pat užkąsdamas. Radau, kad visai nebloga. Likę kvarteto nariai mane stebi: krisiu, nekrisiu. Nutariau geriau įsitikinti. Pakartojau. Visi griebė mane už rankovės:

– Palauk, palauk! Iš eilės!

Taip „išdainavome“ abi plėčkas⁶⁸. Silkutė nuplaukė į jai skirtą uostą ir niekam nieko neatsitiko.

Pirmoje 1920 m. pusėje Šiauliuose buvo rengiami rinkimai į Steigiamąjį Seimą. Rinkimai buvo demokratiškiausi. Visiems buvo leista dalyvauti: ir vyrams, ir moterims, jaunam ir senam. Dalyvavo juose ir kariai. Aš asmeniškai buvau nusistatęs prieš karių dalyvavimą rinkimuose. *Primo*: kariuomenė veliama į politiką – negi balsuosi aklai, nežinodamas už ką. Tiek buvo partijų, partijėlių, sąrašų, blokų ir visi žadėjo aukso kalnus, jei tik leisies užtempiamas ant jų kurlalio. *Secundo*: kariai gali į rinkimus ateiti apsiginklavę ir priversti kitus balsuoti už ką bus pasakyta – sudiev laisvi rinkimai. Kad rinkimai praėjo ramiai, be ekscesų, tai tik dėl ramaus lietuvių būdo. Be to, nebuvo kam karines pajėgas suagituoti ir panaudoti savo užmačioms, kaip Rusijoje pasielgė Leninas su Trockiu ar vėliau Italijoje Musolini, o Vokietijoje – Hitleris.

Kvartetas išsiskirstė į savo naujas paskyrimo vietas. Man reikėjo Kaune Gen. štabe suorganizuoti mobilizacijos skyrių. Pirmiausia, reikėjo susirasti butą ir pasiimti šeimą iš Panemunės. Butą radau Miškų gatvėje nr. 4, Friedmanienės namuose, kuriuos vėliau nupirko Herbačiauskas, o dar vėliau – Kauno apskrities valdyba. Tuomet persikėliau į Miškų gatvę nr. 13, Blumo namus.

Mobilizacijos skyrius nebuvo skyriumi vadinamas, tai buvo mobilizacijos dalis ir priklausė ne Gen. štabui, o Krašto apsaugos ministerijai. Tos dalies kūnu

⁶⁷ Pas tėvą (lot.).

⁶⁸ Butelis (rus.).

ir siela buvo Petrikaitis. Teko mobilizacijos dalį iš pagrindų pertvarkyti ir paversti ją Gen. štabo mobilizacijos skyriumi. Jis susidėjo iš trijų dalių: mobilizacinis, organizacinis, bendrasis. Pakviečiau naujas jėgas: plk. Griganavičių⁶⁹, plk. Žadeikį⁷⁰, kpt. Kairiūkštį.

Mobilizacijos skyrius turėjo teisę duoti leidimus vykti į užsienius mokslo reikalais jaunuoliams, dar nepasiekusiems šaukiamojo amžiaus. Daugiausia užsienį studijuoti vyko tautinių mažumų jaunuoliai. Patyrėme keistą faktą, kad iš Lietuvos vyksta „lietuviai“ nemoka susikalbėti lietuviškai ir net šios kalbos nesupranta. Dėl tos priežasties įvedžiau tokį punktą, kad norįs į užsienį studijuoti vykti jaunuolis pristatytų lietuvių kalbos keturių klasių baigimo pažymėjimą. Vėliau dar pridėjau Lietuvos istorijos ir geografijos pažymėjimus. Aišku, pasipylė skundai, bet šį sunkumą nugalėjau ir pažymėjimų reikalavimas buvo legalizuotas.

Pagal Karinės prievolės įstatymą, mobilizacijos skyriaus viršininkas buvo taip pat ir naujokų ėmimo komisijos narys. Šiai komisijai pirmininkavo Piliečių apsaugos departamento direktorius. Mano laikais šioje komisijoje teko dirbti su Danausku ir Navaku, prokuroro padėjėju Valčiu ir referentu Pukelevičiumi.

Vienas tokių mobilizacijos skyriaus valdininkų buvo Anatolius Grišonas. Dar ir šiandien su juo palaikau ryšius. Grišonas kariuomenėje buvo raštininkas, nes buvo „Pavasario“ gimnazijos auklėtinis. Pateko pas mane į Mobilizacijos skyrių. Po dviejų ar trijų mėnesių pastebėjau, kad jaunuolis gęsta. Pašaukiau pas save ir iškvočiau jo visą gyvenimą, pradėdant nuo lopšio. Pasirodė esąs neturtingų tėvų vaikas. Tėvas išvyko, rodos, į Braziliją laimės ieškoti. Motina liko Aleksote vargą tęsti. Anatolius buvo gabus. Turėjo puikų balsą. Lankė gimnaziją ir konservatoriją. Susipažinau su „Pavasario“ gimnazijos direktoriumi kun. Sitavičiumi, labai šviesiu geros širdies jaunuomenės vadovu. Anatolius pavedžiau jo globai ir paprašiau, kad jam padėtų įsigyti brandą tebetarnaujant kariuomenėje. Mobilizacijos skyriuje Anatolius atleidau nuo popietinio darbo. Jaunuolis atgijo. Sėkmingai baigė gimnaziją. Tęsė studijas konservatorijoje. Visi jį pamilo ir tikrai buvo už ką. Kad baigtų muzikos studijas, persikėlė į Klaipėdos konservatoriją. Tuo metu konservatorijos direktoriumi buvo Stasys Šimkus. Kažkodėl jam nepatiko alumnai buvę kariai. Nevykusiai ir netaktiškai pradėjo prie tokių studentų kabintis ir, aišku, sulaukė jų pasipriešinimo. Tat paskelbė juos komunistais ir išmetė iš paskutinio konservatorijos kurso. Tarp jų ir Grišoną. Anatolius su kitais vilko bilietą gavusiais kreipėsi pagalbos į mane. Išklauses jų visų, pasikviečiau kariuomenės kapelioną kun. Palubinską. Abu kartu nuskubėjome pas švietimo ministrą L. Bistrą, didelį karių, ypač 2-ojo pulko, gerbėją. Išgavome iš jo „vilko bilieto“ panaikinimą. Visi jaunuoliai buvo grąžinti į Klaipėdos konservatoriją, o Šimkus dėl netaktiško ir neteisėto elgesio buvo atleistas iš einamų pareigų ir

⁶⁹ Kalbamuoju momentu kapitonas – *ats. redaktorius*.

⁷⁰ Kalbamuoju momentu kapitonas – *ats. redaktorius*.

perkeltas į Kauno konservatoriją. Jaunuoliai dar tais pačiais metais gavo diplomus ir stojo dirbti meno darbus. Baigęs konservatoriją Anatolius, vėl man padedant, buvo priimtas į valstybinę operą. Tikėjausi, kad operos „tėvas“ Kipras Petrauskas padės išvystyti tokio galingo boso vokalines savybes. Deja, nusivyliau. Operoje įsivyravo protekcionizmas, intrigos, begalinis pavydas. Gal tik vienas Petrauskas galėjo būti laikomas „karaliumi“, kiti turėjo ar galingus pečius, ar galingus globėjus, gimines. Senstantieji pavydėjo jauniems. Milžiniškoje Įgulės bažnyčioje Anatoliui užgiedant drebėdavo vitražai, bet valstybinėje operoje jis tiko būti tik chore, nesvarbu, kad jam išsižiojus to choro ir nesigirdėdavo. Neilgai Anatolius tai pakentė ir iš operos pasitraukė. Aš irgi pasitraukiau, nes jaučiau, kad operoje įsivyravusio pavydo, intrigų ir bendro globėjų bei giminių fronto nepralaušiu. Nuo Kiprelio, mano „zemlioko“⁷¹, be meilių pažadų, nieko neišgavau. Daug kartų mane apgavo pažadais dalyvauti neturtingų mokinių naudai ruošiamuose koncertuose. Aišku, nes tai būtų buvę dainuoti be atlyginimo, o Kipreliui pinigai visada buvo reikalingi kazirėms⁷² ir mergoms. Nekenkdavo jo balsui visos nakties koziriavimas, tabako dūmais persisunkusiuose „Metropolio“ ar kitų smuklių, kortų kambariuose. Lietuvos operos „karalius“, lietuvių karininkų ar neturtingų moksleivių naudai negalėjo dainuoti, bet maskolių politrukui įsakius, pasmirdusių katiušų ir sadistų čekistų gaujoms savo trelių, nors ir gaidžiu jau skambančių, nepagalėdavo. Labdaringais koncertais mane gelbėdavo Sodeikos, Jonuškaitė-Zaunienė, bet Anatoliui ir jie niekuo negalėjo padėti. Anatolius išvyko pas tėvą į Pietų Ameriką. Greitai Buenos Aires operoje įsitaisė į pirmus vaidmenis. Šalia teatro dirbo ir mūsų atstovybėje Pietų Amerikoje. Šiandien jis – dr. Graužinio, mūsų įgalioto ministro Pietų Amerikai, dešinioji ranka.

1920 m. įpusėjus, rusai pradėjo pulti Lenkiją. Matyt, Lenkija buvo kiek pakrikusi, nes traukėsi visu frontu. Mus tas šiek tiek nustebino, nes rusų kariuomenė atrodė gana prastai. Galėjome apie tai spręsti iš mūsų pačių susidūrimų su raudonaisiais. Vilniaus krašte esantieji lenkai buvo atkirsti. Vienintelė galimybė pasiekti Lenkiją jiems buvo pereiti per Prienus, Marijampolę, Suvalkus. Prancūzų karo atašė plk. Chardigny tarpininkaujant, gen. Nastopka, matyt, be Vyriausybės žinios leido lenkų brigadai šiuo plentu pasinaudoti. Kai lenkų brigada perėjo Vievį ir žygiavo Kruonio link, Kaune kilo panika. Gen. Nastopka pametė galvą. Paskyrė mane Kauno gynimo viršininku su apgultos tvirtovės komendanto teisėmis ir pavedė man lenkų „įsibrovimą“ likviduoti. Ėmiausi darbo, bet gen. Nastopkai, kartu baigusiam su manimi karo mokyklą, pasakiau:

– Pirmasis mano kaip gynimo viršininko įsakymas turėtų būti tavo pakarti. Gen. štabo viršininkas, kuris pavojaus metu paleidžia vadeles, yra joks viršininkas ir jo vieta kartuvėse.

⁷¹ Žemietis (rus.).

⁷² Kurios nors spalvos korta, kuri yra vyresnė už bet kurią kitos spalvos kortą lošime.

Tuoju suorganizavau Kauno įgulą, Kauno šaulius. 2-ajam pulkui įsakiau sekti žygiuojančią lenkų brigadą ir patogioje vietoje ją pulti. Lenkai žygiavo niekuo nesirūpindami ir be jokios apsaugos. Plk. Petraitis ir plk. Laurinaitis prie Kruonio lenkus apsupo, sustabdė ir nuginklavo. Karininkus persiuntė į Panemunę mano žinion. Lenkų kareiviai mano įsakymu buvo persiųsti į Kazlų Rūdą. Kauno komendantas Mikuckis lenkų karininkus pasitiko Kauno stotyje gana šiurkščiai: nesileido į jokias kalbas, neklausė aiškinimų, elgėsi griežtai. Karininkai su brigados vadu priekyje buvo pargabenti į Panemunę ir apgyvendinti 2-ojo pulko karininkų fligelyje. Lenkų brigados vadas pareikalavo pasikalbėti su plk. Chardigny. Man tai buvo pranešta. Nuvykau į Panemunę. Susitikus su lenkų brigados vadu, šis paklausė, ką reiškia mūsų toks elgesys su jais, nes jie turėjo Gen. štabo viršininko Nastopkos leidimą. Parodė man jį. Mane kaip žaibu trenkė. Pareiškiau, kad apie šį leidimą nieko nežinojau. Vyriausybės man įsakyta juos sulaukyti, nuginkluoti ir internuoti, nes Lietuva Lenkijos kare su Rusija esanti ir norinti būti neutrali. Atsiprašiau už gen. Nastopką ir pasakiau, kad pasitarsiu su Vyriausybe dėl tolesnio jų likimo. Aišku, plk. Chardigny neprileidau prie lenkų. Po diskusijų lenkams buvo leista per Suvalkus grįžti į Lenkiją, bet turėjo eiti beginkliai. Jų ginklai buvo paimti Lietuvoje. Gen. Nastopka gavo vėlinių. Atlikęs misiją, grįžau atgal į mobilizacijos skyrių. Nastopka buvo atleistas iš Gen. štabo viršininko pareigų ir paskirtas 2-osios divizijos vadu. Tai reiškia – jis grįžo į savo kadaise turėtą postą. Neišbuvo jis ilgai ir šiame poste. Prasiveržęs giliai į užfrontę lenkų raitelių dalinys „Tatarska jazda“ puolė divizijos štabą, paėmė gen. Nastopką į nelaisvę ir jį nusivedė su savim. Apie gen. Nastopkos nelaisvę pas lenkus papasakosiu kiek vėliau. Nastopkos vietoje 2-osios divizijos vadu buvau paskirtas aš.

Rusai puolė – lenkai traukėsi. Buvo matyti, kad lenkai nebuvo pasiruošę tam puolimui, kad jų vadovybė buvo pakrikusi. Rusai juos stūmė, bet irgi kiek pakrikai ir per greitai, nes dažnai pamedavo tarpusavio ryšį. Kareiviai net klausinėjo žmonių pakelėje:

– *Gdzie droga na Varšavu?*⁷³

Rusų kariuomenė buvo gana prasta. Nenuostabu, kai lenkai gavo pagalbą iš Prancūzijos, rusus prie Varšuvos sustabdė, atmušė ir patys perėjo į puolimą. Dabar atėjo eilė rusams pakrikti. Jie bėgo greičiau, nei pirma lenkai. Tačiau, kol dar rusaiėjo Varšuvos link, jie užėmė Vilnių. Remdamiesi mūsų neutralumu ir sutartimi, grąžino mums Vilnių, su sąlyga, kad saugotume jų dešinę sparną. Džiaugsmas atgavus Vilnių buvo didelis. Beveik visas oficialus Kaunas turėjo būti perkeltas į Vilnių. Tuoj pat buvo sudaryta Vilniaus administracija ir policija. Į policiją pateko nemažai tokių, kurie buvo policijoje bolševikų okupacijos metu. Vilniaus visuomenei, ypač lenkams, tai padarė neigiamą įspūdį. Pamatę

⁷³ Kur kelias į Varšuvą? (lenk.).

administracijoje ir policijoje tuos pačius veidus, kuriuos matė bolševikų okupacijos metu, skelbė, kad lietuviai eina iš vien su rusais. Išvykdamas į frontą, leiddau savo šeimai persikelti iš Kauno į Vilnių.

2-osios divizijos štabas stovėjo Seinuose. Suvalkuose buvo įsteigta komendantūra. Norėjau apžiūrėti man pavestą ginti barą. Įspūdis nejaukus. Lietuvių mažuma ir tų pačių daugelis mums nepalankūs. Apie lenkus ir kalbėti netenka. Divizijai priklausė panikos pagautas 6-asis pulkas, kuris buvo užėmęs Seinų barą ir ne ką geresnis 5-asis pulkas. Turėjo būti atkelti 2-asis ir 8-asis pulkai, tačiau apie tai dar tebuvo kalbama, nes perkėlimo sąlygos nelengvos: trūko vagonų, geležinkelis apgadintas. Prancūzams tarpininkaujant, su lenkais buvo vedamos „amžinos taikos“ derybos, kurios sėkmingai baigėsi garsia Suvalkų sutartimi. Nors derybos ir sėkmingai vyko, bet jautėsi, kad lenkai, baugu, ar laikysis taikos. Dėl to prašiau, kad paskubėtų atkelti 2-ąjį ir 8-ąjį pulkus. Apžiūrėjęs veikimo plotą ir patikrinęs esamų pulkų būklę, štabą perkėliau iš Seinų į Seirijus. Štabas įsitaisė didelio lietuvių veikėjo kun. Grajausko klebonijoje. Seinuose štabui buvo labai nepalanki aplinka.

Horizontas pradėjo niauktis. Prancūzų karininkų vedami, lenkai prie Varšuvos sudavė didelį smūgį rusams ir privertė juos skubiai trauktis. Vieną 5-ojo pulko batalioną teko pastatyti Gybuose, kur turėjo rinkti ir internuoti rusų bėglius. Vaizdas, ypač kavalerijos, apgailėtinas. Dvasinė būseną taip pat. Buvo užmezgotos derybos Gardinui perimti. Rusų korpuso vadas Smirnovas atsiuntė pas mane porą savo štabo politrukų⁷⁴ su pasiūlymu derėtis. Pranešiau apie tai į Kauną. Vyr. kariuomenės vadas⁷⁵ gen. Ladiga įsakė man pradėti derybas. Politrukus gražiai priėmiau. Korpuso vadas Smirnovas deryboms pakvietė mane į Gardiną. Vėl pranešiau apie tai į Kauną. Atvyko pats kariuomenės vadas ir pareiškė norą kartu vykti į Gardiną. Norėjau jam užleisti pirmininkavimą, bet jis atsisakė. Jis vyko kaip stebėtojas. Išvykome penkiese: gen. Ladiga, plk. Giedraitis, kpt. Žutautas, ponas Tadeušas ir aš. Prie sienos mus pasitiko tie patys politrukai, kurie buvo anksčiau atvykę, nulėdėjo pas korpuso vadą. Jis ir jo štabas buvo įsikūrę kunigaikščio Drucki-Lubeckio rūmuose. Tai buvo gana gerai išsilaikę ir puošnūs rūmai. Korpuso vadas Smirnovas pasirodė esąs senatoriaus sūnus, baigęs pažų korpusą, gvardijos karininkas, aristokratas iki panagių. Apsivilkęs violetine šilkinė „rubaška“⁷⁶, perjuosta balta, stora, šilkinė virve, tamsiai mėlyno aksomo kelnėmis, minkštos odos lakuotais batais. Pasitiko mus prie durų. Įvedė mus į salę ir supažindino su derybų komisijos nariais: du caro gen. štabo pulkininkai, korpuso politrukas ir dar kažkoks „tovarišč“⁷⁷, kuris buvo komisijos sekretorius. Aš pristaciau savuosius. Tadui teko išeiti už durų

⁷⁴ Politiniai vadovai (rus.).

⁷⁵ Turėtų būti „armijos vadas“ – *ats. redaktorius*.

⁷⁶ Tautinio stiliaus marškiniai (rus.).

⁷⁷ Draugas – rusų kalboje vartojamas kaip kreipinys.

ir palaukti, kol mes derėjomės.

Iš derybų nieko neišėjo. Jie siūlė, kad mes užimtume Gardino fortus, o jie dar kelias dienas laikysią miestą ir geležinkelio stotį. Tai reikštų, kad jie dar turėtų kelias dienas plėšikauti mieste ir sugrobtą turtą išsivežti. O mes, jei lenkai pultų, gintume ir saugotume bolševikų atsitraukimą. Aš pasiūliau 24 val. pasitraukimui nuo perdavimo pasirašymo momento. Tai jiems nebuvo priimtina. Norėjom išvykti, bet Smirnovas pakvietė mus vakarienės, nes norėjo atsilyginti už priėmimą, kurį buvau suruošęs jo pasiuntiniams. Stalas serviruotas puskapiui žmonių. Vakarienės dalyvių niekas mums nepristatė, atėjo jie lyg mumijos, valgė, gėrė tylėdami, lyg būtų kurčnebyliai. Tokie pat tylūs buvo ir abu komisijoje dalyvavę gen. štabo pulkininkai. Kalbėjo tik korpuso vadas ir politrukas. Šis korpuso politrukas, tikras indoktrinuotas asilas, visą laiką stengėsi mane įkalbėti pereiti pas juos, žadėdamas man paaukštinimą, net paukščių pieną. Korpuso vadas nuramino jį ir liepė liautis tuzijus niekus. Vakarienė buvo rusiškai karališka: atšaldyta vodka, šalti ikrai. Padavėjai-liokajai kaip prie caro stalo – frakai ir baltos pirštinaitės. Banalus pokalbis vakarienės negyveno, tai ji greitai ir pasibaigė. Atsisveikinome. Du politrukai palydėjo mus iki sienos. Gardine mokiausi pusantrų metų, būtų įdomu pamatyti, kaip miestas atrodo po 17 metų. Bet atvykome tamsoje ir išvykome tamsoje.

Nesusitarus su rusais, gen. Ladiga pradėjo ruošti generalinį planą Seinų, Augustavo ir Grajevo stočiai užimti. Savo planams įgyvendinti, Ladiga atsi-vežė su savimi latvių, genštabistą plk. Ozolą. Pastarasis kartu su manimi mokėsi Vilniaus karo mokykloje, kur buvo 2-osios kariūnų kuopos viršila. Ozolas buvo labai gabus, bet tuo pačiu nepalankus mums. Buvo labai didelis pataikūnas. Visiškai pritarė ir palaikė Ladigos užmačias ir sumanymus, kurie buvo fantastiškai nerealūs. Jiedu, Ladyga ir Ozolas, išleido operatyvinį įsakymą kariuomenei. Paskaitę tą įsakymą visi stvėrėmės už galvų, nes negalėjome rasti atsakymo, kaip iš jo išsisukti, nors jautėme, kad tas planas mums reiškia katastrofą. Ladiga patyręs, kad aš delsiu duoti divizijai tą operatyvinį įsakymą, atvyko pas mus su Ozolu. Pasisodino mano štabo viršininką plk. Giedraitį ir pradėjo diktuoti jam operatyvinį įsakymą. Nieko nepadėjo mūsų įrodinėjimai, kad mes dar nepasiruošę, kad iš to nieko gero neišeis. Baigęs diktuoti įsakymą, Ladiga liepė man pasirašyti. Paprašiau, kad jis pirmas pasirašytų su visais savo titulais, nes aš nenoriu imtis atsakomybės už pasekmes. Pajutęs, kad kvepia „paraku“, 5-ojo pulko vadas plk. Škirpa paskubėjo iš mūsų zonos išnykti. Jam padėjo Šleževičius. Buvo „detronuota“ p-lė Gabrielė Petkevičaitė ir liaudininkų atstovu į Steigiamąjį Seimą buvo skubiai iškviestas plk. Škirpa. Niekad nesitikėjau, kad toks „patriotas“ paliktų savo pulką Dievo valiai ir spruktų iš fronto pačiu kritiškiausiu momentu.

Savaime aišku, kad bevykdant operatyvinį įsakymą, kuriam nepritarė nei divizijos vadas, nei pulkų vadai, įvyko katastrofa: 2-asis ir 8-asis pulkai su vadais ir karininkais pateko į lenkų nelaisvę. Nemažai žuvo. Lenkai elgėsi žvėriškai. Kai

2-ojo bataliono vadas mjr. Ramanauskas pareikalavo, kad būtų elgiamasi žmoniškai ir laikomasi tarptautinių nuostatų belaisvių atžvilgiu, netoli Baisogalos buvo sušaudytas. Po katastrofos gen. Ladiga⁷⁸ buvo atšauktas iš vyr. kariuomenės⁷⁹ vado pareigų ir pakeistas gen. Žukausku. Aš, nors ir nekaltas, buvau atšauktas iš divizijos vado pareigų ir mano vietoje buvo paskirtas gen. Katče. Operacijos pradžioje lenkai pirmiausia puolė 6-ąjį pulką. Šis išsilakstė jau pirmojo susidūrimo metu. Reikėjo mobilizuoti visus 2-ojo pulko raitus žvalgus, kad laukuose „sumedžiotų“ išsilakščiusius „šeštokus“. Dėl 6-ojo pulko pabėgimo divizijos štabą teko atitraukti į Simną. Čia ir perdaviau diviziją gen. Katče. Aš buvau paskirtas karininku ypatingiems (aš vadinau bereikalingiems) reikalams prie Krašto apsaugos ministerijos. Perdavęs diviziją išvykau į Vilnių gelbėti šeimos, nes lenkams puolant būtų likusi ten atkiršta. Katastrofos autorius Ozolas, kurį aš, Laurinaitis ir Čaplikas Ladigos akivaizdoje buvome išvadinę išdaviku, dar kiek pasibastė Kaune, bet buvo atleistas iš mūsų kariuomenės. Grįžo atgal į Latviją, bet ir savieji juo nepasitikėjo ir į aukštesnes pareigas neskyrė. Ozolas mums buvo įpirštas didelio liaudininkų šulo Šleževičiaus ir Škirpos, taip pat Lado Natkevičiaus (Lietuvos ambasadorius Maskvoje po Baltrušaičio) dėka.

Pagal Suvalkų sutartį, Vilnius paskirtas Lietuvai. Bet argi išgama „dziadek“ Pilsudskis galėjo palikti Vilnių Lietuvai? Renegadai visad mums buvo daug žalos pridarę, ar tai jie vadintųsi Jogailomis, ar Pilsudskiais. Kad sutarties liudininkų akyse išlaikytų tariamą „nekaltumą“, Pilsudskis susigalvojo pasekti Bermont-Avlov avantiūros pavyzdžiu: suorganizuoti „Litwa srodkowa“⁸⁰ sukilimą. Vadu pasirinko gen. Želigovskį. Aprūpino jį reikiamomis divizijomis, ginklais, eskadronais. Pasinaudojo momentu, kai mūsų du pulkai buvo nelaisvėje, vienas išsilakstęs, kiti dar neatskubėję į pagalbą. Aišku, teko skubiai trauktis iš Vilniaus paliekant ten visą turtą. Vilniaus geležinkelio stoties komendantui kpt. Žemaičiui padedant galėjau sūnų, uošvę, svainę išsiųsti iš Vilniaus į Kauną. Aš su žmona, prieš eidami į stotį, nuėjome į Aušros vartus. Čia netoliese pamaciau stovinčią poniją Žukauskienę ir laukiančią savo vyro. Privažiavo Žukauskas. Išlipo. Kuo maloniausiai išbučiavo savo žmoną ir atsisveikino. Po to sėdo į mašiną, pamojavo. Nuvažiavo Žukauskas į stotį. Matyt, nenorėjo, kad kas pamatytų, jog Lietuvos kariuomenės vadas palieka savo šeimą prieš globai, o pats vyksta į Kauną. Niekur karo istorijoje neteko užtikti, kad priešas rūpestingai globotų prieš jį kariaujančios valstybės karo vado šeimą, kviestų į savo pobūvius ir karo veiksams pasibaigus, padėtų išvažiuoti. Iki šiol Lietuvos istorija žinojo, kad priešas paimdavo Lietuvos karo vadų ir kitų aukštų pareigūnų šeimas įkaitais ir net kartais juos nužudydavo.

⁷⁸ Kalbamuoju momentu pulkininkas leitenantas – *ats. redaktorius*.

⁷⁹ Turi būti „armijos vado“ – *ats. redaktorius*.

⁸⁰ Centrinė Lietuva (lenk.).

Lenkai ir jų pakalikai labai linksmai lydėjo mus iš Vilniaus: nešykštėjo pašai-
pos bei skaudžių užgauliojimų. Be jokių signalų, be triukšmo, tyliai traukinys
mus išvežė iš Vilniaus į Lentvarį ir beveik nesustojęs vežė į Vievį, Kaišiadoris.
Girdėjome, kad sukilėliai ir maištininkai lietuviai buvo priartėję prie geležinke-
lio linijos, bet mes prasmukome pavojingą zoną ir laimingai pasiekėme Kauną.
Laimė, kad butą, kurį Kaune turėjau, nebuvau atsisakęs, todėl neteko likti be
pastogės. Kadangi didžiausia dalis mano baldų liko Vilniuje, tai penkių kam-
barių butas Kaune buvo beveik pustuštis. Vyriausiasis valstybės kontrolierius
Vincas Matulaitis, atsidūręs Kaune be pastogės, paprašė, kad jį ir jo šeimą pri-
glausčiau pas save. Priėmiau. Vėliau teko gailėtis, nes nuo Matulaičio šeimos
galėjau atsipalaiduoti tik teismo keliu. Pats Matulaitis buvo draugiškas, demo-
kратиškas žmogus, bet jo žmona, dvi dukros ir vienas sūnus buvo storžieviai, ne-
išauklėti ir sergą didybės manija. Neveltui sūnus dėl jo neprotingų išsišokimų
buvo pramintas „markizas de la všy zajeli“ (utėlių užėstas markizas). Vyresnioji
Matulaičių duktė Vincė, tuo metu dar flirtavo, o vėliau ištekėjo už dabartinio
Lietuvos diplomatijos šefo Stasio Lozoraičio. Įžūliausi buvo „markizas“ ir jau-
nesnioji duktė Gražina, kuri tuo metu studijavo smuiką, vėliau tapo opere-
tės soliste. Namuose viskas buvo lenkiška, nes motina Matulaitienė tekalbėjo
tik lenkiškai. Praminta ji buvo „Baltupska šliachcianka“, nes sakėsi, kad esan-
ti aristokratė, gimusi Vilniuje, Baltupio gatvėje, kur jos tėvai turėjo beveik rū-
mus. Baltupio gatvės Vilniuje nežinojau, žinojau tik skersgatvį. Malonios po-
nios, mamytė ir Gražina, sūnelis irgi dėjo visas pastangas, kad aš išsikrausty-
čiau iš savo buto.

Gražina, kol aš būdavau štabe, sėdėjo namuose nieko nedarydama, bet kai
tik grįždavau namo, tuomet pradėdavo čyruoti smuiko pratimus. Aš, didžia-
jame kare kontūzytas į galvą, buvau labai nervingas. Grįžęs iš darbo, pavargęs
ir suirzęs, norėdavau ramiai pailsėti. Nevykęs ir nemokšiškas čyravimas smui-
ku ir šventąjį išvestų iš kantrybės, o aš juk nebuvau šventasis. Kartą paprašiau
Gražinos, kad čyruotų, kai manęs nėra namie. Antrą kartą paprašiau. Nieko.
Mano kantrybės „stygos“ nutrūko. Kai man sugrįžus, ji savo stradivarijų vėl už-
čypė, išokau į jų buto pusę, griebiau jos smuikelį ir užrikau:

– Aš panelės prašiau necypaut, kai grįžtu namo. Jei dar kartą pasikartos, tai
tą smuiką suskaldysiu į tamstos makaulę.

– *To varjat!*⁸¹ – atšoko Gražina.

– Aš tamstos kelis kartus prašiau. Sakiau, kad buvau kontūzytas į galvą ir ne-
pernešu nemokšiško čypenimo. Tai arba liaukis, arba baigsis liūdnei tiek tam-
stos smuikui, tiek galvai!

⁸¹ Tai kvailys! (lenk.).

Smuiko gamos baigėsi. Bandė kitokiais būdais erzinti. Kaip minėjau, teko juos iškraustyti teismo keliu. Vėliau tik netiesiogiai teko susidurti su Matulaitiene. Sirgau akių katarakta ir gulėjau VDU akių klinikoje, kurios direktorius buvo prof. Avižonis. Tuo pat metu klinikoje gulėjo ir Matulaitienė. Kaip „bajorė“ ir valstybės kontrolieriaus, beveik ministro žmona ji reikalavo, kad visas klinikos personalas šokinėtų aplink ją. Aišku, kalbėjo tik lenkiškai. Prof. Avižonis pagaliau įsiuto ir nustojo kantrybės:

– Ponia, čia yra ligoninė ir visi ligoniai man yra lygūs. Be to, keista, kad Lietuvos ministro žmona dar iki šiol nėra pramokusi lietuviškai kalbėti. Prašau liautis su savo kaprizais, o tai liepsiu tamstą iš klinikų pašalinti.

Nežinau, ar profesorius irgi buvo pavadintas chamu, bet daugiau susidurti su jais neteko.

Greitai atsigavome nuo pirmo smūgio. Skubiai susiorganizavo atrama ir lenkams buvo užkirstas slinkimas į priekį. Raitieji lenkų žvalgai buvo jau pasirodę Kėdainių srityje. Vėl susiformavo 2-asis pulkas iš nepatekusių į nelaisvę likučių ir nuskubėjo Utenos link, kad užkirstų kelią lenkų slinkimui Panevėžio link. Su rimtesnėmis lenkų pajėgomis mūsiškiams teko susidurti prie Giedraičių. Po dviejų nuostolingų ir karštų dienų, lenkai pakriko ir paniškai pradėjo trauktis Vilniaus link. Mūsiškiai sekė įkandžiui, kad lenkai nesustotų ir vėl nemėgintų formuotis. 7-ojo pulko batalionas, eidamas Ukmergės–Širvintų–Vilniaus vieškeliu, ties Širvintomis susidūrė su įsibrovėliais, slenkančiais Ukmergės link. Lenkams buvo tai vėl netikėtas susidūrimas su lietuviais. Lenkai buvo stipriai atmušti. Iš čia jie movė atgal, net savo vardą pamiršę. Ties Giedraičiais žuvo nemažai 2-ojo pulko pirmųjų vaikų: kpt. Andriūnas, ltn. Matulaitis ir daug kitų. Operacijai vadovavo plk. Petraitis⁸². Čia jis pasireiškė kaip gabus, narsus karys ir puikus vadas. Ties Širvintomis vadovavo 7-ojo pulko majoras Kerbelis, vėliau pakeltas į pulkininkus. Apie Giedraičių ir Širvintų kautynes buvo daug sukurta ir pasakojama legendų. Abu šie mūšiai taip įbaugino lenkus, kad jie ruošėsi trauktis ir iš Vilniaus. Tačiau įsimaišė prancūzai ir paskubėjo lenkus gelbėti. Pasikvietė talkon anglus ir nustatė Lietuvai demarkacijos liniją. Aišku, Vilnius buvo paliktas lenkų pusėje. Kariuomenės vadas Žukauskas⁸³ šiose operacijose neturėjo jokio vaidmens. Giedraičių ir Širvintų mūšiai įvyko staiga, o ne Žukausko suplanuoti. Abu mūšiai aiškiai parodė lietuvių narsą ir Tėvynės meilę. Gen. Žukauskas netrukus pasitraukė iš kariuomenės, nes juk ne fasonas būti kariuomenės vadu, kai vyr. kariuomenės vadu yra žemesnis plk. Žukas⁸⁴.

Tikiu, kad ateis laikas, kai istorikai išnarplios šiuos istorijos faktus ir tinkamai juos įvertins. Lenkų „Tatarska Jazda“ buvo pasiekusi net Dotnuvą, bet turėjo

⁸² Kalbamuojų momentu majoras – *ats. redaktorius*.

⁸³ Turi būti „armijos vadas Žukauskas“ – *ats. redaktorius*.

⁸⁴ Kalbamuojų momentu pulkininkas leitenantas – *ats. redaktorius*.

skubiai trauktis. Kaip karo grobį nusivežė į Vilnių divizijos vadą gen. Nastopką. „Tatarskoj Jazdoj“ ir apskritai pas Želigovskį buvo visa ta brigada, kurią mes buvome nuginklavę ir internavę prie Kruonio ir kuriai gen. Nastopka, tada gen. štabo viršininkas, buvo davęs leidimą laisvai pereiti per Vievį, Prienus, Suvalkus. Tat lenkai dabar atsikeršijo paimdami jį į nelaisvę. Gen. Nastopkos išvaizda buvo prasta, todėl lenkai jį vedžiojo po viešas vietas ir demonstravo:

– Žiūrėkite, kaip atrodo buvęs Lietuvos gen. štabo viršininkas, o dabar divizijos vadas.

Vilniaus lietuviai intelektualai: dr. Šlapaitis, prof. Biržiška, Vileišienė ir kiti neturėjo kur iš gėdos akių dėti. Toks visai prastai atrodančio generolo demonstravimas buvo mums labai nemalonus ir todėl buvo stengiamasi jį kuo greičiau atgauti, juoba kad karo veiksmai buvo sustabdyti ir jau buvo susitarta pasikeisti karo belaisviais. Grįžo taip pat ir plk. Laurinaitis⁸⁵, plk. Čaplikas⁸⁶ ir kiti, patekę į belaisvę Seinų operacijoje. Apie jų buvimą pas lenkus teparašo tie, kas žino apie tai smulkiau. Aš žinau tik tiek, kad lenkai su lietuviais elgėsi labai negarbingai ir visai nesilaikė jokių tarptautinių nuostatų. Lygiai taip pat lenkams neegzistavo ir tarptautinio Raudonojo Kryžiaus nuostatai.

1926 m. paleistų politinių kalinių (komunistų) ir senamiesčio žydukų gaujos demonstravo Laisvės alėjoje ir kitose gatvėse raudonais skudurais nešinos; reikalavo, kad praeiviai tuos skudurus gerbtų ir sveikintų nuimdami kepures. Bet kaip čia sveikinsi nežinomos kilmės svetimą skudurą? Nemalonu būtų, jei sveikinamas skuduras pasirodytų kokios žydpalaikės pomėnesinės kelnaitės. Jei kas tų skudurų nesveikindavo, tai demonstrantai, kone išimtinai komunistai žydai ir kacapai, nes parsidavėlių išgamų lietuvių buvo tik juokingai maža saujelė, numušdavo nuo galvų praeiviams kepures. Numušė jie ir gen. Bulotai. Kaune kilo pasipiktinimas. Geriausiai tai atsispindėjo „Tautos valios“ aštriame straipsnyje „Caveant consules“. Buvo beveik nutarta, kad jeigu tokie chuliganai demonstrantai vėl bandys numušti kepurę kuriam karininkui, o šis esąs ginkluotas, tai kad šautų gyvatę vietoje.

Kaip ir kiti savanoriai, senukas generolas gavo ūkelį už Žiežmarių. Senukas tuo labai apsidžiaugė, pradėjo ūkelyje šeimininkauti. Atsilankius čia, su malonumu vedžiodavo po ūkelį, viską aprodydavo ir vaišino kuo tik įmanydamas. Ponia į ūkį nesikėlė, bet liko Kaune, nes jos sveikata, kaip jau minėjau, buvo silpna. Neilgai teko gen. Bulotai pasidžiaugti ūkeliu, nes jis netrukus mirė. Su ponija dar teko kelis kartus susitikti vokiečių okupacijos metu, bet ir ji netrukus pasekė savo vyrą į amžinybę. Buvo jie tikrai maloni ir graži pora.

CECHINI, MSGR. Blogi liežuviai pasakoja, kad Apaštalų Sostas į Lietuvą žvelgė patėvio akimis. Kad taip yra, galima spręsti iš to, kokius atstovus –

⁸⁵ Kalbamuoju momentu majoras – *ats. redaktorius.*

⁸⁶ Kalbamuoju momentu majoras – *ats. redaktorius.*

nuncijus Lietuvai skiria. Pirmiausia paskyrė monsinjorą Šilkinį (Cechini ar Zechini, ar kaip jis rašėsi). Šis buvo labai palankus lenkams ir tą savo palankumą dažnai rodydavo visiškai nediplomatišku būdu. Priėjo iki to, kad „davatkėlės“ msgr. Šilkinį apmėtė kiaušiniiais ir jis iš Lietuvos išvažiavo. Laikinu atstovu liko Cechini pavaduotojas msgr. Perduti (Faidutti). Bet to neužteko. Šventasis Sostas vis negalėjo atlyžti (vis dėl tų santykių su lenkais) ir pagaliau nauju atstovu paskyrė pačią Žopą (msgr. Schioppa). Taip ten buvo ar nebuvo, bet taip kalbėjo aštrūs liežuviai, kuntapliniai liežuviai.

Neturėjau aš ypatingai glaudžių kontaktų su nuncijais. Su msgr. Cechini susitikdavau per oficialius priėmimus prezidentūroje ar karininkų ramovėje. Pasisveikindavau, puc į žiedelį... ir visa pažintis. Teko man su juo kartą susidurti ne visiškai diplomatiškai ir tai mano sūnaus Gedimino dėka.

Aš dažnai važiuodavau į Kaišiadoris, mat netoli Kaišiadorių Edvardavo palivarke gyveno mano tėvas, kurį aš gana dažnai lankydavau. Kartą su žmona ir sūnumi atėjau į Kauno stotį važiuoti į Kaišiadoris. Stoties bufete radau sėdinčius ir traukinio laukiančius prel. Staugaitį, msgr. Cechini bei šio pastarojo adjutantą kunigą italą. Priėjau ir pasisveikinau. Paklausiau, kur važiuoja. Pasirodė, kad Cechini važiuoja į Kaišiadoris vizituoti.

- Prelate, įspėjote apie tai stoties komendantą mjr. Petrauską? – paklausiau Staugaičio.

- Ne, – man atsakė.

Iškviečiau mjr. Petrauską ir įsakiau, jei tik įmanoma, kad prie traukinio būtų prikabinas salonas vagonas nuncijui. Mjr. Petrauskas nuskubėjo vykdyti įsakymą. Po kiek laiko sugrįžo ir pranešė man, kad salono vagono neįmanoma prikabinti, nes jau per mažai laiko, bet kad jis ištuštinęs ir paruošęs atskirą 1-os klasės kupė. Na, ir tai geriau, nei nieko. Prel. Staugaitis padėkojo man ir mjr. Petrauskui už pastangas. Msgr. Cechini pakvietė mane ir mano šeimą važiuoti kartu su juo kupė. Sutikau. Cechini, matyt, mylėjo vaikus. Užsimezgė glaudus ryšys su mano sūnumi, kuris tuo metu buvo pirmos klasės mokinys. Užsimezgė tarp jų kalba vokiškai, nes mano sūnus, baigęs vokiečių pradžios mokyklą, vokiškai jau gerai kalbėjo. Cechini čia nusišypso, čia šokoladu ar apelsinu pavaišina. Išgirdo, kad Gedusis su motina laikas nuo laiko persimeta vienu kitu lenkišku žodžiu. Panoro monsinjoras pasirodyti, kad ir jis lenkiškai moka. Kreipėsi jis į Gediminą laužyta lenkų kalba, tokia laužyta, kad greičiausiai ir pats nesuprato, ką norėjo pasakyti. Gedusis, išgirdęs monsinjorą kreipiantis į jį lenkiškai, piktai pažvelgė į Cechini.

- Gediminai, tu juk supranti lenkiškai, kodėl neatsakai monsinjorui? – pasakė mano žmona.

O šis dar pikčiau pažvelgė į Cechini, nususuko ir:

- Aš ne lenkas, bet lietuvis ir lenkiškai kalbėti nenoriu!

Cechini sekretorius išvertė monsinjorui, ką mano sūnus pasakė. Ne diplomatas tas mano sūnus, turbūt tėvo takais pasekė. Taip ar kitaip, bet teko man ir žmonai kiek nurausti, nes atrodė, kad vaikas pasakė, lyg būtų taip pamokytas, pernelyg būtų šovinistiškai auklėjamas. Baigėsi Cechini draugystė su mano sūnumi. Nebeįstare daugiau nė žodžio nei vaikui, nei jo tėvams. Likusį kelią kalbėjosi jau tik su savo sekretoriumi itališkai. Taip pasiekėme Kaišiadorių stotį. Stotyje nuncijaus laukė vietos dvasiškiei ir šventiškai apsirengusi tikinčiųjų minia. Atsiveikinome su nuncijumi Kaišiadorių stotyje daug šalčiau, nei kad buvome pasisveikinę Kauno stotyje, ir nuėjome kiekvienas savais keliais.

DEVEIKIAI. Su šiais Ukmergės „didikais“ supažindino mane gen. Bulota, nors su panele Deveikyte jau buvau susipažinęs Alma Mater, kur ji studijavo teisę. Mano laikais teisę studijavo labai daug Jeruzalės bajoraičių, o lietuvaičių tebuvo trys, kurios buvo visos labai rimtos studentės. Buvo jos skirtingų politinių pažiūrų, bet universiteto rūmuose laikėsi iš vieno. Buvo tai ponია Bulotienė, Marijampolės advokato Andriaus Bulotos žmona, gerokai sukairėjusi; ponია Lozoraitytė-Vaiciekauskienė, Kaišiadorių žemės tvarkytojo žmona, Stasio Lozoraičio sesuo; p-lė Deveikytė, ukmergiškio Kazio Deveikio dukra, kuri jau buvo baigusi humanitarinių mokslų fakultetą ir dabar panoro dar studijuoti teisę. Jei ponią Vaiciekauskienę pagal jos kompleksiją, ūgį ir pažiūras galima buvo laikyti centru, tai p-lė Deveikytė buvo dešinysis sparnas, juoba kad remiantis jos laikysena, figūra ir būdu, ji per apsirikimą gimė mergaite, ne berniuku.

- Kodėl, kolege, dar neradai sau poros? – kaip tai kartą paklausiau jos.

- Per vėlai susipažinau su tamsta, – atkirto juokdamasi.

Kaune turėjau gerus santykius su broliais Navakais: Jonu, Piliečių apsaugos departamento direktoriumi, ir Kaziu, kariuomenės intendantu. Su Jonu susitikdavome dažniau, nes kartu dirbome vyriausiojoje naujokų ėmimo komisijoje. Jonas Navakas buvo komisijos pirmininkas, vyr. tribunolo prokuroro padėjėjas Jonas Valtys ir aš, kaip mobilizacijos skyriaus viršininkas, – nariais. Užbaigus komisijos darbą, apsvarsčius skundus, dažnai dar pasišnekučiuodavome. Valtys ir aš traukėm Navaką per dantį, kad dar nevedęs. Atsikirsdavo, kad dar nerado sau tinkamos panelės. Prisiminiau p-lę Deveikytę ir su Valčiu pradėjom ją Navakui piršti. Supažindinom juos. Reikia pripažinti, kad mūsų piršlybos buvo sėkmingos – baigėsi vestuvėmis. P-lė Deveikytė, savininkė dviejų diplomų, tapo Klaipėdos gubernatoriaus Jono Navako žmona. Vestuvės buvo tiek triukšmingos, kad plačiai nuskambėjo net ir užsienyje. Jaunavedžiai gavo daug dovanų. Nuo uošvio žentas gavo kadilaką. Kauniškė spauda plačiai aprašė vestuves, lyg pirmas nuo pasaulio sutvėrimo, tikrai grynai lietuviškas vestuves. Bet žinot, visada išeina: kur daug triukšmo, ten maža naudos. Pilna statinė rieda tyliai, o tuščia bilda didžiausią triukšmą sukeldama. Ir čia taip išėjo. Atvykusi į Klaipėdą jaunoji gubernatorienė pradėjo lankyti sueigas, važinėti su

prakalbomis. Išplaukė Navakienė į platus vandenyne: pateko į Pasaulio intelektualų moterų sąjungos centrą, net į prezidiumą Paryžiuje. O Klaipėdos krašte, jei jau kalbėti apie populiarumą, tai Jonelis galėjo pasislėpti. Tokios padėties Jonelis ilgai pakęsti negalėjo. Lietuviškiausios vestuvės pradėjo braškėti, negelbėjo nei intervencija gerbiamosios svočios, ponios Smetonienės. Nei Valtys, nei aš, nors ir buvome piršliai, bet nebuvo svotai, todėl niekas negali mūsų pakaltinti, kad suvedėme porą, kurios jaunoji per apsirikimą gimė mergina, o jaunasis – vyru. Lietuviškiausios vestuvės visiškai iširo: baigėsi persiskyrimu. Buvo tai didelis smūgis p. Deveikiams, nes kiek juos pažinojau, gyveno jie labai didelėje, harmoningoje santaikoje. Deveikių šeimą Ukmergėje galima būtų pavadinti lietuviškumo lopšiu ir demokratiškumo pavyzdžiu.

GALAUNĖ, Jonas, kunigas. Susipažinau su kun. Galaune 1902 m. besimokydamas Gardine. Tuo metu jis kartu su jiezniškiu kun. Mykolu Rudžiu vikaravo Faroje. Rudys globojo visus tuo metu Gardine besimokančius jiezniškius: Pempę, Ačą, Šaulinską ir mane. Galaunę laikėme lenku ir neturėjome su juo jokių reikalų, viską tvarkydavome tik su kun. Rudžiu. Labai nustebau, kai Nepriklausomybės laikais atsilankęs Jiezne sužinojau, kad klebonu esąs kun. Jonas Galaunė, tas pats, kurį Gardine laikėme lenku. Didžiausi atlydai Jiezne buvo šv. Mykolo ir šv. Jono, taigi sutampa ir su klebono vardinėmis. Dieną prieš šv. Jono, t. y. birželio 23, yra mano žmonos vardinės. Tai sužinojęs Galaunė kvietė kvietė mane atvykti toms vardinėms į Jiezną. Viliojo dar birželio 29 d. Petrinių atlydai Užuguostyje, kur klebonavo kun. Sadūnas. Kadangi savaitė laiko iš tarnybos pasitraukti negalėjau, tai pasirinkdavau kartą Jiezną, kartą Užuguostį.

Kun. Galaunė niekaip nesugyveno su Kaišiadorių vyskupu Kukta. Dažnai ginčydavosi. Mat Galaunė, nors ir demokratiškas, bet tapo aršiu tautininku, o ganytojas Kukta, nepasakyčiau, kad labai mylėtų tautininkus. Kaip ten buvo, kaip nebuvo, bet vyskupas kun. Joną iš Jiezno iškėlė į Nemajūnus. Nemajūnai – gražus, ramus bažnytkaimis ant Nemuno kranto. Apylinkės ir gamta labai gražūs, bet pats miestelis labai ramus, stovįs toli nuo visokių centrų, pramogų, gyvenimo sūkurių. Pati parapija buvo viena tų, kur kunigas savo parapijiečius (itin dar caro laikais) matydavo tris kartus per jų gyvenimą: kai krikštijo, kai tuokė ir kai laidojo. Mat sezono metu nemajūniečiai skubėdavo į Birštoną, kur vasarotojams paroduodavo savo gaminius, o ne sezono metu vykdavo į Jiezną, kur buvo valsčius, paštas, kitokios įstaigos. Tose vietovėse ir atlikdavo savo bažnytines pareigas. Nepriklausomybės laikais Nemajūnuose atsirado valsčius ir paštas, bet nelabai ir tas patraukė parapijiečius į savo bažnyčią. Taigi parapija buvo labai tyli. Galėjai čia apsilankyti taip, kad nė šuo nesulotų. Aš tik vieną kartą, rodos, pasinaudojau tokiu slaptu poilsiu. Dažniausiai lankėsi kun. Jono bičiulis kun. Mironas, kuris atvykdavo kartais vienas, kartais su p. Smetona. Su

prezidentu Smetona kun. Galaunė palaikė labai gerus santykius, nors tie santykiai kurį laiką ir buvo kiek atvėšę. Anekdotas pasakoja, kad per paskutinius prezidento rinkimus (atstovų keliu) kun. Galaunė, gerokai trūktelėjęs, pasiuntė p. Smetonai telegramą: „Trys šimtai asilų, uodegomis surištų į vieną krūvą, kai timptelėjai, vienbalsiai sušuko: „Antanas Smetona“. Sveikinu išrinktą prezidentą.“ Neteko man tos telegramos matyti, nei kun. Galaunė man apie tai nieko neužsiminė, tat tokios telegramos autentiškumo negalėčiau garantuoti. Greičiausiai politiniu opozicionierių prasimanyta istorija.

Kun. Galaunė buvo žmogus visuomeniškas, mėgo kompaniją, judėjimą, veikimą, mėgo pašnekučiuoti. Tokio būdo asmeniui Nemajūnai – ne vieta. Nesijautė čia kun. Galaunė gerai. Pradėjo jis prašyti vyskupo Kuktos, kad leistų jam grįžti į Jiezną ir kad paskirtų jį viršetatinium vikaru be atlyginimo prie Jiezno klebono prel. Vaičiulio. Po ilgų prašymų vyskupas sutiko. Grįžo kun. Galaunė į Jiezną, nusipirko sklypelį, pasistatė namelį ir pradėjo šeiminkauti. Galima buvo sakyti, laisvas pilietis, nes išskyrus kasdieninių Mišių Jiezno bažnyčioje, kitų pareigų neturėjo. Tarp davatkėlių kun. Jonas nebuvo labai populiarus ir šios jį dažnai visu kuo skundė vyskupui. Davatkėlės kaip fariziejai ir saulėje dėmes surastų. Su kun. Galaune dar kartą susitikau 1941 m. vokiečių okupacijos metu, kai paskutinį kartą atsilankiau Jiezne.

GRIGALAUSKAS, Antanas, prov. Susipažinau su juo pas gen. Vaiciušką, kurį p. Antanas labai gerbė ir kurio namuose lankydavosi įvairiomis progomis. Visur Grigalauskas lankydavosi vienas, be žmonos. Šiaip ji buvo maloni ir vaišinga ponija, bet kažkodėl nemėgo kur nors lankytis ar apskritai išeiti iš namų. Tat ir aš, kai apsilankydavau pas Grigalauskus namuose, visad būdavau vienas. Grigalauskas buvo didelis specialistas likerių srityje. Kaip koks gėlių augintojas, kuris išauginęs naują retą gėlių atmainą, taip ir p. Grigalauskas, „išradęs“ naują likerio receptą, sukviestas mus visus, kad išbandytume naują „kūrinių“ ir nuspręstumėm jo vertę. Kartą per vienas vardines susirinko pas gen. Vaiciušką, nemaža svietelio: aš su žmona, Grigalauskas, dar keletas kitų pažįstamų. Vakariene praėjo labai pakiliai, linksmai, išsiskirstėme gerokai po vidurnakčio. Po kokių trijų dienų susitikau su ponija Vaiciuškiene, mano kūma, kuri man papasakojo, kad Grigalauskas sunkiai sunegalavęs skilviu. Apkaltino, kad apsinuodijęs kažkuo pas Vaiciuškus per vakarienę. Nustebau, nes visi likusieji tos vakarienos dalyviai jokių nusiskundimų ar negalavimų neturėjome, tat Grigalausko sunegalavimo priežasties reikėtų ieškoti kur kitur. Grigalauskas nesitaisė ir ėjo blogyn, o po poros savičių gana didelių kančių atsiskyrė su šia ašarų pakalne. Grigalauskienė visą laiką kaltino Vaiciuškas dėl jos vyro mirties; ragino visus, kad nesilankytų Vaiciuškų namuose. Išėjo priešingai, nes po Grigalausko mirties daugelis jo pažįstamų nustojo lankę našlę. Taip ir išsiskyrėme.

INGELEVIČIUS, Vladas, pulko gydytojas. Namais nebuvo suėję, nes jis

buvo viengungis. Vedė jis tik jau vėlesniais laikais. Buvo jis abstinentas ir vegetaras. Juokėmės iš jo, kad mitybai nešiojasi kišenėje saują avižų dribsnių, o jei šių negauna, tai ir tiesiai avižų grūdus. Dažniausiai sueidavome pas gyd. Šileiką, kur susirinkdavome vinto lošti: jisai, aš, plk. Valentinavičius, plk. gyd. Brundza, kurį vėliau iš pavydo Palangoje nušovė Amerikos lietuvis Romanas. Ingelevičius buvo didelis šalininkas gydymosi badavimu. Man asmeniškai šis metodas daug padėjo ir pagydė nuo daugelio „kvarabų“⁸⁷. Girdėjau, kad kai apsivedė, tai iš vegetaro pasidarė omnivoru⁸⁸. Kadangi namais nebuvo suėję, tai mūsų santykiai, nors buvo geri bei nuoširdūs, bet užsibaigė Nepriklausomybę praradus.

IRTMANAS, kunigas. Susipažinau su juo Jonavoje, kai dariau reviziją 4-ajame pulke. Vėl susitikau su juo Surviliškėse, kur jis buvo paskirtas klebonu; dar vėliau – Raudondvaryje. Čia jį ištiko tragedija. Nemune besimaudydama paskendo jo sesuo, tik ką gavusi gydytojos diplomą. Gal tai buvo viena svarbiausių priežasčių, kad jis prašėsi iškeliamas iš Raudondvario. Jo prašymas buvo patenkintas ir jis buvo paskirtas Veliuonos klebonu. Progai pasitaikius, dažniausia per atlaidus, aplankydavau jį tiek Raudondvaryje, tiek ir Veliuonoje. Paskutinį kartą jį mačiau, kai jau patraukiau tremties keliu vokiečiams besitraukiant dėl komunistų spaudimo. Priėmė jis mane ir žmoną bei mano sūnaus šeimą labai maloniai ir pavaišino visu, ką turėjo. Davė man arklius, kad galėtume pasiekti saleziečių dvarą Vytėnuose. Atsisveikinant abu apsikabinome, apsiašarojome, nuoširdžiai išsibučiavome. Dar jo paklausiau, ar jis nemanęs vykti į Vokietiją ar kitur pasitraukti nuo bolševikų, kaip darė daugelis dvasiškių.

- Ne, – atsakė, – bijau, kad pakelyje nesutikčiau Kristaus, kuris manęs paklaustų, kaip Petro: „Quo vadis⁸⁹, Veliuonos sielų vade?“

Jėzuitai, Nepriklausomybės pradžioje Kaune jautėsi lyg stokojantys geros, gerai pastatytos ir vedamos mokyklos jaunimui. Bene pirmieji tą spragą užkišo tėvai jėzuitai. Atvažiavo jų vyresnysis, t. Jonas Kippas. Perėmė savo žinion rusų anksčiau nusavintą bažnyčią ir namus Rotušės aikštėje. Jis buvo vokietis ir lietuviškai nekalbėjo. Lietuvių bendradarbių neturėjo. Tai gimnazijai steigti talikon atsikvietė Amerikos lietuvius jėzuitus. Pirmaisiais metais atvažiavo t. Pranas Aukštikalnis, antrais – t. Antanas Mešlys, abu gimę, užaugę, išauklėti bei išmokslinti demokratiškoje Amerikoje. Buvo įsteigta gimnazija. Pradžioje tebuvo pirma klasė. Pirmieji mokiniai buvo Donelevičius, Ustianauskas ir mano sūnus. Gimnazija pradėjo augti ir klestėti. Kiekvienais metais buvo pridedama po vieną ar net dvi klases, taip kad greitai laiku gimnazija buvo pilna. T. Kippas gražiai pramoko lietuviškai. Atvažiavo daugiau jėzuitų vokiečių, kurie irgi labai greitai pramoko lietuvių kalbą. Vieni jų išmoko labai gerai, pavyzdžiui, t. Fulstas, kiti silpnėliau, pvz., t. Fengeris, simpatiškas austras, kurio lietuvių kalba dažnai

⁸⁷ Liga.

⁸⁸ Žmogus, kuris valgo tiek augalinės, tiek gyvulinės kilmės maisto produktus.

⁸⁹ Kur eini (lot.).

sukeldavo juoką mokiniams. Pvz., išvarydamas už durų iš klasės kurį išdykėlį, būtinai įspėdavo, kad nubaustasis koridoriuje neišdykautų:

- Nepadaryk, mažas vaikas, per raktas skylutę!

Reikėjo rasti lietuviško personalo, lietuvių adeptų, norinčių stoti į jėzuitų ordiną. Ta užduotis pradžioje teko tėvams Aukštikalniui ir Mešliui. Abu buvo gražūs vyrai, sportininkai; Aukštikalnis – blondinas, mėlynakis; Mešlys – brunetas, aštriomis gyvomis juodomis akimis, labai guvus ir energingas. Jėzuitai žinomi kaip griežtais, kariniais, pasakyčiau beveik diktatoriškais pagrindais susitvarkęs ordinas. Kur tat pirmiausia reikia rasti drausmingų adeptų? Abiejų akys nukrypo į kariuomenę, į jaunos karininkus. Pričiupo mane. Numatę „auką“, prašydavo, kad juos supažindinčiau su ja, kad suvesčiau į kontaktą. Sakiau, kad galima, bet geriausia vieta „suėjimui į kontaktą“ esanti karininkų ramovė. „Puiku“, – atsakė abu nė kiek nesispardydami. Taip suvedžiau juos su ne vienu numatytu jaunuoliu. Pradžioje tie pasimatymai vyko karininkų ramovėje, o vėliau – plk. Romualdo Buroko bute. Abu amerikoniai nevengė nei smiškės⁹⁰, nei raudonavo, jei kalba kartais nukrypdavo į „riebesnę“ pusę, nors turiu pasakyti, kad jų kompanijoje laisvi anekdotai ar istorijėlės nelabai išsirutuliodavo.

Gimnazija klestėjo ir žydėjo. Mokiniu įstojo ir Julius Smetona, prezidento sūnus. Kol gimnazija buvo vedama Aukštikalnio ir Mešlio, tai viskas buvo labai demokratiška ir nekreipiamą dėmesio į mokinio kilmę, turtingumą, tėvų užimamą vietą. Su visais mokiniais buvo elgiamasi vienodai. Iliustracijai toks įvykis. Visa klasė buvo vedama į gamtos muziejų, kuris buvo netoli Rotušės aikštės. Klasę vedė t. Mešlys. Išėjus iš gimnazijos pastato, t. Mešlys pastebėjo Rotušės aikšte beslampinėjantį Smetoniuką su portfeliu po pažastimi.

- Smetona, kur eini?

- Namo, tėveli. Aš į muziejų eiti nenoriu.

- Grįžk į klasę ir padėk knygas. Visa klasė eina, tai ir tu privalai eiti su visais kartu. Tavo tėvas prezidentas, bet ne tu. Jokių išimčių čia būti negali. Visi mokiniai vienodi.

Labai nenoromis Smetoniukas nuėjo su visa klase.

Atsiradus daugiau vokiečių jėzuitų, mokyklos laikysena pradėjo keistis. Paastrėjo santykiai t. Kippo su t. Aukštikalniu ir t. Mešliu. Jie pagaliau nebeištvėrė nuolatinio nuomonių skirtumo ir sugrįžo į Ameriką. Amerikoje abu iškiilo kaip pedagogai. Vienas tapo koledžo (atitinka maždaug mūsų gimnaziją) direktoriumi, o antras kažkurio universiteto rektoriumi. Susirašinėjau su jais gana ilgą laiką, beveik iki mirties.

Naujų adeptų medžioklė irgi liovėsi. Buvo jie jau beveik pagavę vieną „žuvelę“ – ltn. Valušį. Kone įkalbėjo jį. Buvo persikraustęs net ir gyventi į jėzuitų na-

⁹⁰ Degtinė.

mus. Nelaimei, įsikišo ponias Smetonienė, kuri irgi buvo užmetusi akį ant jauno dailaus leitenanto, kuris tuo metu buvo prezidento adjutantas. Pavyko ponias Smetonienei jaunikaitį ištraukti iš vieno „tinklo“ ir įmesti „žuvelę“ į savo kibirėlį: jisai vedė Smetonos dukrą. Pradėjo Valušio kilti laipsniai ir pareigos. Greitai iškilo į genštabo pulkininkus. Būtų galbūt greitai pakilęs ir į generolus, tik tam kiek sukliudė greičiausiai gen. Raštikis, kitas p. Smetonos giminė, nes buvo artimas giminaitis Smetonos svainio p. Tubelio.

Nuo gimnazijos pradžios aš buvau tėvų komiteto pirmininkas. Kai į gimnaziją įstojo Smetoniukas, pirmininkavimą perleidau ponias Smetonienei, o aš likau jos „adjutantu“, komiteto sekretoriumi. T. Kippas turėjo daug sumanymų. Norėdamas gauti gimnazijai daugiau lėšų, sugalvojo įsteigti kinematografą. Kino įrenginiui pasiskolino pinigų, o man pasiūlė, kad vekselius arba pasirašyčiau, arba bent „žiruočiau“⁹¹. Paaiškinau jam, kad pasirašau tik tokius vekselius, kuriuos terminui suėjus galiu lengvai išpirkti. Kadangi tokioms sumoms apmokėti aš nei lėšų, nei galimybių neturiu, tat nuo pasirašymo arba *žiravimo* atsisakiau. Buvo tai pirma juoda katė, kuri šmėkštelėjo tarp mūsų. Tėvų komitetas ruošė įvairius labdaros vakarus neturtingiems mokiniams šelpti. Aš rūpinausi meno dalimi ir medžiodavau artistus, o mano žmona mobilizuodavo ponias paruošti ir paremti bufetą ir mugę. Tie vakarai pavyko gerai ir davė gerokai pelno. Pelnas buvo atiduotas t. Kippui. Aš paprašiau, kad man būtų duotas sąrašas sušelptų neturtingų mokinių, norėdamas vakaro pelną ir pelno rezultatus paskelbti spaudoje. T. Kippas tokio sąrašo man nedavė, o pinigus sunaudojo beveik išimtinai jėzuitų klierikų reikalams. Aš tuo pasipiktinau ir atsisakiau organizuoti kitus labdarybės vakarus. Mūsų santykiai, galima sakyti, visai nutrūko. Santykių nutrūkimas atsiliepė mano sūnui. Brandos egzaminų metu buvo specialiai sukiristas per lietuvių kalbos egzaminą. Spjovė jis tuomet į jėzuitų gimnaziją ir persikėlė į valstybinę „Aušros“ gimnaziją, kuri, p. Krikščiūno vadovaujama, buvo galbūt mokslo atžvilgiu geriausia gimnazija Kaune. Pagal lietuvių kalbą mano sūnus pasirodė klasėje esąs stipriausias ir niekad neturėjo žemesnio pažymio nei penketas. Su t. Kippu retkarčiais susitikdavau prezidentūroje, kur jis buvo labai dažnas svečias, o aš atsilankydavau tik oficialiuose priėmimuose, pvz., Vasario 16 d., Naujų metų dieną, prezidento vardinių proga ar pan. Viskas būtų nieko, bet demagogiškas ir hipokritiškas t. Kippo elgesys mano sūnaus širdyje įdiegė bedievybės sėklą, kuri ištarpo ir jos išrauti jau nesugebėjau. Dar vienas keistas reiškinys buvo susidaręs: slapta bedievybės ir komunizmo kuopelė geriausiai tarpo t. jėzuitų gimnazijoje. Keista, nes juk reikėtų manyti, kad tokios gimnazijos auklėtiniai turėtų itin sustiprintai jausti tikybą.

Beveik nuo jos atsiradimo pradžios priklausiau Vyrų apaštalavimo sąjungai, kurios pirmininku buvo lietuvis jėzuitas t. Jonas Paukštys. Bendradarbiau ir

⁹¹ Laiduoti.

„Žvaigždėje“. T. Paukštys stengėsi sutaisyti mane su t. Kippu. Paskyrė mane Vyrų apaštalavimo vicepirmininku. Tos pastangos nuėjo niekais, nes griežtai atsisakiau t. Kippą lankyti ar kviesti į savo namus. Tik jau tremtyje, jėzuitui t. Fulstui ir saleziečiui t. Petraičiui tarpininkaujant, atsinaujino mūsų bendravimas laiškais. Aš, gimęs karališko dvaro karališkame kumetyne, laikiau save esant irgi karališkos kilmės. Dėl to savinausi karališkas dorybes: atsakyti į kiekvieną man parašytą laišką, nepaisant, kas jį būtų parašęs. Tremtyje taip pat pagyvėjo mano korespondencija su kitais lietuviais jėzuitais, pvz., t. Bružiku Brazilijoje ir amerikiečiais „Žvaigždės“ redakcijoje.

JONKAITIS, kunigas. Ir kun. RINKEVIČIUS. 1919 m. pradžioje, kai pasklido šūkis „Tėvynė pavojuje! Gelbėkit, kas galit!“ daugelio gimnazijų auklėtiniai metė knygas, o paėmė ginklą. Taip pat ir kai kurie dvasinių seminarijų klierikai brevijorių pakeitė į šautuvą. Nemažas šio pasiryžusio gražaus jaunimo būrys pateko į 2-ąjį pulką. Tarp jų buvo ir du klierikai: Jonkaitis ir Rinkevičius. Abu jie stoji savanoriais, abu pavyzdingai atliko pareigą Tėvynei, abu ištvėrė per visas Nepriklausomybės kovas. Karams pasibaigus, šautuvus pastatė į kampa, atsisveikino su kariuomene ir vėl paėmė brevijorių. Sėkmingai baigė dvasines studijas ir buvo iššventinti į kunigus. Jonkaitis buvo skirtas kažkur netoli Lazdijų vikaru, bet gana greitai pakilo į klebonus. Kelis kartus kvietė mane aplankyti jo parapiją, bet niekaip negalėjau išsiruošti. Palaikiau su juo ryšį, kaip ir su daugeliu mano buvusių savanorių, tik laiškais. Rinkevičius, praėjus trumpam laikui po iššventinimo, tapo aviacijos kapelionu, o vėliau buvo paskirtas Raudondvario klebonu. Vykdamas į tremtį atsisveikinau su juo, nes Raudondvaryje praleidau pirmąją tremties kelio naktį.

KAREVIČIUS, Pranciškus, vyskupas. 1918 m. gruodžio mėn. atvykęs į Kauną organizuoti 2-ąjį pulką, pirmiausiai pradėjau lankyti žinomas mūsų figūras, kurios galėjo man tame darbe padėti. Nuėjau į katedrą pas vysk. Karevičių. Vilkėjau seną rusišką milinę, ant galvos turėjau užsimaukšlinę karakulinę papachą⁹². Vyskupas pažiūrėjo į mane su įtarimu ir iš pradžių kalbėjo labai atsargiai. Tačiau kalbantis ledai ištirpo ir išsiskyrė kaip du geri seni pažįstami. Nusiuntė jis mane pas prel. Krupavičių ir prof. Dovydaitį. Mane jis palaimino ir pažadėjo visokeriopą pagalbą. Taip jis užsidegė Lietuvos kariuomenės atgijimu, kad kai susiorganizavo pirmas savanorių priėmimo biuras, jis kiekvieną dieną atsilankydavo biure ir išbūdavo mažiausiai bent valandą. Specialiai jam kampu tyje pastatėm kėdę. Sėdėjo jis, žiūrėjo ir gėrėjosi atvykstančiais savanoriais, nuolatiniu klegesiu ir linksmumu. Daug savanorių atvyko rogutėmis. Atrodė, kad vyksta į atlaidus, o ne į mirtiną kovą už Tėvynę. Persikėlus mums į Panemunę, negalėjo, aišku, mus kiekvieną dieną lankyti, bet kiekviena proga teiravosi, kaip mums sekasi ir džiaugėsi, kai sužinodavo, kad mums klojasi stebuklingai.

⁹² Aukšta vyriška kailinė kepurė (rus.).

Kai buvau laikomas karo ligoninėje⁹³ 1919 m. pradžioje, jis man atsiuntė turtingą Velykų stalą. Tokius stalus man dar atsiuntė 2-ojo pulko karininkai ir kariai, prel. Olšauskas ir karo ligoninės viršininkas. Tokių Velykų niekad neturėjau nei prieš tai, nei po to. Paskubėjau vyskupui ir kitiems padėkoti už tokią staigmeną. 1929 m. vysk. Karevičius buvo pakeltas į tituliarinius arkivyskopus ir uždarytas, t. y. internuotas, marijonų vienuolyne Marijampolėje. Kaip tik tų metų Velykoms buvau kviestas į Marijampolę pas agr. Budrį. Tuoj po rezurekcijos žmona ir aš nuskubėjome pas vysk. Karevičių į vienuolyną nešini milžinišku tortu, kuriame buvo įrašyta: „Kaliny 1919 – kaliniui 1929“. Ganytojui akyse pasirodė ašaros. Negalėjo pradžioje ištarti nė žodžio. Tik kiek atsipeikėjęs pakėlė mus, nes abu su žmona klūpojome ir laikėme jo rankas. Pasikalbėjome labai nuoširdžiai, prisiminėme senus laikus. Išėjau vizituoti kitus pažįstamus marijampoliečius. Kadangi jų apščiai turėjau, tai vizitai užsitęsė dvi ar tris valandas. Kai grįžome atgal pas agr. Budrį, mūsų laukė staigmena: garbingiausioje vietoje prie stalo sėdėjo gerbiamas ganytojas ir laukė mūsų. Kol buvome Marijampolėje, kiekvieną dieną ar jis, ar mes aplankydavome ganytoją ar jis aplankydavo mus. Po to jau nebeteko daugiau su ganytoju susitikti. Akyse visad man stovėjo jo figūra. Vis tardavaus matęs jį tokį, koks mums pasirodė Kauno Rotušės aikštėje pirmosios savanorių priesaikos metu.

Vysk. Karevičius buvo šviesi, tauri asmenybė. Buvo žemaitis, didelis patriotas lietuvis. Kai Lietuvą vizitavo didelis lenkų draugas ir gynėjas, apaštališkasis vizitatorius monsinjoras Ratti, vysk. Karevičius gana smarkiai su juo susikirto politiniais, itin lenkus liečiančiais klausimais. Kadangi vysk. Karevičius pasirodė esąs geresnis bažnytinės teisės žinovas nei msgr. Ratti, tai pastarasis turėjo nusileisti. Išvyko jis iš Lietuvos vis dėlto su užslėptu pykčiu tiek lietuviams, kaip ir jų vyskupui, kuris geriau už jį žinojo bažnytinę teisę ir nešunuodegiavo prieš Vatikano politikierius. Kai msgr. Ratti tapo popiežiumi Pijumi XI, tai greičiausiai prisimindamas savo anuometinį fiasco, nors ir pakėlė vysk. Karevičių į arkivyskopus, bet kartu uždarė jį į vienuolyną. Bent tokiu būdu popiežius atsilygino lietuviui vyskupui už jo nesilankstymą prieš lenkų hierarchų užmačias. Įdomu, gal ir Pijus XI laikėsi nuomonės, kad Viešpats Dievas supranta kiek lotyniškai, bet šiaip tai kalba tik „po polskiemu“⁹⁴, o kitų kalbų, itin kažkokių chlopų litvomanų⁹⁵ kalbos, visiškai nežino. Mūsų politinėje istorijoje vysk. Karevičiaus vardas, kaip ir kitų dviejų garsių marijonų – vysk. Jurgio Matulaičio ir vysk. Pranciškaus Bučio, turėtų būti įrašyti auksinėmis raidėmis.

⁹³ Turima omenyje 1919 m. vasario 24 d. krašto apsaugos ministro M. Velykio įsakymas dėl nepaklusnumo vadovybės įsakymams „Sergantį karininką Glovackį pasiūsti ligoninėn Raudonojo Kryžiaus Kaunan“ – *ats. red.*

⁹⁴ Lenkiškai.

⁹⁵ Lietuvių muzikas.

KASPARAVIČIUS, kunigas. Susipažinau su kun. Kasparavičiumi, kai kartą atostogaudamas Šlapaberžyje su Kvinta nuvykau į Paberžę. Kasparavičius čia klebonavo. Mane pasitiko vėliavomis išpuošta klebonija. Kai paklausiau, ką tai reiškia, jis man paaiškino:

- Tavyje šimtas velnių sėdi. Geriau tat iš kalno juos pagerbti, nei kad vėliau likti kitų užpakalyje.

Vėliau jis buvo perkeltas į Radviliškį. Visados, kai važiuodavau per Radviliškį, turėjau būtinai jį aplankyti. Visad buvau labai nuoširdžiai ir maloniai priimamas ir be dviejų dienų negalėdavau išsprukti. Jis man ir parodė tą didelį gražų medinį kryžių, kurį buvusio klebono Sarapo vadovaujamos Radviliškio davatkėlės pastatė mano „garbei“. Kalbėdamas apie kovas su bermontininkais įrodžiau kai kurioms Radviliškio davatkėlėms, kad netinka ieškoti sužadėtinų tarp priešų.

KAZLAUSKAS, kunigas. Nedaug ką galiu papasakoti apie kun. Kazlauską. Susitikdavau su juo per atlaidus Jiezne ir Užuguostyje ar važiuojant per Kalvius, kur jis klebonavo. Parapija neturtinga, klebonas senyvas, tat ir klebonija buvo skurdi, beveik sulindusi į žemę. Aplinkui kleboniją buvo didelis puikus sodas. Šis sodas ir Kalvių ežero žuvelės maitino kleboną. Buvo jis labai gyvas ir nepaprastai vaišingas. Kam nors atsilankius, tempdavo jis viską, ką turėjo geriausio: „šimtametį“ labai skanų džiovintą sūrį ir butelį velnio skystymėlio. Parapijiečiai, jo paties ir kaimyninių parapijų, vadindavo jį „batka duch von“⁹⁶. Kodėl? Mat jis iš viso teturėjo vieną taurelę, klebonišką. Taurelės kojelės pastovas buvo numuštas taip, kad jos pastatyti negalėjai, o turėjai rankose laikyti. Pripildydavo jis tą klebonišką sklidinai ir ragindavo:

- Na, panie, duch von! Išgerk greičiau, nes kiti eilės laukia.

Taigi, kai tokią klebonišką išmaksi vienu ypu, tai tikrai, tik „duch von“, nes jei tik prieš tai neįkvepi oro, tai tau užima kvapą ir gerokai žiopčiosi, kol tą kvapą atgausi.

Parapija labai neturtinga, tai atlaidų neruošdavo, nes neturėjo iš ko, bet jei važiuodamas pro šalį neaplankysi „batkos duch von“, tai būtų „smertelnas griekas“⁹⁷. Dabar tikriausiai jau rojuje šv. Petras ragina:

- Na, klebonėli, duch von, kiti laukia!

KLIMAITIS, Pranas, majoras. Norint prisiminti Klimaitį, tenka nusikelti į 1904–1905 metus. 1904 m. rudenį aš stojau į Vilniaus karo mokyklą. Kartu su manim į karo mokyklą stojo vilnietis lietuvis Juozas Sapkauskas. Jisai supažindino mane su keliais Vilniaus lietuvių veikėjais. Pirmiausia supažindino jis mane su Valentino Urbanavičiaus šeima, kuri gyveno Vilniaus priemiestyje „Nowy Swiat“ (Naujasis pasaulis). Gyveno jie gana nuošaliai, tat jų namuose rinkosi visas lietuviškas pogrindis, kuriame dalyvavo ir Urbanavičiaus abu sū-

⁹⁶ Tėvas siela lauk (rus.).

⁹⁷ Mirtina nuodėmė.

nūs bei trys dukros. Kartu su Sapkausku ir manimi čia lankydavosi kariūnas⁹⁸ Pranas Liatukas, kuris buvo jau 28 ar 29 metų amžiaus ir todėl visų buvo vadinamas „dėdė“. Taip pat su mumis kurį laiką šį pagrindį lankydavo panevėžietis kariūnas Vytautas Didžiulis, bet kažkas jį išdavė ir įskundė, todėl jis buvo iš karo mokyklos išmestas ir ištremtas iš Lietuvos. Nepriklausomybės pradžioje susitikau su juo trumpai Panevėžyje. Urbanavičiūtės: Zosė, Kazė ir Bronė buvo viena už kitą malonesnės ir gražesnės. Man į akį krito vyriausioji, Zosė, juodbruva, bet kokiais penkeriais metais už mane vyresnė. Prie Kazės it gaidys sparną suko Sapkauskas, o prie jauniausios meilinosi „dėdė“ Liatukas. Tęsėsi taip viskas gerai iki „mėsėdžio“. Kaip tai meiliai gatvėje besišnekučiuojant su Zose, šioji pakvietė mane Užgavėnėms.

- Kas bus, – paklausiau galvodamas apie svečius ir patiekalus.

- Mano vestuvės su Klimaičiu, – atsakė.

Mane, įsimylėjusį į Zosę iki ausų, kaip perkūnas trenkė. Griebiausi už durtuvo, bet Zosė paspruko. Pasikalbėjimas vyko netoli katedros. Na, tai argi vysis gatvėje besprunkančią pana, kuri atmetė tavo karštą jaunatvišką meilę? Klimaičio nepažinojau. Girdėjau tik, kad buvo mokytoju lietuvių mokykloje, kurios vienu iš steigėjų buvo p. Urbanavičius. Vėliau, 1905 m. susirinkus Didžiajam Lietuvių Seimui, Klimaitis buvo vienu iš trijų sekretorių. Aišku, Urbanavičių namuose Užgavėnėms neatsilankiau, o išvažiavau į Gardiną aplankyti mano bičiulius ir mokytojus ponus Bieganskius, Mlynovskius ir Pšedvorskius. Apmaudui apirimus – jaunystėje meilės žaizdos greitai gyja – vėl pradėjau lankyti pagrindį ir tuo pačiu Urbanavičių namus.

Su buvusią simpatija p-le Zose, dabar jau Klimaitiene bei motina poros vaikų, vėl susitikau Nepriklausomoje Lietuvoje, Kaune, Karininkų ramovėje. Čia tat pirmu kartu ir pamačiau, ir susipažinau su jos vyreliu mjr. Klimaičiu. Supažindinau juos su savo žmona. Kartu suvalgėme neblogą vakarienę su skystais priedais, nes, pasirodė Zosiutė ir Pranas nuo skystymėlio „nesipurtė“. Taip atsinaujino pažintis su Zose ir tęsėsi iki jos tragiškos mirties, kuri įvyko prieš pat bolševikams užplūstant Lietuvą. Ji įkrito į šulinį ir prigėrė. Pikti liežuviai tvirtino, kad ji pati metėsi į šulinį, bet aš nebuvau linkęs tuo tikėti, nes Zosė buvo gana gyva ir gyvenimą mylinti moteris. Kai kartais jie eidavo pas mus ar mes pas juos lydėdami vieni kitus, ji man pasakydavo, kad gailisi, jog mane buvo atstūmusi. Buvo tai greičiau savos rūšies mandagumo pareiškimas, o ne tikrovė, nes Pranas, nors ir savotiško būdo ir kiek linkęs prie stikliuko, buvo labai rimtas žmogus. Buvo jis labai gabus žurnalistas, itin feljetonų ir atkarpų srityje. Tas mane ir paskatino jį pakviesti talkon į „Tautos valią“. Labai apgailėstavau, kad po gruodžio 17 d. perversmo jis nepanoro grįžti į kariuomenę ir nepriėmė mano siūlymo užimti Saugumo departamento vicedirektoriaus vietas. Norėjo

⁹⁸ Turėtų būti junkeris, nes kariūnai – tik Lietuvos karo mokyklos auklėtiniai – *ats. red.*

mat būti laisvas paukštis. Bendradarbiavo „Ryte“, o vėliau „XX amžiuje“. Už savo feljetoną apie „Rytų“ šalies valdovą Antanualą ir šiojo numylėtą žmoną Sifialą kuriam laikui pateko į Varnių „kacetą“. Po Zosės tragedijos neilgai teišsilaikė ir Pranas, bet mirė natūralia mirtimi po ilgos ir sunkios ligos.

KORZONAS, Povilas, kunigas. Keliolika kartų jau minėjau jį anksčiau, tat nesileisiu į smulkmenas. Tepridėsiu tik liūdną pabaigą. 1940 m. birželio pradžioje vykau į Vyrų apaštalavimo šventę Joniškyje. Čia besisvečiuojant pas kun. Korzoną, per radiją pasiekė mus žinia: prez. Smetona pasitraukė į užsienį: valdžią perėmė min. pirm. Merkys; raudonoji skarmalių armija perėjo Lietuvos sieną. Likome lyg stabo ištikti, lyg perkūno trenkti. Nors šventės programą išpildėme, bet visų ūpas buvo prislėgtas. Kadangi vilkėjau generolo uniformą, tai nebuvo patartina vykti į Kauną šitaip apsirengus. Kun. Korzonas davė man savo švarkelį bei kelnes ir taip apsivilkęs išvykau. Vykstant iš Joniškio į Šiaulius, jau pamačiau Mintaujos plentų Latvijos linkui slenkančias raudonųjų tankų voras.

KRUPAVIČIUS, Mykolas, prelatas. Kuris lietuvis, senas ar jaunas, nėra girdėjęs prel. Krupavičiaus pavardės? Gal tik koks žinduklis kūdikis, kuris dar nei vaikšto, nei kalba. Nors ir rusiška miline bei turkestaniška papacha ant galvos apsitašęs, 1918 m. gale prisistačiau pas prelatą (anuo metu dar kunigą), vysk. Karevičiaus rekomendacinis laiškas man plačiai atvėrė duris ir prelatas nežiūrėjo į mane įtartinais, lyg kad būčiau koks bolševikas. Jis pirmasis man ir suteikė realią paramą tveriant savanorių kariuomenę Kaune. Suorganizavo jis puskapį jaunuolių ateitininkų abiturientų bei studentų, kurie turėjo būti šaukliai, propagandistai. Jie turėjo važinėti visur, rinkti savanorius ir gabenti juos į Kauną, į 2-ąją pulką. Padėjo surašyti ugningą proklamaciją-kvietimą. Sudarė jis ir propagandos štabą, kurio nariais buvo dr. Karvelis, p. Vainauskas ir neprisimenu, ar tai dr. Dielininkaitis, ar p. Leonas Račiūnas. To štabo pirmininkais buvo pats prelatas ir prof. Dovydaitis. Jie savo darbą puikiai atliko. Plūdo savanorių būriai. Nuo kovo 1 d. galima buvo jau „demobilizuoti“ šį propagandos štabą. Propagandistai buvo įtraukti į pulką kaip savanoriai ir skirti į Puskarininkų mokyklą. Susitvėrus karo mokyklai, kai kurie šių jaunuolių perėjo į ją. Galima sakyti, kad karo mokyklos pirmosios laidos bent trys ketvirtadaliai buvo jaunuoliai ateitininkai.

Mano santykiai su prel. Krupavičiumi visada buvo geri ir nuoširdūs. Nors aš visad buvau ir esu krikščionis, praktikuojąs katalikas, bet niekad nepriklausiau krikščionių demokratų partijai, kurios lyderiu buvo kilnysis prelatas. Tas nekludė mūsų santykiams ir jis visad būdavo su manimi labai malonus, ar tai būdamas žemės ūkio ministru, ar politiniame klube, ar klebonu Suvalkų Kalvarijoje.

Pasakojama, kad kai prel. Krupavičius baigė mokslus Tulūzoje (Toulouse) ir grįžo į Lietuvą, tai Garliavos klebonas, dek. Račiūnas, dėjo visas pastangas gauti Krupavičių vikaru. Vysk. Karosas, atsiklausęs Krupavičiaus, taip ir padarė. Atvykus naujam vikarui į Garliavą, Garliavoje buvo įsteigtas dar vienas polici-

jos punktas specialiai saugoti garsųjį vikarą. Turėdamas tokį garbingą ir veiklų vikarą, dek. Račiūnas sumanė kiek paatostogauti. Kaip tik tuo laiku mirė vienas stambus turtingas ūkininkas. Giminės paprašė vikaro, kad velionį palaidotų kuo iškilmingiausiai (kaip Lazdynų Pelėdos Triuš-Triuševičių). Vikaras pasiūtikio velionį prie bažnyčios durų, pamaldas atlaikė kuo kukliausias ir išlydėjo vėl tik iki bažnyčios durų. Velionio giminės labai pasipiktino. Kaip tyčia, tuo pačiu metu mirė kažkoks vargšas ubagas, gyvenęs Garliavos pakraštyje. Vikaras nuvyko iki velionio lūšnos, iškilmingai atlydėjo jį į bažnyčią, uždegė visas žvakes, atlaikė puikias pamaldas ir iškilmingai nulydėjo mirusį į kapus. Grįžus klebonui, turtingojo giminės įskundė vikarą. Klebonui paklausus, kaip ten buvę su tomis laidotuvėmis, vikaras atsakė:

- Matai, klebone, Dievo teisme gobšiam turtuoliui nė smilkalai nepadės, o elgeta bus iškeltas, kaip tai ir evangelija nurodo. Kadangi aš esu vargšas nusidėjėlis, tai nutariau užbėgti ateičiai už akių: tas vargšas galbūt užtars ir už mane kokį žodelį pas Dievulį.

Toks vikaro elgesys galėjo, ko gero, atbaidyti stambius ūkininkus nuo didesnių aukų davimo, tat suprantama, sukėlė klebono nepasitenkinimą ir jis pradėjo prašyti ganytojo, kad šis atpalaiduotų jį nuo tokio vikaro. Vysk. Karosas Krupavičių iškėlė klebonu į Veiverius. Veiverių bažnyčia buvo apleista, šventorius neaptvertas, klebonijos nebuvo. Naujasis klebonas sukviėtė parapijiečius, pasiūlė jiems, kad išrinktų komitetą ir kad patys imtųsi darbo. Veiveriai stovi prie plento, kuriuo važiuoja ir nemažai užsieniečių, tat negražu afišuotis apleista vietove. Bažnyčios vidus buvo gražiai atnaujintas, aplinkui šventorių iškilo nauja tvora, išdygo mūrinė klebonija su butais klebonui ir vikarui. Ganytojas, matydamas tokį progresą nusmukusioje parapijoje, nutarė Krupavičiaus sugėbėjimams duoti geresnę dirvą ir paskyrė jį klebonu į Kalvarijos parapiją, kuri turėjo keturis vikarus. Sutikęs mane kartą Laisvės alėjoje Kaune, jis man pasakė:

- Klausyk, generole, esi Vyrų apaštalavimo centro valdybos vicepirmininkas, malonėk tat atvykti į Kalvariją su paskaita vyrams, – ir nurodė datą.

Prelato žodis man visada buvo šventas. Skirtą dieną nuvykau. Po paskaitos, vaišių metu, paklausiau prelato, kaip jam čia sekasi.

- Juk žinai, mano kuklius reikalavimus gyvenime. Čia aš ilsiuosi. Turiu keturis vikarus, tat visas pareigas išskirsčiau jiems. Jie jauni, taigi gali mane pavaduoti ir už mane padirbėti. Aš pats atostogauju. Vienam vikarui pavedžiau tvarkyti ir vesti ūkį: ką jis duoda, to man pakanka.

Prel. Krupavičius yra labai kukli asmenybė. Su pinigais reikalo neturėjo ir nemėgo tokių reikalų turėti. Nemėgdavo ir paprastai atsisakydavo nuo visokių pagerbimų, puotų. Nekalbėsiu nieko apie jo atliktą žemės reformą. Te istorikai tai padaro. Ši reforma – vienintelė visame pasaulyje – buvo be galo progresyvi, net

revoliucionieriška. Ji iš šaknų pakirto sulenkėjusią dvarininkiją, išardė antilietuviškus ekonominės stagnacijos židinius, gražino žemę ją tikrai mylintiems bei dirbantiems Lietuvos sūnams, užkirto kelią žydiško kacapinio kraugeriško komunizmo plitimui. Sakyčiau, kad ši reforma sudarė pagrindą visam mūsų tolesniam žaibiškam, stebėtinam progresui. Aišku, pradėjus reformą vykdyti, pasipylė skundai žemaičių vyskupui. Skundai pasiekė net Romą. Kuo tik nekaltino žemės reformos sumanytoją. Nesidrovėjo apkaltinti Krupavičių esant komunistu (iki kokio absurdo prieinama!). Visa byla atsidūrė kurijos dvasiniame tribunole. Šis iki panagių išnagrinęjęs nerado, kad reforma būtų priešinga tikybai, taip pat ir jos autorius, kaip kunigas, esąs be dėmės.

Reformos vykdymo metu pasitaikydavo ir kuriozų. Kažkoks lenkiūkštis ar ruspalaikis, savininkas aukšto titulo bei didžiulių apleistų žemės plotų, pavarde, rodos, Naryškinas, Šyskinas ar kitoks -yškinas, alindavo savo dvarus iki kraštutinumo, bet išplėstus iš žemės pinigų gabendavo į Berlyną, Paryžių, Londoną ir ten juo pragirtuokliaudavo, pralėbaudavo su mergomis: savam kraštui – špyga. Buvo jis tolimas anglų karaliaus giminaitis. Per vieną Buckinghamo ar kitokiuose rūmuose oficialų priėmimą, kuriame dalyvavo ir Lietuvos atstovas, anglų karalius prisiartino prie jo, pradėjo šnekučiuotis (kokia garbė!) ir tarp kitko pasakė:

- Girdėjau, kad ten pas jus daroma kažkokia žemės reforma ir skaldomi dvarai. Ponas X-iškinas, mano giminaitis, turi ten dvarų. Žiūrėkite, nenuskriauskite jo per daug, – ir saldžiai šyptelėjo mūsų atstovui.

Atstovas, aišku, apie pokalbį su karaliumi informavo Užsienio reikalų ministeriją. Nors p. X-iškinas, pritaikius žemės reformos įstatymą, neturėjo jokių teisių į lengvatas, bet dėl anglų karaliaus užtarimo gavo dvigubą centrą, o už likusias žemes – piniginę kompensaciją. Tiek kompensaciją, tiek ir centrus, aišku, praūžė užsieniuose: Lietuvos žemės krauju pasinaudojo užsienio tituluotos kekšės. Kai liečia asmeninę ar kokios (net neaiškios) giminės gerovę, kišenę, anglų karalius nesidrovi elgtis lyg vaizbūnas⁹⁹, kuris ir nuo ubago nuims paskutinius suplyšusius marškinius, jei tik šie duos jam asmeninio pelno kokį pensą.

Žemės reforma daugelį apdalino sklypais, ūkeliais, net malūnais ir dvareliais, tik apie save patį Krupavičius užmiršo. Daugeliui jo priešų, ypač liaudininkų, galima prikišti jų ypatingą godumą ir savanaudiškumą, prel. Krupavičiui, bangu, ar kas išdrįs primesti savanaudiškumą.

Paskutinį kartą Lietuvoje susitikau ir ilgokai kalbėjau su prel. Krupavičiumi prieš pat jo išvežimą į Vokietiją. Mat jis, dr. K. Grinius ir, rodos, prof. Aleksa pasirašė okupantams vokiečiams labai nemalonų memorandumą, kuriame buvo išvardytos visos Lietuvoje daromos nacių niekšybės. Pokario laikais tremtyje

⁹⁹ Pirklys.

vedu su juo gana plačią ir dažną korespondenciją. Saugau jo laiškus kaip istorinę medžiagą.

KRYŽANAUSKAS, Povilas, kunigas. Susipažinau su juo, kai jis buvo paskirtas 2-ojo pulko kapelionu. Pulko karininkai jį pamėgo. Vienas kitas, kiek nuo tikybos praktikos atsilikęs, grįžo į tiesų kelią matydamas šio kunigo pavyzdinę gyvenimą. Pradžioje dar bandė jį sugundyti taurele ir kortomis, bet kapelionas gundytojus ramovėje atvedavo prie bufeto, užsakydavo jiems taurelę, kitą, apmokėdavo, o pats nė nepauostydavo. Tokiu mandagiu elgesiu kapelionas greitai nuveikė gundytojus ir šie paliko jį ramybėje. Buvo jis labai rimtas, pamaldus ir be galo geros širdies žmogus. Prie askezės linkusiam kunigui pulkas ne vieta, tat netrukus buvo perkeltas kapelionu į Pažaislio vienuolyną. Ten aš jį dažnai aplankydavau, dažniausia gegužės ir birželio mėnesiais. Pasišnekučiuodavome valandžiukę, padiskutuodavome. Taip tęsėsi iki tremties. Vykstant ūmai į tremtį neteko net ir atsisveikinti su juo.

KVEDARAS, Pranas, pulkininkas, veterinarijos gydytojas. Gen. Bulotai išėjus į atsargą, karo Veterinarijos skyriaus viršininku buvo paskirtas plk. Kvedaras. Čia tat ir suėjau su juo tarnybiniais reikalais, o vėliau ir susibičiuiauvome. Per keletą metų taip susidraugavome, kad jis su žmona ir aš su žmona dažnai lankydavomės vieni pas kitus. Turėjo jis namus – vilą Panemunėje, netoli dr. Basanavičiaus šilo. Dažnai tat pasinaudodavome grynų pušyno oru ir žiemos atsargai prisikvėpuodavome pušų ozono. Aš tik galėdavau atsirevanšuoti mineraliniu (sieros) vandeniui iš Šančių šaldytuvo, kuris buvo netoli mano vilos; jei šio pritrūkdavo, tai pakeisdavau jį „skaidriąja“. Bendradarbiavo jis su manimi dviejose charakteringose bylose, kurias jau papasakojau anksčiau: pirma buvo dr. Ingelevičiaus skundas dėl maitinimo arkliena, o antroji – dėl husarų maitinimo košerine mėsa. Mirė jį prieš pat pirmąją bolševikų invaziją. Vokiečių okupacijos metu jo našlė ištekėjo už mano kito didelio bičiulio, Šančių provizoriaus Žvirblio.

KVINTA, Mykolas, kapitonas. Mano „Babilono nelaisvės“ metu karo ligoninėje, komendantūra skirdavo man adjutantu vieną savo karininkų ar, tikriausiai sakant, angelu sargu, kurio pareiga buvo ne vien tik man asistuoti, bet ir mane saugoti, kad „nepabėgčiau“. Kartą tokiu angelu sargu buvo vienas 1-ojo pulko karininkas, kuris buvo nusiūstas į karo ligoninę pataisyti sveikatą, o kai pasveiko, nebuvo gražintas į pulką, bet paskirtas į komendantūrą. Buvo tai kpt.¹⁰⁰ Mykolas Kvinta. Jis buvo buvusio Birštono dvaro savininko Mykolo Kvintos sūnus. Baigęs Jiezno pradžios mokyklą, aš buvau paliktas mokytojo Smorigos, temokančio rusiškai, asistentu ir vertėju su pusanthro rublio alga per mėnesį. Įgavęs praktikos po metų gavau tokią pat vietą Birštone su tokia pat alga, bet su visu išlaikymu. Bedirbant Birštono mokykloje mane paviliojo keptėjas, konditeris ir virėjas, lenkas Vincas Tutlauskas, kad sezono metu (nuo ge-

¹⁰⁰ Tada – karininkas – *ats. red.*

gužės 15 iki rugpjūčio 15 d.) pardavinėčiau jo kepsnius ir kitus gaminius. Nuo parduotų prekių gaudavau 10 proc. komisinių. Už patarnavimą svečiams, pavyzdžiui, nunešimą pietų į namus, pagalbą virtuvėje (puodų ir lėkščių plovimas) ir pan., gaudavau visą išlaikymą: sriubos kiek nori, o mėsos ir kitko irgi sčiai. Per tuos tris sezono mėnesius uždirdau tiek, kad man pakako vieniems metams. Galėjau tat būti prie motinos ir tęsti mokslą rusų karininkams padedant. Dirbau sunkiai, nes norėjau kiek galima daugiau uždirti. Išstis dienas lakstydavau, tampydamas sunkius krepšius su Tutlauskio gaminiais. Todėl ištempiau rankų sausgysles ir ranka pradėjo džiūti. Laimei, tai buvo pastebėta pačioje pradžioje ir buvo kreiptasi į dr. Silvanavičių, brolių dail. Silvanavičiaus, kuris Jiezno bažnyčioje buvo nutapęs daug garsių paveikslų. Aš dail. Silvanavičiui, kai jis dirbo bažnyčioje, buvau savo metu padėjęs, t. y. nešiojęs dažus, valęs teptukus ir t. t. Tuo metu mane globojo Jiezno klebono kun. Narevičiaus sesuo. Silvanavičių šeima buvo Jiezno ir Birštono Kvintų giminės. Buvau tat Silvanavičiams pažįstamas, nes augau jų akyse. Dr. Silvanavičius elektrizacija ir kitais moderniais metodais mane pagydė, bet griežčiausiai uždraudė tampyti krepšius. Su širdgėla teko atsisveikinti su Tutlausku ir grįžti pas mamą. Tėvelis negyveno kartu su mumis, nes tarnavo pas p-lę Rajeckaitę Užuguosčio dvare. Panelei mirus, tėvelis grįžo atgal prie mūsų į Jiezną ir prie savo seno amato: buvo savamokslis kaimo ir dvaro „architektas“. Mirus senuoliui Ignui Kvintai, Birštono dvaras atiteko jo sūnui Mykolui, o Jiezno dvaras – sūnui Leonui. Mykolas Kvinta savo Birštono dvarą iškeitė su Kauno bajorų vadu von Müller į Šlapaberžės dvarą netoli Dotnuvos. Šio Mykolo Kvintos vyresnysis sūnus, irgi Mykolas, tapo rusų karininku. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, jis grįžo į Lietuvą, buvo mobilizuotas ir paskirtas į 1-ąją pulką, o vėliau, kaip jau minėjau, į komendantūrą. Jo jaunesnysis brolis Henrikas buvo sulenkėjęs ir buvo apkaltintas dalyvavimu POW (Polska Organizacja Wojskowa¹⁰¹). Kadangi Henrikas buvo vedęs latvę, tai spruko į Latviją ir ten įsikūrė. Kpt. Kvintos sesuo ištekėjo už lenko ir gyveno Lenkijoje.

Kpt. Kvintos atvykimas į karo ligoninę angelu sargu buvo man didelė staugmena. Kaip gyvas prieš akis man stoji Birštonas. Atrodė, kad kalboms ir atsiminimams nebus galo. Kvinta, hipochondrikas, pats sau įsikalbėjo, kad mudu buvome žaidimų draugai Birštone. Neneigiau jam to, nebuvo tikslo griauti žmogaus iliuzijas. Aišku, kad taip nebuvo, nes kas galėjo būti bendro tarp bandeles išnešiojančio vaikėzo ir didelio dvarponio sūnaus. Tik Marko Twaino romane galėjo sueiti princas ir elgeta. Taip ar kitaip, tiek Kvinta, tiek kitas mano adjutantas mjr. Tašlykas, Lietuvos totorius, reikė man didelę meilę ir stengdavosi visu kuo patarnauti. Šie abu, Kvinta ir Tašlykas, dažniausiai ir būdavo mano angelais sargais. Pasibaigus mano „Babilono nelaisvei“ ir grįžus man į pulką, mano

¹⁰¹ Lenkijos karinė organizacija (lenk.).

santykiai su Kvinta nutrūko.

Praėjo nepriklausomybės kovos, porą metų dirbau revizijos komisijos darbą, bet niekur neteko su Kvinta susitikti. Kai 2-asis pulkas buvo paskirtas į Dotnuvos parapiją, pulko štabas įsitaisė Šlapaberžės dvare. Buvau pakviestas į tradicinę Joninių šventę kaip pulko tėvas ir organizatorius. Tokiu būdu vėl suėjau į kontaktą su Kvinta. Dabar buvau jau nebe vien tik jo, bet ir jo brolio bei sesers nuolatinis vaikystės žaidimų draugas. Kvinta jautė prie manęs didelį patraukimą ir norėjo arčiau su manimi susibičiulianti. Kvietė, kad atsilankyčiau Kalėdų, Velykų ir vasaros atostogų metu. Nuo Kalėdų atsisakiau, nes nuo tėvų, protėvių, su mamytės pienu įgijau įprotį Kūčias praleisti vien tik savo šeimos ratelyje. Velykoms ir vasaros atostogoms kvietimą priėmiau. Kai buvo vykdoma žemės reforma, prižiūrėjau, kad Kvinta, kaip Lietuvos karininkas, materialiai daug padėjęs 1-ajam pulkui, nebūtų per daug nuskriaustas. Buvo jam palikti visi dvaro pastatai ir dvaro centras, juoba kad Kvinta buvo taip pat agronomas. Vėliau išrūpinau jam dar ir Vyčio Kryžių be kardu. Jo žmona buvo paprasta berastė kaimietė. Gyveno su ja iš pradžių taip sau, susidėjęs, tik vėliau, pulko vado plk. Čapliko spaudžiamas, apsivedė. Tapusi legalia dvarininke, apsvaigo ir pasikėlė į puikybę, todėl dažnai pasielgdavo netaktiškai, o Kvintai po to tekdavo atsiprašinėti. Šlapaberžės dvare praleidau kelias puikias vasaros atostogas. Gamtos prieglobstyje galėdavau pailsėti nuo nervus dirginančio įtempto darbo ministerijoje. Mityba irgi susinormuodavo, nes kaimo maistas puikus, o alkoholio beveik kaip ir nevartojom. Apie Kvintą, taip kaip ir apie mane, buvo susidaręs garsas, kad taurelės pro šalį nepraleidžia, o priešingai, gerokai nugeria. Vienų tokių atostogų metu, turėdamas kažkokių reikalų, atvykau į Kauną. Geležinkelio stotyje Kaune susitikau su vienu pažįstamu.

- Tai kur, Vincai, atostogauji? – paklausė manęs.

- Pas Kvintą, Šlapaberžės dvare, – atsakiau.

- Na, tai jau turbūt ir nugeriate! – užtvirtino pažįstamas.

Pasakyti jam, kad net butelio nematėme, kad degtinės nė kvapo neužuodėme, tai nepatikės. Glovackis ir Kvinta juk žinomi kaip nutraukia. Tat atsakiau jam:

- Žinai, tamsta, neapsirikai. Nutraukiame. Kiekvieną dieną, reguliariai: butelį pusryčiams, butelį pietums ir butelį vakarienei. Tai jau norma. Tačiau jei atvyksta svečių, tai tenka normą viršyti.

Palikau pažįstamą stotyje stovintį išsižiojusį ir nežinantį, patikėti ar nepatikėti. Jei apie tave jau yra susidaręs garsas, tai to užginčijimas nebus patikėtas. Geriausia tokiu atveju yra keleriopai perdėti, nes toks išpūstas perdėjimas sudrebina stipriausius, dažniausia niekuo nepagrįstus įsitikinimus.

Atostogaujant Šlapaberžės dvare, mane lankyti atvykdavo pažįstami, kurie gyveno kaimynystėje. Pirmasis visad apsilankydavo Dotnuvos akademijos rek-

torius prof. Matulionis. Mano santykiai su juo buvo labai nuoširdūs iki pat jo mirties. Atvykdavo Kėdainių dekanas kun. Pranckietis; Kalnaberžės mažamečių nusikaltėlių kolonijos direktorius kun. Jonaitis, buvęs 3-iojo pulko kapelionas; Paberžės klebonas kun. Kasperavičius; Vensgalio Gasčiūnų dvaro savininkas Goscevičius – kadaise Lietuvos bajoras Gasčius. Šio pastarojo viena duktė iškėjo už lenkų laikraščio „Dziennik kowienski“ redaktoriaus p. Salmanavičiaus. Kita duktė po ilgų meilikavimųsi iškėjo už inž. Vyšniausko, bet po vestuvių išėjęs iš bažnyčios abu nuėjo į priešingas puses, tad ir katalikų bažnyčia davė jiems visiškai persiskyrimą. Jo sūnus Tadas pasidavė azartiniam lošimui ir gėrimui, dėl ko visiškai nusmuko. Goscevičiui mirus, Gasčiūnų dvaras pateko į kitų rankas. Nauju savininku tapo mano pažįstamas plk. Stepanavičius, kurio brolio ūkis ribojosi su Gasčiūnais. Atsilankydavo irgi Dotnuvos klebonas ir Dotnuvos geležinkelio stoties viršininkas. Atvažiuodavo tolimesni kaimynai, pvz., Babtų dvaro savininkas Antanas Vainauskas ir jo brolis Jaroslavas Vainauskas. Kai būdavau Surviliškėse, visad apsilankydavau pas p. Jaroslavą. Dvaro „rūmai“ buvo vieno aukšto, pastatyti iš šimtamečių sienojų. Prieš namus augo didžiulis plačiašakis storakamienis, keliolikos šimtų metų senumo ąžuolas, vadinamas „devaičiu“. Šio „devaičio“ papėdėje buvo dar didžiulis akmuo, matyt, altorius iš tų laikų, kai ąžuolo paunksmėje lietuviai garbino Perkūną. Greičiausiai panašaus „devaičio“ reginys inspiravo lenkų rašytoją Rodziewiczówną parašyti romaną „Devaitis“. Dažnai Šlapaberžės dvare apsilankydavo kaimynas p. Karnavičius, brolis kompozitoriaus, operų „Gražina“ ir „Radvila Perkūnas“ ir kitų kūrinių autoriaus Jurgio Karnavičiaus, kuris mano sūnų Gediminą laikė labai talentingu muzikos kūrybai ir mokė jį kompozicijos.

Susidarė tradicija Mykolines švęsti Šlapaberžėje. Ne vien tik Šlapaberžėje, bet ir Gasčiūnuose, mat Goscevičius irgi buvo Mykolas. Tokiu būdu rugsėjo 29-ąją Šlapaberžėje, o rugsėjo 30-ąją Gasčiūnuose būdavo didelės puotos, laikantis senų tradicijų, panašių į aprašytąsias Mickevičiaus „Pono Tado“ poemoje.

Šlapaberžės dvaras buvo senas, kokių 250 ar 300 metų senumo. Koriko Muravjovo laikais dvaro savininkas už dalyvavimą 1863 m. sukilime buvo ištremtas, dvaras konfiskuotas. Už „nuopelnus“ Muravjovas šį dvarą dovanojo savo kanceliarijos viršininkui von Müllerui. Pastarojo palikuoniai, kaip jau minėjau, prieš I pasaulinį kartą išsikeitė jį į Birštono dvarą. Kaip kiekvienas senas, padorus, save gerbiąs dvaras, taip ir Šlapaberžės, turėjo vaiduoklį. Nakties metu, itin vidurnaktį, kažkas vaikščiodavo didelėse senose salėse, menėse. Girdimi buvo žingsniai, dejavimai, bet paties vaiduoklio nematyti. Buvo tai viena iš prižasčių, kodėl Mülleriai savo dvarą keitė su Kvintomis. Kvintoms įsikrausčius, vaiduokliai dar labiau pagyvėjo. Kpt. Kvintos tėvas, labai stiprus ir narsus vyras, vaiduoklio nebijojo, bet nutarė jį pagauti. Kelias naktis budėjo rūmų viduje, bet nieko nepesė: žingsniai ir dejavimai aidėjo tuščiose salėse, bet paties vai-

duoklio nė šnypšt. Nutarė pasaugoti iš lauko pusės. Tikrai, šiuo sykiu neapsivylė. Pamatė kažkokią baltą būtybę, kuri ėjo aplinkui rūmus. Vaiduoklis turėjo ilgą pagalį, ant kurio galo buvo užmaukšlinta didelė vyža. Šia vyža vaiduoklis reguliariais intervalais tapseno į rūmų sieną. Tai ir buvo „vaiduokliški“ žingsniai. Kvinta patyliukais prisėlino prie vaiduoklio ir čiupo jį už apykaklės. Taip griebtas „vaiduoklis“ visai nevaiduokliškai suspiegė iš baimės. Pasirodė esąs vienas senesniųjų dvaro tarnautojų, kuris galvojo tokiu būdu išgąsdinti dvaro savininkus, atbauginti pirkėjus ir todėl pigiai įsigyti dvarą. „Vaiduoklis“ gavo ausų ir buvo išmestas. Pasibaigė vaiduokliai. Pasibaigė legendos ir pasakojimai. Gaila, kad toks neromantiškas buvo vaiduoklio galas.

Po Kvintos ir Kvintienės mirties Šlapaberžės dvarą nupirko inž. Morkūnas ir dvaro valdytoju, ekonomu paskyrė žydėlį: mat lietuvių agronomų nebuvo. O gal kas žino, gal ir pats Morkūnas galvojo duotis rabino apipjaustomas. Dar teko porą kartų pravažiuojant pro šalį pamatyti Šlapaberžės dvarą. Buvo apleistas, išdardytas. Net verkti norėjosi žiūrint į tokį šeiminkavimą. Bet argi žydui skaudės širdį, kad dar vienas, turintis tradicijų senovinis Lietuvos dvaras baigia nykti.

LUMBĖ, Mamertas, kunigas. Šančių parapija neturėjo bažnyčios. Klebonija gavo rusų Kauno tvirtovės karvelyno pastatus, o bažnyčia buvo skirtas mūrinių sandėlis. Niūrus tai buvo pastatas: ilgas kaip žarna, langai siauri, sienos netinkuotos. Žinai, sandėlis ir lieka sandėliu. Karinė įgula gavo netoli Panemunės tilto esančią medinę cerkvelę, kuri vis dėlto daugiau panėšėjo į maldos namus nei parapijos sandėlis. Kai Šančiuose Šaldytuvų gatvėje 5 įsigijau namus-vilą, kurią mano žmona pavadino „Rožių pilimi“, nes ji prisodino daug rožių, o vila turėjo bokštą, tapau Šančių parapijos nariu. Mane pričiupo parapijos klebonas kun. Mamertas Lumbė, didelis žemaitis, bet kiek mysoginas¹⁰², net gal ir mizantropas. Prašė padėti jam kaip nors sutvarkyti parapiją. Karvelyno pastatai ir sandėlis priklausė Krašto apsaugos ministerijai. Tiesiogiai perleisti parapijai karinio turto negalima. Pasitarus su Ministrų kabineto teisininkais, buvo tai atlikta aplinkiniais keliais. Pirmiausia specialiu įstatymu tie pastatai ir žemė, ant kurių jie stovėjo, buvo perleisti Žemės ūkio ministerijai. Šioji savo ruožtu perleido juos Kauno metropolijai, kuri juos galiausiai pavedė Šančių parapijai. Visa tai turėjo būti tinkamai išmatuota ir įkainota. Patariau ir įtikinau kun. Lumbę, kad besilankančių matininkų nepriimtų šiurkščiai, o priešingai, juos gražiai priimtų ir gerai pavaišintų. Reikėjo jam tai gerai išašmoninti, nes kaip minėjau, buvo jis kiek mizantropiškai nusiteikęs. Patarimo paklausė. Nuo kun. Dogelio gavo jis kažkokį vyną ar džiną, ar kaip kitaip vadinamą gėrimą, kuris buvo nepaprastai malonus gerti ir kurio 60 proc. stiprumo visiškai nesijautė. Šis „nektaras“ nuedavo į kojas, bet galvų nepaliesdavo. Tie vaišiniai išėjo klebonui į naudą, nes parapija gavo 150 kv. metrų daugiau, nei buvo numatyta pradžioje, o pastatai

¹⁰² Kvailelis (jidiš).

buvo įkainoti kur kas mažiau, nei jų tikroji vertė. Kai viskas buvo sutvarkyta, kun. Lumbė galėjo imtis kito projekto: pastatyti Šančiuose naują tikrą bažnyčią. Entuziastingai ėmėsi darbo ir naujoji bažnyčia pradėjo dygti. Visa tai reikalavo daug darbo, pastangų, energijos. Aš irgi rėmiau šį projektą kiek galėdamas – tiek juridškai, tiek ir finansiškai. Neteko vis dėlto kun. Lumbei išvysti užbaigtos bažnyčios, nes jo sveikata sušlubavo ir jis mirė darbams dar tik įpusėjus. Šančių bažnyčią sėkmingai baigė statyti kun. Lumbės įpėdinis kun. Antanas Sadauskas, kuris čia prieš tai vikaravo. Aš buvau geruoju su visais Šančių parapijos klerikais – tiek klebonais, tiek ir vikarais – kun. Lumbe, Sadausku, prof. Morkeliu, Benediktu Sugintu, Steponu Preikštu, Račiūnu. Pas juos rasdavau dvasinį poilsį, o jie dažnai atsigaudavo mano „Rožių pilyje“.

MALIAUSKAS, Antanas, profesorius, kunigas. Susipažinau su juo, kai ruošiausi leisti „Tautos valią“ 1926 metais. Profesorius buvo labai apsišvietęs žmogus, apologetas, autorius keliolikos tikybinių apsakymėlių, daug važinėjęs po užsienius, itin Šveicariją, didelis kovotojas su komunizmu ir jo satelitais. Jo sesutė Ona, jo šeimininkė, ir jis buvo dideli mecenatai mokslo siekiančio jaunimo. Linksmadvaryje turėjo didelę gražią vilą ir didelį puikų sklypą, kuriuos testamentu paliko benamius ir beturčius vaikus auklėjantiems tėvams saleziečiams. Ona Maliauskaitė buvo žymi knygnešė, nors ir neminima taip, kaip Bielinis; stebėtis tuo netenka, nes apie katalikus knygnešius – dvasininkus ar jų gimines paminima kažkodėl labai nenoromis, net visiškai nutylima, nebent jau buvo per daug ryškios ir žinomos asmenybės, pvz., kun. Sidaravičius, knygnešių tėvas, ar vysk. Valančius ir kiti panašūs. Apie Maliauskaitę niekur nebuvo užsiminta, kitaip sakant, pamiršta. „Tautos valią“ spausdinti apsiėmė „Šviesos“ spaustuvė, kur prof. Maliauskas turėjo svarų balsą. Kitos spaustuvės nedrįso „Tautos valios“ spausdinti, kadangi ji ryškiai ir griežtai puolė liaudies fronto vyriausybę. Bedirbant spaustuvėje p-lė Ona mus visad nusitempdavo į antrą aukštą, kur turėjo butą ir mus visu kuo vaišindavo. Niekad neišleisdavo mūsų alkanų, o dar žiūrėk, visiems įgrūsdavo lauknešėlius su maistu: ant kelio, vaikučiams. Savo patarimais ir pinigine parama profesorius buvo mums lyg tėvas, o p-lė Ona lyg motina. Tokie bičiuliški santykiai išsilaiškė iki pat jo mirties. Laidotuvėse neteko dalyvauti, nes tuo metu Lietuvą buvo užvaldę bolševikai ir aš slapščiausi. Su panele Ona santykius palaikiau iki išvykimo 1944 m. liepos mėn. į tremtį.

MIKUCKIS, Juozas, kapitonas. Baugu, ar rasis Lietuvoje pilietis, kuris nebūtų girdėjęs apie Nepriklausomos Lietuvos pirmąjį Kauno miesto komendantą, labai narsų, geros širdies, neblogą poetą kpt. Juozą Mikuckį. 1918 m. pabaigoje organizuojant 2-ąjį pulką, jį man įpiršo Vasario 16 d. Akto signataras p. Saliamonas Banaitis. Mikuckis tuo metu ėjo policijos vado pareigas. Įkalbėjau jį spjauti į policiją ir stoti į pulką, nes jau pirmo pasikalbėjimo metu pamačiau, kad tai buvo karys iš peties ir širdies ir labai mylįs savo Tėvynę. Dar 1917 m., kai

buvo leista rusų kariuomenėje organizuoti lietuviškus dalinius, jis Estijoje buvo pradėjęs organizuoti raitelių būrį, kurį galvojo išvystyti į eskadroną ar net į pulką. 2-ajame pulke skyriau jį ūkio dalies viršininku, nes jis buvo kauniškis, gerai pažinojo Kauno apskritį, kai tuo tarpu mes, likusieji, tik ką atvykę iš Vilniaus, Kauno visiškai nepažinojome. Jis tuoj surado kvartirmeisterį, tuoj suorganizavo ūkio dalies pradžią. Be to, suorganizavo ir 1919 metų pirmąjį Naujų metų sutikimą laisvame Kaune, ir tai ne bet kokį, o su poniom, panelėm, muzika, šokiais ir daina. Jau šio pirmo Naujų metų sutikimo metu vos neįvyko tragedija. Mat be gerų savybių, Mikuckis turėjo ir abejotinos vertės savybių: buvo labai pavydus (kas dėl moterų) ir labai ūmaus būdo. Jam pasirodė, kad mano bičiulis ar padėjėjas plk.¹⁰³ Sapkauskas, kuris taip pat labai mėgo gražiąją lytį, pernelyg draugiškai ir meiliai šnekasi su jo konkubine¹⁰⁴. Mikuckio tėvai ir ponija Voinickienė, savininkė buto, kur sutikimas buvo švenčiamas, žinodami Juozelį, puolė prie manęs ir man pavyko gaisrą užgesinti pačioje pradžioje.

Tuoj po Naujų metų iš Vilniaus į Kauną persikėlė Krašto apsaugos ministerija, Apsaugos štabas ir Vilniaus komendantūra. Reikėjo steigti komendantūrą Kaune. Krašto apsaugos ministras Velykis, mano jaunesnis kolega Vilniaus karo mokykloje, paprašė manęs, kad duočiau jam kandidatą į komendanto vietą. Pasiūliau Mikuckį. Velykis su tuo sutiko. 1919 m. sausio 5 d. Mikuckis buvo skirtas Kauno komendantu. Pradžiai daviau jam savanorių iš pulko. Susitikdavome su juo dažnai, nes jam teikdavau pagalbą ar duodavau patarimų, ar remdavau materialiai: jei pulkas turėdavo, o komendantūroje to kaip tik trūko, duodavau jam. Santykiai buvo visą laiką kuo nuoširdžiausi. Iš pradžių vyriausybė, ypač ministras pirmininkas, varžydavo lietuviybės pasireiškimus ir drausdavo realiai ją rodyti, matyt, kad neerzintume okupantų, itin soldatenrato ir generalkomandos. Retkarčiais, Juozelio širdyje prasiverždavo lietuviybės ugnikalnis. Pavyzdžiui, kai gegužės 1-ąją Maskvos bernužėliai, daugiausia senamiesčio bajorėliai, išdrįso Laisvės alėjoje demonstruoti raudonais skarmalais nešini, tai einant jiems Krašto apsaugos ministerijos ir generalkomandos linkui Juozelis su keliais raiteliais šią demonstraciją taip „pasveikino“, kad jos dalyviai, metę ir užmiršę visus savo raudonus skudurus, puolė į visas puses, tarpuvartės bei namų slenksčius, kad tik išgelbėtų savo nugaras ir kudašius. Kaip Juozelis reagavo į Prano Eimučio nužudymą prie „Metropolio“, kur Eimutis gynė Amerikos Raudonojo Kryžiaus delegaciją nuo spartakiečių, neteko sužinoti, nes tuo metu aš pats buvau internuotas karo ligoninėje. Vėliau reikalai taip susiklostė, kad ilgesnį laiką neteko su Juozeliu susieiti. Tik po fronto operacijų, jau 1920 m., kai buvau perkeltas į Kauną, mūsų santykiai atsinaujino, bet, deja, neilgam. Teko man jį čia dar kartą gelbėti, kai jis pasikarščiavęs Kauno stotyje

¹⁰³ Tada – karininkas – *ats. red.*

¹⁰⁴ Moteris, gyvenanti su vyru susidėjus.

apdaužė vieną internuotą lenkų karininką. Mat lenkų brigada, mūsų genštabo viršininkui gen. Nastopkai leidus, besigelbėdama nuo bolševikų žygiavo nuo Žaslių per Kruonį Suvalkų linkui. Mano įsakymu plk. Petruitis prie Kruonio juos sulaikė, nuginklavo ir internavo: kareivius pasiuntė į Kazlų Rūdą, o karininkus – pas mane į Aukštąją Panemunę. Lenkų karininkai, atvykę į Panemunę, šaukėsi savo draugų prancūzų pagalbos: prancūzų atstovo ar karo atašė (plk. Rebul ar kpt. Padovani) ir norėjo Juozelio netaktą iškelti į pasaulinį forumą. Man pavyko skandalą gana sėkmingai sutvarkyti su lenkų brigados vadu, žinoma, jo atsiprašius. Juozelis gana vykusiai ir sėkmingai likvidavo lenkų plikbajorių „Liaudies respublikos“ išsišokimus Babtuose ir Vandžiogaloje. 1920 m. pabaigoje, man tapus 2-osios divizijos vadu, santykiai su Juozeliu vėl nutrūko ir atsinaujino tik man jau grįžus iš Vilniaus, kai Želigovskis (gal tikriausiai būtų praminti Žulikovskis) okupavo Vilnių.

Šiuo metu Mikuckį ūmai ištiko gyvenimo tragedija. Nuėjo jis su savo konkubine į „Metropolį“ pasilinksminti. Pastebėjo, kad vienas svečių, p. Dirsė, ar tai per dažnai šoka ar kalbasi su jo „ponia“. Ar tai Dirsė kažką pasakė, ar kažką padarė, bet Juozelis pasijuto iki sielos gelmių užgautas. Išsitraukė revolverį ir Diršę vietoje nudėjo. Kilo skandalas. Atskubėjau į įvykio vietą, Juozelį nuraminau, bet jau iš šios bėdos išvaduoti buvo neįmanoma: teko jį perduoti karo prokuratūros žinion. Teismas. Kalėjimas. Bausmę atlikus Mikuckis buvo paskirtas Kauno kalėjimo viršininku, bet neilgai teisbuvo šioje vietoje. Perėjo jis į Vidaus reikalų ministerijos žinybą ir tapo savo gimtavietės, Vilkijos, policijos nuovados viršininku. Vedė labai padorią ir malonią lietuvaitę ir susilaukė poros vaikučių. Kelis kartus vykdamas atostogų į p. Teišerskių Palazdonio dvarelį aplankiau Mikuckį ir jo tėvelius. Vėliau teko girdėti, kad Juozelis kiek iškrypo iš doros kelio. Išsiskyrė su savo žmona ir susimetė su ruske, tačiau neteko man jau daugiau su juo susitikti, tat nieko tikro smulkiau negaliu pasakyti. Žinau, kad jo tėveliai mirė, nekilnojimąjį turtą užrašė anūkams, o ne Juozeliui; anūką globėju skyrė motiną, bet ne tėvą. Iš laikraščių patyriau, kad Juozelis dabar yra JAV, rašo eilėraščius ir net leidžia savo poezijos rinkinį. Nesusirašinėju su juo, tat nieko tikslesnio apie jį ir nežinau: gyvena vienas ar su šeima, jei su šeima, tai ar su tikrąja, ar su ruske.

MILŽINAS, kunigas. Onušio parapijos klebonas. Man rodosi, kad Milžinas buvo jo slapyvardė. Tikros jo pavardės sužinoti neteko. Į šią parapiją vikaru buvo skirtas mano gerai pažįstamas jiezniškis jaunuolis, kun. Valatka. Čia jis turėjo laikyti savo pirmas šv. Mišias, primiciją¹⁰⁵. Pakvietė jis mane primicijoje dalyvauti ir asistuoti. Kun. Milžinas savo ruožtu laiške prašė, kad būtinai dalyvaučiau iškilmėse. Nuvykau. Iškilmės buvo stropiai paruoštos. Man teko asistuoti prie Mišių kartu su kitais dvasiškiais. Po Mišių, jauno kunigo

¹⁰⁵ Ką tik įšventinto kunigo iškilmingai laikomos pirmosios mišios (lot.).

intencija, tuoj po jo tėvų ir aš priėmiau Komuniją iš primicianto¹⁰⁶ rankų. Teko pasakyti porą kalbų: šventoriuje ir vaišių metu. Po poros dienų svečiavimosi grįžau į Kauną. Onuškę pažinojau gana gerai. Rusų laikais juos valdė didikai kunigaikščiai Osuvjevas ir Rachmaninovas. Bet tris kartus per metus, kai vykdavau iš Vilniaus karo mokyklos atostogų namo ir po atostogų atgal į karo mokyklą, turėdavau vykti iš Užuguosčio per Aukštadvarį ir Onuškę į Rūdiškių geležinkelio stotį. Kai 1941 m. birželio mėn. iš pirmo pabėgimo vykau atgal į Kauną iš Gardino, tai irgi atvykau iki Rūdiškių stoties, o iš čia patraukiau *per pedes apostolorum*¹⁰⁷ į Onuškę, Aukštadvarį ir t. t. Vos aš, daugiau panašus į lachudrą¹⁰⁸ nei į žmogų, pasirodžiau Onuškie klebonijoje, klebonas mane atpažino, griebė į glėbį ir drauge su savo vikarais įnešė mane į klebonijos vidų. Dvi paras čia išbuva, kol nepadariau visos „išpažinties“, nebuvau išleistas į tolimesnę kelionę, aišku, tinkamai aprūpintas visokiomis gėrybėmis.

MIRONAS, Vladas, kunigas. Šviesus kunigas, akademikas, šiek tiek supausalėjęs ir linkęs daugiau prie politinio gyvenimo nei kad dvasinio. Tautininkas. Didelis draugas p. Smetonos ir kitų tautininkų šulų. Dėlei politinės veiklos ir tos draugystės, jis, kaip ir kun. Galaunė, konfliktavo su Kaišiadorių vyskupu Kukta, kuris kažkodėl buvo pravardžiuojamas „svienta Kuchta“. Smetonai stengiantis ir spaudžiant, vysk. Kukta kun. Mironą iškeitė į irgi akademiką, kun. Feliksą Paškani, kuris iš Kauno vyskupijos buvo perkeltas į Kaišiadorių vyskupiją ir paskirtas Aukštadvario klebonu. Kun. Mironas, atsikėlus jam į Kauno vyskupiją, buvo paskirtas vyr. kariuomenės kapelionu vietoje į pensiją išėjusio kun. Polubinskio. Šiuo tat metu ir susipažinau su juo. Susitikdavau su juo prezidentūroje bei pas mano gerą bičiulį, dailininką Vládą Didžioką. Pradėjau lankyti pas Mironą, kai sužinojau, kad jis labai gerai sutaria su Kipru Petrausku. Mat Kipro ir komp. Miko tėvas buvo vargonininkas pas kun. Mironą ir šis labai daug padėjo Mikui ir Kiprui pasiekti meno mokslą. Norėjau mat sueiti į artimesnius santykius su Kipru, kad per jį sudaryčiau geresnes galimybes patekti į operą Grišonui, kuris kaip tik baigė konservatoriją. Deja, iš to nieko neišėjo, nes Kipras, nors jaunystėje ir buvo gavęs pagalbą iš daugelio, bet tokios skolos nenorėjo gražinti padėdamas kitiems jauniems dainininkams prasimušti – per daug buvo egoistas ir storaodis.

Mirono namuose labai dažnai lankydavosi žydas rangovas Ilgovskis, tas pats, apie kurį buvo dainuojama:

*Tu Lietuva, tu mano,
Tu graži tėvyne,
Tave parka ir parduoda
Ilgovskio šimtinė.*

¹⁰⁶ Ką tik įšventintas kunigas (lot.).

¹⁰⁷ Pėsčias per purvyną (lot.).

¹⁰⁸ Bastūnas, tinginys.

Ilgovskis jautėsi čia laisviau nei savo paties namuose ir dažniausiai elgėsi įžūliai, kaip tik žydas moka elgtis. Mironas kažkodėl jam pataikavo, statydamas Ilgovskį pirmoje vietoje. Kai pamačiau, kad Mironui daugiau vertės turi žydas (gal dėl to, kad prisivogęs lietuviško turto) nei Lietuvos generolas ar kiti lietuviai, nustojau jį lankyti ir mūsų santykiai liko tik oficialūs. Gal apskritai Mironas buvo daugiau linkęs prie žydų, nes kai įsigijo dvariuką, tai administratoriumi pasamdė agronomą irgi žydą: lietuvių mat nebuvo. Toliau su Mironu susitikdavau per oficialius priėmimus prezidentūroje, kur ir Ilgovskis buvo dažnas svečias. Prezidentūroje Ilgovskis irgi laikydavosi labai išdidžiai ir įžūliai. Keista, kad pas prezidentą ir ministrą pirmininką žydelis laikėsi išdidžiau ir buvo labiau vertinamas nei net aukščiausios kilmės lietuviai. Keista, kad tautininkų „dvare“ įsiviešpatavo pernelyg palestiniška dvasia. Gal dėl to paskutiniaus nepriklausomo gyvenimo laikais p. Smetona daugelio lietuvių buvo vadinamas „žydų tėvu“.

Mironas iškilo net iki ministro pirmininko posto. Nors diplomatas buvo gal ir neblogas, bet kaip organizatorius ir administratorius pasirodė ne koks. Pradėjo taip pat komplikuoti tarptautinę politiką, tai ten ilgai neišbuvo Mironas ministru pirmininku. Jį pakeitė, rodos, gen. Černius. Išėjus jam iš min. pirmininko vietos, sutikau jį kartą einant Laisvės alėja. Ėjo kiek susikūprinęs, lyg nusiminęs, akis nuleidęs į žemę. Sustabdžiau jį ir pasveikinau:

- Sveiks, kunige Vladai. Sveikinu sveikąjį.

- Sveikini? Su kuo gi?

- Kad nebūsi ministeris pirmininkas. Kad atsikratei pagaliau nuo tų taip sunkių ir nemalonių pareigų. Dabar esi laisvas ir niekas galvos nekvaršina.

Susiraukė kiek kun. Mironas. Nelabai jį įtikino mano išvedžiojimai. Greitai atsiveikino ir susikūprinęs nušliurino toliau Laisvės alėja.

Užėjus bolševikams, nežinau, ar kun. Mironas liko Lietuvoje, ar išvažiavo. Grįžęs į Kauną vokiečiams užėjus, nebesusitikau su kun. Mironu ir neteko nieko apie jį girdėti.

OLŠAUSKAS, Kastantas, kunigas. Susipažinau su juo 1919 m., kai buvau internuotas karo ligoninėje („Babilono nelaisvėje“). Jis tuo metu buvo karmelitų parapijos klebonas. Jau senokai buvau norėjęs susipažinti su šiuo garsiu hierarchu. Net rusai, būdavo, vos prelatui pajudėjęs, skelbdavo didžiausiuose rusiškuose dienraščiuose – maskviškiam „Russkoje Slovo“ ir Petrapilio „Novoje Vremia“, kad prel. Olšauskas išvyko į užsienį, grįžo iš užsienio ir t. t. Jo pastangomis Kaune, Žaliakalnyje, išdygo didingi garsūs „Saulės“ rūmai. Kaune, kaip tvirtovės mieste, net miesto centre, apačioje, slėnyje, negalima buvo statyti namų, aukštesnių nei dviejų aukštų, o čia, ant kalno, jis norėjo iškelti keliaukštį namą. Vietos karo vadovybė, aišku, stoji piestu prieš tokį projektą, juoba kad rūmai turėjo būti papuošti Vytauto skydais ir dominuotų visą Kauną. Prelatas nuvyko į Petrapilį, visur įėjo, viską sutvarkė ir gavo leidimą rūmus statyti. Kauno tvirtovės vadovybė gavo „nosį“. „Saulės“ rūmus gerai žino mūsų broliai, iškeliavę į

Ameriką, nes, rodos, daugiausia dėl jų aukų šie rūmai buvo pastatyti.

Susipažinęs su prel. Olšausku, juo susižavėjau. Iš karto patyriau, kad tai buvo nepaprasto intelekto žmogus. Tokie gimsta vienas iš šimto ar gal iš tūkstančio. Ne tik protu pasižymėjo jis, buvo vyras iš stuomens ir iš liemens, labai dailus. Galėtum pasakyti, kad tiktų kokiam lietuviškam Apolonui. Matyt, aš irgi kritau jam į akį, nes jis mielai su manimi kalbėdavosi, dažnai kartu vakarieniaudavom ir pan. Per Velykas jis man į karo ligoninę irgi atsiuntė vaišių. Man išėjus iš karo ligoninės, išitraukus į kovas, o vėliau į kitus darbus ministerijoje bei štabe, mūsų santykiai kiek nutrūko. Į glaudų kontaktą vėl suėjome 1926 m., kai liaudininkų vyriausybė išmetė mane iš kariuomenės. Jis buvo pirmasis, kuris finansiškai įgalino mane išleisti antikomunistinį savaitraštį „Tautos valia“. Po gruodžio 17 d. perversmo iš Šveicarijos grįžęs p. Gabrys pretendavo į prezidentūrą, o prel. Olšauskas piršosi į ministrus pirmininkus. Abi šios kandidatūros buvo labai nepopuliarios ir nepraėjo. Šių abiejų vyrų užsienyje, itin Šveicarijoje ir Prancūzijoje, Lietuvai ir Lietuvos vardo kėlimui nuveikti darbai buvo užmiršti. Gaila.

Kiek vėliau prel. Olšauską ištiko gyvenimo tragedija: Ustianauskienės nužudymas (pasmaugimas) Birštone. Ji buvo jo gyvenimo „draugė“ ir prelatas buvo apkaltintas, kad ją nužudęs. Kilo garsus procesas, kuris užsitęsė gana ilgai. Buvo jis nuteistas kalėti sunkiųjų darbų kalėjime. Aš ir šiandien dar nelinkęs tikėti jo kalte ir manau, kad ji buvo jam primesta, gal net dėl politinių sumetimų. Kai gyvenau Miškų gatvėje 13, Ustianauskienė buvo netolima mano kaimynė. Jos sūnus kartu su mano sūnumi mokėsi jėzuitų gimnazijoje. Buvo tai ne moteris, o dramblys moters sijone. Bent pusantrą karto buvo didesnė ir stambesnė už prelatą. Prelatas vienas jos jokių būdu nebūtų galėjęs nuveikti. Reikėtų bent poros bendrininkų, o tokių nebuvo rasta. Prelatas turėjo daug pavyduolių, kurie jo neapkentė. Neatmestini čia ir keršto sumetimai. Napatinkamus asmenis šalinti iš kelio buvo pradėta jau Abelio ir Kaino laikais. Atrodo, kad prelatas saugiausiai jautėsi kalėjime. Paleistas iš kalėjimo apsigyveno Kretingoje. Grįžtantis iš Palangos jis buvo iš pasalų nužudytas. Kas nužudė ir kodėl, taip pat nebuvo išsiaiškinta. Dažnai apie jį kalbėdavausi su jo sesute, ponija Dirmantiene, gen. Stasio Dirmanto žmona, kuri, taip kaip ir aš, buvo įsitikinusi jo nekaltumu. Gal tik Dievo teisingumas ras tuos, kurie Birštone nužudė Ustianauskienę, o po kelių metų ir patį prelatą.

PAŠKANIS, Feliksas, kunigas. Susipažinau su juo Šlapaberžėje, kur jis buvo atkeltas, kai kun. Racevičius, filialistas, buvo paskirtas Notėnų klebonu. Buvo akademikas, žmogus labai malonaus būdo ir geros širdies. Kiek kun. Racevičius buvo asketas, tiek kun. Paškanis buvo pasaulietiškas ir gyvas. Padėjo jis man studijuoti prancūzų kalbą. Abiem, Racevičiui ir Paškaniui, Šlapaberžės filija buvo lyg ir Dievo bausmė už savo, gal tėvų, o gal dvasios vaikų nuodėmes. Daug jiems teko kentėti nuo dvaro savininkės Kvintienės,

kuri buvo paprasta beraštė kaimietė, netikėtai iškilusi į dvaro ponias: kaip rusai sako: „iz griazi v kniazi“¹⁰⁹. Minėjau jau apie tai anksčiau. Paškanis buvo išgelbėtas iš Šlapaberžės skaistyklos, kai Smetonai spaudžiant, buvo iškeistas už kun. Mironą į Kaišiadorių vyskupiją ir paskirtas Aukštadvario klebonu. Kai atvykdavo dviem trim dienoms į Kauną atsigaiivinti ir išsiblaškyti, visad apsilankydavo pas mane. Aš irgi, jei tik turėdavau progą, aplankydavau Aukštadvarį ir porą dienų paviešėdavau pas jį.

Senos gvardijos veteranas kun. Paškanis pasakodavo daug įdomių epizodų iš XIX a. pabaigos gyvenimo. Baigęs Petrapilio dvasinę akademiją, kurioje studijavo ir kun. Mironas, vysk. Kukta ir kiti, kun. Paškanis buvo paskirtas vikaru Kaune esančios Karmelitų bažnyčios ir Kauno gimnazijos kapelionu. Iš karmelitų į gimnaziją eidavo Gedimino gatve, pro šalį komendantūros (Nepriklausomybės laikais Vyr. štabas ir Krašto apsaugos ministerija). Rusų karininkai, atrodė, kad laikė savo pareiga užgauti katalikų kunigą: pašaipta, žodžiais ar net švilpimu, kaip kokį šunį. Jaunam kunigui tai buvo skaudu, bet turėjo kęsti dantis sukandęs. Kaip tik tuo metu Karmelitų bažnyčioje į ankstyvas pamaldas kiekvieną dieną ateidavo, matyt, aukšto rango senas kariškis katalikas. Sėdėdavo jis visad presbiterijoje, kunigų suole. Visų buvo ypatingai gerbiamas. Būdavo labai punctualus, tat jaunasis kunigas, jei pavėluodavo keliomis minutėmis išeiti su Mišiomis, jausdavosi nejaukiai. Nei klebonas, nei niekas kitas nepasakė kun. Feliksui, kas tai per žvėris. Žinodamas, kad tai katalikas, kun. Feliksas pasiryžo jam pasiskusti, pasiguosti rusų karininkų elgesiu. Vieną rytą, tuoj po Mišių, paskubėjo išeiti iš bažnyčios ir pasivijo senąjį kariškį. Sustabdė jį, atsiprašė už trukdymą ir pasiskundė rusų karininkų elgesiu. Senis atidžiai jo iš klausė, kiek susiraukė, bet pažadėjo, kad reikalą kaip nors sutvarkys.

Kitą dieną tvirtovės komendantas adjutantas pakvietė kun. Feliksą atsilankyti komendantūroje. „Širdis, – sako, – iš baimės nupuolė, bet eiti reikia. Pasakiau klebonui ir kitiems kunigams, kur einu. Apsirengiau kiek galėdamas geriau, atsidaviau Aukščiausiojo globai ir nuėjau. Labai nustebau, kai komendantūroje adjutantas mane labai maloniai priėmė ir nuvedė ne į raštinę, bet į komendantos butą. Kokias penkias minutes palaukus gražiai apstatytame laukiama jame, išėjo pats komendantas. Labai gražiai bei maloniai atsiprašė už savo karininkų netaktą ir pažadėjo, kad tai daugiau nebepasikartos. Paklausė, ar tokio atsiprašymo užtenka. Atgavęs žadą, kurį iš nustebimo buvau praradęs, pareiškiau, kad esu visiškai patenkintas. Priešingai, paprašiau, kad man atleistų, jog išdrįsau pasiskusti senam kariškiui katalikui, kuris kasdien lankąs Karmelitų bažnyčią. Komendantas atšilo, pokalbis pagyvėjo ir pamalonėjo. Nusivedė jis mane į kitą kambarį, kur supažindino mane su savo žmona ir dukterimi. Šios paruošė arbatėlę ir užlaikė mane dar bent valandą. Dar kelis kartus aplankiau

¹⁰⁹ Iš purvo pakilo į kunigaikščius (rus.).

komendantą bei jo šeimą ir visad buvau labai maloniai priimamas. Švilpimas ir pašaipos einant pro komendantūrą liovėsi. Iš ryto einant į gimnaziją komendantūros sodelyje nebematydavau nė vieno karininko, nei kareivio, išskyrus stovinčias sargybas. Išdrišau kartą komendanto paklausti apie tą seną kariškį. Pasirodė, kad tai buvo generolas, inžinierius, artimas asmeninis caro Aleksandro II draugas, atvažiuavęs čia tikrinti, kaip vyksta Kauno tvirtovės statyba.“

POLUBINSKAS, Antanas, kunigas. Susipažinau su juo, kai jis buvo paskirtas vyr. kariuomenės kapelionu. Kartą jau minėjau, kad viena mažesnių priežasčių mano stojimo į karo mokyklą buvo ta, kad bėgau nuo senovinių (lotynų ir graikų) kalbų. Kai bėgi nuo žvėries, tai kaip tyčia, anksčiau ar vėliau ir užklumpi žvėrį. Taip buvo ir man. Kai stojau į teisės fakultetą, tai prireikė lotynų kalbos. Universitete lotynų kalbą „kepė“ lektorius p. Kepalas, bet to buvo nepakankama. Teko imtis vadovėlių. Kun. Polubinskas paėmė mane į savo rankas ir pradėjo grūsti man į galvą lotyniškas linksniuotes, asmenuotes (kad jas kur galai!), Cezarį, Ovidijų ir kitus, kurie savo knygas, kas žino kodėl, rašė lotyniškai. Kun. Polubinskas buvo puikus lotynistas ir kalė jis man į galvą tą kalbą kone dvejus metus, keturis kartus per savaitę. Taip ir norėjosi man sušukti kartu su Ciceronu: *quousque tandem abuteris lingua latina patientia nostra!*¹¹⁰

Kun. Polubinskas buvo šviesi asmenybė. Karo kapelionų važį jis įstatė į tikras vėžes. Pradžioje, kai pulkai gyveno kiekvienas sau, tai ir kapelionai buvo kiekvienas sau ir priklausė vyskupui, kurio diocezija jį buvo skyrusi. Polubinskas sutvarkė kapelionų teises ir pareigas. Pasitraukus jam iš šios vietos, karo kapelionutapo kun. Sabaliauskas, Žalioji Rūta, suomių kalbos žinovas, išvertęs į lietuvių kalbą garsųjį suomių epą „Kalevala“. Išėjęs į pensiją kun. Polubinskas persikėlė į Marijampolę, kur gavo nedidelį sklypelį ir pasistatė nedidelį namelį. Progai pasitaikius visad jį aplankydavau ir praleisdavau su juo kelias valandas nuoširdžiai besikalbėdamas. Kartą pas jį net kelias dienas viešėjau, kai Marijampolės apygardos teisme buvau gynėju vilkaviškiėčių ūkininkų byloje su Virbalio miesto burmistru, dideliu p. Tūbelio draugu.

RACEVIČIUS, kunigas. Prie Šlapaberžės dvaro, kuriame dažnai vasarodavau, buvo išaugęs Šlapaberžės kaimelis. Pradžią tikriausiai davė čia statyti namai dvaro darbininkams ir amatininkams, kumetynas. Taip pat nemaža prisidėjo prie išsivystymo senųjų dvaro savininkų pastatyta bažnytėlė, kuri Nepriklausomybės laikais tapo Dotnuvos parapijos filialu. Kaip jau minėjau anksčiau, Šlapaberžės dvaro senieji savininkai buvo ištremti už dalyvavimą 1863 m. sukilime, o patį dvarą Muravjovas padovanojo savo kanceliarijos viršininkui von Müller. Panašiai buvo apdovanotas garsusis rusų ministras novatorius Stolypinas, kuris šioje srityje gavo Dotnuvos ir Kalnaberžės dvarus. Dotnuvos dvare Stolypinas buvo įsteigęs žemės ūkio aukštesniąją mokyklą, kuri Nepriklausomybės laikais

¹¹⁰ Kaip ilgai jūs norite piktnaudžiauti mūsų kantrybe (lot.).

tapo Žemės ūkio akademija su akademinėmis teisėmis. Rusų užsienių reikalų ministras, vėliau Rusijos valstybės kontrolierius, prof. Pokrovskis buvo apdovanotas Kėdainių dvaru. Nepriklausomybės laikais šiame dvare įsitaisė kontrolasistentų mokykla. Prof. Pokrovskis Teisių fakultete dėstė finansų teisę ir 1929–1930 m. buvo mano profesoriumi. Jis buvo didelis humanistas ir savo dėstomojo dalyko pasaulinio masto specialistas.

Pirmąjį, kurį sutikau esant Šlapaberžės filialistu, buvo kun. Racevičius. Jis buvo Petrapilyje caro Povilo įsteigtos pažų korpusui ir diplomatiniam korpusui Šv. Stanislovo koplyčios kapelionu. Jau iš šito galima spręsti, kad tai buvo šviesaus ir švento gyvenimo kunigas. Lietuvą jis pasiekė bolševikų laikais labai iškaamuotas ir gerokai nusilpęs. Šventadienio pamaldos jį dažnai taip išsvargindavo, kad į pamaldų pabaigą jau beveik alpdavo. Bažnytėlės fundatoriaus pavedimu ir testamentu, dvaras turėjo teikti kunigui prideramą bei atitinkamą išlaikymą. Dėl ponios Kvintienės, dabartinės savininkės, nevykusio ūpo ar tiesiog šykštumo tai nebuvo skrupulingai vykdoma. Kun. Racevičius buvo per daug išauklėtas ir per daug inteligentas, tat nesiryždavo eiti prašyti. Tokiu metu, kas pasitaikydavo gana dažnai, pasitenkindavo stiklu arbatos ir sausos juodos duonos plutele, jei turėdavo, o jei ne, tai pravaikščiodavo ir nevalgęs. Vaikščioti į dvarą pusryčių, pietų ir vakarienės kunigui ne visados būdavo paranku. Paskutiniu laiku atsirado gailėstinga moterėlė, kuri apsiėmė administruoti kleboniją ir tvarkyti dvaro teikiamus maisto produktus. Bet vėlgi priklausė tai nuo Kvintienės momento ūpo. Nenuostabu, kad kun. Racevičius, kuris Šlapaberžėje buvo tikras kankinys, pirmai progai pasitaikius, persikėlė klebonauti į nedidelę Notėnų parapiją Žemaitijoje. Čia jis ir mirė nuo gerklės vėžio.

Buvo jis labai dosnus, gailėstingas ir geros širdies žmogus. Labai mylėjo vaikus. Neturėdamas pinigų saldainiams, jis kišenes pripildydavo gabalinio cukraus, kurį dalijo bambliams, kai vaikščiodavo kaimo gatve ar kai lankė savo parapijiečius. Kai dėl savininkės „dosnumo“ sumažėdavo ir gabalinio cukraus atsargos, tai gėrė arbatą be cukraus, o turimus gabaliukus suskaldydavo į keturias dalis ir bent trupiniais apdalydavo kaimo vaikučius. Stengėsi jis prižiūrėti žmonių, ypač jaunimo, moralę. Kokia moralė viešpatavo kumetyne, nesunku įsivaizduoti. Dėjo jis visas pastangas, kad iš to moralinio nuosmukio klampynės ištrauktų jaunos. Jei kuris vaikas ar paauglys pasirodydavo, kad esąs gabus mokslui, tai ieškodavo būdų, kaip atidaryti jam kelią į mokslą. Mane jis irgi kiek pričiupo šiame darbe. Man teko kiek prisidėti moraliai ir ekonomine pagalba vienam tokių jo ištrauktų jaunuolių. Tai buvo Kazimieras Ulvydas, kuris mūsų jungtinėmis pastangomis baigė jėzuitų gimnaziją, o vėliau, jau jėzuitams padedant, baigė humanitarinių mokslų fakultetą. Išėjo jis lotynų ir graikų kalbų žinovu. Jėzuitams už pagalbą atsilygino mokytojaudamas jų gimnazijoje. Dabar, rodos, profesoriauja Vilniaus universitete.

Vienintelis kun. Racevičiaus malonumas ir pramoga Šlapaberžėje buvo šachmatai. Kadangi aš irgi, nors silpnokai, lošiau šachmatais, tai kai aš atvažiuodavau vasaros atostogų, jis mane kiekvieną dieną pričiupdavo lošti šachmatais. Viską galėdavo kun. Racevičius pakelti, bet pralaimėti šachmatų partiją, tai jau ne. Bet ar tokią smulkmeną geram žmogui paskaitysi didele nuodėme? Jei matydavo, kad žaidimas eina prie pabaigos, kad matas nebeišvengiamas, sumaišydavo figūras ant lentos, pašokdavo, užsimaukšlindavo skrybėlę ir beveik neatsisveikinęs išslampindavo iš rūmų. Kai pastebėjau šitą jo silpnybę, tai tyčia įveldavau klaidų į savo lošimą, kad tik jis išloštų. Išlošimas pakeldavo jo ūpą. Girdėjau, kad panašiai elgdavosi ir kitas didelis šachmatų mėgėjas: anatomijos profesorius dr. Žilinskas; vargas studentui, kuris profesorių sukirdavo prie šachmatų lentos.

Turėjo kun. Racevičius ir zakristijoną. Buvo tai apysenis, kokių 60 m. amžiaus mažžemis ūkininkas. Buvo jis žemas, bet kresnas. Kaime ir apylinkėje buvo jis žinomas kaip stipruolis. Guldė jis ant menčių visus, net ir daug jaunesnius bei aukštaūgius vyrus. Zakristijono duktė buvo ištekėjusi už bažnytkaimio gyventojų Šalugos. Šaluga mėgdavo išgerti, o išgėręs triukšmaudavo ir ieškodavo priekabių. Girtas grįžęs namo čiupdavo vanoti žmoną. Į žmonos šauksmą atskubėdavo jos tėvas, zakristijonas. Paimdavo jis žentą už krūtų, pakratydavo jį gerai, persimesdavo per kelį, įkrėsdavo į uodegą tiek, kiek tilpo taip, kad tas bent pora savaičių negalėdavo atsistoti. Bet taip elgtis tegalėjo uošvis. Jei kartais koks prašalaitis išgirdęs moterišką klyksmą atskubėdavo jos gelbėti, tai tuomet vyras ir žmona užmiršdavo peštynes ir abu sutartinai šokdavo lupči neprašytą gelbėtoją.

Sakoma, kokia parapija, toks ir klebonas. Šlapaberžės atžvilgiu, tai turėtų skambėti, kokia parapija, toks vargonininkas. Vargoninkavo čia Malinauskas, kiek pramokęs skaityti gaidas ir minti fisharmoniją. Vis dėlto suorganizavo jis chorą: kelios merginos, bobelės ir pora dieldų. Fisharmonijai pritariant, „choras“ pagiedodavo. Šiaip taip porą giesmelių per Sumą. Kadangi Kvintienės dosnumas, kaip jau minėjau, nebuvo per didelis, tai vargonininkui reikėjo prasimanyti kitokius uždarblio šaltinius. Pasidarė jis kaimo šiaučiuku ir kriaučiu. Gal ir neblogas buvo kriaučius, nes jo „haute couture“ salionas tarp šlapaberžiškių lelijėlių buvo populiarus. O gal dėl to, kad ir pats kriaučiu buvo išvaizdus vyras. Kai ir visi šie amatai nedavė reikiamo ar norimo pelno, Malinauskas spjovė į Šlapaberžę ir išvažiavo į Kauną, kur tapo mėsininku.

Auklėti jaunimą kun. Racevičiui padėdavo Jaras. Buvo tai jaunuolis, baigęs mokytojų seminariją ir atsiųstas į Šlapaberžę stažui atlikti. Buvo tai rimtas ir padorus žmogus. Stengėsi suorganizuoti jaunimą, įsteigti skautų būrį, bet nelabai jam sekėsi, nes stokojo lėšų, o galbūt ir kiek patyrimo. Dažnai atsilankydavau pas jį ir praleisdavau porą malonių valandų su juo kalbėdamasis.

Sutikau Šlapaberžės kaime ir seną pažįstamą. Buvo tai Birštono konditerio Tutlausko jauniausioji duktė Zosė. Ištekėjo ji už asmens, kurį buvo išimylėjusi lyg kipšas į dausas. Tėvas negalėjo atgrasinti nuo vedybų. Laimingasis

anuo metu buvo Birštono vonių meistras Ignas Pečetauskas. Būdamas vaiku aš porą sezonų dirbau pas Tutlauską. Aš buvau „laiskanešys“ abiem išimylėjusiems, t. y. nešiojau jų slaptus laiškus bei atsakymus. Už tai nuo Zosiutės gaudavau kokią skanesnę kashnelį, o nuo Ignelio grivną ar net porą grivnų (20 kapeikų). Dabar, po daugiau nei puskapio metų, kokia metamorfozė: aš – nepriklausomas Lietuvos generolas, o Pečetauskas Šlapaberžės dvaro kalvis. Mano sūnus dažnai užsukdavo į Pečetausko kalvę. Buvo jis šiaip labai malonus žmogus ir mano sūnų kiek pamokino kalvystės, nes šis, kaip vaikas, tuo domėjosi ir viską norėjo pažinti.

SADŪNAS, Jonas, kunigas. Susipažinau su juo Jiezne pas kun. Galaunę. Buvo jis kurį laiką Pilėnų kunigaikščio Margio vardo 6-ojo pėstininkų pulko kapelionas. Dėl pavydaus pulko vado plk. Tvarono insinuacijų ir pastangų, teko jam iš pulko, net ir iš kariuomenės pasitraukti. Buvo jis tuomet paskirtas klebonu Užuguosčio, kurio kapuose buvo palaidota mano mamytė. Lankydamas motinos kapą, aplankydavau ir kun. Sadūną. Santykiai su juo susidarė tikrai bičiuliški. Buvo jis labai demokratiškas, malonus bei nuoširdus kunigas. Apsilankius pas jį be dviejų dienų neišspruksi: visad surasdavo priežastį svečią sulaikyti. Jo šeimininkė irgi buvo labai vaišinga, nuoširdi moteris. Sužinojusi, kad svečias ką nors itin mėgstas užvalgyti, būtinai paruošdavo jam tokius patiekalus. Iš visų mano pažįstamų sutiktų kunigų, tik kun. Sadūnas, turėdamas laiko, eidavo su darbininkais į laukus. Pats mačiau, kaip puikiai jis kirto javus. Santykius su juo palaikiau iki išvykstant į tremtį.

STAKELĖ, Pranas, prov. Pasireiškė jis ne kaip ekspertas savo profesijoje, bet pasirodė esąs specialistu administracijos srityje, mat buvo jis ilgametis Kauno miesto savivaldybės butų skyriaus viršininkas. Kelis metus esant Kauno įgulos viršininku, man teko su juo turėti nemažai reikalų dėl patalpų karinėms įstaigoms bei butų ponams karininkams, nors tiesiogiai tuo turėjo rūpintis plk. Jurgis Butkus. Plk. Butkus kurį laiką buvo 2-ojo pulko 1 kuopos vadas. Kaip ruselis, prisigerino prie Žukausko, tapo Marijampolės bataliono, o vėliau 6-ojo pulko vadu. Žukausko dėka kilo jis laipsniais ir pareigomis. Buvo jis didžiausias bailys ir fronte pavojingiausias kaimynas; tekdavo daugiau saugoti kaimyną, kad nepaspruktų, nei kad priešą, kad nepultų.

Mano santykiai su p. Stakele, jo žmona ir svaine buvo labai geri ir tokie išsilaikė iki tremties. Man asmeniškai jis irgi padėjo, kai iškilo konfliktas tarp manęs ir valst. kontrolieriaus Matulaičio dėl buto. Kiek papasakojau apie tai jau anksčiau. Matulaičio šeima, galima sakyti, buvo suskilusi dviem frontais. Jis pats, vyresnioji duktė Vincė (ponia Lozoraitienė) ir vyresnysis sūnus, kuris grįžęs iš Amerikos vedė dr. Prosevičiaus dukrą, buvo rimti, malonūs ir išauklėti asmenys. Priešingai, ponia Matulaitienė, kuri save titulavo bajore, nors niekada tokia nėra buvusi net ant slenkščio, jaunesnioji duktė Gražina ir jaunesnysis sūnus, husaras, buvo neišauklėti, storžieviai ir pasižymėjo kvailu išdidumu.

Husarą karininkai net buvo praminę „markiz de la všy zajeli“¹¹¹. Dėl savo netakto tekdavo jam dažnai nukentėti. Pvz., prezidentas Stulginskis kartą lankė Karo muziejų. Kpt. Matulaitis sėdėjo prie stalo ir vartė kažkokį albumą. Nesiteikė atsikelti ir pagerbti respublikos prezidento pasisveikinimu, net ir vietos nelabai norėjo užleisti. Kas čia tas Lietuvos prezidentas, palyginti su kpt. Matulaičiu?! Gen. Nagevičius Matulaitį išvijo iš Karo muziejaus. Kitą dieną tiesioginiai kapitono viršininkai Matulaitį nusiuntė į areštinę, kad ten kiek pamedituotų apie savo elgesį ir išmoktų mandagumo.

Kai namuose, kuriuose tuo metu gyvenau, Miškų g. 4, turėjo įsitaisyti Kauno apskrities valdyba, p. Stakelė man rekvizavo butą Miškų g. 13 namuose, kurie priklausė rabinui p. L. Blumui. Tuose namuose jau gyveno nemaža kariškių: gen. Vaciuška, gyd. plk. Matulionis, gyd. plk. Marcinkus, gyd. plk. Reklaitis, gen. Nagevičiaus sekretorius, adm. kpt. Barkauskas (vedęs žydę ir pats vėliau priėmęs žydybę) bei Karo žvalgybos skyrius, kuris vėliau tapo Saugumo departamentu. Butas buvo didelis, erdvus, beveik liuksusinis. Nuėjau ir susipažinau su p. Blumu. Paklausiau, kokią nuomą jis tikėjosi gauti už tą butą. Rekvizicijos nuoma, aišku, buvo gerokai mažesnė, bet aš sutikau mokėti tiek, kiek jis tikėjosi gauti. Mūsų santykiai pasidarė todėl labai geri. Mano žmona yra juodbruvė. Buvo pasklidusios kalbos, kad ji irgi esanti žydė. Mat kartą kažką pirkome Buršteino geležies reikmenų krautuvėje. Artėjo kažkuri žydų šventė. Aš Buršteino paklausiau, kokia šventė artėjanti. Juokdarys velniukas patempė mano žmoną už liežuvio:

- Kam, Vincai, klausai pono Buršteino? Galėjai juk manęs paklausti.
- Aštriu žvilgsniu p. Buršteinas žybtelėjo į mano žmoną.
- Kartą žmona nunešė p. Blumui nuomos pinigų. Kreipėsi jis į mano žmoną:
- Ui, ponია, noriu kai ką tamstos paklausti.
- Prašau, klauskite, ponas Blumai.
- Bet ponია, neužsigaukite, aš taip sau.
- Kame reikalas? Kodėl aš turiu užsigauti ant tamstos?
- Ui, ponია, aš girdėjau... Ui, prašau neužsigauti.... aš girdėjau, kad tamsta esi iš mūsų.

Vėl tas pokštininkas velniukas timptelėjo žmonai už liežuvio:

- Taip.
- Nušvito seno rabino veidas:
- Ui, aš taip ir žinojau. Tokia graži, tokia inteligentiška gali būti tik iš mūsų.
- Nuo to laiko žydų švenčių metu niekad man netrūko macų, farširuotos žydiškos žuvies, cymuso ir kitokių puikių žydiškos virtuvės patiekalų.

SITAVIČIUS, Jonas, kunigas. Būnant man Mobilizacijos skyriaus viršininuku, raštininku man buvo atsiųstas p. Anatolijus Grišonas, Dievo apdovanotas

¹¹¹ Utėlių užgraužtas markizas.

nepaprastai gražiu balsu. Pastebėjau, kad jaunuolis yra labai suvargęs, sunykęs. Pradėjau teirautis koks reikalas. Pasirodė, kad esąs kaip ir našlaitis, nes tėvas išvažiavęs į Pietų Ameriką laimės ieškoti, o motina verčiasi kuo įmanydama. Jaunuolis lankąs konservatoriją, „Pavasario“ gimnaziją suaugusiems, dirba štabe ir dirba naktį kokį darbą pagaudamas, kad galėtų apmokėti mokyklas ir padėti vargstančiai motinai. Tai man labai priminė mano paties jaunystę ir mano paties pastangas pasiekti mokslą. Liečiau sumažinti jam darbą štabe; jam pačiam liečiau toliau tęsti mokslo studijas. Nuėjau pas „Pavasario“ gimnazijos direktorių kun. Joną Sitavičių prašydamas lengvatos ir materialinės pagalbos p. Grišonui. Sitavičius pasirodė esąs labai šviesus, malonaus ir linksmo būdo kunigas. Sutiko mane išskėstomis rankomis. Pasakė, kad daug esąs girdėjęs visokių legendų apie manę, tat dabar turėsiąs progos išgirsti visų tų legendų kilmę iš tikriausio šaltinio. Patenkino mano prašymą ir atleido p. Grišoną nuo mokesčio už mokslą, nes šis gerai mokosi. Kad materialiai paremtų Grišoną, taip pat ir kitus neturtingus moksleivius, kun. Sitavičius paprašė manęs ir mano žmonos padėti suorganizuoti labdaros vakarą. Žmona ir aš, turėdami neblogą patyrimą ruošiant tokius vakarus, nes buvome suruošę kelis jėzuitų gimnazijai paremti, suruošėme porą vakarų ir „Pavasario“ gimnazijos naudai.

Sužinojo kun. Sitavičius, kad aš esu mėgėjas vinto taip, kaip ir jis. Tas mus dar daugiau suartino. Neretai užsukdavo pas jį palošti. Kiti lošimo partneriai būdavo prof. kan. Česnys, Šiaulių notaras Labanauskas, Šiaulių saldinių fabriko „Birutė“ savininkas p. Vaitkus. Kun. Sitavičius gyveno kurijos namuose, nes buvo vyskupo sekretorius. Kartą kortavome visą naktelę. Iš ryto juokais pastebėjau:

- Na, jei ganytojas sužinotų, kad mes visą naktelę pravintavojom tai, baugu, ar mus pagirtų.

Nešauk vilko iš miško: pats ateis. Ganytojo ir kun. Sitavičiaus kabinetai buvo greta bendro valgomojo. Taip supuolė, kad ganytojas, baigęs savo rytmetines pamaldas, ėjo per valgomąjį į savo kabinetą. Išgirdo, kad sekretoriaus kabinete linksmas juokas ir kalbos. Susidomėjo. Priėjo prie durų ir, kaip tyčia, išgirdo tą mano pastabą. Tikrai kun. Sitavičius gavo velnių nuo ganytojo, o aš nuo savo „šonkaulio“. Vintai kiek praretėjo.

Tęsėsi mūsų pažintis, kol kun. Sitavičius išvažiavo į JAV. Girdėjau, kad Amerikoje, kurį laiką buvo susižavėjęs „nezaležnikais“ (los von Rom) ir prisidėjo prie šių. Matyt, patyręs, kad šie vis dėlto eina šunkeliais, o ne Kristaus nurodytais keliais, atsiskyrė nuo jų, susitaikė su Roma ir grįžo į Lietuvą, kur netrukus ir mirė, nes buvo gana silpnos sveikatos. Taip bent mane laiškais painformavo jėzuitai t. Mėšlys ir t. Aukštikalnis.

STAUGAITIS, Justinas, vyskupas. Tėvynei didžiai nusipelnęs žmogus. Kai aš 1918 m. stojau į Lietuvos kariuomenę savanoriu, vysk. Staugaitis buvo Aukštosios Panemunės klebonu (tuomet dar prelatu) ir Valstybės Tarybos nariu. Pirmo karininkų perversmo metu, 1918 m. gruodžio mėn., buvo padary-

ta pakeitimų valdžios viršūnėse. Valstybės galvos pareigoms eiti buvo išrinktas p. A. Smetona, vicepirmininku vysk. Justinas Staugaitis, nariu p. St. Šilingas, sekretoriumi dr. E. Draugelis. Kadangi p. Smetona su keliais ministrais buvo išvykęs į užsienį, tat jo, valstybės galvos, pareigas ėjo vysk. Staugaitis. Atsikėlęs į Kauną ir įsitaisę Aukštojoje Panemunėje, pirmiausia nuskubėjau su vizitu pas gerb. vysk. Staugaitį, kaip ginkluotųjų pajėgų vyr. viršininką. Vėliau dažnai jį painformuodavau apie pulko organizacijos veiklą ir eigą. Tariausi su juo įvairiais klausimais, ypač dėl pulko maitinimo ir ginklavimo reikalų, nes mes juk, tiesą pasakius, negalėjom derintis su įvairiais nuostatais, o buvome priversti visu kuo apsirūpinti beveik banditizmo keliu. Staugaitis, nors ir neužgyrė mūsų tokios veiklos, bet ir nedraudė jos, nes aiškiai matė, kad tuo metu mes kito kelio neturėjome. Kai dėl mano savarankiškos veiklos kilo konfliktas su vyriausybe, Staugaitis ir Šilingas stojo mano pusėje. Nors buvau „internuotas“, bet Staugaitis užgarantavo mano asmens neliečiamumą ir teisingą mano bylos vedimą. Kiek kartų anais pradiniais laikais pas jį nesilankiau, nei karto neišleido manęs be pietų ar be vakarienės, nes žinojo, kad tiek aš, tiek ir kiti pulko karininkai gyvenome „didžiosios gavėnios“ laikus, bet kuo jau kuo, bet ir apsirijimu, tikrai nenusidėdavome. Mums visiems 2-ojo pulko savanoriams buvo jis rūpestingas tėvas. Jis išrūpino pulkui pirmąjį kapelioną kun. Juozą Ramanauską. Jis padėjo suruošti ir iškilmingai atšvęsti pirmąją Vasario 16 d. šventę Panemunėje (Kaune, vyriausybės centre, nieko nebuvo). Grįžus man iš „internacijos“ karo ligoninėje, jo pastangomis visuomenė pulką apdovanojo vėliava. Išsikėlus iš Panemunės į Kauną, vysk. Staugaičio nebeteko daugiau lankyti. Vėlesniais laikais tekdavo susitikti tik pripuolamai, bet mūsų santykiai visad buvo geri.

TAŠLIKAS, Mykolas, majoras. Pažinau jį 1919 m., kai komendantūros jis buvo paskirtas mano „angelu sargu“ esant man „Babilono nelaisvėje“. Buvo jis totorių kilmės. Nors katalikas jau nuo protėvių, bet dar buvo išlaikęs totoriškus veido bruožus. Supažindino jis mane ir su savo žmona Ona Sakalauskaite, žemaitė nuo Kelmės. Nuo pat pradžios mūsų santykiai buvo geri ir labai bičiuliški, sakyčiau, ne kaip viršininko su pavaldiniu, bet tėvo su sūnum. Naujiems pulkams tveriantis, Tašlikas pateko į 11-ąjį pulką ūkio kuopos vadu. Pulkas stovėjo Alytuje. Būdamas Kaune, visad su žmona lankydavosi mano namuose. Man jis padėjo tvarkant ūkio trobesius mano ūkelyje, Edvardave, netoli Kaišiadorių. Išformuojant 4-ąją diviziją (10, 11 ir 12 pulkai), man įsikišus, Tašlikas buvo perkeltas į kariuomenės intendantūrą Kaune ir buvo paskirtas ekonominės karių bendrovės vedėju. Kai buvo suteiktas kapitono laipsnis, buvo perkeltas į intendantūros centrą. Turėjo jis prekybininko gyslelę. Pradėjo jis domėtis Šveicarų įmonėmis, kurios gamino medalius, kryžius bei kitokius žymenis. Man padedant, jis buvo komandiruotas į Šveicariją, kad susipažintų su tų žymenų gamyba ir paskui tai pritaikytų pas mus. Jo dėka daug tūkstančių litų liko šalyje. Užsiėmus šia veikla jo namuose dažnai lankėsi Šveicarijos konsulas Weingertas

ir komisionierius latvis Karl Miller. Tapome kūmais, nes ponia Weingartienė ir aš buvome Tašliko vyriausios dukters krikšto tėvais. Stengiausi Tašliką visur užstoti. Sunkiai jam sekėsi lietuvių kalba, o kalbos mokėjimas ir reikalavimai kilo. Norint gauti majoro laipsnį, reikėjo laikyti egzaminus. Buvo kapitonomams suorganizuoti trumpi kursai, kurių tikslas buvo paruošti kandidatus majoro egzaminams. Įrašiau ir Tašliką į šiuos kursus ir pradėjau jam pereiti Scyllą ir Charibdę. Kai atsirado laisva bataliono vado lygio vieta intendantūroje, Tašlikas buvo paskirtas į tas pareigas ir automatiškai buvo pakeltas į majorus.

Dėl pasauliniame kare gautų sužeidimų Tašlikas gana dažnai negalavo. Gydėsi, dažniausiai namuose. Mes, o itin p. Milleriai, ligonį lankydavome. Milleris buvo labai geras, simpatiškas, malonus žmogus, neatsisakęs nuo taurelės. Jo ponia Minna stengėsi jį nuo jos sulaikyti. Pradžioje gražiuoju, švelniai:

- Karl, dūšia mano, negerk.

Karl nelabai kreipė dėmesį į švelnų prašymą ir paimdavo taurelę. Tuomet ponia Minna jau griežčiau kreipdavosi:

- Karl Karlovič, gana!

Kai jis, nekreipdamas dėmesio ir į tai, taurelę išgerdavo, tai jau ji visai griežtai sušukdavo:

- Karl Karlovič! Užtenka! Einam namo, nes aš blogai jaučiuosi.

Tai paveikdavo, nes jis, matyt, žmoną labai mylėjo: nustodavo gėręs ir leisdavosi išvedamas namo.

Kartą Milleris, kiek jau įkaitęs, apsilankė pas sergantį Tašliką. Kaip tik tuo metu iš karo ligoninės atėjo felčeris pastatyti Tašlikui taures. Milleris sekė visą procedūrą. Kai felčeris taures nuėmė, Milleris paklausė Tašliko:

- Ką, ar geriau jautiesi?

- Taip. Taurės man padeda, – atsakė Tašlikas.

- Tai tepastato taures ir man.

Felčeris sutiko. Milleris gerokai truktelėjęs nutarė, kad taurės reikalingos jam ne ant krūtinės. Nusprendė, kad turįs reumatizmą kojose, todėl taures reikia statyti ant užpakalio. Felčeriu kas? Sutiko ir su tuo. Nuleido Milleris kelnes, išsitiesė ant lovos, atstatė nuoga pasturgalį į viršų. Chlept, chlept, chlept, felčeris ir priklijavo 20 ar 30 taurių jam ant „uodegos“. Kadangi ši organizmo sritis mėsinga, tai taurės gerai prilipo ir pradėjo traukti. Gerokai pritraukė. Felčeris norėjo jas nuimti, bet Milleris jį sulaikė:

– Gerai traukia. Puiki savijauta. Dar palauk.

Taurės beveik sklidinai prisipildė ir vieta po stiklu net pamėlynavo nuo sutekėjusio kraujo. Felčeris daugiau nebeklausė prašymų, o vargais negalais jėga taures nulupo. Milleris už „gydymą“ atsilygino felčeriu gerais arbatpinigiais. Kaip ten buvo, kaip nebuvo, ar reumatizmą pagydė, ar ne, nežinau, žinau tik, kad daugiau kaip savaitę Milleris galėjo miegoti tik gulėdamas ant pilvo.

Su Weingartais susitikdavau tik pas Tašlikus. Weingartas, kaip Šveicarijos

konsulas, diplomatas, laikėsi kiek išdidžiai ir laukė, kad aš pirmas padaryčiau jam vizitą. Aš laikiau, kad esu šeimininkas savo namuose, o jis yra svečias, tai jis turįs pirma padaryti vizitą man.

Tašliko namuose susipažinau ir su kitu totoriumi, mjr. Muchlia, kuris buvo Ryšių bataliono ūkio viršininkas. Muchlia dar tebebuvo išlaikęs mahometonų tikėjimą. Irgi buvo malonus ir simpatiškas žmogus. Keliolika kartų atsilankiau jo namuose, o jis – manuose. Mūsų santykiai buvo geri, bet ne tokie nuoširdūs, kaip su Tašliku.

Tašlikenės tėvai, Sakalauskai, prie Kelmės turėjo ūkelį. Turėjo jie dar du sūnus. Vyresnysis Henrikas buvo girininkas, rodos, Kuršėnų urėdijoje. Jaunesnysis Jonas atitarnavo kariuomenėje ir mano pastangomis buvo priimtas į ginklų meistrų kursų. Sėkmingai baigė šią mokyklą ir buvo paskirtas į artilerijos dirbtuves Šančiuose. Buvo blaivus, geras, atsakingas darbininkas, tat greitai gavo atsakingesnes pareigas Linkaičių ginklų dirbtuvėse. Tėvui Sakalauskui mirus, ūkį tvarkyti ėmė vyresnysis sūnus Henrikas. Kad geriau prižiūrėtų ūkį ir globotų našlę motiną, Tašlikenė persikėlė į ūkį gyventi. Pirmos bolševikų invazijos metu, Tašlikas dėl nesveikatos buvo iš kariuomenės atleistas. Gal dėl to jis gerokai palinko prie stikliuko ir greičiausiai norėdamas labiau apsaugoti savo kailį bei pensiją, kiek paraudonavo. Vengė jis tuomet susitikti su mano žmona ir prašė, kad gatvėje ji nuduotų jo nepažįstanti, kad jo „nesukompromituotų“. Dar kiek pagyveno Kaune, bet piniginiams ištekliams išsekus, nusikėlė ir jis pas žmoną į ūkį. Tolesnio jo likimo nežinau.

Grįžęs iš slapstymosi, jau vokiečių laikais, labai nustebau, kai iš Rygos gavau laišką nuo Karl Karlovičiaus Millerio. Rašė, kad metęs gerti ir surimtėjęs. Bolševikų invazija jį sukrėtė ir nuvedė metafiziniais keliais: pasiruošė, atliko visus formalumus, išlaikė nustatytus egzaminus ir tapo pastoriumi nežinau kurios protestantų sektos. Gavau parapiją Rygoje. Malonus pasikeitimas laiškais vyko iki 1943 metų antrosios pusės. Po to korespondencija staiga nutrūko: gal mirė, gal kas kita atsitiko; neteko nieko tikro sužinoti apie Karl Karlovičiaus likimą.

TOMKUS, Juozas, majoras. Buvo jis labai savotiškas žmogus, bet didelis Tėvynės mylėtojas ir labai gabus plunksnos darbuotojas, ypač įžanginių ir vedamųjų, pagrindinių straipsnių. Mano nuomone, buvo jis gabesnis žurnalistas, nei Vygandas, kun. Juozas Purickis, mano kolega Jiezno „universitete“. Šis pastarasis spjovė į kunigystę ir perėjo į politiką; buvo Lietuvos užsienių reikalų ministru; lankėsi Maskvoje, iš kur atsivežė sau žmoną žydę, čekistę; pagarsėjo jis savo „komercija“; buvo gana gabus žurnalistas ir prirašė šimtus įžanginių į oficiozą „Lietuva“ pasirašydamas Vygando slapyvardžiu. Su Purickiu susitikdavau tik oficialiai ir vaikystės laiku pažinties nebuvau linkęs atnaujinti.

Tomkų pažinau, kai jis dirbo vyr. štabe mokslo skyriuje. Dirbo jis ir žvalgybos skyriuje. Bendradarbiavo „Mūsų žinyne“ ir „Karyje“. Į Lietuvą jis atvyko iš Sibiro, kur buvo lietuvių batalione. Pavyko jam iš ten laimingai pasprukti ir iš-

vengti karininkų likvidacijos. Jis atvežė į Lietuvą ir šio bataliono vėliavą, kurią išsaugojo lyg relikviją ir kurią perdavė Karo muziejui. Vedęs jis buvo rusęs, bet labai malonią ir kuklią moterį. Klimaičio patarimas, 1926 m. pakviečiau jį bendradarbiauti „Tautos valioje“. Nepasigailėjau, nes jo ugingi įžanginiai žavėjo skaitytojus ir žadino visuomenę, kad šioji nusikratytų liaudies fronto vyriausybė, kuri aiškiai vedė kraštą į Maskvos vergiją. Po gruodžio 17 d. perversmo buvo pakviestas būti Saugumo departamento direktoriumi, bet atsisakė, nes, jo nuomone, perversmo laimėjimas dar esąs labai problematiškas, o jis nenorįs rizikuoti. Negrįžo jis ir į kariuomenę, iš kurios buvo „pasitraukęs“. Įprato rašyti aliarmuojančius straipsnius, dėl ko kartu su Klimaičiu pateko į Varnius, nors ir neilgam. Kadangi bolševikams veržiantis į Lietuvą 1940 m. jisai laiku nepasitraukė, tai, aišku, buvo vienas pirmųjų suimtas. Buvo įkalintas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime, kur enkavedistų buvo sušaudytas. Kūnas jo buvo pasiūstas į medicinos fakulteto krematoriumą sudeginti, tačiau krematoriumo „pečkuryš“ išsaugojo šio didelio Tėvynės mylėtojo palaikus ir 1941 m., bolševikams pabėgus (atsiprašau, strategiškai pasitraukus į iš anksto paruoštas pozicijas. Kur būtų SSSR šiandien, jei tuo metu nebūtų gavusi JAV pagalbos?), buvo iškilmingai palaidotas Kauno kapuose. Jo žmona liko be jokių ekonominių išteklių, tat kas galėjo, gelbėjo ją kuo išmanydamas. Nei Tomkų, nei Klimaičių namuose nesilankydavau; užgesus „Tautos valiai“, išsiskirstė kas sau ir jos „tėvai“.

USPENSKIS, pulkininkas. Iš pasitraukusių nuo lenkų ir vėliau atvykusių asmenų Kaune buvo pradėtas organizuoti baltgudžių batalionas. Ypatingas jis buvo tuo, kad vadovybė ir gal koks 10 proc. karių buvo baltgudžiai ar rusai, o likusieji 90 proc. buvo gryni lietuviai. Raštvedyba ir kiti tarnybiniai reikalai buvo tvarkomi baltgudžių kalba, kurios didžiausia dauguma karių nei mokėjo, nei kada nors girdėjo. Dėl to įvykdavo visokių nesusipratimų. Nepaisant to, kad vienas kitas karininkų buvo tikrai geri karininkai, nenuostabu buvo tat, kad šis batalionas kovose niekur nepasizymėjo. Vienas kitas baltgudžių karininkas tikrai buvo geri ir atsidavę Lietuvos reikalams, pvz., plk. Kvedaravičius, mjr. Ružancovas, kurie gan greitai pramoko gražiai lietuviškai ir nuoširdžiai dirbo jiems pavestus darbus. Likusieji karininkai buvo surinkti iš „keturių vėjų“. Buvo net ir įtartinų, pvz., adjutantas Razumavičius. Dalinio vadu buvo rusas plk. Uspenskis. Savo „Atsiminimuose“ jis gyrėsi, kad su savo kuopa pasauliniame kare apsaugojo atsitraukimą ištisos iš Prūsijos bėgančios rusų armijos (naujųjų laikų Leonidad). Nuo kito baltgudžio karininko jis paviliojo žmoną ir su ja susidėjo. Jis prisigerino prie gen. Žukausko, jo konkubinė mokėjo puikiai viršininką pavaišinti. Taip tas batalionas ir laikėsi. Pradėjo į vyr. štabą plaukti skundai ir pranešimai, kad bataliono štabe esanti susitvėrusi šnipinėjimo ir išdavimo gūžta. Man buvo pavesta ištirti tikrą bataliono būklę ir ar jis mums yra reikalingas bei naudingas. Lydimas dviejų kapitonų, kurių pavardžių neprisime nu, nuvykau į Vilkaviškį, kur tuo metu baltgudžių batalionas stovėjo. Buvome

sutikti karališkai. Mūsų garbei buvo suruoštos vaišės su programa, kurios centrinė figūra buvo mokanti dainuoti Uspenskio konkubinė. Vaišės vaišėmis, o reikalas reikalui. Dar prieš vakarienę pavedžiau su manimi atvažiavusiems kapitonams, kad diskretiškai pakviestų lietuvius, kurių pavardes man buvo davęs karo žvalgybos skyrius. Kol aš puotavau ir „migdžiau“ bataliono vadovybę, mano kapitonai dirbo išsijusę. Po vakarienės jie man referavo apie savo darbo rezultatus. Kitą dieną jie tęsė savo darbą, o aš pradėjau kvosti karininkus. Pririnkom tiek informacijos, kad rytojaus dieną galėjome grįžti į Kauną. Kelias dienas tvarkėme atsivežtą medžiagą. Baigus tvarkyti, parašiau įrodymais paremtą pareiškimą, kurio išvada buvo: baltgudžių batalionas ne tik nėra naudingas, bet, priešingai, žalingas ar net ir pavojingas: bataliono rikiuotės karininkija – plk. Kvedaravičiaus tvarkoma ūkio dalis buvo atstumta ir nuo jos viskas buvo slepiama – rusifikavo lietuviškąjį elementą ir ruošė pagalbą raudoniešiams. Šios pragariškos veiklos siela ir širdimi buvo adjutantus Razumavičius, kurio pavardė, mano manymu, nebuvo jo tikroji, o pseudonimas. Dėl paties plk. Uspenskio kaltės tvirtų įrodymų nebuvo, bet buvo įtarimų ir spėliojimų. Viena buvo aišku, kad iš jo pusės buvo labai daug apsilaidimo. Ne vien, kad jis protegavo ir palaikė Razumavičių, taip pat kad skyrė „zauriad“ laipsnius, dažnai net remdamasis fiktyviais dokumentais. Tarp kareivių irgi buvo nemaža įtartino elemento. Visi vyr. štabą pasiekę skundai buvo tikri ne tik 100 procentų, o mažiausiai dviem šimtais. Po tokio mano dokumentuoto pranešimo, savaime aišku, plk. Uspenskis buvo atšauktas iš pareigų; Razumavičius su sėbrais suimti; baltgudžių batalionas išformuotas. Išformavimui vadovauti buvo paskirtas mjr. Rozmanas. Atšauktas plk. Uspenskis stengėsi mane ir mano adjutantus visaip pažeminti ir apjuodinti. Pasekiau patarimu Sokrato, kuris leido net save mušti, kur jo nesama.

UŽUPIS, majoras. 1919 m. pradžioje štabas atsiuntė jį į 2-ąjį pulką. Priskyriau jį prie 2-ojo bataliono, kurio vadu kurį laiką buvo mjr. Skorulis. Skorulis buvo didelis gerbėjas liaudininkų ir visą laiką pranešinėdavo jiems apie mano savarankišką veiklą pulke. Mano santykiai su vyriausybe vis blogėjo ir galų gale baigėsi konfliktu. Mjr. Užupis buvo mjr. Skorulio šalininkas. Kai grįžau į pulką iš „Babilono nelaisvės“, Skoruliui ir Užupiui teko iš 2-ojo pulko išsikelti. Užupis buvo perkeltas ar tai į Marijampolės batalioną, ar į atsargos batalioną, dabar neprisimenu. Teko su juo vėl sueiti į artimesnius santykius tik plk. Braziulevičiaus namuose, mat Užupienė buvo artima ponios Braziulevičienės giminaitė. Pulke gimęs kartumas neleido, kad išsivystytų šiltesni, glaudesni santykiai.

VAICIUŠKA, Pranas, gydytojas, generolas. Apsigyvenęs namuose Miškų g-vė 13, kuriuose gyveno nemažai kariškių, nuėjau jų vizituoti. Pirmiausia vizitavau gen. Vaiciušką. Normaliai, toks pirmas vizitas, sakoma, neprivalo užsitęsti ilgiau nei 15 minučių, bet mes užsiplepėjome ir vizitas užtruko dvi ar tris valandas. Jo žmona buvo rusė, Pelagija Grigorijevna. Vaiciuška katalikas, buvo tuo

metu abejingas tikybai. Vaiciuškienė, priešingai, buvo fanatiškė stačiatikė. Turėjo jie sūnų Jurgį, metais jaunesnį už mano sūnų. Jurgis buvo krikštytas kataliku, bet motina jį tempė į cerkvę. Komplikavo reikalą dar, kad jų tarnaitė katalikė slapta Jurgelį mokė katalikų tikybos tiesų ir nuvedavo jį į katalikų bažnyčią.

Vaiciuška buvo gana apsišvietęs žmogus. Be rusų ir lenkų kalbų, laisvai mokėjo vokiečių ir prancūzų kalbas. Baigęs buvo medicinos fakultetą Maskvos universitete, kur mokėsi su daugeliu lietuvių intelektualų, pvz., Smetona ir kitais. Tiko jis geriau diplomatinei tarnybai, nei kad medicinai. Dar Rusijoje prieš I pasaulinį karą jis buvo pusiau diplomatinėje, pusiau mediciniškoje misijoje Persijoje, kur buvo apdovanotas persų ordinu ir žvaigžde. Didžiojo karo metu buvo lauko ligoninės viršininkas. Čia ir susipažino su savo dabartine žmona, kuri toje ligoninėje dirbo gailestingąja seserimi. Vedė ją, tiksliai nežinau, ar cerkvėje, ar bažnyčioje, o gal abiejose. Kurį laiką buvo Lietuvos atstovu Estijoje. Nepriklausė mūsų Užsienio reikalų ministerijai, tat kai diplomatiniai santykiai buvo užmegzti kaip reikiant, jo vietoje oficialiu atstovu buvo paskirtas dr. Jonas Šliupas. Vaiciuška atsikėlė į Kauną ir buvo paskirtas Kauno miesto gydytoju. Šias pareigas ėjo tuo metu, kai susipažinau su juo. Mėgino tapti karo ligoninės viršininku ar net karo sanitarijos skyriaus viršininku, bet čia jį „nukonkuravo“ gen. Nagevičius, kuris nuo pat pradžios skrajojo „sferose“, ir dr. plk. Oželis. Dažnai jis minėdavo, kad mokslus einant, kurį laiką buvo mokytoju panelių Chodakauskaičių (Smetonienė ir Tubelienė), tačiau nepaisant, kad buvo vyras iš stuomens ir liemens, buvo nukonkuruotas p. Smetonos. Matyt, nebuvo gimes marškinukuose.

Gen. Vaiciuška sirgo diabetu. Turėjo laikytis griežtos dietos ir pan. Mėgo jis skaniai užvalgyti ir kiek išgerti. Turėjo jis sudaręs savo teoriją, kad jam būtina išgerti, nes alkoholis skaldąs cukrų kraujuje. Kiek tai buvo mediciniškai sveika hipotezė, nežinau, bet atėjus pas jį visad reikėdavo padėti jam ištuštinti bent vieną didoką grafina, nes jis buvo labai vaišingas. Aišku, atsilankius jam pas mane ar pas kitą pažįstamą, turėjome revanšuoti tuo pačiu. Itin artimai buvo suėjusi mūsų trijulė: gen. Vaiciuška, plk. Smoriga ir aš.

Kartą vienoje vietoje belošiant vintą, aš pasijutau ne visai gerai, beveik apal-pau. Buvo nuspręsta, kad tai buvo nedidelis širdies priepuolis. Mano žmona, aišku, nusigando ir neklausydama jokių mano protestų, nutempė mane pas gydytojus. Nuvedė pas vieną specialistą, pas kitą. Kiekvienas jų mane išbaladojo, išperkuso, išauskultavo, išbraižė raudonu ir mėlynu pieštukais visokias linijas. Visi tie specialistai vienbalsiai nusprendė:

- Negalima nei gerti, nei rūkyti.

Pavakare, pavargęs nuo tų visų specialistų, pasakiau žmonai, kad nueisime dar pas dr. Vaiciušką ir jei ir šis nuspręs, kad negalima nei gerti, nei rūkyti, na, tai ką gi padarysi, teks mesti tuos malonumus. Atėjome pas Vaiciušką. Šis irgi mane išperkuso, išauskultavo, išbraižė raudonu ir mėlynu pieštukais, liepė porą de-

šimčių kartų pritūpti ir pasikelti, ir vėl klausė. Galų gale pareiškė sprendimą:

- Negalima nei gerti, nei rūkyti.

- Na, jei tu jau taip sakai, – pasakiau, – tai ką padarysi? Mesiui.

Norėjau jau išeiti, bet jis mus sulaikė. Pasakė, kad taip jau be vakarienės, tai jau neišleisiąs. Vakarienei ant stalo, žiūriu, pastatė savo įprastinį pilvotą grafiną ir pripylė man taurelę.

- Bet, daktare, pats pasakei, kad man negalima nei gerti, nei rūkyti, o čia dabar pili man tauurelę.

- Matai, kitur negali gerti, bet pas mane, tai jau kita kalba. Su manimi tai ir gali, ir privalai.

Taip ir likau gerias iki šio laiko, iki šios dienos.

Mano sūnus labai susidraugavo su Jurgeliu, nes abu buvo beveik vienmečiai. Maniškis jau lankė jėzuitų gimnaziją, T. Mėšlys ruošė būrį vaikų pirmai Komunijai. Mano sūnus nusivedė ir Jurgelį. Šis irgi buvo paruoštas prie pirmos Komunijos, kurią priėmė kiek vėliau, nei maniškis. Kartą vaikas per vakarienę prasitarė, kad priėmė pirmą Komuniją katalikų bažnyčioje. Vaiciuškiene, šiaip linksma, pakanti ir rami moteris, bet tikybos srityje fanatikė ir nesusivaldanti, iškėlė benefisą. Ar tai sriubos vaza ar tai puodas su karštom bulvėm nulėkė vyro galvos linkui. Jurgelis buvo nuo stalo nuvarytas. Žmona ir aš, nenorėdami irgi gauti lėkštėmis į galvą, išėjome. Už poros dienų Vaiciuškiene ap-rimo, atėjo pas mus, labai atsiprašė ir kone jėga vėl nusitempė mus pas save. Religinių temų stengėmės neliesti. Kitais atvejais ji vaikus globojo, tiek savo, tiek ir mano, saugodavo juos ir užstodavo, pavyzdžiui, tokio pokšto metu, kurį iškrėtė abu berniukai: Kauno savivaldybė gaudė gatvėse bėgiojančius benamius šunis. Specialus šungaudys važinėjo gatvėmis su savo būda. Pamatęs kokį benami šunį, jį pasivydavo, sugaudavo ir įkišdavo į būdą. Privaziavo jis kartą ir prie mūsų namų. Per kiemus nusivijo šunį (namas turėjo du didžiulius kiemus). Viename kiemų vaikai tuo metu žaidė ir pamatė, kad šungaudys nusivijo šunį į kitą kiemą. Berniukai nuėjo pažiūrėti, ar būdoje jau daug yra pagautų šunų. Mano sūnus visad buvo didelis gyvulių, itin šunų, mylėtojas. Pagauti šunys turbūt užuodė šią jo būdo ypatybę, nes labai liūdnomis akimis žvelgė į vaikus ir graudingai inkštė. Mano sūnus apsižvalgė, ar nematyti šungaudžio, ir greitai atidarė būdos duris. Šunims to ir terekėjo: spruko kiekvienas sau. Grįžo šungaudys piktas, nes nepagavo šunelio, kurį gaudė. Savo akimis nepatikėjo: būda tuščia. Patys šunys juk nebūtų galėję atidaryti būdos durų. Vadinas, kažkas juos išleido. Nuo kitų vaikų sužinojo, kad tai darbas Glovackiuko ir Vaiciuškiuko. Nuėjo jis pas Vaiciuškienę su skundu. Abu berniukai greitai pasislėpė po lova. Vaiciuškiene vaikus užstojo ir apgynė sakydama, kad tai gryniausias prasimany-mas, jog jos ir mano sūnus šunis išleidę: vaikai nebuvo nė iš namų išėję. Po to šungaudys pakabino spyną ant būdos durų.

1930 m. Vaiciuškos šventė sidabrines vestuves. Aš užsaciau specialius žiedus, kuriuos jiems padovanojau ir suruošiau jiems vaišes. Vaiciuška man atsilygino suruošdamas puotą mano diplomams aplaistyti. Kai 1934 m. aš švenčiau sidabrines vestuves, Vaiciuška ir Vaiciuškienė buvo mano pirmieji liudininkai šioje šventėje, kuri buvo labai puošni.

Mano sūnus baigė gimnaziją ir stojo į medicinos fakultetą. Už poros metų į mediciną įstojo ir Jurgelis. Buvo jis ramus, švelnus vaikas. Atrodė, kad medicinos nelabai jis norėjo, bet tėvo verčiamas pradėjo ją studijuoti. Taip pat vaikas, atrodo, susirado merginą, kuri jam labai patiko, bet motinai nelabai. Visa tai ir gal dar kai kas kito privedė prie tragedijos. Vieną vakarą mano telefonas pradėjo nervingai skambinti. Paėmiau ragelį.

- Vinciai, skubiai atvažiuok, – išgirdau kukčiojantį balsą Vaiciuškos, kuris jau gyveno savo namuose Gardino g-vė 4. – Jurgelis nusišovė.

Mane kaip perkūnas trenkė. Skubiai visi nuvažiavome pas Vaiciuškus. Jis ir žmona, abu galvas pametę, nežinojo, ko tvertis. Aš turėjau padėti viską sutvarkyti. Išgavau iš dr. Petraičio pažymėjimą, kad savižudybė buvo įvykdyta dėl laikino protinio užtemimo. Tai buvo reikalinga tam, kad būtų galima ruošti bažnytines laidotuves. Suorganizavau pačias laidotuves ir susitariau dėl bažnytinių apeigų bei viso kito. Buvo palaidotas Vytauto prospekto kapinėse. Buvo išmūrytas antkapis dviem vietoms: Jurgeliui ir jo tėvui, nes motina liko ištikima stačiatikybei ir katalikų kapuose nenorėjo gulėti. Po tragedijos Vaiciuška pradėjo labai domėtis tikiybiniiais ir metafiziniais klausimais. Aplankė Romą, Asyžių, Lurda. Po šios kelionės ateistas pasidarė deistu. Gaila tik, kad nebeilgai teištvrė, nes 1939 m. mirė. Vaiciuškienė vėl šaukėsi mano pagalbos. Paskambino man ir pasakė, kad Vaiciuška mirštąs ir šaukiasi kunigo, o ji nežinanti, kaip pakviesti katalikų kunigą. Vėl viską sutvarkiau: ir kunigą pakviečiau, ir vėliau padėjau suorganizuoti laidotuves. Su našle santykiai išliko kuo nuoširdžiausi iki pat išvykimo į tremtį. Bolševikų okupacijos metu 1940–41 m. jų namai Gardino ir Totorių g-vėse buvo nusavinti, o jai paliktas tik nedidelis 2 kambarių butelis. Per pirmą bolševikmetį ji padėjo mano žmonai viskuo, kuo galėjo. Grįžęs iš slapstymosi, vokiečių laikais, jai atsilyginau kuo galėjau. Kai vykome iš Lietuvos 1944 m., ji liko, nes nenorėjo pasitraukti nuo vyro ir sūnaus kapų. Per bendrus pažįstamus sužinojau, kad ji mirė, rodos, 1951 m.

VAIŠNORA, Jonas, kunigas. Aviacijos kapelionas. Susibičiuliavo su mani mi ne tik kaip su kariškiu, bet ir kaip universiteto kolega. Daug kalbėdavome, diskutuodavome ruošdami įvairius referatus. Diskusijose dalyvaudavo dar ir kitas kunigas studentas, husarų kapelionas, kun. Juška. Diskusijų metu visad gardžiudavomės ko nors kaimiško, t. y. kas kun. Vaišnorai buvo giminių iš kaimo atsiūsta. Mat kun. Vaišnora „neišdrįsdavo“ vienas visko sudoroti, o kviesdavosi kun. Jušką ir mane talkon. Abu būtų tapę pavyzdingais šviesiais kunigais, jei

negailastingoji mirtis nebūtų jų pakirtusi pirm pasiekus jiems studijų pabaigą. Daug kartų Karmelitų bažnyčioje man teko pabūti jiems „klapčiuku“, t. y. patarnauti jiems prie Mišių.

VARNAS, kunigas. Susipažinau su juo, kai 1919 m. gruodžio mėn. pabaigoje per Kalėdų atostogas Kaišiadoryse lankiau mano didelį draugą, Jiezno pradžios mokyklos bendramokinį Bronių Stosiūną, kuris tuo metu buvo Trakų apskr. viršininku ar, kaip mes vadindavom, gubernatorium. Nuo pat pirmo susitikimo su kun. Varnu susidarė nuoširdūs santykiai ir tokie išliko iki pat galo. Visada, kai tik būdavau Kaišiadoryse ar apylinkėje, būtinai turėjau aplankyti ir kun. Varną. Buvo jis didelis apylinkės lietuvių veikėjas bei lietuviškos veiklos vadovas. Kam tik buvo reikalinga kokia nors pagalba, tai klebonijos durys visad buvo atvertos. Padėjo jis ir mano žmonai, kai 1919 m. per Velykas ji pėsčia atvyko iš Vilniaus skubėdama pas mane, kuris tuo metu buvau internuotas karo ligoninėje Kaune. Iš mano pusės būtų tikra kiaulystė, jei užmirščiau šį kun. Varno gestą ir jo nepaminėčiau.

ŽVIRBLYS, Juozas, provizorius. Šančių vaistininkas. Suvedė mus geras pažįstamas, Jiezno „universiteto“ bendramokslis Bronius Stosiūnas. Kritome vienas kitam į akį nuo pat pirmo karto ir tarp mūsų išsirutuliojo labai geri, artimi santykiai. Dar labiau šie santykiai pagerėjo, kai po pirmo bolševikmečio p. Žvirblys, iki šiol senbernavęs, vedė vet. gyd. plk. Kvedaro našlę, kurią visados labai gerbiau. Beveik kas savaitę ar jie pas mus, ar mes pas juos svečiuodavomės. Žvirblys buvo Lietuvoje pagarsėjęs kaip „išradėjas“ ir platintojas „trejų devynerių“. Buvo tai mišinys įvairių žolių ir ne bent kokių žolių, o Palangos ir Varėnos bei jų apylinkių smiltynuose augančių. Reikia pasakyti, kad šis mišinys buvo naudojamas ne tiek sveikatos reikalams, bet ir pagerinti degtinę, kuriai jis suteikdavo malonų kvapą, gerą skonį bei gražią, žalsvą spalvą. Žvirblys šį mišinį pardavinėjo gražiai įpakuotą ir mišinys turėjo gerą paklausą. Su p. Žvirbliu, žmogumi valgiusiu duoną iš daugelio krosnių, visad buvo apie ką kalbėti, pasiginčyti, maloniai praleisti vieną, kitą valandžiukę ir, svarbiausia, visai nepaliekiant jokių politinių temų.

TREČIOJI DALIS

Demokratijos sūkuriose

Generalo J. Kubilo
Antrojo pestininkų
veto komisijos

Mano žinios motyvas ir sekus
esantis, vyres
sine site
seuso žm
tyne. Atvi
pažeresojis,
meke, pler

TREČIA KNYGA

Demokratijos sūkuriuose

I skyrius. YPATINGI IR NE TIEK YPATINGI REIKALAI

Gražinus gen. Katchę į 2-osios divizijos vado vietą, aš buvau paskirtas karininku ypatingiems (arba kaip aš juos vadinau bereikalingiems) reikalams prie krašto apsaugos ministro. Pirmas mano pasirodymas einant šias naujas pareigas buvo Aukštadvaryje ir Semeliškėse.

1-asis Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pėstininkų pulkas buvo paskirtas į Semeliškių–Aukštadvario rajoną. Pulko štabas įsitaisė Semeliškių klebonijoje pas kun. Steponavičių, turintį du daktaratus, žinomą krikščionių demokratų veikėją ir šulą. Vienas pulko batalionų buvo pasiūstas į Aukštadvarį. Bataliono vadas mjr. Dundulis, užimant Aukštadvarį, leido kareiviams gal kiek netvarkingai pasireikšti. Dėl to nukentėjo vienas kitas vietos izraelitų, rabino bibliotekoje buvo sugadinta viena kita šventknygių ir užgauta rabino duktė. Ir dar visokių skriaudų ir išdaigų padaryta. Izraelitai pasiuntė Seimui ir prezidentui ilgiausią skundą – memorandumą, kuriame tuos įvykius lygino su kadaise garsiais, žiauriausiais carinės Rusijos pogromais. Memorandume neprašė, bet reikalavo, kad skriaudos būtų atitaisytos, kad kareiviai būtų sutramdyti ir nubausti, izraelitai būtų apsaugoti nuo panašių tolesnių ar pakartotinių persekiojimų.

Jei tai nebūsią padaryta, jie visą reikalą iškelsią į tarptautinį forumą, pasiskusią Tautų Lygai Ženevoje. Krašto apsaugos ministras ir vyr. kariuomenės vadas plk. Žukas pašaukė mane, davė savo mašiną ir liepė tuoj pat vykti į Aukštadvarį ir sutvarkyti reikalą. Jei tik bus reikalinga, imtis drastiškų priemonių tvarkai atkurti.

Aukštadvario bažnytkaimį gerai pažinojau. Jaunystėje, kai mokytojavau Filipavičiaus dvarelyje, tai miestelyje apsilankydavau bent kartą per savaitę. Anuo metu Aukštadvario bažnyčia buvo atimta iš katalikų ir paversta cerkve. Vienuolyne įrengtos kareivinės. Miestelis turėjo valsčiaus valdybą, pašto ir telegrafo įstaigą. Buvo kelios krautuvės, priklausiusios izraelitams. Netoli miestelio buvo inžinieriaus Malievskio dvaras, malūnas. Buvo didelis, gražus ežeras. Rusams atėmus bažnyčią, Aukštadvaris buvo priskirtas Užuguosčio parapijai. Kiekvieną šventadienį vykdavau į pamaldas Užuguostyje ir aplankyti savo tėvų.

Kaip jau minėjau, iki 1918 m. lapkričio 23 d. aš buvau „nelegalizuotu“ 1-ojo pulko „tėvu“. Galvojau, kaip čia padėti mano buvusiam „vaikui“, juoba kad pulke dar buvo nemaža savanorių, kurie anais laikais stoji į pulką Vilniuje: pulko vadas plk. Skorupskis¹, bataliono vadai: Dundulis, Žemairis, Genys ir vienas kitas karininkas. Mano „Benzui“ pasirodžius Aukštadvario gatvėse iškart buvo suprasta, kad atvyko kažkoks aukštas viršininkas.

Mane raportuodamas pasitiko mjr. Dundulis. Mus apstojo būrys žioplių. Iškliausiu raportą, bet nesileidau į kalbas. Griežtai ir trumpai paklausiau Dundulio:

- Turi gerą steką?
- Turiu, ponas pulkininke.
- Pasiimk jį ir eisi su manimi.

Pradėjau nuo rabino. Atėjus į rabino namus paprašiau paruošti stalą, kad galėčiau rašyti protokolą. Atsisėdau per vidurį. Griežtu ir rūsčiu balsu įsakiau:

- Pone rabine, prašau sėstis priešais mane prie stalo.

Dar griežčiau:

- Majore, tamsta, sėskis ten, – mostelėjau ranka į kėdę, stovinčią prie sienos. Visi susėdo, kur buvo jiems nurodyta. Kreipiausi į rabiną:
- Tamstos pavardė, vardas?

Rabinas pasakė savo pavardę, vardą, bet pridūrė:

- Ui, pone komendancie, aš labai slobna kalbi po lituviški².
- Gerai. Moki, tamsta, lenkiškai, rusiškai?
- Ui po polskiemu, pone komendancie³.
- Puiku, kalbėsime lenkiškai.

¹ Minimu laikotarpiu V. Skorupskis turėjo carinės kariuomenės štabskapitono laipsnį – *ats. redaktorius*

² Ai, pone komendante, aš labai prastai kalbu lituviškai.

³ Ai, lenkiškai, pone komendante.

Surašiau protokolo pradžią. Tolesnį pokalbį tęsiau lenkų kalba.

– Ką lietuviai kareiviai padarė blogo tamstai ir kitiems izraelitams? Kuo, tamsta, skundies?

Dundulis ne pėsčias. Tuoj susiorientavo. Kadangi jis sėdėjo mano užnugaryje, tai aš, aišku, „nemačiau“, ką jis darė. Rabinui besiruošiant atsakyti, jis jam parodė ir pagrūmojo steku. Susiprask, rabine: poricas iš Kauno išvažiuos, bet aš lieku čia. Rabinas irgi suprato išraiškius gestus.

– Ui, lietuviai kareiviai? Ui, man nieko nepadarė. Lenkų kareiviai, kurie čia buvo, tai tiek daug žalos pridarė, bet ne lietuviai.

– Bet, tamsta, skundiesi, kad sužalojo tamstos talmudo knygas.

– Ne, čia nesusipratimas. Tarnaitė ruošė lietuvių kariams nakvynę ir dėl savo žioplumo bei neišmanymo išmetė kelias talmudo knygas. Bet ne kariai.

– O kaip ten su tamstos dukra? Kareiviai norėjo ją išgvaltuoti⁴?

– Išgvaltuoti? Mano dukrą? Ui, ne, pone, jūs norite pasijuokti iš manęs. Jauni žmonės tarpusavyje pašposavo, pažertavojo⁵. Bet išgvaltuoti? Ui, ne.

– Tai, tamsta, neturi nusiskundimų lietuviais kareiviais?

– Ne, aišku, ne. Lietuviai kareiviai? Visokių kareivių čia buvo: ir rusų, ir lenkų. Bet tokių mandagių kaip lietuviai kareiviai čia niekada nėra buvę. Jokio skundo neturiu, pone komendancie.

– Tai kaip gi, tamsta, pasirašei skundą ant lietuvių karių.

– Ui, aš labai silpnai kalbu lietuviškai. Tas chuliganas valsčiaus sekretorius Abramavičius surašė raštą ir atnešė man pasirašyt. Aš ir pasirašiau.

– Reiškia, tai Abramavičiaus išmislai⁶?

– Taip, pone komendancie, jokio nusiskundimo lietuviais neturiu.

Surašiau visą rabino parodymą. Perskaičiau jam lietuviškai ir išverčiau į lenkų kalbą.

– Dabar, supratai? Teisingai užrašiau tamstos parodymą?

– Taip, tikrai taip.

– Prašau pasirašyti.

Rabinas pasirašė. Dundulis, šypsodamasis iki ausų, irgi pasirašė.

– Ačiū, pone rabine, ir su Dievu.

Išėjome. Nuėjome pas kitą nukentėjusį. Vėl ta pati procedūra. Taip apėjome visus skundą – memorandumą pasirašiusius. Abramavičius buvo įspėtas, kad visi verčia bėdą ant jo, kad ant jo kaklo šunis karia, tai spruko kuo greičiausiai iš Aukštadvario. Nuėjau pas Dundulį kiek užkąsti, nes iš Kauno buvau išvažiuojęs dar prieš pietus ir buvau išalkęs, lyg čigonas. Įspėjau Dundulį, kad negąsdintų miestelio ir geriau prižiūrėtų kareivius ir juos sutramdytų nuo tokių „pokštų“

⁴ Išprieivartauti.

⁵ Pajuokauti, pašposauti.

⁶ Prasimanymas.

krétimo. Išvažiavau į Semeliškes, kur stovėjo 1-ojo pulko štabas.

Atvykau į Semeliškes vėly vakarą. Čia mane pasitiko 1-ojo pulko karininkai ir Semeliškių klebonas kun. Steponavičius. Semeliškių miestelyje apžiūrėjau tik klebonijos sienas ir valgiais apkrautą stalą. Smagiai praleidau kelias valandas su buvusiais savanoriais. Su pulko vadu plk. Skorupskiu nutarėme, kad mjr. Dundulį reikia perkelti į kitą vietovę, kad nebadytų akių Aukštadvario izraelitams. Prieš išvykdamas į Kauną užėjau į Semeliškių bažnyčią pasimelsti prie stebuklingo šv. Roko. Buvau dėkingas tam stebukladariui nuo vaikystės, kai mane pagydė nuo apakimo. Su Semeliškių klebonu kun. Steponavičiumi vėl susitikau tik jau tremtyje Wangene Vokietijoje. Nežinau, dėl kokios tragedijos ar kokių kitokių sumetimų kun. Steponavičius buvo pasitraukęs iš kunigystės. Du daktaratus turįs, buvęs krikdemų partijos šulas, buvęs Ežerėnų gimnazijos direktorius, buvęs Steigiamojo Seimo narys, dabar bernavo pas mažžemį švabą Bauerį ir valė tvartus. Kadangi tokiems darbams jis nebuvo labai pasiruošęs, be to, amžius ir sveikata nelabai leido lankstytis, kaip švabas norėtų, tai šis dar jį užsipuldavo.

– Kokie asilai tave mokė taip dirbti?

– Jūsų Freiburgo universiteto profesoriai vokiečiai, kurie man davė filosofijos daktaro laipsnį, – atsikirsdavo Steponavičius.

Vieno Wangeno priemiesčio bažnyčios klebonas, vokietis, buvęs Steponavičiaus kolega Freiburgo universitete, kvietė ateiti pas jį vikarauti, bet Steponavičius liko pas Bauerį bernauti ir į kunigystės darbą nebegrįžo. Kiekvieną savaitę bent du kartus arba aš pas jį apsilankydavau, arba jis pas mane. Pasikalbėdavome, prisimindavome senus laikus. Persikėlęs iš Wangeno į Hechingeną, Steponavičiaus daugiau nesutikau. Girdėjau, kad jis sunkiai sirgo, buvo paguldytas į Wangeno ligoninę, kur netrukus mirė. Nieko jam tremtyje nepadėjo jo teologijos ir filosofijos mokslų diplomai taip, kaip ir man teisės ir ekonomikos mokslų diplomai.

Grįžęs iš Aukštadvario–Semeliškių misijos, tuoj pat raportavau vyr. kar. vadaui plk. Žukui, kad Aukštadvaryje nieko ypatingo nebuvo įvykę ir kad skunde įvardyti faktai esą grynai prasimanymai. Įteikiau jam visus tardymo protokolus. Žukas paėmė protokolus, atidžiai juos perskaitė. Pakraipė galvą ir paklausė:

– Kaip, pulkininke, išgavai šiuos parodymus ir skundų atšaukimus?

– Išradėjo paslaptis, – atsakiau.

Aukštadvario „pogromas“ nukeliavo į archyvą. Net ir Seime niekas šio klausimo nebekėlė ir nesiryžo daryti jokių interpeliacijų.

Graži vasaros diena. Žydrynėje svilina saulutė. Parkų žaluma ir pavėsis vilioja išsitiesti paunksmėje. Taip būtų gera paskęsti kokioje budistiškoje meditacijoje ar pasekti itališkuoju *Dolce far niente*⁷. Kur tau? Buvau staiga skubiai iškvies-

⁷ Saldus niekas (*ital.*).

tas pas krašto apsaugos ministrą. Šis įsodino mane į savo mašiną ir, kaip velnias savo motką, nubaladojo pas prezidentą Stulginskį. Čia davė prezidentui kažkokį orderį pasirašyt. Prezidentas paėmė tą orderį, perskaitė, pasirašė, įteikė man ir sako:

– Ukmergėje 7-ajame pulke ruošiamas sukilimas. Tamsta, esi skubiai siunčiamas į Ukmergę, kad užbėgtum už akių tam sukilimui. Prašau skubiai ištirti padėtį. Jei ką reikia suimti, prašau suimti. Štai tamstai orderis. Jei plk. Adamkevičius sukilimui pritaria, tai, tamsta, jį suimsi.

Plk. Eduardas Adamkevičius, vėliau generolas ir divizijos vadas, buvo mano pirmasis padėjėjas Vilniuje kuriant 1-ąjį pulką. Buvau su juo gerai susigyvenęs, net susibičiuliavęs. Ne tik nepatikėjau tokiu sukilimu, bet net palaikiau tai gryną provokaciją. Savo nuomonės prezidentui nepareiškiau, o įsėdau į ministro „Benzą“ ir nudūmiau į Ukmergę. Atvykau apie 14.00–15.00 val. Tuo pat atsirado plk. Adamkevičius. Pasitiko mane kaip savo seną viršininką ir bičiulį. Labai nustebo, kai aš ėmiausi jam nesuprantamo darbo. Liepiau duoti pavojaus trimištą. Susirinkus pulko daliniams, pavedžiau jiems, prižiūrint pulko vadui, įvykdyti sugalvotą taktišką uždavinį. Pats likau Ukmergėje atlikti kvotą. Iškviečiau tris karininkus, kurių vienas saugumietis, pranešėjas. Taip pat pašaukiau kareivius, kurių pavardes man buvo davęs Karo žvalgybos skyrius. Iš karto išaiškėjo provokacija ir prasimanymas. Mat karininkas saugumietis, norėdamas pasižymėti ir manydamas, kad saugumas niekad neišduos jo pavardės, galvodamas, kad plk. Adamkevičius ir dauguma pulko karininkų yra tautininkai, o dabartinė valdžia esanti krikdemų rankose, tai galėsiąs gerokai sudrumsti vandenį ir pagauti sau asmeniškai naudingą žuvelę. Labai nustebo, kad nepasitenkinau apklausinėdamas vien tik jį, o pradėjau plačiau kelti aikštėn šią jo sugalvotą provokaciją ir šmeižtą. Pulko daliniai, jau saulei nusileidus, grįžo į miestą pavargę nuo taktinio užsiėmimo. Tardymą baigiau. Liepiau suimti karininką provokatorių, bet jis jau buvo sprukęs. Tiek to. Pasitenkinau tuo, kad išsiuntinėjau kur tik galima telegramas, kad sulaikytų tokį karininką, jei kas pamatytų, suimtų jį ir siųstų į karo areštinę Kaune. Baigęs šį darbą, priėmiau plk. Adamkevičiaus ir pulko karininkų vakarienės kvietimą. Pakviestas taip pat buvo ir pulko bičiulis kunigaikštis Radvila. Jis buvo caro gvardijos kirasyrų⁸ pulko karininkas. Jis buvo labai stiprus, sulaužydavo rankomis pasagą. Šiaip jis buvo labai malonus kompanijoje, didelis demokratas ir lietuvis. Sakoma, kad auksas ir pelenuose žiba. Taip ir čia. Nors Radvila buvo ir labai demokratiškas, bet iš karto buvo matyti jo kilmė, jog yra neeilinis pilietis. Besivaišinant naktis prabėgo nejučiom. Rytą Radvila mus nusivežė į savo Taujėnų dvarą. Sakoma, kad šis vardas kilęs iš testamentu, kuriuo vienas Radvilos protėvių savo sūnui užrašė šį dvarą: „Tau vienam jį palieku“. Pradžioje dvaras buvo vadinamas „Tau vienam“, bet vėliau šie du žodžiai

8 Sunkioji kavalerija, kurios raiteliai dėvėjo kirasas – diržais segamus nugaros ir krūtinės šarvus.

susiliejo į vieną ir virto „Taujėnais“. Lyginant su kngkšč. Oginskio dvaru Rietave ar Plungės dvaru, Taujėnai buvo gerokai kuklesni. Daug laiko praleidau pačiuose rūmuose, o ne apžiūrinėdamas ar gėrėdamasis apylinkėmis. Radvila mums papasakojo daug savo asmeninių nuotykių caro rūmuose ir kirasyrų pulke.

„Numalšinęs“ Ukmergės sukilimą grįžau į Kauną. Kokiai savaitei praėjus, provokatorius buvo rastas besislapstantis Panevėžio apylinkėje. Buvo suimtas ir atgabentas į Kauną. Karo prokuroras išaiškino, kad šis asmuo buvo provokacijų specialistas, o dirbdamas saugume, jų buvo sukėlęs begalę. Kariuomenės teismas jį demobilizavo: išmetė iš kariuomenės ir nubaudė kalėti. Plk. Adamkevičiaus suėmimo orderį gražinau krašto apsaugos ministrui. Apie tokio orderio buvimą plk. Adamkevičius sužinojo tik provokatoriaus bylos metu.

Dar kitą įdomų nuotykį turėjau su 7-ojo Žemaičių kunigaikščio Butigeidžio pėstininkų pulko personalu. Šiuo sykiu reikalas buvo susijęs su pulko jaun. gyd. Račkausku. Jis buvo Palestinos bajoras, Suvalkų miesto 1-osios gildijos pirklio sūnus. Baigęs Berlyno universiteto medicinos fakultetą negrįžo į Suvalkus pas tėvą, bet įsitaisė Vilkaviškyje. Buvo mobilizuotas ir paskirtas prie Karo sanitarijos skyriaus. Gen. Nagevičius, Karo sanitarijos skyriaus viršininkas, nelabai mėgo Siono sūnų. Neleisdavo jiems vienoje vietoje sušilti ir apaugti plunksnomis, bet dažnai juos kilnojo iš vietos į vietą. Gal norėjo išvengti pasikartojimo avantiūros gyd. Segalio, kuris 1920 m. buvo vienas iš sukilimo vadų. Tat ir dr. Račkauskas nebuvo išimtis: po 3–4 mėn. buvimo 7-ajame pulke buvo perkeltas į 2-ąjį pulką. Tuo metu 7-asis pulkas stovėjo Rumšiškėse. Pulko ligoninė buvo Rumšiškių valsčiaus valdybos patalpose.

Pulko sanitarijos personalas sugalvojo suruošti dr. Račkauskui išleistuves. Išleistuvės įvyko Petrinių dieną. Alus ir samagonas⁹ tekėjo upeliais. Iš gurguolės buvo paimta sunkumams vežioti platforma. Įkinkytas kuinas. Per vidurį platformos buvo pastatyta didelė statinė alaus. Dr. Račkauskas atsisėdo ant statinės. Kiti išleistuvių dalyviai, jau gerokai įkaitę, vienmarškiniai ir atsilapoję, kas susėdo, kas atsistojo ant platformos. Kiti net užsiriogolino ant kuino. Visi su alaus bokalais. Miestelio fotografas įamžino šį vaizdą. Fotografija išėjo gera. Vaizdas buvo panašus į garsaus rusų dailininko Repino paveikslą „Zaporožės kazokai rašo atsakymą turkų sultonui“. Šios fotografijos vieną egzempliorių dr. Račkauskas pasiuntė gen. Nagevičiui prašydamas, kad ją eksponuotų Karo muziejuje, 7-ojo pulko skyriuje. Gen. Nagevičius, gavęs fotografiją, kurioje geriausiai matyti Rumšiškių valsčiaus valdybos iškaba, užsigavo, įsiuto, palaikė tai Karo muziejaus įžeidimu. Nagevičiui trūko humoro pajutimo. Parašė jis kariuomenės vadui Stanaičiui. Pagal Nagevičių, šiame „girtų, visai nusilesusių žydpalaikių vaizdelyje, nesimato nei vieno padoraus veido, o visame grožyje vien tik žydu snukiai“. Gen. Nagevičius rašte prašė dr. Račkauską nubausti. Stanaitis užrašė rezo-

⁹ Naminė degtinė.

liuciją: „dr. Račkauskui – 30 parų daboklės“. Nors raštas buvo slaptas, bet atsirado „geradarių“, kurie padarė rašto nuorašą, išvertė jį į rusų kalbą. Gavęs tokį gausų „komplimentų“ gen. Nagevičiaus rašto nuorašą, dr. Račkauskas vos nesprogo iš apmaudo. Jis reagavo maždaug tokio turinio laišku: „kad visi žydai yra Kristaus pardavėjai, merzavcai, svolačiai¹⁰ ir pan., tai jau senas dalykas ir pasaulis apie tai seniai žino, bet kad asmuo su orangutango fizionomija, o dūšioje chamas gali būti lietuvišku generolu, tai nauja. Tikiu, ponas generole, kad padarysite atitinkamas išvadas, o aš esu pasiruošęs susitikti su jumis bet kuriuo metu, bet kurioje vietoje ir su bet kuriuo ginklu. Su pagarba, gydytojas Račkauskas.“ Gen. Nagevičius, gavęs tokį „malonų“ laišką, nuskubėjo pas kariuomenės vadą Stanaitį ir paprašė jam skirti sekundantus. Mūsų įstatymai draudžia dvikovas. Taip pat pagal rusų statutus, pavaldinys negali šaukti į dvikovą savo viršininko. Taigi gen. Stanaitis sekundantų nepaskyrė, bet dr. Račkausko laiške įrašė rezoliuciją: „30 parų daboklės“. Dr. Račkauskas jau turėjo 60 parų arešto. Kaip tik tuo pačiu metu dr. Račkauskas buvo pradėjęs daryti žygius išeiti iš kariuomenės, kadangi darbas joje netiko jo sveikatai, be to, jam tinstančios kojos. Po visų rezoliucijų surašymo, dr. Račkauskas buvo iškviestas į Karo sanitarijos skyrių, kuris buvo Vytauto prospekte priešais kapines, vėliau tuose namuose buvo Švedijos, Danijos, Norvegijos atstovybės. Jis ir atvyko galvodamas, kad kviečiamas sveikatos tikrinti, nes buvo padavęs prašymą atleisti iš kariuomenės. Mat kvietime nebuvo paminėta, kad jis esąs nubaustas 60 parų arešto. Dr. Račkauskui atvykus į Karo sanitarijos skyrių, buvo pašauktas Karo policijos mokyklos viršininkas kpt. Rudaitis, kuris atėjo į Sanitarijos skyrių dviejų žandarų lydymas, kad sumintų dr. Račkauską ir nugabentų jį į areštinę.

– Tamsta esi dr. Račkauskas? – paklausė Rudaitis.

– Aš lietuviškai nesuprantu, – atsakė dr. Račkauskas rusiškai.

Kpt. Rudaitis pakartojo klausimą rusiškai.

– Taip. Aš esu dr. Račkauskas. Koks reikalas?

– Tamsta esi areštuotas.

– Už ką?

– Prašau nekalbėti, nes liepsiu tamstą surišti.

– Mane surišti? O kiek jūsų čia yra. Trys? Tai bus per mažai.

Dr. Račkauskas buvo milžiniško ūgio ir atitinkamo svorio. Besimokydamas Berlyne, kai pritrūkdavo tėvo atsiųstų pinigų, savo išteklius papildydavo pasirodydamas cirke kaip sunkaus svorio ristikas ir sunkumų kilnotojas. Jis rūsčiai pažvelgė į Rudaitį, žandarus ir pakartojo:

– Jūsų bus per mažai.

Rudaičiui ir jo žandarams net visos blusos, matyt, apmirė. Kilo skandalas. Telefonu buvo pranešta gen. Nagevičiui. Šis griebėsi už galvos ir infor-

¹⁰ Niekšai, šunsnukiai.

mavo kariuomenės vadą Stanaitį. Tai buvo ypatingas reikalas. Stanaitis liepė pašaukti mane. Kaip tik tą dieną buvo atvykęs į Kauną Biržų komendantas kpt. Michelevičius, buvęs mirties kuopos vadas. Nuėjome į Čipurnos restoraną pasišnekučiuoti. Išėjau iš restorano gerokai po antros ir ėjau namo. Turėjau grįžti laiku namo, lyg iš tarnybos, kad negaučiau velnių nuo žmonos ir nereikėtų atlikti „išpažinties“, kur praleidau laiką. Ėjau Laisvės alėja. Staiga tiktai brr, čypt prie šaligatvio privažiavo ir sustojo. Žiūriu, Krašto apsaugos ministerijos „Benzas“.

– Pulkininke, prašom į mašiną. Krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas laukia tamstos štabe.

Sėdau ir važiuoju. Pakeliui mintyse padariau visą sąžinės „apyskaitą“. Rodos, jokių nuodėmių ten nebuvo. Na, išgėrėm, patriukšmavom, bet lėkščių nedaužėm, sąskaitas apmokėjom. Nuėjau tiesiai į ministro kabinetą. Ministras sėdi fotelyje prie stalo, o gen. Stanaitis nervingai vaikšto po kabinetą. Priėjo prie manęs:

– Pulkininke, Karo sanitarijos skyriuje yra dr. Račkauskas, kurį reikia suimti už Nagevičiaus įžeidimą. Buvo pasiūstas Rudaitis su dviem žandarais, bet jo negalėjo suimti. Tamsta, paimk aštuonis kareivius, bet suėmimas turi būti įvykdytas. Račkauskas sakosi esąs nesveikas, tai turi jį apžiūrėti gydytojų komisija. Reikia nustatyti, ar gali sėdėti areštinėje. Jei gali, tai po to nuveši Račkauską į areštinę. Ponas ministras ir aš lauksime čia tamstos raporto apie suėmimą.

Karininkas su dviem kareiviais negalėjo suimti vieno asmens? Aš privalau paimti aštuonis kareivius? Koks žvėris tas Račkauskas? Vadinasi, aš tokių nuodėmių neturiu. Atkutau, atsigavau, įgavau drąsos.

Stuktelėjau kulnais ir išėjau vykdyti įsakymo. Vėl sėdau į ministro „Benzą“, bet jau dabar buvau piktas, nes tikrai namuose gausiu velnių. Atvažiavau į Karo sanitarijos skyrių jau gerokai po darbo valandų, bet radau visus darbo vietoje.

– Kur yra dr. Račkauskas? – paklausiau.

Vienas raštininkų baimingai ir be žodžių pirštu man nurodė duris. Aha, reikia už tų durų sėdi pabaisa. Įėjau. Vaizdas grandioziškas. Prie durų stovi Rudaitis ir du jo kareiviai. Prakaitas varva jų veidais. Kambario gale prie rašomojo stalo sėdi goliatas, koja ant kojos, rankas sukryžiaęs ant krūtinės. Rudaitis ir kareiviai baimingai žvelgia, o „mėsos kalnas“ ironiškai šypsosi. Atsisukau į Rudaitį ir kareivius:

– Lauk!

Kartoti nereikėjo. Šovė jie lyg kamščiai iš šampano butelių. Priėjau prie stalo, paėmiau kitą kėdę, atsisėdau, užkėliau koją ant kojos, sukryžiauvau rankas ant krūtinės ir pažvelgiau į Račkauską. Tuo tarpu štabas buvo informuojamas: pulkininkas Glovackis įėjo į kambarį, plk. Glovackis išvijo Rudaitį ir jo kareivius, pulkininkas sėdi ir kalbasi su Račkausku.

– Tamsta esi dr. Račkauskas?

– Neponimaju¹¹, – atsakė.

– Vy doktor Račkovskij¹²? – perėjau į rusų kalbą. – O aš pulkininkas Glovackis. Kas čia įvyko?

– Buvau iškviesta į Sanitarijos skyrių patikrinti sveikatos, nes esu padavęs pareiškimą, kad būčiau paleistas iš kariuomenės. Atvykau. Laukiau komisijos. Atėjo karininkas su kareiviais ir pareiškė, kad esu suimtas. Kai paklausiau už ką, liepė tylėti, nes kitaip surišią mane. Pasakiau, kad jų trijų per maža, kad mane surištų. Tuo pokalbis ir baigėsi. Toliau tylėjome, kol tamsta atvykai ir juos išvarei. Esu turtingo Suvalkų pirklio sūnus, medicinos gydytojas ir niekas dar nebuvo taip storžieviškai su manimi pasielgęs.

– Tamsta pasielgei teisingai, kad nepasidavei pienburnių bauginimui. Dabar galime vykti į sveikatos tikrinimo komisiją. Tamstos jau laukia.

– Ne, pulkininke. Aš nenoriu ten vykti. Komisijai pirmininkauja antisemitas plk. Oželis ir aš nepasitikiu jo nešališkumu.

– Tos komisijos pirmininku būsiu aš. Dr. Oželis jūsų nežiūrės. Tamstos sveikatą tirs kiti komisijos nariai. Pats, tamsta, esi gydytojas ir pamatysi, jei kuris komisijos narys neobjektyvus, pasakysi man. Tada aš komisiją nutraukšiu ir tamsta būsi laisvas. Ar priimtinos tokios sąlygos?

Atvykome į karo ligoninę. Komisija mūsų nekantriai laukė. Visiems garsiai pasakiau:

– Komisijai vadovausiu aš. Dr. Račkauskas nelabai pasitiki plk. Oželio objektyvumu.

Dr. Oželis su tuo sutiko. Sveikatą tikrino dr. Atkočiūnas, dr. Brundza, dr. Bermanas. Visi vienbalsiai nutarė:

– Dr. Račkauskas areštinėje tupėti gali.

– Aš ir pats galėjau pasakyti, kad areštinėje tupėti galiu, bet norėčiau sužinoti už ką?

– Pakeliui į areštinę išsiaiškinsime. Ar neturite nusiskundimų komisija?

– Ne.

Atsisveikinome su komisijos nariais. Sėdome į „Benzą“ ir pasukome areštinės link. Areštinė tada buvo Ukmergės (vėliau Savanorių) plente, kur vėlesniais metais buvo husarų pulko karininkų butai. Važiuodami išsikalbėjome apie visą incidentą su gen. Nagevičiumi dėl tos fotografijos iš pulko gyvenimo. Viską išsiaiškinime, pasijuokėme. Perdaviau dr. Račkauską areštinės viršininkui.

– Pulkininke, mano žmona yra berlynietė, vokietė ir lietuviškai visai nekalba. Ji gali susirūpinti, kas su manim atsitiko, kodėl taip ilgai neatvykstu. Taip pat norėčiau nusimaudyti, pakeisti baltinius ir paimti baltinių atsargą į areštinę. Ar negalėčiau kaip nors nuvykti namo?

¹¹ Nesuprantu (rus.).

¹² Jūs gydytojas Račkovskis? (rus.)

– Dviejų valandų tamstai užteks?
– Užteks, ponas pulkininke.
– Tamsta, išleisk dr. Račkauską dviem valandoms pagal jo garbės žodį, kad sugrįš, – paliečiau areštinės viršininkei.

Taip ir padarė. Dr. Račkauskas lygiai po dviejų valandų vėl pasirodė areštiniėje.

Aš vėl sėdau į „Benzą“ ir grįžau į ministeriją. Buvau suirzęs, piktas ir išalkęs. Atvažiuavęs į štabą radau gen. Stanaitį, kuris savo įpročiu buvo surinkęs visus pasiuntinius ir kareivius, dėstė jiems moralės pamokslą ir tikrino, ar turi ant kaklo medalikėlius.

– Tamsta vade, – pasakiau suirzęs. – Įsakymas įvykdytas ir rupūžė sėdi savo vietoje. Štai ir pakvitavimas. Gaila, kad dėl tokios rupūžės reikėjo varginti ir mane. Jei reikėtų suimti mane, tai ir paties prezidento būtų per mažai.

Visi išsirikiavę pasiuntiniai klausėsi mano pranešimo. Stanaitis paėmė areštinės registracijos lapelį, padėkojo man, atsiprašė už trukdymą. Piktas išėjau namo, nes žinojau, kad turėsiu išklausti mano šonkaulio pamokslą, jog pietūs jau seniai atšalo, kad vėl „latravojau“¹³, kad galėjau telefonu įspėti ir t. t.

Namuose turėjome tarnaitę. Vardu ji buvo Mania. Gera ir švari mergina. Sakoma, kad kiekvienas žmogus panašus į kokį nors gyvulį, paukštį ar žvėrį. Mania priminė šunelį. Mat kai ji kalbėdavo, tai kažkodėl negalėdavo stovėti ramiai. Visą laiką judindavo kūną per klubus. Atrodė, kad šunelis vizgina uodegą. Turėjo Mania ir vieną ydą. Kaip be jų? Tai jos smalsumas. Ji turėdavo žinoti viską, kas darosi ne tik pas kaimynus, bet visoje Miškų gatvėje arba dar toliau.

Kiek laiko praėjus po dr. Račkausko suėmimo, grįžau iš štabo namo pietų. Pietaujant žmona man sako:

– Sakyk, Vincai, kokią rupūžę tu iš kažkur paėmei ir nugabenai į Karo muziejų?

– Aš? Rupūžę? Nesveikuoji ar ką? Ką čia susigalvojai?

– Ne. Mania pasakojo.

– Ir tu, ir Mania iš proto išsikraustėte. Pastumk arčiau bulves ir salotas, o ne tauzyk niekų.

Praėjo dar kelios dienos. Skambina man iš Šančių plk. Petruitis. Sako, kad nori pas mane ateiti pasikalbėti keistu reikalu.

– Jonai, žinai, kad esi visada laukiamas svečias. Ateik pietų, padarysim po šmicę¹⁴, pakalbėsime.

Atėjo, išgėrėm po taurelę, papietavom, o jis man ir sako:

– Klausyk, Vincai, kokią rupūžę tu paėmei iš kapų? Keturių pūdų svorio. Sėdėjo duobėje ant karsto ir griaužė jį. Jau beveik priėjo iki lavono. Niekas

¹³ Girtuokliauti.

¹⁴ Po taurelę.

negalėjo jos paimti. Tik tu vienas sugebėjai ir nugabenai ją į Karo muziejų. Mano kareiviai eina dabar tos rupūžės pasižiūrėti, bet niekur jos negali rasti. Sakyk, kaip ten buvo?

Blykstelėjo man ūmai galvoje pasikalbėjimas su gen. Stanaičiu, kai jam įteikiau dr. Račkausko areštinės registracijos raštelį. To pasikalbėjimo metu nebuvo paminėtas joks vardas, jokia pavardė. Tiesiai buvo pasakyta, kad rupūžė paimta ir pasodinta į savo vietą. O pasiuntiniai juk girdėjo ir klausėsi to pokalbio. Kur gali kariškis padėti retą daiktą? Aišku, Karo muziejuje.

– Matai, Joneli. Paėmiau rupūžę. Svėrė ji ne keturis, bet mažiausiai devynis pūdus. Paėmiau ją ne iš kapų, bet iš Karo sanitarijos skyriaus. Patalpinau ją ne į muziejų, o į karo areštinę.

– Na, tai dabar tikrai nieko nesuprantu, – pasakė Petuitis.

Papasakojau jam visą Račkausko istoriją. Abu smagiai pasijuokėme.

Dar kartą teko susitikti su 7-uuju pulku, bet tas jau nebe palietė manęs tiesiogiai. Namų, kuriuos pradžioje turėjau Kaune, savininkas Fridmanas nusišovė. Jis buvo 7-ojo pulko įždininkas. Našlė Fridmanienė manęs paprašė, kad padėčiau sutvarkyti pomirtinius dokumentus. To pulko vadas man papasakojė Fridmano tragedijos priežastis, tačiau tai mane nelabai domino ir išgaravo iš mano atminties, lyg koks nevykęs sapnas.

Matyt, tuo metu buvo užėjusi įždininkų epidemija. 4-ojo pulko įždininkas Steponavičius kažkur išnyko, lyg nematomas žmogus. Svarbiausia, kad patikrinus pulko išdą, negalima buvo nustatyti, ar įždininkas dingo be pinigų ar su pinigais. Kadangi pulko vadovybė buvo geri patriotai ir kariai, bet ne finansų ir buhalterijos specialistai, tai tiek Variakojis, tiek Kregždė knygas tvarkė tik atsitiktinai. Nereikia pamiršti, kad kol iš Kėdainių partizanų būrio¹⁵ dalinys per kuopą, Panevėžio batalioną pagaliau išsirutuliojo į Mindaugo pulką, praėjo daug visokių stadijų ir todėl neturėjo nei laiko, nei noro viską tinkamai nurašyti ar įrašyti. Kregždė, jausdamasis nelabai išmanęs ūkio dalį, atsisakė šių pareigų. Jo vietą užėmė kapitonas, vėliau plk. Petrauskas. Kaip tik tuo metu atsirado ir Valstybės kontrolė. Visiems teko susirūpinti, kaip susitvarkyti su dalinių ūkio atskaitomybe.

Krašto apsaugos ministras liepė vykti į Jonavą ir sutvarkyti 4-ojo pulko atskaitomybę. Leido man pasiimti su savimi porą intendantūros karininkų, valstybės kontrolės atstovą ir net karo prokuratūros atstovą. Pulko raštinės ir ūkio dalies personalas turėjo talkininkauti. Taip susidarė revizijos tardymo komisija, kuri man priminė Rusijoje pagarsėjusią senatoriaus Gorino reviziją. Ši pirmoji komisija buvo tokia: pirmininkas – Glovackis, nariai: karo vald. Šidlauskas ir Kamarauskas, intendantūros atstovas – Petraitis, valstybės kontrolė – Kazlas, karo prokuratūros atstovas – kpt. Kairys. Nepamenu, kas buvo 4-ojo pulko at-

¹⁵ Turėtų būti Kėdainių srities apsaugos būrio – *ats. redaktorius*

stovu. Karo dienyno nėra, pajamų išlaidų orderių nėra, savanorių registracijos lapų nėra. Dažnai kviesdavome Variakojį, kurio aiškinimai, ypač sugretinus su Kregždės užrašais, buvo mums labai vertingi. Iš intendantūros ir Finansų ministerijos gavome visų orderių ir čekių, kurie buvo pulkui išduoti nuo 1919 m., nuorašus. Teko pradėti nuo Kėdainių partizanų būriui duotų pirmųjų tiek rikiuotės, tiek ir ūkio įsakymų. Pačioje pradžioje gen. Katche visai nesidomėjo ir nekreipė dėmesio į ūkio sritį. Jis visiškai pasitikėjo studentu Kregžde, o šis, lyg tyčia, buvo visiškai profanas šioje srityje. Intensyvus rekonstrukcijos darbas tęsėsi daugiau nei pusę metų. Dirbome išsijusę kasdien maždaug po 10 val. Prieš to darbo pabaigą įvyko staigmena, atsirado dingęs išdininkas Steponavičius. Visų komisijos narių džiaugsmas buvo didelis, nes komisijos išvados sutapo su išdininko pateiktais dokumentais. Mūsų išvada buvo tokia: išdininkas buvo dingęs tik su keliais šimtais litų. Kadangi pasisavintus pinigus Steponavičius gražino į pulko išdą, kariuomenės teismas, atsižvelgdamas į jo ankstesnę be dėmių tarnybą, tenubaudė jį labai švelniai. Kelių šimtų puslapių didumo komisijos aktas tapo nepakeičiamu 4-ojo pulko istorijos dokumentu, vaizduojančiu pulko gyvenimą nuo pat jo užuomazgos. Taip pat tas aktas buvo plk. Variakovo¹⁶, Kregždės, gen. Katches ir kitų garbingų pulko savanorių išteisinimas ir apgynimas nuo visokių jiems daromų kaltinimų bei priekaištų. Už tai biržiečiai savanoriai visad buvo labai dėkingi komisijai ir ypač man.

Kai dirbau Jonavoje, mane savo bute buvo priglaudęs dr. Jeronimas Ralys, kuris dirbo vertėju iš graikų kalbos. Jis buvo negražus išvaizda – žemo ūgio, kuprotas, reta barzda, bet labai gražus siela. Tikras poetas. Galima sakyti, tiesiog nežemiška būtybė. Buvo nevedęs. Jo butelis nedidelis: trys kambariukai, virtuvė ir patogumai. Namų ūkį vedė jo seserėtė, maloni panelė, kuri savo liguistą dėdę globojo lyg savo akies lėliukę. Mano visos savaitės dienos buvo skirtos darbui pulke, o šeštadienio popietės ir sekmadieniai buvo skirti mielam daktarui Jeronimui. Net ir darbo dienomis, grįžus vakare iš pulko štabo, mielas daktaras priversdavo mane klausytis „Eneidos“ vertimo ir reikalaujavo, kad pareikščiau savo nuomonę ir kritiką. Miegojau jo miegamajame kartu su juo, tat prieš einant gult, visada tekdavo išklausyti kelias „Eneidos“ pastraipas. Sekmadieniais kartais apsilankydavo Variakojis, Kregždė ir kiti karininkai. 2–3 val. praleisdavome besišnekučiuodami. Vakaraus aplankydavom kleboną Irtmaną, retkarčiais provizorių Nasvytį. Kartais išvykdavome su dr. Raliu pas jo draugą p. Novikovą, stačiatikį, kuris turėjo braškių ir daržovių plantacijas.

Dr. Ralys pasakojo, kodėl savo gyvenvietę jis pasirinko Jonavą, o ne Suvalkiją, iš kur buvo kilęs. Studentavimo laikais, grįžtant po atostogų į Maskvą, traukinys ilgesniam laikui sustojo Jonavos stotyje. Ralys išėjo pasižvalgyti po stotį ir

¹⁶ Aukščiausias J. Variakovo turėtas karinis laipsnis buvo pulkininkas leitenantas – *ats. red.*

apylinkę. Grįždamas į traukinį pastebėjo burloką¹⁷, tempiantį lagaminą, labai panašų į jo turimą. Kiti įlipo į vagoną. Kai įlipo į vagoną, bendrakeleiviai labai nustebė:

– Tamsta, važiuoji toliau? Čia buvo atėjęs burlokas ir paprašė duoti tamsos lagaminą, nes jūs esate nutarę likti Jonavoje ilgesnį laiką. Mes ir davėm jam jūsų lagaminą.

Metėsi jis burloką vytis, bet pastarojo ir pėdsakai buvo atšalę. Tuo tarpu su skambo trečias skambutis. Reikėjo šokti į traukinį ir vykti į Maskvą be lagamino.

– Palaukit, latrai¹⁸, pamaniau, – pasakojo dr. Ralys, – baigsiu mokslus ir apsigyvensiu Jonavoje. Tada ir apmokėsit man lagaminą šimteriopai.

Jonavoje teko praleisti ir Vasario 16 d. Nasvytis ruošė minėjimą. Programa buvo kukli. Prakalbos taip pat. Dr. Ralys ir aš pro langą žiūrėjome į aikštę. Nei bažnyčioje, nei kurioje nors salėje jokių minėjimo aktų daugiau nebuvo suruošta. Kariai nebuvo pakviesti, o visuomeninių organizacijų Jonavoje nesijautė esant. Pas Nasvytį viso buvau kokius du tris kartus. Išvykus iš Jonavos, nebe teko su Nasvyčiu bendrauti. Tik kartais Kaune jį sutikdavau.

– Sveikas. Kaip gyveni, pone provizoriau? Kaip ponias? Su Dievu, – tai ir visas pašnekesys.

Vėliau Nasvyčiai iškilo, kai tapo Juliuko Smetonos uošviais. Nežinau, kaip jautėsi ponias Nasvytienė, patapusi vyriausia ponička, nei kaip elgėsi Smetonienė *junior*¹⁹, kurios nemačiau net ir tuomet, kai dar buvo maža mergaitė, tai nieko negaliu apie juos papasakoti. Iš Nasvyčių dar pažinojau kpt. dr. Nasvytį, Saliamono Banaičio ženą. Bendrauti su juo neteko, bet mane veikė jo storžieviškumas ir nejausmingumas, kai neleido net savo namuose pašarvoti Lietuvai tiek nusipelnusio Vasario 16 d. Akto signataro, mirusio palėpėj, savo uošvio. Tiesa pasakius, ir kiti Saliamono Banaičio vaikai atsisakė mirusį tėvą priimti į savo namus. Buvo pašarvotas kuklioj Kauno kapų koplyčioj.

Jonava tapo miestu kur kas vėliau. Kai grafas Kasakovskis, Žeimių ir Jonavos žemių savininkas, Jonavoje pastatė koplyčią, tai ji buvo priskirta prie Skarulių parapijos. Vėliau Skaruliai nusmuko, nuskuro, o Jonava tapo fabrikų ir pramonės miestu. Lietuvių Jonavoje kaip ir nebuvo. Dominavo svetimtautiškas elementas: izraelitai ir burlokai.

Lietuvos išdas dar nebuvo nusistovėjęs. Algos ne visada galėjo būti išmokėtos laiku. Karininkų algos nebuvo išmirtis: dažnai buvo išmokamos pavėluotai – po mėnesio ar dar vėliau. Karininkų šeimų gyvenimui palengvinti intendantūra išduodavo joms kareivių maisto davinį. Tokį davinį gaudavo ir Karo

¹⁷ Senovėje – rusų darbininkas.

¹⁸ Valkata, girtuoklis.

¹⁹ Jaunesnioji (lot.)

sanitarijos skyriaus viršininkas gen. Nagevičiaus dešinioji ranka, jo pavaduotojas plk. Ingelevičius. Plk. Ingelevičius buvo labai malonus, išauklėtas, apsišvietęs karo gydytojas. Dėl savo takto ir susivaldymo jis buvo visų labai gerbiamas. Kartą jo tarnaitė iš intendantūros parnešė kažkokią keistą mėsą. Pradėjo ją virti. Viralas pradėjo putoti, o mėsa raudonuoti. Tarnaitė ištraukė mėsą iš puodo ir nuskubėjo pas savo šeiminką. Ingelevičius, išklauses ištikimos tarnaitės pasakojimą, parašė raštą Žemės ūkio ministerijos Veterinarijos departamento direktoriui. Kartu su raštu pasiuntė ir mėsą prašydamas, kad ji būtų ištirta. Veterinarijos departamento direktoriumi buvo prof. Gogelis. Perskaitęs plk. Ingelevičiaus raštą, kuris buvo parašytas remiantis tarnaitės pasakojimu, nusprendė, kad atsiųstoji mėsa buvo arkliena. Mėsa buvo pasiūsta į laboratoriją, kuri buvo įrengta Marvos dvare. Laboratorijoje į mėsą nebuvo atkreiptas reikiamas dėmesys. Ji buvo numesta ant palangės. Tuo pasinaudojo laboratorijos šuo, kuris mėsą gerai „ištyrė“. Liko tik popierius. Vis tik geras šonkaulio gabalas buvo likęs. Buvo gautas ekspertizės atsakymas – neabejotinai arkliena. Kariuomenės intendantūra Kauno įgulos karininkų šeimas maitina arkliena. Kilo skandalas. Ministras iškvietė mane ir pavedė surasti kaltininkus ir padaryti galą arklienos tiekimui. Susisiečiau su prof. Gogeliu ir paprašiau, kad man pateiktų laboratorijos tyrimo aktą. Profesorius tegalėjo nustatyti datą, kada ta mėsa buvo pasiūsta į laboratoriją. Nuvykau į Marvos dvarą lydimas veterinarijos gydytojo plk. Kvedaro. Atsirado ir prof. Gogelis su veterinarijos gydytoju Dropu. Laboratorijos aktą, kad mėsa esanti arkliena, pasirašė visas laboratorijos elitas. Tik Kvedaras ir aš susilaikėme. Paėmiau vieną akto egzempliorių, vieną gabalą šonkaulio, pažymėto laboratorijos žymenimis, ir su plk. Kvedaru išvykau namo. Pradėjau tirti, koku būdu į intendantūros sandėlį galėjo patekti arkliena. Pagrindinis intendantūros maisto sandėlis buvo Aleksote. Nejaugi į Aleksoto maisto sandėlį galėjo patekti dvėseliena, kuri pagal karinį įsakymą turėjo būti gabenama į Aleksoto muilo fabriką. Išardžiau visą intendantūros sandėlio personalą. Jokių rezultatų. Jokios prošvaistės. Sandėlio tarnautojas, kuriam priklausė mėsos skirstymas, buvo p. Škėma. Jo brolis buvo Kauno notaras Kazys Škėma. Buvo tai rimtos išvaizdos, geros reputacijos, patikimas žmogus. Pagal laboratorijos ekspertizę, už arklienos tiekimą į maisto krautuves Škėmai grėstų gana sunki bausmė. Pagailo man žmogaus. Apsikroviau anatomijomis, arklių ir raguočių skeletų nuotraukomis bei diagramomis, užsidariau savo bute ir studijavau visą tą medžiagą. Po dviejų ar trijų savaičių įtempto darbo nustaciau, kad tokio šonkaulio, panašaus į laboratorijos akte aprašytąjį, joks arklys neturėjo nuo pasaulio sutvėrimo pradžios. Prie akto pridėtas šonkaulis buvo įlenktas per vidurį, platus, aštriom briaunom. Arklio šonkaulis – siauras, apvalus, kiaušinio formos, visiškai priešingas pavyzdžiui. Pridėtasis šonkaulis puikiai atitiko seno darbinio jaučio šonkaulį. Iš specialių tabelių galima net nustatyti

tokio darbinio jaučio amžių. Seno darbinio jaučio mėsa turi tokias pat savybes, kaip ir seno darbinio arklio: verdama raudonuoja, putoja ir atsiduoda prakaitu. Atradęs šią „Ameriką“ net pašokau iš džiaugsmo. Surašiau platų sarkastišką raportą krašto apsaugos ministrui. Šį raportą ministras net pristatė Ministrų kabinetui. Prof. Gogelis buvo „nuvainikuotas“. Jis atskubėjo pas mane, prašydamas reikalo neviešinti. Prisipažino, kad lengvapėdiškai buvo pažiūrėjęs į tą reikalą, parodė man visus savo išeito mokslo pažymėjimus ir diplomus, bet visa tai manęs nejaudino. Pasakiau jam, kad jis tikriausiai žinaš, jog Lietuvoje arkliena naudojama tik muilui arba užkasama. Sandėlio tarnautojui už arklienos platinimą grėsė sunki bausmė. Jei karius pasiektų gandas, kad jie maitinami arklienos dvėseliena, tai tas galėtų sukelti nematytą reakciją, gal net sukilimą. Marvos aktą laikiau pikta provokacija ir todėl rimtai buvau įsigilinęs į raguočių bei arklių kaulų palyginimo bei mėsos savybių studiją.

– Ne, profesoriau. Aš ne tik kad netylėsiu, bet prašysiu ministro, kad pašalintų tamstą tieson už savo mokslo ir tarnybos panaudojimą piktam.

Išsiskyrėme kaip priešai. Tardymo sprendimas buvo deportuoti prof. Gogelį. Grįžo jis atgal į Charkovą. Su mėsa teko dar kartą susidurti jau gerokai vėlesniais laikais. 1927 m. kovo ar balandžio mėn. pradžioje vyr. štabo viršininkas gen. Povilas Plechavičius, besikalbant mudviem, kažkaip paminėjo, kad jo numylėti husarai ne visai tvarkingai esą aprūpinami mėsa.

– Klausyk, Vincai, susirūpink šiuo klausimu. Ištirk šį reikalą.

Tuoju pat ėmiausi darbo. Atvykau į husarų pulką, kur mane labai iškilmingai pasitiko pulko vadas plk. Jackevičius – „Urklys“. Susijaudinęs tyrė mano apsilankymo priežastį: be rimto reikalo Glovackis nesilankytų pas jį. Pareikalavau, kad pakviestų pulko budėtoją.

– Eisiu aplankyti kai kurias pulko dependencijas²⁰. Būtų geriau, jei tamsta pulkininke, mūsų nelydėtum.

Liko jis vienas savo kabinete, paniuręs, apsiniaukęs. Rotmistro²¹ lydimas nuėjau lankyti virtuvių. Buvo priešpjetis. Mane domino porcijos: mėsos gabalas, duodamas husarams. Apžiūrėjęs visas virtuves, patikrinęs porcijas, radau porcijose didelių skirtumų – tiek kiekybės, tiek ir kokybės. Pradėjau tirti priežastis. Husarų pulkui mėsa tiekė „Maisto“ agentas, senamiesčio mėsininkas, pavarde, rodos, Fleišmanas. Kas rytą gurguolės vežimas vyko į Aleksotą ir iš ten atveždavo mėsa. Mėsa buvo parodoma pulko budėtojui, po to keliaudavo į pulko sandėlį. Pulko ūkvedys atvežtą mėsa išskirstydavo į eskadronų virtuves. Jei eskadrono vadas buvo griežtas, tai ir eskadrono ūkvedys pirmas anksčiausiai atbėgdavo į pulko sandėlį ir gaudavo geresnę mėsa. Kurio eskadrono vadas išpuikęs, baltomis pirštinaitėmis, vengiaš užėiti į virtuvę, tai tokiam eskadrone

²⁰ Priklausomos teritorijos.

²¹ Karininko laipsnis.

paprastai ir ūkvedys būdavo išpuikęs. Tas eskadronas turėdavo tenkintis likučiais. Jei dar paimi atsižvelgi į tai, kad mėsa keliauja per senamiestį ir jame esančias mėsines, tai mėsinkinams susitarus su pulko ūkvedžiu, viena mėsa gali būti pakeičiama kita. Padarius šias visas prielaidas, aišku, kad toje eskadrono virtuvėje, kuri paskutinioji gavo mėsą, joje bus gausu sausgyslių, kremzlių, todėl išeis mažesnės porcijos. Išsiaiškinęs visas šias galimybes, paskambinau į „Maistą“ ir paklausiau, kuriuo laiku mėsa siunčiama į Kauno karo įgulos dalinius. Pasakė, kad 6.00 val. ryto. Husarų pulke pasakiau, kad kitos dienos rytą mėsa nebūtų skirstoma, kol aš ją apžiūrėsiu. Kitą dieną, lydimas karo veterinarijos inspektoriaus gyd. Šikerio (plk. Rusteikos svainio), be penkių minučių šeštą ryto atsiradau „Maiste“. Pareikalavau, kad man parodytų, kur yra Kauno įgulos daliniams skirta mėsa. Man buvo pasakyta, kad jau pusė valandos kaip mėsa esanti išvežta iš „Maisto“. Pakėliau skandalą. Pareikalavau, kad ateitų „Maisto“ tarnautojas, kuris skirsto mėsą. Prisistatė pats valdytojas Jonas Lapėnas, dzūkas, mano žemietis, geras pažįstamas, kurį dažnai sutikdavau prezidentūroje ar pas kun. Mironą.

– Jonai, kokia čia tvarka. Vakar paklausiau, kada mėsa vežama karo daliniams. Buvau informuotas, kad 6-ą val. ryto. Atvykau be penkių minučių šešios ir mėsos jau nebėra. Reikalas yra rimtas. Mes turim pamatyti, kokią mėsą „Maistas“ siunčia į karinius dalinius per savo agentus.

Lapėnas atsiprašė ir pasakė, kad gal dar yra neišsiūsti likučiai, ir jis man mielai parodysiąs. Vedė jis mus per tuščius skyrius. Apsidžiaugė, kai atvedęs į vieną skyrių rado dar kabantį gerą puskapį „tušų“²², pusiau perpjautų skerdenų. Mėsa tokia graži, kad beveik žalią valgyti galima.

– Štai ir likučiai.

Apėjau, apžiūrėjau. Puiki mėsa!

– Tai šitą mėsą, Jonai, siunti į kariuomenės dalinius.

– Taigi, Vinciai, šitą.

Plk. Šikeris ilgai apžiūrinėjo mėsas.

– Dieviška mėsa.

Patikrinau skerdenų svorį. Pagal intendantūros susitarimą su „Maistu“, kariuomenei skirtos skerdenos turi sverti mažiausia 105 kg. Šios skerdenos svėrė ne mažiau kaip 115 kg. Vėl kreipiausi į Lapėną.

– Sakyk, Jonai, nuo kada mūsų kariuomenė perėjo į žydų tikyba.

– Kaip tai?

– Aišku. Mūsų kariuomenėje vien žydai. Visos šios skerdenos yra *košer*²³ ir turi rabino antspaudą.

²² Skerdena.

²³ Tikras, švarus, tinkamas (hebr.)

Šikeris vėl prišoko prie skerdenų ir gerai jas apžiūrėjo. Net kiek paraudo, kad pirma nebuvo pastebėjęs to antspaudo.

Lapėnas gal geriau būtų linkęs gauti smūgį į veidą, nei tokį mano tvirtinimą. Sumišo. Pradėjo aiškinti, kad kitose šalyse geriausia mėsa yra eksportuojama, o kariuomenei siunčiami likučiai. Į tai Lapėnui atsakiau:

– Žinai, Jonai, kai „Maistas“ su kariuomene sudarys sutartį dalinius aprūpinti tik likučiais, tai tuomet aš tik ir žiūrėsiu į tokią mėsą. Bet šiuo metu sutartis kalba ką kita. Už tai aš ir reikalauju parodyti man mėsą, kuri siunčiama kariuomenai daliniams, o ne žydams.

Dar daugiau sumišo ir nutilo. Kiek atsipeikėjęs pradėjo mus kviesti rytinės kavutės. Padėkojau, atsakiau. Nuvykome į husarų pulką. Čia jau radome ir pulko vadą, ir eskadronų vadus, ir „Maisto“ agentą Fleišmaną.

– Ui, ponas generole, matote, kokią mėsą husarai gauna.

– Žinai, pone Fleišmanai, jei husarų pulko vadas tamstos sutarčiai baigiantis man raštu paliudys, kad tamsta visą laiką tokią mėsą pulkui pristatei, tai būk tikras, kad kitą Vasario 16 d. būsi apdovanotas Gedimino ordinu.

Praėjo metai, kiti ir dešimt metų praėjo, bet nesulaukiau pono Fleišmano pasirodant pas mane su tokiu pulko vado pažymėjimu. Vargšas Fleišmanas negavo Gedimino ordino. Vis tik daugiau neteko girdėti nusiskundimų dėl mėsos nei iš husarų, nei iš kitų dalinių. Po mano atsilankymo husarų pulke eskadrono vadas, kuris vengė virtuvės kvapo, buvo pašalintas, kitas gavo papeikimą. Mokomojo eskadrono vadas gavo gen. Plechavičiaus pagyrimą. Na, o plk. Jackevičius-Urklys nusiramino, nes generolui Glovackiui nebeteko daugiau savo apsilankymu pulkininko sielą vartyti į užkalnius, o blusas į kapus.

Revizija ir atskaitomybės sutvarkymas 4-ajame pulke taip patiko krašto apsaugos ministrui ir valstybės kontrolei, kad pavedė man sutvarkyti atskaitomybes ir kai kuriuose kituose daliniuose, kurie šiuo atžvilgiu šlubavo. Pirmiausia teko tvarkyti Šiaulių komendantūrą.

Šiaulių komendantūra buvo sukurta 1919 m. pirmojoje pusėje. Laikai buvo neramūs – bolševikai, vokiečiai, bermontininkai: komendantūra negalėjo tvarkingai veikti ir jos popieriai bei bylos buvo apgailėtini. Taigi atskaitomybę teko tvirti nuo ABC, kaip ir 4-ajame pulke. Revizijos tardymo komisija buvo ta pati, tik nedalyvavo prokuratūros atstovas, nes nebuvo jokių nusikalstamų įvykių. Komendantu buvo kpt. Kundrotas, plk. Merkio bei kariuomenės intendanto adm. gen. Grigaičio artima giminė. Ne daug ką žinojau apie jo asmenines savybes, nes taip buvau užsivertęs darbu, kad net neturėjau pakankamai laiko applanstyti senų bičiulių – Jasnausko, Galvydžio, adv. Likausko bei kitų. Šiaulių komendantūros revizijos aktas, kaip ir 4-ojo pulko, tapo šio dalinio dokumentinės istorijos pagrindu.

Baigus Šiaulių komendantūros reviziją, visa komisija, išskyrus karo

vald. Petraitį, greitai buvome komandiruota į Mažeikius. Tuo metu Mažeikiai buvo pradinė prekių, siunčiamų iš tos srities į Kauną, stotis. Kažkokiu stebuklingu būdu vagonai atsidurdavo ne Kaune, bet Rygoje. Mažeikių suėmimo komitetas (vėliau pavadintas suvogimo komitetu) siuntė į Kauną neišdirbtas odas. Vagonams atvykus į Šiaulius, buvo pakeičiamas maršrutas ir jie nukeliaudavo į Rygą. Pagavome vieną tokių vagonų ir pradėjome tardymą. Suėmimo komisijos pirmininkas ir jo padėjėjas spruko. Nustatę trūkumus, surašėme kaltinamąjį aktą, kurį pasiuntėme į Kauną kariuomenės prokuratūrai. Taip pat patikrinome Mažeikių apskrities geležinkelio komendantūras. Darbas ne per ilgiausiai užtruko, nes komendantūros dokumentai buvo tvarkomi gana gerai. Mažeikiuose į mane buvo šnairuojama, nes dar nebuvo užmiršta Ūsanio-Beržanskaitės afera. Mažeikių komendantu buvo mjr. Šlepetys. Priklausė jis tai grupei žmonių, kurie niekad nepražūva, o visada kyła lyg ant mielių. Apie tokius žmones sakoma, kad jie gimę su marškinėliais. Jo ponia buvo baigusi pedagogikos mokslus, maloni, svetinga, gera šeimininkė. Jos globoje ir buvau per visą buvimo Mažeikiuose laiką. Apskritai imant, Mažeikių atmosfera nelabai man patiko. Dar labiau nepatiko, ką pamačiau Šlepečio namuose – beveik kas vakarą vyko azartiniai žaidimai, į kuriuos buvo įtrauktas ir jaunimas. Kaip vyresnis, norėjau tai sudrausti, bet Šlepetys man pasakė, kad jis – įstaigos viršininkas. Nenorėjau kelti skandalo, tai nutylėjau, bet širdyje liko kartumas. Žinoma, galėjau jam įrodyti, kad viršininkas būna ne vien tik įstaigoje, bet gali būti ir pirtyje. Jei būčiau pasielgęs pagal tai, Šlepetį būtų tekę paduoti kariuomenės prokuratūrai ir pasielgti su juo kaip su Beržanskaite.

Mažeikių stoties komendantu buvo senas bičiulis kpt. Žemaitis. Ši komendantūra buvo tiek didelė, kad revizijos darbą joje baigėme per vieną dieną.

Iš Mažeikių persikėlėme į Kretingą. Čia teko revizuoti komendantūrą ir apskrities komendantūrą. Kaip ir anksčiau, mane priglaudė savo rūmuose grafas Tiškevičius. Kiti komisijos nariai gyveno pranciškonų vienuolyne. Po įtempto darbo Šiauliuose ir Mažeikiuose revizija Kretingoje buvo tikras poilsis. Daug prie to prisidėjo ir pati aplinka, kuri buvo priešinga mažeikiškei. Komendantas buvo senas bičiulis jūrų kpt. Petronaitis, o jo raštinei vadovavo tvarkingas karo valdininkas Lazauskas. Tiek komendantūroje, tiek intendantūroje darbas vyko greitai ir sklandžiai. Nuoširdžiausiai atsisveikinome su Kretinga ir visų buvome išlydėti į Telšius. Telšiuose numatėme sustoti kiek ilgesniam laikui. Čia irgi reikės revizuoti komendantūrą ir intendantūrą. Vėl į kontaktą suėjome du seno šiauliškio „kvarteto“ nariai: kmdnt. Rusteika ir aš. Žadėjo atostogų atvykti ir plk. Giedraitis. Tik Katches trūko, kad kvartetas būtų visas. Geriausiame Šiaulių viešbutyje užėmėme komisijai porą kambarių. Viešbučio šeimininkė labai maloni, patarnavimas labai geras. Darbas buvo įtemptas. Dirbdavome iki 22 val. vakaro. Kai kiti komisijos nariai eidavo miegoti, aš turėdavau eiti lankyti se-

nus bičiulius, pažįstamus. Mane už pakarpos pačiupdavo ar tai prel. Korzonas, ar teisėjas Nikolskis, notaras Mitkevičius, tardytojas Petkevičius, adv. Priferis, vaistininkas Goeldneris. Retkarčiais tekdavo lankyti dr. Mikulskį, intendantą Tornau, apskr. vrš. Jurgaitį. Šventadieniais su plk. Rusteika vykdavome į provinciją, į Plungę. Čia mūsų laukė fabrikantas Kačinskis, vaistinės savininkai Andžekovičiai – pavardė lenkiška, bet gryni žemaičiai. Buvo jie lyg tie Gogolio dvarponiai. Labai nenoromis mus išleisdavo atgal į Telšius, turėdavome duoti garbės žodį, kad kitą šeštadienį vėl atvyksime.

Andžekovičiai abu Rusteikius laikė savo vaikais. Ponia Rusteikienė ne visados galėdavo vykti su mumis, nes jos maža duktė Danutė ne visada mamą išleisdavo „atostogų“.

Kartą prel. Korzonas aplankęs mus pasakė, kad mane ir Rusteiką žada kviesiti pietų senas žemaitis Liaugaudas. Anot Korzono, Liaugaudas girdėjęs, jog Glovackis ir Rusteika gali daug išgerti, tai dabar nori tuo įsitikinti. Padėkojome gerbiamam prelatui už išpėjimą. Atėjęs pietų pas Rusteiką radau mūsų belaukiantį apysenį, labai malonios išvaizdos pilietį. Buvo jis vidutinio ūgio, stambių pečių, vyras iš stuomens ir iš liemens. Turėjo apizilius, žemyn nukarusius, didelius ūsus. Ponia Rusteikienė mus supažindino ir pakvietė jį pasilikti pietų. Tai ir buvo gerbiamas Liaugaudas, buvęs valsčiaus viršaitis. Pietaujant Liaugaudas pasakė, kad labai norėtų ponus Rusteikus pakviesti sekmadienį pas save pietų. Rusteika pasakė, kad mielai atvyktų, bet plk. Glovackis irgi jo svečias, tai negalys jo palikti vieno.

– Kaip tik ir noriu pagerbti plk. Glovackį, Žemaitijos gelbėtoją nuo bermontininkų, – pasakė Liaugaudas. – Prašau, mielosios ponios, intervencijos šiuo klausimu.

Ponia Rusteikienė pažvelgė į mane, nusišypsojo.

– Tai ką, pulkininke, maunam sekmadienį pas poną Liaugaudą.

– Jei tik ponias mane su savimi paims, tai mielai, – atsakiau.

Sutarėme, kad sekmadienį po sumos atvyksime į Liaugaudos ūkį pietauti.

Atėjus sekmadieniui kreipiausi į Rusteikienę:

– Miela ponias, ar turi namie pakankamai sviesto?

– Taip, o kam reikia?

– Liepk, tamsta, tarnaitė išlydyti kokią gerą pusstiklinę sviesto.

Taip ir buvo padaryta. Aš paėmiau ir išgėriau tą pusę stiklinės sviesto.

– Ir tau, Stepai, patariu tą patį padaryti, – pasakiau Rusteikai.

– O kam?

– Pamėni, jog Korzonas sakė, kad Liaugaudas nori įsitikinti, kiek Glovackis ir Rusteika gali išgerti. Na, tai tam reikia pasiruošti.

– O tai lydytas sviestas padės?

– Ir dar kaip, pabandyk ir įsitikinsi.

Rusteika paklausė mano patarimo ir išgėrė pusę stiklinės lydyto sviesto.

Prie durų mūsų jau laukė fajetonas. Rugsėjo diena – graži, saulėta. Mūsų savijauta puiki. Kupini optimizmo žvelgėme į netolimą ateitį ir mūsų laukiančias „imtynes“. Privažiavome Liaugaudų ūkį. Prie gonkų mus pasitiko šeimininkas su visa jo šeimyna. Namas išpuoštas, lyg būtų laukiama atvažiuojant Žemaitijos vadovo. Stalas paruoštas. Net širdis salo, žiūrint į visas gėrybes. Įvairūs kumpiai, dešros, grybai, daržovės ir kitkas. Viskas namų gamybos. Pirktiniai tik silkė ir gėrimai. O šių pastarųjų tai ištisa baterija puošė stalą: trumpakakliai, ilgakakliai, liekni ir išpūstapilviai buteliai. Aiškiai matyti šeimininkų „katalikiškos“ intencijos. Gerai, kad prel. Korzonas mus buvo įspėjęs, ir dar geriau, kad mes tam pasiruošę. Po užkandų sekė kopūstai su kiauliena, keptas kalakutas ir t. t. Mielas šeimininkas žemaitišku vaišingumu ragino mus valgyt. Svarbiausia, žinoma, stebėjo, kad tik mūsų stikliukai nebūtų tušti. Na, mes atsimokėjome jam tuo pačiu. Sekėme, kad ir jo stikliukas nebūtų tuščias. Traukė jis taurelę po taurelės. Prisivalgėme tiek, kad atrodė sprogsime. Nebegalėdamas daugiau valgyti, kreipiausi į šeimininką:

- Ponas Liaugaudai, turi pieno?

- Peino? – nustebo Liaugaudas.

- Taigi, peino.

- Peino turiu kaip vandens. Turiu virš poros desetkų karvių.

- Liepk paduoti puodynę pieno. Tik nenugriebto.

Tuoj buvo atneštas ašotis pieno. Gero, šalto, nenugriebto.

- Tai kas dabar bus? – paklausė Liaugaudas.

- Matai, valgyti nebegaliu. Be užkandos gerti nemoku. Na, tai pienas bus vietoj užkandos.

- Ar tai gerai? – paklausė Rusteika.

- Pabandyk.

Rusteika pasekė mano pavyzdžiu. Skilvyje pienas neutralizuoja alkoholį. Skonio atžvilgiu, irgi gerai. Rusteika pabandė:

- Neblogai, galima gerti.

Liaugaudas liko ištikimas valgiams. Padariniai netruko pasireikšti. Alkoholis mūsų „neėmė“. O šeimininkas belenktyniaudamas su mumis „suklupo“. Nuslinko nuo kėdės po stalu ir užmigo. Pakvietėme vieną iš tarnaičių, liepėme viską nuimt nuo stalo ir atnešti mums švarią staltiesę ir pagalvę. Viską paklojome ant stalo, ištraukėme mielą šeimininką ir paguldėme ant stalo. Sudėjome rankas ant krūtinės, liepėme tarnaiti atnešti žvakių ir kokį abrozdelį²⁴. Abrozdelį įdėjome jam į rankas, žvakes įkišom į tuščius butelius ir pastatėme prie šeimininko galvos. Tarnaiti liepėme sėdėti ir saugoti žvakes, kad neuždegtų namų. Patys nuėjome į sodą pasivaikščioti. Prisiskynėme vaisių, liepėme pakinkyti fajetoną

²⁴ Šventojo paveikslėlis.

ir išvykome į Telšius.

Po poros dienų prel. Korzonas vėl atsilankė pas mus:

- Latrai, jūs! Ką jūs padarėte su seniū Liaugaudu?

- Mes? – nekaltai žvelgdami paklausėme prelato.

- Taigi, jūs!

- Mes nieko nepadarėme.

- Chuliganai! Galėjote Liaugaudą numarinti.

Pasirodo, Liaugaudas buvo atvažiuavęs pas prelatą skūstis.

- Pabudau, žiūriu: guli ant stalo, prie galvos dega žvakės, rankose abrozdėlis. Nežinau, ar gyvas, ar miręs. Pabandau įgnybti: skauda. Jei skauda, reiškia gyvas. Šokau nuo stalo šaukdamas, kad gyvas. Taip buvau nusigandęs, kad būčiau galėjęs iš baimės numirti. Kas tokią išdaigą man padarė? O gi Glovackis su Rusteika.

- Na, tai ką, įsitikino Liaugaudas, kad Glovackis ir Rusteika gali išgerti? – paklausiau prelato.

- Įsitikino, bet jūs daugiau tokių juokų nekrėskite. Nuodėmė taip elgtis.

Vietos intendantūra savo atstovu prie mūsų komisijos komandiravo Kuginį. Buvo tai žmogus, išėjęs vargo mokyklą, dar neapsitašęs, kaip sakoma, nenusikratęs kaimo, bet mieste dar nepritapęs. Vargšelis turėjo kiek perdėtą nuomonę apie savo grožį ir taip pat vaizdavosi, kad gražioji lytis negalinti atsispirti jo patrauklumui. Tai buvo priežastis, kad daug kas iš jo juokėsi ir tyčiojosi, ypač vyresniųjų klasių gimnazistės. Tiek vyrai, tiek merginos dažnai įveldavo Kuginį į kokią juokingą padėtį. Aš, karo vald. Šidlauskas, karo vald. Kamarauskas, pulkininkui Rusteikai leidus, retkarčiais pasinaudodavome jo arklide ir valandėlę pajodinėdavome po Telšių apylinkę. Aš dažniausiai pasirinkdavau Perkūną. Perkūnas buvo grynos veislės trakėnas, jau metuose, bet neapkenčias ir bijąs pentinų kutenimo. Aš pentinų nenaudojau, nes Didžiojo karo metu buvau sužeistas į kojas. Prieš sėsdamas ant Perkūno duodavau jam gabaliuką cukraus, draugiškai pasikalbėdavau, na, tai ir Perkūnas su manim elgėsi lyg šilkinis. Kuginis irgi panoro pasirodyti esąs puikus raitelis. Paprašė manęs, kad paprašyčiau komendantą leisti ir jam kokį kartą pajodinėti. Rusteika sutiko. Susirinko nemažai gražuolių ir vyrų pažiūrėti tokio fenomenalaus raitelio pasirodymo. Kuginiui buvo leista pajoti Perkūnu. Matydamas, kad esąs vienas, be savo nuolatinų palydovų Meškio ir Žvynio, Perkūnas šiek tiek suirzo. Pasirodė Kuginis: aptemptos galifė kelnės, coliniai pentinai. Perkūnas, išgirdęs pentinų žvangesį, visai pasiuto. Patariau Kuginiui nusiimti pentinus. Kur tau? O panelės? O žiūrovai? Kareiviams Perkūną laikant už apynasrio, Kuginis šiaip taip įsiritu į balną. Iš karto pamatėme, kad ne raitelis arklį, bet arklys raitelį valdys. Vos tik kareiviai atleido apynasrį ir Perkūnas pajuto pentinų prisilietimą, užrietas uodegą į viršų ir tikrai perkūniškai „užtriūbijęs“, užpakalinėmis kojomis šovė į viršų. Raitelis išlėkė į orą ir krito ant žemės, o Perkūnas žaibo greitumu šovė į arklides. Gatvė,

kur vyko „džigitavimas“, laimei, buvo negrįsta. Be to, Kuginis krito į duobę, kuri po lietaus dar buvo pilna vandens ir purvo. Aišku, jis dar ir gerokai susitrenkė. Aš ir dar keli kareiviai nuskubėjome gelbėti nukentėjusiojo. Nelaimingas raitelis atrodė apgailėtina. Reikėjo dar jį apgaubti ir miline, nes aptemptos kelnės neišlaikė tokio forsuito „skridimo ir tūpimo“. Negarbė parodyti dulcinėjoms, kokios spalvos tavo apatinės kelnaitės. Nugabenom Kuginį į jo butą ir iškvietėm dr. Mikulskį. Teko jam po tokios premjeros keletą dienų išbūti lovoje. Nebesigyrė jis daugiau savo raitelio sugebėjimais, o mes irgi tylėjome. Gražioji lytis nebuvo tokia gailestinga ir dar ilgai klausinėjo jo, kada jis vėl demonstruos aukštojo jojimo meną bei cirkinius džigitavimo numerius.

Telšiuose sutikau dar vieną mano buvusį pavaldinį kpt. Stasį Puziną, kuris čia ėjo apskrities vado pareigas. Siųsdamas Puziną pas mane į 2-ąjį pulką, Vyr. štabas buvo mane įspėjęs, kad Smolenske jis labai karštai rodė savo raudonumą. 2-ajame pulke jis buvo 5-osios kuopos vadas. Kol buvo pas mane, buvo užsirekomendavęs kaip padorus karininkas ir geras kuopos vadas. Vieno partizaninio susidūrimo metu buvo sunkiai sužeistas. Pasitaisęs negrįžo į kariuomenę, bet perėjo Vidaus reikalų ministerijos žinion. Man atvykus į Telšius, jis tuoj prisistatė pas mane. Nustebau, kad atėjo vilkėdamas karinę uniformą. Rusteika man paaiškino, kad nenorėjęs užgauti mano buvusio užsitarnavusio pavaldinio, tat nedraudė jam dėvėti karinę uniformą. Tačiau kpt. Puzinas ir jo ponias buvo pagarsėję kaip dramos artistai bei operos solistai. Kai tik grįždavo namo „įtraukęs“, žmona jį pasitikdavo puodais ir keptuvėmis. Aišku, jam tekdavo gelbėtis skubiai traukiantis ir einant nakvoti pas kurį nors pavaldinį. Pasitraukimas paprastai buvo palydimas skardžių „arijų“. Toks spektaklis sukeldavo visą Paežerių gatvę. Jei kapitonas grįždavo namo blaivas, tai dabar būdavo žmonos eilė gelbėtis skubiu atsitraukimu. Vėl „spektaklis“ ir „arijos“. Paežerių gatvės gyventojai man pasiskundė. Iškviečiau Puziną. Griežtai uždraudžiau dėvėti karinę uniformą, kurią jis tokiu savo elgesiu tik žemina. Pagrasinau, kad jei uniformos nepakeis, tai aš, kaip įgulos viršininkas su divizijos vado teisėmis, jį pasiųsiu į Kauną, į areštinę. Parašiau vidaus reikalų ministrui Skipičiui raštą prašydamas Puziną iš Telšių iškelti. Uniforma išnyko tuoj pat. Po savaitės Puzinas buvo iškeltas iš Telšių.

Telšiuose turėjau revizuoti ne vien komendantūrą, bet intendantūrą ir drausmės batalioną. Visokius reikalus tuomet tvarkė suėmimo komisija, kuriai vadovavo notaras Mitkevičius. Iš vokiečių ir bermontininkų buvo daug ko perimta ir paslėpta, kad nežūtų. Visokių buvo dalykų, tarp jų ir kelios statinės spirito. Spiritas, kaip žinome, yra lakus, garuoja. Tuo spiritu partizanai „maitinosi“ ir ginklus pirkė. Pasitinkant Telšiuose 2-ąjį pulką, kariai buvo pavaišinti šiuo spiritu, o švenčiant Naujuosius 1920 metus pulkas gavo statinėlių spirito dovanų. Niekas tada negalvojo, kad kada nors tektų atsiskaityti už tuos visus iš vokiečių ir bermontininkų paimtus daiktus. Deja, buvo apsirikta. Centre viskas buvo

smulkiai surašyta. Spiritas taip pat. Centras man buvo davęs visus sąrašus. Dėl spirito teko pačiam paliudyti ir surašyti aktą, kad jis buvo sunaudotas gydant peršalusius karius ir partizanų reikalams. Teko gerokai padirbėti, kol viskas buvo sutvarkyta, bet nei kpt. Zaleskis, nei notaras Mitkevičius niekuo nenukentėjo, nors gal ne vieną nemigos naktį praleido, kol p. Tornau, naujas paskirtas intendantas, viską galėjo tvarkingai perimti. Be to, negalima vaginti žmonių, kurie buvo geros ir dosnios širdies, bet nebuvo pasiruošę tokioms pareigoms, kurias tais laikais teko eiti. Visi jie buvo nusipelnę mūsų padėkos, o ne bausmių dėl tuščio formalumų nesilaikymo. Jie anais laikais dirbo ir aukojosi, kai tuo tarpu centro tūzai tik popieriukus vartė, saugojo savo kailį ar tiesiog buvo garbės spekuliantai, mėgstą savintis kitų nuopelnus. Tokios pažiūros laikiausi darydamas 4-ojo pulko reviziją Šiauliuose. Tokios pat laikiausi ir Telšiuose. Kur patirdavau tikrai piktą valią – Ūsanis, Babilius, Mažeikių intendantūra, ten būdavau griežtas ir negailestingas. Nenuostabu, kad aš mylėjau Telšius, bet ir telšiškiai man tuo pačiu atsimokėjo. Šidlauskas ir Kamarauskas, abu labai padorūs jaunuoliai, irgi buvo visur kviečiami ir priimami. Kamarauskas Telšių srityje surado ir savo gyvenimo draugę – panelę Madzią Nalenč-Gorskaitę, Biržuvėnų dvaro (Luokių parapijos) savininko dukrą.

Naujasis intendantas p. Tornau irgi buvo labai padorus, tvarkingas, kultūringas asmuo. Jis buvo pamokytas bei instrukuotas, kaip reikia tvarkyti karinę atskaitomybę. Dėl jo intendantūros tvarkymo ir vėliau nebuvo jokių nusiskundimų. Būdinga, kad ir politinėmis pažiūromis su manimi nesutinkantys telšiškiai, tokie kaip Tornau ar dr. Mikulskis, gerbė mane, o aš gerbiau juos, nes jie tikrai buvo labai padorūs žmonės ir pagarbos nusipelnę asmenys.

Būtų neteisinga, jei nepaminičiau kitos Telšių garsenybės – p. Kačanausko. Buvo jis Džiuginėnų dvaro savininkas, kilnios bei garbingos šeimos ainis, gan artimas ponios Goeldnerienės giminė. Bet ar tai iš didelio rašto, ar dėl per didelio nukrypimo iš doros kelio buvo išėjęs iš krašto. Savo elgesiu ir laikysena jis visus atgrasydavo. Mėgdavo iškrėsti nepadorių pokštų pažįstamiems ir giminėms. Paminėsiu vieną, kurio liudininku buvau aš pats. Advokatas Priferis pakvietė mane vinto²⁵ ir vakarienės. Nuėjome: aš, Rusteika, tardytojas Petkevičius ir advokatas Blochas. Lošėme vintą kabinete, o valgomajame buvo ruošiamas stalias vakarienei. Nežinia, kokie vėjai atpūtė p. Kačanauską, nuolatinį Priferio klientą. Priferis priėmė jį kitame kambaryje ir po kiek laiko jį išlydėjo. Kačanauskas išėjo kiek vėliau, susigriebė, kad pas Priferį esanti ruošiamą vakarienė, o jisai nebuvo pakviestas joje dalyvauti. Užsigavo. Kažkur prisigėrė ir grįžo atgal pas Priferį. Nuėjo į valgomąjį kambarį. Stalas jau paruoštas. Pamatė vazą su mišrainė. Sudorojo didesnę jos pusę. Ar tai mišrainės per daug suvalgė, ar majonezas taip paveikė, bet dalį grąžino iš skilvio atgal į vazą. Aišku, subjaurojo ir stalą.

²⁵ Kortų žaidimas – *ats. redaktorius*

Po to nuėjo į miegamąjį, virto atgal į lovą ir užmigo. Atėję į valgomąjį susidūrėme su nelabai švankiu vaizdu. Priferis nelabai maloniai pasijuto, atsiprašė. Stalas buvo sutvarkytas ir vakarienė paruošta iš naujo. Kačanauską pats Priferis sutvarkė kitą rytą, kai šis išsimiegojo. Su Kačanausku Telšiuose daugiau nebeteško susitikti. Labai nustebau, kai po keliolikos metų Kačanauskas pas mane apsilankė Kaune. Remdamasis sena „pažintimi“ atėjo pas mane prašyti rekomendacijos. Norėjo dėstyti kalbas, kurioje nors gimnazijoje. Reikia pripažinti, kad jis gerai mokėjo anglų ir prancūzų kalbas, nes buvo baigęs aukštąjį mokslą Anglijoje ir ilgą laiką gyvenęs Prancūzijoje. Aišku, rekomendacijos jam nedaviau, bet „paskolinau“ kiek pragyvenimui. Daugiau nebeteško su juo susitikti.

Kaip nepaminti mielų Telšių „diduomenės“ ponių? Ponia Rusteikienė – rusų kilmės, labai išsilavinusi, išauklėta ponia. Duktė Danutė buvo krikštyta jau kaip katalikė, o kad galėtų dukterį katalikiškai auklėti, ir ji pati priėmė katalikybę. Labai gerai pramoko lietuviškai ir tik iš akcento galima buvo pasakyti, kad ji nesanti lietuvaitė. Buvo galima tvirtinti, kad yra pavyzdinga motina, šeiminkė. Daug lietuvičių merginų galėtų iš jos pasimokyti ir būtų pravartu pasekti jos pavyzdžiu. Ponia Mitkevičienė – taip pat rusų kilmės, labai kultūringa moteris. Buvo artima pažįstama garsios grafienės Vyrubuvos, carienės freilinos. Ji pažinojusi ir Rasputiną, kuris dažnai lankydavosi Vyrubuvų rūmuose. Pasakodavo ji apie savo santykius su Vyrubuviene, Rasputinu, kitais, net su jaunąja cariene Aleksandra. Apie visus ji atsiliepdavo gražiai, vengdavo visokių dviprasmiškumų, greičiau tuos asmenis idealizuodavo. Buvo bevaikė. Lietuviškai kalbėjo silpnai, tai jos namuose dažniausiai kalbėdavome rusiškai. Nors negraži, bet maloni moteris. Pasidavusi tiek amžiui, tiek ir savo vyrui, kuriam ji buvo iki peties. Mitkevičius, nors ir vidutinio ūgio, bet šiaip vyras iš stuomens ir iš liemens, galima sakyti, vyriškai gražus. Norėdamas atrodyti jaunesnis, savo plikę dengdavo išlikusiais plaukais. Nevengdavo jis pripuolamo flirto. Žmona jam to nedraudė, nors buvo matyti, kad ji dėl to kenčia. Ponia Jasnauskienė, Šiaulių apskrities viršininko Aleksandro Jasnausko žmona, taip pat buvo rusė ir iš prastos giminės. Jasnauskas susimetė su mirusio Telšių advokato Viskauskio dviem dukrom. Jasnauskienė stengėsi jį gražinti į šeimą. Per daug romantiškas Jasnausko nusistatymas ir buvo šios šeimos tragedija. Ji prašė mane paveikti jos vyrą, kad šis užmirštų kazanoviškas avantiūras, bet, deja, jaunos ir dailios Viskauskaitės liko laimėtojos. Nepavykus susigrąžinti vyro, ji išsiskyrė su juo. Kurį laiką gyveno su gen. Nastopka. Šiam mirus, grįžo su sūnum į Rusiją. Geruoju nesibaigė Jasnauskui avantiūros. Panelės Viskauskaitės ekonomiškai jį visai nusmukdė. Visų užmirštas ir nuskurdęs mirė jis kažkuriame Žemaitijos bažnytkaimyje. Buvo ir daugiau ponių Telšiuose, bet ar gali žmogus atminti jas visas tiek laiko nutekėjus.

Geležinkelis Šiauliai–Mažeikiai–Kretinga vingiuoja Žemaitijos pakraščiu. Žemaitijos širdis, centras – tušti. Telšiai – 42 km nuo artimiausios Papilės geležinkelio stoties. Kilo mintis pakviesti į Telšius ministrą pirmininką ir dar ke-

lis žmones. Tikslas – įtikinti ponus ministrus, kad Žemaitijai reikalinga papildoma geležinkelio linija Papilė–Tryškiai–Telšiai–Plungė–Kretinga. Ponai ministrai kvietimą priėmė. Buvo rudens pradžia, labai šlapia. Žemaitijos keliai pažliugę ir sunkiai išvažiuojami. Pradėta ruošti ponus ministrus tinkamai sutikti. Sudarytas specialus komitetas, kad suplanuotų ponų ministrų pagerbimo programą. Kaip vyriausiasis kariškis aš buvau pakviestas į šį komitetą. Programa buvo labai detali. Pats savo kailiu patyriau, kad Telšiai moka priimti, pagerbti, pamylėti. Kai viskas buvo išnagrinėta ir išdiskutuota, pranešėme Kaunui ir pradėjom laukti ponų decizijos²⁶. Šį sykį ponai savo vizito neatidėjo *ad calendas grecas*²⁷, bet nustatė greitą savo atvykimo datą. Turėjo atvykti ministras pirmininkas dr. K. Grinius, finansų ministras E. Galvanauskas, susisiekimo ministras J. Vileišis ir vidaus reikalų ministras adv. R. Skipitis. Papilės stotyje ponų ministrų laukė ketvertais arklių pakinkyti brikai. Kadangi kelias blogas ir sunkus, tai Tryškiuose laukė kiti arkliai ir brikai, kad pakeistų pavargusius. Ministrų palydai bei apsaugai buvo pasiūsti raitoji policija ir šauliai. Dėl tokio patvarkymo ministrai nugalėjo purvą ir lengvai pasiekė Telšius. Garbės vartų statybos menas dar nebuvo labai paplitęs Lietuvoje. Telšiuose ponai ministrai buvo laukiami aikštėje su duona ir druska. Telšių burmistras išdrožė tinkamą prakalbą. Miesto raktų neįteikė, nes tokių raktų su žiburiu nebūtume radę. Gal Telšiai niekada raktų ir neturėjo, nes šis miestas niekada nebuvo aptvertas tvora ir neturėjo jokių vartų. Po sutikimo ministrai buvo pakviesti į iškilmingą posėdį, kuriame dalyvavo visų organizacijų ir visuomenės sluoksnių atstovai. Kariškiai ir visi laisvi nuo darbų tuojau nuvykome į klubą Paežerio gatvėje. Po posėdžio visi dalyviai atskubėjo į klubą. Iš posėdžio dalyvių sužinojau, kad ponai ministrai laikėsi labai santūriai, daugiau klausėsi, ką sakė kiti. Klube ministras pirmininkas K. Grinius buvo pasodintas pačioje iškilmingiausioje vietoje. Iš vieno šono „patupdė“ mane, iš kito – burmistrą. Programoje buvo numatytos prakalbos, iš kurių pirmąją sveikinimo kalbą turėjau sakyti aš, kaip Žemaitijos revizorius, vyriausiasis kariškis, Žemaitijos išlaisvintojas. Po vienos kitos „burnelės“ notaras Mitkevičius davė man ženklą, kad pradėčiau kalbą. Paprašiau p. ministro pirmininko, kad leistų man pradėti „kalbingą“ programos dalį. Dr. Grinius, ar tai norėdamas pademonstruoti savo kuklumą, pasakė:

- Klausyk, pulkininke, gal apsieis be kalbų, gal nereikia jų nė pradėti.
- Klausau!

Nurodžiau tvarkdarius, kad nekalbėsiu. Jisai, ar tai nebodamas, ar nesupratęs, kad ministras pirmininkas norėtų prakalbą išvengti, davė ženklą kitam programoje numatytam kalbėtoju. Kad ratai riedėtų į pakalnę, reikia juos šiek tiek pastumti. O po to jų jau nebesulaikysi. Ir čia tai išėjo su kalbomis. Vėl pradėjo

²⁶ Sprendimas (lot.).

²⁷ iki neapibrėžto laiko (lot.).

geležinkeliu važiuoti. Kuo toliau, tuo ekspresas greičiau dunda, spaudžia vyriausybę prie sienos, kad, rodos, *volens nolens*²⁸, turės pagaliau vyriausybę sušukti:

- Duodu geležinkelį, duodu. Tik duokite ramybę man.

Dr. Grinius patylomis kreipėsi į mane.

- Klausyk, pulkininke, ar negalėtum kaip nors pakeisti temos?

Vos tik ketvirtas ar penktas geležinkeliu važiuojąs baigė savo „kelionę“, šaku te padūzginau į lėkštę parodydamas, kad prašau žodžio. Tvarkdarys davė man leidimą kalbėti. Pakilau:

- Gerbiamas ponas ministre pirmininke, brangūs šeiminkai. Jau gerą kelio tarpsnį pravažiavom geležinkeliu ir užmiršom, kad reikia sustoti ir pasistiprinti.

Visi pradėjo juoktis. Tęsiau:

- Man rodosi, kad jau pasiekėme Telšių stotį. Pakvieskime svečius užsukti į bufetą ir atsigaivinti stiklu vyno. Sušukime „valio“ vyriausybei, čia atvykusiems ponams ministrams ir palinkėkime jiems ilgiausių metų.

Užtraukėme „Ilgiausių metų“. Visi sustojo. Dr. Grinius dėkingai man paspaudė ranką postalėje. Niekas daugiau jau nebesiryžo geležinkeliu važiuoti. Ir svečiams liežuviai atsirišo. Kalbėjo Galvanauskas, Vileišis, Skipitis. Visiems baigus kalbas, panoro pasisakyti ir p. Jurgelis. Paskambino į lėkštę. Žinodami Jurgelio oratoriškumą, labai nustebome ir pasišovėme jį išklaudyti. Na, ir girdime:

- Ponai ministrai, svečiai ir ponai šeiminkai. Kadangi visi jau pakankamai išsiplepėjo, tad leiskite ir man pasisakyti.

Kilo sąjūdis ir juokas dėl plepėjimo. Per juokus pasigirdo balsų.

- Gana, užteks! – ir nebedavė vargšui apskrities viršininkui tęsti kalbą.

Visi išsiskirstė puikiausios nuotaikos. Gerai pailsėję kitą rytą ponai ministrai iškeliavo atgal į Papilės stotį. Ministrų apsilankymo Telšiuose rezultatų neteko ilgai laukti. Buvo rastos reikiamos lėšos ir darbas prasidėjo. Geležinkelis Papilė–Tryškiai–Telšiai–Plungė–Kretinga išdygo lyg grybas po lietaus. Pradžioje jis ėjo tik iki Telšių, bet stebuklingai greitai nuvingiavo ir į tolimesnes vietas. Tuo nauju geležinkeliu teko ir man kelis kartus važiuoti vykstant į Klaipėdą tarnybos reikalais.

Kas nežino Varnių? Paskutiniaisiais nepriklausomo gyvenimo metais jie buvo pagarsėję kaip Lietuvos Vorkuta. Varniai vadinosi Medininkais ir buvo garsūs kaip Žemaičių vyskupijos sostinė. Čia palaidoti trys gražūs Žemaičių vyskupai – kngkšč. Giedraičiai. Stebina, kad jų palaikų neišmetė kazokai, kurie nuo Muravjovo laikų Medininkuose stovėjo. Medininkuose taip pat gyveno garsusis ir didysis Lietuvos vyras vyskupas Motiejus Valančius. Vyskupui Valančiui apsigyvenus Kaune, Medininkų rezidenciją užėmė kazokai. Pirmaisiais Nepriklausomybės laikais, Medininkams išvirtus į Varnius, ši rezidencija buvo pavesta drausmės kuopai, kuri vėliau išaugo į drausmės batalioną. Baigęs revizi-

²⁸ Noromis nenoromis (lot.).

ją Telšiuose, aš atvykau į Varnius tikrinti šį batalioną.

Varniai kadaise buvo apsupti didžiulių nepereinamų girių ir pelkių. Viename ežere man dar teko matyti kulgrindos likučių. Kulgrindos buvo specialūs slapti perėjimai, kurie buvo žinomi tik tam tikriems, inicijuotiems asmenims. Senovėje Varniai buvo gerokai didesni ir garsesni. Dabar jie atrodo kukliai. Gal kiek mažesni už Prienus. Turėjo dvi bažnyčias. Viena jų buvo mūrinė ir todėl jos klebonas buvo vadinamas „mūriniu“. Antroji – kuklesnė, medinė. Pastarosios klebonas buvo vadinamas „mediniu“. „Mūrinis“ klebonas buvo kun. Juozapavičius, žinomas kaip rašytojas, kuris buvo pagarsėjęs „Dėdės Antanazo“ slapyvardžiu. „Medinis“ kun. Janeliūnas buvo žymiai jaunesnio amžiaus. Abu buvo mylimi ir gerbiami. Gyveno jie gana kukliai, nes jų finansinis pajėgumas buvo ne koks. Buvo viena vaistinė, kurios savininkė, našlė pačiame žydėjime, lenkų kultūros moteris, turėjo du provizorius. Matyt, vaistinės biznis buvo neblogas, jei galėjo išlaikyti tiek savininkę, tiek du provizorius. Vaistinės savininkė buvo „Varnių karalienė“. Jos namuose vykdavo visos sueigos ir subuvimai. Kiekvienas kiek aukštesnis valdininkas ar pareigūnas, atvykęs į Varnius, būtinai turėjo vaistinei pareikšti savo *homagium*²⁹. Miestelyje buvo gydytoja Parncuzovičaitė, kurios jaunystės žiedas buvo jau kiek apvytęs, nors šiaip neblogai išsilaikiusi. Buvo ji maloni, gana linksmo būdo, apypilnė blondinė. Tiek vaistininkė, tiek gydytoja, nors ir lenkų kultūros, bet buvo tikros žemaitės, pasakyčiau, šovinitės, nes Žemaitiją mylėjo iki pat ausų. Revizijos komisiją į Varnius palydėjo plk. Rusteika, plk. Giedraitis, tardytojas Petkevičius, apskrities viršininkas Jasnauskas ir kt. Taigi mūsų susidarė geras būrys. Su pietumis mūsų laukė drausmės bataliono vadas ltn. Nevronis, o vakarienei visi buvome pakviesti pas vaistininkę. Pietūs praėjo linksmi, vyriškai bejuokaujant, nes gražiajai lyčiai atstovavo jaunutė, neprityrusi Nevronienė. Šeimininkai neatrodė labai linksmi. Ltn. Nevronis, matyt, kiek nesveikas, vidutinio ūgio, liesas šatenas, keistomis, lyg žuvies akimis. Man susidarė įspūdis, kad šios akys niekada nebuvo linksmos, kad į gyvenimą žvelgė lyg numirėlio akys, kurios mirties valandą nebuvo užspaustos. Tokias akis dzūkai vadino „žuvies“ ar „stiklinėmis“ akimis ir visada jas laikė blogo, keisto žmogaus žymeniu. Ponia irgi atrodo lyg ir ko išsigandusi, bijanti savo šešėlio, nedrįstanti dalyvauti linksmame svečių pokalbyje, kad tik, ko gero, neišsirtų. Dėl tokios šeimininkų laikysenos pietūs neilgai teužtruko. Po pietų nuėjome su vizitais pas klebonus. Pavakary turėjome eiti pas ponią vaistininkę. Kai visi sugūžėjo pas ponią vaistininkę, tai užpildėme visą jos namą. Buvome labai maloniai sutikti, tarsi būtume pažįstami jau šimtą metų. Šeimininkė buvo labai maloni, inteligentiška ir išauklėta moteris, nuo Nevronienės skyrėsi lyg dangus nuo žemės. Kompanija pasijuto gana laisvai, prasidėjo linksmos kalbos, kas sėdo prie pianino, kas ėjo šokti, susidarė grupe-

²⁹ Paklusnumo išreiškimas (lot.)

lė lošėjų. Grafa Kamarauskį šeimininkė paėmė, kad padėtų jai ruošti vakarienę. Tik aš vienas buvau neliečiamas asmuo, tad galėjau judėti nuo vienu prie kitų. Vaikščiojau lyg anglų–indų armijos karininkas, nes dėl tuščio išdidumo turėjau su savimi nedidelį steką.

Į kambarį įbėgo nedidelis šunelis, dantyse kažkuo nešinas. Bėgdamas po kambarį, pribėgo jis ir prie karo valdininko Kuginio. Šis atėmė iš šunelio daiktą. Žiūriu, servetėlė, kuri buvo panaudota kaip sanitarinis raištis. Matyt, kažkas labai skubėjo ir nepajuto, kad servetėlė atsirišo ir nusmuko žemėn. Steku išmušiau Kuginiui iš rankų tą daiktą ir šis, lyg amuletas, nuskrido pas kortuojančius. Kol šeimininkė ir daktaras susigaudė, „amuletas“ apkeliavo visus, juokais sprogstančius kortuojančiuosius. Galų gale vėl atsідūrė ant grindų. Šunytis vėl pagavo „amuletą“, bet buvo išvartytas į kitą kambarį, o grobis atimtas. Kuginis nesusigaudė, kokia „amuleto“ paskirtis. Bečiupinėdamas jį kiek susitėpė rankas. Kai ruošėsi eiti prie stalo, pasiunčiau, kad nusiplautų rankas. Vakarienė buvo labai linksma bei gyva ir užsitęsė iki vidurnakčio. Nakvojome drausmės batalionė. Kitą dieną po pietų pas „mūrinį“ kleboną telšiškiai atsisveikino ir visi grįžo namo į Telšius. Revizijos komisija įsigilino į savo darbą, kuris pasirodė esąs sunkus, nemalonus ir slegiantis.

Nevronis, mano manymu, buvo nesveikas maniakas ir sadistas. Atrodo, kad ir savo jauną žmoną, jei tik kuo nusidėdavo, pastatydavo „po šautuvu“. Visi revizijos komisijos nariai, ypač aš, buvome apstatyti šnipais, negalėjome laisvai judėti ir nekliudomi pasikalbėti. Jei norėdavome pasitarti, išeidavome į sodą, o kambaryje vienas žmogus saugodavo duris, kad prie durų nesiklausytų. Kalinių gerai apklausti negalėjau, nes tie taip buvo įbauginti, kad net bijojo savo šešėlio. Tik belandžiodamas visur, užtikau kambarį bei įrankius. Keisčiausias iš visų instrumentų buvo narvas, kuriame visą laiką žmogus turėjo būti susirietęs, nes negalėjo nei stovėti, nei sėdėti. Bataliono vadas, supratęs, kad aš radau kankinimo įrankius, davė velnių šnipukams, kurie nesugebėjo manęs nusaugoti ar nukreipti mano dėmesį kitur. Mums buvo duoti pasiuntiniai. Maniškis buvo eiliniu persirengęs puskarininkis. Panašūs pasiuntiniai buvo paskirti ir kitiems komisijos nariams. Įspėjau Šidlauską ir Kamarauską, kad tarpusavy kalbėtų abstrakčiomis temomis ir nieko neprasitartų apie revizijos eigą. Mano akivaizdoje Nevronis vengė ką nors bausti, bet instinktyviai jutau, kad už mano pečių darosi velniava. Patikimiausias Nevronio karininkas buvo tipas, pakeltas iš viršilų į karininkus, asmuo rusų žandarų pavidalo, neapsišvietęs ir neišauklėtas. Nenoriu ir jo pavardės minėti, tegu Viešpats jam būna gailestingas už visas skriaudas, kurias jis nuteistiems pridarė. Kitas bataliono karininkas lt. Šalkauskis buvo kiek šviesesnis, žmoniškesnis ir stengėsi vengti žiaurumų. Nevronis norėjo padaryti man kokį malonumą ar pramogą, kad mano dėmesį nukreiptų nuo tos veiklos. Supažindino mane su Žemaitijos „vėžių karaliumi“, kurį aplankiau kelis kartus. Buvo tai paprastas ūki-

ninkas, net ne iš stambiųjų, bet labai malonus ir vaišingas, be to, puikus žvejys. Pas jį tikrai galima buvo pailsėti nuo slegiančios Varnių atmosferos.

Kuginis pradėjo linkti prie Nevronienės. Turėdamas omeny, kad Nevronis ne tik žiaurus, bet ir pavydus, įspėjau Kuginį, kad laikytusi kuo toliau nuo ponios, kad nesukeltų nereikalingos tragedijos. Kartą Nevronienė man pasiskundė, kad Kuginis ją išgąsdinęs. Mat mūsų nesant, Kuginis buvo pakviestas pietų, tačiau pietavo vienas, nes poniai nesiryžo pietauti kartu. Po pietų Kuginis susigalvojo pažiūrėti, kaip gyvena bataliono vadas. Pradėjo landžioti po visus vado buto kambarius. Pateko į miegamąjį. Pabandė, ar minkšta lova. Išsitiesė joje. Poniai liežuvį burnoje sustingo, net negalėjo išvaryt lauk ar pašaukt pasiuntinį. Iš baimės poniai palindo po lova. Laimei, kad Kuginis nesugalvojo pažiūrėti, ar po lova yra naktipuodis ar ne. Kiek pasivartęs lovoje, atsikėlė ir grįžo į savo kambarį. Man šito jau buvo per daug. Bijodamas, kad vadas neįtupdytų Kuginio į narvą ar nenudėtų, kaip Mikuckis Diršę, išsiunčiau Kuginį į Telšius tarnybos reikalais, o pats nuskubėjau į Kauną. Krašto apsaugos ministrui pranešiau, kas darosi drausmės batalione. Patariau batalioną likviduoti arba palikti tik vieną kuopą, jei jau norima turėti tokį dalinį. Patariau Nevronį pakeisti Šalkauskiu, o tai padaryti, kai baigsiu reviziją. Ministras su manimi visiškai sutiko ir pasiūlygė taip, kaip patariau. Paprašiau Kuginį tuoj pat atšaukti iš revizijos komisijos ir paaiškinau priežastį. Karo intendantas plk. Grudzinskis man į rankas įteikė Kuginio atšaukimo raštą. Grįžau į Varnius baigti reviziją. Nuraminau Nevronienę, kad Kuginis Varniuose daugiau nebepasirodys.

Duodant Kuginiui atšaukimo raštą, velnias mane timptelėjo už liežuvio. Pasakiau, kad kariuomenės intendantas esąs juo labai sužavėtas. Intendantas manęs klausęs, ką jis galėtų skirti į laisvą Šiaulių apskr. intendanto vietą. Aišku, pasakiau, kad geriausiai tiktų Kuginis, kuris jau pasimokė pas intendantą Tornau, įgijo praktikos ir gerai pažįsta visas darbo sąlygas Žemaitijoje. Karo intendantas su mano nuomone sutikęs, tik prašęs nieko Kuginiui dar nesakyti, kol nėra įsakymo.

- Taigi, įspėju dabar tave, kad galėtum pasiruošti naujoms, rimtoms pareigoms. Tačiau ša, laikyk visa tai didžiausioje paslapyje.

Kur tau! Vos tik iš Telšių išvykau į Varnius, tai Kuginis pranešė naujieną visoms Telšių panoms. Suklaidino net Tornau. Paprašė ir gavo tris dienas atostogų. Nuvyko į Šiaulius susipažinti su būsimąjo darbo vieta. Atėjo į intendantūros sandėlius, pradėjo daryti tvarką ir tarnautojus mokyti. Tarnautojai pakvietė savo viršininką, o šis pareikalavo, kad Kuginis parodytų skyrimo raštą. Kuginis tokio rašto neturėjo, tai buvo išprašytas, o telefonu pranešta į Kauną apie incidentą. Kariuomenės intendantas už kišimąsi ne į savo reikalus skyrė Kuginiui mėnesį areštines. Kuginis šoko pas mane ieškoti pagalbos.

- Ką, tik 30 parų? Tai tau mažai davė. Ar aš tau nesakiau, kad laikytum tai didžiausioje paslapyje, kol ateis skyrimo raštas. O tu ką? Visiems ištriūbijai.

Šiuo įvykiu Kuginio „inteligencija“ liko visiškai apvainikuota. Kas buvo toliau, nežinau.

Varnių revizija ėjo į pabaigą. Pradėjau vizituoti visus pažįstamus: klebonus, vaistininkę, daktarę. Atsisveikinau su visais kuo nuoširdžiausiai. Neužmiršau atsisveikinti ir su vėžių karaliumi.

Iš Telšių–Varnių epopėjos dar vieną epizodą būtų galima paminėti. Jau minėjau, kad mano komisijos narys grafas Kamarauskas čia susirado savo gyvenimo draugę, panelę Nalenč-Gorskaitę, Biržuvėnų dvaro savininko dukterį. Anksčiau buvau minėjęs, kad Nalenč-Gorskis su kunigaikščiu Sapiega buvo Telšių dviaukštės bažnyčios kofundatorius: pirmas aukštas – Sapiegos, antras – Nalenč-Gorskio. Man asmeniškai daugiau patiko antras aukštas, bet tai, žinoma, skonio reikalas. Jaunuoliai jau buvo susipažinę anksčiau, nes Kamarauskas, tik ką atvykęs į Telšius, laikėsi „šventai“. Ne darbo dienomis prašėsi leidžiamas išvykti. Visada buvau palankus, kad jaunimas tarpusavy geriau susipažintų. Kartą pas mane su vizitu atvyko pats Nalenč-Gorskis. Nedarė jis įspūdžio didelio pono, nors iš elgesio, laikysenos ir kitų smulkmenų buvo matyti, kad esąs mėlynos kraujo. Buvo tai žmogus pusamžis, vidutinio ūgio, gerai įmitęs blondinas, bet jau pradėjęs žilti. Dėvėjo kailinukus, kaip pasiturįs žemaitis ūkininkas. Poniai Rusteikienei leidus, pakviečiau jį pietų, taip pat ir Julijų Kamarauską. Po pietų daviau Juliui porą dienų atostogų, kad palydėtų Nalenč-Gorskį į Biržuvėnus. Kamarauskas vieną šeštadienį paprašė, kad jį savaitgaliui atleisčiau.

- Ne, Juliau, šiuo sykiu negaliu. Turiu vykti į Telšius, o tu būsi mano adjutantas.

Apsiblausė jaunikaitis, nuliūdo, bet neparodė jokio nepasitenkinimo, nes puikiai mokėjo valdytis. Sekmadienio rytą fajetonu išvažiavome į Telšius. Jaunuolis susirūpinęs. Į klausimus atsakydavo mandagiai, bet nevykusiai. Apskritai buvo linkęs daugiau tylėti. Nematė net kuriuo keliu važiuojame. Taip privažiavome Biržuvėnų vartus. Sustabdžiau fajetoną ir liepiau Juliui išlipti. Jaunuolis, pabudęs iš letargo, nesusigaudė, kur esąs, koks reikalas. Kai visai atsibudo, ėmė mane bučiuoti ir dėkoti. Pasakiau, kad pirmadienį grįžtame, jį vėl paimsiu, kad lauktų manęs ir būtų pasiruošęs. Pirmadienį vėl sustabdžiau fajetoną ir paprašiau vežiką, kad nueitų į rūmus ir pašauktų Kamarauską. Iš rūmų iššoko ponias Nalenč-Gorskienė, griebusi mane už apykaklės ištraukė iš fajetono ir nutempė į vidų. Stengėsi visaip mane pavaišinti ir pamylėti. Teko pas malonius šeimininkus užrukti porą valandų. Baigus reviziją Varniuose ir grįžus į Kauną, Julius netrukus iš kariuomenės pasitraukė ir vedė panelę Nalenč-Gorskaitę. Kelis kartus buvo apsilankęs pas mane su savo žmona. Taip pat pas mane lankėsi jo mamytė ir vyresnysis brolis Hektoras. Kas atsitiko su jais pirmosios okupacijos metu (1941 m.), nežinau. Daugiau jų matyti nebeteko. Drausmės batalionas vėl buvo performuotas į kuopą, kurios vadu paskirtas lt. Henrikas Šalkauskis. Nepamenu, kur paskyrė Nevronį, ir tuo nelabai domėjausi.

II skyrius. *MOSCOVIA AD PORTAS*³⁰

Pirmojoje 1926 m. pusėje kairysis frontas laimėjo rinkimus į Seimą. Viskas pasikeitė iš pagrindų. Liaudininkai, nors ir didžioji kairiojo fronto grupė, vyriausybę galėjo sudaryti tik susitarę su tautinių mažumų grupėmis. Galėjo susitarti, bet tik nusileisdami, suteikdami toms grupėms daug lengvatų ir nuolaidų. Seimo pirmininku išrinktas dr. Staugaitis, prezidentu – dr. Grinius, ministru pirmininku – adv. Šleževičius. Buvo sudarytas Ministrų kabinetas, kuris pavadintas Liaudies fronto vyriausybe. Pirmas konkretus šios vyriausybės žygis buvo politinių kalinių išlaisvinimas. Visi šie kaliniai buvo Maskvos bernai ir daugelis priklausė tautinėms mažumoms. Paleidimas iš kalėjimo suorganizuotas itin demonstratyviai. Paleisti politiniai „kankiniai“ žygiavo Laisvės alėja. Eisenos priekyje plevėsavo raudona skara ir vėjo darkoma Liudo Giros ožkabarzdė. Buvo reikalaujama, kad praeiviai nusiimtų kepures ir skrybėles. Kas buvo nerangus ar neskubėdavo, senamiesčio vaikėzai „padėdavo“ numušdami kepurę nuo galvos. Taip numušę kepurę net senam, garbingam aušrininkui gen. J. Bulotai. Liovėsi mušę kepures, kai vienas karininkų, žydpalaikio taip atakuojamas, išsitraukė revolverį ir vos nenu-dėjo smarvės gatvėje. Vakare „kankiniams“ suruoštas banketas, kuriame dalyvavo kai kurie Seimo bei naujos vyriausybės ponai. Svarbiausioji banketo dalis ne vaisės, bet kalbos. Daugelis kalbų buvo nukreiptos prieš Lietuvos Nepriklausomybę. Kiti kvietė vienytis su „mamyte“ Maskva, nes tik ten esąs Lietuvos išganymas, tik ten Lietuva rasianti užuovėją ir rūpestingą globą.

Trečią savaitę po naujos vyriausybės sudarymo 2-ajame pulke buvo Joninės. Pagal nusistovėjusią tradiciją buvau pakviestas į šią pulko šventę. Visi žinojo, kad esu nekenčiamas kairiuju. Nepasigirsiu, kad aš juos labai myliu ar garbinu. Pulkas jau stovėjo Šančiuose. Šventė prasidėjo pamaldomis Šančių igulos bažnyčioje. Į pamaldas atvyko prezidentas dr. K. Grinius, krašto apsaugos ministras mrj. Papečkys ir vyr. štabo viršininkas plk. Škirpa. Po pamaldų buvo pulko paradas. Pro prezidentą ir jį supančius kitus ponus dešiniajame sparne pražygiavome ir buvę 2-ojo pulko vadai: aš ir plk. Laurinaitis. Po parado prezidentas nuėjo lankyti kuopas ir virtuvę, o mes visi kiti tiesiai į pulko karininkų ramovę, kur buvo paruoštos vaisės. Mjr. Papečkys susižavėjo, kai pamatė ant sienos kabantį savo portretą.

- Tai ką, pone ministre, susižavėjai, kad taip greitai patekai į rėmus ramovėje. Paklausk pulko vado, kur liko padėta fotografija, kuri čia dar vakar kabėjo. Aš jau sužinojau... užpečkin.

Papečkys nuraudo, bet nesurado, ką man atsakyti, ir veikiai pasitraukė nuo gėrėjimosi savo portretu. Atvykus prezidentui visi buvome pakviesti prie stalo.

³⁰ Maskva prie vartų (lot.).

Aš sėdėjau prieš dr. K. Grinių. Norėjo, kad pasakyčiau kalbą, bet vengiau kišti savo trigrašį. Po pietų pasistengiau išgaruoti.

Tikrai. Dar nepraėjus nė mėnesiui, man nebeskiriama jokių pareigų ar darbo, o pradėdama siūlyti „geruoju“ pasitraukti iš kariuomenės. Tuo reikalu itin rūpinosi plk. Škirpa. Kai nekrepčiau dėmesio į kitų daromus „patarimus“, tai pagaliau buvau iškvieistas paties plk. Škirpos, kuris „malonaus“ pasikalbėjimo metu pasiūlė, kad paduočiau prašymą dėl atleidimo iš kariuomenės. Prižadėjo net visokiausių gėrybių. Kai aš po pasikalbėjimo dar nelabai skubėjau, tai buvau atleistas ir be prašymo nuo rugpjūčio 1 d.

Teturėjau 41 metus. Buvau kupinas energijos, nors sveikata kiek apgadinta Didžiajame kare. Pasiryžau siekti savo išsvajoto tikslo: baigti aukštąją mokyklą. Įstojau į Lietuvos universiteto Teisės fakultetą ir pradėjau studijuoti tiek teisę, tiek ekonomikos mokslus. Politika man irgi rūpėjo. Liūdna būtų, jei be jokio pasipriešinimo būtų palaidota Nepriklausomybė, kuriai atgauti ir sustiprinti buvo tiek paaukota, tiek skirta ir darbo. Iš kariuomenės pradėjo varyti visus. Gen. Ladigą išvarė, nes buvo Škirpos konkurentas, gen. Tamašauską³¹ – nebuvo artimas naujam režimui.

Įstojus į universitetą, amžius man nė kiek nekliudė įsilieti į jaunimo organizacijų veiklą. Tais metais buvo sušauktas ateitininkų kongresas. Nuėjau jų pasveikinti. Didžiai padėkojau ateitininkų šviesuomenei, kuri buvo man tiek padėjusi Kaune ir Panemunėje organizuojant 2-ąją pulką, padėkojau už daugelio narių Nepriklausomybės kovose parodytą pasišventimą. Ta proga paprašiau, kad mane priimtų į šią „korporaciją“. Studentai privalėjo priklausyti kokiam nors organizacijai. Man tinkamiausi buvo ateitininkai, nes nuo mažens buvau raginamas ir skiriamas Dievo ir Tėvynės tarnybai. Aišku, buvau priimtas. Kai organizacija skirstėsi į klubus ar korporacijas, aš buvau priskirtas prie „Vytauto“ korporacijos, kurios šefais buvo M. Krupavičius ir prof. Leonas Bistras. Priklausymas vytautiečiams man nė kiek nekliudė veikti ir pogrindyje. Dar ir šiandien priklausau šiai korporacijai ir esu ištikimas jos idealams, nors jau ir praėjo per puskapis metų.

Raudonajam pogrindžiui buvo leista organizuotis viešai: ginkluotis ir pratimams naudoti net karines aikštes. Net ir Gaižiūnų poligone įvyko raudonųjų pratybos. Ministras pirmininkas Šleževičius nuskubėjo į Maskvą, kur buvo labai iškilmingai sutiktas ir priimtas. Jam grįžus iš Maskvos, raudonajam gavalui buvo duota dar daugiau lengvatų, jie pradėjo veikti dar įžūliau, dar drąsiau. Pavojus, kad Lietuva pasidarys klusni Maskvos tarnaitė, kiekvieną dieną didėjo ir aiškėjo. Subruzdo jautresnioji visuomenė, kilnioji studentija, karininkija, ypač tų dalinių, kurie daugiausia aukų buvo sudėję ant Tėvynės aukuro. Prasidėjo demonstracijos prieš vergijos pančių atnaujinimą. Prokomunistinė liaudininkų vyriausybė pradėjo persekioti ir suėminėti studentus – kata-

³¹ Kalbamuoju laikotarpiu pulkininkas – *ats. redaktorius*

likus ir tautininkus. Nesidrovėjo vyriausybė, galbūt jausdama Maskvos palaiminimą, pažeisti Lietuvos universiteto neliečiamumą įvesdama į vidų policiją. Prasidėjo kratos ir suėmimai. Kartą studentų demonstracija ėjo Donelaičio gatve, kur buvo didieji universiteto rūmai, Ministrų kabineto rūmai ir Karo muziejus. Vyriausybės įsakymu šią demonstraciją užpuolė raitoji policija, policijos viršininko Prapuolenio vedama. Besigelbėdami nuo policijos mėsinėjimo, studentai subėgo į Karo muziejaus sodelį. Prapuolenis nesidrovėjo su savo policija išveržti ir į šią Tautos šventovę, o apakintas savo „raudonumo“, net pažeisti Nežinomo kareivio kapą. Tuo tarpu gerbiamas ponas prezidentas, nors jau ir 60 metų amžiaus našlys, pajuto grįžtant trečiąją jaunystę. Įsiliepsnojo meilė adjutanto ruselio kpt. Radionovo žmonai. Ji nesutiko būti tik šiaip sau konkubine, o pareikalavo, kad gerbiamas daktaras ją vestų. Katalikų ir stačiatikių dvasiškai griežtai atsisakė duoti šiai ruselei antrą legalų vyrą pirmajam dar tebegyvenant. Atsisakė ir protestantai. Galiausiai buvo kreiptasi į sentikių šventiką. Šis sutiko. Sentikių cerkvėje Žaliakalnyje, rodos, Zanavykų gatvėje, dr. Grinius ir meilužė buvo sutuokti, ir Lietuva gavo naują prezidentienę – prezidento adjutanto eksžmonelę. Lenkijos prezidentas Moscicki irgi buvo nuo savo adjutanto paveržęs žmoną, tik nežinau, ar gyveno konkubinate ar kokio „arkliavagių“ šventiko buvo sutuoktas.

Ar nuostabu, kad vietoje raudonojo susidarė baltasis pagrindis? Kai kas baltąjį pagrindį vadina juodoju, mat daugumas narių buvo katalikai ir tai ne šiaudiniai, bet praktikuoja katalikai. Ir aš „griešnas“ išitraukiau į šį pagrindį. Man buvo pavesta propagandos ir spaudos organizavimas. Pasikviečiau į talką mjr. Praną Klimaitį, mjr. Juozą Tomkų. Sudarėme triumviratą ir įsteigėme savitraštį „Tautos valia“. Mūsų visų trijų ekonominiai ištekliai buvo pagal posakį: „vienoj kišenėj blusa ant lenciūgo, kitoj – utelė ant lyno“. Reikėjo susirasti mecenatus. Tokiais mecenatais buvo prof. kun. Antanas Maliauskas ir jo sesutė Ona, prel. Kastantas Olšauskas, gerb. Juozas Gabrys, gerb. Zinaida Galvydienė, mano sena pažįstama iš Šiaulių, kuri Kaune suorganizavo „Spaudos“ ekspedicijos biznį.

„Tautos valios“ pasirodymas buvo kaip perkūnas iš giedro dangaus. Pirmą numerį „kepėme“ baimingai, kaip pirmą blyną. Tiražas 1000 egzempliorių. Antro numerio tiražas buvo jau 3000, trečio penkto – 5000 egzempliorių, o tolesnių – 10000 egzempliorių, kurių nepakakdavo. Susidarė net savos rūšies juodoji rinka. Norintieji būtinai gauti laikraštį, mokėdavo po litą, tris, penkis litus. Visas liaudies frontas subruzdavo, kaip užgautas širšių lizdas. Itin oficiozai – „Lietuvos aidas“ ir „Lietuvos žinios“. Labiausiai mane puolė Felicija Bortkevičienė – „Lietuvos žinių“ demokratiškoji valdovė. Aišku, jai antrino visos „Lietuvos žinių“ aeropagas. Reikalavo mane sutramdyti, o „Tautos valią“ nutildyti. Prie „Lietuvos žinių“ prisidėjo ir senamiesčio tautinių mažumų bajorai, a la Chodosas ir panašūs.

Raudonoji Felicija „Lietuvos žinių“ vedamajame tiesiai ir šviesiai pareiškė ministrui pirmininkui Šleževičiui:

- Mykolai! Nejaugi negali sutramdyti *latro*, kuris taip be atodairos griauna valstybės pamatus ir galanda peilius vyriausybei skersti?

„Tautos valia“ į tai atsakė:

- Budėkite, moterėlės, kai Gloveris peilius išgalas, teks jums eiti į virtuvę bulvių skūsti.

Tai buvo lašas, kuris perpildė raudonųjų bobelių „Kantrybės taurę“. Bortkevičienė įsiuto ir beribio pykčio ir apmaudo apimta puolė Šleževičių.

- Mikai, ar matai, kaip šis chuliganas mane, mane? Lietuvai tiek nusipelniusia moterį drįsta įžeidinėti. Drįsta mane siųsti į virtuvę bulvių skūsti.

Tame pat numeryje, kuriame variau Bortkevičienę bulvių skūsti, buvo gerokai užvažiuota ir dr. Jonui Šliupui, kuris dėl savo aklos kunigų neapykantos buvo nuėjęs tiek toli, kad pasiūlė katalikų kunigus kastruoti, padaryti juos eunuchais. Buvo atspausdintas keturių posmų eilėraštis, pavadintas „Šliupo himnas“. Neprisimenu visų eilėraščio žodžių, bet po kiekvieno posmo sekė maždaug tokio turinio refrenas:

*Jūs su peiliais nemediniais,
O ilgais, plonais, plieniniais,
Katalikų kunigų skaptuoti,
Paskui Šliupą marš pirmyn.*

Šis „himnas“ audrą dar suintensyvino. Ministras pirmininkas Šleževičius nebegalėjo daugiau atsilaikyti prieš sijono ir Siono puolimą. Reikėjo suvaržyti jį puolančios spaudos laisvę. Reikėjo užgniaužti „Tautos valią“. Visas „liaudies frontas“ ir abu oficiozai kaukė to reikalaudami. Tą darbą Šleževičius pavėdė Kauno apygardos teismo prokurorui plk. Bylai, kuris buvo socialdemokratas. Pastarasis, išstudijavęs pirmuosius septynis „Tautos valios“ numerius, rado, kad juose vyrauja šaukimas bei raginimas sukilti ir nuversti Vyriausybę, kuri veda tautą į Maskvos vergiją. Sustatė jis kaltinamąjį aktą remdamasis keliolika Baudžiamojo statuto straipsnių, numatančių iki 15 metų sunkių darbų kalėjimo bausmes. Kardomąja priemone pasirinko besąlyginį atsakingojo redaktoriaus, tai reiškia manęs, laikymą kalėjime, o „Tautos valią“ įsakė konfiskuoti. Remiantis šiuo kaltinamuoju aktu, „Tautos valios“ aštuntasis numeris nukeliamo tiesiai į 3-iąją policijos nuovadą, o aš buvau uždarytas sunkių darbų kalėjime. Suimant mane, mano butas Miškų gatvėje nr. 13, buvo apstatytas policija. Manyta, kad aš pašiaušiu šerius, bet labai nustebo, kai ramiai leidaisi suimamas. Kodėl ne? Aš jau žinojau, kad sukilimas-perversmas paruoštas ir buvo tik datos klausimas. Tai kodėl nepatupėti kalėjime dvi ar tris savaites? Į kalėjimą mane atvedė 3-iosios nuovados viršininkas Milmantavičius. Nuėjome pėsti, meiliai šnekučiuodamiesi, juoba kad nuo mano buto iki kalėjimo Mickevičiaus gatvėje tebuvo tik pora kvartalų. Į kalėjimą atvykau apie vidurnaktį. Skyrius, kuriame buvau uždarytas, atgijo. Pasigirdo balsai:

- Glovackį atvedė! Glovackį atvedė!

Atsidarė durų langeliai, pasigirdo klausimai: ar turiu rūkalų, ar man ko netrūksta. Visi panoro man patarnauti. Kalėjimo prižiūrėtojai irgi buvo mandagūs. Nuoširdžiai visiems padėkojau ir palinkėjau labos nakties. Įėjau į man skirtą kamara ir virtau į lovą. Nors ji nebuvo labai patogi, bet Didžiojo karo ir Nepriklausomybės kovų metu daug kartų teko gulėti kur kas nepatogesnėse. Rytų Lietuvoje, fronte prieš bolševikus, neretai teko gulėti ant grynų lentų po galva pasikišus kumštį. Kitą dieną susipažinau su kaimynais. Visi buvo politiniai „nusidėjėliai“, daugiausia intelektualai. Tuoj pat pradėjo mane mokyti Morzės abėcėlės ir kaip perduoti žinias į kaimynų kameras. Mano kamera pasirodė esanti ne paprasta, o istorinė. Joje buvo laikytas pirmas prezidentas Antanas Smetona. Tautininkų „Lietuvio“ laikraštyje buvo tilpęs straipsnis, labai nepalankus krikdemų valdžiai. Smetona, kaip atsakingas laikraščio redaktorius, buvo nubaustas pinigine bauda. Kadangi atsisakė baudą mokėti, tai tupėjo kalėjime, kol Martynas Yčas, per plk. Byroną, sumokėjo bauda. Tą dieną gavau gėlių, saldainių, biskvitų ir kitko. Pasidalijau su kaimynais ir net prižiūrėtojais. Kalėjimo gydytojas Zacharinas, labai kultūringas ir tolerantiškas Siono sūnus, atleido mane nuo kalėjimo katilo mitybos. Nepanaudojau valstybės biudžeto piktam: visą valgį pristatinėjo mano vargšė žmonelė. Buvo man leista su ja pasimatyti. Laikui praleisti susiorganizavome lošti preferansą, aišku, ne azartiškai ir ne iš pinigų. Reikiamos žinios pasiekdavo mane beveik normaliai: ar per žmoną, ar kitais keliais. Kalėjimo administracija man nekliudė. Kalėjimo viršininkas buvo Mečius Reikala, buvęs 1-ojo pulko karininkas, mano kolega universitete ir mano didelio bičiulio, 4-ojo pulko kapitono Juliaus Reikalos brolis. Negalėčiau skųstis 3-iosios nuovados personalu, nei kalėjimo prižiūrėtojais ar administracija. Mano atžvilgiu visi elgėsi labai džentelmeniškai. Laikas prabėgo greitai ir nejučiomis.

Taip atėjo gruodžio 16 d. Jau apie šią datą buvau informuotas. Maždaug apie 23.00 val. prižiūrėtojas man pasakė, kad susirinkčiau visą savo „turtą“ ir skubiai eičiau į raštinę. Prieš išeidamas atsisveikinau su visais savo kaimynais. Atėjau į raštinę, atsisveikinau su kalėjimo viršininku. Tuoj buvo atidarytos didžiosios durys, paskui vartai, ir aš išėjau į laisvę. Micevičiaus gatvėje stovėjo šarvuotas husarų eskadronas. Jie palydėjo mane į vyr. štabą. Štabas jau buvo sukilėlių užimtas ir jame viešpatavo gen. Povilas Plechavičius. Nuoširdžiai apsikabinome ir pasisveikinome. Jis man pasakė:

- Broliuk Vincai, užimk komendantūrą. Kauno miestas tavo žinioje, kariuomenė ir provincija – mano. Tau padėti paskirsiu 2-ojo pulko batalioną. Laimingai!

Iš kalėjimo išėjau civiliai apsirengęs, nenusiskutęs. Nuėjau į komendantūrą. Mane pasitiko nepažįstamas jaunas karininkas.

- Aš esu pulkininkas Glovackis. Esu skirtas Kauno miesto komendantu ir

miesto viršininku.

Pasirodė, kad jis mane pažinojo ir žinojo apie perversmą. Perėmiau komendantūrą. Paprašiau revolverio. Liepiau pastatyti sargybą prie plk. Skučo, buvusio komendanto, buto. Jis gyveno to paties pastato antrame aukšte. Atvyko 2-ojo pulko batalionas, vadovaujamas mjr. Andriaus Butkevičiaus, kuris vėliau buvo pakeltas į pulkininkus ir skirtas 7-ojo pulko vadu, o dar vėliau – Karo mokyklos bataliono vadu. Kaip tik tuo metu man buvo pranešta, kad plk. Škirpa sukėlė karo policiją ir skuba vaduoti štabą. Tuoj ėmiausi žygių ir priemonių karo policiją sustabdyti ir perimti. Tai man puikiai pavyko. Karo policijos viršininkas kpt. Rudaitis bėgo priekyje.

- Kur bėgi? Stok!

Kur tau. Taip buvo įsibėgėjęs, kad nieko nematė, nieko negirdėjo. Na, ir pats vienas nugarmėjo į štabą, tiesiai liūtui į nasrus. Bėgantys karo policijos kareiviai buvo apsupti 2-ojo pulko bataliono karių, suvaryti į komendantūros kiemą ir nuginkluoti. Plk. Škirpa, supratęs, kad aš esu komendantas, ilgai nelaukdamas griebė taksiuką ir movė Marijampolės link. Tačiau Kauno apskrities policija jau buvo informuota apie vykstantį perversmą ir jo rezultatus. Plk. Škirpa netoli tenubėgo. Buvo sulaikytas ties Garliava ir nusiųstas atgal į Kauną. Gen. Plechavičiaus įsakymu visi ministrai buvo internuoti vyr. štabe. Į šią kompaniją pateko dar ir plk. Škirpa. Aviacijos plk. Mačiuika su aviacijos kariais išvaikė dar posėdžiaujantį Seimą. Dr. Grinius buvo internuotas prezidentūroje. Aš turėjau užimti bankus, laikraščių redakcijas, apsaugoti tiltus, geležinkelio stotį, elektros stotį, radijo stotį, telefoną, tunelį ir kitas svarbias įstaigas. Kadangi man trūko karių, su prakalba kreipiausi į sulaikytus karo policijos karius. Trumpai jiems paaiškinau sukilimo reikšmę ir reikalą. Suprato, prižadėjo bendradarbiauti ir tinkamai atlikti savo pareigą. Vietoj Rudaičio karo policijos viršininku skyriau savo seną pažįstamą kpt. Budrį. Ir tikrai, karo policija savo pareigą puikiai atliko ir tuo nusipelnė padėkos ir pagyrimo. Susitvarkęs su karo policija, paskambinau miesto viršininkui Pranui Morkui. Paklausiau, ar jis su savo policija pasiduoda mano žinion, ar turėsiu vietoj jo policijos pastatyti savo 2-ojo pulko kareivius. Pareiškė, kad pasiduoda ir pereina mano žinion. Dar vienas akmuo nukrito nuo krūtinės. Iškviečiau mjr. Tomkų, kalbinau jį grįžti į kariuomenę ir perimti saugumą, tačiau jis atsisakė. Į saugumą teko skirti kitus karininkus. Pačiame darbo įkarštyje į komendantūrą įsibrovė prof. Lebedevas, lydintas kelių asmenų. Pasirodė, kad tai italų, prancūzų bei anglų žurnalistai, kurie buvo pakviesti į dr. Griniaus 60-mečio minėjimą. Supratę, kad vyksta perversmas, žurnalistai čia sugužėjo žinių ir informacijos. Pasakiau, kad šiuo metu esu be galo užimtas, tačiau rytoj mielai juos informuosiu. Šiandien jiems duosiu palydovus, kad juos apsaugotų, jie gali visur eiti, niekas jiems nekliudys. Net pašoko iš džiaugsmo. Skyriau kiekvienam po karininką, atsisveikinau. Man vis dėlto pritrūko intelektualų, tai kreipiausi į ateitininkų centrą prašydamas jų pa-

galbos. Kaip ir kūrimosi etape, taip ir dabar, ateitininkai užėmė visas vietas, kur tik buvo reikalingas sumanumas ir kultūringumas. Telegrafo viršininku skyriau studentą Račiūną. Pastarasis buvo daugelio vedybų, kurios įvyko vėliau, kaltininkas. Atėjęs į telefono stotį jis iš karto sukomandavo:

- Lauk nuo aparatų!

Ne viena išsigandusi gavo priepuolį. Prie kiekvienos telefonistės, jaunos, baltos „lelijėlės“, pasodino po jauną, žalią „bijūną“. Tokią tvarką jis išlaikė dvi ar keturias dienas. Padėtis susitvarkė. Bendras darbas, pažintis, na... ir bendras gyvenimas. Račiūno kaltė.

Dar prieš šešias ryto viskas jau buvo baigta. Laimėta visu frontu ir taip ūmai ir tyliai, kad nė šunelis nespėjo amtelėti. Be šūvio, be aukų, be kraujo lašo.

Apie 6.00 val. ryto į komendantūrą atvyko „Mania“ Frenkelis, 1919 m. buvęs mano maitinimo valdininkas ir kvartirmeisterio Aronsono pagalbininkas, šiuo metu esąs Kauno „konkės“³² viršininkas. Išvydęs mane, drąsiai priėjo ir paklausė:

- Pone komendantė ir vade, kaip bus su „konke“? Rodos, kažkas vyksta, tai nežinau, ar galima „konkę“ išleisti?

- Kurią valandą normaliai „konkę“ pradeda veikti?

- Šeštą ryto.

- Tai, Mania, jei „konkę“ neišeis laiku ir normaliai, tai pusę septintos komendantūros kieme būsi pakartas.

- Ui, tuoj išvarau „konkę“. Labai atsiprašau.

„Dzilin, dzilin“ pasigirdo kaimyniniame centriniame „konkės“ garaže vagonų skambalai. Vežikai varė arklius. „Konkė“ išvažiavo į miestą laiku ir tvarkingai veikė. Liepiu, kad nuo „konkės“ vagonų nuimtų visokius papuošalus ir plakatus, kuriais ji buvo papuošta Griniaus jubiliejaus proga.

Apie 9.00 val. ryto iš savo buto Tolstojaus gatvėje pėsčias išėjo husarų pulko vadas plk. Jackevičius. Pirmiausia jis paskambino ir įsakė duoti jam fajetoną. Jam buvo pasakyta, kad vyr. štabo parėdymu fajetonas yra užimtas. Na, tai su pasiuntiniu teatsiunčia jam arklį. Ir šie užimti. Kas do prajovas? Skubiai reikėjo eiti pėsčiam į štabą, kur visiems dalinių vadams buvo įsakyta susirinkti 9.00 val. ryto. Turėjo visi drauge vykti sveikinti prezidentą. Apie perversmą neturėjo nei mažiausio supratimo. Porą savaitių prieš tai, kai jo paklausė apie pulke sklandančias nuotaikas, jis pareiškė:

- Pone ministre, blogai! Dabartinei vyriausybei esame ištikimi tik aš ir kpt. Gužas. Apie kitus karininkus šito pasakyt negaliu.

Kas išdrįs „dabartinei vyriausybei“ ištikimą vadą informuoti apie prieš vyriausybę ruošiamą sukilimą. Išėjęs iš namų Laisvės al. sutiko iš senamiesčio grįžtantį husarų būrį. Pamanė, kad grįžta iš prezidentūros. Būrio vadas, pamatęs gat-

³² Arklių traukiamas tramvajus.

ve einantį pulko vadą, sustabdė būrį:

- Ramiai! Pagarba kairėn.
- Sveiki vyrai!
- Sveiks tamsta!
- Kas gi ten prezidentūroje?
- Viskas tvarkoje, ponas vade.

Būrys nutolo, o pulko vadas nuskubėjo į štabą. Eidamas gatve neatkreipė dėmesio, kad gatvėje vaikščioja ne vien policija, bet ir kariuomenės patruliai. Atskubėjęs į štabą labai nustebė, kad visi vilki paprastas, kasdienines darbo uniformas, o jis vienas su paradine uniforma. Nespėjo jis įeiti į laukiamąją salę, kai išgirdo kažką sušunkant:

- Ištikimi dabartinei vyriausybei esame tik aš ir kpt. Gužas, – salė prapliupo juokais. Vargšelis visas išraudo ir tik dabar suprato, kas čia vyksta.

Apie 16.00 val. man paskambino prezidentūros kanceliarijos viršininkas dr. Bielskus.

- Pažaislio vienuolyno seserims kazimierietėms prezidento iškilmėms buvo užsakyti tortai ir kitokie kepsniai. Ką dabar su jais daryti?

- Siųsk mašiną į Pažaislį, kad tuoj atvežtų visus tuos skanėstus. Išdalyk juos prezidentūros „svečiams“, kariūnams, – nusijuokiau.

Dėl šio mano patarimo ir pavedimo kariūnai kelias dienas gavo puikų maisto „pasaldinimą“.

Tyliai ir ramiai naktį iš gruodžio 16 d. į 17 d. buvo pašalinta Liaudies fronto vyriausybė, nes siekta viską atlikti legaliai, o ne naudojant smurtą. Gen. Plechavičius „geruoju“ paprašė ministrą pirmininką p. Šleževičių parašyti atsistatydinimo raštą. Dr. Grinius buvo „paprašytas“ Šleževičiaus atsistatydinimą priimti ir pavesti prof. Voldemarui sudaryti naują vyriausybę. Šiam kabinetui susidarius, dr. Grinius jį patvirtino ir įteikė jam atsistatydinimo raštą. Atlikus visus šiuos formalumus, štabe internuoti buvę Liaudies fronto draugai ministrai buvo paleisti. Krikščionių blokas kandidatų į prezidentus siūlė prel. Mykolą Krupavičių. Tautiškasis blokas ir liberalai siūlė Antaną Smetoną. Prel. Krupavičius, ar tai dėl savo kuklumo, ar tai dėl kokios kitos priežasties, atsisakė kandidatuoti, tai Smetona ir liko išrinktas prezidentu. Išrinkus prezidentą, gen. Plechavičius ketvirtą ar penktą dieną perdavė jam savo diktatoriškas teises. Į prezidento vietą pretendavo dar ir Juozas Gabrys, o į ministrus pirmininkus – prel. K. Olšauskas. Jie tarp sukilėlių vadovybės nebuvo labai populiarūs.

Apie poną Gabrį sklandė legenda. Seni tai laikai. Kūrimosi pradžia. Pasakojama, kad jis pardavė Ispanijos infantui Lietuvos sostą. Ispanas panoro tapti kur nors karaliumi, nes nusibodo laukti paveldėjimo pačioje Ispanijoje. Gabrys su ispanu susitiko kažkur Šveicarijoje. Išsikalbėjo su juo. Išgirdo jo svajones.

- O tai įmanoma! Kaip, tamstai, atrodytų Lietuvos sostas?
- Lietuvos? Ar tai įmanoma?

- Girdėjai, tamsta, kad Vokietija norėjo į Lietuvos sostą pasodinti kunigaikštį Urachą. Aliantai³³ su tuo nesutiko. O ir lietuviai nelabai linkę turėti soste vokiečių, ypač pralaimėjusi karą. Tamstos kandidatūrą aliantai palaikytų.

- O kaip tai padaryti?

- Ne problema. Aišku, tas kaštuos nemažai. Tamsta, juk žinai, kad visur reikia patepti: atstovus, balsuotojus ir t. t. Su aliantais aš pasikalbėsiu, čia jau mano sritis.

Paėmė telefoną.

- Prašau man duoti Londoną. Londonas? Loyd Georgea, prašau. Kas prašo? Markizas de Garliava. Alio, tai tu Loyd. Sveikas, kaip laikaisi? Kalba markizas de Garliava. Žinai, kad Lietuva renka kandidatą į sostą. Žinai, man atrodo, kad tinkamiausias būtų ispanų infantas. Manai, kad gera idėja? Paremstum jį? Taip? Gerai. Ačiū. Lik sveikas.

Kitas pokalbis.

- Duokite Paryžių. Paryžius? Prašau Clemenceau. Kalba markizas de Garliava. Kaip laikaisi, tigre? Žinai, ar nepasiūlyti į Lietuvos sostą ispanų infantą. Manai, kad gera idėja? Palaikytum jį. Puiku. Ačiū.

Įtikino infantą, kad jo kandidatūra turi geriausius šansus, kad, be abejonės, „ailantai“ jį palaikys. Dabar telieka įtikinti Lietuvos politikus. Išlaidoms gavo rankpinigių – nemažai tūkstančių šveicariškų frankų. Po kiek laiko infantas nutarė nuvažiuoti į Lietuvą pažiūrėti, kaip rutuliojasi jo rinkimas į karalius. Atvažiavo. Rado, kad čia jau yra prezidentas, ministrų kabinetas ir niekas net negalvoja apie monarchiją. Grįžo atgal į Ispaniją – nei sosto, nei frankų. Gėda jam ir pasakyti, kad buvo toks kvailas ir leidosi taip švariai apgaunamas.

Aišku, šios legendos istorinis autentiškumas yra labai abejotinas ar net neįmanomas. Bet kaip pasaka, anekdotas ar ne gražus? Gal net kiek iliustruoja laikyseną, galvoseną Lietuvai kylant iš amžių nakties.

Smetonai perduodamas valdžią Plechavičius padovanojo gana brangią rašalinę – gulintį liūtą. Ši rašalinė stovėjo kažkurios krautuvės vitrinoje ir Smetona dažnai ja gerėdavosi.

Antrą dieną po perversmo paskambinau Smetonai ir paprašiau, kad legalizuotų mano išlaisvinimą. Taip pat paprašiau, kad įsakytų 3-iajai nuovadai grąžinti konfiskuotą „Tautos valios“ 8-ą numerį, nes privalau jį išsiųsti prenumeratoriams. Prokurorui nusprendus, apygardos teismas mano bylą nutraukė. Dabar legaliai buvau laisvas. „Tautos valiai“ irgi bylos daugiau niekas nekėlė. Vėl buvau grąžintas į kariuomenę ir paskirtas karininku ypatingiems reikalams prie krašto apsaugos ministro. Sargyba prie Skučo buvo nuimta ir jiems buvo leista grįžti į anksčiau turėtas pareigas. Mokėjo prisitaikyti ir kilo kaip ant mielių. Gen. Velykiui išėjus į atsargą, plk. Skučas buvo paskirtas 2-osios divizijos vadu.

³³ Sąjungininkai.

Į Nepriklausomybės pabaigą buvo vidaus reikalų ministru. Sprukdamas nuo okupantų bolševikų kartu su saugumo direktoriumi Povilaičiu buvo sulaukytas pasienyje. Tikras jų likimas man nežinomas, bet yra tvirtinama, kad bolševikai juos likvidavo.

„Tautos valios“ reikalus perdaviau mjr. Tomkui, bet jis nesiryžo toliau jos leisti. Taip, „Tautos valia“ garbingai „mirė“, kaip tas mauras, kuris savo darbą atliko ir nuo scenos pasitraukė.

Prof. Voldemaras, ministras pirmininkas ir krašto apsaugos ministras, mano tiesioginis viršininkas, juokėsi iš manęs:

Esi turbūt vienintelis pasaulyje komendantas, kuris per visą savo komendantavimo laiką nė karto nemiegojo.

Maža to, net nei vieno gyvio nepaleidau „po ledu“, nors Nemunas, kaip tyčia, gruodžio 17 d. sustojo. Aišku, raudonieji sijonai ir kai kurie kiti tų sijonų bedraminčiai tvirtino tokias nesąmones:

„Ir Glovackis buv vadu,

Kišo žydus po ledu.“

Raudonąsias tetas ir bobutes reikėtų ne į virtuvę bulvių skūsti varyti, bet užrietus sijonus protą gražinti į galvą. Užsienio žurnalistai, kuriems buvau leidęs stebėti perversmo eigą, grįžę namo šiam perversmui paskyrė ištikus puslapius. Itin plačiai aprašė ir į padanges iškėlė tą mūsų perversmą Italijos diktatoriaus Musolinio brolis, kuris buvo „Giornale di popolo“ redaktorius. Tie patys žurnalistai vadovavimą sukilimui priskyrė man. Ta insinuoja net ir didžioji prancūzų enciklopedija „Larousse du XX siecle“ (1931, IV tomas, raidės J–M, p. 484). Straipsnyje rašoma:

Les lections du 1926 ont modifié sérieusement la composition de la diète. Un cabinet Slezevicius fut forme avec l'appui des gauches et le social-populiste K. Grinius fut élu président de la République (juin 1926) Un des chefs de l'opposition, le colonel Glovatskas, ayant été exclu de l'armée, puis emprisonné (décembre 1926) un coup d'état militaire se produisit dans la nuit de 16 au 17 décembre. Le président de République dépose fut remplacé par A. Smetona dont l'ami A. Voldemaras forma un cabinet appuyé sur la partie national, la droite catholique et des militaires.

Nors sukilėlių centrinė vadovybė į pagrindines figūras išstūmė gen. Plechavičių, parinkdama jį net ir diktatoriumi, bet tikroji sukilimo siela buvo plk. Petraitis, kurio rankose buvo jam ištikimas 2-asis pulkas. Tai reiškė, kad jo rankose buvo jėga, kumštis, be ko neįmanomas joks sukilimas. Be to, plk. Petraitis buvo populiarus visoje kariuomenėje, o „Tautos valia“ sukilimą išpopuliarino, todėl niekas nedrįso atvirai prieš jį stoti. Petraitis pirmasis išvedė į gatvę pulką. Jis suėmė krašto apsaugos ministrą Papečkį, kuris per Šančius skubėjo į Panemunę (nieko nepasimokė iš mano „bėgimo“ į Panemunę 1919 m.), kad sukeltų 5-ąjį pulką. Man jis padėjo duodamas batalioną miestui tvarkyti. Kažkas 1926 m. gruodžio 17 d. perversmą pavadino „Petraitada“. Perversmo sėkmė labai priklausė nuo

aviacijos karininkų, ypač nuo plk. Mačiuikos ir Gudyno. Labai reikia padėkoti ir jaunimui, ypač ateitininkams ir tautininkams, kurie entuziastingai prisidėjo prie darbo. Aišku, tik kairysis sparnas, todėl dalis kai kurių tautinių mažumų niršo prieš perversmą, kuris sugriovė jų užmačias įsikorporuoti į plėšikų ir sadistų sąjungą. Anuo metu ta sąjunga dar buvo vienos tautinės mažumos rankose. Ne veltui buvo sakoma, kad SSSR reikia skaityti taip: „tri srulia odin ruskij“³⁴. Kad kilnūs siekiai iš demokratinio kelio pasuko į diktatoriškumą, tai ne perversmo organizatorių kaltė, o pačios visuomenės, kuri leidosi tuo keliu vedama. Be reikalo kaltinama kariuomenė, nes ji yra tik visuomenės dalis. Karininkai iš dangaus nekrenta, jie yra tos visuomenės vaikai. Net ir pats gražiausias darbas gali būti subjaurotas, jei nevykusiai atliekamas ne visai tinkamų virėjų.

Išmetusi mane iš kariuomenės, Liaudies fronto vyriausybė įsakė mane sekti. Tam darbui buvo skirti keli ponaičiukai, kurių išžiliausias buvo ltn. Biržys, pagarsėjęs „Pupų dėdės vardu“. Pažinojau jį kaip 1-ojo pulko istorijos rašytoją. Kelis kartus kreipėsi į mane prašydamas informacijos apie pirmąsias pulko dienas, nes aš buvau jo pirmasis organizatorius, įkūrėjas. Pradžioje jis man padarė neblogą įspūdį, tai kalbėdavau su juo gana plačiai. Man palikus kariuomenę ir išitraukus į pagrindį, Biržys stengėsi dar dažniau su manimi susitikti. Mane nustebino keli faktai. Kelis kartus eidamas į slaptus posėdžius sutikau Biržį netoli vietos, kur rinkdavosi pagrindžio veikėjai. Biržys siūlėsi mane palydėti. Aišku, tai sukėlė man įtarimą, ar jo tikslas nesąs sužinoti, kur mes renkamės. Privertė mane padaryti kelio kriukį ir užėti pas mažai pažįstamą pilietį, kad atsikratytičiau Biržio. Į posėdį atėjau gerokai pavėlavęs. Pasiskundžiau tuo dalyviams ir pradėjau stebėti, kas daugiau iš dalyvių yra pažįstamas su Biržiu. Pasirodė plk. Skorupskis. Jis Biržiu labai pasitikėjo ir laikė jį savo žmogumi. Įspėjau ir kitus, kad būtų atsargūs kalbėdami su Skorupskiu, nes jis viskuo dalijasi su Biržiu. Plk. Skorupskis, nors ir labai geras karininkas, savanoris, ištikimas, bet... kiek plepys ir atviras beveik su kiekvienu. Po mano įspėjimo pradėta susilaikyti atvirai kalbėtis su Skorupskiu ir į svarbesnius posėdžius jis nebebuvo kviečiamas. Biržys būtinai norėjo sužinoti, kas yra „Tautos valios“ bendradarbiai, ypač kas yra kai kurių labai aštriai vyriausybę puolančių ugningų straipsnių autoriai, pasirašę Argus, Artojaus sūnus ir kitais slapyvardžiais.

- Aš.

- O kas parašė šį straipsnį, kuris man taip patiko?

- Irgi aš.

Taip visų straipsnių autoriumi buvau tik aš. Pasitarę su Tomkumi rankraščius atrinkdavome. Atspausdintus ir neatspausdintus rankraščius sudegindavom. Mano bute nelaikėme jokių raštų, nes mano butas buvo tame pat name, net ir koridoriuje, kur buvo saugumo policija. Turėjome iš Krašto apsaugos ministe-

³⁴ Trys žydai, vienas rusas (rus.).

rijos ir kitų įstaigų slapta išgautų, išvogtų dokumentų, kuriais „Tautos valioje“ dažnai remdavomės. Be to, daugelį straipsnių parašydavom ir patys – aš ir tie plunksnos korifėjai Tomkus ir Klimaitis. Kiekvieną kartą dengėmės kitokiu slapyvardžiu. Mano spėliojimai, taip pat ir mano žmonos pastebėjimai ir įtarimai, kad Biržys yra provokatorius, pasitvirtino pirmą perversmo dieną. Užėmus saugumą buvo rasta daug Biržio pranešimų apie mane, plk. Merkį, plk. Skorupskį ir kitus. Daug kas ten buvo sugalvota, iš piršto išlaužta. Tikslas buvo parašyti kuo daugiau pranešimų ir tokiu būdu įsiteikti valdžiai. Kiek apsitvarkęs pakviečiau Skorupskį į savo kabinetą ir pasakiau, kad noriu jo akivaizdoje priimti vieną asmenį. Liepiau pakviesti Biržį. Atėjo. Pravėręs duris ir pamatęs mus, puolė ant kelių ir pradėjo keliais eiti prie manęs. Sušukau:

- Kelkis, provokatoriau! Pasakyk, nuo kada tokiu pasidarei?
- Dovanokite, ponas pulkininke. Leiskite pasiteisinti.
- Ne, brolyti. Tu esi karininkas, turi ginklą, tai žinai, kaip turi pasielgti, kai tokie šlykštūs darbai paaikškėja. Lauk iš mano kabineto ir iš kariuomenės.

Skorupskis vos neapalpo nuo šios scenos. Grįžo Biržys namo. Dviem pirštais pakėlė pilvo odą ir ją peršovė. Triukšmas. Greitoji pagalba. Karo ligoninė. Budintis gydytojas atpažino simuliaciją, šūvio vietą patepė jodu ir „savižudį“ iš karo ligoninės išvijo namo. Sensacingoji spauda – izraelitiškas „Echo“, ypač leidžiama rusų kalba, sieksninėmis antraštelėmis paskelbė žinią: ltn. Biržys bandė nusišauti. Po poros savaičių jis buvo išmestas iš kariuomenės. Pasidarė „Pupų dėdė“ ir su gastrolėmis išvažiavo į Ameriką. Nežinau, ką jis ten padarė, kad pateko į kalėjimą, o bausmę atlikęs buvo deportuotas į Lietuvą. Lietuvoje pradėjo leisti apskričių ir pavienių miestelių monografijas. Vis norėjo manęs atsiprašyti ir vėl sueiti su manimi į kontaktą. Dedikavo man net savo monografiją „Alytaus apskritis“. Aš šlykštėjausi jo gyvenimu, itin veikla ir nesileidau į jokių santykius.

Visu pajėgumu bedirbant praėjo Nauji metai. Nepajutau, kaip atėjo vasario mėnuo. 1927 m. vasario 16 d. man labai reikšminga ir įsimintina. Tą dieną buvau pakeltas į generolus leitenantus. Taip pat buvau apdovanotas antru Vyčio Kryžiumi su kardais už kovas su bermontininkais. Tą pačią dieną buvo apdovanoti Vyčio Kryžiumi ir mano pristatyti kpt. Mykolas Kvinta – už veiklą 1-ajame pulke ir tam pulkui suteiktą moralinę ir materialinę paramą, Germanas Aronsonas – gelbėjęs 1919 m. nuo Škirpos ir liaudininkų, Elijošius Zislė – už materialinę ir moralinę pagalbą 2-ajam pulkui. Man buvo pavesta juos kondekoruoti, ką aš labai noriai vykdžiau. Aronsonas ir Zislė buvo pirmieji žydų kilmės piliečiai, apdovanoti Vyčio Kryžiumi be kardų. Buvo mūsų kovose ir tokių žydų!

Du didžiausi draugai ir bičiuliai, kai vienas tapo prezidentu, o kitas – ministru pirmininku, pradėjo tarpusavyje nebesusitikti. Smetona nugalėjo prof. Voldemarą, nes pastarasis drauge su savo „revoliuciniu“ kabinetu atsistatydino ir pasitraukė iš vyriausybės. Naujuoju ministru pirmininku tapo Smetonos

svainis Juozas Tūbelis. Kokie buvo šių pastarųjų tarpusavio santykiai, teaprašo gen. Raštikis, kuris buvo jiems artimesnis, taip pat su jais susigiminiavęs. Galėtų daugiau papasakoti jų visų draugas kun. Vladas Mironas, kuris irgi ilgą laiką buvo ministru pirmininku. Su Mironu iš pradžių palaikiau gana gerus santykius ir dažnai pas jį lankydavausi. Pastebėjau, kad jis labai draugavo su rangu žydu Ilgauskiu. Kadangi žydai buvo daugiau vertinami nei lietuviai, man tas buvo nemalonu ir nustojau lankytis pas Mironą. Kiek vėliau Mironas įsigijo dvariuką. Ūkvedžiu paskyrė agronomą žydą. Inžinierius Morkūnas, nupirkęs iš Kvintų Šlapaberžės dvarą, ūkvedžiu paskyrė agronomą žydą. Keistai darosi – intelektualai į žmonas renkasi ruses, o į ūkvedžius – žydus.

Gal mes esame per daug tolerantiški kitų tautybių atžvilgiu. Gal tai vergijos palikimas, kad kitus laikome aukštesnės vertės. Kažkodėl mėgstame savuosius pažeminti, paniekinti, o prieš priešus lenkiamės iki žemės. Dar vieną „gerą“ savybę turime – vienas kitam pavydime.

Tūbelio kabinetas išsilaikė ilgiausiai. Tikriau sakant, valstybės prezidentas, svainis, jį palaikė, tai ir išsilaikė. Pasak gen. Raštikio, Smetona buvo įsitikinęs, kad tik jis ir Tūbelis gali atvesti šalį į šviesią ateitį. Dėl tokio įsitikinimo buvo pakeista 1922 m. Konstitucija, gal net nelabai įstatymais pagrįstu būdu. Taip pat ir Seimas buvo performuotas diktatūros kryptimi. Taip ir atrodė, kad Smetona siekia tapti prezidentu iki gyvos galvos, o po to gal dar Juliukas galės paveldėti prezidentūrą. Dar istorijoje nebuvo tokio dalyko, kaip paveldima prezidentūra. Valdžiai šia kryptimi pasukus, visuomenė pradėjo kiek reaguoti. Nesutinkančius su šia nuostata asmenis, ypač intelektualus, stengėsi sutramdyti. Buvo sudaryti lyg ir „konclageriai“. Varniai tapo lietuviškąja Vorkuta. Mano kompanionai iš „Tautos valios“ laikų, likę du triumvirato nariai: mjr. Tomkus ir mjr. Klimaitis buvo pirmieji šios „Vorkutos svečiai“. Abu jie turėjo labai aštrias plunksnas – Tomkus įžanginiams ir ugingiems straipsniams, Klimaitis – satyros kupiniams feljetonams bei atkarpoms. Klimaičio feljetonas „Ryte“ apie vieną Rytų valstybę, kurios valdovu buvo sultonas Antanula, jo mylima žmona – Sofiala, didysis vizyras Džidžidora (ministras pirmininkas Izidorius Tamošaitis), plius keliolika kitų dvaro ir haremo dignitorių bei lankytojų, apie tai, kaip valdė sultonatą, kaip dalijo ordinus, buvo tikras šedevras. Nukentėjo „Rytas“, feljetono autorius išvažiavo „sveikatos pataisyti“ į „Vorkutą“ – Varnius, cenzorius, kuris nesuprato feljetono ir leido jį spausdinti, išlėkė iš tarnybos. Spaudos laisvė buvo dar labiau suvaržyta, cenzūra pavesta komendantui.

Ignui Musteikiui tapus vidaus reikalų ministru, režimas dar labiau sugriežtėjo. Į saugumą infiltravo daug ruselių, dėl kurių antilietuviškos veiklos daugelis gruodžio 17 d. didvyrių atsidūrė pavojuje, nes galėjo patekti į „Vorkutą“. Kaip minėjau, mano butas buvo tuose pačiuose namuose kaip saugumas, tai dažnai matydavau, kas toje įstaigoje lankosi. Įspėjau vyr. štabo viršininką gen. Plechavičių ir krašto apsaugos ministrą gen. T. Daukantą. Į pasitarimą pa-

sikvietėme ir plk. Petruiti. Pasitarimo dalyviai nutarė, kad aš šiuo klausimu pasikalbėčiau su Musteikiu, kaip buvęs pirmasis jo vadas. Telefonu sutariau pasimatymo laiką. Nuėjau į Vidaus reikalų ministeriją. Iš pradžių kalbėjomės ramiai, net nuoširdžiai. Palietus saugumą ir jame vykstančias permainas, ministras pradėjo karščiuotis, gerti vandenį, nervintis ir pagaliau neišlaikęs pertraukė mane ir pradėjo kalbėti oficialiai.

- Tai ką, generole, jūs, gruodžio 17 d. didvyriai, manote mane mokyti, kaip aš turiu tvarkyti ministeriją. Atleiskite, atsisėskite čia ir valdykite. Tamsta, pone generole, nori, kad aš šį pašnekesį praneščiau ponui prezidentui?

Tuomet aš nebeištvėriau ir pakeltu tonu atsakiau:

- Pone ministeri, labai atsiprašau, bet atrodo, kad mes turime tiek ponų, o nebeturime bernų darbui. Gal dar norite pagrasinti man Varniais. Nelabai bijau. Kalėjimą patyriau jau kelis kartus. Tik įspėju, jei man ir tiems, kurių vardu aš kalbėjau, tektų vykti į Varnius, tai ir, tamsta, vyksi su mumis. Viso labo, pone ministeri. Galite pranešti prezidentui.

Ministras neteko žado iš pykčio. Be to, aš taip tyliai kalbėjau, kad išeidamas iš kabineto kurjeris jau stovėjo už durų laikydamas mano palta. Išeidamas iš kabineto taip trenkiau durimis, kad beveik visi langai išbyrėjo. Kurjeris dievobaimingai man padėjo užsivilkti palta. Pasitarimo dalyviams pranešiau pasikalbėjimo rezultatus. Po to pokalbio rusų infiltracija buvo sustabdyta, o jau įlindę į valdiškas vietas buvo atleidžiami. Žinoma, nutraukėme draugiškus santykius su plk. Musteikiu. Ponia Musteikienė, buvusi komisaro Merkio žmona, kelis kartus apsilankė pas mano žmoną ir kvietė, kad ateitumėm jų aplankyti. Nei aš, nei mano žmona pas juos nė karto nesilankėme. Po kelių mėnesių prezidentas buvo pakviestas į 1-ąjį pulką Ukmergėje. Palydovais pasirinko vidaus reikalų ministrą Musteikį ir mane, Krašto apsaugos ministerijos atstovą. Ukmergėje buvo pademonstruoti trumpi manevrai, o po to vaišės karininkų ramovėje. Važiuojant atgal prezidentas pakvietė Musteikį ir mane į savo automobilį. Kartu su mumis dar vyko ir prezidento vyr. adjutantas plk. Šachnaskas, kuris vėliau, tapęs, rodos, Tūbelio gimine, gavo Šiaulių „Gubernijos“ alaus daryklos direktoriaus pareigas. Grįžus į Kauną prezidentas pakvietė mus užėiti pas jį, šiek tiek atsikvėpti po kelionės ir pasistiprinti. Beužkandžiaujant pavadino mus abu gaidžiais. Liepė mums susitaikyti, nes mūsų nesantaika rodo blogą pavyzdį. Susitaikant liepė pasibučiuoti. Iš prezidentūros išėjome kaip seni geri draugai. Palydėjęs poną ministrą iki jo buto ir draugiškai atsisveikinęs grįžau į savo namus. Vėliau, nors buvę nuoširdūs santykiai ir negrįžo, bet tolesnis bendravimas liko normalus, mandagus ir korektiškas.

Ne per ilgiausiai Musteikis išsilaikė vidaus reikalų ministru. Jo vietoje buvo skirtas Petras Aravičius, Alytaus apskrities viršininkas, kuris buvo vedęs ponios Smetonienės „šukuotoją“ ir vyr. telefonistę. Musteikis buvo paskirtas Lietuvos

banko valdytoju su privilegija būti „neatsaukiamu“. Pikti liežuviai prasimanė, kad Aravičienė buvusi Juliuko konkubinė – iniciatorė, tat jo mamytė, norėdama išgelbėti sūnų nuo pavojaus, pasinaudojo Aravičiaus silpnybe gražiai lyčiai, inscenizavo panelės „šukuotojos“ meilę vargšui Petreliui. Aravičius buvo iškviestas iš Kauno, nugirdytas, suguldytas tame pačiame kambaryje į vieną lovą su panele. Iš ryto, jau išsimiegojus ir išsipagiriojus, buvo pareikštas „aukštybių“ reikalavimas „meilę“ užtušuoti santuoka. Sugiedota *Veni creator*³⁵ ir Aravičius paskirtas vidaus reikalų ministru, o Kabinetai persitvarkius, – Žemės banko direktoriumi. Buvo taip ar ne, bet Kaune buvo pasklidęs posakis: „neprisigerk, kaip Aravičius, kad neapženytų“.

Dar tik pora dienų, kaip jaunavedys ministravo, „Metropolyje“ buvo suruoštas labdaros kaukių balius – „bazaras“. Dalyvavo visa „smetonėlė“. Ponios paruošė „bazarą“ stendus, kurie viliojo svečius pabandyti kokį skanėstą ir išgerti stiklinaitę nepaprasto gėrimėlio ir, aišku, palikti litukus labdarybės tikslams. Apsaugai ir tvarkai palaikyti buvo atsiųsta pora saugumo policijos valdininkų. Žinoma, jie atėjo *incognito*³⁶, vilkėdami frakus. Šiaip dauguma svečių buvo kaukėti. Tarp kaukių dominavo pajacai, arlekinai, kolombinos. Visi buvo įkaitę, jautėsi laisvai. Kolombina Gražina Matulaitytė, pagavusi savo brolių arlekiną markizą „de la vŷy sajeli“, pasiskundė, kad kažkuris kitas arlekinas ją užkabinęs ir įžeidęs.

- Kuris?

- Anas, atrodo.

- Arlekinai, – markizas priartėjo prie arlekino „ne markizo“.

- Tai tu mano seserį įžeidei? – ir nelaukdamas atsakymo bampton į snukį.

Įsimaišė ir kiti arlekinai, gaidžius išskyrė ir išvedė, kad išsimiegotų. Balius tęsėsi toliau. Ponių stendai vyliojo dalyvius. „Pingvinai“, frakuotieji tvarkos darbuotojai, priartėjo prie vieno stendo. Buvo jau kiek įkaitę. Stendo ponija, pamąčiusi įraudusių ponų, apsidžiaugė: naujos žuvelės pačios lenda į tinklą.

- Ką, ponuliai, gal ką išgert?

- Ot būtų neblogai. Kaip manai, Jonai?

- Gal šampano?

- Šampano? Jo, mintis nebloga.

- Tuoju tuoju, – apsidžiaugė ponija.

Pingvinai išgėrė stiklą šampano. Neblogai, gera rūgštelė, geriasi lengvai.

- Pakartoti, prašom.

Išgėrė ir antrą stiklą. Paprašė trečio. Žinia, šampanas užsieninis, brangus. Poniutė užsiminė, kad būtų neprošal apsimokėti už jau išgertą. O frakuoti ponaičiai:

³⁵ Ateik, Kūrėjau.

³⁶ Slapta (lot.).

- Mes ne iš tų, kurie nieko nemoka.
- Kaip tai nemoka, o šampanas?
- Mes saugumo valdininkai ir atsiųsti čia tvarkos daryti. Vaisės yra mūsų užmokesčio dalis, tat ir nemokam.

Kažkas pasiūlė pašaukti Aravičių. Jis atėjo ir gražiai kreipėsi į ponaičius:

- Kodėl nemokate?

- O tu kas būsi?

- Aš Aravičius.

- O tu ar žinai, kas mes? Mes tie, kurie galime tave ir pakarti, ir paleisti.

Kilo dar didesnis triukšmas. Visada, kai mažiausiai būna reikalinga, tai tuoj pat atsiranda ir tvarkos darbuotojai, viešoji policija. Taip ir šiuo sykiu. Iš Laisvės alėjos išžygiavo pora uniformuotų policininkų, kurie dėl savo aukšto imponuojančio ūgio ir aukštų uniforminių kepurų buvo vadinami „faraonais“.

- Koks reikalas?

- Suimkite tuos tipus, – įsakė Aravičius.

Frakuotieji ponaičiai išsitraukė savo liudijimus ar ženklelius, kurie rodė juos esant saugumo policijos valdininkais.

- Suimkite tą tipą, – įsakė policininkas, rodydami į Aravičių. Policininkai pasimetė, nesusigaudė, kurių klausyti.

- Tai ponas Aravičius, vidaus reikalų ministras.

Policininkai taip ir padarė. Suėmė ir išsivedė frakuotus įkaitusius saugumo valdininkus. Kolombinų ir arlekinų balius tęsėsi toliau. O už durų nakties glūdimyje Maskva kantriai liko laukti geresnės, patogesnės progos praryti „šokantį kongresą“.

III skyrius. KARALIUS LANKO LIETUVĄ

Daug yra būdų išmokti kalbą. Galima mokytis specialioje mokykloje, galima mokytis privačiai su mokytoju, galima mokytis ir pačiam iš vadovėlių ar plokštelių. Geriausias, lengviausias, maloniausias būdas – vykti į kraštą, kurio kalbą nori išmokti. Panašiai ir su krašto pažinimu. Jei keliaujantis asmuo siekia būti didele politine figūra, tai toks keliavimas po kraštą, pokalbiai su žmonėmis, labai gali pakelti populiarumą. Taip galvojo ir prezidentas Smetona. Prieš pasukdamas valstybės vairą diktatūros keliu, panoro prazoduoti žmonių nuotaikas bei galvosena ir todėl sumanė vizituoti visą Lietuvą. Pasitaręs su savo Kabinetu, nutarė vizitaciją pradėti 1928 m., juoba kad tai buvo jubiliejiniai metai – Nepriklausomybės dešimtmetis ir Klaipėdos prijungimo penkmetis. Vizitacija turėjo prasidėti nuo Klaipėdos, kur tuo metu vyko penkmečiui skirta paroda. Tolesnis maršrutas: Kretinga, Telšiai, Biržai, Panevėžys, Utena, Ukmergė. Aplankius šias septynias apskritis, kitiems metams numatytos kitos septynios, dar po metų – likusios. Buvo sudaryta programa. Numatyta, kas, kur, kada vyksta. Buvo aptarti palydovai, svitos sudėtis, pagerbimo ir išleidimo ceremonialas bei kitokios smulkmenos. Važiavo automobiliais. Vyriausiu tvarkdariu ir eskorto viršininku buvau skirtas aš, „beuodegis vilkas“. Svitoje buvo vienas kitas ministras, gen. Žukauskas, gen. Plechavičius, Piliečių apsaugos ir Saugumo departamentų direktoriai. Taip pat dalyvavo visada linksmas, puikios nuotaikos, visų mylimas, baltaplaukis J. Tumas-Vaižgantas. Galima sakyti, jis ir buvo visų *spiritus movens*³⁷. Neaprašinėsiu Klaipėdos ir kitų lankytų vietų, nes tai atimtų daug laiko, o ir tiek laiko praėjus daug smulkmenų užsimiršo. Kurti fantazijos vaizdus ne mano profesija. Pasistengsiu atvaizduoti kai kuriuos šios labai malonios ir įdomios kelionės bruožus. Be anksčiau paminėtų asmenų, svitoje dalyvavo Motuzų filmavimo grupė, todėl visi vietovaizdžiai, kelionės ir susitikimo epizodai buvo kruopščiai įamžinti. Ar tie filmai buvo kur nors rodomi, nežinau. Ar jie įdomiai ir kruopščiai buvo padaryti, irgi nepatyrčiau.

Klaipėdos krašte prezidento susitikimai buvo kiek gyvesni nei pačioje Klaipėdoje. Vykstant per įvairias Klaipėdos krašto vietas Kretingos link niekur neteko patirti gyvumo, entuziazmo, niekur neužtikome garbės vartų. Žioplinėtojų pakeliui buvo, bet tai ir viskas. Visai kitoks vaizdas pasirodė pervažiavus „sieną“. Jau ant pačios „sienos“ stovėjo gėlėmis ir vėliavomis papuošti garbės vartai. Prie vartų pasitiko Kretingos komendantas, apskrities viršininkas, viršaitis ir minia mylimų žemaičių. Visi sutinkantieji buvo maloniai nusiteikę. Po trumpos prakalbėlės įteikė tradicinius vaišingumo simbolius: duoną, druską ir vyną. Keliolika tokių vartų užtikome, kol pasiekėme Kretingą. Be mielių žė-

³⁷ Pažodžiui „judanti dvasia“ (lot.)

maičių, prie vartų laukė tėvai pranciškonai ir rabinas. Iš klausęs prakalbų, priėmęs duoną, druską, vyną, prezidentas pradėjo lankyti Dievo namus. Nuvyko į pranciškonų bažnyčią. Kaip konkordate nustatyta, prezidentą prie bažnyčios durų pasitiko tėvas gvardijonas, apsirengęs kamža ir kapa, laikydamas rankose kryžių. Davė prezidentui pabučiuoti kryžių, pašlakstė švęstu vandeniu, įvedė į bažnyčią ir palydėjo iki didžiojo altoriaus. Čia jis tarė trumpą žodį, sukalbėjo nustatytą maldą ir išlydėjo prezidentą iš bažnyčios. Prie sinagogos pasitiko direkcija, buvo atidarytas sinagogos „tabernakulis“, kantorius sugiedojo iškilmingą psalmę. Daugiau Dievo namų Kretingoje nebuvo, tai po apsilankymo sinagogoje, grįžome į pranciškonų vienuolyną vakarienės. Čia Lietuvos „karalius“ buvo tikrai karališkai pavaišintas.

Kaip atsirado „karalius“ titulas prezidentui? Titulą prezidentui perleidau aš, nors jis buvo taikytas man. Reikalas tas, kad visi svitos nariai karininkai vilkėjome paradinėmis uniformomis ir segėjome visus atributus – kryžius, žvaigždes, medalius, juostas. Prezidentas vilkėjo kukliu, tamsiu civiliniu kostiumu. Žemaičių kaimiečių nuomone, valdovas privalo būti imponantiškas, jei ne ūgiu ir figūra, tai bent darbužiais. Civiliai drabužiai, smulki figūra, kaip Smetonos, tai ne valdovo išvaizda. Kitas dalykas, Smetona nemėgo ir dėl sveikatos negalėjo gerti naminio vyno. O prie visų vartų laukdavo duona, druska ir stiklas naminio vyno. Kreipėsi jis į mane:

- Klausyk, Vincai, žinai, kad nepakeliu naminio vyno. Nepriimti, atsisakyti – nepatogu. Žinai, padarysime taip: aš paimsiu stiklą, paragausiu ir perduosiu tau, o tu ar išgerk, ar padaryk ką nori. Sutinki?

- Klausau!

Taip ir pradėjome daryti. Prezidentas paimdavo vyno stiklą, lūpomis palytėdavo ir atiduodavo man. Aš paimdavau, nugerdavau gurkšnį ir grąžindavau stiklą vaišintojams, nes ir aš nesu didelis naminio vyno mėgėjas. Tarp žemaičių kilo kalbos:

- O vis dėlto „karalius“ bijo, kad jo „nenutručytų“³⁸. Pirmiausia paragauja liokajus, o paskui duoda karaliui.

Skaniai pasijuokėme, bet „karalius“ titulą mielai perleidau Smetonai.

Taigi Kretingoje pranciškonai mus pavaišino karališkai. Visus mus pralenkė Vaižgantas. Ne gėrimu, nes, jei nebūtų kunigas, tai pavadinčiau visišku abstinentu, bet kadangi kunigas mišių metu turėdavo kiek paragauti vyno, tai vadinsiu jį tik blaivininku. O kas dėl valgio, tai jis pralenkė mus visus. Jis net gėdijo mus visus sakydamas, jog lesame kaip viščiukai. 24.00 val. prezidentą išlydėjome į grafo Tiškevičiaus rūmus. Su prezidentu nuvyko ir gen. Žukauskas, kuris po tokių vaišių jautėsi nelabai gerai ir kitą dieną grįžo į Kauną. Prezidentas galėjo eiti miegoti kada panorėjęs, o mes būdavome pričiupti vaišintojų ir nu-

³⁸ Nenunuodytų.

varyti atgal prie stalo. Aš turėdavau kaip įmanydamas vengti „velnio skystymėlio“. Gera vaišintojams, jie čia pasilieka ir galės sau ramiai išsimiegoti, o aš jau 6.00 val. ryto turiu būti ant kojų, nes turiu viską paruošti ir sutvarkyti tolesnei kelionei.

Kitas ilgesnis sustojimas buvo Skuode. Prezidentas teikėsi aplankyti gen. Plechavičiaus sodybą ir malūną. Anot padavimų, gen. Plechavičiaus tėvas malūną buvo praradęs. Malūnas tapo valdiška nuosavybe. Ilgą laiką tą malūną nuomojo latvis malūnininkas. Darbu, kruopštumu bei taupumu nuomininkas surinko kiek pinigų ir pasisiūlė malūną atpirkti. Žemės ūkio ministerija ruošė pardavimo popierius. Nesuspėjo parduoti, kai užėjo gruodžio perversmas. Po perversmo gen. Plechavičius atėjo į Žemės ūkio ministeriją ir „maloniai“ pasikalbėjo apie šią istoriją. Anot to paties padavimo, padėjo ant stalo revolverį:

- Malūnas mano.

- Tamstos, pone generole.

Kaip ten buvo ar nebuvo, bet latvis nuomininkas malūno negavo. Žemės ūkio ministerija popierius greitai sutvarkė ir malūnas perėjo į gen. Plechavičiaus nuosavybę, o nuomininkas latvis turėjo iš malūno greitai išsikraustyti.

Gen. Plechavičiaus šeima mus visus labai maloniai priėmė. Išbuvome čia daugiau nei valandą, o po to atsisveikinę su visais išvykome Plungės link. Sustojome pakeliui prie keliolikos garbės vartų. Visur „karalius“ buvo entuziastingai sutinkamas. Prezidentas aplankė Plungės bažnyčią ir kitų konfesijų maldos namus. Po to nuvykome į valstybinį žirgyną, kuriame buvo auginami tik grynaveisliai žemaitukai. Žirgynas buvo paruoštas kaip parodai. Po to pietūs Plungės valdiškame dvare. Pietų metu susitikau su keliais senais bičiuliais. Žemaitijoje draugai buvo labai nuoširdūs ir jų buvo daugiau, negu bet kurioje kitoje Lietuvos dalyje. Visi nustebo mane esant „blaivininku“. Net prezidentas klausinėjo:

- Sakyk, generole, nuo kada pasidarei blaivininkas?

- Nuo vakar dienos, ekscelencija.

Visi nusišypsojo, bet paliko ramybėje ir liovėsi įkalbinę išgerti.

Iš Plungės patraukėme į Telšius. Katedroje mus pasitiko vyskupas Justinas Staugaitis. Po to vakarienė, kalbos, ceremonialas toks pat, kaip ir buvo kitur. Vidurnaktį prezidentas išėjo ilsėtis. Dvasiškiei pasekė jo pavyzdžiu. Aš ir Plechavičius pratęsėme oficialią dalį. Linksmi nusiteikę iškvietėme filmų prodiuserius Motuzus ir du garsius artistus – Povilą ir generolą Vinčą. Jie suvaidino šedevrą „Caras Nikolajus II lanko šv. Žemaitiją“. Kodėl caras Nikolajus II? Mat gen. Plechavičius buvo labai panašus į carą Nikolajų II. Kaip tas filmas pavyko, nežinau. Nes aš, nors ir „artistas“, jo negavau pamatyti. Honoraro už vaidinimą irgi negavau. Gal kokią valandėlę ir gavau nusnausti. Iš Telšių buvome išlydėti labai iškilmingai.

Kitas etapas – Luokė. Prieš tai pusvalandžiui sustojome Biržuvėnuose pas

Nalenč-Gorskis, mano buvusio revizijos komisijos nario, grafo Kamarausko uošvius. Apžiūrėjome čia gal vienintelį popieriaus fabriką ir buvome pavaišinti kavute. Luokėje buvo paruošti pietūs. Visos Telšių apskrities vietovės nėrėsi iš kailio belenktyniaudamos, kuri iškilmingiau priims prezidentą. Pasakysiu tiesą, niekur neradome tokio vaišingumo, nuoširdumo kaip Telšių apskrityje. Luokėje papietavom, aplankėm Medvėgalio kalną ir išskubėjome į Kuršėnus. Atvykome jau vėlokai. Bažnyčią ir sinagogą lankėme jau žvakių šviesoje. Vakarienė buvo paruošta gausiai iliuminuotame, dideliame klebonijos sode. Vakaras ir naktis pasitaikė ypač gražūs. Naktis, sodas, žvaigždės, mėnulis, iliuminacija, linksma kleganti kompanija. Visa tai sudarė feerišką³⁹ įspūdį ir nuotaiką. Gal ką panašaus buvo išgyvenęs ir Shakespeare, kai rašė paskutinį „Vindzoro šmaikštuolių“ veiksma. Vakaras buvo žavus. Prezidentas pasitraukė poilsio apie 24.00 val. Gen. Plechavičius iš Telšių grįžo pas save į Skuodą, o iš ten į Kauną. Apie 6.00 val. ryto atvyko vietos dvarininkas Žukauskas. Pasirodo, kad sulenkėjusi dvarininkija prezidentui pagerbti turėjo paruošusi rytmetinę kavutę. Vietos lietuvių visuomenė pasijuto užgauta. Prašė manęs, kad atkalbėčiau prezidentą nuo apsilankymo pas lenkus. Prižadėjau.

- Būkite ramūs. Kas pažadėta, bus ištesėta.

Kiek po šeštos valandos mus pasiekė prezidento rytinis atsikrenkštimas. Vos prezidentui pasirodžius, Žukauskas puolė prie jo kviesdamas susitikti su vietos „bajorija“. Prezidentas pasakė, kad dar nežino, kokia šios dienos programa, ir apie tai paklaus Glovackio.

- Generole, – pašaukė mane. – Ponas Žukauskas kviečia rytinei kavutei. Ar turime laiko?

Į prezidento klausimą atsakiau maždaug taip:

- Ekscelencija, kad nuvyktume pas Žukauską, reikėtų vykti per visus Kuršėnus. Tai sukeltų žmones ant kojų. Be to, 1919 m., beveikant bermontininkus, Žukausko dvaras buvo skirtas pulko ryšių ir žvalgų komandoms kaip nakvynės vieta. Ponas Žukauskas tada užkėlė vartus ir uždarė namus, kad mūsų neįsileistų. Reaguodamas į tai, įsakiau duris išlaužti, Žukauską ir jo šeimą iš namų išmesti ir savanoriams tuos namus užimti. Tai buvo gruodžio mėnesį. Šaltis, drėgmė, žmonės ir arkliai išvargę. Taigi 1919 m. Žukauskas nenorėjo priimti tamstos vaikų, tai tamstai, kaip savanorių tėvui, gal nevisiškai tinkama 1928 m. poną Žukauską pagerbti apsilankant, nes tai būtų savanorių karių įžeidimas.

Pasigirdo džiaugsmingi kuršėniškių plojimai.

- Teisybė! Bravo, generole!

Žukauską it perkūnas trenkė. Prezidentas Žukauskui už kvietimą padėkojo, bet vykti į dvarą atsisakė. Kuršėniškiai labai apsidžiaugė. Išnešė fotelį, pasodino prezidentą į jį ir nunešė jau prie paruošto pusryčių stalo. Prezidentas padė-

³⁹ Kerintį.

kojo man, kad ištraukiau jį iš keblios padėties ir sudariau sąlygas likti su žemaičiais. Vėliau teko nugirsti, jog ponია Žukauskienė, išgirdusi, kad prezidentas neatsilankysiąs, apalpo:

- Tiek pinigų išleista. Skanėstai ir gėrimai iš Kauno atgabenti. Kur dabar viską dėsiu? Ir tai per tą chuliganą Gloverį.

Iš Kuršėnų išvykome gerokai po aštuntos muzikos ir džiaugsmingų šūkių lydimi. Važiavome į Kelmę. Pakeliui, kur tik buvo bent kelios bakūžės, būtinai stovėjo garbės vartai. Tokių sustojimų su vartais buvo daug, turėjome sustoti, išklaudyti sveikinimus. Koks pusvalandis kelio nuo Kuršėnų privažiavome gražų, beveik naują tiltą. Prisiminiau, kaip 1919 m. kovose su bermontininkais šioje vietoje „stačiau“ tiltą. Prie tilto stovėjo garbės vartai. Prezidentas nustebė, kad kaimas buvo tokį tiltą pastatęs. Patariau prezidentui, kad pasiklaustų žmonių, kaip šis tiltas buvo pastatytas. Prezidentas taip ir padarė. Užklausė vieno senyvo žemaičio.

- Tai va, kai bermontininkai traukėsi, jie sudegino seną tiltą. Atėjo lietuviškas pulkas ir pulkininkas įsakė pastatyti naują tiltą per dvi valandas. Liepė kirst pušis, tiesti jas per upelį, užpilti žeme, kad „kanuolės“⁴⁰ galėtų pervažiuoti. Įsakė, kad likusius rąstus supjaustytumėm į dylius ir kitokią reikiamą medžiagą ir pastatytumėm naują, gerą tiltą. Labai piktas, bet labai rūpestingas buvo tas pulkininkas, – baigė senis žemaitis.

Prezidentas žvilgtelėjo į mane ir nusišypsojo. Kelmėje sustojom tik trumpam. Aplankėm bažnyčią, sinagogą ir patraukėm į Šiaulius. Gubernijoje kaip tik vyko paroda. Aplankėm visus Dievo namus. Po to prezidentas vyko apžiūrėti parodos. Viską apžiūrėjus, nuskubėjome pietauti. Paruošta buvo tiek, kad tarsi mūsų apetitai būtų, pasak advokato Laucevčiaus: „Paskudniausias paukštis tai žąsis. Vienos – per mažai, dviejų – per daug“. Visi stebėjosi, kad buvau abstinentas, nors valgiau daug. Prezidentui išėjus ilsėtis, išleido poilsio ir mane, juoba kad jau dvi paras buvau be poilsio. Tai šią naktį galėjau miegu atsigavėti. Kaip buvo numatyta, aštuntą ryto išvažiavome į Meškuičius. Devyneri metai kaip Meškuičių nemačiau, tai buvo malonu prisiminti 1919 m. šv. Barboros atlaidus. Prezidentas sužinojo, kaip tada pulko vado įsakymu buvo „sulaužytas“ adventas.

- Kaip tai? – pasiteiravo prezidentas.

- Liepė suruošti vakarėlį ir kareiviams įsakė, kad nė vienas neišdrįstų pasirodyti be merginos. Nors klebonas parapijiečiams per pamokslą ir priminė, kad reikia susilaikyti nuo šokių, bet visi kareiviai „sumedžiojo“ merginas ir vakaruškos buvo triukšmingos. Tiesa, merginos lengvai leidosi „sumedžiojamos“.

Prezidentas pasijuokė. Linksmi ir maloniai praleidome valandėlę Meškuičiuose ir išskubėjome toliau, Jonišio link.

Joniškyje mūsų laukė išpuošti vartai. Piliečių, net ir žydų delegacijos.

⁴⁰ Patrankos.

Burmistras ir organizacijų vadovai išporino sveikinimo kalbas. Prezidentas atsakė. Po to šventnamių vizitavimas, iškilmingi pietūs. Prezidentas buvo pasodintas pačioje garbingiausioje vietoje. Aš sėdėjau toliau nuo šefo, o šalia manęs – p. Lapas ir Jonišio vaistininkas (pavardės neprisimenu). Juos abu pažinojau dar iš 1919 metų. Pažvelgiau į jų abiejų nosis. Aiškiai matyti, kad tai prityrę ir gerai išsitreniravę „specialistai“. Netoliese sėdėjo mielas klebonas Baublys, kuris vėliau įstojo į tėvų marijonų vienuolyną. Čia pat sėdėjo ir buvęs Telšių didvyris – komendantas Zaleskis, kurį vadindavom Pugač-Pugačevskiu. Išėjęs iš kariuomenės, jis perėjo į Žemės ūkio ministerijos Miškų departamentą ir dabar čia atlikinėjo praktiką, kad vėliau užimtų Zarasų urėdo vietą. Valandėlei atsiprašiau ir pakilau nuo stalo. Pagavau vieną panelę – padavėją, kuri buvo mano kolegė universitete, ir paprašiau, kad atneštų du grafinus. Vieną su skaidriąja, kitą su „zelceriu“⁴¹. Grafiną su skaidriąja liepiau pastatyti ant stalo, o su „zelceriu“ – įduoti man į rankas. Ji taip ir padarė. Mes linksmai šnekučiavomės.

- Na, ką čia „bovysimės“ su tokiomis „čierkutėmis“. Jei gerti, tai gerti. Panele, duokite mums kleboniškas ir papildykite grafinus, – šyptelėjau kolegei.

Kolegė atnešė kleboniškas ir naujus grafinus. Karštas lenktyniavimas tęsėsi. Jie žiūrėjo, kad mano stiklas nebūtų tuščias, o aš sergėjau jų kleboniškas. Anekdotus jiems bėriau kaip iš rankovės. Rezultatų neteko ilgai laukti. Prezidentas pakilo sakyti kalbą. Vienas mano kaimynų dar pabandė prezidentui paploti, bet nuslinko nuo kėdės ir atsidūrė po stalu. Kitas mano kaimynas buvo šiek tiek tvirtesnis, pakilo nuo stalo ir išsiriogolino iš salės. Vėliau man buvo papasakota, kad jis atkreizuliavo pas save namo ir pradėjo plėsti nuo savęs marškinius:

- Aš čia mirštu, o tas „latras“ generolas jau iškeliavo ir nežino, kad aš mirštu.

Jau minėjau, kad padavėjos daugiausia buvo gimnazistės ar studentės. Tuo metu buvo serviruojamas paršelis. Prezidentui kalbant, padavėjos susilaikė nuo serviravimo ir stovėjo klausydamos. Tuo pačiu metu buvo traukiamas iš po stalo mano kaimynas. Viena, arti prezidento buvusi padavėja nepajuto, kaip palenkė pusdubenį ir karštas padažas nulašėjo vienam smokinguotam Jonišio veikėjui už apykaklės. Tai pajutęs jis sušuko:

- Ką darai?

Padavėja išsigando, krūptelėjo ir pusdubenį paleido iš rankų. Smokingas pasipuošė paršelio porcijomis ir padažu. Padavėja dar labiau sumišo ir beveik verkdamas spruko iš salės. Visi prapliupo juokais. Prezidentas irgi neišlaikė rimties. Vėliau viskas susitvarkė. Iš virtuvės atkeliavo naujas pusdubenis su paršeliu ir nauja padavėja. Programinę kalbą prezidentas baigė gerdamas kavą. Iš Jonišio išvykome valanda vėliau, negu buvo numatyta.

Po pusės metų mjr. Tarulis manęs paklausė, kaip buvo Joniškyje. Pasakė, kad Jonišio „sportsmenai“ negali man atleisti ir ruošiasi atvažiuoti į Kauną, nusi-

⁴¹ Limonadas.

tempti mane į „Metropolį“ ir įrodyti, kad jie esą geresni ir stipresni.

- Matai, majore, aš gėriau „zelcerį“, o jie skaidriąją. Aš turėjau važiuoti į Žagarę, o jie buvo namuose. Kaip atrodytų, jei atsidurčiau po stalu. Įspėk „sportsmenus“, kad liautųsi galvoje apie kerštą. Žinai, kas pakelia kardą, nuo kardo ir žūva.

Į Žagarę atvykome gerokai pavėlavę. Kol prezidentas aplankė visus Dievo namus, išmušė jau devinta valanda vakaro. Vakarienė buvo paruošta klebonijoj ir praėjo linksmai. Po vakarienės prezidentas nuėjo miegoti. Aš irgi galėjau ištrūkti į Morfėjaus glėbį, kas man buvo tik į sveikatą. Žagarė – vienintelis Lietuvos miestukas, kurio pusė priklauso vienai valstybei, o kita pusė – kitai. Neturėjau ilgiau laiko galvoti, kas šiuo atveju yra padaręs klaidą, nes kietai užmigau.

Iš Žagarės persikėlėme į Biržų–Pasvalio apskritį. Čia jau ne Žemaitija, daugiau išryškėja hugenotų įtaka. Nepatyrėme nieko ypatingesnio ar labiau verto dėmesio iki pat Biržų. Pasvalys mus kiek sudomino dėl savo grumtynių su Biržais, nes pretendavo būti apskrities centru. Taip pat pasidomėjome labai stipriais sieros šaltiniais, kurie dar nebuvo tinkamai sutvarkyti.

Maža ekskursija nuo temos. Nemokėjome ir dar neišmokome išnaudoti mūsų gamtos turtų turizmo pramonei išplėtoti. Palanga – vienas gražiausių pasaulio plažų. Neišnaudojome. Visokios Rivjeros su dirbtiniais, mikroskopiškais paplūdimiuokais dėl išpūstos reklamos padarė tas vietas pasaulinio masto kurortais. Birštonas su jo gydomaisiais, mineraliniais vandenimis? Ar mokėjome sutvarkyti taip, kad svetimšaliai čia važiuotų gydytis, ilsėtis ir... paliktų savo valiutą? Ne. Zarasai su sportui tinkamais ežerais? Išreklamavome juos? Ne. Nieko beveik nepadarėm šioje srityje. Jei atsirasdavo vienas kitas žmogus, kuris norėjo ką nors daryti ta kryptimi, tai dešimtys kitų šokdavo intriguoti prieš tokį, kliudyti visais įmanomais būdais. Dažniausiai asmeniniai pavydai nieku paversdavo geriausius planus. Gaila, kad nemokame dirbti visi kartu ir vieningai savo tėvynės labui. Svetimo botago varomi tai dirbame ir paklūstame.

Pietavome Pasvalyje. Pietūs buvo ne „karališki“, bet „bajoriški“. Ant stalo dominavo vietos namų gaminiai, o ne importuotos prašmatnybės. Aš esu labiau linkęs prie mūsų kaimiškos, lietuviškos virtuvės, o ne prie prancūziškų skanėstėlių, salotėlių, varlių kojyčių ar geldelių. Iš Pasvalio važiavome tiesiai į Biržus.

Palyginus su Pasvaliu, Biržai buvo kitas pasaulis. Mus pasitiko Biržų „pranašas“. Per petį turėjo persimetęs plačią juostą, kurioje buvo išsiuvinėta „Dievo pasiuntinys“. Einant į bažnyčią, sulaukė prezidentą ir pasakė savo „pranašišką“ žodį. Deja, šiandien nepamenu, ką pranašavo. Policija norėjo pašalinti „pasiuntinį“, bet prezidentas kantriai jį išklausė ir padėkojo. Biržuose labai daug Dievo namų. Anot apskrities viršininko mjr. Rozmano, Biržuose yra keturiolika Dievo namų ir kiekvienas vis kitos tikybos. Pradėjome, aišku, nuo katalikų bažnyčios. Toliau ėjo kalvinistų, liuteronų, kirchė, cerkvė, sinagoga. Dar užsukome pas metodistus, baptistus. Prie kažkurios sektos Dievo namų prezidentą pasitiko ne

visai tvarkingai apsirengęs šventikas. Jis stovėjo su keturiomis savo parapijietėmis bobelėmis. Prezidentui įėjus į vidų, šventikas užintonavo himną – giesmę. Viena jo parapijiečių, drąsesnioji, užprotestavo:

- Ne tą giesmę trauki. Reikia šitą.

- Na, jei reikia, galim ir šitą.

Apskrities viršininkas ir aš išskubėjome besijuokdami laukan. Prezidentas liko viduje, išklausė „kantatos“ iki galo, padėkojo ir išėjo. Likusių Dievo namų lankyti nebesiryžo. Nukeliavome tiesiai prie stalo, kuris buvo paruoštas miesto salėje. Biržuose sutikau nemažai bičiulių iš senų laikų. Po vakarienės jie man aprodė dvarą bei kitas Biržų istorines vertybes. Buvau gerokai išvargęs, tai negalėjau viską tinkamai įvertinti.

Miegas sustiprino ir atgaivino. Iš ryto prezidentas ir jo palydovai linksmai iškeliavome per Pakruojį, Linkuvą, Šeduvos link. Pietavome Linkuvos klebonijoje. Klebonui dar kartą padėjau už tą skanų paršelį, kurį valgėme čia 1919 m. lapkritį, kai po Radviliškio mūšio žygiavome Joniškio link. Linkuvoje gavome ne vien medžiaginių vertybių, bet ir dvasinio peno. Mums sudainavo kelias lietuviškas dainas linkuviškių choras. Po tokių malonių pietų visi buvome geriausiai nusiteikę ir linksmai iškeliavome į Šeduvą, kur turėjome nakvoti. Šeduvoje susitikau su daugeliu senų pažįstamų. Pasimačiau su karo gydytoju prof. J. Žilinskiu. Ponia Žilinskienė irgi gydytoja, labai miela, patraukli ponია. Anais laikais mano buvusio pulko karininkai labai pavydėjo geriamam profesorui ir kalbino poniją, kad jį pamestų, o pasirinktų kurį nors iš jų. Profesorius buvo labai keistas, bet geras žmogus, buvo laikomas studentų pabaisa. Daug istorijų, anekdotų apie jį yra sukurta. Viena iš jų. Ponia Žilinskienė irgi studijavo mediciną ir atėjo pas savo vyrą laikyti egzamino.

- Kaip, tamstos pavardė, madam? – profesorius visas merginas vadino madam.

Žilinskienė nustebusi pažvelgė į savo vyrą.

- Ar, tamsta madam, negirdėjai ko klausiu?

- Žilinskienė.

- Tai taip reikia ir sakyti, madam.

Kyštelėjo profesorius kažkokį kauliuką.

- Koks tai kaulas, madam?

Ponia Žilinskienė nespėjo kauliuko gerai pamatyti. Tai nežinojo ir tylėjo.

- Tamsta madam, apie anatomiją supratimo neturi. Ateisi kitu kartu, kai būsi pasiruošusi, – pravijo savo žmoną.

Ponia išėjo įsiutusi. Vakare profesorius išdrįso grįžti namo. Rado vakarienę ant stalo, pavalgė vienas. Ponios nesimatė. Priėjo prie miegamojo durų. Jos užsklęstos.

- O čia dabar kas? – pasibaladojo.

- Kas ten? – pasigirdo ponios balsas.

- Aš.
- Kas aš?
- Nagi, aš.
- Prašau sakyti savo pavardę.
- Aš – profesorius Žilinskis.
- Ateisi, tamsta, kitukart, kai būsi pasiruošęs.

Norėdamas senus laikus prisiminti kviečiau ponią Žilinskienę vienam kitam šokiui. Kur tau. Ar tai iš pavydo ar dėl ko kito, jos vyrelis tempė mane prie stikliuko. Paprašiau panelės Švogždaitės, vienos keturių klebono seserų, kad mane gelbėtų ir duotų man du grafinus. Pritaikiau profesoriumi tą pačią strategiją, kaip ir Jonišio „sportsmenams“. Teko profesoriumi skubiai vežti namo. Po „lenktynių“ su manimi gerbiamas profesorius, rodos, porą savaitių sirgo.

Kitą rytą išvažiavome toliau į Panevėžį. Pietūs buvo Panevėžyje, o nakvynė paruošta Brazių ūkyje, pakeliui į Uteną. Kadangi prezidentas Smetona buvo didelis dainų mėgėjas, tai chorui teko gerokai paprakaituoti. Po pietų apžiūrėjome Pajuostės dvarą ir kitas vietas. Brazių ūkyje buvau pirmą kartą. Po kelių valandų sveikinimų, sutikimų, ceremonijų atvykę į ūkį pasijutome kaip rojuje. Čia ir sodas, ir tvenkinys, ir maudyklė, ir tyla, ir ramybė. Toliau nuo visokių centrų pasijutome laisvi ir nesuvaržyti. Prezidentas jautėsi irgi tarsi būtų savo paties ūkyje, o ne prie valstybės vairo. Ūkis turėjo savo lentpjūvę, malūną. Stovėjo netoli stoties, geležinkelio linijos Panevėžys–Utena–Vilnius. Čia tikrai pailsėjome, pasistiprinome. Vakariene ir pusryčiai buvo tikrai ūkiški, sveikatingi. Išsimaudę tvenkinyje buvome kaip iš naujo gimę. Net nepajutome, kaip vėl atsiradome Utenoje, kur teko užsidėti oficialumo skraistę. Visų sutinkančių žmonių akys buvo nukreiptos į mus. Visi mus stebėjo.

Utenoje tarp mus pasitinkančių pareigūnų ir laisvų piliečių buvo Graužiniai ir mjr. Petronis. Graužiniai buvo pagarsėję Vilniaus krašto lietuviai, daug prisidėję prie Vasario 16 d. Akto sutvirtinimo. Majoras Petronis buvo gimstančios aviacijos tėvas. 1919 m. mano ginčo su vyriausybe metu, kai buvau laikomas ligoninėje areštuotas, Petronį buvau pasirinkęs kaip savo atstovą į trečiųjų teismą. Utenoje susitikau su klebonu kun. Asmanavičium, kuris 1919 m. buvo Šimonių klebonu. Apsidžiaugiau, kad jis jau nebuvo eilinis klebonas, o Utenos dekanas. Utenoje pietūs buvo kur kas kuklesni, nei pietūs Žemaitijoje, Biržų ir Panevėžio apskrityse, bet buvo sotūs ir skoningi.

Išvažiavę iš Utenos, apkeliaivome daugybę garsių vietovių: Kurkliai, Troškūnai, Anykščiai, Kavarskas. Įsitikinome, kad teisingai buvo sakoma, kad Kurklių pievos, Troškūnų vargonai, Kavarsko varpai ir Anykščių mergelės – gražiausi Lietuvoje. Anykščiuose mus pasitiko ponia Mašiotienė, profesorius Jono Mašio žmona ir vyskupo Baranausko giminaitė. Būti Anykščiuose ir neapplankyti „Anykščių šilelio“ autoriaus klėties, kaip pabūti Romoje ir nematyti popiežiaus. Užėjome į tą kuklų, lietuvišką, šiaudais dengtą svirną. Vyskupo giminaitė

mums viską aprodė. Šiame Lietuvos lopšyje lyg kūdikiai pasisėmėme dvasios ir stiprybės. Anykščiai – centras, o likusios vietovės, kaip jų palydovai, tikrai ma-lonus, jaukus, nepamirštamas lietuviybės židiny.

Ukmergėje vakarieniavome ir nakvojome. Dominavo dekanas Meškauskas, Devenių ir Deveikių šeimos. Vakarieniėje dalyvavo pulko vadovybė ir visa liku-si Ukmergės „smetonėlė“. Po vakarieniės Deveniai nusivedė prezidentą pas save nakvynės. Mane pasiėmė Deveikiai, juob kad Kazio Deveikio duktė buvo mano kolegė, nes kartu su manimi studijavo teisę.

Kitą rytą, kokią valandą vėliau, nei paprastai, išvykome Kauno link. Sustojome tik Jonavoje ir Karmėlavoje. Jonavoje prezidentas buvo sutiktas gana vykusiai. Visą sutikimą čia tvarkė burmistras, provizorius Nasvytis, kuris jona-viečių buvo vadinamas Jonavos tėvu. Jo duktė vėliau tapo prezidento marčia, nes ištekėjo už Juliaus Smetonos. Kas kiekvienam Jonavos lankytojui krisdavo į akis, tai izraelitų gausa. Ne Jonava, o tikras Tel–Avivas. Viena Jonavos įžymy-bių buvo Segalovskis, dvylikos gražių dukterų tėvas, kurių kiekvienai, ištekan-čiai už izraelito, pažadėjo 50000 litų kraitį, o už krikščionio, kuris sutiksiąs per-eiti į žydų tikyba, – 100000 litų kraitį. Karmėlavoje sustojome tik kokį pusva-landį. Kauną pasiekėme apie pietus. Kanauninkas Tumas ir aš likome pietų pas prezidentą, namo grįžau tik pavakare.

Charakterizuojant tautybes, vienas anekdotas pasakoja, kad kelių šalių mokslininkai sutarė parašyti veikalą apie dramblių. Anglas nuvyko į Indiją, kaž-koks maharadža jį pakvietė į tigrų ir dramblių medžioklę. Grįžęs į Angliją, jis išleido knygą „Kaip sumedžiojau savo pirmąjį dramblių“. Lenkų profesorius, šo-vinistas, dramblio nematė, bet parašė karštą pamfletą „Dramblys ir Dancingo koridorius“. Sovietų mokslų akademijos narys išstudijavo paskutinę Didžiosios Sovietų enciklopedijos laidą ir įteikė, kad aprobuotų ir atspausdintų jo pa-žangiausio mokslo disertaciją: „Dramblys Markso–Engelso–Lenino raštų visos Sąjungos tėvo Visarionovičiaus Stalino revizuotoje šviesoje“. Prancūzas – gy-vas, žvalus, sąmojingas, nuskubėjo į zoologijos sodą, apžiūrėjo dramblių iš visų pusių ir atspausdino išsamią monografiją „Dramblys ir jo meilė“. Vokietijos mokslininkas suruošė kelias ekspedicijas į Indiją ir Afriką, po to užsidarė savo kabinete, įsikniso į literatūrą ir po penkių intensyvaus darbo metų išleido ketu-riolikos tomų veikalą „Įžanga į mokslą apie dramblių“. Jei šiam vokiečių moks-lininkui tektų aprašyti mūsų kelionės rezultatus, tai šimto tomų nepakaktų. Kadangi nesu vokiečių mokslininkas, tai man pakaks kelių eilučių. Kažkuris pirklis yra pasakęs, kad reklama yra biznio stūmoklis. Napoleonas išsireiškė, kad propaganda stipresnė už ginklą. Po šių vizitacijų buvo aišku, kad Smetona įkopė į Olimpo viršūnę. Deja, vėliau jo laurai gerokai nubluko, kai iš demo-kratijos plento pasuko diktatūros keliu. Nesiimsiu nei kelti į padanges, nei teisti žmogaus. Politikoje esu kūdikis, visada nemėgau politikos, nes politikavi-mas kariui yra itin pavojingas ir nepatartinas užsiėmimas. Dar rusų caras Petras

Didysis yra pasakęs: „Jei į vieną krūvą kur nors susirenka daug jaunuolių, tai reikia juos kuo skubiausiai išvaikyti, nes jie nieko rimto negalvoja, o kalba vien tik šlykštybes.“ Vizitacijos metu prezidentas buvo taip mylimas ir gerbiamas, kad nereikėjo jam nei sargų, nei didžiulio apsaugos aparato. Vėliau pradėjo visko bijoti ir apsupo save sargais.

Kiti keli epizodai nepriklauso šiai vizitacijai, bet jie buvo tuo pačiu metu ir skirti tam pačiam populiarumui palaikyti, tai manau, kad bus prasminga įdėti juos į šį skyrelį.

Širvintai norėjo pagerbti žuvusius už Lietuvos laisvę, ypač tuos, kurie žuvo, kai Pilsudskio išpera Želigovskis 1920 m. buvo įsibrovęs. Suprojektavo pastatyti paminklą. Paminklas dailus ir buvo baigtas Vytauto Didžiojo metais. Paminklui pašventinti pakvietė Kaišiadorių vyskupą Juozapą Kuklą, kuris buvo didelis Vilniaus krašto veikėjas. Į paminklo atidengimo iškilmes buvo kviečiamas prezidentas ir 7-ojo D. K. Butigeidžio pulko delegacija, nes šio pulko karžygiai 1920 m. privertė Želigovskio gaujas sprukti Vilniaus link. Palydovais prezidentas paskyrė gen. Bulotą ir mane. Prie mūsų dar prisidėjo plk. Skorupskis, kurio tėveliai gyveno netoli Širvintų. Miestelio visuomenė pasirodė gana gražiai. Prezidento kalba atidengiant paminklą buvo itin nuoširdi. Nuoširdžioje ir iškilmingoje aplinkoje, ypač pabrėžiant vieningumą, pietūs užtruko tris valandas. Po pietų prezidentas buvo pakviestas aplankyti plk. Skorupskio tėvų ūkį. Mes, abu generolai, kurį laiką dar likome Širvintose, vėliau nuvažiavome į Ukmergę aplankyti Deveikių, kur iki pat vidurnakčio dalijomės prisiminimais. Ten ir likome nakvoti.

Plk. (vėliau – generolo) Čapliko, dzūko vado, pagarsėjusio kovose su lenkais, dėdė nepanoro nusileisti Širvintoms ir taip pat sugalvojo statyti paminklą Ryliškėse. Į paminklo atidarymą kvietė vyriausybę, tiksliau sakant, krašto apsaugos ministrą. Ministras skyrė mane. Nustatytą dieną, adjutantu paėmęs vyr. štabo rūmų komendantą kpt. Šlapiką, moviau į Alytų. Alytuje mane pasitiko amerikietis, Alytaus apskrities šaulių vadas kpt. Petruškevičius. Su juo ir nuvykome į Ryliškes. Tai mažas kaimelis miškų glūdumoje, keletas trobų, kurių nesimatė dėl jas supančių girių. Žemė ne kokia, kaip sako, skirta grikiams auginti. Gyventojai – dzūkai, labai linksmi bei gyvi, nors ir skurdžiai gyvenantys. Dėl nuolatinių pavojų, narsūs, užsigrūdinę kovose su priešais, lyg kokie Zaporožės kazokai. Bažnytkaimis dar tik žadėjo statyti bažnyčią, tai šiuo metu jai buvo skirta erdvi, lentinė daržinė. Parapija irgi dar tik steigiama, neturi nei vargonų, nei suolų. Bažnytiniai drabužiai iš ne visai išbalintos drobės, arnotai, kapos, matyt, padovanoti turtingesnių parapijų. Klebonas, buvęs 7-ojo pulko karo kapejonas, kun. Žemaitis, labai malonus, nuoširdus, svetingas žmogus. Iš Alytaus vykome ne vieni. Paėmėme Šiaulių orkestrą. Kpt. Petruškevičius mane painformavo, kad orkestras jau turi ir repertuarą: himną, porą maršų, suktninį, valsą, porą polkučių. Klebonui, išvydus orkestrą, atgijo senas kariškas kraujas. Šoko

prie manęs, kad leisčiau orkestrui groti per Mišias pakaitomis su choru.

- Bet, klebone, jie tik porą šokių ir maršų temoka.

- Nesvarbu. Svarbu, kad grotų. Bus iškilmingiau ir mano parapijiečiai bus patenkinti.

- Gerai, klebone, bet atsiminkite, kad įspėjau. Pasikalbėk su muzikantais pats. Jei jie sutinka, tai aš nieko prieš neturiu.

Mažas varpelis paskambino šaukdamas tikinčiuosius į Mišias. Kunigui žengiant iš zakristijos prie altoriaus, orkestras kad drožė ugningą maršą, tai vos pašiūrės langai neišbyrėjo. Orkestras dar nesusiderinęs, kiekvienas instrumentas groja sau, bet kažkoks stebuklas, kartu pradeda ir kartu baigia. Tokių Mišių savo gyvenime dar nebuvau girdėjęs.

Ryliškių paminklas, kuklesnis nei Širvintų, buvo pastatytas aikštelėje priešais būsimąjį šventorių. Aš atidengiau paminklą, kun. Žemaitis palaimino. Tariau žodį ryliškiečiams dėkodamas už jų narsumą, Lietuvos reikalų gynimą. Minute tylos pagerbėme žuvusius. Pirmavimą iš mano rankų paveržė orkestras, nes jo atvykimas į Ryliškes sukėlė tikrą furorą. Pietavome klebonijoje. Buvo dzūkų ūkininko šventadieniniai pietūs: kopūstai su lašiniais, kiauliena su bulvėmis, bulviniai blynai, rūkytos kaimiškos dešros ir kumpis. Viskas tiekama su nuoširdumu ir meile taip, kad šiems patiekalams neprilygtų jokie žymiausių gurmanų patiekalai. Aikštėje prakaitavo orkestras, o jaunimas trypė polkas, sukčinį, valsus. Orkestras liko nakčiai Ryliškėse, o mes grįžome į Alytų. Daugiau su ryliškiečiais susitikti neteko.

Daug laiko ir vandens nutekėjo nuo tos vizitacijos. Daugelio „aktorių“ nebėra. Smetona tragiškai mirė tremtyje (raudonoji ranka?), gen. Bulota mirė, Skorupskis mirė, gen. Čaplikas bolševikų „herojų“ nukankintas Červenėje. Kur kiti, nežinau, ar išmėtyti po platusį pasaulį, ar gyvi, ar mirę.

IV skyrius. ANTROSIOS JAUNYSTĖS STUDENTAS

Devynerių metų bamblys, baigęs trijų skyrių Jiezno liaudies mokyklą, jaučiausi esąs išmintingiausias ir mokyčiausias. Mokėjau laisvai skaityti ir rašyti rusiškai, žinojau apytiksliai keturis aritmetikos veiksmus, žinojau vieną kitą valstybę ir jų sostines. Galva buvo pilna dar ir kitokių mokslo žinių. Lenkiškai skaityti ir rašyti mane išmokė Jiezno klebono kun. Nanevičiaus sesuo Marija. Nors ir turėjau šiokių tokių žinių, jaučiau, kad mokslą reikia tęsti. Kadangi lėšų trūko, tai reikėjo kaip nors verstis. Knygomis mane aprūpino kpt. Gendzvila, pagarsėjusio Vilniaus pirklio Krušinskio žentas. Jis man atiduodavo savo sūnaus nereikalingus vadovėlius. Nuostabu, kad kuo aukščiau kopiau mokslo pakopomis, tuo dariausi kvalesnis, nes žinomo akiratis mažėjo, o nežinomo – plėtėjo. Kiek įmanydamas taupiau kiekvieną skatiką, kroviau „turtą“ mokslui. Kiek „praturtėjęs“ pradėjau Gardine privačiai ruošti. 1904 m. Baltstogės realinėje gimnazijoje eksternu išlaikiau 6-ųjų klasių kurso egzaminus. „Turtui“ išsekus, o sveikatai dėl nevalgymo ir pervargimo sušlubavus, reikėjo dairytis kurią kryptį pasirinkti. Mano tėvai buvo linkę, kad eičiau į kunigų seminariją, bet aš pasirinkau kariuomenę. Dar viena priežastis, dėl ko bėgau nuo tokio pasirinkimo – bėgau nuo lotynų kalbos. Sėkmingai išlaikęs konkursinius egzaminus, buvau priimtas į Vilniaus karo mokyklą. Tapęs karininku iš karto pradėjau ruošti norėdamas patekti Karo intendantūros akademijon. Kai paaiškėjo, kad ši akademija man kaip katalikui uždaryta, pradėjau ruošti į Karo juridinę akademiją. Šiuos planus sugriovė 1917 m. įvykusi rusų revoliucija. Kai 1926 m. liaudininkų vyriausybė mane „išprašė“ iš kariuomenės, nuskubėjau į Kauno (vėliau – Vytauto Didžiojo) universitetą Teisių fakultetą, kad galėčiau įgyvendinti savo jaunystės svajones. Teisių fakulteto dekanas prof. Leonas mane labai maloniai priėmė ir padaršino. Studijų metu visi profesoriai buvo man palankūs, ypač prof. Romeris, kurį pažinau 1919 m. Gyvenimo vėtytas ir mėtytas, ruošdamasis į Karo juridinę akademiją, gerai apsiskaitęs ir pusėtinai studijavęs, buvau daugiau, negu reikia, pasiruošęs studijoms teisių fakultete. Dėl ankstesnio pasirengimo į Karo intendantūros akademiją, buvau irgi pasiruošęs ekonomijos studijoms. Taigi Teisių fakultete įsirašiau į du skyrius: teisės ir ekonomikos. Ir dar man pakako laiko plačiai įsitraukti į „pogrindžio“ veiklą, kad prisidėčiau prie Šleževičiaus „liaudies fronto“ vyriausybės griovimo.

Nors jau ne trumpakelnis bamblys, ne jaunuolis, skabąs viršutinę lūpą, kad greičiau augtų ūsai, nors ir nebe pirmos jaunystės –ėjau 42 metus, bet atsidūręs tarp jaunimo, irgi atjaunėjau, jei ne kūnu, tai bent siela. Patarlė sako, kad sėdęs tarp varnų, tai ir kark kaip varna. Daugumas studentų priklausė kuriai nors korporacijai, klubui. Nebuvo man didelė problema pasirinkti tą ar kitą

korporaciją. Nuo mažens, ypač mamytės auklėtas Dievo ir tėvynės tarnybai, pasirinkau tą, kuri man buvo artimiausia – Ateitininkų sąjunga, kurios šūkiškai „Dievui ir Tėvynei“ ir „Viską atnaujinti Kristuje“ buvo ir mano idealai. Šios sąjungos nariai tiek prisidėjo ir tiek padėjo 1919 m. organizuojant Lietuvos kariuomenę ir visose vėlesnėse Nepriklausomybės kovose. 1926 m. rudenį įvykusiame Ateitininkų kongrese pareiškiau, kad „liaudies fronto“ vyriausybė padėjo „atsijauninti“ ir todėl maloniai prašau priimti mane į šią sąjungą. Kongresas plojimais gyrė šį mano prašymą ir tapau „raudonkepuris“ ateitininkas. Kai sąjungos studentų sekcija susiskirstė į kuopas, klubus, korporacijas, aš buvau paskirtas į Vytauto klubą. Buvau apdovanotas korporacijos kepuraitė ir perpetine juostele. daugiau nei 30 metų priklausiau šiai korporacijai ir tuo didžiuojuosi. Su vadovybe ir kai kuriais kolegomis iki šiandien palaikau ryšius susirašinėdamas. Su prelatu Krupavičiumi susirašinėjam dažnai. Su kitu korporacijos šefu, mylimu prof. Bystru Nepriklausomoje Lietuvoje palaikau labai artimus santykius. Gražiai bendravome, deja, trumpai su kolegomis teisininkais Švelniku ir Gabaliausku. Pastarasis, rodos, gyvena JAV, o Švelniką, ko gero, išvežė rusai.

Studijos tęsėsi ketverius metus. Pralėkė taip greitai, tarsi meteoras. Nė apsidairyti kaip reikiant nespėjau. Gavęs kartu abu diplomus – teisės ir ekonomikos – pasijutau lyg gavęs vairą plaukti į platusį pasaulį. Įsitikinau, jog labai mažai žinau, nes kuo daugiau mokiausi, vis iš naujo suprasdavau, kaip mažai žinau. Viena iš išmoktų tiesų – pasaulis toks platus, toks sudėtingas, Kūrėjo išmintingai valdomas, o žmogus – „valdovas ir karalius“ – tėra tik dulkelė.

Studijuodamas turėjau ir vieną kitą nuotykių. Dažniausiai su kitataučiais studentais. Kiekvienas kolega turėjo pateikti rašto darbą tema „Teisė ir mokslas“. Beveik 45 min. profesorius Leonas skaitė vieno senamiesčio bajorėlio darbą. Autoriaus mintis buvo ta, jog mokslas yra tai, ką duoda gimnazija ir universitetas, o teisė yra tai, ką Roma yra davusi pasauliui. Perskaitęs šį darbą profesorius paklausė, ką kolegos studentai mano. Pakėliau ranką.

- Ką galite pasakyti, kolega Glovacki?

- Stebina mane pono profesoriaus kantrybė 45 minutes skaityti mums šį kolegą X absurda. Abu jo teiginiai yra absurdas. Teisė pasaulyje atsirado tuo metu, kai rojuje pasirodė Ieva. Be jokių teisės nuostatų negali gyventi, nors tai ir du žmonės būtų, o ką jau kalbėti apie tautas ir valstybes. Kuriantis tautoms bei visuomenėms, kūrėsi ir teisė, pradžioje papročių, vėliau rašytoji. Senovės Egiptas, Babilonas, Asirija, Indija daug anksčiau savo kraštuose sukūrė teisę, ne blogesnę, nei žymiai vėlesnioji romėnų teisė. Mokslas. Kolega pamiršo paminėti pradžios mokyklą. Pradžios mokykla, gimnazija, universitetas duoda tik apibendrinimus, kai kurias koncepcijas labai plačia prasme. Universitetas, jau pasirinkus norimą mokslo šaką, pagilina koncepcijas, nurodo šaltinius. Baigęs universitetą, pradėdi studijuoti dar toliau, gerai išsigilini į ne visą kokį nors mokslą, o mažą

jo šakelę. Profesoriai nurodo reikiamą perskaityti literatūrą, bet kartais gali net gyvenimo neužtekti, kad ją perskaitytum. Tokiu būdu abu kolegos teiginiai yra visiškai absurdas.

Kolega X įskaitos negavo. Prof. Leonas daugiau darbų pats neskaitė, o pavesdavo juos skaityti patiems jų autoriams. Pradėdami skaityti darbą kolegos pirmiausia pasižiūrėdavo, ar auditorijoje yra kolega Glovackis.

Paskutiniais studijų metais prof. Leonas skaitė teisės filosofijos kursą. Įskaitoms gauti laikėsi tos pačios technikos. Skirtumas tik tas, kad leisdavo laisvai pasirinkti temą ir kiekvienam darbui analizuoti paskirdavo oponentus, kurie pareiškėdavo savo nuomonę. Ne visi kolegos patys parašydavo darbus dėl laiko trūkumo ar kitokių priežasčių. Tokiems parašydavo kiti. Buvo net kaina nustatyta: patenkinamai – 50 litų, gerai – 100 litų, labai gerai – 200 litų. Vienas senamiesčio bajoriukas įteikė temą „Kova karūnos su tiara“. Net nesusipažinęs su darbu, jis, matyt, skaitė jį dar „šiltą“. Oponentai darbą išgyrė, nors irgi jo nebuvo skaitę. Darbe buvo išlietas visas kibiras pamazgų ant popiežių. Paprasčiau balso.

- Pirmiau nei pradėsiu kalbėti apie darbą, prašyčiau, kad profesorius paklaustų autoriaus, ar jis žino, kas yra Henrikas IV, Henrikas VIII, Kotryna Aragonietė ir Ona Boleyn.

Profesorius paklausinėjo autorių. Labai įsiuto, kai sužinojo, kad Henrikas VIII buvo Henriko IV anūkas, o Kotryna Aragonietė – prancūzų karaliaus dvaro kurtizanė.

- Tikrai, kolega Glovackis teišus. Tamsta apie istoriją neturi nė mažiausio supratimo. Imk savo veikalą ir nešdinkis lauk.

Po to profesorius peržiūrėdavo kiekvieną darbą ir į viešumą leisdavo tik tuos, kurie buvo to verti. Sukilo prieš mane visas Teisių fakulteto širšynas. Buvau pasirošęs tokį puolimą atremti, jei reikėtų, tai ir smurtu. Būdamas aukšto rango kariškis negalėjau leisti senamiesčio bajorėlių įžeidžiamas.

Lietuvos ūkį dėstė profesorius Moravskis, kuris visiškai nemokėjo lietuviškai. Dažnai pasitaikydavo, kad paskaitos sukeldavo juoką. Tai nebuvo jam malonu, nes jis buvo tikrai kuklus, geros širdies ir nekerštingas. Su manimi jis bendravo itin gerai. Aš stengiausi jį visur užtartį, sudrausminti besijuokiančius kolegas.

Profesorius Mačys dėstė baudžiamąją teisę. Dėstė jis labai neįdomiai, monotoniškai, be jokios intonacijos, skaitė jis iš savo vadovėlio. Jo paskaitos buvo gausiai lankomos koliokviumų metu, kai profesorius kolegas šiek tiek paklausinėdavęs duodavo įskaitas. Daugelis atsakymus buvo nusirašę iš profesoriaus vadovėlio. Prisipažinsiu, ir aš taip „nuseddavau“, jei tik profesorius nepastebėdavo. Vieną kartą auditorijoje buvau aš vienas.

- O kur kiti?

- Nesimato, ponas profesoriau.

Atsisėdo prie katedros, atsivertė vadovėlį ir pradėjo man vienam skaityti. Kad neužmigčiau iš nuobodumo, ėmiausi kažką konspektuoti. Taip ir tempė mane velnias už liežuvio:

- Pone profesoriau, duokite ir aš, tamstai, paskaitysiu, o jūs paklausykite, pailsėkite.

Nors jis skaitydavo nežiūrėdamas į auditoriją, bet įsidėmėdavo, kas lankė jo paskaitas. Na, per egzaminą tai, kolega, laikykis, jei nelankei.

Politinę aritmetiką dėstė prof. Feterauskas, didelis matematikas ir geras draudimo srities specialistas. Iš studentų reikalavo ne vien tik žinių, bet ir darbo. Profesorius manė, kad jaunuoliai, atėję su brandos atestatu, turi mokėti algebrą, trigonometriją, žinoti sinusus ir cosinusus, tangentes ir kotangentes, integralus ir diferencialus. Provincijos abiturientams visa tai buvo Achilo kulnas. Tik Antanas Vaitkevičius, kuris vėliau tapo Taupomųjų kasų valdytoju, ir aš išlaikėme pas jį politinės aritmetikos egzaminą pažymiu „gerai“. „Labai gerai“ profesorius niekam nerašydavo.

Lietuvos lito tėvas prof. Jurgutis skaitė finansus, kreditus ir pinigus. Šioje srityje jis tikrai buvo pasaulinio masto specialistas. Dėstė labai patraukliai ir įdomiai. Per jo paskaitas auditorija buvo sausakimša. Jei tik pavėlavai, tai nerasdavai vietos kur atsisėsti. Įskaitas duodavo studentams, kurie būdavo išklausę ne mažiau kaip 2/3 jo paskaitų. Kolega Vaitkevičius ir aš visada ateidavome anksčiau ir sėdėdavome pirmame suole. Buvome nepraleidę daugiau nei dviejų jo paskaitų. Kartą padėjau Siono dukrai gauti įskaitą pas prof. Jurgutį. Ji įrodinėjo profesoriui, jog lankė jo paskaitas. Profesorius liepė jai atnešti pažymėjimą, pasirašytą Glovackio ir Vaitkevičiaus, kad ji lankiusi paskaitas. Atėjo ji pas mane. Niekada nebuvo jos matęs. Žiūriu, kad kolega Vaitkevičius jau pasirašęs. Kuo aš blogesnis? Per pertrauką pagavo mane Jurgutis už rankovės ir sako:

- Tai ką, generole, pasirašei visai nematytai merginai?

- O, profesoriau, tamsta būdamas studentu, ar nepadėdavai kolegoms? Čia ne egzaminas, o tik įskaita. Jei nieko nemokės, galėsite ją pavaryti.

- Tai ir tu, kaip visi, – nusijuokė ir nuspjovė.

- Ar aš ne studentas?

Su prof. Romeriu santykiai buvo beveik draugiški.

- Na, generole, prisipažink, ar per ketverius metus universitetas tau šį tą davė?

- Davė platesnį akiratį ir nurodė šaltinius, kur rasti reikiamą medžiagą.

- O ką, ar studijos nenustato kokio tikslo?

- Aišku, nustato.

- Koks būtų paties?

- Kaip ir kiekvieno studento.

- Tai yra?

- Kaip apstatyti profesorių ir gauti veltui įskaitą. Kaip išlaikyti egzaminą, su-

kombinuoti, parašyti diplominį darbą iš knygų, kurių profesorius nėra skaitęs.

- Tai šitaip sakai.

- Matai, jauni studentai tau to nepasakys. Kalbės apie pašaukimą, šventumą, pasiryžimus, idealus, nenuilstamą darbą. Tai savos rūšies apgaulė. Jaunimas turi ir alučio pagerti ar į „randkę“, ar „robaksą“ nueiti.

Ne visi studentai buvo ką tik iš gimnazijos suolo išsiritę geltonsnapiai. Buvo ir vyresnio amžiaus. Teisių fakultete buvo trys: Gurevičius tėvas, jo sūnus, majoras, Saliamonas Banaitis, Vasario 16 d. Akto signataras ir aš. Įdomu, kad vyresnio amžiaus sėkmingiau studijavo, žinojo, ko siekia, ko nori. Todėl studijavome ištvermingiau.

Lietuva yra demokratinė valstybė. Visur buvo stengiamasi išlaikyti demokratiškumo principus. Medicinos ir Teisių fakultetus užplūdo Izraelio ponaičiai. Pradėjo arogantiškai elgtis su studentais lietuviais. Prasidėjo visokių rūšių ekscesai. Žydai, kaip savo rūšies naciai, galvoja, kad tik jie vieni esą tinkami mokslui ir kad mokslas turi būti teikiamas tik jiems. Lietuviai, pamatę, kad jie yra įžeidinėjami, be to, universiteto vadovybė palaiko žydus, pradėjo reaguoti. Pradžią davė karininkija. Karininkas studentas, žydo užgautas ir įžeistas, reaguodavo tiesiai trenkdamas jam į snukį.

Reikėjo imtis kokių nors priemonių prieš žydų antplūdžius ir užgauliojimus. Medicinos fakultete pradžią davė prof. Žilinskis ir prof. Hagentornas, kurie pradėjo žydus „pjauti“ per egzaminus ir koliokviumus. Įvestas buvo sveikatos tikrinimas prieš stojant.

Teisių fakultete griežčiau elgėsi prof. Mačys, bet tiek su izraelitais, tiek su lietuviais studentais. Didžiausią smūgį teisininkams sudavė ne kuris profesorius, o eilinis teisininkas Stasys Šilingas. Tapęs teisingumo ministru, vietoje kokio nors *numerus clausus*⁴², jis priėmė naują teismų santvarkos įstatymą. Itin drastiškas buvo šis įstatymas privačių gynėjų, advokatų atžvilgiu. Retas jų gaudavo teisę praktikuoti pagal naująjį įstatymą. Daugelis jų atsidūrė gatvėje. Bet ir diplomuotiems teisininkams, kurie norėjo pereiti į advokatūrą, o ne likti magistrantūroje, naujoji reforma buvo gana griežta. Pirmiausia reikėjo dvejus metus išbūti teismo kandidatu, o po to dar išlaikyti specialius egzaminus. Taigi ir čia susidarė tam tikra barikada, kurią nelengva buvo įveikti. Magistrantūroje buvo nedaug vietų teismo kandidatams, o kito kelio patekti į advokatūrą nebuvo. Dėl šios reformos Šilingą kažkas praminė Lietuvos Moze. Mat Šilingas išvedė žydus iš Teisingumo ministerijos, o Mozė – iš Egipto.

Privatūs gynėjai liko be praktikos teisių. Pradėjo jie ieškoti užtarėjų. Universitete prie manęs priėjo p. Arliukas, kuris specializavosi skyrybų byloje. Buvo jis našlys su pora mokyklinio amžiaus vaikų, neturįs jokių santaupų. Likęs be teisių praktikos atsidūrė gatvėje. Prašė, kad jį užtarčiau. Pagailo man

⁴² Skaičiaus ribojimas (lot.).

jo, pažadėjau, kad nueisiu pas Šilingą, su kuriuo jau seniai palaikiau gerus santykius. Iškelčiau į padanges, išgyriau Arliuką. Atsižvelgiant, kad nėra jokių nusi-skundimų dėl jo gynėjiškos etikos ir kad einąs prie rimtų studijų baigimo, mi-nistras nutarė gražinti Arliukui privataus gynėjo teises. Padėkojau ir išėjau pa-tenkintas savo „misijos“ rezultatu. Telefonu pakviečiau Arliuką į universite-tą. Tas iš džiaugsmo net pašoko, ko ne skylę danguje pramušė ir nuskubėjo į ministeriją. Gavęs „popieriuką“ vėl pasijuto žmogumi. Pagavęs mane univer-sitete pradėjo kviesti nueiti su juo į kokią nors karčemą. Mėginau atsisaky-ti, juoba kad piniginio honoraro griežtai buvau atsisakęs. Sakiau, kad esu la-bai užimtas – paskaitos, tarnyba, studijos. Viena dieną universiteto rūmuose sugedo šviesa. Kur buvęs, kur nebuvęs atsirado Arliukas. Vėl pradėjo kviesti kur nors nueiti. Buvo apie 17.00 val. Paprastai iš universiteto grįždavau apie 20.00 val. Turiu tris valandas. Namu reikia grįžti laiku, kitaip „šonkaulis“ šnairomis pasižiūrėtų. Sutikau kur nors nueiti. Kvietė į „Versalį“. Atsakiau, kad tai „dvarponių karčema“ ir man netinka ten eiti. Tada pasiūliau į „Chat Noir“ („Juodąjį katiną“).

- Bet ten negalima išgerti.

- Nebijok, mums duos, – pasakiau.

Šį restoraną laikė mano bičiulių Zislių šeima. Buvome maloniai sutikti ir pa-kviesti užėiti. Atėjome keturiese: Arliukas, Zislė, Arsonaitė-Zislienė ir aš. Mums buvo paruoštas kampelis šalutiniame kambaryje. Sustatėme vakarienės valgį. Arliukas, tipiškas žemaūgis, mažo provincijos miestelio izraelitas, po vienos, kitos taurelės labai pagyvėjo. Pradėjo girtis, kad Pasaulinio karo metu Petrapilyje lankė žinomiausias karčemas. Sužeistas kare buvo gydomas jaunosios carienės li-goninėje Petrapilyje. Visus jo minėtus restoranus žinojau, bet mano proletariška išvaizda ir kapitono alga nelabai tiko juos lankyti.

- Na, palauk tu, pagyrų puode, – pagalvojau sau, – išvilksiu aš tave į dienos šviesą.

Pašnabždėjau Zislienei. Kai Arliukas pradėjo laisviau gerti degtinę, aš susilai-kydavau, o mano Petrapilio „dandy“⁴³ nusilesė ir apsvėmė. Iškvietėme porą pa-davėjų, kurie jį paėmė ir palaikydami, kad nepargriūtų, išvedė. Likome prie sta-lo trise, o čia dar tik vakarienės pradžia. Zislienė paskambino mano žmonai ir pakvietė ją atvykti. Pasiuntėme taksiuką ir mano žmona atvažiavo. Abi šeimos praleidome porą valandų besivaišindami, prisimindami senus laikus, kalbėdami apie dabartinius.

Kitą rytą apie 10.00 val. paskambino Arliukas. Paprašė leidimo atvykti pas mane. Atvyko. Žiūriu, išbalęs, dar neatsigavęs nuo vakarykščio.

- Ui, ponas generole. Labai atsiprašau. Aš neįpratęs maišyti, tai ir nusilpau. O žinote, ką liokajai man padarė? O gi paguldė į šaltą sandėliuką ant bulvių. Kai

⁴³ Puošėiva.

karčėmą uždarė, apie mane pamiršo. Naktį pabudau, šalta. Ant krūtinės sunkumas. Pabandžiau pasijudinti, o tas sunkumas ant krūtinės griebė mane už nosies ir girdžiu „ga ga ga“.

Pasirodė sandėliuke buvo laikomos žąsys.

- Kai ryte mane išleido, pirmiausia turėjau nuvykti į pirtį. Po pirties nuvažiauvau vėl į „Juodąjį katiną“ ir paprašiau sąskaitos. Kadangi aš nieko neprisimenu, gal jūs malonėtumėte ją patikrinti, – ir padavė man sąskaitą.

Paėmiau, gal koks 140 litų.

- Tai ką, nori parodyt, kad su generolu Glovackiu praūžei 140 litų. Pas Palkiną, Dononą, Kiubą be kelių šimtinių nei ant slenksčio pasirodyt negalėtum, kaip pats gyreisi. Aš mokėjau daug didesnes sąskaitas. Šią sąskaitą apmokėsiu aš, o, tamsta, danginkis.

Paskambinau Zislienei ir pasakiau, kad atsiųstų kokį nors padavėją, kuriam ir apmokėsiu vakarykščią sąskaitą. Arliukas tokio finalo nesitikėjo.

- Tai danginkis, tamsta. Gerai, kad mano žmona nepamatė, tai man kliūtų, kad ryžausi su tokiu nusilpėliu vakarieniauti. Lauk iš mano akių.

Nuskubėjo Arliukas į „Juodąjį katiną“ ir apmokėjo sąskaitą. Pasiguodė Zislei, kad aš jį išvariau. Zislė tarpininkavo susitaikymui. Praminėme jį „gyva žąsimi“.

Kandidatuodamas apygardos teisme, o vėliau eidamas teisėjo pareigas, Arliuką dažnai matydavau. Turiu pasakyti, kad mano užtarimo neapvyklė, neteko jo matyti esant gynėju kokioje nors nešvarioje byloje.

Dėl visokių išgyvenimų, darbo, nelabai sunormuoto gyvenimo gero kai sušlubavo mano sveikata. Širdelė pradėjo skūstis darbo apkrova. Prisidėjo dar Pasaulinio karo metu įgytas chroniškas bronchitas. Mano namų gydytojais dr. Bermanas ir dr. Brundza patarė imtis rimtų priemonių toms organizmo ydoms tvarkyti. Teko girdėti, kad panašius negalavimus stebuklingai gydo plk. Ingelevičius, gen. Nagevičiaus dešinioji ranka. Gerai su juo sutardamas, kreipiausi patarimo. Ištyręs mano organizmą jis man davė rusų kalba brošiūrą, parašytą Boriso Suvorino. Išstudijavęs tą brošiūrą nutariau prižiūrimas dr. Ingelevičiaus išbandyti Suvorino aprašytą metodą. Iš pradžių tris dienas nevalgai, po to šešias dienas valgai. Pakartoti tai bent penkis kartus. *Suma summarum*⁴⁴, pusę mėnesio badauji, vieną mėnesį valgai. Badavimo dienomis būtinai išgeri stiklą „Vytauto“ vandens. Po trijų valandų – vieno litro šilto vandens klizma. Pusryčių, pietų ir vakarienės metu – stiklas karštos arbatos su citrinos griežinėliu ir šaukšteliu cukraus ar vienu saldainiu. Valgymo dienomis galima valgyti normaliai, tik nepersivalgyti. Po pirmo etapo pereinama prie kito. Penkios dienos badavimo, dešimt dienų valgymo. Kartoti tris kartus. Išėina pusė mėnesio badavimo, vienas mėnuo valgymo. Seka dviejų mėnesių pertrauka. Trečias etapas. Dešimt dienų badauji, dvidešimt – valgai. Pakartoti tris kartus, kad su-

⁴⁴ Sumų suma (lot.).

sidarytų mėnuo badavimo, du mėnesiai valgymo. Mėnesio pertrauka. Ketvirtas etapas. 15 dienų badavimo, 30 dienų valgymo. Pertrauka. Po dviejų trijų šio etapo pakartojimų galima eiti prie tolesnių etapų, pailginant badavimo periodą keliomis dienomis. Nepatartina badavimą užtešti daugiau kaip 40 dienų. Gydantis šiuo metodu geriausia būti gydytojo, kuris pripažįsta šį metodą, prižiūrimam. Visą laiką tikrinti pulsą, kraujo spaudimą, svorio kritimą. Po ilgesnių badavimo periodų pradėti valgyti atsargiai ir mažais kiekiais. Prie normalaus valgymo grįžtama maždaug per savaitę. Paskutiniai mano badavimo etapai buvo du po keturias ir vienas penkias savaites. Ilgesnių etapų dr. Ingelevičius nepatarė. Badavimo metu vidutiniškai netekdavau po 1 kg per parą. Pradėjus valgyti, tie kilogramai gana greitai sugrįždavo. Dalykas tas, kad tai jau būdavo ne seni, o nauji kilogramai, tai po badavimo jausdavausi atsijauninęs. Mano pasiektais rezultatais daug kas buvo susidomėjęs ir bandė šiuo būdu taisyti savo sušlubavusius organizmus. Ar dr. Ingelevičius pats šiuo metodu naudojosi, nežinau. Žinau, kad tuo metu jis buvo griežtas vegetaras. Tačiau, kai apšvedė, tai jo ponija jį atgrasė nuo mitybos riešutais, grūdais bei avižų dribsniais.

Buvau užsispyręs baigti Teisių fakulteto Teisės ir ekonomijos skyrius per ketverius metus. Kad tai pasiekčiau, reikėjo gerokai pasitempti ir praleisti daug nemigo naktų prie knygų. Miegą išblaškydavau rūkymu – per parą surūkydavau iki 200 papirosų ir dar kava. Dėl visų šių priežasčių studijas baigiau kaip buvau pažadėjęs, bet kartu baigėsi ir mano akių šviesa: abi akis užtraukė katarakta. Daugiau ne pusę metų buvau visiškai aklas, nes katarakta turėjo subręsti ir tik tuomet prof. Avižonis sutiko operuoti. Tas aklumo periodas nebuvo lengvas žmonai ir sūnui. Tapau labai nervingas ir irzlus. Pagaliau atsiguliau į universiteto akių kliniką. Daug kas mane lankė. Juokavau, kad kadaise vesdavau tūkstančius į kovą, o dabar slaugė Morkūnienė mane vieną veda už rankutės. Visi pažįstami puolė mane ir mano žmoną, kad leidžiuosi operuoti Lietuvoje. Reikia važiuoti pas pasaulinius specialistus Berne, Ciuriche ar kitur, tik ne Kaune. Užsispyriau kaip ožys ir nutariau pasilikti Kaune. Prof. Avižonis ne mažesnis specialistas kaip anie „pasauliniai“, o gal dar ir geresnis už anuos. Be to, Kaune aš esu savas, o ten – tik mažas „pėstininkas“, niekam nei artimas, nei brangus. Dar man sakė, kad apsigalvočiau, nes esu deistas, o prof. Avižonis juk esąs pirmeivis, ateistas. Ką bendro turi tai su profesiniu, medicinišku prof. Avižonio sugebėjimu? Atsakydavau į tai dzūkų patarle: „Jei Dzeivulis nepanorės, tai kiaulytė nesuės“. Nieko neperdėsiu, jei pasakysiu, kad mūsų universiteto akių klinika buvo tikrai moderni, o prof. Avižonis tvarkė ją geležine ranka. Vakarinės vizitacijos metu eidavo jis per kliniką kaip koks absoliutus monarchas, koks karalius saulė, o paskui jį ant pirštų galiukų sekė visas jo „štabas“ – asistentai, jaunesni gydytojai, gailestingosios seserys. Kiek buvo griežtas personalui, tiek švelnus ir pakantus pacientams. Aš palatoje gulėjau vienas, nors kambaryje ir stovėjo dvi lovos. Kartą mano žmona atėjo lankyti sulyta. Nusiėmė skrybėlę ir padė-

jo ją ant laisvos lovos. Nepastebėjo, kaip vienas kitas lašukas nulašėjo ant balto paklodės. Drėgmė išdžiuvo, bet liko vos pastebimos mažos dėmelės. Atėjo profesorius vizituoti. Pastebėjo dėmeles. Išėjęs iš mano palatos puolė gailėstingąją seserį, kodėl ji nepakeitė nešvarios patalynės. Vos jos neišvijo iš darbo. Teko man įsimaišyti ir užstoti nekaltą slaugę. Apie prof. Avizonį ir jo griežtumą girdėjau dar tokį pasakojimą. Jo sūnus irgi buvo akių gydytojas, buvo tėvo asistentas. Išpuolė jaunajam Avizoniui būti klinikos budinčiu gydytoju. Pasibaigė lyg tyčia jo rūkalai, tai išėjo jų nusipirkti kitoje Vytauto prospekto pusėje. Tuo metu į kliniką atėjo profesorius.

- Kur budintis gydytojas?

- Nėra.

- Kaip tai nėra?

- Išėjo nusipirkt popirosų.

Kilo skandalas. Profesorius sūnų atleido iš pareigų ir tik jam pasižadėjęs, kad tai daugiau nepasikartos, vėl jį grąžino asistentu. Jo incidentą su valstybės revizoriaus Matulaičio žmona jau pasakojau anksčiau.

Prieš operaciją pavedžiau save neperstojančiai pagalbos panelei Švenčiausiajai ir vieną dieną išbadavau. Profesorius Avizonis operavo abi akis iš karto. Operacija buvo nepaprastai sėkminga ir aš atgavau regėjimą. Galutinei reabilitacijai iš universiteto klinikos persikėliau į karo ligoninę.

Minėjau, kad mane klinikoje daug kas lankė. Atėjo Amerikos lietuvių, kurių tais metais buvo itin daug atkeliavusių pasivažinėti po tėvų žemelę. Visiems amerikiečiams tekdavo nuo A iki Z išpasakoti kariuomenės tvėrimosi laikus, Nepriklausomybės kovas. Nors ir buvau aklas, bet daugelį jų palydėjau į Šiluvą, Birštoną, Punią. Tarp daugelio draugiškų lankytojų pasitaikė ir vienas kitos rūšies vizituotojas. Tarp kitų lankytojų jis buvo tikras unikumas. Buvo tai gen. Liatukas. Atėjo jis pas mane ne tam, kad aplankytų sergantį Vilniaus karo mokyklos kolega, 1904–1905 m. pogrindžio veiklos bendradarbi, bet tam, kad mane „pakaustytų“. Aš buvau žinomas kaip geras kreditorius. Tai atėjo jis pas mane, kad pažiruočiau⁴⁵ jam kelių tūkstančių litų vekselius. Išgirdęs tokį jo apsilankymo tikslą pasakiau:

- Žinai ką, Pranai, man aptemo akys, o tau – galva. Kaip tu nesigėdiji ir drįsti aklam žmogui pakišti pasirašyti vekselius? Tai juk ne popiergalis išvietei. Aš ir regėdamas vekselių niekam nežiruodavau. Atleisk, generole, bet sveiko siūlymas man nepriimtinas.

Buvo tai pirmas ir paskutinis gen. Liatuko apsilankymas mano namuose. Buvo trumpas, nes nepanorėjo nei „burnelės“ išlenkti su manim. Paskubėjo atsisveikinti ir išnykti. Bet toks lankytojas, kaip jau minėjau, buvo unikumas.

Nepriklausomybės karai jau senai užsibaigė. Kiekvienais metais gyvenimas

⁴⁵ Laiduoti.

vis stipriau žengia į normalias vėžes. Ministerijos ir valstybės kontrolė jau išitraukė į savo darbą. Išugdyta daug naujų, jaunų specialistų, kad tokia revizijos komisija, kuriai vadovavau ankstesniais laikais, nustojo reikšmės ir pasidarė nereikalinga. Tokia savarankiška arba net vyriausybei visiškai priešinga veikla, kaip kad buvo manoji 1919–1921 metais, būtų dabar nereikalinga ir neįmanoma. *Alma Mater* baigta sėkmingai, net su kaupu, nes turėjau du diplomus. Visokios sveikatos negerovės pataisytos. Pensija ištarnauta. Generolo laipsnį pasiekiau, o maršalo laipsnio nebuvo norima pas mus įsteigti. Laikas susiprasti: maurus savo užduotį atliko, teužleidžia vietą kitiems. Vadovaudamasis visais šiais samprotavimais, 1932 metais padaviau prašymą, kad mane atleistų su pėstininkų generolo laipsniu. Prezidentas maloniai sutiko mane atleisti į atsargą ir suteikti tai, kas prašoma. Nuo 1932 metų išėjau į atsargą su pensija ir su teise dėvėti uniformą bei kitokiomis privilegijomis – pats sau ponas.

V skyrius. NEPRIETELIAI, BIČIULIAI IR ŠIAIP SAU PAŽĪSTAMI

Ištarnavus tiek metų kariuomenėje, dalyvavus ją organizuojant, kovojus visose Nepriklausomybės kovose, išvažinėjus visą Lietuvą skersai ir išilgai, dirbus su įvairiomis vyriausybėmis, o kartais ir prieš vyriausybę, teko susidurti su įvairiais žmonėmis. Pažįstamų ir bičiulių turėjau visuose Lietuvos kampeliuose. Per savo rankas perleidęs tiek savanorių ir kareivių, kur tik jų vėliau nesutikdavau. Su vienais susibičiuliavau, susidraugavau, su kitais tebuvo tik pažįstamas, nes neteko su jais arčiau dirbti. Neprietelių bei priešų irgi netrūko. Ne vienam politikieriui, karjeristui, lepšiui, palaizūnui, išdavikui – parsidavėliui užpyliau už apykaklės ir buvau jiems krislas akyse. Kiek paraudonavusių maskvabernių griežė dantimis vien tik mano vardą išgirdę. Ne visiems pagelbėjo mano iš sėdynės į galvą proto varymo „operacijos“. Daugelis mano neprietelių buvo tūzai, kurie sugebėjo prisišlieti, prisimeilinti prie vienos ar kitos vyriausybės. Šios asmenybės priklausė KVP partijai – „Kur Pučia Vėjas“. Norėčiau paminėti visus, bet mano atmintis ne enciklopedinė. Daugelio pavardes ir nuveiktus darbus jau pamiršau. Paminėsiu tik kai kuriuos dėl glaudesnių tarnybinių ryšių ar juokingų įvykių sąsajos, ar tai dėl to, kad buvo geri bičiuliai, pažįstami ir draugai. Daugiau minėsiu bičiulius, priešų minėti nereikia. Jie patys save garsina leisdami atsiminimus, kuriuose iškraipo faktus arba tiesiog meluoja, nes nori patys save iškelti į padanges ir atsistoti ant herojų pjedestalo.

Pirmiausia apie vyr. kariuomenės vadus bei tiesiog vadus, su kuriais man teko susidurti.

Gen. Silvestras Žukauskas. Vyriausiojo kariuomenės vado institutą įsteigė prezidentas Smetona 1919 m. balandžio mėnesį⁴⁶, kai gen. Žukauskas grįžo iš Lenkijos. 1918 m. jam buvo pasiūlyta vadovauti Krašto apsaugos ministerijai ir organizuoti kariuomenę. Kadangi Lietuvos kariuomenei organizuoti trūko trijų dalykų – pinigų, pinigų, pinigų, tai Žukauskas nesutiko ir išsibildeno į Lenkiją pyragų ieškot. Negavęs ten pyragų, grįžo atgal į Lietuvą. Vėl prisigerino prie prezidento Smetonos ir tapo kariuomenės vadu. Buvo jam teikiamos visokios lengvatos, pirmenybės, garbės žymenys, įstatymai. Vyčio Kryžiaus įstatymas buvo pakeistas vien Žukausko savimeilei patenkinti. Iš pradžių Vyčio Kryžius buvo trijų laipsnių. Pagal naująją įstatymą pasidarė penkių laipsnių. Visi, kurie buvome apdovanoti antrojo ir trečiojo laipsnio, dabar tapome ketvirtojo ir penktojo laipsnio kavalieriais. Vien tik Žukauskas specialia įstatymo pastraipa buvo apdovanotas visais penkiais. Pirmasis laipsnis buvo skirtas tik jam ir gal dar

⁴⁶ Kariuomenės vado institucija įsteigta 1919 m. gegužės 7 d. – *ats. redaktorius*

valstybės prezidentui. Kaip dar nesugalvojo nulinio laipsnio. Iš žmogaus, kuris Rusijoje siekdamas karjeros pakeitė tikyba, sunku yra tikėtis Tėvynės meilės ir pasišventimo. Buvo jis didelis garbėtroška, savimyla, kortų ir mergų mėgėjas. Išsiskyrė su labai rimta ir padoria žmona po daugiau nei puskapio vedybinių gyvenimo metų ir tik tam, kad galėtų sugulti su kažkokia trečia eile teatro artiste – šviežienos panoro. Pats būdamas lenkų kultūros, buvo artimas lenkams ir rusams, bet labai tolimas lietuviams, itin tiems, kurie prieš jį nesilankstė ir jo nedievinė. Ypač jis neapkentė 2-ojo pulko, kuris 1919 m. gegužės 4 d. išlaisvino mane iš „Babilono“ nelaisvės ir privertė jį, vyr. kariuomenės vadą, krašto apsaugos ministrą ir prezidentą Smetoną atkurti *status quo* grąžinant mane prie pulko vadovavimo. Pulku esant fronte, jis atskyrė nuo pulko Panemunėje pulko ūkio dalį ir Puskarininkių mokyklą tikėdamasis tuo suduoti pulkui mirtiną smūgį. Kovojančiam pulkui! Tai bent pavyzdys pasišventimo Lietuvai! Jei palyginti gen. Žukauską su gen. Kondratavičiumi, kuris buvo pašalintas dėl pirmojo karininkų „sukilimo“ Vilniuje, tai Kondratavičius buvo šviesesnė asmenybė. Žukauskas buvo 100 procentų juodašimtis, buvo ištikimas savo (rusų) tėvynei ir tikybai. Su tuo nesislėpė ir elgėsi pagal tuos savo įsitikinimus, o prisiliejęs prie Smetonos, Lietuvai buvo žalingesnis, nes veikė iš pasalų. Protegavo jis lenkus, rusus ir tuos lietuvius, kurie jį kėlė į padanges ir dievino. Jis apdovanojo Lietuvą POW organizatoriais: Otockiais, Dzengelevskiais, Beneševičiais, Ramanauskais, kuriais tik dideliu vargu pavyko nusikratyti. Kariaujant su bermontininkais jis stengėsi, kad po sunkių, bet sėkmingų mūšių mūsų laimėti ginklai ir kitas karo grobis atitektų ne mums, o aliantams. Būdamas Lietuvos atstovu prie Nieselio komisijos, buvo palankesnis prancūzams, lenkams, o ne lietuviams. Amerikos lietuviai aukso kardu ir automobiliu apdovanojo ne Lietuvos didvyrį, bet užsislėpusį priešą. Buvo tai gyvatė, šildoma prie Lietuvos krūtinės. Visi bolševikų fronte laimėjimai, kuriuos jis savinosi, nebuvo jo nuopelnas. Kovos su bolševikais buvo partizaninio pobūdžio. Padėtis kartais keisdavosi kas valandą. Susisiekimas su Kaunu buvo beveik neįmanomas ar labai sunkus. Žinių siuntimas į Kauną kartais užtrukdavo savaitę, tiek pat užtrukdavo ir atsakymas. Tai apie jokią vadovavimą iš Kauno negalėjo būti nė kalbos. Tokia padėtis buvo prieš Žukauskui pasidarant „vadu“ – Kėdainiai, Šėta, Panevėžys, tokia jam „vadovaujant“ – Panevėžys, Aleksandravėlė, Obeliai, Rautensee, Dusetos, Antazavas. Nepasikeitė ir jam laikinai pasitraukus iš „vadystės“ – Radviliškis, Telšiai, Veiviržėnai. Laimėjimai buvo nuopelnai ne „aukštosios“ karo vadovybės, o eilinių, mažesniųjų vadų, kurie sugebėjo pagauti gerą momentą, išnaudoti progą ir nebijojo prisiimti atsakomybę už savarankišką veiklą. Brangiai mums atsiėjo gerbiamas generolas Žukauskas ir didelę klaidą daro tie, kurie dar ir šandien jo neužmiršta. Nors gal nereikėtų tuo stebėtis, jei net toks karžygys, kaip plk. Skorupskis – savanoris, dalyvis daugelio kovų – savo turiniu ir forma labai menkoje atsiminimų knygoje pirmame puslapyje įdėjo gen. Niesselio fotografiją,

o antrame – gen. Žukausko. Gaila, kad Skorupskis nepasakė, nuo ko Žukauskas mus išgelbėjo, nes faktai sako, kad Tėvynę išgelbėjo eiliniai savanoriai – tokie kaip Lukšys, Juozapavičius, Petruitis, Ladiga ar net pats Skorupskis. Jei mes, likusieji, taip gelbėtumėme Tėvynę, kaip ją gelbėjo Žukauskas, tai jau anais laikais plevėsuotų ne Vytis, o balta višta. Savo nuopelnus Lietuvai Žukauskas vainikavo palikdamas Želigovskio globai Vilniuje savo žmoną ir stilingus baldus. Vėliau lenkai viską (gal net su kaupu) gražino Žukauskui į Lietuvą. Gal prie šio vado „nuopelnų“ galima būtų priskirti ir tai, kad dukrą⁴⁷ ištekino už lenkų karininko, o sūnų padarė lenkų karininku. Jei koks rašytojas susigalvotų aprašyti Žukausko ištikimybę kortoms ir mergoms, tai medžiagos rastų labai apsciai, bet rašyti apie jo ištikimybę ir nuopelnus Lietuvai – tai absurdas.

Gen. Slaboševičius. Niekad neteko matyti ir pažinti šio pono generolo. Tiek težinau apie jį, kad kai jis sužinojo, jog esąs skiriamas vyriausiuoju kariuomenės vadu, tai jo širdelė iš džiaugsmo neišlaikė ir jis nukeliavo *ad patres*⁴⁸. Buvo palaidotas su didele pompa kaip karo vadas, kai tuo tarpu kiti mirę tikri vadai buvo palaidoti kaip eiliniai piliečiai, mat žuvo kovoje ar mirė vėlesniais laikais būdami atsargoje.

Gen. Pranas Liatukas. Buvo žemaitis, patriotas. Įrodė tai savo karo mokykloje buvimo metais (1902–1905) ir dalyvavimu lietuviškame pogrindyje. Nelaimėta, kad jis buvo kiek atsilikęs nuo modernaus gyvenimo ir, be to, vergiškai klusnus vyriausybės įsakymams. 1918 m. gruodžio mėnesį buvo skirtas 2-ojo pulko vadu. Šio jo vadovavimo metu į pulką įstojo (iš viso) kar. Vld. Vincas Sruoginis ir puskarininkis Valasinavičius bei puskarininkis Zubavičius. Įvyko Vilniaus karininkų „sukilimas“, po kurio buvo pašalinta pirmoji Voldemaro vyriausybė ir susidarė antroji – Šleževičiaus vyriausybė. Ministerija ir štabas buvo perorganizuoti. Liatukas buvo skirtas Apsaugos štabo viršininku, o aš – jo vietoje 2-ojo pulko vadu. Visą savo karjerą Liatukas padarė „ant sukilimų“. Įvykus pirmajam sukilimui iš pulko vado iškilo į Apsaugos štabo viršininkus, nors ir neilgam, nes kai 1919 m. kovo mėnesį buvau nušalintas iš pulko, tai jis vėl buvo gražintas į 2-ąjį pulką vadu. Bet tų pačių metų gegužės mėnesį savanoriai vargšą vėl nukėlė nuo sosto, o susigražino mane. Už tai buvo kompensuotas 1-osios brigados vado vieta. Vėlgi neilgam. Lenkų partizanai puolė ir išvaikė jo štabą, bet jo paties nepaėmė į nelaisvę, paleido. Vėl vyriausybė jį, kaip savo itin klusnų tarną, skyrė vyriausiuoju karo vadu ir Krašto apsaugos ministerijos valdytoju. Šioje vietoje išsilaikė iki 1920 m. vasario 20 d. Įvyko raudonųjų sukilimas Panemunėje 2-ajame atsargos batalione (Žukausko kūrinys). Liatukas nuvyko sukilimo „malšinti“, bet sukilėliai jį suėmė ir patupdė į areštinę. Po šio sukilimo vienintelė aukš-

⁴⁷ Silvestras Žukauskas savo vaikų neturėjo, turėjo įdukra – *ats. redaktorius*

⁴⁸ Pas tėvą (lot.)

tesnė vieta būtų buvusi prezidentūra, bet šią vietą jau buvo užėmęs p. Smetona ir nemanė jos Liatukui užleisti, tat teko vargšui palikti kariuomenę. Kurį laiką buvo kažkurioje apskrityje Lietuvos banko skyriaus direktoriumi. Išėjus pensiją įstatymui, pasitraukė nuo visų tarnybų ir pradėjo šeiminkauti ūkyje, kurį buvo gavęs kaip savanoris.

Gen. Kazys Ladiga. Kai vyriausiojo karo vado instituto vietoje buvo įsteigtas tiesiog kariuomenės vado institutas, rodos, pirmuoju kariuomenės vadu buvo paskirtas Kazys Ladiga. Labai narsus ir gana sumanus jaunuolis. Gal būtų puikus kuopos ar net bataliono vadas, bet tik ne pulko, o juo labiau divizijos ar kariuomenės vadas. Dėl savo nepatyrimo ir pasiruošimo tokiai vietai, padarė nemaža klaidų. Jo visiškas pasidavimas išdavikui latviui gen. štb. plk. Ozolui ir nepasiruošimas kariuomenės vado pareigoms bei neklausymas labiau patyrusių karininkų buvo Suvalkų operacijos žlugimo priežastis. Jau anksčiau minėjau gen. K. Ladigą, tat čia nėra reikalo daugiau plėsti jo apibūdinimo. Mano santykiai su juo buvo geri, bet ne artimi, nors jis irgi buvo Vilniaus karo mokyklos auklėtinis, bet vėlesnės laidos (rodo, 1914 m.)

Plk. Žukas. Steigiamojo Seimo narys. Rodos, kad tai buvo paskutinis vyriausiasis kariuomenės vadas ir Krašto apsaugos ministerijos valdytojas, įstatytas liaudininkų frakcijos. Buvo jis auklėtinis Vilniaus karo mokyklos, kurią baigė dvejais metais vėliau, negu aš. Jo garbei turiu pasakyti, buvo daugiau karys nei politikierius. Mano santykiai su juo buvo ne per blogiausi. Mokėjome vienas kitą gerbti. Jam vadovaujant įvyko konfliktas su žydais Aukštadvaryje. Jau anksčiau aprašiau, kaip tą konfliktą sutvarkiau. Žukas buvo ne blogesnis vyriausiasis kariuomenės vadas, nei Žukauskas (kovos jau buvo pasibaigusios). Už Žukauską buvo daug morališkesnis, ne toks godus ir garbėtroška, tat ir tėvynei buvo ištikimesnis.

Gen. Galvydis-Bykauskas. Senos laidos karininkas. Gerokai atsilikęs ir nesuprantantis naujų, šiuolaikinių aplinkybių. Buvo patekęs į Steigiamąjį Seimą, nors buvo grynas iš kaulų ir raumenų karys. Politikoje buvo tikras žindomas kūdikis. Geras katalikas, geras auklėtojas. Jo paskyrimas pirmuoju Karo mokyklos viršininku buvo sveikintinas. Mano santykiai su juo prasidėjo dar 1918 m., kai jis buvo paskirtas 1-ojo pulko vadu ir pradėjo organizuoti antrą 1-ąjį pulką lygiagrečiai maniškiui 1-ajam pulkui, kurį buvau pradėjęs organizuoti trimis savaitėmis anksčiau. Perėmęs iš manęs 1-ojo pulko vadovybę, panoro ruošti karininkus karui pagal senus metodus ir tai dar prieš akivaizdoje. Tuo sukėlė prieš save karininkus, kurie privertė Galvydį-Bykauską atšaukti ir jo vieton paskirti krn. Juozapavičių, krašto apsaugos ministro Voldemaro adjutantą, jaunuolį „a

la Ladiga“. Juozapavičius dėl jaunatviško entuziazmo ir nepatyrimo per pirmąją susitikimą su priešu žuvo ant Alytaus tilto. Juozapavičiui žuvus 1-ojo pulko vadu buvo paskirtas gen. Ramanauskas, kurį pulko karininkai greitai nušalino. Tuomet pulko vadu buvo paskirtas nuo „sosto“ nusodintas gen. Ladiga, kuris kariuomenės vadu teišbuvo porą savaitių⁴⁹. Netrukus po to Galvydis-Bykauskas, kaip jau minėjau, buvo paskirtas Karo mokyklos viršininku. Rusų kariuomenėje jis tarnavo Sibiro pulkuose, tad buvo įpratęs prie šalčio. Gyvendamas Kaune Nemune maudydavosi iki upė visai užšaldavo. Visad atrodė žvalus ir sveikas, ne pagal savo tikrąjį amžių. Visad buvo rimtas, giliai tikintis, pavyzdingas ir ištikimas šeimos galva. Gražioji lytis jo nedomino, tad poniutės, kurios norėjo jį sužavėti ir pavilioti, labai apsišvylė, nes nieko nepešė. Kariūnams kalė į galvą, kad „žmagus be karišką makslą ir be tikybas – kiaula yra“. Tai ir buvo naujosios karininkijos auklėjimo „alfa“ ir „omega“. Kaip savanoris gavo iš Raudondvario dvaro gerą žemės sklypą, kurį išėjęs į pensiją pavyzdingai tvarkė. Augino daržoves. Atsiradus, pvz., pirmiesiems agurkams, paėmęs vieną kitą nešdavo per visas Laisvės alėjos krautuves siūlydamas juos. Parduodavo, kur būdavo pasiūloma aukščiausia kaina. Kai 1927 m. buvau pakeltas į generolus, pasiūliau, kad naujiems pakeltiems į generolus būtų organizuojama inauguracija. Pirmoji inauguracija įvyko, kai buvo pakelti į generolus Daukantas ir Tamašauskas. Visiems generolams išsiuntinėjau kvietimus į inauguracijos vakarienę karininkų ramovėje. Užsirašė beveik visi, tarp jų ir gen. Galvydis-Bykauskas. Pakilios ir jaukios nuotaikos vakarienė tęsėsi nuo 20.00 iki 24.00 val. Kiekvienam dalyviui, išskyrus inauguruojamuosius, išdalinus sąskaitą, išėjo po 60 litų. Visi maloniai sumokėjo nesiraukydami ir nesiginčydami, išskyrus Galvydį-Bykauską. Po kokios savaitės ar poros sutikau jį Laisvės alėjoje ir užsiminiau apie sąskaitą.

- Kiek reikia?

- Bijau ir pasakyti. 60 litų.

- Ką?! Bezliepičiai? Nemokėsiu! Girtuokliai susirinko, visą naktį gėrė ir baliavojo, o aš, abstinentas, gėriau tik limonadą. Bezliepičiai! Nemokėsiu!

- Kaip sau nori. Matai, pats turi dvarą ir neturi vaikų, o aš neturiu dvaro ir turiu sūnų, tad aišku, kad aš esu turtingesnis už patį ir galiu už tamstą apmokėti. Rengėjams visai pasitaiko.

Galvydžio-Bykausko tai nesujaudino. Taip ir apmokėjau už save ir už jį. Tuo jis atgrasė mane kitiems keliamiems į generolus organizuoti inauguracijas. Vienos pamokos užteko. Kol jis gyveno Kaune, tai mano žmona ir aš lankydavomės pas jį, nes jo žmona buvo labai maloni ir apsišvietusi moteris, su kuria visada buvo galima rasti pokalbio temą. Pirmojo bolševikmečio metu Galvydis-Bykauskas buvo suimtas, bet laikėsi išdidžiai ir garbingai. Bolševikai neišdrįso seno generolo likviduoti.

⁴⁹ Plk. lt. K. Ladiga buvo ne kariuomenės vadu, bet armijos vadu – *ats. redaktorius*

Gen. Stanaitis. Zanavykas. XIX a. antrosios pusės laidos rusų karo mokyklos veteranas. Išlaikė tarnybą ir lietuviybę. Dėl ilgos tarnybos rusų kariuomenėje persiėmė kiek keistais rusų viršininkų, generolų įpročiais. Jo vadovavimo metu nebuvo jokių karų, tad visą dėmesį jis nukreipė į auklėjimą ir doros saugojimą. Kiekvieną šeštadienį generolas eidavo „medžioti“ karių, kurie buvo pasišovę aplankyti smuklę ar linksmuosius namus. Pagautus sustabdydavo, liepdavo grįžti namo ir įsakydavo, kad pirmadienį 8.00 val. ryto prisistatytų į Vyr. štabą. Tai liepdavo tiek karininkams, tiek kareiviams. Visa tai tęsėsi tol, kol Kanto gatvėje įvyko „tragedija“. Eidamas Kanto gatve gen. Stanaitis pamatė du aviacijos karininkus. Susidomėjo, kur jie eina ir nusekė iš paskos. Karininkai įėjo į vienus namus. Kuriuos? Generolui buvo žinoma, kad toje vietoje buvo garsūs tetos Rozos liuksusiniai linksmieji namai. Iš paskos aviatorių ir generolas įpėdino pro duris ir užlipo į antrą aukštą. Karininkai, išgirde, kad kas eina iš paskos, atsisuko pasišiūrėti. Žiūri – kariuomenės vadas. Aviatoriai niekad nebuvo nei pėsti, nei lėti. Laiptų prietemoje seną generolą kelis kartus apsuko, kad jam net akiniai nukrito. Kol generolas susigaudė, kas nutiko, kol susirado nukritusius akinius, tai aviatoriai suspėjo „išskristi“. Generolas nuskubėjo į karo komendantūrą Tolstojaus gatvės kampe ir liepė duoti jam automobilį, ir skubiai išvažiavo į aviacijos dalinį. Aš tuo metu buvau įgulos viršininku, tuojau buvau informuotas apie kariuomenės vado skubią išvyką į aviaciją. Paėmiau kitą automobilį ir taip pat nudūmiau. Atvažiavęs žiūriu: aviacijos karininkai pakelti kaip į pavojų ir išrikiuoti. Stanaitis susinervinęs eina palei jų eiles ir žiūri kiekvienam į veidą: „Ne tas. Ne ir ne šitas.“

- Koks reikalas, vade? – paklausiau.

Nieko man neatsakė ir toliau tyrė aviatorius.

- Ar čia visi aviacijos karininkai?

Buvo jam atsakyta, kad ne visi, du esą karo ligoninėje.

- Važiuojame į karo ligoninę! – pasakė Stanaitis man.

Nuvažiavome. Radome abu aviatorius. Vienas visas sugipsuotas po lėktuvo avarijos, kitas su aukšta temperatūra ir kliedi.

- Ir ne šitie!

- Bet koks reikalas? – vėl pasiteiravau.

Grįžus į štabą Stanaitis, vis dar susijaudinęs, papasakojo man apie savo nuotykį ir įsakė man:

- Ištirk ir surask kaltininkus! Kai surasi, atvesk juos pas mane į štabą!

- Klausau, tamsta vade.

Kitą dieną nuvykau į tetos Rozos namus. Mane pasitiko pusamžė, apipilnė, rubuilė, bet dar jaunystės grožio nenustojusi žydė. Pasirodo, tai ir buvo garsioji teta Roza, namų savininkė ir direktorė.

- Kas čia vakar įvyko? – paklausiau jos.

- Ui. Nieko ypatingo neįvyko; tik kad labai nemalonu. Pamislykit sau, pone pulkininke. Ateina senas padorus žmogis į mano namus pasilsėti ir pasilinks-

minti, o čia kažkoki du chuligany jį apstumdo, beveik kone apmušė ir chodu, skadais žemyn pabėgė.

- Ar tie chuliganai nebuvo kartais aviatoriai?

- Aviatoriai? Samoletčikai? Ui, ne. Letčikai yra padoriausi mano lankytojų. Mano name chuligany nesilankė. Ui, mano name labai padore. Ui, mano name padoriausi ir geriausi visam Koine. Ui, ponas pulkininke, aš tuoj jums parodysi, kad sakoi tiesų. Pas mani lankosi tik padorioisi ir aukščioisi žmone, – ir teta Roza atnešė man parodyti savo lankytojų albumą.

Pavarčiau albumą ir, pasakysiu, nustebau. Pamačiau nemaža fotografijų aukšto rango ir žinomų karininkų bei visuomenės veikėjų ar politikų. Daugelis fotografijų su autografais ir dedikacija „mielai tetai Rozai, prisiminimui, XYZ“. Nieko nepasakiau. Prostitucijos namų lankymas pats savaimė moralės atžvilgiu yra labai abejotinos vertės, bet davimas asmeninių fotografijų su autografu tų namų vedėjai, vertė abejoti tų ponų makaulės sveikata. Aviatorių, aišku, neradau. Jei pats nukentėjęs gen. Stanaitis, kuris juk matė (nors ir prietemoje) jų veidus, negalėjo jų atpažinti, tai ką aš, kuris jų niekad nemačiau. Be to, tiesą pasakius, neturėjau ypatingo noro ieškoti jaunuolių tik tam, kad kariuomenės vadas turėtų malonumą perskaityti jiems notaciją ir išdrožtų pamokslą apie moralę.

Lankydamas dalinius Stanaitis pirmiausia, kaip senų laikų rusų karinis inspektorius, apžiūrėdavo išvietes. Atrodo, kad iš kvapo galima buvo nustatyti, ar kareiviai yra gerai maitinami. Tik po to eidavo lankyti virtuvę ir galiausiai kareivines. Tikrindavo, ar visi kareiviai ant kaklo turi kryželį, nes norėdavo pasirodyti pats esąs didelis ir geras katalikas. Kartą, išvydęs kareivį be kryželio, išreiškė didelį nepasitenkinimą. Veltui kuopos, bataliono ir pulko vadai įrodinėjo, kad tas kareivis esąs žydelis. „Žydelis ar ne žydelis, bet yra katalikiškos kariuomenės kareivis ir kaipo toks, privalo turėti kryželį“, – nusprendė kariuomenės vadas.

Gen. Kravcevičius. Iš Rusijos atvyko pats ir Lietuvoje gana greitai prisitaikė. Kravcevičiai buvo kilę greičiausiai iš koriko Muravjovo laikais į Lietuvą atgabentų burliokų. Būdamas spec. lakūnu pasidarė karo aviacijos viršininkas. Aviacijai, deja, nieko teigiamo nedavė. Buvo jau savų lakūnų, specialistų, pavyzdžiui, talentingas „Dobi“ lėktuvų konstruktorius kpt. Dobkevičius (žuvo lėktuvo avarijoje); genialus „Ambo“ konstruktorius, vėliau iškilęs iki generolo, gen. Gustaitis ir kiti. Gen. Kravcevičius rūpinosi savimi ir savaisiais. Užvedė pažintis su užsienio įmonėmis ir tapo jų agentu, todėl turėjo pasitraukti iš kariuomenės. Išėjęs iš kariuomenės atsidėjo įmonių, ypač čekoslovakiečių, atstovavimui ir piršo Lietuvai prekes, kurios užsieniuose jau buvo pasenusios ir nebetinkamos. Savo du brolius irgi pasistengė įkišti į aukštas vietas mūsų kariuomenėje. Vienas jų tapo šarvuočių rinktinės vadu, o kitas, rodos, irgi įlindo į aviaciją. Šarvuotinė stengėsi pasekti aviatoriaus pavyzdžiu ir stengėsi pa-

sinaudoti visu tuo, kas „blogai guli“. Tęsėsi tai tol, kol prarado šarvuotą traukinį „Gediminas“ bei *in flagranti*⁵⁰ buvo pastebėtas kituose nelabai švariuose darbuose. Reikalas pateko į mano rankas. Nuodugniai išnarpliojau visą ruselių Kravcevičių veiklą. Pateikiau krašto apsaugos ministrui tyrinėjimo rezultatus su pasiūlymu, kad reikalas būtų perduotas gen. Vymeriui, kariuomenės prokurorui, o man būtų leista sekti Ariadnės siūlą iki aviacijos, siekiant išsiaiškinti „naudingumą“ užsienyje pirktų mašinų ir ar aviacijos valdininko pareigos gali būti suderintos su užsienio įmonių komivojažieriaus pareigomis. Kilo aliarmas. Nuvyko deputacijos pas prezidentą, pas krašto apsaugos ministrą. Buvau apkaltintas šovinizmu, priekabių ieškojimu ir t. t. Deja, mano surastų duomenų nebuvo galima nustelbti ir nusišlepti, nes juos įdaviau krašto apsaugos ministrui oficialiu raštu, o be to, tie duomenys buvo per daug aiškūs ir ryškūs. Šarvuotininkas Kravcevičius už drausmės pažeidimą buvo pašalintas iš kariuomenės be teisės dėvėti uniformą, be pensijos ir pan., o aviatorius pats pasitraukė „geruoju“. Dar tebesant gen. Ivanui Kravcevičiui⁵¹ vadu, trys ateitininkų šulai – karininkas Leonas Račiūnas, Pranas Vainauskas ir Antanas Pabedinskas karininkų ramovėje sudainavo dainelę, kurios tik nuotrupas prisimenu:

Vot prijechali tri bratca to v Litvu

Vanka štabom upravliajet, a Mitiucha pomogajet...

(Štai ir atvažiavo trys broleliai į Lietuvą:

Jonelis valdo štabą, o Dimitrijus jam padeda)

Toliau sekė:

Pod sierym choldnym dangum tėvynės

Gdie seimas v klumpiach tancujet suktines

Gdie viedrami chleščat degtines,

Tam našemu bratu gerai...

(Po pilku šaltu dangum tėvynės

Kur seimas klumpėse šoka suktinį,

Kur kibirais maukia degtinę,

Ten mūsų broleliams gerai...)

Šios „arijos“ „solistai“, gen. Kravcevičiui prašant, buvo išskraidinti iš kariuomenės. Tačiau dainelė labai išpopuliarėjo, ir įvairūs jos variantai pasklido po Lietuvą. „Solistai“, nors iš kariuomenės buvo „išskraidinti“, nenukentėjo, o priešingai, iškilo aukštyn. Vainauskas gavo aukštą vietą Finansų ministerijoje; Račiūnas tapo dvarininku įsigydamas, rodos, Sdargėnų, vėliau pavadintą Vytėnais, dvarą; Pobedinskas vedė p-lę Kučinskaitę, Plungėje esančio medžiagų fabriko savininko dukrą, ir tapo to fabriko direktoriumi.

⁵⁰ Darant nusikaltimą

⁵¹ Ne Ivanas Kraucevičius, bet Juozas Kraucevičius – *ats. redaktorius*

Pradžioje buvo vyriausieji kariuomenės vadai; kovoms pasibaigus, jie išvirto tiesiog paprastais kariuomenės vadais, o dabar ir šių reikalas atpuolė. Seimas panaikino abu šiuos postus ir perorganizavo Krašto apsaugos ministeriją. Šios ministerijos priekyje buvo paliktas ministras ir jam padėti paskirti du viceministrai: Vyriausiojo štabo viršininkas, tik rikiuotės reikalams, ir tiekimo viršininkas, vien ūkio reikalams tvarkyti. Mūsų kariuomenei tai buvo galbūt vienas iš geriausių sprendimų.

Paminėjus vieną kitą linksmesnį epizodą, susijusį su kariuomenės vadais, manau, kad skaitytojas nesupyks, jei pertrauksiu kiek šio skyrelio temą ir papasakosiu dar vieną kitą humoristinį atsitikimą, nors jie ir neturi tiesioginio ryšio su čia apibūdinamais asmenimis. Humoristiniai nuotykių, pasakojimai, dažnai pavaizduoja visuomenės ar kurios jos dalies, pvz., kariuomenės, nuotaikas, ūpą, galvosena, gyvenimą, nei kad išsamiausias mokyčiausias sociologinės disertacijos.

Gresiant lenkų „Jazda tatarska“ antplūdžio pavojui, husarai buvo išsklaidyti Ukmergės–Utenos apskrityse. Uteniškiai prireikus važiuodavo į Kauną traukiniu Utena–Panevėžys–Kaunas. Ukmergiškiai naudodavosi siauruoju traukiniu, vadinamu „siauruku“, Ukmergė–Jonava. Šis traukinukas dažniausiai buvo sausakimšas. Jei kas pavėluodavo ateiti, tai tam tekdavo visą kelią stovėti, nes sėdimų vietų nebebuvo. Traukinukas „skrido“ vėžlio greitumu, tai nusibosdavo stovėti, o ir kojos gerokai pavargdavo. Husarai, žinia, nemėgsta nei stovėti, nei pėsti eiti. Husaras juk suaugęs su žirgu. Husaras be žirgo, kaip lydys be vandens. Husarai, be to, žinomi kaip sąmojingi ir pokštus mėgstą kariai. Vieną kartą du tokie husarų karininkai važiavo iš Ukmergės į Kauną. Vagonėliai pilni, nėra kur atsistėti, tenka stovėti. Traukinukas pūškuoja neskubėdamas, dažnai sustodamas čia vandens prisipilti, ten kuro, malkų pasikrauti, o kitur dar – mašinisto pažįstamas krikštynas kelia, tai reikia jį pasveikinti. Nusibodo husarams stovėti, kojomis mina. Vagonėlyje šilta, vienas iš husarų gerokai įkaito, įraudo. Pažvelgė jie vienas į kitą, persimetė žvilgsniais, mirktelėjo vienas kitam.

- Grrrr, grrrrr, – pradėjo vienas šunimi urgzti.

- Nurimk, nurimk, – ramina antrasis.

- Grrrr, grrrrr... au, au! – suloja pirmasis.

- Nurimk, nurimk. Nebijokite, ponai, – kreipėsi antrasis į sėdinčius bendrakeivius, kurie beveik visi buvo izraelitai kupčiai⁵². – Nebijokite. Pasiutęs šuo įkando mano draugą, tai vežu jį į Kauną, į Pasteuro institutą injekcijoms. Nurimk, drauguži!

- Grrrr, grrrrr... Au, au, au! – suloja vėl pirmasis.

Nė apsižiūrėti nespėjo, kaip kupė ištuštėjo. Tuomet vienas atsigulė ant vieno, kitas ant kito suolo ir taip patogiai atvažiavo iki Jonavos.

Nepriklausomybės pradžioje Petro Vileišio aikštėje buvo Žaliakalnio turgus.

⁵² Pirkliai.

Ir ko tik jame nebūdavo! Ūkininkai, tikriau sakant, jų moterėlės, sugabendavo čia savo gaminius ir produktus parduoti. O ir didesnieji ūkiai, net dvarai, atsiųsdavo čia irgi savo produktų, ypač pieno gaminių: varškės, sūrių, grietinės. Husarams ši turgavietė buvo labai paranki. Turint kelias minutes laiko galima išbėgti, ką nors nusipirkti ant dantų padėti ar kuo „kirminą“ numarinti, arba ir tiesiog pažioplinėti, į gėrybes pažiūrėti. Kareiviai jauni, apetitai geri. Nepaisant, kad karių mityba buvo labai gera, bet išmankštintas jaunas organizmas reikalavo dar daugiau „kuro“. Jaunas pilvas visad tuščias. Deja, kareivių kišenė irgi dažniausiai tuščia, tai tik akimis galėdavo pasigėrėti visais tais turguje siūlomais skanėstais.

Vienas kaimyninių dvarų kiekvieną antradienį į šį turgų atsiųsdavo visą diešką (didoka medinė statinaitė) varškės, sumaišytos su grietine. Husarams ji krito į akį ir sužadino jų apetitus. Tik kaina neprieinama. Jei tai būtų bent pusė tos prašomos kainos... Vieną gražų antradienį vienas husaras priėjo prie pardavėjos:

- Duok, tetul, man kvortą varškės, – paprašė.

- Gerai, sūneli, – pasėmė pardavėja didelį kaušą varškės su grietine. – Bet į ką supilsiš?

- Ah, – numykė husaras, – tikrai, į ką supilti? Na, pilk čia! – ir nusiovė čebatą⁵³.

- Ką? Į čebatą?

- Taigi taigi, į čebatą. Kareivis viską suvalgo. Nesibridina. Husaro pilvas geras, tai nieko nepakenks, jei varškė bus iš čebato.

Supylė moterėlė varškę į čebatą. Husaras žvilgtelėjo:

- Žinai, tetul, beveik nesimato. Atrodo, kad nedaug tos varškės. Pilk, tetul, dar kvortą.

- Moterėlė įkretė į čebatą ir antrą kvortą grietinės su varške.

- Kiek kaštuoja? – tik dabar paklausė husaras.

- 40 pfenigių kvorta.

- Ką? Pasiutai, tetul? 40 pfenigių kvorta? 20 pfenigių nori?

- Kaip tai 20 pfenigių? Tokia varškė! Ir dar su tiek smetonos⁵⁴! Ne, ne. 40 pfenigių kvorta mažiausiai.

- Na, nenori, tai nenori. Daugiau kaip 20 pfenigių mokėti negaliu! – ir pliumpt, supylė visą varškę iš čebato atgal į moterėlės diešką.

- Vajėzau! Kas dabar pirks mano varškę?! – šoko moterėlė. – Tu, latre!

Kaimyniniai pardavėjai ne tik kad neužjaučia, o dar kvatojasi: konkurencija mažesnė. Kaip tik tuo metu ir pro tą pačią vietą ėjo husarų karininkas. Aišku, taip sau ėjo, „netyčia“ užklydo, kad pasidairytų, kas turguje darosi. Moterėlė šoko prie jo:

⁵³ Ilgas aulinis batas.

⁵⁴ Grietinė.

- Ponas apicieriau⁵⁵, ponuli, ką tas latras žalnierius⁵⁶ man padarė!

- O ką gi padarė, tetule?

Išpasakojote moterėlė karininkui visą savo bėdą.

- Tai šitaip tu pasielgei?! – rūščiai kreipėsi karininkas į kareivį.

- Aš, aš... tamsta leitenante.

- Palauk, tetule, aš šį latrą nubausiu, – paėmė iš statinės kaušą, kuriuo moterėlė sėmė varškę. Atsisuko į kareivį:

- Mauk kelnes!

Kareivis „drebėdamas“ nuleido kelnes. Karininkas kelis kartus kaušu sudrožė jam per nuogą.

- Danginkis dabar iš čia, latre, kad tavo ir kvapo čia nesimatytų! – ir įkišo kaušą atgal į statinaitę; dar kiek juo pamaišė varškę. – Jis daugiau taip, latras, nedarys, tetule, – ir nuėjo sau.

Moterėlė ir žado nustojo, net kvapą jai užėmė. Kaimynai dar daugiau prapliupo juokais. Nieko nepadarysi: nugabeno moteriškė savo varškę į husarų kareivines. Akimirka visa varškė buvo išgraibyta: po 10 pfenigių už kvortą. Husaro pilvas geras!

Karininkų areštinė anuo metu buvo prie Vyr. štabo rūmuose, kuriuose vėliau įsitaisė kariuomenės teismas ir dalis tiekimo skyriaus. Areštinė buvo pilna „nusidėjėlių“. Vieną gražų vakarą, taip apie 22.00 val., telefonu man buvo pranešta, kad „Vestfalyje“ – buvo jis vadinamas ir „Sodno“ restoranu (Valstybinio teatro patalpose) būrys karininkų labai triukšmauja ir grasina padaryti materialinių nuostolių restoranui. Apsirengiau ir nuvykau į restoraną. Įėjus iš Laisvės alėjos į teatro parkelį jau girdėjosi triukšmas. Įėjęs į restorano salę kone apstulbau: puotavo visa karininkų areštinė, nė tikrinti nereikėjo. Daugiausia triukšmavo husarai Tumas ir Šilieris, o kiti nuo jų neatsiliko. Išvydę mane keli „nusidėjėliai“ su Tumu priekyje pradėjo šaukti:

- Sveikas, mūsų tėve! Valio, pulkininkas Glovackis!

Pašaukė padavėjus ir liepė sutvarkyti bei iš naujo kloti stalus, nes reikia mane pagerbti ir pavaišinti. Padavėjai žvilgtelėjo į mane. Mirktelėjau jiems, kad įsakymą vykdytų. Stalai buvo iš naujo užtiesti, atsirado nauja užkanda ir gėrimai. Triukšmas kiek aprimo, pokalbis įėjo į normalesnes vėžes. Ginčų vietoje pasigirdo sutartinės, kurios nusitęsė iki 6.00 val. ryto. Tuomet pasiūliau, kad būtų laikas vykti namo ir kiek kvėptelėti. Sutiko su mano pasiūlymu. Ramiai išsivedžiau juos iš „Sodno“ restorano ir patraukėme „namų“ – areštinės link. Atrodė, kad ne aš juos, bet jie mane veda. Laimingai atėjome į areštinę, kur visą grupę palikau „ilsėtis“. Paskambinau komendantui ir pavedžiau pakeisti areštinės sargybos viršininką lt. Sabą, neseniai baigusį Karo mokyklą, ir dar neprityrusį kaip reikiant. „Nusidėjėliai“ įtikino Sabą, kad jiems esą būtina nueiti į pirtį Nemuno

⁵⁵ Karininkas.

⁵⁶ Kareivis.

gatvėje, nes jau senokai buvo besimaudę. Prižadėjo, kad iš pirties tuoj pat grįš į areštinę. Sabas patikėjo ir leido jiems eiti į pirtį niekam nieko apie tai nepa-nešęs. Pakeliui į pirtį „nusidėjėliai“ „valandžiukei“ užkliuvo „Sodno“ restora-ne kiek pailsėti ir atsigaivinti stiklu alaus. Jei nebūtų pakėlę triukšmo, tai niekas nebūtų sužinojęs ir niekas nebūtų nukentėjęs. Dabar už savo gerą širdį jau-nasis Sabas nukentėjo, nes kariuomenės teismas jam savo geros širdies neparodė, o pritaikė įstatymą, kurios širdis, kaip žinia, akmeninė.

Pradėjus Nepriklausomą gyvenimą atsidarė vartai į platusį pasaulį. Mūsų broliai amerikiečiai pagyvino ne tik susirašinėjimą, bet ir patys pradėjo lankytis. Pradžioje pavieniui, vėliau grupelėmis, pradėjo lankytis ir Lietuvos kilmės žyde-liai. Atvažiuodavo jie, aišku, ne vargšai, nudriskėliai be cento skylėtoje kišenė-je, bet pinigingi. Vienas kitas panoro savo kapitalą investuoti Lietuvoje ir pirk-davosi pelningus namus, ūkį ar pradėdavo kokį verslą. Vienas tokių investorių užkliuvo į Šančius ir susižavėjo mūriniais kareivinių pastatais. Itin jam krito į akį pastatas, kuriame buvo įsitaisęs Karo technikos štabas. Taip susirėdė, kad kaip tik tuo pačiu metu iš štabo išėjo karininkas X, didelis Bacuso ir gražiosios lyties gerbėjas, vyras iš stuomens ir iš liemens, kiek slebizavojęs angliškai. Užklausė turistą, ko jis ieškąs, ir taip sužinojo, kad pilietis susižavėjo Karo technikos šta-bo bei kaimyniniais pastatais. Pasakė piliečiui, kad Technikos štabas ir pora kitų pastatų esą jo nuosavybė ir kad jie duodą geras nuomos pajamas. Pasiūlė apro-dyti pastatą. Su piliečiu išvaikščiojo po visą pastatą, išgyrė jo konstrukciją ir t. t. Pasakė, kad galvojęs pastatą parduoti, nes manąs pirkti dvarą ar fabriką. Žodis po žodžio ir susitarė su piliečiu parduoti jam pastatą už gana didelę kainą: pusė pinigų sudarant pirkimo–pardavimo aktą, o likusius, kai gausiąs vyr. notaro pa-tvirtintus nuosavybės popierius. Susitarė susitikti už poros dienų notaro įstai-goje, kurios adresu „pardavėjas“ nurodė. Sutartu laiku pirkėjas prisistatė pas no-tarą. Įstaiga kaip reikiant: notaras, sekretorės, stalai, bylos, rašomosios mašinė-lės tuksena ir t. t. Notaras labai simpatiškas ir labai kruopštus, išklausinėjo pir-kėją, ar matęs perkamą pastatą, ar viskas jam buvę parodyta, ar nematęs kokių nereguliarumų bei ydų. Išklausinėjęs kaip reikiant pirkėją ir pardavėją, sudarė pirkimo–pardavimo aktą. Liudininkais pakvietė kitus tuo metu įstaigoje buvu-sius klientus. Pardavėjas gavo rankpinigius ir prižadėjo galimai greičiau sutvar-kyti popierius pas vyr. notarą. Nuėjo dar kaip priimta išgert magaryčių, sutvir-tinti „biznį“. Kitą dieną pirkėjas atėjo į Technikos štabą, į savo nupirktą pasta-tą. Prie durų stovįs sargybinis pirkėjo į vidų neįleido. Nieko nepadėjo įrodinė-jimai ir aiškinimai, kad jis esąs naujasis savininkas, kad nupirkęs šį pastatą, kad čia štai pirkimo–pardavimo dokumentai: sargybinis vis tiek neįleido. Atsidūrė pilietis pas 4-osios policijos nuovados viršininką p. Glinskį. Šis iš pradžių galvo-jo, kad turįs reikalą su ne visai sveiko proto žmogumi, bet kadangi šis tvirtino, kad „biznį“ padarė su karininku, nukreipė jį pas mane. Nuvažiauvau su piliečiu į Technikos štabą. Šiuo sykiu sargybinis jokių kliūčių įeiti nedarė. Apklausinėjau

visų, ar nematė šio piliečio vaikščiojant po štabą. Matyti matė, bet lydimą kažkurio karininko. Kurio? Niekas nebuvo atkreipęs dėmesį į tai – tiek daug visokių karininkų lankosi štabe. Pagal piliečio turimą adresą nuvažiavome į notaro, kuris sudarė pirkimo–pardavimo aktą, įstaigą. Tuščia. Tuščios patalpos. Nei stalų, nei sekretorių, bylų, tarškančių mašinėlių, nei notaro. Kiti to namo gyventojai nieko nežinojo apie tuose namuose buvusį notarą ar kitą kokį asmenį, kuris buvęs tose tuščiose patalpose: jau senokai butas stovįs tuščias, be nuomininkų. Taip vargšas investitorius nustojo rankpinigių, nes nieko daugiau jam padėti negalėjau. Taip lyg kokiam didmiestyje – New Yorke ar pan. Po kelių metų atsitiktinai sužinojau „pardavėjo“ pavardę, bet kadangi informacijos šaltinis nebuvo visai patikimas, triukšmo nekėliau. Painformavau ar gen. Daukantą, ar prof. Bistrą, neprisimenu. Ministras vis dėlto pažiūrėjo į šį reikalą rimčiau ir karieivinių „pardavėjas“ buvo iš kariuomenės „išprašytas“.

Iš Maskvos į Ženevą į Tautų Lygos posėdį traukiniu važiavo Sovietų Sąjungos atstovas, artimas Litvinovo bendradarbis. Kaip didelė dauguma ano meto bolševikų biurokratų buvo žydėlis. Kauno stotyje turėjo persėsti į ekspresą. Turėdamas pakankamai laiko iki ekspreso atėjimo, nuėjo į stoties 1-osios klasės bufetą, kad pasistiprintų silkės uodegėle su svogūnėliais. Atsisėdo prie staliuko. Atskubėjusiam padavėjui užsakė ką norėjo. Kai buvo atnešta ką užsakė, pasigardžiuodamas ir smaksėdamas pradėjo čiulpti marinuotą silkutę. Šalia 1-osios klasės bufeto buvo stoties kirpykla ir grožio salonas. Iš kirpyklos išėjo husarų karininkas X. Pavardės neminėsiu, nes gal dar gyvas jis pats ar artimi jo giminės dar tebegyvena Lietuvoje. Žinia, Sovietų Sąjunga, pamišėlio žydo filosofo Markso absurdiškomis teorijomis paremta, yra taip pat paveikta kai kuriais Senojo Testamento postulatais. Nusidėjėlius pagal Senąjį Testamentą Dievas baudžia, rodos, iki trečios kartos. Tačiau bolševikai galingesni ir negailestingesni nei Jehova, kerštą ir bausmę nutęsia bent iki septintos kartos. Taigi grįžtant prie reikalo, husaras, reikia pasakyti, buvo kiek „įkaitęs“. Apsidairė jis po bufetą. Krito jam į akį pirštus laižąs ir skanaująs pilietis. Pasiteiravo ir sužinojo, kad tai Sovietų Sąjungos delegatas, važiuojąs į Ženevą, prisiartinio prie jo, apžiūrėjo iš visų pusių. Delegatas irgi susidomėjo, nustojo čiulpęs silkę ir žvilgtelėjo į husarą. Šis jį užkalbino:

- Tai tu sovietų delegatas?

- Ui, aš.

- Tu komunistas?

- Ui, aišku.

- Tai tu, smarve, svieto lygintojas, sustojai čia, kad bjaurotum mūsų kraštą? – ir čiupo delegatą už apykaklės. – Klaupk, gyvate! Prašyk atleidimo už visus griekus ir prižadėk, kad išsižadėsi komunizmo!

- Ui!

- Klaupkis, klaupkis, o ne, tai!...

Ir atsiklaupė draugas delegatas, ir atsižadėjo komunizmo, ir spruko iš bufeto kaip šuo uodegą tarp kojų pasispaudęs; išoko į jau stovintį ekspresą ir užsisklendė kupė duris bei užleido langų užuolaidėles, kad tik tas pasiutęs husaras vėl jo nepričiuptų ir nereikalautų išsižadėti rabinų mokslo.

Sovietų torgpriedstvo (prekybinė atstovybė) buvo Laisvės alėjoje, netoli Vytauto parko. Grupė husarų karininkų (vis tie husarai!) nusileido nuo Vytauto kalno. Neminėsiu jų pavardžių dėl tos pat anksčiau nurodytos priežasties. Visi buvo linksmai nusiteikę: turbūt ėjo po gerų pietų. Priėję prie torgpriedstvos, nutarė ją aplankyti. Paspaudė skambutį. Duris atidarė padoriai apsirengę durininkas.

- Draugas torgpriedas namie? – paklausė grupės vadovas.

- Taip.

- Galima būtų valandžiukę su juo pasikalbėti?

Durininkas karininkus įleido į laukiamąją salę ir nuėjo pranešti torgpriedui, kad su juo nori pasikalbėti grupė karininkų. Atėjo draugas torgpriedas rankas trindamas ir šypsodamasis. Aišku, irgi žydelis.

- Ui, kuomi galiu jums patarnuoti?

- Tamsta esi draugas torgpriedas?

- Ui, aš esu torgpriedas.

Arčiausiai stovįs husaras viena ranka paėmė draugą torgpriedą už švarko atlapų, o antra – bimec, bimec jam į snukį ir perdavė kitam husarui. Šis irgi bimec, bimec į snukį iš vienos pusės, iš kitos ir perdavė kitam. Taip draugas torgpriedas perėjo per visų rankas ir nuo visų gavo antausių.

- O kas čia per beždžionė kaba ant sienos? Marksas? – išsiėmė husaras revolverį ir pykšt, pykšt į Markso portretą.

- O šitas pakaruoklis kas toks? Leninas? – ir vėl pykšt, pykšt, supleškino Lenino portretą.

- O čia Trockis?

Taip sušaudė visus kabančius bolševikų dievukų portretus. Atsisveikino ir išėjo. Kilo triukšmas.

Krašto apsaugos ministras skubiai iškviėtė mane ir įsakė, kad surasčiau tuos husarus, kurie taip chuliganiškai pasielgė su draugu torgpriedu.

- O ką su jais padarysim?

- Jie turi būti perduoti teismui ir nubausti.

- Kokį nusikaltimą jie padarė Lietuvoje?

- Kaip tai kokį? Aš juk tamstai papasakojau, ką jie padarė?

- Kur tas nusikaltimas buvo padarytas?

- Kaip tai kur? Sovietų torgpriedstvo patalpose.

- Sovietų torgpriedstvo? Sovietų atstovybėje? Ar jau nebegalioja ekstrateritorialumas?

- Koks ekstrateritorialumas?

- Kiek žinau, visos svetimų valstybių atstovybės naudojasi ekstrateritorialumo

teise, tai reiškia, kad tų atstovybių patalpose yra kaip ir tos valstybės teritorija.

- Ką tai turi bendro su nusikaltimu?

- Labai paprastai, pone ministeri, Sovietų torgpriedstvo yra Sovietų Sąjungos teritorija. Nusikaltimas, vadinasi, padarytas ne Lietuvos, o Sovietų teritorijoje. Taigi nusikaltimas nėra mūsų teismų kompetencija, o Sovietų Sąjungos teismų.

- Tai ką, tamstos nuomone, tie chuliganai turi likti nenubausti?

- Į klausimą, kausimu, pone ministeri. Mūsų karininkus, tamsta pone ministeri, išduosi Sovietų Sąjungai?

- Tamsta leidiesi į kraštutinumus!

- O kaip kitaip, pone ministeri? Nusikaltimas padarytas ne Lietuvos, o Sovietų Sąjungos teritorijoje. Lietuvos teismai šios bylos nenagrinės, nes tai priklauso Sovietų teismui. Kad Sovietų teismas galėtų juos teisti, tai reikia, kad Lietuva tuos karininkus išduotų Sovietams. Tad kartoju klausimą: išduosi, tamsta pone ministeri, mūsų karininkus Sovietams?

- Negalima su tamsta susikalbėti, – nusingavė ponas ministras.

Po ilgojų ir tikriausiai karštų diskusijų buvo prieita prie išvados. Sovietų torgpriedo buvo oficialiai atsiprašyta, labai apgailėtas nemalonus incidentas ir pasakyta, kad kaltininkai ieškomi: kai bus surasti, bus atitinkamai nubausti. Laikas viską užtušavo. Kaltininkai nebuvo „surasti“, tik kad kai kurie husarų ponai karininkai dėl „asmeninių priežasčių“ iš kariuomenės pasitraukė. Po šio įvykio Sovietų torgpriedo įsitaisė naujas geležines duris. Duryse buvo įrengtas langelis. Jei kas prie durų paskambindavo, tai pirmiausia atsidarydavo langelis ir „cerberis“ apžiūrėdavo lankytojus. Tik įsitikinęs, kad tai ne husarai ar panašūs, o taikingai nusiteikę piliečiai, daugiausia biznieriai žydėliai, atsklėsdavo duris ir įleisdavo lankytojus.

Daug dar būtų galima papasakoti įvairių nuotykių, nuotykių, istorijų – linksimų ir tragiškų, bet pakaks ir tų, kurias čia paminėjau. Jei imčiau jas visas surašinėti, tai užimtų ne vieną skyrių ar jo dalį, bet reiktų prirašyti naują, didoką knygą. Taigi grįšiu prie šio skyrelio tikrosios temos.

Visokių pažįstamų, draugų ir neprietelių, turėjau ištisą armiją. Visų nebeprisimenu, tad paminėsiu tik vieną kitą, su kuriais teko arčiau susidurti. Daugiausia paminėsiu draugus. Neprieteliai ir patys save reklamuoja pačių ar jų politinių sėbrelių grupės pinigais išleistuose neva tai atsiminimuose. Juodina ir karšia mane kiek įmanydami. Skirtumas tik tas, kad kai aš rizikuodavau gyvybe ir sveikata frontuose ar kitose priekinėse pozicijose užmiršdamas ne tik save, bet ir savo šeimą, kuriai neretai tekdavo ir pabadauti, visi šie ponaičiai, didvyriai, „a la garbės spekuliantai“ bėgo iš fronto ir prisilaužę prie dienos vyriausybės didžiūnų sėdėjo šiltose vietelėse ir apželdavo pūkeliais, skabydami valstybės vištos – išdo plunksnas. Nemanau leisti su tokiais „atsiminimų“ autoriais į polemiką, nes kur manęs nėra, tai gali mane nors mušti ar karti... Taip pat prisimenu šį anekdotą: pranašas Mahomedas supyko ant kažkurio prasimanymus ir melus skelbiančio kri-

tiko; artimas pranašo draugas ir bendradarbis jam pasakė: „Mahomete, jei tu siunti ir pyksti, vadinasi, tu neteiskus.“ Toliau nesilaikysiu chronologinės tvarkos, bet išvardysiu asmenis, su kuriais teko daugiau ar mažiau susidurti.

Plk. Vladas Braziulevičius-Braziulis. Į artimesnį bendravimą suėjau su juo, kai buvau įgulos viršininku, o jis buvo Kauno komendantu. Buvęs komendantas kpt. Mikuckis buvo poetas ir geras karys, o Braziulevičius buvo artistas bei dainininkas solistas, bet ne toks geras karys. Jis įsteigė karių operetės teatrą, kuriame kaip solistas tenoras vaidino pirmuosius vaidmenis. Galbūt dėl šios artistinės veiklos Braziulevičių nelabai mylį asmenys vadino jį ne komendantu, o komediantu. Šiaip jis buvo didelis svajotojas, plačių sumanymų žmogus, plačios širdies, labai vaišingas bei gana nuoširdus bičiulis. Dėl duonos kąsnio turėdavo kartais būti labai lankstaus nugarkaulio, užmiršti principus ir imtis pareigų, kurių kiti kratėsi, pavyzdžiui, pirmininkavimas gen. Kubiliūno perversmo byloje. Visa tai greičiausiai slegiančiai veikė jo nervus ir sąžinę, todėl vėliau jis gerokai pasidavė alkoholiui.

Jo motina buvo labai maloni, nuoširdi, religinga senukė. Ji manęs prašė, kad kaip nors sutvarkyčiau, sulegalizuočiau sūnaus šeimyninį gyvenimą. Braziulevičiaus pirmoji žmona rusė stačiatikė nesutiko kartu su vyru grįžti į Lietuvą, bet liko Rusijoje. Atvažiavo jis į Lietuvą vienas su dukra Eliute. Karių teatre susipažino su viena ponija. Vienas kitam patiko ir pradėjo gyventi, kaip sakoma, susidėję. Jinai mat buvo ištekėjusi už kataliko lietuvio, bet atsiskyrė nuo jo ir negyveno kartu. Taip susilaukė jie ir rezultatų: dviejų puikių dukrelių. Braziulevičiaus reikalą galima buvo sutvarkyti gana lengvai. Su pirma žmona jis negyveno jau daugiau nei penkerius metus; jinai pati atsisakė vykti kartu su juo į Lietuvą; vedybos buvo rusų cerkvėje. Stačiatikių metropolijos dvasinis sinodas davė jam skyrybas. Katalikų bažnyčia vedybų cerkvėje nelaikė legaliomis. Poniai Valerijai buvo daugiau komplikacijų. Katalikų bažnyčios požiūriu, ji buvo ištekėjusi legaliai, tad daugiausia ji būtų galėjusi gauti separaciją iš pirmo vyro, bet ne tikras skyrybas, kurios leistų jai antrą kartą tuoktis katalikų bažnyčioje. Teko jai pakeisti tikybą ir ji pasidarė evangelikė-reformatė, tačiau turėjo kelis metus palaukti, kol reformatų dvasinis teismas jai davė skyrybas. Kai abu jau buvo oficialiai išskirti, reformatų karo kapelionas prof. Jakubėnas Paberžės reformatų šventykloje juos sutuokė. Sulegalizavus tėvų gyvenimą, galima buvo dabar įteisinti ir dukras. Susitariau su vyr. karo kapelionu Mironu, ir abi mergytės buvo pakrikštytos Įgulos bažnyčioje kaip legalios ir teisėtai gimusios katalikės. Vienos mergytės krikštėviais buvome aš ir ponija Užupienė, mjr. Užupio žmona; antros mergytės krikštėviais buvo mjr. Užupis ir Braziulevičiaus vyriausioji duktė Eliutė. Braziulevičiaus motina man buvo labai dėkinga, kad padėjau visą tą vedybų imbroglio⁵⁷ sutvarkyti.

⁵⁷ Operos veiksmas, kuriame tuo pačiu metu skamba kelios temos ar keli ritmai.

Komendanto gyvenime pasitaiko ir juokingų nuotykių. Turėjo jų ir Braziulevičius. Velykos Lietuvoje švenčiamos iškilmingai, itin pirmoji Velykų diena. Per šią šventę miestiečių šeimose būdavo pasiskirstoma pareigomis: ponios likdavo namuose ir priimdavo bei vaišindavo svečius, o vyrai eidavo lankyti, vizituoti pažįstamų. Apsilankius svečiuose reikėdavo užkąsti, burnelę išmesti, poniai rankutę puctelėti. Jei tų vizitų būdavo nedaug, tai pusė bėdos, bet jei daugiau, tai vizituotojas į vakarą „pavargdavo“, kartais net gerai „pavargdavo“. Toks pavargęs vizituotojas grįždamas namo kartais nebesurasdavo kelio ir paklysdavo, užklysdavo kur nereikia. Taip per vienas Velykas toks pavargęs vizituotojas, kažkuris kapitonas, paklydęs pateko į komendanto Braziulevičiaus namus. Reikia tokio sutapimo, kad vizituotojo ir Braziulevičiaus žmonių ir namų tarnaičių vardai buvo tokie patys: Valerija ir Onytė. Įsirioglinęs į komendanto butą vizituotojas pašaukė tarnaitę:

- Ei, Onute, kur Valiukas?

- Ponia jau nuėjo miegoti, – atsakė Onytė, manydama, kad kapitonas esąs jos šeimininko koks geras pažįstamas.

- Miegoti jau nuėjo? Va tai tau! Na, tai ir aš eisiu. Padėk man nutraukti čebatus.

Padėjo Onytė vizituotojui nusitraukti čebatus. Nusiėmė jis mundurą ir nometė ant kėdės. Apgraibomis nukreivojo ir surado miegamąjį. Krito į lovą kaip ilgas:

- Na, Valiuk, pupuliuk, pasitrauk ir man duok vietos kur atsigulti, – ir pradėjo knarkti nelaukdamas atsakymo.

Braziulevičienė išsigandusi šoko iš lovos. Grįžo ir komendantas „pavargęs“ po vizitų. Teko jam ilsėtis ant sofos, nes lova buvo užimta. Iš ryto abu vizituotojai pabudo ir nelabai jaukiai pasijuto, itin svečias. Ir paklysk tu man taip: tiesiai į komendanto lovą; dar niekad jam taip nebuvo nutikę. O komendantas visgi atsikeršijo: uždarė „svečių“ į karo areštinę, rodos, porai savaitių, kad geriau atsigautų nuo vizitų.

Gerus bičiuliškus santykius turėjau ir su Braziulevičiaus dėde p. Vincu Mališausku, kuris buvo Vyrų apaštalavimo sąjungos Žaliakalnio skyriaus pareigūnas. Draugiški santykiai su Braziulevičiais išsilaikė iki pat tremties. Pirmo bolševikmečio metu jis ir mano sūnus susitiko toje pat IX forto celėje. Mano žmona dažnai lankydavosi pas ponią Braziulevičienę, kuri slapstėsi Petrašiūnuose buvusio Braziulevičiaus raštvedžio adm. kpt. Kovaliausko namuose. Vokiečių okupacijos metu Braziulevičius buvo Ūkio vedėju Panemunės džiovininkų sanatorijoje, kurios medicinos personalo nariu buvo ir mano sūnus. Juos abu, kaip ir kitus jaunos gydytojus, globojo puiki lietuvė, sanatorijos direktorė dr. Jasevičiūtė. Tremtyje jau nebeteko su Braziulevičiais susisiekti. Girdėjau, kad jis JAV, o kur kiti šeimos nariai, nežinau. Iš spaudos tik sužinojau, kad vyriausioji duktė, Eliutė ištekėjusi už kažkurio karininko, turėjusi nelengvą gyvenimą mirė Austrijoje.

Stasys Budrevičius. Baigęs karo mokyklą išvykau į Turkestaną. Mano gimtąją Jiezną vėl pamačiau tik po Nepriklausomybės kovų ir tai dar keliems metams praėjus. Gimiau aš Jiezno dvaro kumetyne. Mano mamytė gyveno pas savo tėvelius, nes mano tėvelis po aštuonių nebuvimo metų grįžęs iš kariuomenės neilgai su mumis tebuvo, nes išvyko laimės ieškoti toliau. Tik vėliau vėl visi suėjome į krūvą. Mano senelio Motiejaus kaimynas kumetyne buvo Jiezno dvaro kurmonas (vežikas) Antanas Budrevičius. Mano atvykimas į pasaulį seneliui gal buvo ne visai malonus, nes ir jo paties šeima buvo nemaža: du sūnūs ir trys dukterys. Teko mamytei eiti į dvarą dirbti, ypač kai po senelio mirties ji, kaip vyriausioji, turėjo rūpintis visos šeimos išlaikymu. Brolius išsiuntė piemenauti, vieną seserį žąsų ganyt. Jauniausioji Rozalija buvo dar per maža, kad galėtų ką dirbti. Dar labiau pasunkėjo, kai ir senelė mirė. Dvaro kumetynas sudegė. Jiezno senieji ponai numirė, o jaunieji nesiskubino kumetyno atstatyti. Mano mamytė persikėlė gyventi pas savo dėdę Baltrų. Šis buvo keturis kartus vedęs ir apščiai turėjo savo vaikų. Mano teta Rozalija, beveik mano vienmetė, ir aš, kaip mažiausieji, ir galima sakyti, beveik svetimi, buvome daugiausiai skriaudžiami. Budrevičius irgi turėjo palikti kumetyną. Jis metė tarnybą dvare ir pasidarė „pilščiku“ – lėtų pjovėju. Turėjo jis sūnų, mano vienmetį, Stasiuką. Su Stasiuku aš, galima sakyti, augau kartu: kartu valgėme, kartu žaidėme, kartu lankėme Jiezno pradžios mokyklą. Tapome kone pieno broliai. Bet gyvenimas mus išskyrė: aš nuėjau vienu keliu, jis – kitu. Bėgdamas nuo kariuomenės jis emigravo į Ameriką. Susitikome vėl, kai jis su doleriukų krūva atvyko Nepriklausomos Lietuvos pažiūrėti. Kaune tuoj pat prisistatė pas mane. Apsidžiaugėme, nudžiugome vėl susitikę. Tuoj pat pakviečiau jį pas save pietų. O jis, amerikonas, turtuolis, neleido man nė kalbėti:

- Vinceli, tu ir tavo šeima, visi kartu eisime į geriausią restoraną. Aš fundiju⁵⁸.

Nuėjome į „Vestfalį“. Taip tuo metu vadinosi „Sodno“ restoranas (prie teatro). Anuo metu tai buvo geriausias restoranas Kaune. Galima tvirtinti, kad „Vestfalia“ virtuvė buvo tikra „*La cordon bleu*“⁵⁹. Užsakėme prašmatniausius pietus. Reikėjo nustebinti amerikoną. Užkanda ir degtinės grafinas lede, šaltibarščiai su grietinėle, vėžių kakleliais su šviežiais agurkėliais (šiuo metų laiku agurkai – retenybė). Toliau specialiai *gourmet*⁶⁰ vyne troškinti viščiukai. Kadangi aš šitame restorane gana dažnokai būdavau ir niekad nešykštėdavau arbatpinigių, tai aptarnavimas ir valgių paruošimas labai geri ir kruopštūs. Viščiukai taip paruošti, kaip kepti balandėliai – patys į burną skrenda. Net mano mažametis sūnus sudorojo visą viščiuką, kaip už ausies užmetė. O mano Stasiukas? Užkandos kiek paragavo: gal buvo girdėjęs ką apie ikrus. Šaltibarščių dar kiek pasrėbė. O

⁵⁸ Vaišinti.

⁵⁹ Prestižinis kulinarijos institutas, įkurtas 1895 m. Paryžiuje (pranc.)

⁶⁰ Gurmanams (pranz.).

viščiuką pradėjo krapštyti, mėsinėti, lyg su įtarimu, lyg kirminų ieškodamas:

- Argi tai viščiukas? Atrodo lyg būtų seniausia varna.

- Na, – pagalvojau sau, – amerikonas nori pasirodyti, kad labai nusimano virtuvėje. Aišku, ar žebrokė⁶¹ Lietuva gali virtuve susilyginti su auksakalne Amerika?

Pasijutau, aišku, kiek nejaukiai, bet pasijuokiau. Atsirevanšavau pakviesdamas jį į „Metropolį“, į karininkų ramovę. Visur buvo europietiškos pirmaklasės virtuvės. Stasiukas visur norėjo parodyti, kad Amerika tai kažkas ypatinga. Atrodė, kad visa Amerika maitinasi tik lakštingalų liežuvėliais ir kregždžių lizdais, o ne vandeningais lašiniiais, kuriuos išbandėme kariuomenėje, gavę siuntą iš JAV, ar pertroškintais konservais bei peršaldyta mėsa, ar suvytusiom, beskonėm, bet išvaškuotomis, kad gražiai atrodytų, daržovėmis. Visose tose vietose jis nevykusiai pasiafišavo kaip didelis virtuvės žinovas. Kad nereikėtų raudonuoti, nekviečiau jo daugiau į restoranus, bet tik į namus ir vaišinau naminiiais kopūstais ir lašiniiais, nes tai, pasakiau, bus sveikiau ir skilviui, ir kišenei.

Kaip apsukrus ir guvus amerikonas Stasiukas pradėjo dairytis pelningų biznių. Atėjo jis kartą pas mane:

- Žinai, Vincai, puikų biznį turiu. Geriausias uždarbis. Mažiausiai tūkstantis nuošimčių galima bus uždirbti. Nenorėtum prisidėti prie manęs?

- Koks tai toks auksinis biznis? – paklausiau.

- Statybinė miško medžiaga.

- Kur ta medžiaga?

- Žinai, Vilija (Nerimi) atplukdyti sieliai. Nuperki kelis sielius, rąstus supjaustai į lentas, diles ir parduodi tuoj pat kaipo paruoštą statybinę medžiagą.

- Matei jau tuos sielius?

- O kaip gi! Puikūs! Ir dėl kainos susitariau. Prisidedi?

- Kas tuos sielius parduoda?

- Šmuila, toks ir toks.

- Aha.

Aš gyvenimo mėtytas ir vėtytas, šuns neštas ir pamestas, spjaudytas ir šaudytas paukštis. Aiškiai pamačiau, kad Stasiukas lenda į žydelių aferistų žabangas. Pagailo man mano amerikono pieno brolio. Pasakiau jam:

- Žinai, biznis, tikrai, atrodo auksinis. Puiki proga. Bet matai, aš pats esu užimtas tarnyboje. Kada susitarei su Šmuila susitikti?

- Šiandien po pietų.

- Ateik pas mane ir aš tau duosiu mano patikimą padėjėją, kuris galės man atstovauti prie transakcijos, gerai?

- Puiku, – sutiko jis.

Aš paskambinau į kriminalinę policiją ir paprašiau, kad atsiųstų man gerą

⁶¹ Elgeta.

apsukrų valdininką. Atėjusiam valdininkui pasakiau, koks reikalas ir paprašiau, kad jis palydėtų Stasiuką ir padėtų jam sielius pirkti. Taip ir buvo padaryta. Lydimas kriminalinės policijos valdininko Stasiukas nuėjo sielių pirkti. Apžiūrėjo tuos sielius Stasiukas ir pasakė, kad Šmuilai dar davęs kiek rankpinių. Valdininkas padėjo sumedžioti porą specialių padvadų⁶² ir darbininkų. Kai darbininkai tik pradėjo judinti sielius ir traukti rąstus iš vandens, kad pakrautų į vežimus, iš krante stovinčios lentinės pašiūrės išsoko žydas:

- Ui, ką darote?! Vagiate mano sielius! Gewalt!⁶³ Policija!

- Aš pirkau tuos sielius ir rankpinius daviau, – šoko Stasiukas.

- Kokie rankpinigiai? Kas nupirko? Čia mano sieliai! – atkirto žydas.

- Tamstos sieliai? Pažįsti tamsta Šmuilą? – įsimaišė kriminalinės policijos valdininkas?

- Kokį Šmuilą? Kokį, ką? Vagia mano sielius! Gewalt!

- Puiku! Išsiaiškinsime kriminalinėje policijoje. Tamsta esi areštuotas, – pasakė valdininkas, rodydamas savo pažymėjimą.

Pamatęs, kad turi reikalų jau ne su amerikonu biznieriumi, o su kriminalinės policijos valdininku, žydelis iš karto nurimo ir atlyžo:

- Ui, čia kažkoks nesusipratimas. Ui, galime išsiaiškinti, išsikalbėti.

- Taigi, išsiaiškinsime policijoje, – ir nusivedė valdininkas sielių savininką.

Išaiškėjo visa afera: kaip buvo surandami lengvatikiai pirkėjai, aišku, gojai⁶⁴; kaip būdavo išviliojami rankpinigiai; kaip tokie pirkėjai buvo „numaudomi“ paliekant juos be kelnių. Mat be rankpinių „pardavėjui“, „tikrasis“ savininkas grasindavo pirkėją perduoti policijai už jo turto vogimą ir t. t. Šiuo sykiu Stasiuką apsaugojau. Bet vienos pamokos buvo negana. Įsileido į keletą kitokių biznio transakcijų: nupirko Jiezne malūną ir elektros jėgainę žydui – ir... doleriukai iškeliavo. Manęs kompanionu daugiau nebekvietė, tai apie visas likusias operacijas sužinojau daug vėliau. Doleriukams išsekus su šeima apsigyveno mikroskopiniame butelyje netoli pilies griuvėsių. Pakvietė jis mane kartą pietų į savo naująją „rezidenciją“. Pietums buvo višta. Bet kokia višta?! Nežinau, kur jis ją sumedžiojo, bet buvo tokia „jaunutė“, kad turbūt buvo mačiusi Nojaus arką arba mažų mažiausiai Cheopso piramidę. Peilis neėmė, reikėjo kalto. Stasiukas pasigardžiuodamas čiulpė šį puspadi, atsiprašau, vištą. Norėjau priminti jam „Vestfalio“ „varnas“, bet susilaikiau: ir taip žmogus jau buvo nukentėjęs, kam jį dar labiau skaudinti. Teko Stasiukui padėti materialiai ir jis vėl išvažiavo į JAV naujų doleriukų kalti.

⁶² Gurguolė.

⁶³ Smurtauja! (vok.).

⁶⁴ Nežydai, kitatikiai.

Sausose Jungtinėse Valstijose jis atidarė saliūną⁶⁵ ir pradėjo kalti dolerius, kuriuos siuntė Lietuvoje likusiai žmonai. Už tuos dolerius ji nupirko Jiezne sklypą ir namus. Po kelių metų jis vėl sugrįžo. Išrūpinau jam degtinės monopolio parduotuvę Jiezne. Šis verslas ėjo gerai, pelnas buvo neblogas, tai ir doleriukai išliško. Pradėjau Jiezne lankytis dažniau. Net susigiminiavome, nes buvau jo trečio vaiko krikštatėvis. Pasidarėme dideli draugai. Pagelbėjau ir kitais reikalais. Prieš pat karą padėjau jam pirkti statybinę miško medžiagą ir Miškų departamente uždėjau už jį 9000 litų. Prasidėjus karui buvau nupirkęs kelis kumpius bei kiek lašinių ir pasiunčiau jam, kad išrūkytų. Bet... užėjo bolševikai ir man teko sprukti ir slapstytis. Mano žmona nuvažiavo į Jiezną ir norėjo paimti tuos produktus ir gauti kiek pinigų, kuriuos jis man buvo skolingas. Stasiukas norėjo dabar pasirodyti esąs labai ištikimas okupantui: ne tik neatidavė tai, ką man buvo skolingas, ir mano produktų, bet dar ir mano žmoną išvijo lauk. Neišėjo batlaziavimas Stasiukui į gera: per birželio trėmimus bolševikai išvežė jį ir jo mažus vaikus į Sibiro taigas. Nežinau, ar dar gyvas, o gal bolševikai už parodytą prielankumą bei ištikimybę atsilygino kulka. Grįžęs iš slapstymosi net nenorėjau tikėti, kad mano pieno brolis būtų taip pasielgęs, taip žemai puolęs, bet... iš dainos žodžių neišmėsi. Vokiečių okupacijos metu Jiezne apsilankiau dar vieną kartą. Po to Jiezną daugiau nebemačiau: nebuvo nė pas ką, nei ko.

Gen. vet. gyd. Jonas Bulota. Susipažinau su juo ir jo malonia ponia gana anksti. Buvo jis karo veterinarijos viršininku, o man, kaip įgulos viršininkui ir karininkui ypatingiems reikalams prie krašto apsaugos ministro, dažnai tekdavo turėti reikalų su veterinarija. Lankiau jį gana dažnai. Jei tik užtrukdavau ilgesnį laiką jo neaplinkęs, tai jis apsilankydavo pas mane ir išbardavo už „apsileidimą“ bei senos kartos negerbimą. Jo ponia, labai maloni ir vaišinga moteris, niekur nesilankydavo, net į oficialius pobūvius karininkų ramovėje ar prezidentūroje, mat ji vargšė turėjo labai silpnas kojas. Ji tegalėjo paeiti visiškai lygia vieta, kur nebuvo jokių pakilimų, nei laiptelių. Daugiausia ir triūsėsi namuose virtuvėje. Visad malonu buvo pas juos atsilankyti ir išgirsti daug pasakojimų iš senų laikų. Daug ką papasakojo jis man apie Mintaujios gimnaziją, kurioje mokėsi daug lietuvių; apie Palangą, pirmąjį pastatymą „Amerika pirtyje“ ir t. t. Generolas visur buvo aktyvus dalyvis, o kai kur ir *spiritus movens*⁶⁶. Nereikėjo tat skalbti dažnai gerokai nešvarius politikierių baltinius ar planuoti ateities horoskopus, buvo pakankamai pokalbio temų ir be politikos.

Atsilankius pas juos, ponia tuoj paruošdavo kuklią, bet skanią užkandėlę, o generolas papuošdavo stalą „karafkėle“, grafinuku. Neišeisi, kol grafinėlio dugnas išdžius, o užkandžių lėkštėse teliks atsiminimai. Kol aš gydžiausi badavimu,

⁶⁵ Smuklę.

⁶⁶ Įkvėpėjas (lot.).

į burną neėmiau nei lašo „nektaro“. Generolas iš pradžių pyko, vėliau numojo ranka ir liovėsi mane įkalbinėjęs išgerti, nors ir su tam tikrais komentarais. Pasakė jis, kad vyriausybė daranti klaidą „kepdama“ tiek generolų, ir tai dar jaunų. Aš buvau pakeltas į generolus sulaukęs 42 metų amžiaus, bet daug kitų, pavyzdžiui, Ladiga, Juodišius, Černius, Plechavičius ir t. t., buvo gerokai jaunesni už mane. Mat, pagal gen. Bulotą, kol buvau pulkininku, tai buvau žmogus, su kuriuo galima ir burnelę išmesti, ir kalboje „tolką“⁶⁷ rasti, nors šią pastarąją dar ir dabar galima manyje rasti. Atsikirdavau prašydamas, kad luktelėtų, kol baigsiu savo gydymąsi badavimu, o tuomet vėl atvirsiu žmogumi.

Senukas generolas visų buvo labai mylimas ir gerbiamas.

⁶⁷ Išmanymas, supratimas (rus.)

KETVIRTA KNYGA

Laisvas paukštis

I skyrius. THEMIS IR KRISTAUS TARNYBOJE

Pagaliau esu laisvas paukštis. Kariuomenėje ištarnavau 28 metus *de facto*, 35 metus *de jure*. Septyneri metai prisidėjo už tarnybą Turkestane, už dalyvavimą I pasauliniame kare, už dalyvavimą tijuose Nepriklausomybės karuose, už baigimą V. D. universiteto dviejų fakultetų, už Kryžius, už žaizdas. Pensijos užtektų neblogam pragyvenimui iki grabo lentos, bet žmogus dažniausiai nepasitenkina tuo, ką turi. Žinai, kaip tas vaikas, kuris prieš eidamas miegoti, kalbėjo vakarinius poterėlius „Tėve mūsų...“, kai pasiekė „kasdienės mūsų duonos“... nutilo ir kažką pradėjo patyliukais po nosimi murmėti. Motina paklausė:

- Kodėl netęsi poterių? Ką ten dabar murmi?

- Prašau Dievulio, kad neužmirštų duoną patepti sviestu, – atsakė vaikas.

Taip ir su manimi. Pensijos užtektų kasdieninei duonai, bet sviestą dar reikia užsidirbti. Taigi kada nors galėčiau pasidaryti advokatu, verstis advokato praktika, stažuotis stojau teismo kandidatu į Kauno apygardos teismą.

Kandidatu išbuvau dvejus metus. Teko eiti įvairiausias pareigas – pradedant šaukimų rašymu, bylų tvarkymu, dokumentų siuvimu į bylas, sekretoriavimu posėdžiuose ir baigiant taikos teisėju. Nors ir dvejus metus kandidatavau, bet su daugeliu dalykų vis dėlto neteko praktiškai susipažinti, pvz., nei valandos nete-

ko praleisti notariate; neteko būti teismo tardytoju; nei minutės neteko būti valdišku, neapmokamu gynėju turto ir apskritai civilinėse bylose, nes mano laikais šalys, nors ir turėdavo neturto pažymėjimus, civilinėse bylose negaudavo valdiško gynėjo. *Apropos*¹, tų neturto pažymėjimų, kartais pasitaikydavo kuriozų. Pvz., didelis mūsų veikėjas, rusų laikais buvęs atstovu valstybės Dūmoje, stambus akcininkas kelių bendrovių, žinomas kaip labai pasiturįs žmogus, p. Martynas Yčas, turėjo neturto pažymėjimą. Teisme buvo jam keliama byla už mokesčių nemokėjimą. Į teismą atvyko poros arklių traukiamu fajetonu, su vežiku, bet... arkliai ne jo: viskas priklausė žmonai, kuri jį išlaikydavo lyg ubagėlį. Kai teisėjas bylos metu paklausė, kodėl nemokas mokesčių, p. Yčas atsakė dėl to, kad turįs neturto pažymėjimą. Teisėjas vos nenusirito nuo kėdės, o publika salėje prapliupo juokais. Teisėjas paprašė parodyti jam tą beturčio liudijimą, bet p. Yčas atsakė, kad užmiršęs jį namuose; jei ponas teisėjas leisias, tai tuoj pat nuvažiuosias ir atvešias. Teisėjas nesutiko tokioje komedijoje dalyvauti: atmetė p. Yčo pretenzijas ir įsakė pranešti prokuratūrai, kad šioji patrauktų atsakomybėn asmenį, išdavusį p. Yčui tokį pažymėjimą ir kad pats pažymėjimas būtų anuliuotas. Tik p. respublikos prezidento įsimašymas išgelbėjo p. Yčą, kad nebūtų baudžiamosios atsakomybės patrauktas į teismą už apgaulę norint išvengti mokesčių mokėjimo. Baugu ar kur kitur yra „beturtis“ arba tokiu laikomas asmuo, kelių bendrovių pagrindinis akcininkas, turįs vežiką, fajetoną, arklius, turįs puikiai apstatytą butą, tarnaites. Man bent gyvenime neteko tokio „beturčio“ sutikti. Kokių tik kuriozų pasitaikydavo toje mūsų šventoje Lietuvėlėje!

Stažuotis pradėjau baudžiamajame skyriuje. Mano vyriausiu „bosu“ buvo teismo sekretorius, o netarpiniu „boseliu“ – teismo sekretoriaus padėjėjas. Buvome keli kandidatai, tarp jų ir du žydėliai: neetatinis p. Volpertas ir etatinė p-lė Blochaitė. Pradėjau nuo šaukimų rašymo ir tvarkymo bylų posėdžiams. Po savaitės, kitos pradėjau sekretoriauti posėdžiuose, iš pradžių kaip padėjėjas, vėliau savarankiškai. Darbas mane domino ir dirbau jį su malonumu bei reikiama atida. Teismo sekretoriaus padėjėjas p. Mildakis noriai ir maloniai mane visada instruktavo. Kiti „bosai“, pvz., teismo pirmininkas p. Dubinskas ar jo padėjėjas p. Drevinskas, ar teismo prokuroras, mums, kandidatams, buvo tikri „Olimpo dievai“. Jei kuris šių „dievų“ šaukdavo kurį nors kandidatą, tai pašauktasis prieš eidamas atkalbėdavo žinomas ir nežinomas maldeles, skirtas apsaugti nuo audros. Apskritai reikia pasakyti, kad mano stažuotės metu visi šie „dievai“ visų valdinių atžvilgiu buvo malonūs, lygūs ir labai taktiški. Greičiau galima būtų nusiskusti mažesniais „dievukais“ – ponais teisėjais, ponais prokuroro padėjėjais ir pan., tačiau ir šie buvo gana santūrūs, itin prisimenant, kiek darbo ir triūso jie įdėdavo ruošdami bylą ir posėdžio metu. Turint tai omenyje, galima tik stebėtis, kad jie išsilaikydavo ramūs. Aš greičiausiai tokios pusiaus-

¹ Ta pačia proga (lot.).

vyros neišlaikyčiau; jei tektų man būti teisėju ar prokuroru, be abejonės, padaryčiau daugiau ne takto ar kitokių, nepageidautinų, išsišokimų. Išgirdęs kartais kolegų nusiskundimų teisėjais ar prokurorais patardavau, kad geriau prisimintų Krylovo pasakėčią „Beždžionė ir veidrodis“. Mano santykiai su visais, tiek kolegomis, tiek ir su pusdieviais bei dievais, taip pat ir su advokatūra, visad buvo geri. Niekad neleisdavau sau užmiršti, kad esu teismo kandidatas, o ne generolas, lankas savo dalinį.

Tiek magistratūroje, tiek ir advokatūroje turėjome asmenų ne vien tik su aukštu teisių mokslu, bet ir su aukštu teologiniu mokslu, kurie pirma buvo baigę Petrapilio imperatorišką Romos katalikų dvasinę akademiją, o vėliau – universiteto teisių fakultetą ar kitą tolygią mokyklą, kurių Rusijoje buvo kelios. Aš tokių žinau du. Abu buvo labai kultūringi, europinio masto teisininkai, pavyzdingi piliečiai bei pavyzdingos šeimų galvos, skrupulingai atlieką savo pareigas. Vienas buvo p. Andrius Dubinskas, Kauno apygardos teismo pirmininkas, antras buvo advokatas p. Liudas Noreika. Šį pastarąjį ištiko tragedija: dėl nevykusio pasakymo „Metropolyje“ buvo mjr. Okulič-Kazarino nušautas. Su šiais abiem man teko turėti gana artimus ryšius tiek kandidatuoju, tiek ir advokatauju. Abu jie tiek amžiumi, tiek ir teismo tarnyba bei praktika buvo už mane gerokai vyresni, bet visad rodė man nuoširdų prielankumą ir teikė pagalbą bei patarimų, kas mūsų laikais retai pasitaiko.

P. Dubinskas, mano „Jupiteris“, patyręs, kad esu demokratiškas su visais, gal net ir per daug, itin su neturtingais, pradėjo skirti mane gynėju tų vargšų, kurie neišgali pasamdyti advokato ir todėl prašo teismo, kad skirtų jiems valdišką gynėją. Daugiausia teko man ginti vargšes nupuolusias merginas, kurias gyvenimas išstūmė į gatvę. Dažna mergina nuklysdavo šuntakiais dėl ne visai tvarkingų tėvų. Daugelio puolimo priežastimi galima laikyti ir visuomenę, kuri vargšų atžvilgiu dažnai būna žiauri ir neteisinga. Šitoms byloms aš visada labai stropiai ruošdavausi, nes norėdavau klientei kuo nors padėti, palengvinti jos dalią. Mūsų baudžiamasis įstatymas neleidžia išteisinti nei vieno, kuris yra prisipažinęs kaltas, bet už tai leidžia švelninti numatytą bausmę. Ne visados teismas atkreipdavo dėmesį į motyvus, kurie kaltinamąjį vertė prisipažinti, net kartais didinant savo paties kaltę. Šios rūšies klientes dažniausiai tekdavo lankyti kalėjime, tat ne visada pavykdavo išgirsti viso gyvenimo „išpažintį“. Dažnai klientė tik apsverkdavo ir prašydavo padėti jai ištrukti iš kalėjimo mūrų. Būdavo ir užsispyrusių klientų, kurios didžiavosi savo puolimu ir savo kaltę pavaizduodavo lyg kokį heroizmo aktą. Nedaug buvo šių pastarųjų ir beveik visad pavykdavo surasti jose kokią jautrią vietą ir prabilti į jų širdį. Su neapykanta žiūrėdavo jos į mūsų smetonėlės ponias. Geriausiai tai gali pavaizduoti šis pasakojimas:

Artėjo Kalėdų šventės. Moterų seklyčios ponijų komitetas, ponios Tūbelienės pirmininkaujamas, sumanė, kad švenčių proga reikėtų kaip nors pagerinti šių vargšių mergaičių būvį, kitaip sakant, kuo nors jas apdovanoti. Nusprendė, kad

reikia apklausti pačias merginas. Iškvietė Kauno miesto 3-ios policijos nuovados viršininką p. Malmantavičių ir pavedė jam, kad į kitą ponijų posėdį jis pristatytų dvi ar tris gyvenimo aukas, kad jų atsiklaustų, ko jos labiausiai pageidautų šventėms. Malmantavičius atgabeno dvi ar tris recidyvistas ir tai, bene, vargingiausias. Merginos atidžiai išklusė ponijų kalbos ir klausimų. Labiausiai užkietėjusi mergina atsakė maždaug šitaip:

- Norite, ponios, sužinoti, ko mes šventėm pageidautumėm? Jei jūs galvojate mums kuomi nors pagelbėti, tai aš jums pasakysiu, ko pageidautumėm. Švenčių metu susilaikykite nuo konkurencijos su mumis, nes jūs vyrams teikiate veltui tą, už ką jie mums pinigus moka.

Ponios pasijuto nejaukiai. Merginos buvo pašalintos ir niekad daugiau nebebuvo kviečiamos į ponijų patronesijų posėdžius. Apie šventės „dovaną“, kurios prašė, istorija nemini.

Istorija, kurią tik ką papasakojau, greičiausiai buvo refleksas kito, žymiai anksčiau įvykusio proceso. O buvo šitaip:

Poros gana aukštų valdininkų žmonos nelabai buvo patenkintos savo vyrų uždariais. Algos gal ir buvo neblogos, bet gyvenime tiek yra visokių liuksusinių dalykų, kad, nesant šalutinio uždarbio, daugumos jų ne užuosti netenka. Ponios, ne pėsčios ir ne žioplos, surado išeitį, kaip pagerinti namų įplaukas. Kaune lankydavosi nemaža svetimšalių bei vietinių provincialų. Kas su reikalais, kas kaip turistai. Daugelis norėdavo kiek pasilinksinti, kiek įdomiau praleisti laiką. Kur vakare išeisi „nuotykių“ medžioti? Aišku, Laisvės alėja yra geriausia vieta. Ponios irgi padarė panašią išvadą. Vakaris išeidavo į Laisvės alėją. Lėtai žengdamos stebėdavo, ar nepamatys kokį, padoriai apsirėdžiusį, pasiturinčią atrodantį provincialą ar svetimšalį. Sutikusios tokį gražiai šyptelėjo, gal net akute mirkstelėdavo. Kartais nieko neįvykdavo: biznio rizika. Kartais praeivis atsakydavo šypsniu, nukeldavo skrybėlę, pasisveikindavo. Užsimegzdavo kalba. Turistui vienam vakare nuobodu, tai kaip nepasinaudosi tokia puikia proga. Praeidavo lėtai Laisvės alėja pasivaikščiodami ir besišnekučiuodami, laikydamiesi už rankų ar parankės. Turistas – ne kiaulė, o ir širdis nuotykių ištroškusi: pakviesdavo tat poniją į teatrą ar kiną. Po teatro, aišku, reikia kiek pasistiprinti ir pažintį sutvirtinti: pakviesdavo turistą poniją vakarienės į „Versalį“, „Metropolį“ ar kitą padorų, pirmos klasės restoraną. Vakarienės metu, aišku, užkandėlė, grafėnėlis, vienas, kitas stiklas gero vyno. Ponios liežuvis visai atsileisdavo. Pokalbio metu tarp kitko ponija pastebėdavo, kad jaučiasi esanti vieniša, kad vyras jau kelios dienos išvažiuavęs į tarnybinę komandiruotę ir dar tikriausiai kelias dienas užtruksiąs kelionėje. Ponia tokia romantiška, o širdyje nykuma, ilgesys. Po vakarienės turistą palydėdavo poniją iki jos namų ir į namus. Mielą svetelį ponija dar pavaišindavo kavute, likeriu. Sekė gilesnės, aistringesnės kalbos. Turistas įsidrąšindavo: apkabindavo poniutę. Karštas bučinys. Ponia paprašydavo svečią jaustis kaip namie, nesivaržyti. Lyg tai šiltoka, tat ar ne geriau būtų nusiim-

ti švarką ir atleisti kaklaraištį. Ponia nubėgdavo į kitą kambarį ir netrukus grįždavo vilkėdama permatomą negližę². Dar aistringesni bučkliai. Apsvaigdavo turistų galva nuo tiek laimės. Greitai turistai nusirengdavo visai ir apkabinę bei bebučiuodamas ponią, švelniai nusivesdavo ją į jos miegamąjį. Šviesa užgesdavo. Štai, štai, jau išsipildys pasiūčiausios donžuanos svajonės: ponija visa jau aistra dega, virpa. Turistas taip pat. Staiga tik į duris... bar, bar, bar. Ponia pašoka išsigandusi:

- Kas ten?

- Aš. Atidaryk duris!

- Dievuliau! Vyras sugrižo.

Vėl bar, bar, bar į duris dar smarkiau:

- Ką, ar apkurta? Dar ilgiau čia už durų stovėsiu?

- Vai, Jėzau! Jis toks pavydus! Ką darysim? Spruk, mielasai, greitai per virtuvės duris, – ir išstumdavo poniją turistą per užpakalines duris. Tas ir pats skubėdavo pabėgti nuo pavydaus vyro pykčio. Įleisdavo tuomet poniją „netikėtai“ grįžusį vyrą į butą. Peržiūrėdavo abu turistų drabužių kišenes, nes šis paprastai sprukdavo kaip stovi, taigi tik su apatiniais baltiniais, o kartais ir be šių. Laimikis kartais būdavo geras, kartais ne tiek geras, nes apdairesnis turistai didesnes pinigų sumas palikdavo viešbutyje. Ponia su ponu po visam atsisėdavo prie stalo, baigdavo gerti kavutę ir likeriuoką. Vėl užgesdavo šviesa ir teisėtoji moterystė išitaisydavo teisėtame savo miegamajame tęsti turistų nepasiektą nuotykių.

Ši „industrija“ tęsėsi gana ilgą laiką. Bet viskam ateina galas. Viena ponijų šitaip kartą Laisvės alėjoje susipažino su turistu latviu. Sekė ta pati, įprastinė, rutininė procedūra: šypsniškas, pasivaikščiojimas, teatras, vakarienė restorane, kavutė ponios namuose. Šviesai užgesus, „netikėtai“ pasigirdo garsus stuksenimas į duris ir ponija „išsigandusi“ šoko iš lovos, nes vyras „staiga“ sugrižo. Turistas nustūmė poniją ir pats nuėjo prie durų. Atidarė duris ir pamatė stovintį, jam nepažįstamą vyriškį. Ilgai nelaukė. Griebė vyrą už krūtų, į snukį, į snukį, iš vienos pusės, iš kitos, dar pridėjo gerą nokautą, nubarbeno vyrelį nuo laiptų ir uždarė duris. Grįžo atgal prie ponios, kuri šiuo sykiu jau ne be vien „aistra“ virpėjo. Sutvarkė ją kaip norėjo ir kiek norėjo. Užbaigė avantiūrą. Apsirengė. Numetė ant naktinio staliuko dešimtinę, kitą, ir išėjo. Nuėjo ne į viešbutį, o į 3-ią policijos nuovadą, kur pareiškė:

- Esu latvis. Nevedęs. Esu ristikas cirke, kuris čia dabar gastroliuoja. Gatvėje susipažinau su prostitute ir, jos pakviestas, nuėjau į jos namus. Būnant man pas ją, kažkas norėjo įsiveržti į vidų, turbūt norėdamas mane užpulti ir apiplėšti, – ir nurodė adresą namų, kuriuose buvo.

Reikalas atsidūrė teisme. Ponijų „namų industrijos“ bendrovė iširo. Atsirado ir daugiau nukentėjusių turistų, kurie teisme liudijo, kaip buvo „nuskusti“. Buvo

² Rytinis ar naktinis laisvas moteriškas drabužis (pranc.).

įdomi byla. Buvo ir juokingų, komiškų faktų. Vienas liudijančių nukentėjusių buvo jau senas žydas. Teisėjas, pamatęs tokio garbaus amžiaus pilietį, nustebė:

- Kaip, tamsta, tiekos metų patekote į tokią situaciją?

- Ui, ponas teisėjau, – ir pacitavo senis rusų poeto žodžius, – „v ljubvi vse vozrosty pokorny“³.

Pakraipė teisėjas galvą.

Teko man būti gynėju kaltinamosios tokioje byloje:

Kaune gyvenęs garbingas Šveicarijos pirklys išsiuntė savo žmoną ir vaikus atostogų į Šveicariją. Vieną gražią vasaros naktį grįždamas iš kažkokio vakarėlio ėjo Laisvės alėja. Netoli karininkų ramovės ar tai jis pats išvydo silfidą, ar tai buvo jos užkalbintas. Kadangi šveicaras buvo romantiškos nuotaikos, tai jos neatstūmė, o pradėjo su ja kalbėtis. Jinai jam meiliai nusišypsojo ir sutiko būti jo palydove iki buto durų ir už durų. Nuskraidinusi niūrią Merkuro naktį, taip apie šeštą valandą ryto tyliai atsikėlė. Merkuras taip dar knarkė, kad net Liaudies namuose (kitame miesto gale) girdėjosi jo knarkimo aidas. Nenorėdama pertraukti saldaus Merkuro sapno ir jo varginti smulkmenomis, silfida apžiūrėjo jo švarko ir kelnių kišenes ir paėmė ką monetariško jose rado, nes, kaip ji sakė, šis tas priklausė jai už meilę ir patarnavimą. Kadangi Merkuro kišenėse litų buvo mažiau, nei jos tarife nustatyta kaina, tai pasiėmė radijo aparatą, išėjo iš Merkuro buto ir dingo ryto prieblandoje. Pabudęs Merkuras pasigedo silfidos ir litų, o vėliau patyrė, kad ir radijas išskriejo meilės sparnais. Nuskubėjo į 3-ią policijos nuovadą ir pareiškė, kad buvo apvogtas: dingo radijo aparatas ir mažiausiai porą šimtą litų. Tai neabejotinai buvo silfidos darbas. Kurios? Vardo ir pavardės nežinąs, bet sutikęs ją atpažintų. Pradėjo jis kas vakarą vaikščioti Laisvės alėja norėdamas sutikti silfidą. Buvo kantrus lyg Šerlochas Holmsas. Už poros savaitių įtempto sekimo, jo pastangos buvo atlygintos: Mickevičiaus g-vės ir Laisvės alėjos kampe išvydo bestoviniuojančią ir šypsniais praeivius viliojančią silfidą. Greitai susirado policininką, išdėstė jam reikalą, o šis silfidą sulaikė ir atvedė į nuovadą. Iš pradžių ji neigė, kad pažįstanti Merkurą, bet vėliau vis dėlto prisipažino ir nurodė, kur yra radijo aparatas. Gražino ir pusę paimtų litų, nes kita pusė jau buvo sunaudota buto nuomai apmokėti ir gyvenimui reikiamoms prekėms pirkti. Kadangi ji buvo recidyvistė, tai byla atsidūrė apygardos teisme, o pati silfida tapo mano kliente.

Buvo ji tikrai tragiško gyvenimo auka. Gimusi buvo valdininko šeimoje. Rygoje baigė šešias gimnazijos klases. Buvo suviliota jaunikaičio ir su juo pabėgo į Kauną. Kurį laiką gyveno su tuo jaunikaičiu, bet meilei išgaravus, jis ją pametė. Kaip tas žiogas, vasarai praėjus, o stojus gyvenimo žiemai, atsidūrė jinai gatvėje viena, be lėšų, be savųjų, be jokios profesijos. Pateko į baltųjų vergių eiles. Buvo varoma į gatves, kad per naktelę viliotų vyrus ir siūlytų savo „pre-

³ Meilei visi amžiai yra pavaldūs (rus.).

kę“. Niekinama ir persekiojama, turėjo „dirbti“ be atsikvėpimo, be perstojo, be atostogų, be įstatymų apsaugos. Bet ačiū ir už tai, nes vis dėlto turėjo pastogę ir sriubos lėkštę. Buvo gerai išvargusi. Noras poilsio ir paskatino ją prisipažinti bei bausmės nebijoti: kalėjime galės atsigausti nuo „triūso“ gatvėje. Ašaromis apsi-
pylusi davė man adresus savo tėvų bei kitų giminių. Parašiau visiems laiškus, bet atsakymų negavau: gal adresai netikri, gal gyvenvietės pakeistos, gal mirė, nes nenorėjau tikėti, kad tėvai šiaip sau išsižadėtų savo į nelaimę patekusio vaiko.

Bylai ruošiausi labai rimtai, juoba kad prokurorui pagalbininku figūravo šveicaras, civilinis kaltintojas. Susitikęs pas mano kūmą mjr. Tašliką Šveicarijos konsulą p. Weingertą pasakiau, tarp kitko, kad teisme ginsiu silfidą jos byloje su šveicaru Merkuru. Nustatytą bylos dieną Merkurus teisme nepasirodė. Tokiu būdu tai buvo jau ne civilinis ieškinys, o liko tik kriminalas. Salė buvo pilnutėlė, bet teismas nutarė bylą nagrinėti už uždarytų durų. Likome tat tik teisėjai, prokuratūros ir advokatūros atstovai ir Šveicarijos konsulato atstovas. Įstatymu leistų po tris šalių atstovų irgi nebuvo, nes šalys tokių neatsivedė. Tat savo gražbylyste turėjau žavėti ne tik kolegas teisininkus bei mano buvusius profesorius, bet ir dabartinius viršininkus. Mano patarta, kaltinamoji nuoširdžiai prisipažino, atliko viso gyvenimo išpažintį. Teismas, atidžiai išklauses, nusprendė liudininkų nešaukti, o iš karto leisti ginčą. Prokuroras nuo kaltinimo neatsisakė, bet kaltino labai švelniai, nes vaidė Dzeuso strėlių, o paliko man platų akcijos lauką. Jam baigus, pradėjau aš:

- Ponai teisėjai! Kazanės gubernatorius X, kartą romantiškos užgaidos pagautas, pateko į naktinių drugelių globą. Buvo jų išnaudotas ir nukentėjo, gal dar daug skaudžiau, nei šveicaras Merkurus. Iš ryto jis pasišaukė policmeistrą, išpasakojo jam savo nakties nuotyki ir paprašė, jei kokie gandai jį pasiektų, tai kad nekeltų bylos, bet pasistengtų užslopinti taip, kad tai nepatektų į spaudą; taipogi įsakė drugelius nuraminti ir pasakyti joms, kad, jei tylės, tuomet nieko joms nebusi. Poną Merkurą ištiko panašus nuotykis. Šis garbingas ir aukštos Vakarų kultūros atstovas, šeimos tėvas, turįs du paauglius sūnus bei dukrą, ryžosi betgi *urbi et orbi* skelbti, kad buvo silfidos apvogtas. Maža to, dar ir pats gaudė silfidą Laisvės alėjoje, kad, policijai padedant, ją suimtum. Kokiu tikslu? O tam, kad galėtų patiekti jai civilinį ieškinį šimto litų sumai. Šimto litų! Šimto litų, kuriuos jis kas vakaras praužia „Metropolyje“. Šimto litų, kurių mano ginamajai pakanka ištiso mėnesio pragyvenimui. Ko gi kaltintojas nustojo? Radijo aparato, kurį, tarp kitko, atgavo? Galėjo kaltinamoji paimti pono Merkuro žmonos bei vaikų fotografijas ir kitokią dokumentinę medžiagą, kuri įgalintų ją poną Merkurą šantažuoti. Tektų jam tokiu atveju daug daugiau sumokėti nei šimtą litų. Ponai teisėjai, nevarginsiu tamstų ilgais filosofiniais išvedžiojimais. Išganytojas atvestai pas jį viešai nusidėjėlei pasakė: „Eik ir daugiau nenusidėk!“ Jus šito negalite pasakyti: įstatymas jums to neleidžia, nes kaltinamoji prisipažino nusidėjusi.

Galite betgi pritaikyti visas galimas lengvatas taip, kad nusidėjėlės penitencija būtų galimai švelnesnė. Neabejoju, kad šios mergaitės vargai, skausmai, ašaros ir kančios kris ant tų, kurie ją pasodino į šį kaltinamųjų suolą.

Priminiu dar stoką socialinių įstatymų, kurie padėtų baltosioms vergėms atsipalaiduoti nuo pančių ir grįžti į tiesų kelią. Pacitavau dar kiek išminčių ir rašytojų, kurie gvildeno panašias temas, pvz., Mirabeau ar Gorkis („Dugne“), Dostojevskis („Vargšai žmonės“) ir panašiai.

Rezultatai buvo žavėtini. Šveicaras Mercuras turėjo išsidanginti iš Kauno, nes, nors byla ir buvo nagrinėjama už uždarų durų, bet, žinai,... duryse būna plyšių. Gandas apie jo „žygdarbius“ paplito plačiau, daug kas pradėjo jį pirštais badyti, o pažįstami nuo jo atšalo ir jo vengė. Kaip buvo jis žmonos paglostytas ir kokiomis akimis į jį žiūrėjo jo vaikai, nežinau. Silfida buvo nubauta minimaliai ir, rodos, tik lygtinai. Nuo kolegų – profesorių ir viršininkų – gavau daug sveikinimų, o nuo „naktinių drugelių“ susilaukiau gėlių puokščių.

Dar gana daug gavau bylų, kuriose teko ginti puolusias merginas, bet nebuvo jos tiek charakteringos, triukšmingos, kaip kad šveicaro byla, tat jų čia ir neminėsiu. Tų bylų rezultatas buvo, kad silfidų sferose įgijau didelį autoritetą: patekusios bėdon, skubėjo pas mane ar prašė teismo, kad mane paskirtų jas ginti. Kai kurios šaukėsi mano pagalbos ginti jų „patronus“. Kiekviena jų mat turėjo „patroną“, neva tai „globėją“, bet iš tikrųjų cerberį, išnaudotoją, gyvenantį jos „darbu“ ir ašaromis. Tokie „patronai“ – tikri visuomenės tranai. Gal tik vieną ar du kartus apsiėmiau ginti tokį traną, šiaip jų bylų vengdavau. Mergaitės, tai kita kalba: laikiau jas baltomis vergėmis, kurioms yra būtina suteikti pagalbą ir, jei tik galima, padėti pakilti iš purvyno. Taip kaip Rusijoje, kolegigos teisininkai, Kerenskį vadindavo „persiskyrimų advokatu“, mane pradėjo tituluoti „silfidų gynėju“.

Iškandidatavęs pusę metų baudžiamajame skyriuje, buvau perkeltas į civilinę skyrių. Mano mentoriumi ir vadovu čia buvo p. Chaleckis, civilinio skyriaus teismo sekretorius padėjėjas. Čia buvo visai kitoks darbas. Man jis nebuvo prie širdies. Civilinės teisės proceso dėstytojas prof. Bieliackinas aiškino, kad civilinėje byloje reikia pirmiausia rasti neaiškumą; juos suradus, iškelti aikštėn, nes aiškinant neaiškumus galima ir painiausią bylą laimėti. Vulgariai tariant, pirmiausia reikia vandenį sudrumsti, o po to naudotis proga ir drumzlėmis, kad kvailas žuvytes įvaryti į bučius. Dėti visas pastangas, kad aiškiausią bylą padarytų neaiškia ir vėliau suktai aiškinant tuos neaiškumus laimėtų bylą, tai ne kiekvienam temperamentui yra miela. Tokia procedūra, kaip jau minėjau, nebuvo man prie širdies. Civiliniame skyriuje irgi iškandidatavau pusę metų.

Antraisiais kandidatavimo metais buvau siunčiamas pavaduoti į atostogas išvykstančius apylinkių teisėjus. Vėl prašiausi į baudžiamąjį sritį ir stengiausi išvengti civilinės. Taikos teisėjo pareigas einant įdomesnių bylų spręsti neteko: kasdieniniai trupiniai. Sprendimuose dažnai taikydavau mano vidinį jausmą,

įsitikinimus, kurie ne visados sutikdavo su įstatymu. Atmečiau ne vieną policijos kaltinimą, o šis ne visada sutikdavo su mano sprendimu. Manęs tai neatsaldydavo. Sakoma, kad kuprotą tik karstas išlygina, taip ir mano šią „kuprą“ – remtis daugiau sąžinės balsu, o ne įstatymu – tik karstas teišlygins. Kariuomenėje, net ir rusų, kurioje jau nuo amžių nusistovėję papročiai, nesilaikydavau nuostatų; lyg aklas tvoros, tat ką bekalbėti apie Lietuvos kariuomenę. Jei tik būčiau griežtai taikęs nuostatus ir įstatymus, tai visi mano savanoriai būtų laikęsi nuostatų, pvz., karo ligoninėje nebuvo nei vaistų, net karstams lentų. Tat ši mano laisvą elgesį su nuostatais ir įstatymais iš kariuomenės atsinešiau ir į apylinkės teismą. Kartą, pavyzdžiui:

Mjr. Tomkus, laisvas žurnalistas, su vienu pažįstamu padarė kažkokią biznio ar kitko transakciją. Buvo jau pietų metas. Nutarė nueiti pavalgyti. Pakeliui nusipirko pusbutelį ir nuėjo į vieną valgyklą. Nedidelė tai buvo valgykla, bet švari. Garsėjo ji savo gerais patiekalais ir šeiminkės maloniui bei greitu patarnavimu. Šios rūšies valgyklose buvo galima užvalgyti, bet ne išgerti, todėl ir šioji valgykla neturėjo svaigiųjų gėralų pardavimo patento. Tomkus ir jo draugas užsakė pietus. Paprašė butelį limonado ir porą stiklų. Atsidarė pusbutelį ir jo turinį supylė į stiklines. Kiek nugėrė. Ne viską iš karto išgėrė, bet paliko dar ir pietums. Sėdėjo, šnekučiavosi ir laukė paduodant kas užsakyta. Į valgyklą įėjo policininkas: kasdieninis apžiūrėjimas – ar viskas tvarkinga, ar nusižengiama kuriai įstatymo raidei. Pamatė Tomkų sėdint su draugu ir gurkšnojant. Policininkas įtarė, kad geria ne limoną. Priėjo prie jų staliuko ir, neatsiklausęs jų, paėmė stiklinę, pakėlė prie savo nosies, pauostė... degtinė. Čiupo šeiminkę už parduvinėjimą svaigalų be leidimo. Nepadėjo jos aiškinimai, kad ji nieko nežinanti; nei Tomkus ir jo draugo pasakymas, kad kaltė esanti vien tik jų, nes jie atsinešė pusbutelį, o šeiminkė ne nematė juos tą pusbutelį atidarant. Policininkas surašė protokolą. Nuovada surašė kaltinimą šeiminkėi. Byla atsidūrė pas mane. Išklauseš kaltintojus ir kaltinamąją bei liudininkus nusprendžiau:

Šeiminkę išteisinti. Ponas policininkas neturėjo jokios teisės be įspėjimo ir leidimo imti svečių stiklus ir juos šniukštinėti. Ponas policininkas užmiršo, kad krašto biudžetas yra „šlapias“. Kad surinktais akcizo mokesčiais apmokama ir jo, policininko, alga. Kad šito neužmirštų ir kad kitu kartu nepersistengtų bei svetimų stiklų nešniukštinėtų, teismas policininką baudžia trimis paromis areštinės.

Publikos komentarai:

- O vis dėlto gerai, kad teisėjas pats nugaria, tai supranta ir kitų, išgerti norinčių, psichologiją.

Dveji kandidatavimo metai teisme praskriejo lyg meteoras. Remiantis teismų santvarkos įstatymu, galėjau dar prašyti būti perkeltas į advokatūrą. 1934 metais buvau atleistas iš kandidatavimo apygardos teisme ir įskaitytas advokatu Kaune. Iš pradžių, žinoma, dar be teisių stoti gynėju vyriausiam tribunole. Šios teisės buvo įgyjamos turint penkerių metų stažą advokatūroje.

Buvau dabar visiškai laisvas. Galėjau imtis darbo, kokio norėjau. Bylas galėjau rinktis kaip patinkamas, nes, turint pensiją, nebuvo reikalo medžioti klientus ar apsikrauti bet koku nepatinkamu darbu. Galėjau ištraukti ir į kitokią veiklą. Daugiau ištraukiau į Vyrų apaštalavimo sąjungos darbą.

Buvo ruošiamas eucharistinis kongresas. Kongreso ruošėjai griebė mane už pakarpos, įtraukė į kongreso rengėjus ir paskyrė mane butų sekcijos šefu. Buvo laukiama atvykstant labai daug lankytojų bei dalyvių. Buvo laukiama nemaža svečių iš JAV. Apie viešbučius ne kalbos. Nesutilptų visi nei privačių gyventojų butuose, nes ne visi norėjo svečius priimti į savo namus, nes tai reikštų save pačius suvaržyti. Reikėjo gauti kareivines. Porą savaitių dirbau išsijuosęs: laskčiau liežuvį iškišęs; ne kartą ir nugarkaulį teko palankstyti. Daugelis katalikų labai palankiai atsiliepė į mano kvietimą. Karinė vadovybė davė ne tik husarų ir Šančių kareivines, bet dar davė ir transporto priemonių čiužiniams reikiamus šiaudus atgabenti iš kaimyninių ūkininkų. Teko parengti patalpoms gauti registracijos tvarką. Teko porą kartų kalbėti per radiją, kad supažindinčiau Lietuvą bei visus jos kampelius su šiuo reikšmingu įvykiu ir paskleisčiau reikiamą informaciją. Kongreso rengimu rūpinosi bene šešios komiteto sekcijos. Visose sekcijose dominavo ateitininkai, jaundraugiai ir sendraugiai, vadai ir valdiniai, studentai ir eucharistijos karžygiai. Darbo visiems užteko, bet ir vaisiai buvo nepaprasti. Dievulis nepašykštėjo gero oro, tat į kongresą prigūžėjo minių minios. Apskaičiuojama, kad buvo per šimtą tūkstančių lankytojų. Pagrindinis vadovas buvo metropolitas ir, rodos, aštuoni vyskupai. Iš ganytojų labiausiai skyrėsi vysk. Bučys: didelė barzda ir Olimpo tituliarinio rytų apeigų vyskupo aprėdai.

Vakarais aukštame radijo stulpe – antenoje sužibėdavo milžiniškas kryžius, padarytas iš kelių tūkstančių elektros lempučių. Vakare, o dar labiau naktį, atrodė, lyg kad kryžius kabėtų ant dangaus, o ne ant kokio žmogaus padaryto stulpo. Paskutinį kongreso vakarą didžiulė Petro Vileišio aikštė staiga nežemiškai atgijo, kai sužibo tūkstančiai žiburių, žvakių. Žiburiuojąs Nilas pajudėjo iš Petro Vileišio aikštės Savanorių plento link. Šiuo plentu nusileido į Laisvės alėją. Stovint apačioje ir žvelgiant, kaip Savanorių plentu vingiavo lėtai plaukdama žiburių srovė, klausantis artėjančio, iš pradžių neaiškaus, o priartėjus griausmingo užesio žmonių balsu kalbančių rožinį, žiūrovą apimdavo gilus, mistiškas jausmas. Toliau procesija, kalbėdama rožinį ir giedodama įspūdingas giesmes, pamazų Laisvės alėja slinko Įgulės bažnyčios link. Ant Įgulės bažnyčios laiptų stovėjo dvasiniai hierarchai bei civilinės valdžios atstovai ir žvelgė į pro juos plaukiančias minias.

Procesijoje dalyvavo ir „monsinjoras“ Jereminas, Gregorijano universiteto Romoje studentas. Šio universiteto studentų sutanos sagos buvo raudonos ir sagų kilpelės apsiūtos raudonai. Panešėjo tai kiek į prelatų ir vyskupų aprėdus ir tas jį sugundė pasivadinti monsinjoro valdžia. Kongresui pasibaigus, pradėjo jis važinėti po provinciją, vizituoti ir inspektuoti klebonijas. Pradėjo kištis į kle-

bonų santykius su vikarais. Žemaitijoje užklupo jį likimo negandos. Vienos klebonijos vikaras, įtarė „monsinJORą“ ir paprašė, kad parodytų savo kredencialus.⁴ „MonsinJORas“ jokių popierių neturėjo, tat vikaras perdavė jį policijai. Išryškėjo visa afera. Vargšą „monsinJORą“ Vatikanas išmetė iš kunigystės.

Prieš prasidedant eucharistiniam kongresui, pirmieji pradėjo į Kauną plūsti žebrokai.⁵ Kas vyresnio amžiaus lietuvių nepažįsta ar neprisimena žebroKų? Tarbomis⁶ apsikabinę lankydavo jie Lietuvos kaimus. Šventadieniais, o itin atlaidų dienomis, susėdavo jie abiem pusėm tako nuo šventoriaus vartų iki bažnyčios durų ir pradėdavo traukti giesmes iš knygų. Gerai įsiklausius, galima buvo suprasti, kad giesmės buvo jų pačių sugalvotos, o ne knygose įrašytos. Visokiais balsais ir visokias giesmes traukdavo: religinio turinio, asmeninių išvenimų, o kartais ir blasfemiško turinio. Net ir religinio turinio „giesmės“ buvo dažnai labai abejotino religingumo, pvz., šioje apie šv. Jurgį:

*„A tam na kalne
Stovi kociol murovanas...“*

*...A v toj bažnyčioj
Svienty Jurgis stovi
Ir z vielkim dzydom
Djablu dupen koli;
O kaip jam boli,
Niechai sobie boli...“*

Suplaukė jie dabar į Kauną. Kaip nepasinaudoti tokia puikia proga? Okupavo Įgulos bažnyčios laiptus ir pradėjo diskutuoti savo „giesmių šventės“ programą ir bandyti savo solistų balselius. Kur buvus, kur nebuvus, atsirado Kauno miesto policija. Visus giesmininkus, solistus bei choristus nukėlė nuo laiptų, suvarė į vieną krūvą, išrikiavo po keturis ir... šalutinėmis gatvėmis nuvarė į prieplauką. Čia priverstinų „ekskursantų“ jau laukė keli Nemuno garlaiviai. Policija žebrokus susodino į laivus ir šie juos nuplukdė į Veliuoną. Veliuonoje išmetė iš laivų ir prigrasino, kad jei kuris jų vėl pasirodys Kaune, tai patirs tiek nesmagumų, kiek jų neturėjo nuo lopšių dienų. Nepadėjo nei žebroKų skundai bei peticijos vidaus reikalų ministrui ir respublikos prezidentui. Pastaraisiais Nepriklausomo gyvenimo laikais buvo pradėta vis daugiau rūpintis vargšų globa ir... žebrokai išnyko. Kas buvo tikras vargšas, gavo tam tikrą globą ir aprūpinimą, o žebrokai profesionalai buvo policijos persekiojami ir baudžiami. Taip žebrokai išnyko ne tik Kaune, bet ir provincijoje. Parapijoms žebroKų „arijas“ teko pakeisti plokštelių muzika.

⁴ Įgaliojimo ar skiriamieji raštai.

⁵ Elgetas.

⁶ Maišas.

Vyrų apaštalavimo sąjungoje buvau išrinktas į centro valdybą ir paskirtas vicepirmininku. Pirmininku ir sąjungos direktoriumi buvo „Žvaigždės“ redaktorius t. Jonas Paukštys, sąjungos vicepirmininku išbuvau iki pat tremties. Vyrų apaštalavimo sąjungos reikalais dažnai tekdavo skaityti paskaitas vyrams ar drožti „prakalbas“, priklausomai ko pageidavo kviečią skyriai. Kai kurias vietas, pvz., Garliavą, Veliuoną, teko lankyti drauge su metropolito įgaliotiniu vysk. Matulioniu.

Garliavos dekanas kun. Račiūnas buvo, matyt, kiek „taupus“, nenorėjo prieš ganytoją pasirodyti tokiu. Pietų metu ištraukė jis butelį konjako ir pavedė ją mano „globai“, kad geru konjaku pavaiščiau vyskupą, na, kartais ir save patį. Ganytojas Matulionis buvo abstinentas, nieko negėrė. Kiti kunigai bei svečiai, išvydę, kas buvo pavesta mano globai, mirktelėjo man: nebūk toks „latras“ ir „neokupuok“ pats vienas gero konjako butelio. Paleidau butelį iš savo rankų. Jis vieną kartą apsuko stalą ir grįžo pas mane... tuštutėlis. Vargšas dekanas vos nepavirto Loto žmona išvydęs tiek brangintą butelį be lašelio.

Veliuonoje ganytojas ir aš buvome pasitikti apačioje prie pat įvažiavimo į Veliuoną. Pasitiko katalikiškos organizacijos visuomenė, taip pat ir žydų delegacija su rabinu priekyje. Pirmą kartą mano gyvenime, o gal ir paskutinį, pamčiau rabiną iškilmingai sveikinant katalikų vyskupą. Procesijos lydymas ganytojas įkopė į kalną, kur stovėjo bažnyčia. Veliunos klebonas, matyt, nebuvo pasiruošęs ganytojo vizitacijai, pvz., nebuvo pasiskolinęs nei antros, baltos kapos. Per pamaldas kelis kartus kapa kilnojosi nuo klebono pas vyskupą ir atgal. Tas kėlė žiūrovų šypsnius. Veliuoną, kur žuvo DLK Gediminas, mačiau pirmu kartu. Padarė man didelį įspūdį ne tik kaip istorinė vietovė, bet taip pat ir savo gamtos grožiu ir didingumu. Šiaip pati Veliuona buvo gana skurdus kampelis. Jautėsi tai kiek vaišių metu, tiek matyti ir kitokių skurdo žymių.

Suvalkų Kalvarijoje atsilankiau prel. Krupavičiui „įsakius“. Sutikęs mane Kaune, jis paklausė, kodėl iki šiolei dar neapsilankiau Kalvarijoje.

- Į Suvalkų Kalvariją niekas pats geruoju nevažiuoja, o būna vežamas apvilktas specialiais marškiniais, – pasijuokiau jam.

- Priimsime tave ir be „marškinių“. Būtinai atvažiuok, – atsakė juokdamasis.

Prelato nurodytą datą Kalvarijoje buvo ir kooperacijos šventė, tat nuvykau ne vienas, o kartu su kooperatyvų centro atstovu p. Briedžiu ir keliolika kitų kooperacijos srities specialistų.

Kaip prel. Krupavičius jautėsi S. Kalvarijoje, jau papasakojau anksčiau.

Utenos klebonu buvo kun. Asmenavičius, tas pats, kuris 1919 m. buvo klebonu Šimonyse. 2-ajam pulkui beveikant bolševikus, žygiuojant per Šimonis, jis suruošė pulkui pirtį, o mane apdovanojo dviem puikiom drobinėm apatinių drabužių pamainom, kurias vėliau savo ruožtu atidaviau iš slapstymosi grįžtančiams kunigams. Kaip tat nenuvykti į Uteną, itin kad dar ir kvietė. Per paskaitą papasakojau vyrams apie tuos baltinius ir jų likimą. Padėkojau už uteniškių pa-

galbą 1920 m. operacijų prieš lenkus metu.

Ukmergės dekanas kun. Meškauskas visą laiką kvietė atvykti į Ukmergę. Nuvykau. Ukmergiškiai itin gražiai pasirodė. Buvau tiesiog sužavėtas. Po visų ceremonijų nuvykome į ponų Deveinių dvarą. Deveinis buvo kalvinas, bet vaikus auklėjo labai gražia lietuviška dvasia. Kun. Meškauskas stengėsi p. Deveinį atversti į tikrą kelią, bet tas jam nepavyko. Kiek žinau, p. Deveinis ir šiandien tebėra kalvinas. Savo ūkį jis tvarkė pavyzdinai ir šis klestėjo. Daug kas būtų galėjęs pasimokyti iš jo, kaip reikia ūkininkauti.

Prel. Krupavičiui išsikėlus iš Veiverių, nauju Veiverių klebonu buvo paskirtas kun. Juozapas Šalčius. Buvo jis mano kolega, nes abu kartu studijavom teisę VD universitete. Pasižymėjo jis ateitininkų veikla. Kiek įsistiprinęs parapijoje, pradėjo organizuoti vyrus. Kelis kartus kvietė ir mane atsilankyti su paskaitomis. Buvo jis vyras jaunas, energingas, ryžtingas, kupinas gerų norų ir sumanymų. Buvo jis visų mylimas. Nuvykau kartą į jo vardines kartu su Vilkaviškių seminarijos profesoriais ir kauniškiais draugais. Veiveriškių vyrams žodžiai Dievas ir Tėvynė nebuvo tušti žodžiai, o buvo kaip tie ugnies stulpai, kurie žydus vedė iš Egipto nelaisvės. Daug 2-ojo pulko savanorių buvo kilę iš Veiverių apylinkės. Išvydęs juos, tiek susijaudinau, kad visa rūpestingai paruošta paskaita išrūko man iš galvos. Sakiau, ką jaučiau širdyje, ir jie mane visi suprato taip puikiai, kaip puikiai suprasdavo 1919 metais. Kun. Šalčius vėliau buvo iškeltas iš Užnemunės į Alytų. Ten jį aplankiau tik vieną kartą, kai bylos reikalais kaip advokatas buvau nuvykęs į Alytų.

Į Onuškę „išreikalavo“ mane kun. Milžinas. Turėjau dalyvauti kun. Valatkos primicijoje. Apie tai jau pasakojau anksčiau. Po paskaitos vyrams, po visų ceremonijų gavau nuo kun. Milžino „prikozą“⁷, kad lankydamas Onuškę niekad neaplenkčiau klebonijos. Pasinaudojau šiuo „prikozu“, kai 1941 m. po slapstymosi Baltgudijoje vykau atgal į Kauną. Čia kvėptelėjau, atsigavau kiek, užvalgiau, apsišvarinau, sutvarkiau plaukus ir barzdą, gavau naujus baltinius ir pusbačius. Porą dienų pailsėjęs, atsigavęs kūnu ir siela iškeliavau Aukštadvario link. Aplankiau čia kapą mano pažįstamo kun. F. Paškano ir patraukiau Intoponių link, kurių kapuose ilsėjosi didelis mano globėjas ir gyvenimo mokytojas Jonas Filipavičius. Nakvynei sustojau Užuguostyje, kur palaidota mano mamytė ir kur klebonavo kun. Jonas Sadūnas, buvęs 6-ojo pulko kapelionas. Iš čia vykau į Jiezną, bet ne per Stakliškes, o trumpesniu keliu, kuris buvo laikomas blogesniu, nes ėjo per miškus. Miškus? Žiūrint į tuos „miškus“ prisiminė vysk. Baranausko „Anykščių šilelis“: „...trys apysenės pušelės teliko“. Jiezne neberadau mano pie-no brolio Stasio Budrevičiaus, kurį išvežė į sovdepiją, nors, kaip vėliau sužinojau, jis visokiais būdais rodė savo prielankumą raudoniesiems. Pernakvojau klebonijoje. Kitą rytą prie manęs prisijungė mokytojas Daunoras ir kartu pa-

⁷ Įsakymą (rus.).

traukėme per Birštoną, Prienus į Kauną. Kartu su Daunoru pasipiktinome tilto per Nemuną ties Prienais sugriovimu. Nenorėdami pasiekti Kauną vidurnaktį, nakvynei sustojome Išlaužų bažnytkaimyje. Mus priglaudė klebonas kun. Gurevičius, brolis mano bičiulio ir kolegos, ministro adjutanto, kar. teismo teisėjo plk. Gurevičiaus. Iš ryto apžiūrėjome gražiai sutvarkytą bažnytelę. Šventoriuje pastebėjome du naujus antkapius: plk. Aglinskio ir gen. Gustaičio. Rengėmės sukalbėti maldelę už jų vėles, bet klebonas pasakė, kad šių antkapių fundatoriai dar tebėra gyvi; jie antkapius tik užsakė tam, kad mirties atveju kitiems netektų antkapiais rūpintis.

Neužmirštamam man lieka aplankymas Vyrų apaštalavimo skyriaus vienam bažnytkaimyje netoli Joniškio ir Latvijos pasienio. Buvo tai išvakarėse maskolių užplūdimo 1940 m. birželio mėn. Neatmenu dabar to bažnytkaimio pavadinimo. Reikėjo vykti per Joniškį, kur aplankiau savo didelį bičiulį ir draugą, buvusį Telšių kleboną ir dekaną kun. Povilą Korzoną. Besišnekučiuojant išgirdome per radiją nepaprastą pranešimą iš Kauno. Pranešimas sakė, kad rusai įteikė Lietuvai ultimatumą ir, nelaukdami atsakymo, pasienyje sutraukė motorizuotas karines pajėgas; prez. Smetona perduodąs valdžią min. pirm. Merkiui, o pats apleidžiąs Lietuvą; Merkio pastangos prezidentą nuo to žygio atkalbėti buvo bergždžios. Abu nustojome žado; kažkoks nepaprastas jausmas, slogutis užgulė krūtines. Kun. Korzonas patarė tuoj pat grįžti į Kauną. Atsakai, kad neatlikęs misijos, kuriai atvykau, negaliu taip sugrįžti. Nuvykau į vietovę, kur buvau laukiamas. Išdrožiau vyrams ugningą kalbą kviesdamas juos būti ištikimus Dievui ir Tėvynei. Pas kleboną pasiskolinau civilinius drabužius, kad jais pakeisčiau generolo uniformą ir, nesustodamas Joniškyje, nurūkau į Šiaulius. Šiauliuose jau teko išvysti rusų tankus, traukiančius Latvijos link. Šiauliuose kvėptelėjau pas savo bičiulius p. Zisles. Nuoširdžiai atsisveikinęs su jais, grįžau į Kauną, kuris jau buvo užplūstas motorizuotų rusų dalinių. Gatvėse visur skambėjo rusų kalba. Mūsų žmonės jautėsi nusiminę, bet visos įstaigos buvo atidarytos ir dirbo, kaip normaliais laikais. Kitą dieną paštu išsiunčiau klebonui jo man paskolintą civilinį kostiumą. Į paštą nuėjau vilkėdamas generolo uniformą. Rusai gan šnairiai žiūrėjo į mane, bet visgi sveikino. Kolegų ir draugų puolamas vėl užsivilkau civilinius drabužius. Karišką milinę su raudonu, šilkinu pamušalu, kelnes su plačiais, raudonais antsiuvais, mundurą su ažuolų lapais išsiuvinėta apykakle ir antpečiais, papuoštais dviem saulėmis, pakabinau koridoriuje ant kabyklose, kur jie dar ir dabar manęs laukia sugrįžtant. Neteko daugiau lankyti Vyrų apaštalavimo sąjungos skyrių.

Teko man kiek pasidarbuoti tėv. Saleziečių reikalu. Suėjau su jais į glaudų kontaktą, kai jie pasirodė Kaune. Iš pradžių, dar neturėdami tinkamų patalpų, jie buvo įkurdinti Žaliakalnyje, netoli stačiatikių cerkvės. Neturėdamas kur galvos priglausti, saleziečių vyresnysis, tėv. Skeltys, savo apsilankymu palaimino mano pastogę.

Prisimename visi, kaip Kaune išliko ir stipriai laikėsi lenkų citadelė – Šv. Trejybės bažnyčia. Klebonas prel. Januševičius buvo pasidavęs savo parapijiečių lenkų įtakai, kitaip sakant, sulenkėjusių Žaliakalnio ir Vilijampolės lietuvių. Bažnyčios lubų skliautuose dar tebefigūravo šv. Trejybės garbinimas lenkiškai. Pamaldose dominavo lenkai. Lietuviams, kurių buvo trys ketvirtadaliai parapijos, buvo skirtas tik vienas mėnesio sekmadienis; visas kitas laikas skirtas lenkams, nors šie vargu ar sudarė ir ketvirtį parapijos. Kai lenkai Vilniuje pradėjo labai spausti lietuvius, Kauno lietuviai nepanoro likti skolingi ir pradėjo lenkus kliudyti Kaune. Įvykdavo nemalonių ekscesų ir susidūrimų. Įsimaišė uniformuoti šauliai, skautai. Atėjo pagaliau ir didysis finalas: prel. Januševičius buvo sulaikytas ir neleista jam eiti prie altoriaus laikyti mišių. Kunigas, atvykęs prelatą pavaduoti, nebuvo įleistas ne tik į bažnyčią, bet nei į klebonijos kiemą. Buvo iškviesta policija, bet ir šioji palaikė lietuvius parapijiečius. Teko prelatą iškelti, o pamaldas laikinai sustabdyti. Metropolitas dėl šventos ramybės šv. Trejybės parapiją perleido saleziečiams palikdamas lenkams vieną sekmadienį. Saleziečiai irgi stojo grynai lietuvių pusėje. Tas lenkų sekmadienis greitai pats savaime išnyko: nebuvo kas pamaldas laiko bei lanko, nes šauliai trukdė lenkuojančiam elementui eiti į bažnyčią. Kas panorės gauti ausų ar patirti koki kitoki nesmagumą, tat lenkai greitai nustojo pamaldose lankytis, o lietuviai užpildė ir tą sekmadienį. Prel. Januševičius, apleisdamas šv. Trejybės parapiją, išsinešė beveiki viską iš bažnyčios ir klebonijos, nes, matai, visa tai buvę jam lenkų suaukota. Tų incidentų atgarsis pasiekė ir teismą, nes prel. Januševičius apylinkės teismui apskundė asmenis, kurie sukliudė jam mišias laikyti. Tokių „nusidėjėlių“ jis išvardijo gerą puskapį. Vyriausias jų buvo p. Kažukauskas, Šančių šaulių būrio vadas, labai padorus jaunikaitis, gal tik kiek per karštas. Reikia pripažinti, kad jis buvo suorganizavęs ir vadovavęs visai tai lietuviškai akcijai. Vietoj prel. Januševičiaus klebonu buvo paskirtas salezietis kun. dr. Petraitis. Su juo mane supažindino tėv. Skeltys. Kun. Petraitis buvo dar jaunas, kokių 35 metų amžiaus, taktiškas, susivaldantis ir labai apsišvietęs žmogus, tat nenuostabu, kad netrukus buvo paskirtas Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos rektoriumi vietoj prel. Penkausko. Jis mane iškvietė ir pavadė man „maištininkų“ bylą. Nuvykau į teismą ir susipažinau su byla. Išsikviečiau vyriausius „maištininkus“ ir su jais išsikalbėjau. Nuėjau pas ganytoją ir įtikinau ekscelenciją, kad būtų geriau šios bylos veltui nekelti, nes tai diskredituotų dvasininkiją ir piltų vandens ant lenkų malūno. Ganytojui tarpininkaujant, prel. Januševičius sutiko priimti vyriausių „maištininkų“ atsiprašymą ir pažadą ateityje „pasitaisyti“ ir daugiau tokių riaušių nekelti, o prelatas pažadėjo skundą atšaukti. Taip neteko man „maištininkų“ byloje teisme stoti.

Pavedęs saleziečiams šv. Trejybės parapiją, metropolitas pavadė jiems taip pat vieną šv. Juozapo draugijos amatų mokyklą Vilijampolėje. Buvo tai irgi viena prel. Januševičiaus diktatoriškai vedamų institucijų. Prieš perdavimą piestu sto-

josi prelatas, kai kurie mokytojai, tarp kurių būta ir kairiojo elemento, ir vienas kitas lenkas, išfiltravęs į draugijos vadovybę. Tėv. Skeltys ir dr. Petraitis vėl pasišaukė mane. Nuėjau į mokyklą susipažinti. Mokytojų personalas arba visiškai nenorėjo su manimi kalbėti, arba davė klaidinančius atsakymus. Tai patyręs nuėjau pas ganytoją ir paprašiau leisti sušaukti visuotinį draugijos narių susirinkimą. Pretekstu pateikiau argumentą, kad prelato kadencija jau senai buvo pasibaigusi ir jis draugijoje viešpatavo taip sau automatiškai prailgindamas savo kadenciją ir nešaukdamas susirinkimų bei neduodamas atskaitos. Buvo sušauktas susirinkimas ir surengti nauji rinkimai. Į draugijos vyriausius organus ir valdybą buvome išrinkti: aš – pirmininku, o nariais – du t. saleziečiai ir du seni nariai, kurie buvo geri lietuviai bei katalikai. Ganytojas rinkimus sankcionavo. Buvo išrinkta delegacija, kuri prelatui įteikė dovaną ir padėką už jo nenuilstamą darbuotę mokyklos labui. Nieko jam daugiau nebeliko, kaip pasitraukti iš aktyvių pareigų. Liko jam tik garbės pirmininko titulas, bet be jokios valdžios. Juridiškai naujoji valdyba buvome dabar visateisiai šeimininkai. Kaip toks nuvykau vėl į mokyklą, sušaukiau visą mokytojų bei pagalbinių personalą ir pasakiau, kad arba pasiduoda naujai vadovybei, arba gali laisvai pasitraukti. Du, tris mėnesius buvo kai kokių nesklandumų; teko pašalinti vieną, kitą mokinį, atleisti vieną, kitą mokytoją, bet ilgainiui viskas susitvarkė. Buvo įvesta naujų jėgų. Į darbą stoji porą naujų specialistų saleziečių. Darbą atlikęs kaip mauras galėjau pasitraukti ir vadovavimą perleisti kitiems. Nauju draugijos pirmininku ir amatų mokyklos vadovu buvo paskirtas salezietis t. Sabaliauskas, Imsrės sūnus, buvęs misionieriumi Indijoje (dabar Venesueloje).

Mano santykiai su saleziečiais buvo labai glaudūs. Kaune turėjau Šaldytuvų g-vė 5 didelį sklypą ir vilą „Rožių pilis“. Sklypas buvo apsodintas gausybe vaismedžių ir vaiskrūmių. Vaisių ir uogų derlius būdavo toks, kad vienam jį visą sunaudoti būtų neįmanoma, net ir dramblio apetitą turint. Pasikviečiau „į pagalbą“ saleziečius. Atvykdavo t. Puišio ir kpt. Bieliausko vedama saleziečių auklėtinių „armija“. Būdavo jie dažni svečiai „Rožių pilyje“. Reikėdavo matyti, koks buvo džiaugsmas vaikų, kurie sėdėdavo po krūmais ir rinkdavo uogas ne į kišenę nors krepšius, bet į savo burną. Triukšmas, klegesys, juokas. Pasitaikydavo visados vienas, kitas vaikiukas, kuris nepamiršdavo savo vargšės mamytės ar namuose likusios mažos sesutės: ateidavo pas mane ar mano žmoną ir paprašydavo leidimo kiek uogų pasirinkti į kišenes. Jei neturėdavo į ką, mano žmona duodavo jiems maišelius, kuriuos jie prisipildydavo braškių, serbentų, agrastų, trešnių ir vyšnių. Rudenį jų kišenės išsipūsdavo nuo obuolių, kriaušių bei slyvų. Aš savo ruožtu būdavau svečiu šv. Trejybės parapijoje bei kituose saleziečių institucijose. Prieš išvykdamas į baigminę tremtį, porą savaitių viešėjau saleziečių dvare Vytėnuose, bet apie tai vėliau.

Kaip jau minėjau, tapęs advokatu, bylomis neapsikraudavau. Turėdamas gerą pensiją, galėjau sau leisti bylas ir klientus pasirinkti. Nemažai turėjau klientų,

kuriuos gyniau veltui, be jokio honoraro. Dažniausiai tai būdavo buvę 2-ojo pulko savanoriai bei jų tėvai, kurie, senu įpročiu, visais reikalais kreipdavosi į mane ieškodami patarimo ir pagalbos. Gal viena tokių žymesnių bylų, kuriose man teko dalyvauti, buvo byla ūkininkų su p. Tubelio svainiu, kuris buvo ar tai Kybartų, ar tai Virbalio miesto burmistru, bet kurio pavardės dabar neprisime- nu. Būdamas burmistru, jis pridarė daug įvairių suktybių bei išekvojimų ir dėl tų suktybių įmurkdė gana daug vietos ūkininkų. Daugelis šių ūkininkų buvo ar mano buvę savanoriai, ar jų tėvai. Nelengva jiems buvo gauti advokatą. Daug advokatų atsisakė jiems atstovauti: kaip galima būtų p. Tubelio svainį kaltinti? Kiti advokatai užsiprašė astronominių honorarų, nes numatė, kad byla užsitęs ilgokai, o be to, bus ne Kaune, o Marijampolės apygardos teisme. Bylą vesti apsiėmiau aš. Kaltinamąjį gynė du broliai Tolušiai – Zigmas ir Dzidas. Man į pa- galbą teatėjo teismo prokuroras. Byla man nebuvo byla, o pramoga, nes galėjau Marijampolėje apsistoti pas mano gerą draugą, buv. vyr. karo kapl. kun. Antaną Polubinskį, kuris, išėjęs į pensiją, gyveno čia savo namelyje. Jo namuose gyvenau kaip inkstas taukuose. Taip pat iš jo sužinojau nemaža paslapčių iš p. Tubelio svainio bei kūmo gyvenimo. Bylos metu buvo išaiškinta, kad dalis pajamų iš suktybių, išekvojimų, net prieglaudos reikalams surinktų mokesčių bei aukų buvo nuvežta į Kauną, kad apdovanotų p. Tubelienę; kita dalis buvo išleista tin- kamai pagerbti ir pamylėti atsilankančius svainį ir jo žmoną. Panaudoti tam tikslui pinigus iš savo algos bei reprezentacijai gaunamų sumų ponas burmistras nenorėdavo. Teismas į bylą pasižiūrėjo rimtai. Giminystę su ministru pirminin- ku pritaikė ne bausmei sušvelninti, o priešingai, padidinti. Nusprendė, kad at- imti nuo žebroko ir našlaičio lazda bei tarbą, turint tikslą juos padovanoti kam kitam, neleistina. Be to, jei laikytis lenkiškos patarlės – švagier ne familija⁸, ne- buvo gražu atimti kąsnį iš senelių, našlaičių ir elgetų burnos ir kišti jį į minis- tro pirmininko burną. Šis burmistro ir svainio pasmerkimas gerokai pakenkė p. Tubelio ir jo ponios orumui, nors tai ir nesustabdė ponios leistis drauge su Kauno miesto burmistru p. Merkiu į visokias aferas ir biznius. Gal ir teisingas posakis – dūmai šykštuoliams akių negrauzia.

Išėjęs į atsargą palaikiau glaudžius ryšius su gen. Adamkevičiumi, gen. Bulota, gen. Vaiciuška. Atsinaujino santykiai su gen. Galvydžiu-Bykausku, gen. Daukantu. Labai geri ir artimi santykiai buvo su Šančių parapijos ku- nigais: Lumbe, Sadausku, Preikštu, prof. Morkeliu, taip pat su t. salezie- čiais: Skelčiu, Petraičiu, Puišiu, Sabaliausku, Birbilu, Bieliausku, su jėzuitu t. Paukščiu. Gen. Plechavičius, pulkininkai Petruitis, Auzbikevičius, Laurinaitis, Krikščionas, Andrius, majorai Mečius ir Julijus Reikala liko ištikimi draugai ir bičiuliai iki mirties ar tremties. Artimas kaimynas plk. Jurgis Smoriga bent kar- tą per savaitę apsilankydavo paplepėti ir burnelę išmesti, juoba kad gen. Velykis

8 Svainis nėra giminė (lenk.).

neleisdavo, kad mano atsargų šaltinis išdžiūtų. Įgijau keletą naujų, demokratiškų bičiulių, net ir žydų, pvz., dekoratyvinių baldų projektuotojas ir fabrikantas Mandelbrautas, automobilių firmos savininkas Slavinas. Šis pastarasis dažnai kviesdavo į savo vilą Lampėdžiuose. Esant man dar mobilizacijos skyriuje, buvo tekę pagelbėti jo sūnui; šis visgi nuėjo šuniui ant uodegos iškildamas į „garsenybes“ bolševikmečio metu, nes tapo NKVD generolu.

Tipiškiausias mano naujų pažįstamų žydelių buvo Kaganas. Buvo siuvėjas, bet ne iš geresniųjų. Būtinai norėjo man pasiūti naują, generolišką, su raudonu pamušalu milinę. Tiek įkalbinėjo, kad pagaliau dėl šventos ramybės nupirkau gelumbę ir pavedžiau jam darbą. Nors darbą ne kaip atliko – porą kartų turėjo taisyti – bet didžiavosi įgavęs kvalifikaciją, kad savanorių tėvui, Lietuvos generolui, pasiuvo uniforminį palatą. Gaila, kad nebuvau karaliumi, tai būčiau suteikęs jam privilegiją vadintis karaliaus dvaro siuvėju. Vertėsi jis ne vien siuvėja amatu, taip pat turėjo gyvų žuvų krautuvę. Gal čia, greičiausiai, ir buvau suėjęs su juo į kontaktą ir susipažinau. Prižiūrėdavo jis, kad penktadieniais gaučiau gerą, šviežią žuvį.

- Ui, ponas generole, pasižiūrėkite tik kokį leščių jums atitempiaiu. Ui, tai ne leščius, o lašiša.

Juk su geranorišku ir palankiu seniu pasikalbėsi, pakviesi išgerti burnelės, juoba kad senis labai mėgo kalbėti, pasakoti. Kaip atsisakysi šiam geram seniui prašant atsilankyti pas jį ir paragauti jo Sorės paruošto cymuso bei farširuotos žuvies? Porą kartų apsilankiau pas jį ir jo Sorę, aišku, vilkėdamas jo siūtą palatą.

- Ui, ponas generole, mano siūtą palatą, tamsta, taip gražiai užlaikai, čiediji ir nešioji, kad vienas malonumas pasižiūrėti. O pažįsti, tamsta, poną Kovalskį?

- Kovalskį? Antaną? Architektą? – paklausiau savo ruožtu. Architektą, buvusį husarų karininką Kovalskį pažinojau gerai.

- Ui, taip. Ui, ponas generole, ui tas Kovalskis. Puikus žmogus. Auksinės rankos, bet, ui, ir gerklę turi auksinę, – palingavo galva senas žydas.

Kovalskis mėgdavo gerokai išgerti.

- Ui. Pasiuvau aš jam šventėm tokį naują, gražų kostiumą. Nesenai vakare grįždamas namo, žiūriu, rinštoke guli kažkoks žmogus. Pasilenkiau pasižiūrėti. Ui va. O gi mano ponas Kovalskis, visai girtas, voliojasi rinštoke. Ir tai su mano siūtu, naujytėlaičiu kostiumu. Ui. Auskinės rankos, bet ir auksinė gerklė.

Daug tokių „cūdų“, smulkiosios kronikos įvykių papasakodavo man senis Kaganas atnešęs leščių – „ui, ne leščiu, bet lašiša“. Senis, kaip minėjau, labai mėgo kalbėti, jei tik kas jo klausėsi. Kodėl nepadaryti geram, senam žmogui malonumo ir nepatauškėti valandėlę, kitą apie kasdieninius, pasaulį aukštyn kojomis neverčiančius įvykius bei kvartalo gaudus?

Reikia paminėti ir kitą žydą, buvusį mano savanorį Rozenblatą? Tapo jis konvertitu ir pramoko batsiuvio amato. Jėzuitams padedant, netoli jų gimnazijos atidarė batų taisymo dirbtuvėlę. Neilgai, deja, teko jam ta dirbtuvėle džiaugtis, nes

senamiesčio žydėliai jam, kaip konvertitui, nedavė ramybės, neleido laisvai eiti senamiesčio gatvėmis. Išsikėlė jis į provinciją laimės ieškoti, kaip ir kitas mano geras pažįstamas p. Zislė, kuris Šiauliuose įsteigė nedidelį kojinių fabrikėlį.

Kitas mano bičiulis žydas p. Aronsonas, subankrutavęs Prancūzijoje, grįžo į Lietuvą ir Panemunės šile įrengė kioską-restoraną. Daug kartų teko atsilankyti tame kioske ir maloniai praleisti laiką besišnekučiuojant ir prisimenant senus laikus. Aronsonas, nors ir buvo žydas, bet nebuvo biznieriūs. Kiek bizniu neprasimanė, baigdavo visad bankrotu, likdavo plikas, kaip tilvikas, ir vėl turėdavo prasimanyti ką nors naujo. Nesisekiant „bizniams“ Lietuvoje, išvyko į Prancūziją. Ten išsinuomojo ūkį ir pradėjo auginti vištas ir triušius. Triušiai, mat... kailiukai ir mėsa. Triušių mėsa penimos vištos dėšiančios geriau ir didesnius kiaušinius. Toje jo fermoje dirbo darbininkai rusai ir prancūzai. Pasakojo Aronsonas, kuris labai gražiai kalbėjo lietuviškai:

- Žinai generole, kiek vargo turėdavau su darbininkų maitinimu! Išverdi, būdavo, kaulienos mėsos, lašinių, tai prancūzai purkštauja: ką, ar mes esame šunys, kad lašinius ėstumėm? Paruoši įvairių salotų, kaip prancūzai mėgsta, tai rusai niurzgia: ką, ar mes karvės, kad atrajotumėm žolę?

Taigi vištų ir triušių ferma subankrutavo ir Aronsonas grįžo į Lietuvą. Iš pradžių susidėjo, o vėliau vedė lietuvaitę, katalikę, jauną, simpatišką merginą. Čia dar viena keistenybė krito į akis: Aronsonienė, sprendžiant iš figūros, visada arba labai dažnai būdavo nėščia, bet... vis be rezultatų: vaikų, taip ir neturėjo.

Naciams užėmus Klaipėdą, p. Jonas Vanagaitis, negalėdamas su tuo susigyventi, likvidavo savo nuosavybes Klaipėdoje, persikėlė į Kauną ir įsigijo namus Vytauto kalne. Jo ponias buvo didelė specialistė paruošti „meškinį“. Dažnai gurkšnodavome tą „meškinį“ ir prisimindavome senesnius, geresnius laikus ir papolitikuodavome. Vanagaitis buvo žmogus atviras ir dažnai mėgdavo pasakyti tiesą į akis. Kai Klaipėdą atgavus Kaunas labai kišosi į krašto administraciją su įvairiais, dažnai ne visai vykusiais planais ir pamokymais, Vanagaitis, kartą nustojęs kantrybės, tiesiai drožė į akis kauniškiams ponams:

- Pirm nei mus mokyti, ką turime daryti ir kaip elgtis, išmokite patys vaterklosetais naudotis! – pasakė, bet tik kitą kaime vartojamą atitinkamos prasmės žodį.

Rusteikai irgi įsitaisė Kaune. Kurį laiką Rusteika buvo Kauno burmistru, Saugumo departamento direktoriumi ir net vidaus reikalų ministru. Įsigijo jis namus Žaliakalnyje. Nepaisant, kad iškilo į viršūnes, bet bičiulystei liko ištikimas. Gana dažnai užsukdavau pas jį. Reikėjo tik būti gan atsargiam, nes apie tą vietą gyveno visa krūva gerų pažįstamų ir bičiulių: inž. Okunis, ekonomistas Stepas Rimka, prov. Stakelė, plk. Braziulis ir kiti. Būti toje apylinkėje ir nepakalėdoti likusių, tai būtų nuodėmė, kurios jie neatleistų.

O kur dar provincija! Kiek malonių valandų buvo praleista pas p. Antaną Vainauską Babtuose, p. Ivanauską Beržukuose netoli Seredžiaus, p. Teišerskį

Palazdonyje ir t. t., ir t. t.

Visa tai rašau ir paminiu tik apybraižomis. Gal kada nors, kai gyvenimo sąlygos pagerės, sveikata sustiprės ir gerasis Dievulis nepašauks pas save, galėsiu geriau ir plačiau sutvarkyti šią atsiminimų medžiagą. Tiek dar buvo visokių įvykių, nuotykių, tiek pažįstamų ir bičiulių dar nepaminėta, neapibūdinta. Gal kada ir galėsiu visas apybraižas išplėsti daugiau, suformuoti į vientisą knygą. Tai ateities planai. Ir taip jau nemažai prirašiau. Nesirengiau atsiminimų rašyti, bet mano sūnus ir vienas, kitas bičiulis visą laiką ragino, kad rašyčiau. Sūnus mat norėjo tokius mano atsiminimus turėti, kad vėliau galėtų juos perduoti savo dukroms, kaip indėlį į mūsų šeimos istoriją. Na tat ir rašiau turėdamas omenyje daugiau sia mano anūkes, o gal kada nors ir proanūkius.

II skyrius. APOKALIPSĖS RAITELIAI SKRIEJA LIETUVOS PADANGE

1940 m. birželio mėn. raudonasis tvanas užliejo Lietuvą. Neaprašinėsiu, kokia buvo tikrų Lietuvos sūnų savijauta. Taip pat neminėsiu, kaip prikrestakelniai, ilgarubašnikai, autakojai buvo pasitikti su gėlėmis bei „ura“ šauksmais Kauno gatvėse ir kad pasitikėjai, absoliučia dauguma, buvo žydėliai. Keista, kaip šios rasės žmonės, kurie Lietuvoje nebuvo nei persekiojami, nei ekonomiškai varžomi, kurie turėjo savo, mūsų valdžios bei tautos pinigais palaikomas gimnazijas bei mokyklas, sinagogas ir rabinų mokyklas, krautuves, krautuvelės, įmones ir įmonėles, taip džiaugsmingai galėtų sveikinti juos priglaidusio krašto okupantus. Siekiant teisybės vis dėlto reikia pastebėti, kad seni žydai, nors toli gražu ne visi, ramdė kiek tą savo entuziastingą prokomunistinį jaunimą. Keista, kad žydai, kurie visuose kraštuose stengėsi suimti į savo rankas krašto prekybos ir pramonės aparatą, taip pat viešpatauti laisvose profesijose, kitaip saktant, elgėsi kaip gryno kraujo kapitalistai, galėtų tuo pačiu metu būti entuziastingi filokomunistai.

Pirmomis okupacijos dienomis aš laisvai vaikščiojau iš ryto į Šančių ar Karmelitų bažnyčias rytmetinėms pamaldoms. Dienos metu lankydavau įvairias įstaigas dažnai vilkėdamas karišką uniformą. Raudonam gaivalui tai buvo lyg raudonas skuduras buliui. Pradėjau gauti grasinančius, net įspėjančius laiškus. Vieną rytą Karmelitų bažnyčioje vienas mano senų savanorių nedviprasmiškai įspėjo, kad jei nenoriu būti sulikviduotas, tai kad kuo skubiausiai išnykčiau iš Kauno. Gavęs tokį įspėjimą surinkau viską, ką po ranką turėjau, ir su žmona išdūmiau į Vilnių, kur gyveno ir dirbo mano sūnus. Namus Šaldytuvų gatvėje palikau mano žmonos sesers Irenos globai. Jinai, Vilniui grįžus prie Lietuvos, buvo iš Vilniaus persikėlusį gyventi pas mus. Senais laikais Poltavoje su jos vyru Antanu Mazurkevičiumi dažnai ginčijomės dėl brėkštančio demokratijos aukso amžiaus. Kai jam sakydavau:

- Žengia chamas, lauk iš kelio!

Jis man atsakydavo:

- Kas iškilo į ponus, ponu ir liks.

Iš Poltavos jis nusikėlė į savo dvarelį Zablocį Vilnijoje, bet neilgai tepasidžiaugė savo dvareliu, nes žengias chamas nepaliko jo ponu, o priešingai, nudėjo. Jo našlė, mano žmonos jaunesnioji sesuo Irena, su trimis mažais vaikais liko dvarelio savininke. Prisipiršo prie jos jaunas lenkų karininkas Stanevičius ir ji ištekėjo už jo. Neturėjo laimės su juo, nes jam rūpėjo ne jauna našlė, o tik jos dvaras. Netrukus jinai juo nusikratė ir su vaikais persikėlė į Vilnių. Jos dukros ištekėjo už vietinių vilniškių. Sūnus, jauniausias, darėjo mokslus. Kai naujas raudonųjų chamų antplūdis vėl užliejo viską, o be to, dar Vilnių grąžino Lietuvai,

tai ji atsikėlė pas mus į Kauną. Vykdamas dabar iš Kauno, ją ir palikau prižiūrėti, kiek tai bus įmanoma, mano namus.

Mano sūnus gyveno Vilniaus užkampyje – Žvėryne, Kraševskio gatvėje. Pas jį ir apsigyvenau. Tikėjausi, kad čia kiek ilgėliau išsilaikysiu niekieno neatpažintas. Kiekvieną dieną anksti rytą lankiau mišias Žvėryno bažnyčioje, o retkarčiais nueidavau į Aušros vartus. Kartais nueidavau prie Šnipiškių (Kalvarijos gatvės pradžia) stebuklingos Kristaus statulos pasimelsti. Ši Kristaus statula buvo stebuklinga tuo, kad, pagal žmonių tikėjimą, jai augo plaukai. Vilniuje taip pat pakrikštijome mano sūnaus pirmą dukrą, o mano pirmą anūkę Yolandą.

Netrukus ir Vilniuje pradėjo man niauktis dangus. Kai kurie pavaldiniai ir pažįstami, pvz., ekonomistas Dominikas Gruodis, pradėjo manęs vengti ir šalintis: kad neužsikrėstų „raupsais“. Įkėlę kojas į Lietuvą rusai tuoj pat pradėjo įvesti ir savo bolševikišką tvarką. Merkio ministrų kabinetas buvo nuverstas. Keli ministrai buvo suimti: Merkis, užsienių reikalų ministras Urbšys, vidaus reikalų ministras Skučas. Suimti buvo keli buvę ministrai: Bistras, Tamošaitis. Suimtas Saugumo departamento direktorius Povilaitis. Teismas pertvarkytas. Advokatūra sugriauta. *Urbi et orbi* per radiją buvo paskelbta, kad pirmiausia aš esu pašalinamas iš advokatūros kaip liaudies priešas. Puikiai žinoma, kas laukia asmens, kurį komunistinė valdžia pakrikštija liaudies priešu. Reikėjo ir iš Vilniaus kiek galima greičiau išnykti. Taip pat Irena iš Kauno atsiuntė savo sūnų, kad mane įspėtų, jog dieną prieš paskelbiant mane liaudies priešu mano namuose buvo atsilankę naujos valdžios atstovai ieškodami manęs. Manęs nesuradę, paliko sargybą: o gal dar prisistatysiu jiems. Vilniaus gatvėje, lyg Dievo apvaizdos siųstą, sutikau vieną savo pažįstamą, kuris patarė kuo skubiausiai išnykti iš Vilniaus ir mieste nesirodyti. Tą naktį nebenakvojau pas sūnų. Susitvarkęs savo maišelį nuėjau nakvynei pas senus, iš jaunystės laikų pažįstamus. Dingti iš Vilniaus reikėjo, aišku, ne per Kauną į Vokietiją. Nors Kaune, „viršūnėse“, buvo dabar mano kraštiečiai dzūkai – Krėvė-Mickevičius ir Liudas Gira, bet prezidentu buvo skirtas alkoholikas, paleistuvis Paleckis, o kiti „porycai“ buvo garsūs parsidavėliai: Gedvila ir Sniečkus, tat aišku, tie mano kraštiečiai buvo tik iškamšos, kurie man niekuo nebūtų galėję padėti, o gal net nenorėtų. Bergždžia būtų buvę juos ir varginti.

Kažkas yra pasakęs, kad nuo plėšikų pasislėpti geriausia yra pasislėpti arti jų lindynės. Patraukiau ne į Vokietiją, o poliariškai priešinga kryptimi, t. y. Baltgudijos link – į Gardino sritį, kur jaunystėje teko mokytis. Taip pat mokėjau kalbėti baltgudiškai. Čia galbūt ir pavyks prastai apsitačius kuriame nors kaimelyje įsitaisyti skerdžiumi. Carinėje Rusijoje buvo posakis: XYZ atleidžia iš kariuomenės į pirmąją būklę. Kadangi vaikystėje dvejus metus teko bėgioti ir paskui kriu-kriu ir karvutes, tai dabar turėdamas jau 55 metus, maniau, užsitarnavau būti pakeltu į skerdžius. Nuo Druskininkų pradėjau ieškoti „pastovios“ vietos „įsikurdimui“. Pagaliau suradau kaimą, kuriam buvo reikalingas skerdžius, nes prieš tai buvęs skerdžius ne per seniausiai persikėlė bandą ganyti pas

šv. Petrą. Po mėnesio, kito kaimo moterėlės mane pamilo ir, galima sakyti, raičiausi kaip inkstas taukuose. Kiekvienai stengiausi kuo nors padėti. Pasidariau kaimui lyg ir savas, gyvenęs čia nuo tėvų, protėvių. Vienintelis minusas, kaimo gyventojų nuomone, buvo tik, kad buvau bemokslis, nemokąs nei rašyti, nei skaityti; rusiškai beveik visai nemokėjau kalbėti, o lenkiškai irgi ne per geriausiai.

Ar rusai bolševikai ir jų pasturgalių laižytojai, išgamos Lietuvos komunistėliai (daugiausia žydai) bei kiti prisišliejėliai, kvislingai manęs neieškojo? Kur tau?! Ar galės ramiai miegoti ir juoda sąžine nuolankiai garbinti savo ožkabarzdžius dievukus ir liaupsinti jo pasmirdusią didybę šėtoną kartu su jo pakaruokliška trejule – Marks, Lenin, Stalin – žinodami, kad kažkur esu pasislėpęs? Aišku, ne! Nemažai triūso ir kruvinų rublių įdėjo organizuodami mano paiešką. Gal pagaliau atsivėrė jų hemoroiškos akys ir genialiuose pasturgaliuose kilo mintis, kad manęs reikia ieškoti ne Vokietijoje, bet arčiau jų pačių plėšikiškos landynės.

Keliolikos vaikiukų, piemenukų, padedamas ganiau bandą. Aišku, jie lakstė, o aš įsakinėjau, muštravojau. Keliu nuo Druskininkų važiuojas, matyt, Gardino link, pasirodė chamovozas. Išvydęs mus, chamovozas sustojo. Aš buvau pašauktas, kad priečiau arčiau. Pradėjo manęs klausinėti, ar nesu pastebėjęs šioje apylinkėje kokio svetimo žmogaus. Iš Vilniaus mat pabėgo vienas lietuvis, garsus liaudies priešas. Pakrapščiau galvą, kuri jau ilgas laikas nematė Muralio ar Rubšo patarnavimo, taip pat nematė ir tiesiog šukų, išskyrus gamtos duotų penkiapirščių. Pakasęs galvą, pertraukiau tas penkiapirštes šukas ir per susivėlusią barzdą, kurios gal ir Darvino pirmtakai būtų pavydėję. Pakračiau galvą:

- Ne, panočku, šitoj okolicoj svetimo žmogaus nematėm. Ar tai toks baisus tas jegamastas, tas žmonių priešas?

- Ir dar kaip! Didžiausias liaudies priešas!

- Tai turbūt, panočku, velnio išpera? Tamsta, panočku, jį gerai pažįsti?

- Aišku! Už tai mane ir paskyrė jo ieškoti. Aš jo ir kailį, padžiautą ant tvoros, pažinčiau!

- Ne, panočku, tokio peklos išperos čia nematėm, – ir pasišaukiau arčiau piemenukus. Šie irgi tokio baisaus žvėries nebuvo matę. Klausinėtojas, kuris tokio velniško liaudies priešo ir kailį, ant tvoros padžiautą, atpažintų, apdalijo piemenukus saldainiais ir pasakė, kad kai tik pamatys tokį nepažįstamą žvėrį apylinkėje, tai kad tuoj pat pasakytų apie tai skerdziui.

- Girdėjote, – kreipiausi į piemenukus. – Padėkokite gerajam dėdei už bonbonkes. Kai tik pamatysite kokį nepažįstamą čia slampinėjant, pasakykite man, o aš jau pasistengsiu apie tai pranešti gerajai valdžiai, kad šioji mus apsaugotų nuo velnio išperų.

Chamovozas nurūko Gardino link, o aš su piemenukais užtraukiau baltgudišką dainelę. Niekas daugiau nebevargino manęs klausimais ar įtarinėjimais. Kaimo moterėlės užkrovė mane dar papildomu darbu: mokyti vaikučius poterių ir spalių mėnesį kalbėti su jais rožinį. Aišku, iš atminties. Juk, kaip ir minė-

jau, nemokėjau nei skaityti, nei rašyti: buvau gryniasias analfabetas.

1941 metų birželio 22 dieną pasigirdo artėjantis skrendančių lėktuvų ūžesys. Tą dieną bandą ganiau pamiškėje. Lėktuvai, priartėję prie miško, nusileido kiek žemiau ir pradėjo iš kulkosvaidžių pliekti besiganančią bandą. Karvės ir kiaulės visos išsilakstė. Suguldžiau piemenėlius ir liepiau, kad nesijaudintų, kol „dangaus paukščiai“ nenuskris toliau. Lėktuvai nuskrido Gardino link. Pakėliau piemenėlius ir surinkome išsiblaškusią kaimenę. Laimei, nenukentėjo nei žmonės, nei galvijai. Sėkmingai atvarėme bandą namo. Vos tik spėjome suvaryti gyvulius į tvartus, kai užskrido nauja „dangaus paukščių“ banga. Niekas negalėjo būti lauke ir žioplinėti, nes tuoj pradėdavo tarškėti kulkosvaidžiai. Iš mašinų išvaizdos ir skridimo krypties aiškiai buvo matyti, kad tai ne rusų lėktuvai. Iš Gardino į kaimą atbėgo vieno kaimiečio sūnus ir pranešė, kad prasidėjęs karas: vokiečiai puola, o bolševikai bėga. Papasakojo jis dar, kad vokiškų „dangaus paukščių“ tiek skrenda, kad jie ir saulę užtemdo. Išgirdęs tokias naujienas susidėjau savo „tarbelę“, dvasioje atsisveikinau su mane priglaudusiu kaimu ir kitą dieną per Druskininkus traukiniu nuskubėjau į Varėną. Varėnoje palikau traukinį ir *per pedes apostolorum*⁹ kūriau į Onuškę. Teko matyti, kaip miškais dūmė rusai, o vieškeliais tarškėjo bolševikus besiveją tankai. Matyti miškais bėgą rusai buvo greitesni už tankus, nes nei karto neišgirdau, kad jie ką apšaudytų, kai tuo tarpu lėktuvai dažnai „pašnekučiuodavo“ su bėgliais ir pasiūsdavo ugninį „paraginimą“ dar greičiau judinti kojas, lyg kad užpakalį kas būtų terpentinu patepęs. Į antros dienos vakarą jau beldžiausi Onuškyje į mielo kun. Milžino duris. Nors buvau apžėlęs didžiule, kone kacapiška, rudai žila barzda, nors vilkėjau nuskurusią skerdžiaus „uniformą“ ir per petį buvau persimetęs žebroko tarbą, kurioje buvo sudėtas visas mano „skrabas“¹⁰, nors buvau basas, vienoje rankoje turėjau skerdžiaus „skeptrą“ – lazdą nuo šunų apsiginti, o kitoje rankoje laikiau rožinį, kad būtų manoma, jog esu krikščionis, o ne žydas, gerbiamas klebonas mane iš karto atpažino. Apkabino, priglaudė prie krūtinės. Mat kun. Milžinas niekad nesigyrė, kad tokio velnio išperos ir ant tvoros padžiautą kailį atpažintų, tat dabar atpažino mane iš karto. Ar ne stebuklas?! Ar ne Dievulis aptemdė ano, manęs ieškojusio stribo akis ir protą?

Nepriklausomą Kauną pasiekiau maždaug savaitei praėjus nuo karo pradžios. Nepriklausomą Kauną? Gal tik kitiems, ir tai tik *de jure*. Mums tai buvo tik „ponų“ pakeitimas. Raudonąjį šėtoną pakeitė rudas uebermenšas. Gal dar kiek pačioje pradžioje ir galėjome laisvėliau atsikvėpti, bet ne ilgam. Kaip žmonės kalbėjo: ne tėvelis išėjo ir ne mama atėjo. 1918 metais Ukrainoje hetmanai, kurie buvo padėję laisvinti Ukrainą nuo raudonųjų, buvo, galima sakyti, tikrai laisvi. Hetmanai turėjo savo hetmaną Skoropackį, turėjo vyriausybę, kariuo-

⁹ Apaštalo pėdos (lot.).

¹⁰ Turtas

menę; miestuose ir apskrityse turėjo savo savivaldą. Tik didesniuose miestuose, pvz., Kijeve, Poltavoje, Charkove turėjo jie savo ortskomendantūras, kurios vėliau tapo tremtinių gražinimo centrais į dar 1915 m. okupuotas vokiečių sritis. Net rusų paliktas turtas neatiteko visas vokiečiams. Ne taip įvyko pas mus. Mūsų didvyriai, partizanai, daugybe aukų pirmieji iš visur išvarė raudonuosius. Vokiečiai atėjo iš paskos. Vokiečiai veikė daugiau savo moraliniu, nei kad materialiniu svoriu. Taip kaip 1919 m. kovose ties Velžiu ir Subačiumi, kur mūsų parblokšti rusai buvo įsitikinę, kad tai padarė vokiečiai, nes, kaip jau minėjau anksčiau, turėjau pagalbinį vokiečių dalinį. Šūkis: „Niemcy! Niemcy!“¹¹ buvo raudoniesiems baubas, kuris vertė juos viską mesti ir skubiai trauktis. Mūsų 1941 m. birželio mėn. partizanai tikrai buvo nusipelnę būti atgimstančios kariuomenės pagrindu. Gal dėl to rudiesiems jau išblėsęs prisiminimas, kaip 1919 m. ties Radviliškiu, Veržiciais ir t. t. lietuviai buvo supliekę bermon-tininkus. Gal iš istorijos sutemų jiems vaidenosi šešėliai Kęstučio, Vytauto, Paco ir kitų kunigaikščių bei karvedžių, kurie buvo vokiečius ne kartą supliekę? Mat lietuviai kautis tikrai moka. Lietuvių tauta buvo vadų tauta, o ne vergų. Tik gal per dosnūs buvome kaimynams, kuriems davėme daugybę vadų, o sau patiems jų pašykstėjome? Tiesą pasakius, turėjome vadų, tik kažkodėl nenorėdavome savo vardu pripažinti vadais ir jais didžiuotis.

Taip ar kitaip, bet laikinoji vyriausybė su plk. Škirpa priekyje buvo užgniauzta. Rudieji pasidarė visiški viešpačiai. Jų pastatyta marionetinė vyriausybė su p. Kubiliūnu priekyje buvo ne ministrai, o tik klusnūs, akli vergai. Jei kuris šios „vyriausybės“ narys nepanorėdavo būti klusniu ir išdrįsdavo prabilti savo, o ne žuvies balsu, pvz., švietimo tarėjas p. Germantas, tai toks greitai buvo pašalinamas ir uždaromas į kacetą¹². Visos šios marionetės negavo nei ministro titulo, o tik „rato“, patarėjo, tarėjo. Šie tarėjai turėjo teisę ištarti tik vieną žodį: „Klausau!“

Gerbiamo p. Kubiliūno nedrįstu tituluoti generolu, nes kai buvo vyr. štabo viršininku, dėl nevykusio sukilimo prieš Smetonos „diktatūrą“ buvo karo lauko teismo pasmerktas mirti. Iš pasigailėjimo mirties bausmė iš pradžių buvo pakeista kalėjimu iki gyvos galvos, o kiek vėliau dar sušvelninta iki 15 metų kalėjimo, bet jam buvo atimta teisė ne tik tituluotis generolu, bet net turėti kario vardą. Raudonoji okupacija p. Kubiliūną rado kalėjime, bet jo nepaleido, o ir toliau jį ten laikė. Iš pradžių buvo Kauno sunkiųjų darbų kalėjime, o vėliau buvo perkeltas į IX fortą, kur jį ir užklupo karo pradžia. Tiek jau buvo pasidavęs kalėjimo režimui, kad kai iš IX forto karui prasidėjus išsilakstė prižiūrėtojai, nenorėjo forto palikti, nei kartu su kitais kaliniais išeiti į laisvę. Ne vien tik nenorėjo pats išeiti, bet dar ir kitus įkalbino pasilikti. Beveik tik prievarta sutiko būti iš forto paleistas ir partizanų išvaduotas.

¹¹ Vokiečiai! Vokiečiai! (rus.).

¹² Sutr. vok. *Konzentrationslager* – Hitlerio laikų koncentracijos lageris.

Kartu su beteisiu Petru Kubiliūnu „vyriausybėje“ buvo ir kitas beteisis tarėjas, būtent žemės ūkio tarėjas p. Ramanauskas. Dar Nepriklausomybės laikais, beveik prieš pat pabaigą, buvo teismo pasmerktas už išėikvojimus bei kitokius trūkumus Aukštesniojoje policijos mokykloje, kurios viršininku jis buvo. Nei Kubiliūnui, nei Ramanauskui teismo atimtų teisių niekas negražino, nes, tiesą pasakius, nebuvo nei kam, nei už ką. Gal rudieji pasirinko juos į „vyriausybę“ irgi tik tam, kad jei kas, tai kad jų aktai, kaip beteisių asmenų, galėtų būti prireikus anuliuoti. Šiaip Kubiliūnas ir Nepriklausomybės laikais buvo žinomas kaip didelis vokiečių šalininkas. Net namuose pas jį viskas buvo vokiška. Tarnaitė, ir toji, lietuviškai nekalbėjo. Kuriam nors lankytojui atidariusi duris, visad paklausdavo:

- Was wollen Sie?¹³

Tikruoju Lietuvos ir viso Pabaltijo valdovu buvo Lohse, kurio rezidencija buvo Rygoje. Kaune buvo tik „klapčiukai“, tarp kurių buvo ir lietuvių, pvz., Reivytis, Bekas ir kiti. Tarp jų buvo net ir vienas žydėlis (gal ir daugiau jų buvo) Serebravičius, kuris su p. Kubiliūnu, gen. Daukantu, plk. Braziulevičiu, mano sūnumi ir kitais buvo IX forte. Apie jį man minėjo sūnus, kai pasakojo apie savo išgyvenimus kalėjime ir forte. Papasakojo man, kad kai iš Kauno kalėjimo birželio pradžioje buvo perkeltas į IX fortą, prie jo prisiartino kažkoks pilietis ir prisistatė:

- Tamsta manęs nepažįsti? Aš esu Serebravičius, žydas, žurnalistas, sionistas, voldemarininkas! Gerai pažinojau tamstos tėvą.

Sūnus buvo nustebęs išgirdęs tokį pareiškimą. Žydas voldemarininkas? Tokio žvėries dar nebuvo regėjęs. Kad aš pats būčiau ką panašaus girdėjęs, irgi nepasigirsiu. Taip pat neprisimenu, kad būčiau labai geras jo pažįstamas. Bet tas nesvarbu. Dirbo Serebravičius gestape ir užėmė nežemas pareigas. Turėjo gerą butą, vaikščiojo su gestapininko uniforma ir t. t. Žinoma, buvo ten tik laikinai, t. y. kol naciams buvo reikalingas ir naudingas. Vėliau, kaip ir kiti žydai, nacių buvo likviduotas.

Mano namai Šančiuose, man besislapstant, bolševikų buvo nusavinti ir apgyvendinti jų bendraspalviais. Kai grįžau, namus radau tuščius: paukšteliai paskubėjo išskristi pridurmai savo raudonųjų šeiminių. Nelaukiau, kol kas man atidarys duris, pats išlaužiau spyną ir įėjau. Apleisdamas namus, buvau palikęs juose viską. Mano neprašyti įnamiai, skubiai išsinešdinę, irgi paliko viską, ką buvo mano bute sukrovę. Ne viską, aišku, radau iš mano seniau turėtų daiktų. Radau, savo generolišką palatą, vieną, kitą drabužių eilutę. Virtuvėje radau mano seniau turėtus puodus. Sandėlis buvo užverstas malkomis ir kitokia miško medžiaga. Mano biblioteka skaičiumi pagausėjo, nei kad aš turėjau: tik kad jos turinys buvo gerokai pakitęs. Žuvo mano turėti teisės ir ekonomijos mokslų veikalai bei

¹³ Ko norite? (vok.)

geri du trečdaliai mano turėtų lietuvių, lenkų, rusų ir kitų tautybių rašytojų veikalų. Jų vietoje buvo prigrūsta visokių žydiškų knygų; buvo net keli komplektai visų raštų bolševikų pusdievio, veneriko Lenino – (kada jis miegojo bei valgė, ar glebėščiavosi su savo meiluzėmis, sunku ir pasakyti, nes tiek popieriaus pribjaurino savo suktais, iškraipytais bei pusiau idiotiškais traktatais) – tėvelio, „mūsų saulutės“, Stalino (dar idiotiškesni raštai!) ir krūva kitų, mažiau garsių komaginatorių bei pakalikų „disertacijų“. Taigi skaičiumi biblioteka buvo gausesnė, bet turiniu, tai tik... panaudoti išvietėje tualetinio popieriaus vietoje. Radau taip pat mano turėtus indus. Kadangi mano peiliai ir šakutės buvo paprasto solingeno plieno, o ne auksiniai ar sidabriniai, kadangi mano stiklai ir grafinai buvo paprasto stiklo, o ne Bohemijos krištolo, tai visi šie dalykai išliko neišvežti į „viskuo pertekusią“ Maskvą (kuri turėjo juk net tris apelsinų fabrikus).

Apyvakare, įspėta apie mano grįžimą, sugrįžo ir mano vargšė žmona. Ji buvo Petrašiūnuose kapucino t. Roko globojama. T. Rokas buvo Petrašiūnuose steigiamo kapucinų vienuolyno vyresnysis. Pasaulinė jo pavardė buvo Macelis. Jo brolis, savanoris, artileristas, Nepriklausomybės kovų metu buvo mano pavaldinys, o vėliau – kolega universitete. Išsiskyrėme tik vėliau, nes jis pasirinko karjerą kariuomenės teisme, o aš pasirinkau advokatūrą.

Tuoj pat prisistatė ir mano sūnus. Jis kartu su kitais kaliniais karui prasidėjus ir kalėjimo prižiūrėtojams išlaksčius atsisveikino su „vaišingu“ IX fortu ir, ne taip kaip Kubiliūnas, pasirinko geriau eiti į laisvę, nei kad laukti į fortą grįžtant rusų. Išėjęs iš forto negrįžo tiesiai namo, o nuėjo į partizanų centrą, kurio štabe buvo nemaža jo universitetinių kolegų; tat prisidėjo prie jų ir bendradarbiavo „sukilėlių“ štabe, kol atėjo vokiečiai. Grįžo jis ne vienas. Atsivedė su savimi ukrainietį Koniušenko. Šis buvo artilerijos dalinio jaunesnis politrukas¹⁴, bet kadangi nelabai mėgo žydus ir per daug pasakojo apie Suomijos kampaniją, tai jo „draugai“ viršinkinai įkišo jį į kalėjimą kaip kontrrevoliucionierių. Čia jis susipažino ir susidraugavo su mano sūnumi. Kadangi revoliucijos metu Poltavoje patyriau daug gero iš ukrainiečių, kurie apskritai buvo dideli lietuvių draugai, tai ir aš Koniušenko neatstūmiau, o priėmiau į savo namus ir padėjau kuo galėjau.

Grįžęs, aišku, neradau mano svainės Irenos, kuri su savo sūnumi grįžo į Vilnių ir stengėsi persikelti į savo Zabloc dvarelį. Nežinau, ar jai pavyko ar ne. Nežinau taip pat, koks likimas ištiko mano kitą svainę Albiną, kuri su mano uošviene gyveno uošvienės Macevičių dvarelyje. Vokiečių okupacijos metu man neteko nuvykti į Vilnių, tat ir nežinau, kaip gyveno ir kas nutiko su mano žmonos giminėmis bei artimaisiais, kurie gyveno Vilniaus krašte.

Per ištisus slapstymosi metus buvau nutolęs nuo gyvenimo Kaune, nuo pažįstamų ir bičiulių. Kiek daug pasikeitė per tuos vienerius metus! Vienas, kitas bičiulis buvo kiek paraudęs ir tai tik tam, kad apsaugotų savo kailį. Negaliu

¹⁴ Politinis vadovas (rus.).

jiems to primesti, nes kiekvienam savo kailis artimesnis, nei kad kito skūra. Gal tik kiek liūdna pasidarė, kai sužinojau, kad labiausiai mano žmonos vengė tie, kuriems buvau dažniausiai padėjęs Nepriklausomybės laikais. Grįžus dabar iš skerdžiavimo, bičiulystė su jais neatsinaujino, nes ir jie patys gėdijosi prie manęs vėl prisiartinti. Kaip sakoma: žino šuo, kieno mėsa prarijo. Keliolikos pažįstamų neradau, nes rusai per didįjį trėmimą prieš pat karą išvežė juos į Rusijos-matuškos¹⁵ gilumą ar Sibirą. Kai kurių kitų bičiulių, pvz., ats. gen. Bulotos, dr. Maliausko, agr. Budrio, kun. Palubinsko, p. Deltuvos, kpt. Klimaičio ir kitų, neberadau, nes per tuos metus jie buvo mirę. Su likusiais pažintis ir bičiulystė atsinaujino. Atsirado ir daug naujų bičiulių, itin tarp kaimynų, pvz., buvęs mano savanoris Jaroševičius, biznieriūs Borchertas ir t. t. Bičiulystė su kitais, pvz., prov. Žvirbliu, plk. Smoriga, kun. Kryžanausku, p. Kavaliauskais, ne tik atsinaujino, bet dar ir sutvirtėjo. Dažnai apsilankydavau Panemunėje pas p. Rutenius, kurio brolis senais laikais buvo Taškento klebonu ir kuratu; lankydavomės pas plk. Krikščiuoną, kuris, mano prašomas, Rutenio svainį, savanorį, leitenantą (iškilusi iki pulkininko) Andrių padarė specialistu geodezistu-topografu. Kartais irgi Panemunėje maloniai praleisdavome laiką pas plk. Braziulevičių, kuris dirbo ūkvedžiu Panemunėj džiovininkų sanatorijoje; pas dr. Garmų, kurio sūnus buvo mano sūnaus kolega universitete; pas dr. Jasevičiūtę, Panemunės džiovininkų sanatorijos direktorę, kurios vadovybėje ir priežiūroje dirbo ir mano sūnus, ir t. t.

Drang nach Osten¹⁶ idealą vykdydami, naujieji rudieji okupantai pradėjo Lietuvos kolonizaciją. Rėmėsi jie tuo, kad visos žemės, įmonės ir kitkas, apskritai visas turtas priklauso valstybei, nes buvo raudonųjų nusavinti, suvalstybinėti. Geresnių ūkių ar įmonių negrąžino jų teisėtiems savininkams, bet vietoj jų statė savo vokiečius. Kad viskas atrodytų dar legaliau, sugalvojo finansinę reformą, per kurią vokiečiai galėdavo už pfenigius įsigyti nekilnojamąjį turtą ar įmones apmokėdami neva tai „senas“ skolas „valstybei“. Taip ir į mano „Rožių pilį“ atsilankė tūlas Moritz, buvęs kadaise Kaune moterų ir vyrų kirpėju. Jis jau taip buvo „nusipirkęs“ didelę Dimenšteino krautuvę Laisvės alėjoje. Galbūt kiekvieno vokiečio kolonisto širdyje tūnojo noras pasidaryti baronu. O koks baronas be pilies? Tat mano namo pavadinimas – „Rožių pilis“ – palietė simpatiška jį auserę. Apsilankė mano namuose ir pradėjo studijuoti, kokia čia esanti toji „Rožių pilis“, kokia jos vertė, kokį pelną galėtų duoti ir pan. Matyt, mano „Rožių pilis“, nors ir vadinosi „pilimi“, bet nelabai piliškai atrodė ir tikriausiai ne visai atitiko reikalavimus bei pageidavimus aspiranto į ateities baroniją, tat jis ne per daug aktyviai galando dantis į mano turtą. Padedamas senų mano pažįstamų vokiečių – Hiršo, Langes, Rantero – nors ir su dideliais sunkumais, bet galų

¹⁵ Motinėlis (rus.).

¹⁶ Į rytus (vok.).

gale išgavau iš generalkomisariato nuosavybės dokumentus savo paties nuosavybei. Gavau, bet ne veltui: turėjau apmokėti rusų okupacijos metu padarytas vadinamojo turto „administracijos“ išlaidas. Savo nuosavybės atgavimą galbūt pagelbėjo ir tas faktas, kad Rusijos fronte vokiečiams jau pradėjo nebesisekti: Stalingradas ir pan. Reikėjo jiems kiek nusileisti iš aukštybių ir ieškoti simpatijų tarp untermenšų. Taigi ne tik pradėjo daugiau įteikinti „nuosavybės“ popierius, bet net seniems pensininkams pripažino kuklią pensijėlę, kuri, frontui vis daugiau braškant, buvo didinama, o į pabaigą net padvigubinta.

Kuriam laikui praėjus, per savo klapčiuką plk. Bironą išsikvietė mane gen. tarėjas Kubiliūnas. Plk. Bironas nelabai jaukiai jautėsi su manimi. Mat žinojo mano nuomonę apie jį. Žinojo, kad aš kritikavau melagingai išgautą Vyčio Kryžių, kurį gavo už neva tai parodytą „drąsą“ pabėgant ir išduodant bermontininkams Šiaulių komendantūrą ir vietoj savęs bermontininkų siutui paliekant savo pavaduotoją plk. Rusteiką. 1926 m., liaudies fronto vyriausybei bevaldant, Bironas, tarnaudamas Klaipėdos muitinėje, leido gerokai paraudonavusį profsajunginį laikraštपालाईक. Sutikęs anuo metu mane Kaune dar labai barė, kodėl aš leidžiu „Tautos valią“, anot jo, ultrafašistinį laikraštį. Na, dabar galvoju, kad iškilo į viršūnes, nes buvo Kubiliūno dešinioji ranka kariniams reikalams, taigi lyg ir krašto apsaugos ministras. Pirmas jo žygis einant šias pareigas buvo tas, kad nuskubėjo į karo invalidų siuvelyklą ir įsakė skubiai jam pasiūti uniformą. Taigi ši asmenybė ir pradėjo mane „tardyti“. Iš visos kalbos paaiškėjo, kad panašiai kaip 1918 metų pabaigoje Vilniuje vokiečiai buvo susigalvoję steigti freikorpa¹⁷, taip dabar jiems kilo mintis organizuoti neva savisaugos dalinius. Pripasakojęs man, Kubiliūno vardu, tūkstantį komplimentų dėl mano veiklos 1919 metais bei vėliau, galų gale pasiūlė man, irgi Kubiliūno vardu, kad imčiausi Kaune organizuoti savanorius. Kantriai išklausiau visas jo liaupsinimo giesmeles ir gražbyliavimą. Aiškiai numačiau rudųjų spendžiamas pinkles lietuviams. Labai padėkojau už man siūlomą „garbė“, bet, mat... aš jau dešimt metų kaip iš kariuomenės pasitraukęs, tat esu gerokai atsilikęs nuo moderniško karo reikalavimų ir taktikos, o be to, vokiškai tik kiek grabaliojuosi, o čia juk reikės visą laiką turėti ryšius su gerbiamąja vokiečių karo vadovybe, o tai sudarytų daug kliūčių ir būtų labai neparanku. Pasiūliau, kad gal būtų geriau, jei pasirinktų, pavyzdžiui, gen. Raštikį, kuris ne per seniausiai pirmuoju baigė karo akademiją, vadinasi, ir kariškai puikiai pasirengęs, ir vokiškai puikiai kalba, taip pat turi simpatijų tiek tarp vokiečių, tiek ir tarp lietuvių jaunimo ir t. t., ir t. t. Šiam darbui aš šiuo metu tikrai esu visiškai netinkamas. Taip ir išsiskyreme. Kubiliūno asmeniškai taip ir nepamačiau. Vėliau pas p. pulkininką buvo iškvieisti gen. Raštikas ir gen. Reklaitis, bet ir šie nuo siūlomos garbės atsisakė. Po visų šių nepasisekimų buvo kreiptasi į gen. Plechavičių, kuris siūlymą priėmė.

¹⁷ Vokiečių kuriami savanorių daliniai

Kokiomis sąlygomis ir pan. tos darbo ir savisaugos kuopos turėjo būti sutvertos ir veikti, neteko sužinoti nei iš gen. Plechavičiaus, nei iš jo artimiausių bendradarbių – plk. Urbono ir plk. Laurinaičio. Visi jie tylėjo lyg vandens į burną paėmę, tat ir aš jų neklausinėjau, ir į smulkmenas nesigilinau. Rudieji, matyt, sąlygų nesilaikė, o gen. Plechavičius turėjo per daug savigarbos ir išdidumo, kad nusizemintų iki vargo vaidmens, taigi greitai prasidėjo trynimasis, nesutarimai ir pan. Galų gale gen. Plechavičius ir visas jo štabas buvo suimti ir išvežti į Rygą. Bevažiuojant buvo sustota trumpam laikui netoli Kelmės, kad suimtieji galėtų kiek pramankštinti kojas ir atlikti savo reikalus. Pasinaudodamas vakaro prieblanda ir krūmokšniais, štabo karininkas, plk. Antanas Šova, 2-ojo pulko vaikas, paspruko ir laimingai pasiekė Kauną. Dvi dienas slapstėsi pas mane, o po to patraukė toliau. Raudoniesiems artėjant ir kai jau ruošėmės pasitraukti iš Kauno, Palazdonio dvarelyje dar kartą teko susitikti su netoliese besislapančiu plk. Šova. Jis mane kalbino likti ir pasidaryti pagrindžio partizanų vadu, o jis būsiąs pas mane štabo viršininku. Atsisakiau. Rubikonas peržengtas, ir amžius ne be tas, nei sveikata, o ir sąlygos dabar visiškai skirtingos nuo tų, kurios buvo 1919 metais. Taip ir išsiskyrėme. Vėliau girdėjau, kad pagrindžio vadu tapo gen. Pečiulionis, o jo štabo viršininku gen. Zaskevičius, bet ar tai tiesa, negaliu tvirtinti.

Grįžtant prie temos, savisaugos daliniai buvo išformuoti, o jų nariai įgrūsti į SS dalinius. Daug skundų ir aimanų teko vėliau išgirsti nuo mano senų „vaikų“, kurie gen. Plechavičiaus autoriteto ir pažadų suvilioti buvo įsivėlę į šią avantiūrą. Daug jaunimo žuvo, daug kitaip nukentėjo. Savisaugos dalinių avantiūra gerokai aptemdė gen. Plechavičiaus aureolę. Tarp daugelio, ypač žuvusiųjų, tėvų, motinų ir žmonių jo vardas nėra minimas labai pagarbiai.

Kai vokiečiai nesispyrė, bet fortūna jau atsuko jiems nugarą ir jie traukėsi atgal visu frontu faterlando link. Tūkstančio metų reichas braškėjo nebepajėgdamas atsispirti spaudimui aziatiškų hordų, Vakarų kapitalistinių demokratijų remiamų. Raudonojo tvano banga ritosi Lietuvos link. Šiuo sykiu nebuvo vilties, kad bus galima jai atsispirti ar kad naujas antplūdis bus tik laikinas, trumpalaikis. Rusai nuo Petro Didžiojo laikų ieškojo geresnio ir platesnio, labiau atviro pajūrio. Galima buvo numanyti, kad nauja okupacija tęsis metų metais. Pirmojo antplūdžio metu dar galima buvo galvoti, kad anksčiau ar vėliau abugalingieji pasaulio „gerintojai“ susikibs, todėl ir buvo galima tikėtis išsislapstyti ir pralaukti vieno kurio jų palūžimo. Dabar tokios vilties negalėjo būti, nes jau buvo visiškai aišku, kad ne rusai, o vokiečiai galutinai pralaimėjo kovą. Laukti kol raudonieji ateis ir pasigaus tave kaip keptą viščiuką, būtų, mano manymu, per naivu. Reikėjo pradėti žiūrėti, kuriuo keliu ir kokiomis priemonėmis trauktis nuo atslenkančių Kremliaus cybernautų.

Mano bičiulis p. L. Teišerskis, Palazdonio dvarelio savininkas, apgailėstau-

damas, kad mes pasiryžome pasitraukti, maloniai sutiko duoti man porinį vežimą, kuriuo galėtumėm persikelti iš Kauno į Vytėnus. Kai diskutavau su juo apie artėjančią bolševikų invaziją, jis pasakė, kad jis ir jo sesuo, greičiausiai, pasiliksią. Mat pirmos invazijos metu, nors jo ūkis ir buvo nusavintas, bet vis dėlto jam buvo palikta tiek, kad badu nemirė, nors nepriteklių tiek ir tiek patyrė. Vokiečiai, jei būtų pasilikę ilgiau, tai, greičiausiai, pasielgtų blogiau, kai tai patyrė daug pažangių, gerų ūkių savininkų: ūkis buvo atimtas, atiduotas naciui, o tikrajam savininkui buvo „pasiūlyta“ likti ūkyje bernu. Ar tai nebuvo Hitlerio planas, kad laimėjus karą, visus padarytų vokiečių vergais? Ar nacių ekonomistai nebuvo apskaičiavę, kad karą laimėjus kiekvienas vokiečių turės 35 vergus, kurie dirbs jo naudai jo botago raginami? Priminė p. Teišerskis man ir anekdotinį lietuvių su vokiečiu pasikalbėjimą. Paklausė lietuvis:

- Jūsų Hitleris paskelbė, kad statysias Naują Europą. Kokios bus mūsų pareigos šios Naujos Europos statyme?

- O, – atsakė vokiečių, – jūs dirbsite, mes žiūrėsime.

- Puiku. O kas bus po to, kai Naujoji Europa bus pastatyta?

- Tuomet, vaidmenys pasikeis: mes valgysime, o jūs žiūrėsite!

Aš jau ir pats buvau patyręs savo kailiu Naujos Europos būsimą santvarką. Jau minėjau, kaip Moritzas, siekdamas baronijos, galando dantis į mano „Rožių pilį“. Dar daug kitų, panašių įvykių prisiminėme su p. Teišerskiu. Vis dėlto man nebuvo kitos išeities. Kaip nemėgau vokiečių, bet su komunistais tikrai nebūtų gyvenimo nei man, nei mano šeimai. Teišerskis su tuo sutiko. Gavęs iš p. Teišerskio arklius ir vežimą grįžau į Kauną. Kita diena buvo sekmadienis, tat pirmiausia visi nuėjome į Šančių bažnyčią išklausti šv. Mišių. Pasikrovėme važį, papietavome, patylomis ir liūdni atsisveikinome su kaimynais, susėdome į važį ir... sudiev Šančiai, sudiev „Rožių pilis“, kur tiek kartų aidėjo šv. Jono Bosko neturtingų vaikų „armijos“ klegesys, kur kiekvienas medelis, krūmas, gėlytė buvo mano žmonos bei mano paties prakaitu palaistyti. Butą palikau tvarkingą, lyg už valandos, kitos sugrįžtumėm. Ant savo rašomojo stalo palikau namų knygą ir raktus.

Išvažiavome.

Pro Karmelitus, Senamiestį, Viliampolę išvažiavome iš miesto.

Sudiev Kaunui!

Vėlai vakare pasiekėme Raudondvarį, kur klebonavo buvęs mano pulko savanoris, kun. Rimkevičius. Kaip neužsukti ir neatsisveikinti su geru bičiuliu. Klebonijos kiemas jau užplūstas įvairiausių važių. Pati klebonija knibždėjo žmonių. Tiek žmonių neprisirinkdavo klebonijoje nei per šv. Teresėlės atlaidus. Dėl gausybės tokių kaip ir aš pats keleivių neteko prideramai išsikalbėti su kun. Rimkevičium. Gerokai pasistiprinę, broliška atsisveikinome su juo, išvykome toliau. Paryčiui patylomis pravažiavome Vilkiją ir pagaliau sėkmingai pa-

siekėme Seredžių.

Seredžiuje mus ištiko viena rimta kliūtis. Teišerskis pergaltavo ir nusprendė Palazdonį apleisti. Atsiuntė jis į Seredžių vieną savo tarnautojų su įsakymu vežikui tuoj pat grįžti į dvarą. Manęs labai atsiprašęs, kad negaliu daugiau pasitarnauti man savo važiu ir arkliais. Nors Veliuona, kurioje buvo mano bičiulis kun. Irtmanas ir kuris man pagelbėtų, buvo ne per toliausiai, bet vežikui pono įsakymas grįžti lieka įsakymu, tat... p. generole, su savo šeima ir visa man-ta prašom kraustyti iš važio. Pasitraukiau į Seredžiaus kleboniją, kur klebonavo kan. Šova. Buvo jis brolis mano buvusio savanorio, pirmos laidos kariūno, Antano Šovos, kuriam buvau padėjęs iškilti iki gen. štabo pulkininko. Kan. Šova mane gerai pažinojo dar iš Karmelitų, kur visad buvo man labai malonus. Dar praeities metais, kai lankiausi kaimyniniame p. Ivanausko dvarelyje, buvau apsilankęs ir pas kanauninką. Nežinojo jis tuo metu, kur mane pasodinti, kuo pavaišinti. Nustebino jis mane dabar. Esant dabar man ir mano šeimai bėdoje ne-leido nei pasvirnyje sudėti daiktų, kol gausiu kitą vežimą tolesnei kelionei.

- Tai ką, – pasakiau, – kanauninke, šunimis mane užpjudyti, jei aš valandėlei, kitai tavo pasvirnyje sukrausiu savo daiktus, užuot kad padėtumei man surasti važį? Ačiū! Nesitikėjau to iš tamstos! Vis gi aš daiktus iškrausiu ir sudėsiu ten, kur numačiau!

Paraudęs iš pykčio, jis nuėjo į savo kambarius, o aš išskubėjau į Beržukus pas p. Ivanauskus. Ivanauskas jau buvo miręs, o ponija Ivanauskienė ūkį buvo išleidusi iš pusės, tat nei arklių, nei vežimo neturėjo. Pusininkas irgi kažkur išvykęs, tat nieko nepešęs nuoširdžiai atsiveikinau su senute Ivanauskiene ir išskubėjau toliau. Pripuolamai suradau važį. Ūkininkas ne žioplis: jei ne kelnes, tai bent batus nuimti panoro. Iš Seredžiaus į Veliuoną be 300 markių ne krust. Na, ką gi? Teko tat sumokėti po 15 markių už kilometrą ir dar, kadangi važis nebuvo per didžiausias, man pačiam ir sūnui teko klampoti pėsčiomis. Važyje tesėdėjo mano žmona, neščia marti ir anūkė, na, ir dėžės, dėžėlės su kiek maisto, patalyne bei kitokiomis smulkmenomis. Negalėjau iš Kauno pasiimti baldų, likusių ir prekių, kaip kad kai kurie kiti asmenys. Mat nebuvo tiek draugas su vokiečiais, kad gaučiau iš jų iš anksto paraginimą išvykti bei vagonus prekėms persigabenti, kaip kad gavo kai kurie dideli „patriotai“ bei vaizbūnai¹⁸.

Atvažiavus į Veliuoną, kun. Irtmanas net už galvos nusitvėrė sužinojęs, kiek man teko sumokėti. Norėjo „plėšiką“ išbarti. Nuraminau bičiulį: te tie mano pinigai būna „plėšikui“ ant naudos, o gerajam Dievuliui ant garbės. Persiskyrėme su vežiku geruoju. Kun. Irtmanas mus karališkai pamylėjo ir norėjo, kad apsi-stotume pas jį. Žinodamas jo parapijos „turingumą“, padėjau jam labai už jo gerą širdį ir norus, ir tepaprašiau, kad padėtų pasiekti Vytėnus, tėvų saleziečių centrą. Meiliai pasiūniau, nuoširdžiai pasivaišinę, persiskyrėme su dideliu

¹⁸ Senoviškai pirklys.

skausmu. Mes nežinojome, koks rytojus mūsų laukia, o kun. Irtmanas, gavęs jau nemažai grasinimų iš savo paraudonavusių parapijiečių, žinojo aiškiai, kas jo laukia maskoliams Lietuvą užplūdus, tačiau nepasiryžo savo parapijos apleisti. Sakė:

- Čia gimiau, augau, Dievui pasišvenčiau; čia mano tėvelių ir sesutės kapai; tat tebūnie čia ir mano kapas. Jei Dievulis mane pašauks, tat tebūnie Jo šventa valia.

Davė jis man savo arklius, važį ir vežiką, kurie turėjo nugabenti mane į Vytėnus ir ne už 300 markių, bet už porą markių „kurmonui“¹⁹ ant arbatos.

Taip iš Kauno atsibastėme iki Vytėnų.

Ši vietovė buvo pavadinta Vytėnais nuo to laiko, kai joje išikūrė tėvų saleziečių centras Lietuvoje. Anksčiau, o daug kas dar ir dabar šią vietovę vadino Raudonės pilimi. Dar ir šiandien išikūrusio saleziečių centro pašonėje riogsojo kuklūs pilies griuvėsiai. Neminėsiu pilies istorijos, nes neturiu po ranka nei dokumentų, nei kitokių istorijos šaltinių, kurie man leistų tiksliai apibūdinti šios pilies praeitį. Tiek nežinau, kad pilį galiausiai buvo nupirkęs amerikietis astronomas kun. Petraitis, kuris dėjo visas pastangas pilyje įkurti astronomijos observatoriją. Jausdamas artėjančią mirtį, jis šią pilį ir dvarą padovanojo tėvams saleziečiams, kurie čia ir įkūrė savo centrą. Dabar ši istorinė vietovė atgijo. Išdygo keli nauji pastatai: kukli bažnytelė, rūmai mokyklai bei vienuolynui, dirbtuvės. Kas dieną sklido malonus dangaus šaukimas – varpo skambesys – kuris šaukė, jei ne į mišias, tai bent paragindavo savo žalvariniu balsu sukalbėti Angelas Dievo už „dūšeles“. Šitoje vietoje laikinai dabar ir įsitaisiau. Kitą dieną gavau iš vyresniojo, tėv. Skelčio, arklius bei vežimą ir nuvažiavau į Jurbarką, kad iš ten atsivežčiau žmoną. Mat ji iš Veliuonos garlaiviu nuplaukė į Jurbarką, kad ten surastų mums vietą laikinai apsistoti. Nors ir prieštaraujant šaltai galvosėnai, širdyje vis dar negeso viltis: o gal dar vokiečiai atsispirs ir atrems rusus; galėtumėm tuomet grįžti į savo pastogę. Tat apsisprendėme savaitei, kitai apsistoti Vytėnuose ir palaukti.

Jurbarke žmona laukė manęs pas kun. Eduardą Petrelevičių, buvusį jėzuitą, kuris dėl nesutarimo su t. Kippu, iš jėzuitų ordino buvo išstojęs ir tapęs pasauliečiu kunigu. Jis čia klebonavo, taip pat ėjo ir gimnazijos kapeliono pareigas. Paplepėjome kiek laiko. Padėkojau jam už pagalbą ir globą, suteiktą mano žmonai, ir kartu su žmona grįžome į Vytėnus.

Vytėnuose jautėmės kaip pas Dievą užantyje. Greitai gerai susigyvenome su visais. Vienas broliukų tuoj pataisė mano iširusį rožinį ir sutvarkė išsilapojusią maldaknygę. Kitas į savo globą paėmė mano keturių metų anūkę. Ir kokių tik išdaigų jie nepramanydavo! Mano anūkėlės džiaugsmas ir klegesys slopino visus kitus balsus.

Bene į ketvirtą dieną gestapistai atvežė į Vytėnus gerbiamą metropolitą arkivysk. Skvireckį. Patalpas, kurias iki šio laiko buvome užėmę, teko užleisti jam.

¹⁹ Vežikas (brus.).

Ganytojas tapo mūsų visų siela. Valgėme visi kartu. Šypsodamasis ir visad malonus su visais, laimino jis Dievo dovanas. Vytėniškiams saleziečiams prisidėjo nemaža darbo ir rūpesčio dėl vis naujai atvykstančių pilvų. Atvyko tėvai, pasitraukę iš Kauno, atvyko raseiniškiai; galiausiai atbildėjo visa gurguolė Kauno dvasiinės seminarijos profesorių.

Kone kiekvieną dieną vykdavau į Jurbarką, kur, be kun. Petrelevičiaus, darbavosi dar ir salezietis kun. Petraitis bei jėzuitas tėv. Fulstas. Jie daugiausiai rūpinosi vykstančiais iš Lietuvos į platųjį pasaulį dvasiškiais. Pasauliečius globodavo irgi, bet daug mažiau. Ar buvo išitraukę į kokią veiklą, nežinau: jie man nesigyrė, o aš jų iš mandagumo neklausinėjau.

Vytėnuose suėjau į artimesnį kontaktą su seminarijos profesoriumi kan. Ūsoriu. Kadaisė jis buvo pilnas humoro, linksmas žmogus; šiandien vargšas, buvo kiek pagautas paralyžiaus. Dažnai teko su juo kalbėtis. Buvo jis gilios erudicijos žmogus. Deja, vargšas jautėsi prislėgtas, nes dėl ligos matė, kad savo darbu negalės prilygti kitiems, sveikiems. Žinojo jis, kad mirtis jo siekia, bet norėjo mirti laisvame, o ne komunistiniame pasaulyje. Jo kolegos, kiti seminarijos profesoriai, buvo kitos nuomonės; vengdavo jo; jei sueidavo su juo, tai kaip įmanydami įkalbinėjo jį pasilikti Lietuvoje, nevažiuoti kartu su jais. Gal tai ir nelabai derinosi su krikščioniškais reikalavimais, bet, žinai,... labai žmogiška silpnybė. Taip ir paliko jį Vytėnuose, kur jis, rusams užėjus, netrukus pasimirė. Dar ir kitas seminarijos profesorius, nors ir buvo sveikas kaip ridikas, turėjo kitokios rūšies didelį rūpestį. Turėjo jis, matyt, nemaža auksinukų, tat laužė galvą, kaip čia juos geriau paslėpti, kad vokiečiai, jei, ko gero, ant sienos pakratys, tai kad jų nesurastų ir neatimtų. Nieko negalėjau jam patarti, nes auksinukų neturėjau, tat ir ši problema – kaip čia juos geriau paslėpti – mano galvos nekvaršino.

Į Jurbarką nuo Skirsnemunės eidavau panemuniu. Vokiečiams traukiantis, o rusams slenkant vis pirmyn, augo chaosas, didėjo chuliganizmas ir kriminališkumas. Panemuniu eiti pasidarė pavojinga, nes einantieji dažnai buvo iš krūmų apšaudomi. Kelis kartus tai patyręs, vėliau vykdavau plentu: nors toliau, bet nebuvo pakelėje krūmų, kur galėjo slapukai sugužėti.

Skirsnemunėje klebonavo atkeltas iš Šiaulių kun. Vincentas Byla, mano senas, dar iš Kauno pažįstamas. Kaip jo neaplankysi? Liepos 19 d., per Vincines, susirinko pas jį gražus būrys lietuviško beau-mondo: juk šeimininko vardinės. Varduvės buvo paruoštos karališkos, tik kad visų ūpas buvo nekarališkas. Atsilankė čia iš Jurbarko kun. Petraitis ir tėv. Fulstas. Iš šių pastarųjų sužinojome, kad vokiečiai traukiasi ne tik iš Lietuvos, bet ir iš Rytprūsių. Hitleriu ir naciais nusivylusi kariuomenė tapo neatspari ir veikė lyg iširusi. Ore reiškėsi jau rusų persvara; tai dar daugiau demoralizavo besitraukiančią kariuomenę. Kaip jau minėjau, Petraitis ir Fulstas rūpinosi daugiausia pagalbos teikimu besitraukiantiems dvasiškiams, nei kad pasauliečiams. Mano manymu, abu visuomenės

sluoksniai mažiausia turėjo lygias teises į tokią pagalbą. Net galbūt daugiau pagalbos buvo reikalingi pasauliečiai nei dvasiškiečiai: viena, tarp pasauliečių buvo daug mažiau intelektualų; antra, dvasiškiečiai – viengungiai, be šeimų, pačių, vaikų ir t. t., nors kai kurie tėvelių ir keliavo su šeiminkėmis.

Grįžęs iš vardinių Skirsnemunėje į Vytėnus, pasidalijau gautomis žiniomis su maloniais šeiminkais. Rūpestį dar padidino vienai nakčiai sustoję išvažiuoją „tarėjai“: gen. Kazys Musteikis ir Ramanauskas ir, kaip rožytė tarp dviejų erškėtkrūmių, p-lė Ona Labanauskaitė. Gan tyliai pavakarieniavę, pasidaliję įspūdziais bei gandais liūdni išsiskirstėme kiekvienas sau, kiekvienas galvodamas, kur likimas jį nublokš, kaip toli dar teks savo kaulelius tempti. Iš Kauno grįžo mano marti, kuri buvo nuvykusi į Kauną dar kartą pamatyti savo tėvus. Džiaugėsi, kad dar galėjo iš Kauno aplinkiniais keliais pasprukti, nes Kaune dominavo anarchija ir chuliganizmas. Pradėjome ruoštis išvykti iš Vytėnų. Apie pasinaudojimą garlais viurbarke negalėjo būti nė kalbos, nes šie atplaukdavo jau pilni iš Kauno. Dar buvo vilties, kaip nors įsitaisyti į kokią garlavį Smalininkuose. Tat nutarėme per Gelgaudiškį vykti į Smalininkus. Metropolitą nebuvo laisvas. Jis buvo gestapistų saugomas, tat su mumis kartu nevyko. Palaimino mus visus į kelionę. Sudiev, Vytėnai, sudiev, mielas tėv. Skelty ir visi likusieji malonūs šeiminkai.

Saleziečių padedami, persikėlėme į kitą Nemuno krantą, į Gelgaudiškį. Tikėjome, kad gal čia pavyks gauti arklius, kad nuvyktume į Smalininkus. Atbildėjo ir seminarijos gurguolė. Sutikome čia dr. Vileišį, dr. Petro Vileišio sūnų, kuris su šeima buvo atplaukęs iš Kauno baidarėmis. Gelgaudiškyje jis surado pažįstamą pramoninką, kuris važiavo sunkvežimiu. Šis ir priėmė Vileišį bei jo šeimą į tą sunkvežimį. Mums čia jau vietos nebuvo: sunkvežimis perkrautas prekėmis, o be to, mes ir nepažįstami. Gauti kokią kitą susisiekimo priemonę Gelgaudiškyje buvo neįmanoma. Kreipiausi į seminarijos profesorius, kurie važiavo keliais vežimais. Gal galėtų priimti bent moteris: mano žmoną, nėščią marčią ir mažytę anūkę? Kur tau! Matai, neįmanoma išmesti kokios statinės raugintų kopūstų ar agurkų, kuriuos, tarp kitko, gabenosi gerbiamieji būsimųjų dvasios apaštalų auklėtojai. Mano sūnus, visą laiką buvęs ramus, dabar net įsiuto: žmones gali velnias imti, o raugintų agurkų tai jau negalima paaukoti. Gal kurį vakarėlį, kuris dvasinis profesorius panorės raugintų agurkėlių su grietine prie mėsytės, o čia jų nebus, nes buvę palikti Gelgaudiškyje, kad pagelbėjo kažkokioms tai šėtono sutvertoms boboms. Pasiūlė jiems sūnus, kad neužmirštų pagarbinti agurkus ant patinos ar kielike ant altoriaus, o paskui kad susikištų sau juos į tam tikrą anatominę apatinę kūno dalį. Nuraminau sūnų: nes pyksi ne pyksi, būsi ironiškas ar ne, padėties tuo nepakeisi. Sunku kartais surasti labiau kietaširdžius, užkietėjusius žmones, kaip kad sumaterialėję dvasiškiečiai. Kaip gaila, kad tokių yra dauguma. Tikrai stebuklas, kad taip sumaterialėjusi bažnyčia vis dar išsilaiko. Laimė, kad dar pasitaiko retkarčiais ir gerų, pavyzdingų, ide-

alistų kunigų, nors ir nedaug, labai nedaug.

Pradėjome tartis, ką daryti. Apsvarstėme ir taip, ir šiaip. Buvo prieita prie išvados, kad didžiausias pavojus gresia vyrams, tat šie ir privalo pirmiausia trauktis. Moterys vis dar kaip nors išsivers ir išsisuks. Nors ir labai nenoromis, bet turėjome sutikti su šitomis išvadomis. Nulėmė tai, kad Gelgaudiškio klebonas kun. Augustaitis, senas ir vienas gerųjų kunigų, prižadėjo moterimis pasirūpinti ir įtaisyti jas savo ūkelyje. Buvo paruoštos kuprinės man ir sūnui. Verkdami, o sūnus ir dantimis grieždamas, atsisveikinome su žmonomis ir išėjome pėsti. Kelyje dar stovėjo debesys dulkių, kurias buvo sukėlę pramoninko ir dr. Vileišio sunkvežimis ir seminarijos gurguolė. Sūnus nesakė, o aš patylomis pavadžiau visus Apvaizdos globai.

Pavakarę išvargę ir dulkėti pasiekėme bažnytkaimį Kaimelį. Įėjome į kleboniją, kur radome paruoštus stalus ir nemaža dvasiškių bei kitų žmonių. Sėdome prie stalo ir mudu, kad kiek pasistiprintume. Dar nė pirmo kąsnio nespėjome kaip reikiant nuryti, kai mus, lyg kokia furija, puolė klebonas. Kaip čia mes išdrįsime sėsti prie stalo, kuris paruoštas tik garbingiems dvasiškiams, o ne kokiems valkatoms, svieto perėjūnams, apiplyšeliams civiliokams. Šyptelėjau gerbiamam klebonui, kad esu irgi per ne lyg pusiau kunigas, nes esu Vyrų apaštaltavimo centro vicepirmininkas, o be to, dar ir Lietuvos generolas, tat manau, kad galiu irgi prisėsti prie tiktai dvasiškiams dengto stalo. Kažkas iš dalyvaujančių apramino kleboną ir pagėdijo dėl nevaišingumo tokiu metu. Turėjau dar ranka prilaikyti sūnų, kuris dar virė pagieža ant seminarijos agurkų, tat išgirdęs Kaimelio klebono „svetingus“ puolimus, buvo visas išraudęs iš pykčio, o jo kūnas virpėjo nuo nervų įtempimo. Jei ne mano raminanti ranka, greičiausiai būtų neiškentėjęs, pašokęs ir skėlęs gerbiamam klebonui antausius. Greitai pasisotino, nes dėl nervų įtempimo nebuvo didelio apetito. Suradome kažkokią daržinę, kur ant šiaudų ar šieno praleidome bemiegę naktį.

Pabudome anksti rytą auštant. Į Kaimelį įvažiavo besitraukiančių vokiečių dalinys. Ruošėmės ir mes žygiuoti toliau, Smalininkų link. Nelaukta atsirado sūnaus žmona Soniutė. Gelgaudiškyje nerimdama, paliko dukrą su mano žmona, o pati išėjo pasižiūrėti, ar kur ko nepamatys, nesužinos. Gandų telegrafu sužinojo, kad mes esame Kaimelyje, tat ir žygiavo jo link. Netoli Kaimelio, einant Nemuno pakrante, sutiko vieną pilietį ir užvedė su juo kalbą. Pilietis pasirodė esąs Lietūkio tarnautojas, kuris iš Kauno prisikabindamas tai prie vieno, tai prie kito garlaivio, tai tiesiog naudodamasis tik srovės jėga, šalanda (nedidelis baidokas) buvo atplaukęs iki Kaimelio. Laukiąs čia dar vieno, kito pažįstamo lietūkiečio, kurie turėjo į čia atvykti kitais keliais. Jiems atvykus, jie plauksią toliau, Jurbarko, Tilžės ir, jei tik bus įmanoma, Karaliaučiaus link. Šalanda esanti didelė ir beveik pustuštė. Soniutė pradėjo jo prašyti, ar negalėtų priimti mūsų. Nors ir visai nepažįstamas, bet lietūkietis (gėda, kad užmiršau jo pavardę) pasirodė esąs geras ir gailėstingas, ne kunigiškos širdies žmogus. Sutiko. Pasakė tik, kad pa-

skubėtų, nes jie nemaną Kaimelyje ilgai stovėti. Soniutė beveik bėgte atbėgo visa uždususi į Kaimelį, kur surado mane ir sūnų, pasiruošusius jau žygiuoti toliau. Papasakojo mums apie šalandą. Priartėjo ir lietūkietis. Pasisveikinome širdingai ir jis pakartojė savo kvietimą. Kilo klausimas, kaip atgabenti iš Gelgaudiškio mano žmoną ir sūnaus dukrą. Pėsčiomis būtų neįmanoma, nes kol nueitum į ten ir kol sugrįžtumei, praeitų ištisa diena, o tiek laiko nebuvo. Sūnus, kuris vokiškai kalba, lyg būtų tikras vokietis, nuskubėjo pas dar Kaimelyje esančio vokiečių dalino vadą karininką. Buvo tai austras, vyr. leitenantas, gerokai pusamžis, matyt, iš rezervistų, žmogus. Pasirodė ir austras buvo geras, užjaučiantis žmogus. Be to, sakė, girdėjęs, kad aukštosios vadovybės esą įsakyta bėgliams, jei tik galima, padėti. Kadangi jo dalinys turėsiąs čia dar visą dieną stovėti, tai sutiko mums padėti. Davė savo mašiną ir vairuotoją, kuris turėjo nuvežti Soniutę iki Gelgaudiškio, o iš ten paimti ir atvežti į Kaimelį tiek Soniutę, tiek ir mano žmoną bei anūkę Yolandą. Išrūko, išbildėjo mašina su Soniute. Už poros valandų grįžo Soniutė su dukra ir mano žmona ir šiek tiek ryšuliukų – daugiausia maisto, vaikiškų drabužėlių, dokumentų, t. y. tiek, kiek greitomis sugriebė ir kas po ranka pasitaikė. Viskas kita liko Gelgaudiškyje. Ar svarbu tie visi skudurai ir kitkas, raštai, fotografijos, dokumentai ir t. t. Pirmiausia – žmonės. Soniutė vėliau pasakojo, kad vokietis vairuotojas pakeliui koneveikė visais ferfluktais ir t. t. Ne ją, o dėl kelio, kuris buvo paprastas laukų kelias, taigi dulkėtas, duobėtas ir viskas, kas tik nori, tik ne plentas. Sūnus vėl nuskubėjo pas austrą oberleitenantą ir jam labai padėjo. Taip pat ir aš, nors ir laužyta vokiečių kalba. Dar palinkėjo jis mums geros kloties, paspaudė rankas, atsisveikino katalikiškai „gehen Sie mit Gott“²⁰, o ne pakelta ranka į „Heil Hitler“. Nurūkome į Nemuno pakrantę, kur šalanda jau vien tik mūsų nekantriai telaukė. Susėdome šalandos dugne. Pakėlėme inkarą, atsistūmėme nuo kranto ir pasileidome pasroviui. Ar tai ne Visagalio Apvaizda? Man tai buvo savaime aišku, bet sūnus buvo skeptiškas: pasakė, kad gyvenime visokių netikėtumų pasitaiko ir viskas priklauso nuo žmonių, gerų ar blogų, bet ne nuo nematomų dievų ar Dievo; jei taip jau būtų tikra, ko Bažnyčia moko, tat kunigai turėtų būti pirmieji, kurie tuo tikėtų ir elgtųsi pagal savo mokslo dėsnius; tuo tarpu tų dėsnių besilaikant, tai tik vos vieną, kitą. Šiuo metu atremti sūnaus galvosena nebuvo kuo, nes faktai buvo jo pusėje ir seminarijos agurkų statinė dar stovėjo akyse.

Plūduriuodami pasroviui, kiek pagelbėdami kartimis, šia „liuksusine jachta“ pasiekėme Jurbarką, kur sustojome kuriam laikui. Išlipome į krantą ir nuėjome žinių pamedžioti. Aš Jurbarkė radau gaisrininkų mašinomis atvažiuosius Kauno gaisrininkus. Tarp jų buvo ir mano pusbrolis Motiejus Zujus, kuris buvo vieno „Daimlerio“, didžiųjų gaisrininkų mašinų, vairuotoju. Jis pasakė, kad perėjęs sieną, jis bandysiąs pasiekti netoli Bodeno ežero esantį Tettango

²⁰ Keliaukite su Dievu (vok.).

miestelį, kur gyvenanti jo žmona ir už vokiečio ištekėjusi vyresnioji duktė. Motiejaus ir žmona buvo vokiečių kilmės. Sušelpė jis mus dar duona ir kitkuo. Atsisveikinome. Šalandos lietūkiečiai tuo metu suėjo į kontaktą su vokiečiais, kurie dviem nedideliais Nemuno garlaisiais plaukė Tilžės link, o dabar buvo sustoję netoli Jurbarko kiek žemėliau, pavandeniui. Gražiais žodžiais ir atlikus prekybinius „mainus“, vokiečiai sutiko leisti mūsų šalandai prisikabinti prie vieno jų garlaivių. Mūsų „jachtos“ kapitonas greitai suskambino mus visus atgal į šalandą. Stumdamiesi kartimis, kuo greičiausiai nuplukdėme šalandą iki to garlaivio ir kuo skubiausiai prisikabinome: kad, ko gero, neapsigalvotų. Pradėjome laukti. Vokiečių karininkas su savo viršilomis ir kitais nervinosi ir keiksnojo: mat kažkur dingo garlaivio mašinistas ir vairininkas. Išsiuntė kareivius į Jurbarką jų ieškoti. Tolumoje pasigirdo lėktuvų gaudesys. Karių paraginti visi išskubėjome į atokiau nuo kranto augančius krūmus ir ten išsisklaidėme: atsarga gėdos nedaro. Tikrai, lėktuvai pasirodė esą rusų. Pamatę sambūrį laivų, nutarė juos pagąsdinti ir apmėtyti bombomis. Ar pilotai buvo nepakanamai patyrę, ar kitkas, bet bombos sukrito kitoje pusėje Nemuno ir tai atokiai nuo kranto. Į mūsų krantą ir laivus nenukirto nei viena. Lėktuvai pasisukinėjo, pasisukinėjo ir nuskrido iš kur buvo atsukridę. Tikrai laimė, nes, kaip vėliau sužinojome, garlaisiai buvo pakrauti šaudmenimis bei sprogstamąja medžiaga. Lėktuvams nuskridus, vokiečiai dar labiau sukrito medžioti garlaivio mechanikus, o juos suradę, atsigabeno beveik prievarta į garlaivį. Išplaukėme. Pajudėjo garlaisis, pajudėjo šalanda ir dar keli baidokai, kurie taip pat buvo prisikabinę prie garlaivio, aišku, už tam tikrą „mainų“ kainą. Nors ir pavandeniui, bet garlavėlis sunkiai puškavo, nes tempė ištisą flotilę įvairiausių prisikabinusių laivų.

Pakeliui į Tilžę kai kur sustodavome pavalgyti. Perplaukus sieną, atsidūrėme gerų žmonių malonėje. Mes neturėjome indų, kuriuose galėtumėm paruošti kokį viralą ar panašiai, bet žmonės mus sušelpė. Nuo pat sienos mumis pradėjo rūpintis nacių labdaros organizacija N.S.V. Uniformuotos gailestingosios seserys atgabendavo maisto ir išdalydavo jį visiems. Nebuvo gal labai prielankios mums, net gal kiek atšiaurios, griežtos, kaip prūsų vokiečiai, kad yra žinomi. Bet vokiečiui, itin prūsui, įsakymas yra įsakymas: nors ir nelabai širdingai, bet aprūpindavo mus visu kuo. Turint omenyje, kad pati Vokietija jau nuo seniai buvo suveržusi pilvus, o čia dar karo nesėkmės, prieš artėjimas tikrai vertė stebėtis jų pareigingumu, klusnumu ir drausme. Čia tai tikrai galima būtų pritaikyti, tiesiogine prasme, humoristišką I pasaulinio karo komunikatą: priešas panikuodamas puolė, o mūsų daliniai tvarkingai pasitraukė į iš anksto paruoštas pozicijas.

Atpuškavom pagaliau į Tilžę ir sustojome krantinėje. Pakeliui jau girdėjome, kad Tilžėje renkami žmonės apkasams kasti. Kaip čia bus su mumis? Tikrai. Vos sustojome, kai prie mūsų vilkstinės priartėjo keliolika uniformuotų nacių ir kareivių. Nutarėme, kad čiups mus visus apkasų kasti. Tik tuo metu – ūūū –

ūūu – ūūū – sustaugė sirenos: oro pavojus. Naciai su palydovais išrūko į slėptuves. Tilžė jau buvo bombarduota, tai žmonės nestovinėjo gatvėse, o bėgo į slėptuves. Mūsų garlaivio kariai nutarė kuo skubiausiai pasišalinti iš Tilžės ir nuo galimo bombardavimo. Mes visi dar sėdėjome kiekvienas savo laive, kas baido ke, kas šalandoje ir t. t. Garlavis sušvilpė ir visa mūsų vilkstinė kanalu pajudėjo Karaliaučiaus link.

Kanalo, kuris jungė Nemuną su Priegliumi, pakrantės buvo gana tankiai apgyvendintos. Gana dažnai sustodavome trumpam laikui: pernelyg pasiganyti. Vietos gyventojai dažnai apdovanodavo mus bulvėmis, pienu ir kitokiomis gėrybėmis. Dažniausiai duodavo mums veltui, o jei sutikdavo priimti už mokesčių, tai jau ne tokį, kaip tas lietuvis ūkininkas, kuris mus vežė iš Seredžiaus į Veliuoną.

Kartais pasitaikydavo ir liūdnesnių nuotykių. Kai kuriuose kanalo pakrančių punktuose baidokai ir ne baidokai buvo sustabdomi ir krečiami, bet siekiant surasti ką nors antivalstybinio. „Kontrolieriai“ ieškojo daugiau jiems asmeniškai tinkamų objektų. Taip ir mūsų šalandos „kapitonas“ ir „locmanas“ nukentėjo. „Kontrolieriai“ pasiėmė porą jų gerų naujų dviračių, o jų vietoje paliko savo senus, sudėvėtus; kitaip sakant, „išsikeitė“. Kitokių nemalonumų mūsų šalandos keleiviai nepatyrė. Kituose baidokuose kai kas nukentėjo daugiau.

Taigi, galima sakyti, ramiai atplaukėme į Karaliaučių. Karaliaučiuje buvome įkurdinti kažkurioje kirchėje netoli vieno Bahnhofų (geležinkelio stoties). Ji buvo įrengta kaip pereinamas punktas tokiems kaip mes bėgliams. Guolis, aišku, buvo šiaudų čiuziniai, patiesti ant grindų. Karaliaučius dar nebuvo nei karto bombarduotas, tat gyveno gana ramiai, nenervingai. Išėjome pasidairyti po miestą. Su Soniute užsukome paragauti išgirto, išreklamuoto Karaliaučiaus alaus. Alus tikrai geresnis nei Lietuvoje karo metu, bet mano ekspertizė šioje srityje nėra labai patikima. Jei visi taip gertų alų, kaip kad aš geriu, tai visi bravorai²¹ jau senai būtų subankrutavę. Mat aš laikiausi daugiau tos dainelės: „Kas myli seną bobą, o aš merguželę; kas geria alų, o aš arielkėlę“. Susiradome įstaigą, kuri tvarkė tremtinių reikalus ir rūpinosi jų siuntimu į Vokietijos gilumą; na, ir pats miestas ruošėsi evakuacijai. Gavome maisto korteles, gavome dokumentus tolesnei kelionei ir teisę gauti nemokamai geležinkelio bilietus. Kadangi kitokio adreso neturėjome, išskyrus tą, kurį buvau gavęs nuo mano pusbrolio Motiejaus, tat ir mes pasirinkome kelionės tikslu Tettaną, esantį Šveicarijos pasienyje.

Karaliaučiuje išbuvome iš viso apie pusantros savaitės. Po to pajudėjome toliau į Vakarus pasirinkta kryptimi. Netrukus po mūsų išvažiavimo Karaliaučius buvo bombarduotas. Užteko vieno karto ir ... auksabonis miestas kaip ir išnyko iš žemėlapio.

²¹ Alaus darykla.

III skyrius. BENAMIO KELIU

Karaliaučius padarė man gilų įspūdį. Eidamas pro pilį, visad prisimindavau mūsų protėvių kovas su kryžiuočiais. Nors ir negalėjau per daug nusiskųsti kryžiuočių palikuoniais, bet širdis prie jų nelinko. Kažkaip akyse vis vaidenosi mūsų protėvių skausmas ir degančios trobos bei rūmai.

Naciai, vykdydami seną vokišką posakį „Drang nach Osten“²², žadėjo kiekvienam vokiečiui po 35 vergus. Bet lokio kailiu pradėjo jie dalytis pirm, nei sumedžioję patį lokį, tat teko jiems skaudžiai nukentėti. Reikia pripažinti jiems didelę savo tėvynės meilę, darbštumą, pasiryžimą, tvarkingumą. Tiek praeities, tiek ir ateities istorikai turės pripažinti, kad vokiečiai ne vergų tauta. Ateityje jie dar parodys pasauliui, ką gali darbšti, karinga, tvarkinga ir save gerbianti tauta.

Pasąmonėje vis nesinorėjo tikėti, kad rusai išdrįstų slinkti toliau vokiečių sienos, kaip tai buvo padarę XVIII a. antrojoje pusėje carienių Elžbietos ir Kotrynos II laikais. Deja, ne tik išdrįso, bet nužygiavo toliau dar nei kad Septynerių metų kare. Gerai, kad laiku iš Karaliaučiaus pasitraukėme toliau į Vakarus.

Ilgai svarstėme, kur traukti. Galiausiai pasirinkome Tettngą Wiuertenbergo provincijoje. Buvo tai miestelis, stovįs netoli Friedrichshafeno, Bregenzo ir Bodeno ežero. Gyveno tenai mano pusbrolio Motiejaus podukra, o ir jis pats su žmona ten buvo patraukęs. Sutvarkę dokumentus Karaliaučiuje, gavę kelionės leidimus, bilietus bei kitokius reikalingus popierius, traukiniu pasileidome Wiuertemburgo link.

Važiuojant per Saksoniją teko pamatyti, kaip Vokietija buvo sušaudyta oro puolimais. Itin apgailėtinai atrodė Leipcigas, kur teko vieną parą laukti kito traukinio. Šis gražus ir įspūdingas miestas buvo beveik griuvėsių krūva. Didžiulė 24 peronų stotis buvo labai sudaužyta: visur matyti skylės ir duobės. Nepaisant to, vis dėlto funkcionavo. Išėjome apsidairyti po miestą, bet buvo baisu ilgiau vaikščioti, kad nepaklystume tarp griuvėsių. Nutarėme grįžti atgal į stotį ir laukti traukinio.

Judėjimas, nors ir didelis, bet buvo tvarkingesnis nei kaip 1917 m. Rusijoje važiuojant iš Žmerinkos į Kijevą. Nieks čia nesikurdino ant stogų; niekas per išmuštus langus nesiveržė į vagonų vidų; niekas nesigrūdo. Pakeliui keliose vietose sustojome lauke neprivažiavę stoties, nes buvo skelbiamas oro pavojus. Rūgpiūčio gale pagaliau laimingai pasiekėme Tettngą. Susiradome pusbrolių Motiejų ir apsistojome pas jį.

Gyveno jis stambaus ūkininko Mommo dvaro kumetyne. Mums tai atrodė kaip dvaras, nors vokiečių akimis žiūrint, tai tebuvo tik stambus ūkis. Buvo tai

²² Įsiskverbti į Rytus (vok.).

vaisių, pieno ir apynių ūkis. Mommas tikriausiai buvo naxis, bet rimtas ir malonus, gana dar jaunas, kokių 35–40 metų amžiaus, žmogus. Jo žmona tvarkė pieną ir apynius, o jis pats triūsė po sodus ir daržus. Davė jis mums kambariuką, o be to, man ir žmonai dar ir lovą.

Tettngas – nedidelis miestukas. Iš visų pusių supo jį sodai ir apynių plantacijos. Buvo dar kiek daržų ir laukų su pašariniais runkeliais. Tarp vaismedžių buvo puikios ganiavos pieniniams galvijams. Jose vaikščiojo karvės su parištais skambalais.

Mommo dvare radome ir daugiau lietuvių. Antrą dieną ir aš su žmona išėjome į darbą. Buvo mat apynių rinkimo laikas. Kai kiti pririnkdavo kokias keturias, penkias pintines, tai mes tepririnkdavome vieną. Į savaitės pabaigą susilyginome su įgudusiais rinkėjais. Rašytojai priedo gaudavo dar nemažą sumuštinį ir pietums geros sriubos.

Be mūsų, dvare dirbo grupė vietos gyventojų, daugiausiai moterėlių. Buvo taip pat koks dešimtis rusų karo belaisvių, kurie buvo paimti įvairiems dvaro darbams. Skyrėsi jie gerokai nuo tų rusų, kuriuos pažinojau senais cariniais laikais. Bolševikų buvo jie jau gerokai apgadinti. Bet jie čia jau buvo apsipratę ir grįžti atgal į rojų nelabai veržėsi. Vaikščiojo todėl, galima sakyti, pusiau laisvi. Nakčiai tik *pro forma*²³ buvo uždaromi, o iš ryto vėl paleidžiami ir išskirstomi į darbus. Darbus iš vakaro paskirdavo pats savininkas, o jų vykdymą kitą dieną prižiūrėjo ūkvedys, senyvas, bet gana malonus vokietis. Ūkvedys prižiūrėdavo ir apynių rinkimą.

Nurinkus apynius, pradėjome rinkti vaisius: obuolius, kriaušes, slyvas. Atlyginimas irgi nuo pintinės. Šeštadienį išmokant pinigų už vaisių rinkimą, kiekvienas rinkėjas gaudavo priedą, jei tik norėdavo – po dėžę vaisių už pusę kainos. Taip pat kiekvieną vakarą rinkėjų šeimos gaudavo dar ir po litrą pieno. Pardavimui vaisiai buvo renkami tik nuo medžių. Nukritę buvo vietoje sunaudojami, o jų buvo tiek, kad visiškai pakako tiek ponams, tiek ir bernams. Galima buvo pakankamai prisidžiovinti vaisių žiemai. Apsukresnieji turėjo vaisių ne tik sau, bet galėjo jais aprūpinti ir bičiulius bei kai kurias miestelio krautuves. Reikėjo tik sutarti geruoju su ūkvedžiu. Retkarčiais sodus lankydavo ir pats savininkas ar kuris kitas jo giminaitis. Jei nedirbdavome soduose, tai eidavome į laukus pašarinių runkelių rinkti. Šis darbas vėl buvo skirtingai atlyginamas. Šeštadieniais Mommas ir jo žmona labai tvarkingai su visais atsiskaičiuodavo.

Atlyginimas nebuvo didelis, bet pakako duonai ir druskai pagal korteles. Prašmatnybėms, aišku, to uždarbio nebuvo gana, bet pilvas nelabai nukentėdavo, nes buvo pakankamai pieno ir vaisių. Norėjosi atlyginimą pagerinti. Iškeliajome į Friedrichshafeną, kur buvo nakties baubų, cepelinų, fabrikai. Dabar jie nebegamino cepelinų, bet aviacijos mašinas. Nieko čia nepešėme, nes

²³ Formaliai (lot.).

fabrikai ir miestelis buvo visiškai subombarduoti. Darbai, kurių čia būtų galima gauti, buvo labai mažai apmokami, kad ir duonai nepakaktų. Gretimame didesniame mieste, Ravensburge, buvo susispietę nemažai lietuvių, kuriais rūpinosi dail. Stonis. Tačiau ir čia nieko geresnio nebuvo galima gauti.

Kiekvieną dieną iš ryto nueidavau į miestelio bažnyčią šv. Mišių išklausti. Apylinkė buvo labai katalikiška. Neretai išėjus iš bažnyčios pasivydavome kokia moterėlė ir įbrukdavo į rankas markę, kitą ar maisto kortelių kuponų. Naciai čia nebuvo labai populiarūs, nors jų ir buvo valdžia.

Žiemai artėjant, reikėjo ieškoti pastovesnės ir šiltesnės vietos. Persikėlėme į palyginamai netoli esantį didesnę miestelį Wangen i.A. Pirmomis dienomis Wangene apsistojome viešbutyje, bet greitai susiradome kambarėlį darbininkų kvartale Siedlinge pas našlę Schultz. Ji tuo ir vertėsi, kad visus kambarius, net ir pusę savo pačios miegamojo, nuomojo Dievo Paukšteliams. Sūnus ir marta susirado kambarį, visiškai neblogą, netoli stoties vieno nacio vilojeje. Pas našlę Schultz gyventi nebuvo malonu, nes ši našlė mėgo gerokai apipešioti Dievo Paukštelių plunksnas. Itin gerai reikėdavo saugoti maistą, nes jei kur išeidamas taip jį paliktum ant stalo, tai galėjai būti tikras, kad grįžęs jo nerasi.

Reikėjo ieškoti tinkamesnės vietos apsigyventi. Taip pat ir darbo. Per arbeitsamtą²⁴ gavome darbą ir kambarį pas netoli nuo Wangeno esantį ūkininką, Praną Biggelį. Tuoj po Kalėdų ir nusikraustėme į tą ūkį. Sūnus liko mieste.

Wangene lietuvių buvo apščiai. Gal daugiau net nei Ravensburge. Radome čia bėgimo metu Gelgaudiškyje sutiktą dr. Vileišį su šeima. Dirbo jis čia vaikų ligoninėje. Norėjau ir aš patekti į tą ligoninę, bet, deja, mano amželio žmonės buvo kišami į senelių prieglaudą, o ne priimami į tarnybas.

Susitikau Wangene dr. kun. Steponavičių, buvusį Semeliškių kleboną, krikdemų šulą, Seimo narį. Nustebau išvydęs jį ne kunigiškais, bet paprasto darbininko drabužiais bevilkintį. Dirbo jis vieno vokiečio tvarte bei arklidėje, panašiai kaip aš pas Biggelį. Jo darbdavys nelabai jo darbą vertino, nes Steponavičius nebuvo tvartų valymo specialistas. Kartą supykęs vokietis ūkininkas jį užsi puolė, net paklausė, kas tokį nemokšą išleido į pasaulį. Apstulbo baueris, kai Steponavičius atkirto, kad tai buvo vokiečių universitetų profesoriai, kurie jam, be to, dar suteikė ir du daktaratus. Viename Wangeno priemiesčių klebonavo Steponavičiaus kolega iš Freiburgo universiteto. Jis siūlė Steponavičiui, kad šis ateitų pas jį, ir žadėjo išrūpinti jam leidimą mišias laikyti bei kitokius dvasinius patarnavimus atlikti. Steponavičius atsisakė. Laisvu laiku padiskutuodavome, prisimindavome Lietuvą, Semeliškes bei kitas žvijas Dzūkijos vietas.

Semeliškės man buvo dar prisimintos ir tuo, kad mano mamytė buvo mane, kūdikį, paaukojusi stebuklingam šv. Rokui prašydama, kad grąžintų man akių šviesą, kurios buvau netekęs. Vėlesniais laikais grįždamas iš Aukštadvario, kur

²⁴ Darbo birža (vok.).

vedžiau kvotą dėl „pogromo“ prieš žydus – apie tai jau papasakojau anksčiau – buvau sustojęs Semeliškėse ir susipažinau su kun. Steponavičium. Dėl ko jis pasitraukė iš kunigystės ir mieliau pasirinko likti tvartų valytoju, nei grįžti į bažnytines pareigas, nežinau. Nesiteiravau jo. Žinau, kaip nemalonu, kai kas stengiasi raustis kito asmens širdyje norėdamas išgauti jos giliausias paslaptis.

Wangene buvo suorganizuotos lietuviškos Kūčios Vileišių bute. Daug prie rengimo buvo prisidėjusi ponia Šopienė, kurios vyras buvo įsitaisęs viename sūrių fabrike. Kūčios buvo praleistos malonioj, lietuviškoj atmosferoje. Reikia pasakyti, kad kažkodėl Dievo Paukštelius veikė neaiškios jėgos, stumiančios vieną nuo kito. Kai nėra lietuvių, jų ieškome, bet kai susitinkame, tai bėgame vieni nuo kitų.

Mano darbas pas Biggelį buvo atlyginamas sumuštiniu ir retkarčiais puodeliu pieno, kurį nunešdavau į miestą anūkėlei Yolandai. Mano žmonai už darbą buvo atlyginama niurzgančiu ačiū. O pinigų – tai ne šnypšt.

Wangeno padangėmis dažnai „plasnojo“ sąjungininkų, ypač amerikiečių, lėktuvai, kurie masiškai skrido bombarduoti Stuttgartą ir kitus didesnius miestus. Buvo įrengtos slėptuvės. Lėktuvai praskrisdavo kartais du kartus per dieną. Retkarčiais apdovanodavo miestą savo „malonėmis“. Viena bombų krito netoli namų, kuriuose gyveno sūnus su šeima. Anūkėlė taip išsigando, kad net susirgo ir teko nemažai vargo padėti, kol buvo išgydyta.

Kovo 3 d. sūnaus šeima padidėjo. Gimė jo antroji duktė, o mano anūkė, Nemira-Heliodora. Iš ligoninės Nemira atvažiavo namo lyg aristokratė. Nesant kitokių susisiekiimo priemonių, tam darbui buvo naudojama prieštvaninė kažkurio barono poros arklių traukiama karieta. Vežikas, kaip ir pridera, su plunksna papuoštu cilindru ant galvos.

Buvo iškeltos krikštytos. Kūmais buvo dr. Šimaitis su savo sužadėtine ir dail. Paukštienė su brandmajoru²⁵ V. Šimkum. Po krikštytųjų, aišku, balius. Ne bet koks balius, o pagal korteles ir joms atitinkamus receptus. Tarp „daugybės“ patiekalų buvo ir specialus vinegretas, užtaisytas majonezu. Majonezas buvo padarytas iš poros kiaušinių (juodoj rinkoj pirktų), kiek acto (be kortelių) ir, alyvos vietoje, žuvų taukų (pagal gydytojo receptą). Iš kitų patiekalų paminėtina kriučkų sriuba, kriučkai virti, kriučkai kepti. Desertui – sūris su ersatz²⁶ marmeladu.

Artėjo karo pabaiga. Atsirado daugiau bėglių, ypač iš Vienos. Bėgo ne vien mūsiškiai, bet ir vokiečiai. Pirmiausia, aišku, nacių pareigūnų šeimos, legalios ir nelegalios. Patalpų klausimas pasidarė itin opus. Žymesniems naciams reikėjo ir geresnes patalpas parūpinti. Kambarys, kurį mano sūnus turėjo, buvo gana erdvus, geroje vietoje. Tat gavo jis įsakymą kraustyti. Tačiau ne bet kaip. Buvo įsakyta jam su šeima pasiruošti ir vakare būsią kartu su kitais paimiti ir sunkvežimiu

²⁵ Brandmajoras – miesto ugniagesių komandos viršininkas.

²⁶ Pakaitalas (vok.).

pervežti į kažkurią stovyklą. Nelaukė sūnus, kol tas sunkvežimis atvažiuos, bet pasiėmęs vaikus ir žmoną šuntakiais atskubėjo į mano palėpę. Teko visiems susispausti mažame kambarėlyje be jokių patogumų. Tebuvo tik viena lova. Senieji ant lovos, jaunieji ant grindų kartu su Yolanda, o Nemira vežimėlyje. Gerai dar, kad jau buvo pavasaris, šilta. Porą senų, išardytų marškinių atstojo vystyklus; vietoj antklodėlės – švarkas. Vargas dar buvo ir su tuo, kad gretimame kambarėje buvo savininko Biggelio duktė. Buvo ji jau metuose; raudonplaukė, tat praminėm ją „Ryžucha“. Buvo pikta ir aštraus būdo, kaip daugumas rudokių. Kūdikiai naktį pravirkus, tuoj imdavo baladoti į tarpinę sieną piktai reikalaudama ramybės. Jinai ir jaunesnysis Biggelio sūnus, hitlerjugendas, įvairiausiai būdais rodydavo mums savo hitleriškų uebermenšų viršumą.

Karas pagaliau pasibaigė. Mūsų sritis atiteko prancūzams. Ryžucha su Biggeliuku visai pasiuto. Vieną dieną, mūsų nesant, išsinešė net tą vieną lovą, kurią turėjome. Sūnus tuo pat nuskubėjo į prancūzų komendantūrą ir pasiskundė. Kai grįžo prancūzų žandarų lydymas, lova jau buvo sugrąžinta atgal. Teisinosi Ryžucha, kad buvo ją paėmusi tiktai „pravėdinti“. Gavo velnių nuo žandarų marokiečių, kurie už pamokslu atskaitymą atlyginimo pasiėmė Ryžuchos akordeoną.

Tokių asmenų, kaip Ryžucha ir Biggeliukas, nebuvo daug. Didžiausioji dauguma, priešingai, buvo padorūs, darbštūs ir labai sąžiningi. Užmiršęs kur kokį ryšulėlį ar ką pametęs, galėjai būti ramus, nes bus tau sugrąžinta. Aš kartą pamečiau vienus akinius. Po kataraktos operacijos turėjau naudoti dvejopus akinius: vienus skaitymui, kitus gatvei. Akiniai buvo specialūs, stori. Matyt, besislepiant už kurio krūmo oro pavojaus metu akiniai iš kišenės išslinko ir aš to nepastebėjau. Už poros dienų, einant į miestelį, pakelėje mane sulaukė vienas ūkininkas, kuris paklausė, ar kartais nesu pametęs akinius. Jo sūnelis mat ant tako pakrūmėje surado akinius. Parodė juos man. Tikrai, mano akiniai. Labai apsidžiaugiau. Norėjau duoti vaikui pusmarkę ar markę už radybas. Ūkininkas man „at-skaitė“ pamokslą. Negalima vaikų gadinti atlyginimu už radinius. Rastus daiktus jie privalą nunešti ar klebonui, kad tas per pamokslą paskelbtų apie radinį, ar į policijos nuovadą, kad šioji surastų daikto savininką. To reikalaujant sąžiningumas ir padorumas. Padėkojau jam tiek už rastus akinius, tiek ir už pamokslą.

Dvi šeimos nedidelėje palėpėje, tai kaip silkės bačkoje. Sūnus ir marti iškeliavo apsidairyti, ar neras kur geresnės ir patogesnės vietos. Pasirinko netoli Tiubingeno esantį Hechingeno miestuką, kur gavo keturių kambarių lentinį baraką apleistoje Arbeitsdiensto stovykloje. Prie barako dar buvo nedidelis plotelis žemės, kur buvo galima pasodinti vieną, kitą daržovę. Tat ir mes, seniai, atsisveikinome su Biggelio palėpė ir persikraustėme pas sūnų.

Hechingeno apylinkė graži, miškuota. Susisiekimas su Tiubingenu patogus – plentas ir geležinkelis. Netoli ant vienišos aukštos kalvos stūksojo garsi Zollerburgo pilis. Tai buvusių Vokietijos karalių bei imperatorių Hohenzollernų

gimtinė pilis.

Hechingene buvo kiek mažiau lietuvių nei Wangene, bet tarpusavyje geriau. Buvo du lietuviai kunigai – kun. Morkūnas ir prof. dr. Levanas. Buvo dvi sesutės benediktinės. Jos suorganizavo mokyklėlę ir vaikų darželį, kurį lankė ir mano anūkės. Buvo porą gydytojų: žinomas chirurgas dr. Brundza, kuriam Lietuvoje buvo atimtos teisės praktikuoti; teisingai ar neteisingai, nesiimsiu to nagrinėti ir šis klausimas apskritai nebuvo keliamas. Kita buvo dr. Augevičienė, kuri čia gyveno su dukrele ir senu tėvu, žinomu dail. Mackevičiumi; jos vyras sirgo ir gydėsi Šveicarijoje. Čia taip pat su sūnumi gyveno ponia Tamošaitienė, žmona į Sibirą išvežto mūsų buv. teisingumo ministro prof. Tamošaičio. Gyveno ji susidėjusi su dr. Brundza, kuris ją gana žiauriai išnaudojo. Josios sūnui galų gale pavyko šią nelemtą jungtį nutraukti ir motiną išgelbėti. Kadangi Brundza, kaip jis pats tvirtino, be moters gyventi negalėjo, tai paviliojo nuo vieno vokiečio inžinieriaus žmoną, kuri, matyt, irgi buvo linkusi prie meilės avantiūrų. Nepakankamai to, kad pasiviliojo motiną, bet irgi naudojosi „paslaugomis“ pauglės dukros, kurią vėliau, motinai verčiant, vedė; taip galėjo gyventi legaliai su jauna dukra, o nelegaliai su josios motina. Dėl tokių nuotykių jis didelėmis simpatijomis kolonijoje nesinaudojo. Dar buvo keletą vedusių ir nevedusių lietuvių. Kartkartėmis buvo suruošiami pobūviai ir pasilinksminimai, per kuriuos vaikučiai atlikdavo kuklią pramogėlę.

Bevaikščiodamas po apylinkes įkopiau ir į Zollerburgą. Milžiniška, didinga, imperatorių verta pilis. Milžiniškos, viduramžiškai prašmatnios puotų bei pasitarimų menės. Visur vėliavos, šarvai, portretai. Kokia likimo ironija. Kadaise pilis buvo atdara tik aukščiausiems riteriams ir valdovams. Dabar, kas norėjo, tas ir lankė, ir dažnai dar nepalankiai atsiliepdavo apie buvusius pilies valdovus. Šiuo metu pilyje gyveno ir kaizerio Wilhelmo sūnus, kronprincas, irgi, rodos, Wilhelmo vardu. Tarp Hechingeno ir jo apylinkių gyventojų jis nebuvo populiarius, mat gyveno ne su žmona, o susidėjęs su gražuoje, brunhildiškos povyzos sekretore.

Lankydavaisi ir Tiubingene. Universiteto dantų klinikoje buvo „išrauti“ mano nuosavi dantys, o jų vietoje įstatyti dirbtiniai. Mano dantis tvarkė ir plokšteles pagamino lietuvaitė Norkūnaitė, čia baigianti odontologijos studijas; buvo tai jos lyg ir diplominis darbas. Padarė dantų plokšteles tokias geras, kad dar ir šiandien, tiek metų praėjus, jas tebenaudoju ir laikosi jos lyg naujos. Tiubingene susitikau su dr. Kazlausku, buvusiu mano akis operavusio mūsų žymaus oftalmologo, prof. Avižonio asistentu. Lietuvių bendruomenė Tiubingene organizavo mano seni pažįstami plk. Jurgis Bobelis ir plk. Jonas Šlepetyš.

Hechingene gana dažnai susiorganizuodavome proferansą. Itin mėgo jį organizuoti jau minėtas dr. Brundza; organizuodavo jį, bet ne siekdamas maloniau laiką praleisti, o tam, kad kortomis pasipelnytų. Santykiai su juo iš pradžių dar

buvo patenkinami, bet vėliau atvėso, nes jo savęs aukštinimas, dviprasmiški arba ir tiesiog riebus anekdotai bei juokai, taip pat ir ne visiškai aiškios moralės gyvenimas bei jo neapykanta tikybai mus galų gale atstūmė.

Pradžioje mumis rūpinosi prancūzų karinė valdžia. Vėliau perėmė UNRRA. Negalima buvo per daug skūstis, bet nebuvo ir labai gerai. Itin geresnės priežiūros ir sąlygų reikėjo vaikams. Sūnus persikėlė į amerikiečių zoną Kirchheimą. Įlikti į kurią stovyklą nebuvo lengva, nelabai viliojo stovyklos gyvenimas. Apie darbą nė negalvok, nebent jei tam turi gabumų, tai vaizbūnystė juodoj rinkoj. Nusibildenome į Stuttgartą, amerikiečių centrą, kad užsirašytume važiuoti į JAV. Užpildėme visokias anketas, anketėles ir buvome paguosti, kad, jei nebūsiąs pakeistas imigracinis įstatymas, jei tas ar kitas ir t. t., na, tai po metų, kitų, trečių galime tikėtis, kad ateisianti mūsų eilė. Kitaip sakant, susispauskite diržus ir laukite. Tuo tarpu aliantai, itin amerikiečiai, vykdė politinę ir kitokią „tvarką“. Gaudė nacių, kitų, pvz., vlasoviškius, išdavinėjo rusams. Na, ir tarpusavyje vieni kitiems krėtė pokštus.

Karo pabaigoje į Hechingeną buvo perkeltas Kaiser-Wilhelm instituto fizikos skyrius: laboratorijos, mokslininkai ir jų šeimos. Vieną gražų vakarą Arbeitdiensto stovykla, kur buvo ir mūsų barakėlis, užplūdo gana didelė motorizuota amerikiečių kolona: nemažai sunkvežimių ir karių. Mano sūnus, angliškai kalbąs, nuėjo jų pasižiūrėti. Tarp karių surado ir kelis lietuviškos kilmės, kurių porą gana gerai kalbėjo lietuviškai-amerikoniškai. Sūnus pasikvietė juos užėiti pas mus. Jie atėjo. Pasivaišinome šiokia tokia vakariene, arbata. Maloniai paplepėjome valandą, kitą, ir išsiskyrėme. Kai iš ryto pabudome, amerikiečių kolonos nebuvo. Dar nakties metu jie išvažiavo atgal į savo zoną. Iš ryto mieste tarp prancūzų kilo triukšmas. Sūnus, kuris tuo metu dirbo prancūzų komendantūroje, greitai sužinojo triukšmo priežastį ir skaniai pasijuokė. Pasirodė, kad amerikiečiai, prancūzams nieko nepranešę, nei su jais pasitarę ar paprašę jų leidimo, atvažiavo į Hechingeną, susirinko to vokiečių fizikos instituto mantą, profesorius ir jų šeimas ir išsigabeno juos visus pas save, o vėliau į Ameriką, kitaip sakant, juos pasivogė iš prancūzų. Prancūzų komendantas pulkininkas šoko piestu, pranešė srities viršininkui Tiubingene, Tiubingenas savo ruožtu – centrinei prancūzų karinei valdžiai Baden-Badene. Baden-Badenas pareiškė protestą amerikiečių centrui, bet nieko nepesė, gal nė atsakymo negavo. Taip Kaiser-Wilhelm instituto fizikos skyrius atsidūrė ne Paryžiuje, o Vašingtone. Ką gi, sąjungininkai, tai sąjungininkai, o fizikai ir atomo mokslininkai nefigūruoja „nesulaužiamuose“ susitarimuose. Prancūzai po to pasidarė budresni. Neteko girdėti, ar amerikiečiai ir daugiau panašių pokštų iškrėtė savo „mieliems“ sąjungininkams.

Taip ir kitaip, bet visi tokie „pokštai“ mano sūnui nelabai tepatiko ir jis nelabai buvo pasišovęs emigruoti į JAV, juo labiau kad tektų dar ir gerokai eilės laukti. Be to, kas ten Amerikoje mūsų laukia, kam mes ten reikalingi? Tiesa pa-

sakius, ir aš pats nebuvo jau toks karštas JAV šalininkas. Vlasoviškių atidavimas Stalinui, priverstinis rusų belaisvių, nenorinčių grįžti į Sovietiją, vežimas, Roozvelto naivumas Jaltoje, neaiški Trumano elgsena, Eisenhowerio broliavimas su Žukovu bei kitais raudonųjų šulais, vertė susimąstyti. Blaiviai galvojant, atrodė, kad visa kalba apie laisvę ir tautų apsisprendimą – tai tik dūmų priedanga pasaulio akims ir burbulas; jei tik iš to būsias materialinis pelnas, tai galima ir motiną parduoti, ir dūšią velniui užrašyti, o atiduoti į kraugerių nagus už savo laisvę kovojančią tautą – tai tik mažmožis. Taigi ir mane nelabai viliojo toji pasakiška Amerika.

Pokarinėje Europoje prasidėjo atkūrimas. Pramonė vėl pradėjo busti ir krutėti. Pareikalavimas viso ko buvo didelis. Reikėjo viską sparčiau ir didesniais kiekiais gaminti. Industrinės valstybės pajuto darbininkų stoka, juoba kad dar nemažai vyrų buvo gauta Dievo Paukštelių masėje. Pirmieji šia linkme nuėjo belgai. Tarp pabėgėlių pradėjo skleisti propagandą apie gyvenimą Belgijoje, nušviendami jį, aišku, rožinėmis spalvomis, nors, reikia atiduoti jiems teisybę, kad kartu ir gana realiai. Verbavo jie darbininkus savo anglies kasykloms. Atlyginimas neblogas. Pragyvenimo sąlygos, pagal uždarbį, palyginamai geros. Kainos patenkinamos. Maisto pakankamai ir maisto kortelės baigiamos panaikinti. Daugumas produktų gaunami laisvai, nevaržomai, kokiu nori kiekiu ir oficialiomis kainomis. Reikėjo tik pasirašyti darbo sutartį dvejiems metams. Pirmieji trys mėnesiai – bandomasis periodas. Jei nepatinka, galima sutartį nutraukti. Po trijų mėnesių sutartis įsigalioja, pasidaro nebenutraukiama. Sutartį pasirašiusių darbininkų šeimos po trijų mėnesių būsiančios atvežtos į Belgiją valdžios lėšomis. Po dviejų metų esi laisvas ir gali eit kur nori: jei patinka, lik kasykloje dirbti, jei ne, ieškokis darbo kitur; patinka – gyvenk Belgijoje, nepatinka – važiuok toliau ar grįžk į Vokietiją. Kaip minėjau, laukimas eilės važiuoti į JAV bei gyvenimas stovyklose, sūnaus neviliojo. Be to, Vokietijoje mitybos sąlygos buvo blogos, o vaikams buvo reikalingas geras ir apstus maistas; taip pat sūnus neturėjo verslininko gyslės, todėl nelabai tiko juodajai rinkai. Pastudijavęs propagandinę literatūrą, pastudijavęs siūlomas ekonomines sąlygas, pasitaręs su žmona, užsirašė į Belgijos anglių kasyklas.

Sąlygas Belgijoje rado tokias, kaip jos buvo aprašytos propagandinėse knyguotėse. Be to, kiekvieną dieną ekonominė padėtis Belgijoje gerėjo. Pirmuosius tris mėnesius gyveno kasyklos stovykloje – kantinoje. Po trijų mėnesių pajudėjome ir mes, likusieji. Sūnus jau buvo susiradęs dviejų aukštų namą – butą, kurį išsinuomojo drauge su kitu „angliakasiu“ dipuku ukrainiečiu, Volodka Huro.

Belgų valdžia savo žodį išlaikė. Važiavome patogiu, keleiviniu traukiniu ir buvome visu kuo aprūpinti. Charleroi (skaityk Šarlerua) stotyje jau laukė sūnus ir Volodka, kurio šeima irgi važiavo tuo pačiu traukiniu. Pasitiko sūnus mus visus kuo linksmiausiai ir iš karto pradėjo mums kišti vynuoges, apelsinus ir kitką. Anūkėlės apsikabino tėvą už kaklo ir linksmiai čiauškėjo nekantriai laukda-

mos, kol mama nulups apelsiną. Tokių egzotiškų vaisių jos dar nebuvo mačiusios. Čiulpė apelsinus ir kvatojosi, kai jų sunka tekėjo abiem pusėm burnos bei smakru. Traukinys pajudėjo toliau ir netrukus pasiekėme Pietono stotį, kur ir turėjome išlipti. Iš stoties mašina nuvykome į naująjį butą.

Kaip jau minėjau, namas buvo dviejų aukštų. Pirmame aukšte – mes, antrame – Volodka su šeima, o virtuvė pirmame aukšte – bendra abiem „butams“. Stalas jau mūsų laukė ir buvo apkrautas tokiais skanėstais, kurių ir vardą, galima sakyti, jau buvome pamiršę. Po kelionės visi buvome gerokai pavargę, tat greitai nuėjome ilsėtis.

Kad ekonomiškai geriau atkustume, martelė ir aš pradėjome ieškoti darbo. Jinai įsitaisė stiklo fabrike, o aš metalo liejykloje. Ji šlifavo vazas, o aš ėjau paktinio pareigas. Mano žmona triūsė apie namus ir virtuvę.

Anūkėlės lankė viena vaikų darželį, kita – pradžios mokyklą seselių belgių vedamas Anderlues miestelyje, kurio priemiestyje Lalue mes gyvenome. Nemirutė vaikų darželyje ir pradėjo kalbėti, aišku, prancūziškai. Įgavo tokį prancūzišką akcentą, kad ir dabar jos lietuvių bei kitos kalbos vis tebeturi prancūzišką atspalvį. Mergytės labai pamilo sesutes, o šios pamilo mūsų vaikus ir paėmė juos į savo ypatingą globą. Iš namų nieko joms nereikėdavo neštis. Sesutės jas maitindavo ir lepindavo įvairiais skanėstais. Švenčių ir kitokiomis progomis, sesutės vaikus apdovanodavo drabuželiais, žaisliukais, saldainiais. Nenuostabu, kad mergaitės sesutes vadino angelais ir nepamiršo jų nei šiandien, kai jau užaugo į panas ir išėjo aukštuosius mokslus. Ir šiandien visi prisimename tas belgų sesutes su didžiausia pagarba ir padėka, taip pat nepamirštame joms pasiūsti kokią kalėdinę dovanėlę; tai pasidarė mums tradicija.

Lietuvių angliakasių buvo ne per daugiausia. Be mūsų, Anderlues buvo dar penki viengungiai vyrukai. Kituose srities miesteliuose buvo jų ir daugiau. Charleroi buvo padarytas lyg ir lietuvių centru. Gavome ir kapelioną, kuris mus visus lankydamas ir švenčių metu atlaikydavo pamaldas. Atvažiuodavo jis iš Mons miesto. Buvo tai jėzuitas tėv. Juozapas Aranauskas. Jo pagalbininku buvo jėzuitas broliukas Vladas Mikalauskas.

Jei lietuvių buvo nedaug, tai tuo gausiau buvo lenkų, senų ir naujų emigrantų, dipukų. Lenkai buvo daugiausia kilę iš Lenkijos centro, gilumos, tat nebuvo tokie šovinistai, kaip kad Vilnijos lenkeliai. Sugyvendavome su jais labai gerai. Jų organizacija, ypač jų Raudonasis Kryžius, iš karto paėmė ir mus į savo globą paremdami drabužių siuntomis ir net pinigais. Nesakė jie, kad Vilnius jų, bet už tai primindavo, kad kadaise egzistavo tokia bendra Žečpospolita. Sakytumei, jie mielai grįžtų į Sienkevičiaus trilogijoje aprašomus laikus bei santykius. Beveik kas sekmadienį Lalue bažnytėlėje buvo mišios lenkams, kurias laikydavo, netolimame miestelyje gyvenęs lenkas kunigas Partyka.

Kun. Partyka buvo stambus vyras, tikras milžinas. Grynakraujis lenkas. Karo

metu buvo lenkų gen. Anderso armijos tankų diviziono kapelionu. Po karo įsitaikė Belgijoje, kur tapo anglies sričių kapelionu. Buvo jis vyras iš stuomens ir liemens. Burnelės pro šalį nemesdavo; apetito stoka nesiskundė; mėgo taip pat ir kokią polkutę sutrypti. Per pobūvius mėgo sėdėti arčiau gražiosios lyties ir į ją nespjaudė, ir nepurkštavo. Dėl to praminėme jį kun. Partyka-Pszytyka (Prisiliečias).

Suėjome su lenkais į artimesnį kontaktą, kai sūnus buvo kasykloje sužeistas ir gulėjo Charleroi ligoninėje. Pirmieji su pagalbos pasiūlymais atskubėjo senieji lenkai angliakasiai ir jų vietos organizacijos pirmininkas p. Paciorkowskis. Su šiojo svainiu, mūsų netolimu kaimynu, p. Pierre (Petru) tapome net geri bičiuliai.

Toje pat kasykloje, kaip ir mano sūnus, dirbo ir keliolika ukrainiečių dipukų, kurių daugelis buvo aukštesnio mokslo, bet nepabijėjo sunkaus kasyklų darbo tik tam, kad ištrūktų iš slegiančios DP UNRRA's stovyklų atmosferos. Lietuviai ir ukrainiečiai – draugai nuo seno. Tat ir čia su jais susidraugavome ir dažnai lankydavomės vieni pas kitus.

Negalima tylomis praeiti ir pro pačius krašto šeiminkus, belgus. Bent kas susiję su mumis, tai negalime pasakyti apie juos nei vieno blogo žodžio. Priešingai, patyrėme daug gero ir daug palankumo. Pasakojo sūnus, kad kai kartu su Volodka išsinuomojo namus, tai juose nieko nebuvo. Plikos sienos. O čia netrukus turėsiančios atvažiuoti šeimos. Dar tą patį vakarą, pasakojo sūnus, kaimynai belgai visko prinešė: kas kėdę, kas staliuką, čiužinį, virtuvinę krosnelę, anglių. Viena belgė atnešė puodą karštos sriubos, kad naujieji kaimynai neitų miegoti tuščiu pilvu. O ir vėliau, mums atvažiavus, ar jie neatnešė tuoj pat vaikams pieno ir šokolado? Ar nepradėjo nešti visokių dovanų – žieminių drabužių ir pan.? Ar nelankė ligoninėje sužeisto sūnaus? Ar nesiteiravo, kuo gali padėti, kuo palengvinti? Ne! Ką, ką, bet apie belgus negalime pasakyti nei vieno blogo žodžio. Girdėjau, kad kiti lietuviai skundėsi belgais, bet, man atrodo, kad tai daugiau buvo dėl neįprasto darbo kasyklose, o ne dėl to, kad belgai būtų juos skriaudę.

Dirbome visi sunkiai, bet laisvalaikiai buvo irgi tinkamai išnaudoti. Pramogų netrūko. Fizinis darbas visiems atidarė apetitus. Kad kirtome, tai kirtome importuotą argentinietišką jautieną ir olandišką arklieną. Arkliena buvo itin populiari, nes buvo ir pigiausia. Išbandėme ją įvairiais pavidalais: virtą, šaltienoje, keptą, spirgintą. Prie jos dar taukuose virtos bulvės, *pommes frites*, kurias žargoniskai vadinome „fritkomis“. Šitaip paruoštos bulvės Belgijoje buvo nepaprastai populiarios. Visuose miesteliuose buvo vežimėliai, o jei ne vežimėliai, tai kioskai, kurie tas bulves taukuose spragino ir pardavinėjo. Taip kaip Kaune prieš karą sosiskininkai, taip čia fritkininkai. Ir tos fritkos tikrai buvo puikios. Į maišiuką tau pridės fritkų tiesiai iš katilo, pabarstys druska, užteps garstyčiomis ir... prašau, gardžiuotis. Jei ne fizinis darbas, tai nuo tokio valgio bematant visiems pradėtų augti pilvai.

Arkliniai steikai, fritkos ir kitkas buvo nuplaunami puikiu belgišku alumi

ir populiaria Genièvre. Tai džinas, kaduginė degtinė, kuris nebuvo nei kiek ne prastesnis už lietuvišką „Skaidriąją“, nors ir ne toks geras, kaip Turkestane Filatovo ar Epifanovo gamintoji „Vodka“.

Belgija – katalikiškas kraštas, bet jų papročiai gerokai skyrėsi nuo vokiečių katalikų, o apie lietuviškus, tai ir kalbėti netenka. Gavėnios metas Lietuvoje buvo rimties, susilaikymo, pasninko metas. Oficialiai tai taip buvo ir Belgijoje. *De facto*, bet kai buvo pradėdamos švęsti Užgavėnės, tai jų šventimas pasibaigdavo apie vidurgavėnį ar ir dar vėliau. Užgavėnės čia buvo švenčiamos karnavalu. Gatvėmis šokdamos eidavo grupės įvairiausiai persirengusių žmonių. Tam buvo net specialūs klubai, kurie turėjo savo nuo šimtmečių tradicinius drabužius. Kai kurių grupių drabužiai buvo net labai brangūs. Visur muzika, šokiai. Iš paskos eisenos virtinė sunkvežimių su apelsiniais. Eisenos dalyviai kiekvienas nešėsi pinctinėlę su apelsiniais. Pamatęs šaligatvyje kokį pažįstamą ar kokį patinkamą asmenį, „apdovanodavo“ jį apelsinu. Reikėjo saugotis, kad sviestą į tavo apelsiną pagautumei, o jei ne, tai, ko gero, ... ištiš tau ant makaulės. Belgija tankiai apgyventas kraštas. Industrinėje zonoje žinai, kad perėjai iš vieno miestelio į kitą, nes ant šaligatvio stovinčio stulpo matai iškabą, kurioje įrašyta to ar kito miestelio pavadinimas. Šitaip vieną dieną šokanti eisena viename miestelyje, kitą dieną – kitame. Turint omenyje, kad tų miestelių daug, tai ir Užgavėnių eisenos baigiasi tik apie vidurgavėnį, nes juk reikia aplankyti visus miestelius.

Vokietijoje, žinia, viskas yra tvarkinga. Tat ir vokiškose kapinėse kapai išrikiuoti lyg kareiviai; medžiai ir krūmai apgenėti, apkarpyti, nulyginti, nudailinti, taip lyg jaunikaitis tik ką išėjęs iš kirpyklos. Anderlues kapinės, priešingai, buvo apaugusios medžiais ir krūmais, kapai išmėtyti, takeliai vingiuoti; rodos, kad patekai į Jiezo ar Užuguosčio kapines.

Buvo šioje srityje ir bažnytinių procesijų. Panašiai kaip Lietuvoje nešamos vėliavos, karūnos, altorėliai. Bet einama čia kiek skirtingai. Prieš miestelio turtinagesnio gyventojų namus procesija, o itin kunigas ir nešikai „pavargsta“. Reikia pasilsėti. Altorėliai pastatomi gatvės viduryje, vėliavos atremiamos prie sienų, o nešikai suguža į namų vidų, kur šeimininkas jų laukia su valgiais, džinu, alumi. Pasistiprinę, „pailsėję“ nešikai grįžta atgal prie savo pareigų ir procesija žengia toliau, iki kito „poilsio“ taško. Jei kuriam nešikui reikia atlikti „gamtos reikalą“, tai pašaukia ką iš minios, kad jį pavaduotų, o pats nešikas pakelėje atsukęs nugarą į procesiją, aišku, reikalus atlieka. Baigęs grįžta į savo vietą ir tęsia toliau pareigas. Niekas čia tuo nesistebi, neima į galvą, netrauko pečiais, nes juk tai – natūralus reikalas. Lietuvoje tai būtų laikoma didžiausia gėda. Žinia, kaip Kauno radijo programa: „Genys margas, pasaulis dar margesnis“.

Briusely gyveno kun. Danauskas, kuris visą laisvą laiką pašventė lietuviškai veiklai. Turėjo jis nemažai pažinčių, tat daugeliui lietuvių padėjo tvarkyti reikalus įvairiose įstaigose. Lietuviškų organizacijų raginamas, jisai, gelbstint kitiems lietuviams dvasiškiams, suorganizuodavo Vasario 16 d. minėjimą Briuselyje. Iš

Charleroi srities vykstančių į tą šventę susidarė net trys pilni autobusai. Aš irgi dalyvavau. Susidarė didelė, įspūdinga eiseną Briuselio gatvėmis. Man teko garbė eisenai vadovauti. Nuėjom prie Nežinomo kareivio paminklo, kur po trumpos ceremonijos bei kalbų uždėjome vainiką. Po to belgų invalidų orkestro vedami nužygiavome į žosistą (JOC) – Krikščioniško darbo jaunimo organizacijos rūmus. Du tėvai jėzuitai šių rūmų koplyčioje atlaikė pamaldas, o po to buvo iškilmingi pietūs. Po pietų porą valandų skyrėme Briuseliui apžiūrėti. Vėl susėdome į autobusus ir per Waterloo laimingai grįžome namo. Belgų spauda tinkamai paminėjo šį lietuvių sąskrydį.

Artėjo sūnaus pasirašytos kasyklos sutarties pabaigos laikas. Reikėjo apsispręsti ir nutarti, kas daryti. Amžinai likti kasyklose, neviliojo. Geresnį darbą svetimšaliui Belgijoje gauti buvo, galima sakyti, neįmanoma. Važiuoti į JAV, dar neatėjo eilė.

Tėv. Aranauskas paminėjo, kad Kolumbijos, Pietų Amerikoje, lietuviai saleziečiai yra suorganizavę Lietuvių–kolumbiečių katalikų komitetą ir kviečia lietuvius atvažiuoti į Kolumbiją. Žada padėti įsikurti ir gauti darbą. Prekybinėje enciklopedijoje perskaitėme, kad Kolumbija yra kraštas, turtingas žibalo, geležies, aukso; turi didžiausias pasaulyje smaragdų kasyklas; milžiniškas druskos kasyklas. Nors ir tropikų kraštas, bet dėl kalnuotumo turi įvairaus klimato zonas: tropinę, subtropinę, vėsią ir net šaltą juostas. Auginami įvairiausi augalai: medvilnė, ryžiai, kukurūzai, kava, kakava, kviečiai, bulvės. Pagrindiniai miestai stovi skirtingo ar net vėsaus klimato zonoje, tat mums gyventi labai tinkami. Ko daugiau norėti? Tikras El Doradas. Susirašiau su Kolumbijos saleziečiais, o jie brūkšt ir atsiuntė mums imigracinius leidimus. Kun. Danauskas padėjo sutvarkyti reikiamus formalumus Briuselyje ir mes vėl pasiruošę keliauti toliau, toliau skristi, kaip tie tikri Dievo Paukšteliai.

Prasidėjo išleistuvių baliai. Atsisveikinome su belgais, su lietuviais, ukrainiečiais, lenkais. Jau viskas buvo sudėta, supakuota. Štai paskutinį vakarą, jau naktį, atskubėjo dar nepažįstama belgė senutė su mumis atsisveikinti. Pažinojusi, sakė, mus iš matymo ir iš bažnyčios. Sužinojusi, kad išvykstame, panorė mums ką nors prisiminimui duoti. Atnešė drabužėlių vaikams, o man – savo mirusio vyro atminimą – skrybėlę, katiliuką. Aš niekad nebuvo katiliuko dėvėjęs, bet negalėjau atmesi taip nuoširdžiai duodamus dalykus. Priėmiau. Šiaip taip dar suradome vietą, kur tas paskutines dovanas įpakuoti.

Pieton stotyje susirinko nemažas būrys mano ir sūnaus draugų atsisveikinti ir palydėti. Kiek susijaudino! Važiuojant iš Lietuvos buvo liūdna apleidžiant savo kraštą; iš Vokietijos važiuom linksmi; važiuodami iš Belgijos visi buvom susijaudinę, nes turėjome apleisti ir pačią Europą, o be to, ir daug gerų žmonių bei draugų. Verkė mus lydėjusieji, verkėme ir mes. Ar dar kada pasimatysime?

Traukinys pajudėjo. Sudiev, svetinga Belgija, sudiev bičiuliai. Žvelgėme į tolumoje nykstančius anglių kasyklų „piliakalnių“, kurių čia buvo apstu. Per

Prancūziją, Šveicariją, važiavome į Italiją, kur Genujos uoste turėjome sėsti į transatlantinį laivą.

Šiaurės Prancūzija, kurią teko kirsti, panešėjo į Belgiją, tik kad buvo ne taip tankiai apgyventa. Popietė įvažiavome į Šveicariją. Kalnų ir tunelių gausybė. Nakties metu įvažiavome į Italiją. Iš pradžių kalnai, kaip Šveicarijoje, bet kiek vėliau nusileidome į Lombardijos lygumas. Lyguma taip ir įpuškavom į Genują. UNRRA apgyvendino mus netoli uosto esančiame viešbutyje. Turėjome čia išbūti vieną dieną ir sėsti į laivą. Kitą dieną taip ir padarėme: susikraustėme į „Amerigo Vespucci“ ir pradėjome laukti išplaukimo. Dienai praėjus vėl buvome išlaipinti iš laivo ir grąžinti į tą patį viešbutį. Mat laivo jūrininkai sustreikavo reikalaudami didesnio atlyginimo ar kitko, tikrai nežinau. Kol streikas nepasibaigs, negalėsime išplaukti.

Taip netikėtai gautas „atostogas“ skyrėme miestui pažinti. Kiekvieną dieną aš ir žmona nueidavome į artimą bažnyčią mišių išklaudyti. Pirmu kartu patyriau, kad moterys, įeidamos į bažnyčią, privalo galvą uždengti skarele. Toks mat buvo apaštalo šv. Povilo „potvarkis“. Pats miestas man nelabai patiko. Gatvės siauros ir vingiuotos. Namai aukšti, gana niūrūs. Viduramžių miestas, o ne moderniškas. Viena miesto įžymybių – tai kapinės, prigrūstos marmurinių paminklų, kurių daugelis buvo laikomi skulptūros šedevrais. Te jie sau pasilaiko tą marmurinę kasyklą-muziejų, o man mielesnės buvo lietuviškos kapinės su savo berželiais, liepomis, kuriuose pavasarį ir vasarą, nakties metu suokė lakštingalos. Apskritai Genujos mieste ir uoste trūko švaros, sveiko oro bei erdvės.

Nelaimingiausia iš mūsų visų jautėsi mano jaunesnioji anūkėlė Nemirutė. Verkė kone visą laiką. Norėjo eiti į mokyklą pas sesutes. Kaip tokio amžiaus vaiką įtikinsi, kad tai neįmanoma. Nuraminimui turėjome nupirkti didžiulę itališką lėlę, kuri atitinkamai buvo praminta Bambola (itališkai – lėlė). Prisispaudė Nemira Bambolą prie krūtinės ir nesiskyrė nuo jos nei dieną, nei naktį: su Bambola sėsdavo prie stalo, su Bambola eidavo miegoti. Iš visų lėlių, anksčiau ir vėliau turėtų, Bambola pirmavo ir buvo mylimiausia. Dar ir šiandien Nemira turi Bambolą ir ji yra gerai prižiūrėta.

Viešbutyje susipažinome su kitais lietuviais, kurie vyko kas į Venesuelą, kas į Čilį, o kai kurie ir į Kolumbiją. Į Kolumbiją važiavo p. Juozas Kalėda tėvas, p. Juozas Kalėda sūnus su žmona Erika, ponija Jankauskienė, Kalėdos uošvė, ir p-lė Aldona Jankauskaitė, svainė. Į Venesuelą pas žentus ir dukras važiavo p. Jurgis Dargis, buv. vyr. notaras ir advokatas; su juo kartu važiavo jo žmona ir jauniausioji duktė. Gerai pažinojau p. Dargį Kaune. Nemirutė susidraugavo su p-le Dargyte, kurios pavardės dar negalėdavo gerai išstarti, todėl iškreipė ją į Gegutę. Lietuviai sudarėme savo grupę ir dažniausiai laikėmės drauge.

Kokiai savaitei praėjus vėl buvome skubiai grąžinti į laivą ir atsistūmėme nuo krantinės. Niekas mūsų garbės saliutais nepalydėjo. Kas čia pagerbs tuos beturčius Dievo Paukštelius? Kam jie reikalingi? O, jei tai būtų kokie didžtur-

čiai, sukrovę kapitalus vergų darbu ar suktybėmis, tai būtų kita kalba: būtų atsilankę karaliai ir valdžių atstovai jų pagerbti! Bet DP? Te ta smarvė danginasi iš Europos! Taip išplaukėme į Viduržemio jūrą ir iš pradžių Italijos, vėliau Prancūzijos pakrante stumėmės Ispanijos, Barselonos, link. Gėrėjomis akmenuotomis Viduržemio jūros pakrantėmis. Iš palyginti netoli stebėjome Nicą ir garsiąją Žydriąją pakrantę. Pastatai, aišku, liuksusiniai ir gerai sutvarkyti, bet pliažai, tai jau nei sapne neprilygtų Palangos pliažams. Jei savo laiku būtumėme kreipę daugiau dėmesio į mūsų pajūrį, tai lengvai galėtumėme nukonkuruoti visas tas Nicas, Biaricus ir kitus panašius.

Pirmas mūsų sustojimas buvo Barselonos uoste. Aš į krantą nelipau, bet tie, kurie buvo išlipę, pasakojo, kad Barselona gražus miestas, turįs nemažai turtingų krautuvų. Visi lietuviai Barselonai atminti apsirūpino šiaudinėmis skrybėlėmis, kurių vieną padovanojo ir man. Gal Barselona yra turtingas miestas, bet vos tik įplaukus į uostą, mūsų laivą apsupo armada valčių su elgetomis, kurie įvairiausiais balsais prašė išmaldos. Prieš išplaukiant iš Barselonos, ispanų policija atvedė iš Ispanijos deportuojamą lietuvį, kuris irgi vyko į Kolumbiją. Perdavė jį laivo kapitonui su nurodymu, kad jokiame uoste jo į krantą neišleisčiau, o atplaukus į Kolumbiją, perduotų jį Kolumbijos policijai. Pasirodo, kad tai buvo palikuonis Koriko Muravjovo laikais Lietuvoje apgyvendintų sentikių, pavarde Čuikinas. Buvo tai dar jaunas, kokių 25 m. amžiaus vyrukas. Jis dirbo Prancūzijoje pas ūkininką, bet darbas jam nepatiko ir jis perbėgo į Ispaniją. Ispanijoje buvo policijos pagautas ir kaip nelegalus imigrantas patupdytas į kalėjimą. Kaip gavo leidimą įvažiuoti į Kolumbiją, nežinau. Buvo jis gerokai linkęs prie svaigalų, o be to, atrodė, kad ir ne visai sveiko proto. Buvo norėta palaikyti jį sovietų agentu, bet p. Kalėda, senjoras, jį iškvotė, gerai su juo išsikalbėjo ir nusprendė, kad per durnas būti šnipu.

Priešpiet pakėlėme inkarą, aplenkėme anglų valdomą Gibraltaro uolą ir Gibraltaro sąsiauriu plaukėme Atlanto link. Gibraltaro sąsiauris nelabai platus. Gerai matėme Ispanijos krantus, nes plaukėme arčiau jų. Afrikos krantas atrodė prasčiau nei ispaniškas, nors ir Ispanijos pusėje nematyti miestų su dangoraižiais.

Atsivėrė prieš mus beribiai vandens plotai. Kur tik pažiūri, vien dangus ir vanduo. Kad jau esame okeane, o nebe jūroje, greitai pajutome, nes bangos daug didesnės ir labiau supo laivą. Mes, seniai, laikėmės puikiausiai, bet jaunimas tai jau nelabai. Mano sūnus pasirgo porą dienų jūros liga. Nors ir pasitaisė, bet kad jaustųsi visiškai gerai, tai ne: vis kartkartėmis jį susukdavo. Iš visos mūsų grupės blogiausiai jautėsi p-lė Dargytė, kuri visą kelią nepaliko lovos ir labai sunkiai sirgo jūros liga. Kažkuris patyręs keleivis nurodė, kad geriausias vaistas nuo jūros ligos, esąs vynas. Turbūt buvo italas, kad davė tokį patarimą. Mes, seniai, šio patarimo paklausėme ir valgydami stropiai vartojome „vaistus“. Laivas – italų bendrovės, tai vyno ir makaronų netrūko. Oras buvo visą laiką geras. Tik vieną kartą atrodė, kad galinti užėiti audra. Pradėjo smarkiau supti.

Tačiau audra praėjo pro šalį, ir okeanas vėl aprimo.

Pirmas sustojimas Naujajame pasaulyje buvo Curacao saloje, kuri yra olandų valdoma. Visur matyti milžiniškos naftos cisternos. Pats miestas, sakytumėi, atvežtas iš Olandijos. Į krantą čia niekas iš mūsų neišlipo; nuo denio tik žvelgėme į miestą. Neilgai čia tepastovėję ir pasiėmę reikiamo kuro, leidomės Pietų Amerikos link.

Prie Venesuelos artėjome pavakare jau sutemus. Iš tolo matėme visą krantą, paskendusį elektros šviesoje. Tai turėjo būti Venesuelos sostinės Karakaso uostas, vadinamas La Guaira. Nakties metu taip apšviestas krantas padarė mums milžinišką įspūdį: bent miestas! Dargių šeima turėjo čia išlipti dar nakties metu, tai iš anksto su mumis visais atsisveikino ir nuėjo rinkti ir tvarkyti rankinį bagažą. Naktį įplaukėme į uostą. Ponai Dargiai išlipo ir daugiau neteko su jais asmeniškai susitikti; tik laiškais visą laiką susirašinėjame.

Rytui išaušus, greitai visi pašokome ir nuskubėjome pasižiūrėti, kaip nuostabūs miestas atrodo dienos šviesoje. Koks miestas? Kur tas miestas? Žvelgėme ir savo akims netikėjome. Kas vakar naktį dėl elektros šviesų sudarė įspūdį didelio, turtingo miesto, tai dienos šviesoje tebuvo išsimėčiusių bakūžių, vištidžių chaosas. Viskas atrodė labai apleista, primityvu, nešvaru. Sakytumėi, kad garsioji Kauno Brazilka ar Marvianka²⁷, kur gyveno susispietę chanžulnikai²⁸, atrodė geriau, nei šis pagrindinis pasakiškai turtingos Venesuelos uostas. Štai tau ta taip liaupsinama Pietų Amerika, tropinis rojus. Mūsų ūpas gerokai nukrito ir pradėjome žvelgti į ateitį kiek baimingiau.

La Guairoje išlipo daug keleivių. Daugiausia tai buvo italai, kurie čia važiavo dirbti statybose ir žibalo laukuose. Jų važiavo tiek, kad jiems išlipus, laivas beveik ištuštėjo.

Mes irgi išlipome į krantą, kad kiek pramankštintume kojas ir kad vėl po kojomis pajustumė tvirtą, nejudančią žemę, o ne okeano bangų supama laivo denį. Netoli krantinės pamatėme daržovių ir vaisių turgų. Krūvos įvairiausių matytų nematytų daržovių. Krito mums į akis didžiuliai, milžiniški bananai. Kaip mokėdami paklausėme, kiek jie kainuoja. Na, bent šitas gerai, nes kaina, palyginus su bananų kaina Europoje, buvo juokingai maža. Tai bent mums atrodė, bet tikriausiai buvo užsiprašyta keleriopai daugiau. Tik daug vėliau sužinojome, kad čia visur reikia derėtis, pernelyg su žydais Senamiesčio turguje. Sumokėjome prašomą kainą ir grįžome į laivą bananais nešini. Prašome žiūrėti, kokie bananai! Tai ne tie nykštukai, kuriuos pirkdavome Europoje. Čia jie dideli: visiems bananams bananai. Vargais negalais vieną jų nulupome ir pabandėme kąsti. Dantys neima. Toks kietas, kad ir už riešuto kevalą kietesnis. Šiaip taip nukandome galiuką ir pradėjome kramtyti: jokio skonio, gryna mediena. Tai tau ir bananai.

²⁷ Marvelė.

²⁸ Vagišiai, sukčiai.

Tik gerokai vėliau sužinojome, kad tai esą bananai, skirti virti, vadinami platais. Išvirus sriuboje, jie suminkštėja, pasidaro puikiai tinkami valgyti, o be to, viralui duoda gerą, savotišką skonį. Kitaip sakant, tropikinė bulvė.

Porą dienų pastovėję La Guairoje, leidomės į tolimesnę kelionę. Turėjome dar perplaukti Panamos kanalą, nes Kolumbijoje turėjome išlipti ne Atlanto uoste Baranquilla, bet Ramiojo vandenyno uoste Buenaventura.

Plaukimas kanalu buvo nepaprastai ramus. Vaizdai abiem pusėm kanalo labai gražūs, grynai tropiniai. Visur palmės. Retkarčiais tarp palmių baltavo žvejų kaimeliai. Įplaukus į Ramųjį vandenyną vėl prasidėjo supimas ir daug didesnis nei Atlante. Ramus, tai Ramus vandenynas, bet bangos daug didesnės nei Atlanto. Skirtumas toks, kaip tarp Viduržemio jūros ir Atlanto.

Pagaliau pasiekėme Buenaventurą. Uostas gal ne tiek geras kaip La Guaira, nes turėjome sustoti gana atokiai nuo kranto. Palyginti primityviomis priemonėmis ir lentiniais tiltais išsikėlėme į krantą. Diena buvo ne kokia: apsiniaukusi, lynojo. Pirmiausia turėjome pereiti muitinę. Muitininkai davė suprasti: jei nenorime, kad mūsų dėžės būtų atkalamos ir verčiamos, tai reikia „patepti“. Supratome tarptautinius ženklus ir pusiau slapta juodukui muitininkui įkišome į rankas amerikonišką dolerį. Net pašoko iš džiaugsmo. Tokia buvo magiška dolerio galia, kad mūsų ryšulėliai, pundeliai ir dėžės buvo rasti esą visiškai tvarkingi ir pažymėti „peržiūrėjimo“ antspaudais. Būtumėm galėję atgabenti ir atominę bombą.

Pats Buenaventuros miestas atrodė geriau nei La Guaira. Pajutome, kad esame tropikuose. Karšta, drėgna, tvanku. Viešbutį padėjo surasti atvykęs mūsų „pasitikti“ Lietuvos konsulo Kolumbijai p. Siručio bendradarbis p. Gabriūnas. Vienas jo pirmųjų klausimų buvo, ar turime doleriukų. Jei tik jų turime, tai jis galėsias mums pasitarnauti ir juos iškeisti į vietos valiutą pesus. Aišku, oficialiu kursu. Apsidžiaugėme tokiu paslaugumu ir pasinaudojome jo pasiūlymu iškeisdami truputį dolerių. Gerai dar, kad ne visus, nes, kaip vėliau išryškėjo, oficialus kursas buvo gerokai žemesnis, nei kaina, mokama už dolerius pusiau oficialioje juodojoje rinkoje. Mat „konsulatas“ tarp kitų biznių vertėsi ir valiutos spekuliacija. Noras pasipelnyti net savo vargšų tautiečių, dipukų, sąskaitą mus ne kaip nuteikė, bet visa tai paaiškėjo tik vėliau, kai jau kiek apsipratom su vietos sąlygomis.

Naktį pernakvoję Buenaventuros viešbutyje, kurį p. Gabriūnas apmokėjo Katalikų komiteto pinigais, kitą dieną traukiniu išvykome į Calį, kuris buvo laikomas trečiuoju pagal didumą Kolumbijos miestu. Geležinkelis buvo siaurukas, nes Andų kalnai nebuvo tinkami plačiajam, normalių vėžių traukiniui. Vingiuojome per tuos Andų kalnynus į viršų, žemyn, paplautais upių pakraščiais, bedugnių briauna. Kartais plaukai pasišiaušdavo, kai pažiūrėdavome pro vagonėlio langus. Žiūrėjome uoliai į visas puses. Reikia pripažinti, kad kelias buvo spalvingas. Visur vešli tropinė augalija. Kartais pravažiuodavome pro sto-

teles, kurių vienos buvo vienišos, kitos buvo apsuptos nedidelių kaimelių. Prieš įvažiuojant į kalnus, Ramiojo vandenyno pakraščio zonoje kaimiečių namukai, išspraudę į džunglių tankmę, stovėjo ant polių. Dėl to, kad ši sritis esanti labai drėgna, paaiškino p. Gabriūnas, o be to, kad ir apsisaugotų nuo šliūžių ir kitokių gyvių, kurių tankmėse esama daugybės. Mūsų, naujokų, ausyse skambėjo tarytum tigrų maurojimas. Namelių sienos, pintos iš vytelių ar suaižyto bambuko, tarsi krepšys. Vienos jų buvo apkrėstos moliu, kitos ne. Palmių lapų stogai, kurie, žiūrint iš toliau, priminė lietuviškus šiaudinius stogus. Kai pradėjome kilti į kalnus, tai mūsų traukinėlis gerokai sulėtėjo. Sunkiai puškuodamas ir vos paslinkdamas repečkėjo jis į viršų. Rodos, tuoj bus trečios klasės keleiviai paprašyti išlipti ir pastūmėti. Beje, traukinukas teturėjo dvi klases: pirmą ir trečią; antros klasės kažkodėl nebuvo. Mes važiovome pirmąją.

Persiritome pagaliau per kalnus. Kaip prieš tai važiovome lėtai, dabar žemyn traukinukas pasileido visu greičiu. Turbūt kad atgautų kopiant prarastą laiką. Tokiu smarkumu nešėsi žemyn, kad atrodė, štai štai nušoks nuo bėgių ir pradės skristi. Stumdėme vienas kitą į visas puses. Jei tai būtų laivas, o ne traukinys, tai pasakyčiau, kad patekome į uraganą. Palyginti su europiniais traukiniais, nėra ko ne galvoti. Važiovome pusiau apstulbę. Kai galiausiai įlėkėme, įdundėjome į Calio stotį, buvo mums paliepta kraustytis, tat net lengviau atsikvėpėme.

Cali mieste p. Gabriūnas, kaip velnias savo močią, nugabeno mus į viešbutį. Kitą dieną turėjome skristi į mūsų paskirties vietą – Medelliną. Mūsų „didysis“ bagažas buvo išsiųstas į Medelliną jau iš uosto, tat su savimi teturėjome tik mažus ryšulėlius su būtiniaisiais reikmenimis. Atstumai Kolumbijoje milžiniški. Norint pasiekti kurį didesnę centrą, reikėjo skristi. Galima, aišku, naudotis ir kitomis priemonėmis: traukiniu (ne visur), autobusais ir mulais. Tai yra labai nepatogu ir sugaišina daug laiko. Geriausia, trumpiausia, patogiausia susisiekti mo priemonė – lėktuvas.

Iš ryto p. Gabriūnas palydėjo mus į Calio aerodromą, išdalijo bilietus ir nurodė, į kurį lėktuvą mums teksią sėsti. Pats jis atsiprašė, kad reikalai verčią jį skubiai grįžti į Bogotą. Jis išskrido pirmas, o mus paliko laukti mūsų lėktuvo. Kokie tie skubūs reikalai buvo, kurie jį privertė mūsų grupę palikti Dievo valiai svetimame, nepažįstamame krašte, nežinau. Turbūt tai, kad mes neturėjome pakankamai didelės doleriukų sumos, kuri būtų paviliojusi jį pasilikti su mumis ilgiau.

Laukėme valandą, kitą. Lėktuvo kaip nėra, taip nėra. Nuėjome teirautis. Ispaniškai niekas mūsų nekalbėjo. Pavartojus porą anksčiau išmoktų ispaniškų žodžių ir pritaikius prancūzų, lotynų ir italų kalbas, sūnui pavyko išsiaiškinti, kad lėktuvas dėl blogo oro vėluojas, o gal ir visai tą dieną neskrisias. Taip ir buvo: tą dieną neskrido. Vėl vargais negalais susispaudę į aerodromo taksi dulketu keliu grįžome atgal į Calį miestą, nes aerodromas nuo miesto buvo 20 ar 30 kilometrų atstumu. Taksi vairuotojas mus nugabeno į kitą viešbutį, ne tą, kuriame jau buvome praleidę vieną naktį. Mat ženklais ir kitaip mums „išaiš-

kino“, kad anas viešbutis nesąs geras, o tas, kurį mums rekomenduoja, tai esąs puikus, liuksusinis. Kaip vėliau išsiaiškinome, tai tas, taip šiltai rekomenduotas viešbutis, buvo liuksusinis tuo, jog jo savininkas buvo taksi vairuotojo giminaitis ir duodavo jam tam tikrą pelno nuošimtį nuo kiekvieno pristatyto keleivio.

Taip dar porą dienų išstupėjome Cali mieste. Pagaliau buvo pranešta, kad lėktuvas tikrai skrisiąs. Šį sykį į aerodromą grįžome oro linijos bendrovės autobusu. Tikrai, lėktuvas jau stovėjo ir visi buvome nuvesti į jį. Visa mūsų grupė laikėmės drauge, kad nepasimestume.

Lėktuvas dvimotoris. Sėdynės patogios. Turėjome diržais prisitvirtinti prie sėdynių. Lėktuvo patarnautojos, malonios, gražios, paslaugios merginos, pritvirtino vaikus prie sėdynių, o ir mums padėjo su tais neįprastais diržais. Pagaliau esame ore. Mums visiems tai buvo oro krikštas, nes niekad dar nebuvo skridę lėktuvu. Lėktuvui pakilus, po kiek laiko pastebėjome, kad kiti keleiviai diržus atleido, užsirūkė cigaretes. Kiti dar net pakilo iš savo vietos ir nuėjo į lėktuvo galą. Daugiausiai tuo susirūpino ponია Jankauskienė. Ko jie čia dabar vaikštą lėktuvu! Šalia jos sėdinčiai dukrai, o ir mums kitiems, įsakė nejudėti: ko gero, lėktuvas gali pakrypti, o kas tuomet?

Skridimas buvo geras. Aišku, kad pasitaikydavo viena, kita oro duobė. Lėktuvas staigiai nusmukdavo žemyn, o duobę praskridęs, vėl ūmai pašokdavo į viršų. Mes visi griebdavomės už sėdynių atramų ir baimingai žvelgdavome vienas į kitą. Bet nieko blogesnio neatsitiko ir už kelių valandų nusileidome Medellino aerodrome. Ne vienas mūsų lengviau atsiduso.

Susispietėme Medellino aerodromo laukiamajame. Atsižvelgiant į tai, kad lėktuvas skrido nereguliariu laiku, gerokai pavėlavęs, tai mus turėję pasitikti nebuvo dar atvykę į aerodromą. Laukiamajame susitikome su per pasaulį keliaujančiu lietuviu žurnalistu, dienraščio „Draugas“ redaktoriumi, kun. dr. Prunskiu, kuris irgi atvyko į Medeliną susipažinti su vietos lietuviais, gyvenimo sąlygomis ir t. t. Susipažinome ir pradėjome kalbėtis. Netrukus atsirado ir Katalikų komiteto atstovai, saleziečio kun. Tamošiūno vedami, kurie paėmė mus į savo globą. Pirmiausiai buvome nuvežti pas p. Totoraičius, kurie mūsų laukė su pietumis.

Abu Totoriečiai aktyviai dalyvavo vietos lietuviškoje veikloje. Jisai buvo teisininkas, kiek vėliau už mane baigęs VD universitetą. Ponia Totoraitienė – dzūkė, žinomo politiko, pavasarininkų vado dr. Leimono sesuo, dantų gydytoja – Medellino universitete dirbo Odontologijos fakultete. Pats p. Totoraitis nebe teisininkavo, o tapo dantų techniku ir turėjo savo dantų laboratoriją, kurioje visiškai neblogai vertėsi.

Lietuvių–kolumbiečių katalikų komitetas, kurio *spiritus movens*²⁹ Medelline buvo kun. Tamošiūnas, tarp kolumbiečių rinko pinigines aukas tokiems naujiems kaip mes imigrantams sušelpiti ir padėti. Milijonų, aišku, neturėjo, bet aukų

²⁹ Judanti dvasia, organizatorius (lot).

vis dėlto surinkdavo gana apščiai. Kad esamų išteklių šiaip sau neišmėtytų, kun. Tamošiūnas buvo sutvarkęs taip, kad seniau atvažiavę, jau įsitaisę lietuviai privalo kuriam laikui priimti naujus atvažiavusius ir juos pagloboti. Komitetas naujus atvažiavusius sušelpdavo pinigais pragyvenimui be nuošimtinės paskolos forma. Nebuvo tai milžiniškos sumos, bet maistui pakakdavo. Paskolos turėjo būti gražintos, kai jomis pasinaudoję pradėdavo dirbti, bet gražinimo laikas nebuvo nustatytas. Daugelis tas paskolas anksčiau ar vėliau gražino, bet buvo vienas, kitas, kuris ir užmiršdavo tai atlikti, nes galvojo: pinigai surinkti aukomis, tat ir turi būti išdalyti veltui, o ne paskolinti. Turbūt nepagalvodavo, kad aukos gali vieną gražią dieną pasibaigti, o kas tuomet padės pašalpos reikalingiems lietuviams?

Mano ir mano sūnaus šeimos buvome apgyvendinti pas p. Totoraičius. Panašiai kaip Biggelio ūkyje prie Wangeno, kur buvome susispaudę viename palėpės kambarėlyje, taip dabar susigrūdome nedideliame kambarėlyje už virtuvės. Turint omenyje, kad už tai mokėti nereikėjo, negalima buvo reikalauti kažkokių ypatingų sąlygų.

Greitai suėjome į kontaktą su anksčiau atvykusiais lietuviams. Dr. Prosevičių ir jo ponią, senukus, Lietuvoje nepažinojau, bet besikalbant radome daug bendrų pažįstamų, tat draugystė išsivystė ne per blogiausia. Ponia Prosevičienė turėjo moterų grožio saloną, o jis tarnavo Ligonijų kasoje. Inž. Dubauską ir jo žmoną Adą Karvelytę-Dubauskienę pažinojome iš Kauno, nes vokiečių okupacijos metu jie nuomojo butą mano namuose Šančiuose. Mjr. Andriūnas, brolis mano didelio bičiulio senais Nepriklausomybės kovų laikais, Algirdo pulko 9-osios kuopos vado Andriūno, kuris didvyrio mirtimi 1920 m. žuvo mūšyje ties Giedraičiais, buvo husaras, specializavęsis arklių sporte Italijos karo mokyklose, o dabar buvo Medellino turtuolių Club Hipico jojimo instruktorius. Tame pačiame klube kartu su savo žmona, klubo restoraną tvarkė ltn. Goštautas, kuris Lietuvoje buvo apskrities, neprisimenu kurios, viršininku. Buvo jis žmogus mėgėjas kiek išgerti. Pradėjo pasakoti, kad kadaise, dar kariuomenėje, esu dalyvavęs su juo daugelyje nugurkšnavimų, kurių metu buvo padaroma nemaža išdaigų. Deja, aš, kaip senelis, blogesnės atminties, nei tų pobūvių, nei išdaigų, nei paties p. Goštauto kažkaip negalėjau prisiminti. Taip tu man išlėk iš galvos! Ponas Kazakevičius vertėsi ūkių nuoma ir žemdirbyste; sakėsi esąs baigęs kelias gimnazijos klases, o vėliau mokslą tęšęs Dotnuvos žemės ūkio akademijoje, kurią baigęs nediplomuoto agronomo laipsniu. Kėlėsi esąs didelis meno žinovas, nors iš kalbos to nesimatė. Sakėsi, kad Lietuvoje buvo vedęs kažkurią gražuolę grafaitę, bet ji mirusi. Aštrūs bobų liežuvėliai sakė, kad jis buvęs vežiku dvare garsios, silpnybe prie vyrų turėjusios VD universiteto rektoriaus prof. Roemerio sesers, p-lės Roemerytės, kuri buvo vadinama Ciocia Kamcia. Dėl viso šio p. Kazakevičius, nors ir ne tiesiai į akis, buvo pramintas grafu Kazakevičium. Inž. Narutavičius, elektros srities specialistas, dirbo pagal savo specialybę, kai galėdavo, nes buvo gerokai negaluojęs. Jo žmona, Kaune

buvusi garsiosios Moterų seklyčios narė, ir čia labai dalyvavo lietuviškoje veikloje. Jų duktė Danutė mokėsi Šveicarijoje ir, rodos, baigusi ar tai žurnalistiką, ar filologiją, ar „pilvosopiją“, dirbo čia kažkurioje panašioje srityje. Tie patys aštrūs bobelių liežuviai, kurie Kazakevičių buvo pakrikštiję grafu, prasimanė, kad Danutė buvusi Lietuvoje taikoma į žmonas mano sūnui. Visa nelaimė, kad Lietuvoje mes nebuvo pažįstami ir kad tuo metu, kai mano sūnus vedė, Danutė dar tebebuvo vaikas, gal jau paauglė mergina. Antanas Paukštys, jaunas vyras, brolis jėzuito t. Jono Paukščio ir saleziečio t. Benedikto Paukščio. Šiuo metu jis dirbo mažordomu, ūkio prievaizda, sodininku, vieno vokiečio ūkelyje netoli Medellino.

Sūnus ir martelė įstojo į kun. Tamošiūno suorganizuotus ispanų kalbos kursus. Be ispanų kalbos mokėjimo negalima buvo tikėtis gauti geresnį darbą. Prižadėjo kun. Tamošiūnas padėti sūnui rasti tinkamą darbą. Mat kun. Mykolas rūpinosi lietuviais visokeriopai – dvasiškai ir materialiai.

Antanėlis Paukštys nutarė važiuoti laimės ieškoti į Kolumbijos sostinę Bogotą. Pasiūlė mums, ar nenorėtumėm užimti jo vietą. Mes mielai sutikome. Ūkelis nedidelis, porą hektarų. Darbas: prižiūrėti sodą, daržą, aptvarkyti apie namus, prižiūrėti esamas porą karvių. Jis mus ir pamokė vietos daržininkavimo. Nors mes turėjome gerą patyrimą su vaisiais ir daržovėmis iš Lietuvos, bet čia juk buvo tropikai, tat visiškai skirtingos priežiūros sąlygos, sodinimo laikas ir t. t. Viso to „išmokome“ iš Antanėlio užrašų ir tapome specialistai „daržininkai-sodininkai“.

Keistas sutapimas. Vokietijoje bernavome vokiečio Prano Biggelio ūkyje, o čia vokiečio Prano Gigelio ūkelyje, arba kaip čia vadinama, finkoje.

Gigelis buvo paprastas, bemokslis vokietis, bet jodamas ant beraščių indėnų sprando buvo gerokai pralobęs. Jis pats buvo dar pusė bėdos, bet jo žmona ir duktė, kaip turtuolės ir aukštosios klasės (turčių) narės, be to, vokietės, matyt, galvojo, kad Vokietijoje dar tebeviešpatauja fiureris. Elgsena buvo atitinkama. Vokiečiai, žinia, yra geriausi pasaulyje organizatoriai, tat kiekvienas Gigelio šeimos narys mums davinėjo įvairiausių nurodymus bei įsakymus, kurie buvo vienas kitam visiškai priešingi. Sakoma, vargas tarnaitėi, kuriai tenka tarnauti pas ponią, kuri pati yra pakilusi iš tarnaičių. Dar yra viena bendrinė taisyklė, liečianti naujai išsimušusius turtuolius: būna jie labai paprasti arba bus gerokai šykštūs. Mano Gigeliai nebuvo išimtis. Priskyrė mums neva tai padėti savo varuotojo sūnų, negrų, indėnų ir ispanų mišinį. Faktiškai šis jaunuolis turėjo mus sekti ir iš mūsų išmokti, kaip kas daroma, kitaip sakant, išgauti mūsų agrikulūros „paslaptis“. Nedaug ką galėjo jis iš mūsų išgauti, būtent todėl, kad kalbos nemokėjimo. Po kokio pusanthro mėnesio nusprendė jisai, kad jau viską „išmoko“. Taip ir pareiškė jis Gigeliui. Šis mus, kaip daugiau nebereikalingus, ir atleido išmokėdamas priedo dar dviejų savičių algą, kaip kompensaciją, numatytą Kolumbijos įstatymuose. Pagrindinė atleidimo priežastis buvo toji, kad be-

raščiui pusnegrui teks mokėti tik pusę to, ką mums mokėjo, nors ir mūsų užmokestis tebuvo trupinys. Taip persiskyrėme su juo ir vėl grįžome į Medelliną.

Sūnus dar tebebuvo ispanų kalbos kursuose. Greitai suradome butą, kurį, kun. Tamošiūnui užgarantavus, išsinuojome. Vėl turėjome butą, nors sienos ir buvo plikos. Baldus pasidarėm iš dėžių, kuriuose atplaukė mūsų man-ta iš Belgijos. Nusipirkome šiokius tokius čiužinius, kurie buvo patiesti tiesiai ant grindų. Apklotų nereikėjo, nes klimatas šiltas, tai galima puikiausiai miego-ti ir be jų.

Kun. Tamošiūnui padedant, sūnus gavo darbą vienoje kolumbiečių mili-jonierių įmonėje, kuri atstovavo Du Pont koncerno cheminiams produktams. Darbą turėjo pradėti sausio 1 d. Turėjo jis organizuoti ir vesti žemės ūkiui skiria-mų chemikalų skyrių Antiokijos departamente (sostinė, Medellinas). Daug kas lietuvių sūnui vietos pavydėjo, nes, reikia pasakyti, kad Medellino lietuviai kaž-kodėl vienas kitam gerokai pavydėjo. Sūnui gavus darbą, gyvenimas pagerėjo ir palengvėjo. Galima buvo pagalvoti ir apie pirkimą vieno kito baldelio.

Anūkėlės pradėjo lankyti saleziečių seselių vedamą Maria Auxiliadora mo-kyklą. Kolumbietės seselės, tai ne seselės belgės. Kolumbija mat tikybinis at-žvilgiu bemokslių fanatikų kraštas. Visur čia kunigo žodis buvo *Suprema Lex*³⁰. Apskritai didelį atsilikimą bei fanatizmo paskleidimo garbę tenka atiduoti, nors ir nemalonu tai sakyti, katalikų dvasininkijai. Bent Kolumbijoje dvasininkija pasižymėjo turtu ir valdžios pamėgimu. Buvo gerokai pasinešusi į puikybę. Ir ne vien pasauliečiai dvasiška, bet ir vienuoliai buvo persiėmę tokiu raugu. Mano anūkėlės, įpratusios prie liberališkos seselių laikysenos Belgijoje, prie meilingo bei malonaus elgesio, švelnumo. Kolumbijos seselės, priešingai, reikalavo beato-dairiško paklusimo jų įsakymams bei užgaidoms; buvo gerokai atšiaurios ir ne-labai demokratiškos ir teisingos, t. y. su turtuolių vaikais elgdavosi vienaip, su neturtingų šeimų vaikais kitaip. Mano anūkėlės tai greitai pajuto ir susikirto su seselėmis, pavadindamos jas kiaulėmis. Seselės pasiskundė kun. Tamošiūnui, o tas mus išbarė. Sūnus, kuris jau nuo seniau kritiškai žvelgė į dvasiškius ir ne-jautė jiems ypatingų simpatijų, taip pat supyko. Atsiėmė savo dukras iš Maria Auxiliadora ir perkėlė jas į valstybinę Normal mokyklą. Kun. Tamošiūnas užsi-gavo, kad taip padaryta nepaprašius jo leidimo ir sutikimo. Mūsų santykiai įsi-tempė. Nors santykiai visiškai ir nenutrūko, bet už tai gerokai atšalo.

Pasakėčioje gulbė, lydeka ir vėžys sutarė drauge traukti vežimą. Iš tikrųjų p. Totoraitis, veter. Karnauskas ir p. Z. Garšva nutarė greitai pralobti ir suta-rė atidaryti maisto produktų krautuvę. Sudėjo po porą šimtų pesų. Man pasiū-lė būti krautuvės vedėju su 50 pesų per mėnesį alga. Nei vienas kompanionų nebuvo biznierius. Krautuvę įrengė p. Totoraičių bute, nes nebūsiąs reikalingas joks leidimas. Už tą truputį pinigų, ką sudėjo, nupirko šiek tiek ir prekių. Prekes

³⁰ Aukščiausioji teisė (lot.).

perkant mažais kiekiais gaunama nuolaida buvo irgi atitinkama, t. y. maža. Konkuruoti su žymiai didesnėmis čiabuvių krautuvėmis nelabai buvo įmanoma. Pagrindinė klientūra, kaip numatyta, buvo lietuviai, bet tų buvo per mažai, kad galėtų padėti išvystyti biznį didesniu mastu. Taip pat visi trys kompanionai neturėjo jokio patyrimo tokios rūšies biznyje, bet visi mėgo duoti nurodymus bei direktyvas, kurios ne tik kad prieštaravo viena kitai, bet buvo nesuderinamos ir su bizniu. Išdėsčiau tą viską p. Totoraičiui, bet jis pyktelėjo, mat „kapitalistai“ nusimaną geriau, nei kas kitas, net ir toks kaip aš, kuris turėjo šioji tokį patyrimą iš rusų laikų ir iš Lietuvos, kur teko būti Ekonominės karių bendrovės valdybos nariu. Prisiminiau senas lenkiškas patarles: „kur virėjų šeši, nėra kas valgyti“ ir „kur yra penkios auklės, tai kūdikis lieka be nosies“. Suvedžiau tat „krautuvės“ balansą ir tai dar su šiek tiek pelno. Padėkojau kompanionams „kapitalistams“ už tarnybą ir atsisakiau jos. Pasiūlė padvigubinti „algą“, bet ir nuo to atsisakiau, nes pasakiau, kad jiems tektų ją mokėti iš savų kišenių, o ne iš biznio pajamų. Taip ir atsisveikinome gražiuoju.

Mano vietoje, „krautuvės“ vedėju buvo pasamdytas p. Bubelis, buvęs mokytojas, kiek užsiimęs žurnalistika. Kelis kartus jis man skundėsi ir prašė patarimo. Aš vėl išdėsčiau savo pažiūras. Taip tvarkoma krautuvė negali išsilaikyti ir mano patarimas – kaip galimai greičiau ją likviduoti. Šis patarimas tuo metu nebuvo priimtas. Kiek vėliau krautuvė susilikvidavo praradus įdėtą kapitalą ir dar su bent kita tiek nuostolių. P. Bubelis išsikėlė į Bogotą, kur gavo tarnybą p. Siručio bendrovėje „Turavion“.

Kaip jau minėjau, Medellino „Club Hipico“ dirbo mjr. Andriūnas ir ltn. Goštautas. Iš pradžių viską tvarkė Andriūnas. Priėmė jis pas save Goštautą, kad tas rūpintųsi restorano nariais. Po kiek laiko Goštautas intrigomis ir kitaip išėdė Andriūną iš klubo ir pats pasiėmė viską tvarkyti, mat jis irgi kadaise buvo husaru. Jisai vedė jojimo pamokas, o jo žmona tvarkė restoraną. Pradėjo jie lankyti mus ir įkalbinėti, kad ateitumėm dirbti pas juos. Darbas būsiąs lengvas. Man teksią prie patarnavimo, o mano žmona padėsiant poniai Goštautienei tvarkytis virtuvėj. Mes sutikome. Tiesa, iš manęs padavėjas ne koks, nes šio meno Ekonomikos fakultete nebuvo dėstoma, o be to, nuo kataraktos operuotos akys man gerokai kliudė. Mano žmona pastebėjo, kad pagrindinis dalykas, kurio Goštautienė norėjo, tai buvo išgauti josios virtuvės receptus bei „paslaptis“. Na, tai susilaikė juos taip sau išduoti. Tuo tarpu Goštautai suartėjo su save agronomu vadinančiu kontrolasistentu Garšva. Šis turėjo labai lankstų liežuvį įtikinti kitus stoti į biznį su juo. Užkrėtė savo entuziazmu Goštautą ir kun. Tamošiūną, kuris padėjo jiems išsinuomoti didelį Aguas Claras ūkį. Garšvienė buvo jauna, vikri ir linksma ponitūtė. Nors kulinarijoje ir nelabai nusimanė, bet į padavėjas milijonieriams, be abejonės, tiko labiau nei aš. Vietos visiems galbūt būtų pakakę, bet trynimasis pasidarė didesnis. Goštautas pradėjo man kalbėti, kad ponai milijonieriai jam prikišę, jog jis klube padaręs senelių prieglaudą ir

pan. Tokius „diplomatiškus“ žygius įvertinome kaip reikiant ir pasitraukėme iš „Club Hipico“ ir Goštautų tarnybos. Vėliau teko sužinoti, kad Goštauto sakymai buvo prasimanyti jo paties ir kad ponai buvę patenkinti mano „patarnavimais“. Dar vėliau Aguas Claras taip pat bankrutavo. Iš pradžių Garšva persikėlė į mažesnę ūkelių, o vėliau iškeliavo, rodos, į Venesuelą. Likęs vienas Goštautas irgi nebepajėgė tvarkyti ūkio. Kun. Tamošiūnas jo vietoje pastatė latvių kilmės beturtį, vaizduojantį plk. Kartaną.

Mano sūnus, pasižiūrėjęs, kaip entuziastingai kiti lietuviai, á la Garšva, Goštautas, Kazakevičius ir t. t., metasi į žemės ūkio biznesius, taip pat sugalvojo greitai ir lengvai pralobti. Jis irgi išsinuomojo ūkį, nors ne tokį didelį kaip Aguas Claras, bet už tai arčiau Medellino. Geriausias biznesis esąs sodinti bulves, kurių kaina esanti pasakiška ir derlius du kartus per metus. Jis pats tarnausiąs, o ūkį lankysiąs savaitgaliais. Kitu metu aš turėsiąs prižiūrėti. Taip iš „Club Hipico“ persikrausčiau į sūnaus išnuomotą finką El Tablazo rajone.

Įsileidome į šią avantiūrą be pakankamai pinigų, be žinių, be reikalingų įnagių. Laukams dirbti sūnus nupirko mulą. Kaip „žinovas“ mulų, nupirko seną, bedantį. Sumokėjo, aišku, kaip už gerą darbo gyvulį. Galvojo nupirkti plūgą ir kitus padargus, bet tokie padargai čia nebuvo žinomi nei naudojami. Laukams arti čia buvo naudojama ar medinis, priešvaninis arklas, ar traktoriai, ar tiesiog rankiniai kapliai. Tat dirvai paruošti sūnus išnuomojo iš netolimos Žemės ūkio valstybinės bandymų stoties traktorių. Reikėjo tiktai palaukti eilės, nes tuo traktoriumi daug kas naudojosi. Traktorius atvažiavo kokie 4 mėnesiai vėliau.

Ūkyje buvome radę ankstesnę mažordomą Alfredą, kurį ūkio savininkas mums karštai rekomendavo. Iš tikrųjų pasirodė, kad tai ne Alfredas, o tikras Vredas bei pirmos rūšies tinginys. Teko su juo skirtis. Jo vietoje pasamdėme kitą mažordomą Justina, kuris pats ir jo giminė, ypač uošvis ir svainis, buvo mums palankūs. Jie mums daug padėjo, o be to, pamokino ir vietos žemės ūkio.

Įsitaisėme keliolika kiaulių, bene, devynias. Išėjo panašiai kaip su mulu. Tos kaulės ištyso į ilgį, bet į viršų, tai beveik nieko. Svorio atžvilgiu, tai nepaisant to, kad rijo viską lyg smakai, bet išlaikė gražias linijas, kitaip sakant, buvo kaulai ir skūra. Buvo nutarta, kad tai esanti pusiau laukinė indėniška veislė.

Apie namus išpurenome nemažą daržą ir pradėjome auginti daržoves. Nors ir trūko mums žinių, bet vis dėlto gavome neblogus derlius. Prisiauginome kopūstų, salotų, ridikėlių, agurkų, morkų ir kitko. Buvo pakankamai sau ir dar gerokai likdavo parduoti.

Dėl traktoriaus vėlavimo suvėlinome ir su bulvėmis. Be to, pasodinome bulves ne tos veislės, kurios buvo tinkamiausios šiai žemei. Derlius, savaimė suprantama, buvo ne per geriausias. Viena bėda ne bėda; kai dvi trys, tai jau kas kita. Tų metų derlius, apskritai imant, buvo itin geras, taigi gausus. Kainos, aišku, vertikalčiai nusmuko. Mes nė neturėjome supratimo, kad bulvių kainos Kolumbijoje normaliai visados labai kinta. Augintojų kooperatyvų jokių nebuvo, o vyriaus-

sybė irgi kainų nereguliavo, taigi kainas reguliavo grynai paklauso ir pasiūlos dėsniai. Prekių gausu, kaina smunka. Taigi vietoj laukiamų milijonų, galėjome džiaugtis, kad piniginiu atžvilgiu dar išlindome lygiomis; jei būtų priskaičiuotas dar ir savo laikas bei darbas, tai būtų ne be pelnas, o grynas nuostolis.

Tablazo apylinkės buvo gražios. Oras puikus. Ne per toliausiai, koks 10 minučių atstumu, tekėjo upė Rio Negro, kuri kiek panešėjo, sakytumei, į mūsų Nevėžį ar Dubysą. Anūkėlės atostogaudavo ūkyje, kasėjo joms į sveikatą. Ir šiaip turėdavome nemažai lankytojų: kun. Tamošiūnas, kun. Baršaitis, p. Totoraičiai, p. Kalėdos, Sipavičiai ir kiti. Gana dažnai apsilankydavo neblogi bičiuliai inž. Vl. Kuodys ir p. Šopėnai (Vl. Šopėnas). Abu Vlakai buvo dideli, entuziastingi meškeriotojai. Taip sprendžiau iš jų pasakojimų, nors pagautų žuvų ir neteko matyti. Speciai entuziastai nusprendė, kad Rio Negro nežuvingas.

Tarnyboje sūnui sekėsi geriau negu ūkyje. Jam pavyko gerai suorganizuoti pardavimą Antiokijos departamente, tai įmonė nutarė jį perkelti į kitą departamentą, kad ten irgi iš naujo organizuotų prekybos tinklą. Taigi sūnus pirmiausia išvažiavo vienas į Ibagué, Tolimos departamento sostinę. Mes, du seniai, likome Tablaze likviduoti ūkį. Nemažai buvo sunkumų, bet pavyko išlįsti iš šios avantiūros pusėtinai. Nepavyko tik parduoti Arabą – taip buvo pramintas mūsų senelis baltas mulas. Mes už tai buvome sumokėję 100 pesų, bet dabar mums už jį nesiūlė daugiau nei 10 pesų. Nusispjovėm į tuos 10 pesų ir palikom Arabą mažordomui Justui: te daro ką nori. Daugiau buvo sunkumų su sutarties užbaigimu, nes ūkis buvo išnuomotas penkeriems metams, o išbuvome jame tik arti poros metų. Ir šitą pavyko sutvarkyti paliekant savininkui nuimti bulvių derlių, kuris, atrodė, būsiąs gana geras. Taip baigėsi mūsų „ūkis“. Sūnui ši pamoka kainavo daugiau nei 3 000 pesų, o mudviem seniam pusantrų metų darbo, bet... kiekvienas mokslas kainuoja.

Grižome atgal į Medeliną, įsitaisėme sūnaus dar turimame bute Belén priemiestyje ir pradėjom ruošti kelionei į Ibagué. Juokiausi, kad Kolumbija kadaise turėjo būti lietuvių valdoma, kas matoma iš keistų pavadinimų: Bagota, Medelynas, Kalė, Baronicėlė, Ubagė ir t. t. Medelline vėl suėjome į artimesnį kontaktą su dr. Proscėvičiumi, saleziečiais Tamošiūnu ir Dubinsku, pranciškonu Garbuku, Totoraičiais ir kitais. Tarp naujų atvažiavusių radome dantų gydytoją Norkūnaitę-Pacevičienę. Buvo tai toji pati, kurios diplominis darbas Vokietijoje buvo mano dirbtiniai dantys. Ji juos buvo puikiai padariusi: tiek metų praėjo, o jie vis kaip nauji. Su nieku neužsimezgė tikra, nuoširdi draugystė. Ne prieš visų pavyko man pritapti. Kliūčių ir priežasčių tam buvo daug: mokslas, „kilnė“, ypač amžius. Kai atėjo laikas atsisveikinti su Medellinu, ne per daug gailėjausi jį palikdamas. Martelė Soniutė su dukromis išskrido lėktuvu į Bogotą, o iš ten kitu lėktuvu į Ibagué. Mes, seniai, su visa manta važiavome sunkvežimiu. Per Armeniją, Perreirą ir kitas vietas – kelionė užtruko arti trijų dienų – atsi-dūrėme pagaliau ir mes Ibagué.

Ibagué, Kolumbijos sąlygomis, ne per didžiausias miestas. Koks 80 000 gyventojų. Pats miestas nesudaro geresnio įspūdžio. Nors, galima sakyti, tai dar buvo jaunas miestas ir visa architektūra beveik moderniška, bet viską slėgė nešvara ir sunkus tropinis klimatas. Buvo karšta ir drėgna. Artimesnėse srityse aplink miestą dominavo ryžių plantacijos. Tolimesnėse srityse vyravo medvilnė.

Sūnus didesnę laiko dalį buvo kelionėse važinėdamas po visą departamentą, steigdamas naujus skyrius ir lankydamas didžiuosius plantatorius. Soniutė įsitaikė profesoriauti Ibagué konservatorijoje, kur buvo dominuojama italų muzikų. Ši konservatorija Kolumbijoje buvo gana garsi, ypač savo choru.

Galvojome iš pradžių, kad Ibagué lietuvių nerasime. Kur tau! Kur tų lietuvių nesama? Saleziečiai turėjo čia gerai pastatytą Žemės ūkio mokyklą, kurios rektoriumi buvo lietuvis salezietis kun. Nikodemas Saldukas, didelis veikėjas ir turįs gerą vardą valdžios sferose. Kiek vėliau už mus atvažiavo su vaikais našlė ponina Kazlauskienė, kuri apsiėmė administruoti vieno šveicaro gana didelį viešbutį. Dar vėliau iš Medellino, kur negalėjo pritapti, buvo perkeltas į Ibagué pranciškonas tėv. Garbukas. Tačiau ir čia jis nelabai sutiko su kolumbiečiais. Kuriam laikui praėjus, jam pavyko išsirūpinti grįžimą atgal į Europą ir jis išvažiavo, rodos, į Italiją.

Kurį laiką mūsų name Ibagué gyveno agr. Grigaliūno šeima, kol jis pats važinėjo ieškodamas darbo. Laikėme savo pareiga priglauti pas save kitus lietuvius, kurie buvo panašiose sąlygose kaip ir mes, kai tik ką šviežiai buvome atvykę į Kolumbiją. Grigaliūnai išgyveno pas mus, rodos, du ar tris mėnesius, kol agronomas susitvarkė su darbu.

Sūnui aptvarkius Tolimos departamentą, jis vėl buvo perkeltas. Šiuo sykiu į centrą, į Bogotą. Jis ten ir nuvažiavo. Mes kiti likome Ibagué, nes vaikams mokykla, o Soniutė, kaip minėjau, profesoriavo konservatorijoje. Sūnus kone kiekvieną savaitgalį atskrisdavo šeimos aplankyti.

1954 m. Brazilijoje buvo Eucharistinis kongresas, kuriame dalyvavo lietuvių dvasiškių grupė, vedama vysk. Brizgio. Kviečiami Kolumbijos lietuviškos dvasininkijos, kurios buvo apsčiai, jie sutiko grįždami iš kongreso sustoti Kolumbijoje ir aplankyti didesnius lietuviškus centrus. Aš irgi buvau pakviestas dalyvauti jų priėmime. Teko skristi į Bogotą, o vėliau ir į Medelliną. Taip pat vysk. Brizgys apsilankė ir Ibagué. Kun. Saldukas suruošė grandiozišką sutikimą bei vyskupo pagerbimą, kuriame dalyvavo departamento gubernatorius ir daug vietinės valdžios atstovų bei visuomenės veikėjų.

Tuo pat metu mus pasiekė SOS šauksmas iš Vokietijos. Soniutės broliui Antanui po daugelio išgyventų pavojų ir vargų pavyko pabėgti iš Lietuvos per Lenkiją ir pasiekti Vakarų Berlyną. Skubiai buvo gautas jam leidimas įvažiuoti į Kolumbiją ir apmokėta kelionė. Taip jis pagaliau atsirado pas mus Ibagué. Aišku, sulysęs, sublogęs, išvargęs. Soniutė, sulaukusi brolio, savaime aišku, jautėsi kaip septintame rojuje. Antanas buvo mano sūnaus metų. Buvo gana jau

nas, o be to, vyras iš stuomens ir liemens bei labai nagingas. Pirmiausia reikėjo jį aišku, „atšerti“. Paklausėme, kokio maisto jis labiausiai pasiilgęs. Paaiškėjo, kad ryžių. O mums ryžiai čia – tai kasdieninis dalykas ir jau buvo net gerokai įgrisę. Pradėjo Soniutė jam virti ryžius. Antano apetitas ryžiams tikrai buvo geras. Išvirdavome jam puodą ryžių, svarą iš karto, ir užmesdavo jis tą puodą už ausies kaip niekur nieko. Netrukus atsivalgė jis ryžių ir jo dieta sunormalėjo. Antanas iš pradžių įsitaisė pas kun. Salduką Žemės ūkio mokykloje. Sutvarkė jis ten visas senas mašinas, traktorius ir kitką. Vienas iš Medelline gyvenančių Kalėdų, Kęstutis, pasirodė esąs Antano bičiulis iš prieškarinės Lietuvos. Jo padedamas, Antanas gavo darbą vienoje įmonėje Medelline.

Sūnui be darbo centriniame Cundinamarkos departamente tekdavo dar lankyti ir Tolimą, kur, jam išvažiavus, o darbą perėmus vietiniams, pardavimai sumažėjo. Priskyrė jam dar ir kitą gretimą Boyacos departamentą. Sūnui Boyaca labiausiai patiko ir galiausiai jis ir įsitaisė jos sostinėje Tunjoje (skaityk, Tuncha). Galvojo čia pasilikti ilgiau, taigi visa šeima ir vėl pajudėjome.

Šiuo sykiu iš žemumos pakilome į aukštybes – į 3 000 metrų aukštį. Klimatas čia buvo vėsus, kartais net šaltokas, bet mums kur kas sveikesnis nei drėgnas tropinis Ibagué klimatas.

Tunjoje sūnus ilgainiui įsitaisė visiškai neblogai. Gyvenimui pasirinko didžiulį, seną, trylikos kambarių namą, kuriame tikriausiai pereito šimtmečio pradžioje buvo gyvenęs Bolivaras. Namas buvo dviejų aukštų, nedeginto molio plytų, tvirtovės storumo sienomis; turėjo du didžiulius *patio*³¹. Aplink antrą aukštą ėjo vidinis balkonas, kuris buvo toks mažas, kad jame būtų galima organizuoti dviračių lenktynes. Antrame *patio* bei gretimose patalpose Soniutė įsiveisė vištidę – per 80 vištų. Vietos buvo daugiau, negu reikia. Nemažai pažįstamų lietuvių atvažiuodavo mūsų aplankyti.

Po tarnybos Medelline ir Bogotoje bei trumpo *intermezzo* Jungtinėse, pas mus vėl apsigyveno Soniutės brolis Antanėlis, kuris čia įsitaisė Valstybinio lėkėrių fabriko technikos vedėju. Sūnus, metęs tarnybą, kartu su vienu kolumbiečiu pradėjo savo verslą ir jam sekėsi neblogiausiai. Soniutė mokytojavo vietos muzikos akademijoje, kurią buvo suorganizavęs vokietis, salezietis kun. Moser. Taip pat ji turėjo daug privačių pianino pamokų. Anūkės ėjo mokslus. Vyresnioji Yolanda jau baigė gimnaziją ir išlaikė konkursinius egzaminus į Valstybinio universiteto Medicinos fakultetą. Nuėjo studijuoti tą, ko norėjo nuo pat mažens. Dar vos tik pradėjus jai kalbėti, kai kas jos paklausdavo, kuo ji norinti būti, kai užaugs, visad težinojo vieną atsakymą – gydytoja. Jaunesnioji Nemira dar mokėsi gimnazijoje. Kokią šaką ji pasirinks studijuoti, dar nežinau, nes turi daug gabumų, itin paišybai ir apskritai menui.

Čia, Tunjoje, atšvenčiau savo septyniasdešimt metų. Ruošiuosi dabar dar už

³¹ Kiemelis (isp.).

poros metų švęsti auksines vedybas, jei tik Dievulis leis.

Kol kas ir baigsiu savo atsiminimų nuotrupas. Jei sveikata leis ir bus noro, o ir atmintis nesušlubuos, tai dar papildysiu, pridėsiu, apšlifuosiu. Jei ne, tai bus gerai ir šitaip, juk rašau juos, kaip sūnus norėjo, anūkėlėms, kad ateityje, kai manęs jau nebebus, prisimintų dėduką ir žinotų, ką jis nuveikė, kaip galvojo, ko norėjo ir vylėsi. Jei ne viskas išėjo taip, kaip norėjau, ką padarysi – tokia Dievo valia. Be nieko į pasaulį atėjau, be nieko ir išeinu. Bet vis dėlto daug išgyvenau, patyriau daug gero ir daug blogo. Gal kam nors šie mano atsiminimai ir bus į naudą. Gal kas nors kada nors juos paskaitys ir pasakys, parafrazuodamas poetą Brazdžionį, kad „per pasaulį keliavo žmogus“.

PRIEDAI

Generalo J. Hlobo
Antrojo pestininko
veto komisijos
pare
Mano žinios motyve ir sesuo
breyketos patiros oitruje, kas
piramojo skesgatoes bute ir 14.
i turtes ~~ie~~ etantis des
istivei išnarkints, vyres
dei seymine site
sesuo im
Alvi

Lietuvos Universitetas Studijų Knygelė

Įrašomas studentas nuo 1926 m. geg. 18 d.
Dėkanas J. Lema

 Lietuvos Universitetas
1570

Studijų knygelė

Vardas ir pavardė Vincas
Grigaliūnas - Šlovacis
Studentas
teisvasis klausytojas

Teisius fakulto
Teisius skyriaus

Rektorius: M. Biševičus

Rašt. Vedėjas: M. Maconius
1926 m. gegužės mėn. 8 d.
Kaunas.

Gimęs Jano m. Alytaus apskr.
1885 met. ruošnio mėn. 9 d.

Universitetan įstojo: 1 sem.
1926 met. rugijio mėn. 11 d.
Kaunas.

№ 57 1570
Grigaliūnas - Šlovacis
Vincas
Teisius fax

Trečias iš kairės V. Grigaliūnas-Glovackis

V. Grigaliūnas-Glovackis pirmas iš dešinės

V. Grigaliūnas-Glovackis antras iš dešinės

1920 m. lenkų fronte

V. Grigaliūnas-Glovackis antroje eileje centre

J S A K Y M A S
2-jo pestininkų pulkui

I sausio 1919 m.

N IO.

Kaunas

Rikiuotes skyrius

§ I.

Sveikinu visus karininkus ir laisvanorius su Naujais tukstanti devynesdešimtais devynioliktais metais ir linkiu Jums pasekmingai darbuotis Tėvynės laisvei ir nepriklausomybei.

Jūs karininkai ir laisvanoriai stoję į eilės Tėvynės gyneju, stoję visi su karėtu noriškovoti Jai ta nepriklausomybę: parodykime savo darbais, kad mes tikrai esame sunumis Lietuvos, kad mums vien tik rūpi, mūsų Tėvynės laisve. Dėkinga bus mums Tėvynė ir dėkingi bus mums mūsų ainiai, kaipo tikriems Tėvynės mylotojams. Tėvynės gynetojams

Ant originalo pasirašė

Pulko vadas Glovackis

Teisinga:

U Adjutantas *Reichstein*

J S A K Y M A S
2-jo pestininkų pulkui

2 sausio 1919 m.

N II.

Kaunas.

Rikiuotes skyrius

§ I.

ribuvusi į pulką karininkų Jodka skaityti ant vietos laikinai
iskirtą nuo 2 šio sausio.

Nuorašas 199.

os Valstybės
ZIDENTAS
274.

Kaunas, 1919 m. spalio 18 d.

Valstybinis Ministeris
1919 m. 10 m. 18 d.
lel. Nr. 3272

160

Vaduodamasis pono Krašto apsaugos Ministerio
pristatymu iš 1919 m. spalio mėn. 9 d. (N 392) 2-jo
pulko Vado karininko Vinco Glovackio pareiškimu iš 1919 m.
birželio mėn. 24 d. ir Jezno klebono kunigo Gelsan s
paliudymu iš 1919 m. rugsėjo mėn. 23 d. sutinka su jo, 2-jo
pulko Vado karininko Vinco Glovackio noru, kad vadintasi
Glovackiu- Grigaliūnu, ir įsakau, kad jo dvalytoji pavar-
da visuose teisės santykiuose ir bendravimuose būtų tei-
setai privaloma.

Pasirašė: Valstybės Prezidentas A. Smetona. Krašto
A
apsaugos Ministerijos Valdytojas ir laikinai einas
Vyriausiojo Kariuomenės Vado pareigas. G.-L- Listukas.

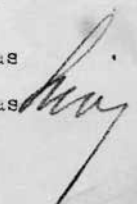
rešus gauna:

k. sk. Viršininis. (įsak.)
ner. Štab. Virš. v.
d. Reik. Min.
lk. leit. Glovackis.

Kancelerijos Viršininkas

Majoras

3. d. 1920 m.
r. 1560.

Generaalari Italo Vittorinani.

Antojo pestinang pulas
Veto Kariminas ~~Provacar~~.

Pareiskymes.

Mans imonos motyve is sesuo delci; stovis
breykatos pastoras ortnuji, kur is gyveni an
Pivamonto skesfatos lute v. 14. Kadangi
ju turkas ~~is~~ elankis des suvogoniu per
kaci visivai isnerkintu vyres gi, o mans ovos
19fm nure, des teymine site patarato laci;
juvaniam patine, sesuo imonos ut ludo net
suzgo dehetim sylvtyne. - Atvokas man is juv
stovis ~~ti~~ kuro pasirojo, tek pastoras man
i Lietuvos Karu miche, patikus jos vrtams

tes pte stovis pasikertijo. Mans imone kreiptas
i Lietuvos konsule, tek det deimonus man pastas
teymibes kites jelpi o mans no. delci te ovos p
suzgo Jusu eksilancijos, ~~te~~ duoti leydime
mans imonei Vantis Gvoacuroni nuvrti. Mit
is griti atel su sev motyria Marcijana Ruse
nifu sesuo Alina Rusekerte 2 m.

420

31

1

TARNYBOS LAPAS

~~Pulkininko~~
~~karininko~~ *Gloria Vinc*

Sutaisytas *J. S. Suspičis* 1919 m.

TARNYBOS LAPAS.

I.	Užimamoji vieta	<i>Pulko vadov</i>
	Vardas, tėvo vardas ir pavardė.	<i>Vincas sūnus Stasio Glovackis</i>
II.	Tarnybos vieta.	<i>II pistinimų penkas</i>
III.	Atsižymėjimai.	<i>Stasio 3 ir 2, Onos 4, 3 ir 2, Sta- sio imito 4, nei su kardais ir gurgis Kryžius, už Tarybų 1 laipsnis</i> <i>Kardas.</i>
IV.	Gimimo laikas.	<i>9 Rugsėjis 1885 m.</i>
V.	Kuriame apskrityj gimęs.	<i>Žerne</i>
VI.	Kurios tikybos.	<i>Kyrm. Katalikų</i>
VII.	Kame mokslus ejęs.	<i>Baltstogės realė mokyklą, Vilniaus Caro mokyklą 1907 m. pirmą laipsnį.</i>
VIII.	Gaunamasis aplai- kymas tarnyboje.	<i>1600 atlyginimų mėnesiui</i>

82

4

IX.

Tarnybos ėjimas.

Kada įstojo tarnybon ir gavo karininko vardą, paaukštinimai tarnyboje; karo, pilietiniai ir rinkiniai; perkeltimai iš vienos vietos tarnybos kiton, paaiškinant priežastį; ar viršūninko, ar savo noru; kada išvažiavo ir kada atvyko naujon tarnybos vieton; dovanos, įkeltimas aukštesnen vieton, ordenų, pasižymėjimo ženklų ir aukštesnes valdžios pagyrimų.

	Metai.	Menus.	Dienai.		Metai.	Menus.	Dienai.
6 Turkestano Saulių Vardo. Cetr nizjaro pulk. išnuo	1917	Balan.		Pracijo picayti Laislonbi parci gas Duko vado J. Sak. pul. N 582 (J. Sak. Post. Dzung Ministerija N 7, 4/10)	1918	Guodis	3.
ixi Stabe VIII arm. Jas kaip Stab o- ficier dlia parn čeny prie viršin ko, iuris dalies armijos.		"	Guodis	Prasclintas nuo usimomas neto dalyg isg kymio K. K. D. D. D. J. Sak. Minist. N 1250 4 kor.			
Kapitono laip- soms gautas, su vyremyje nuo	1914	Sauis 10		Sulyg patijimo Laislonbi parci Ministeris at vyko ant seno viesto			
Pradetytas i pulkivimams su vyremyje nuo	1916	lijos 19		Pracijo picayti parciško Vado pulk.		Guodis	3
Į pulkivimams..	1917	Sauis 6		J. Sak. pul. N 13752		"	8
su vyremyje nuo dimo p. kadetyms	1917	Spas 25		J. Sakymu kras- to Dzungo Minist N 174.86, parin- tas ant seno neto pulkivada			
Įedeji i Lietuvos Karinomere	1918	Sajk. 10		J. Sakymu Laismo- sios Vyriausybes pat- kelta Lietuvos ka- rinomercui isaryual N 170 sulig isdama Lietuvos Karinomercio laipavim pareicote i Pulkivimams nuo			
Atvyko i Džipest pulk.				J. Sak. pul. N 182	1918	Guodis	7
Pasirtas virsi- minu iuris kcy mans.				J. Sak. pul. N 183			
Pasirtas laiki- nai pulk vada				J. Sak. pul. N 184			
J. Sak. pul. N 184			23.	J. Sak. pul. N 31052	1919	Spalis	18
					1918	Spas	6.

IX.

Tarnybos ėjimas.

Kada įstojo tarnybon ir gavo karininko vardą, paaukštinimai tarnyboje: karo, pilietiniai ir rinkiniai; perkeltimai iš vienos vietos tarnybos kiton, paaiškinant priežastį; ar viršininko, ar savo noru; kada išvažiavo ir kada atvyko naujon tarnybos vieton; dovanos, įkelimas aukštesnen vieton, ordenų, pasižymėjimo ženklų ir aukštesnes valdžios pagyrimų.

	Metai.	Menuo.	Diena.		Metai.	Menuo	Diena
<p>Apdovanojimas už maršmūną kryptinū už "Georgij" V. mo laiponius Pabr. J. B. Kalitjebis Prezidento H. B. S. jo. pub. # 320 S. S.</p>	1919	Spalis	9				
<p>Palaikomas nuopis de uov pareigy vad. pabr. už pasiektas karininkų sportingumo / os ruvies tikalams prie vyriaus kariumchės Cado Hon. Gen. Karium. B. S. S.</p>	1920	Rovo	17				

Krašto Apsaugos Ministerijos Literatūros skyriaus leidinys

1920-1921 metai

Originale parašyta:

Tvirtinu.

Generaliao Štabo viršininkas
karininkas VELYKIS.

pulkin. Grigaliūno-Glorackio-
Lauko knygutė

Karininko ypatingems reikmėms
lams Taisytes prie Kr. Ap. Ministerijos

Nuo #110 iki

Antra laida

Prie 101 20
K. A. M. Kanceliar.

KAUNAS.

1919 m.

565

ISI	Kam	Krašto Apšaugos Ministerium
	19	m. " " d. " val. " min.
	No	ISI 20
	110	Kauno Zemlapis

Pranešus kad aš šian
 den 20 XII del revizijos
 šaulių komendatura
 išvykau. -

Pamatas Palepymas A Yiai

Pulkininkas Gyvalius
 - Gloraccis J

V. kont. Nr. 42. Mm. Departam.

21m 257I N 395g. kas laugota

64asch pasolpus vi vilnis. -

12750

1941

Rugpinis

0

Pulkininkui Glovackiui.

3.4.41a

Jauku tamtai nuo šios dienos eiti parei-
gas Vado I-os Divisijos, perėmus ją nuo Pulki-
ninko-Leitenanto Ludygos.

Krašto apsaugos

ir E.Vyr.Kariuon.Vado pareigas

Pulkininkas-Leitenantas

[Signature]

E.Kancelerijos Viršininko pareigas

Kapitonas

[Signature]

Šrašto Dpsaugos Ministeris

Įsakymas

5 A^o

11

6

Kaunas, 1921 m. Balandžio mėn. 9 d.

1 §.

Vyriausioji Armijos Gydytoja, generolo leitenanta Stagevičius skaityti buvusiu komandiruoteje tarnybos reikalais į Siaulius nuo š. m. kovo mėn. 22 dien. iki 27 dienai ir Palangon nuo kovo 29 iki balandžio 4 dienai.

Gydytoja pulkininką leitenantą Gerassica skaityti laikinai įvusi Vyriausiojo Armijos Gydytojo pareigas viškinetu laiku.

Pastaba: Generolo leitenanto Stagevičiaus pareiškimai 22, 55 ir 2304 Ši. Ši.

2 §.

1os visies ypatingiems reikalams karininką prie manes pulkininką Koreva skaityti buvusiu komandiruotu tarnybos reikalais į 2 pėst. pulką nuo š. m. balandžio mėn. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ir 8 d.

Pastaba: Pulkininko Korevos pareiškimai 41 ir 49 Ši. Ši.

3 §

Ypatingą Sanitarinę Komisiją sudėtyj: generolo leitenanto Kubshians, gydytojo pulkininko leitenanto Slyšis ir gydytojo majoro Bendaravičius skaityti buvusiu komandiruoteje tarnybos reikalais š. m. kovo mėn. 24 dien. į Kedainius

6⁰⁵

4 s.

Kuniga Antana Palubinska raipo pasivita
Dyriausiuju Armijos Kapelionu, itraukti; mano Kan-
celerijos tarnautoju, sąrašą, nuo 1919 m. liepos mėn. 31 d.
Pastaba: „lietuos Karinomeni“ Izarymas
iš 1919 m. 139 str. 3 s.

5 s.

Skelbin išiteisėjusi Armijos Teismo sprendimo
morasą, iš š. m. kovo mėn. 14 dienos:

1921 metų vasario mėnesio 28 diena nusprendimas
pabaigtinoje formoje viešai pagrašintas einant XXIV Karo
Įstatų kn. 938 ir 947 str. str. Armijos Teismo Pirminin-
ku Pulkininku Šniukšta su Valstybės Gynėjų Pa-
dėjų Kapitonu Papečkin ir sekretoriaus Padėjų
karo valdininku Gestantu

Pulkininkas (Šniukšta)

Nusprendimas išiteisėjo 1921 metų kovo mėnesio
14 diena.

Nusprendimas

1921 metų Vasario mėnesio 21 diena Armijos Teis-
mas šios sudėties: Pirmininkas Pulkininkas Šniukšta
ir laikinieji nariai Karininkai Majoras Pagašinska
ir vyr. leitenantas Šlapikas ir kareiviai vyr. puskarinin-
kas Gadauninkas ir jaun. puskarininkas Varnaitis,
dalyvaujant Valstybės Gynėjų Padėjų Kapitonui
Papečkinui ir sekretoriaus Padėjų karo valdininkui
Gestantui, viešame teismo posėdyje nagrinėjo bylą apie
pulkininką Vincą Brigaliūną. Šlovacis, kalbintama
XXII kn. 2 d. 145 ir 1 d. 148 str.

K. J. XXIV kn. 808 str. paklaustas Teismo
Pirmininku šisiamasis pareiškė Teismui kad jis
Pulkininkas Vincas Stasis eimuo Šlovacis-Brigaliūna
35 metų amžiaus, kilęs Prarų apskrityje Jermo miestelyje,
lietuvis katalikas vedęs, baigęs realinę mokyklą ir

Volnians Karo Mokykla Rusu Karinomenėje tarnavęs nuo 1904 metų ir lietuviu karinomenėje nuo 1918 metų Turis Vyties Kryžių 1 rūšies, Teistas nebuvo.

Teismas pripažino teisiamąjį pulkininką Brigaliūną-Glovacėį 35 metų amžiaus kaltu kad žinodamas, kad jis K. A. M. io įsakymais 1919 metų vasario 23 diena Nr. 1154 ir kovo 4 diena Nr. 42 esąs pašalintas nuo vadovavimo pulku 1919 m. kovo 5 dieną savavaliai paėmęs vadovauti pulkui, paėmęs jį iš Karininko Šalčiausko, apie ką pasakelbės įsakymą pulkui kovo 5 dieną Nr. 75 ir tokiu būdu vadovavęs pulkui iki kovo 7 diena ir neleidęs kovo 5 d. karininkui Briatūnui priimti vadovauti pulką, sąrydamas kad jisai negalys perduoti pulką iki būsiąs pašalintas nuo vadovavimo pulku.

Valstybės Tarybos Įsakymu ir Savivaliame sudaryme Karo Krauno Teismo 1919 metų vasario 17 dieną ir darime įsakymo plakti spekuliantus vykdymis neralty.

Minimas Teisiamojis nusikaltimas įmalytas K. Į. XXII kn. 145 str. Adžiūvelgiant į visas bylas aplinkybės Teismas randa Teisingu pasivirti nuseistam bausmės 3 mėnesius darbo, be žarnybinis teisių apibėrimo, kuri bausmė einant Amnestijos įstatymu p. III privalo būti sumašinta vienu trečdaliu. t. y. vienu mėnesiu, paliekant galubinoje išvadoje 2 mėnesius ir išskaitant 2 mėnesius atsidėlus prieš teisimą (K. Į. XXII kn. 89 str.). Teismo išlaidos privalo būti uždėtos ant mteristo.

Todėl teismas einant K. Į. XXIV kn. 910 str. nusprendė: mbausti pulkininką Vinca Brigaliūną-Glovacėį 3 mėnesiais darbo, sumašintus bausmę vienu trečdaliu einant amnestijos įstatymo ir išskaitant į ją 2 mėnesius atsidėlus prieš teisimą. Teismo išlaidas uždėti ant mteristo.

Pulkininką Glovacėį kaltinamą savav-

liame sudaryme Karo lauko Teismo ir darime įsavy-
mo planai speru hiantus nykstėmis išteisinti.
Originalas su tam tikrais parašais.

6 š.

Snelbin išsileisėjusi Armijos Teismo sprendimo
moraša, iš š. m. kovo mėn. 21 dienos:

1921 metų kovo mėnesio 7 dieną nusprendimas
pabaigtinoje formoje viešai pagarsintas einant XXIV Karo
Įstatų kn. 937, 938 ir 947 sk. sk. Armijos Teismo Pirmini-
nimen Pulkinimen Šninkšta su Valstybės Gynejo
Padejeju Kapitonu Papečkin ir sekretorio Padejeju Karo-
Valdinimen Gėštaučiu.

Pulkinimeas (Šninkšta).

Nusprendimas išeisėjo 1921 metų kovo mėnesio 11 dieną.

Nusprendimas.

1921 metų, vasario mėnesio 28 dieną Armijos
Teismas šios sudėties: Pirminimeas Pulkinimeas Šninkšta
ir karininkai nariai: Karinimeas Majoras Račasinskas ir
vyr. leitenantas Balzauskas ir rezerviat vyr. puskarinimeas
Sadaunimeas ir jaun. puskarinimeas Varnaišis, dalyvau-
jant Valstybės Gynejo Padejeju Kapitonu Papečkin ir
Sekretorio Padejeju Karo Valdinimeni Gėštaučiu, viešame
Teismo posidyje nagrinėjo bylą apie Vilkaviškio Karo
Komendantą Majorą Kasneričių kaltinama II. 9
XXII kn. 141 ir 145 sk. sk. K. Į. XXIV kn. 808 sk., einant Teis-
mo Pirminimen paklausdas teisiamašis Teismui pareiš-
kė, kad jis Slasys Jono sūnus Kasneričius 28 metų, kilęs
Kalvarijos apskrūdis, Rudaminos valsčiaus, Rosuzių dra-
vo kietūvis, katalikas vedęs, baigęs Matematiškos fakulteta
Pėtrogrado Universitėte 1914 metais ir Vilniaus Karo Mo-
kymelė 1915 metais, kietūvis karinomenėje tarnauja nuo
1919 metų, vasario 16 dienos.

Teismas pripažiino teisiamašį Vilkaviškio Karo

LIETUVOS RESPUBLIKA
KRAŠTO APSAUGOS
MINISTERIJA

Kaunas, 1922 m.

Kaunas, 1922 m. Gruodžio mėn. 22 d.

K. A. K. Kancleris V. Štimpsonis

166/16
Kaunas
Kv. Madrači
Patikinti an atakute
mis patikintoms is jeltu
a 74
K. A. K.

Pranešas Temtai ket ai Ruzinas 2 p. rade
Dalyvaru fronte: 1) prieš bolševikus nuo 22 gegužės
iki 27 spalio 1919 m. / 45 as. pulkai: 21 v 19 v 150 v 27.
2) prieš bermontinikus, nuo 27 spalio iki 2 š. d. gus
dėv 1919 m. / Steptis salgo pulkai n 29, is 26 v 1919 m.
3) prieš lenkus Karpo 2 p. dirizto rades nuo
24 rugpjūčio iki 24 rugpjūčio 1920 m. / 71. Ker. n 18
414:6 ir 444:1 is 1920 m.

Kuri dalyvariana fronte ir graisa prare
ši mano tarnybos l. p. e. -

Pulkininkas Engel-Gloracius

*Nas...
V*

25

Generalie Štabe Mobilizacijos Skyriaus karininkų ir karo valdininkų su nurodymu, užimamos vietos, jų gyvenamųjų butų antraše ir bude susisiekiame telefonu,

S Ą R A Š A S.

Eilės Nr.	Laipsnis, pavardė ir vardas.	Užimamoji vieta.	A n t r a š a s.
1.	Pulkin. GRIGALIUNAS GLOVACKIS Vincas ✓	Skyriaus Viršininkas.	Miške g-vė 4 Nr. b. 7.
2.	Kapiten. ŽADEIKA Vaclovas ✓	Organizacijos dalies vedėjas.	Laisvės Alėja 19 Nr. b. 2.
3.	Majoras ANDRAŠUNAS Jonas ✓	Atskaitomybės vedėjas. "	Vasario 16 g-vė 8 Nr. b. 3. Telef. 250 Nr. (per m-te cen)
4.	Kapiten. PRANCULIS Jonas ✓	Atskaitomybės vedėjo padėjėjas. "	Vytaute prospekt. 33 Nr.
5.	Vyr.leit. GRAŽULIS Juezas ✓	- " -	2-je pėst.pulke karininkų fligelis, Šančiuose.
6.	Karo vald. PETRIKAITIS Gustavas ✓	Bendrosios dalies vedėjas.	Bravero g-vė I Nr. b. I.
7.	Leiten. STEPONAITIS Juezas ✓	Skyriaus raštvedys.	Laisvės Alėja 54 Nr.

Pulkininkas *Grigaz Glovackis*
Generalie Štabe Mobilizacijos Skyriaus Viršininkas.

I raštą 391 Nr.

Generalie Št. Administracijos Valdybai.

S i u n ņ i u.

14534
..... Nr. 1924 m. vasario mėn. 12 d. 1100 X pried. - 1
raunaa.

K. ... Minister.
 U T A
 1924 m. II - 13 d.
 d 1100 X pried. - 1

Nuorašas.

P o n u i M I N I S T E R I U I P I R M I N I N K U I

Skubota interpeliasija.

Š.m. gruodžio 11 d. buvo suareštuotas atsargos pulkininkas Grigaliūnas-Glovackis, laikraščio "Tautos Valia" redaktorius, kuris visoj eilėj "Tautos Valios" straipsnių kėlė gresiantį kraštui pavojų iš bolševikų pusės. Linans Baudž.Proc. žmogus laikymas kalėjime gali būti pateisinamas tik tuomet, kuomet jisai yra padaręs sunkų nusikaltimą ir yra pamato laukti, kad jisai norės pasislėpti nuo tardymo ir teismo. To viso negalima trūkinti p.Glovackiui, kuris esant didžiuliam asmeniniam pavojui drąso stoti atviro kovon, gindamas valstybės ir tautos reikalus nuo pat pradžios Lietuvos nepriklausomybės ir dabar be abejonės turės pakankamai drąsos nesislapstydamas laukti teismo sprendimo. Tad ir ši vyriausybės akta negalima kitaip įvertinti, kaip akla pagiežos priemonę komunistų vadų mitinguose inspiruota, kad brutaliu būdu nutildyti vyriausybės prašingų darbų kritiką. Mininieji gi "Tautos Valios" straipsniai nėra kas kita, kaip tautos pavojaus valendoje gelbėjimosi šaukimas Lietuvos visuomenei ir vyriausybei.

Taip pat buvo areštuotas Pulk.Leit.Plechavičius už tai, kad kaip Lietuvos armijos karininkas, reagavo į ruso kapitono Malinino ne valstybinę Lietuvos nepriklausomybę įžeidžiantį ir kariuomenės garbę žeminantį pareiškimą, deliai kurio minimas kapitonas lig šiol dar nėra traukiamas atsakomybėn.

Tuo pat laiku vyriausybė visai nereaguoja į tikrai mūsų nepriklausomybei gresiantį pavojų iš bolševikų pusės, kurio skaitlinguose mitinguose, kaip pav. lapkričio 9 d. Zitiečių salėje ir lapričio 28 d. Tilmanso salėje, valdžios atstovų aktyvaizdoje viešai šaukė prie ginkluoto sukilimo ir išžudymo tautinės inteligentijos. Nė vienas iš tų kurstytojų ligšiol netik nebaudžiamas, bet ir net netraukiamas atsakomybėn.

102

*Sioje byloje spinti ir sum-
meruoti dešimt (10) egzų*

Krašto Apsaugos Ministerijos
Kanceliarijos sekretorius

Priešingai - vyriausybė lyg kad pasiduodama komunistų komisari-
Angariečio magistrui "Barbininkų atstove" Nr. 28 prie bendro
fronto, nori po pridanga išsvajoto neva fašizmo pavojasu,
visiškai užgniaužti tautiniai ir valstybiniai nusiteikusiai
Lietuvos visuomenę ir jos spaudą.

Del to akyvaizdoje artėjančio mūsų valstybei kruvių
pavojaus del bolševikų nekliudomo kurstymo prie sukilimo ir
ruošimosi pražūdyti Lietuvos nepriklausomybę, klausime:

1) Ar mano vyriausybė keisti savo griežtai varomą
tautiniai nusiteikusios Lietuvos visuomenės persekiojimo
politiką.

2) Ar mano vyriausybė atšaukti p.Glovackio kalinimą
ir tautinės spaudos persekiojimą ir

3) kurių priemonių mano tuč tuojuo imtis vyriausybė,
kad apsaugojus valstybės nepriklausomybę nuo grėsiančio bol-
ševikų pavojaus.

Sią interpeliacija prašome pripažinti
skubota.

Kaunas, 1926.XII.14.

P a s i r a š e : M. Krupavičius, :
Dr. Milčius, A. Šmulkštys, J. Masiliūnas,
L. Šimutis, Steponavičius. Dagilis,
Galdikiėnė.

*Sioje byloje spinti ir
sumeruoti dešimt (10) egzų*
M. Krupavičius

Krašto Apsaugos Ministerijos
Kanceliarijos sekretorius

V. GRIGALIŪNAS.
CALLE 21, 39-73. TUNJA.
BOYACA, COLOMBIA. 3/A.

2

DYDŽIAI GERBIAMASIS P/ Juozapas KAJECKAS,
LIETUVOS Atstovas WASHINGTONE.

Mano tėvo, jog žinote, jog esu išėjimas. Nuo 1949 m. spalio 24 d. esu su žmona ir sūniumi bei jo šeima, Kolumbijoje. Kadangi esu gimęs 1895. VII. 9/21., o mano žmona - 1886. VII. 3/15. ir be to neturintieji šiuo dienu reikalaujamos specialybės, o be to ir gyvenimo sukretimais nerokai pavarginti, kiek nusilpome sveikatoje; per tat jokio darbo gauti nepavyko, itin tokiu, kuris tiktu musu šeimoms, ar sveikatai. Tat nuo išsikėlimo Kolumbijoje, atseit nuo 1949. XI. I., kaipo neturintieji sutaupyti, bei išėjimoje jokio turto bei fiksojų pajamų, ar žmona esame išlaikomi vien sūnaus ir marios malone. 1958 metais sūnaus Adomas-Gediminas su visais šeimos nariais ir mumimis USA Konsulate užsiraše persikėlimui į USA. Kadangi sūnaus gime MIN SKE /Gudijoje/, o marti TIMIŠE /ant Kaukazo/, tai jiems skirta taikinimui rūši kvota, kuri leidžia gauti vizą į trečius metus. Dvi sūnaus dukros buvo dar nepilnamečiai /18 ir 13 metų/, tai jos liko prirasyti, prie tėvų kvotos. Klausimas kylo dėl musu-sėnių: ar mat gime Jezne, Alytaus apskr. k. s. Nepriklausomos Lietuvos rybose, tai man liko taikintina lietuviška kvota, galintioji sulaukti vizos į septintuosius metus, o žmona gime VILNIUJE, kuri USA laiko lenkų miestu, tai jai taikintina liko lenkų kvota, kurioje viža išėina į penktuosius metus. Kadangi lenkų kvota palankesne už lietuvišką, tai ją taiko ir man/vizos gavimo atzvilgiu. Tačiau visgi musu, sėnių-tėvų kvota skyriasi nuo vaikų kvotos bent porai metų, tai dabar šiais metais, kada vaikams suteikta galimybe gauti persikėlimo vizas, mums, jų tėvams tenka pasilikti ir laukti dar pora, o gal ir daugiau metų, nustojus užlaikytųjų, mumis virš dešimties metų laikusių. Einant jau antra, pusę astuonto dešėto metų anžiaus, neturint gyvenimui jokių resursų, svetimoje šaleleje, toks dviems ar daugiau metų pasilikimas yra tolygus veik mirčiai, nes sūnaus per visą laiką tiek tik uždirbti galėjo, kad išlaikyti šešių asmenų šeimą ir kurių dvi du krosėjo mokslą, ir yra pasiekusios vyresnioji; tapo trėti metai medike, o jaunesnioji- paskutinėje Colėgijos/klaseje, laukianti lapkričio mėle diplomo /brandos atestato/. Šiandie jis turi tik tiek, kiek reikalinga ir reikalaujama Konsulate persikėlimui vizos gauti, įrodymui.

Tat kyla klausimas, ar negalima, o jei galima tai ka reikia pada ryti, kad mus senus tėvus, sūnaus galėtu paimti kartujam besikėliant į USA.

Jei negalima tėvams persikėlimui su sūniumi, tai ar negalima, sūnui per sikėlimui vizai laika, ar kaip nekurių vadinama išduoti tėvams "referencija"; jei galimatai kuriuo keliu ir per kurias istaigas!

Pagalios paskutinis klausimas: ar negalėtu padėti musu atstovybe nusenusias Nepriklausomos Lietuvos veteranui, pasižymėjusiam kovose, net pa tekusiam prancūzų enciklopedijon /ž. 1931 m. Paryžiuje Libreria LAROUSSE Isteista ENCIKLOPEDIJA "LA ROUSSE DU XX SIECLE", 4-to tomo 484 pus. skyriuje Lituania./ pasilikusiam svetimojoje šaleleje, tarn svetimų, "mėtinio" ruzg ti, veikiau vėl susijungti su sūniumi ir jo šeima, kurių nuo 1949. XI. I. bu vome išlaikomi. Tikiuosi, jog musu brangios kankines tėvynės dydž, gerb. ATSTOVAS ir REPRESENTANTAS nepaliks manes be reikalingų informacijų, pamokymų ir globos.

V. Grigaliūnas, Slovackis

V. GRIGALIŪNAS - SLOVACKIS

Nepriklausomos Lietuvos ats. pėst. generolas ir advokatas.

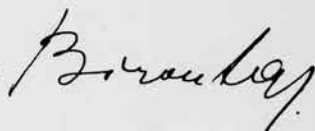
1961. IV. 28. TUNJA. BOYACA. COLOMBIA. 3/A

N U T A R I M A S.

Karių savanorių komisija savo posėdyje 1928 metų balandžio mėn. 3 dieną pripažino generolą leitenantą Vincą Grigaliūną - Glovacį Lietuvos kariuomenės kūrėju-savanoriu, kaip įstojusį į kariuomenę 1918 metų lapkričio mėn. 23 dieną.

Pamatas. Taisyklių 5 §.

Pulkininkas leitenantas
Komisijos pirmininkas

Pulkininkas leitenantas

N a r i a i:

Pulkininkas leitenantas

Atsargos leitenantas

Lindymas.

Tuo tvirtinu, kad gen. leitenantų Vincas
 Prigalūnas - Glorackis kilęs iš Alytaus
 apskr. Jeznų miestelio, tikrai yra
 Lietuvos kariuomenės kūrėjas-savanoris, įstojęs į jos eiles
 1918 metų lapkričio mėnesio 23 dieną.

Pasiremdamas Ministerių Kabineto patvirtintomis
 Lietuvos kariuomenės kūrėjų-savanorių taisyklėmis (Vyriausy-
 bės Žinių 268 Nr.) apdovanoju generolų-leitenantų Vincą
 Prigalūną - Glorackį kūrėjų-savanorių medaliu.

Kaunas, 1928 m. balandžio mėn. 23 d.

10. №

Profesorius A. Baldomaras
 Kūsto Apsaugos Ministeris

Gen. S. Pulkiniukas, A. Plepaučius
 Vyriausiojo Stalo Vaisininkas

Dėl lenkų patiektos mums sąskaitos.

Maloniai duodam vietos šiam straipsniui, kurio autorius aktyvus kovų su lenkais dalyvis-važiavimai nurodo, ko verti iš tikrųjų lenkų ir skleidžiamieji prasimanymai apie „neitraliteto sulaužymą“ 1920 m. Lietuvos pusės ir ko verta jų patiektos mums nuostolių sąskaita.
REDAKCIJA.

Visi mes linkiai atsimenam Zeligovskio avanšūrą, nuo kurios pas mus dar ir šiandien širdys kraujuose plūsta. Daug mums žalos Zeligovskis padarė, daug mums turto išplėšė ir ne tik mums kaipo valstybei, bet ir daugybei kaipo atskiriems piliečiams. Paimkime nors ir mane. Staigaus atsitraukimo iš Vilniaus dėka teko man ten palikti visus savo baldus ir butą. Palikau. Tačiau lenkams Vilnių užėmus, ir sužinojus, kad tai yra Lietuvos kariuomenės pulkininko daiktai, juos konfiskavo ir išdalino savo karininkams. O ar tokiu, kaip aš, buvo vienas? Toli gražu — ne! Mat, visi buvome įsitikinę, kad Suvalkų derybose su „ponais broliais“, sudarytoji sutartis bus ne popiergalis, o šventas nelaužomas dokumentas, juo labiau sudarytas santarvės karo atstovų akivaizdoje... Bet lenkai čia mums tuoj parodė kaip sutartis gerbia. Atsiraudo „sukilėlis“ Zeligovskis. Pilsudskio pasiūstas ir sutarties jam kaip nebūta. Spianta buvo visiems į akis. Šiandien vargu, ar kas bedrįs sakyti, kad Zeligovskis su savo kariuomene „sukilo“, nes jau šis Zeligovskio žygis dokumentaliai yra išaiškintas. Savaimė aišku, kad dabar derybas atnaujinant Karaliaučiuje, mūsų vyriausybė patiekė lenkams, be abejojimo labai kuklią sąskaitėlę, sakau kuklią, nes bene galima įkainoti visus tuos materialinius nuostolius, kuriuos mums Zeligovskio žygis yra padaręs, nekaltant jau apie visus kitas to žygio nuostolius?

Lenkai jausdami tvirtą pagrindą toji mūsų sąskaitoj ir negalėdami kitaip jos teisingumo nugariauti, nesidrovėję iš savo pusės ir mums patiekti sąskaitą ir tai dar didesne, neva už tai, būsią mes „neitraliteta sulaužę“, tai yra leidom bolševikams atsidurti net apie Varšuvą! Kad lenkai moka bėgti nuo bolševiku, tai mes visi, kas buvom fronte prieš bolševikus ties Daugavpiliu puikiai atsimename ir savo akimis matėme bėgant tuos, kurie stengėsi anks-

čiau mūsų į Daugavpiliį pakliūti; jie tuomet taip bėgo, kad ne tik ginklus, bet kai kurie ir šliures pametė, 2 p. D. L. K. A. pulkas veik dvi dienas turėjo darbo bolševikus atmuše, rankioti lenkų pamestus daiktus nuo Kalkunų iki Gryvos. Tad visai mūsų nestebino lenkų „poniškas“ bėgimas ir nuo Vilniaus. Bolševikai tais laikais Lenkijon eidami, mūsų kariuomenės saugojamo ploto neužkludė; kuomet gi bolševikai grįžtant jiems iš Lenkijos, irgi pakliuvo į mūsų kariuomenės užimtąją zoną, tai ir jie irgi buvo nuginkluoti ir internuoti. Vienas pulkas buvo nuginkluotas ir internuotas ties Augustavu, kitas ties Gardinu. Atsimenu, koks buvo triukšmas ir kermošius Seinuose, kai buvo atvesti mūsų eskadronų lydimi bolševikai! Veik visi Seinai subėgo žūrėti, mat, dar seimiečiai nebuvo raudonarmiečių matę.

Tiesą pasakius ir reginys buvo nepaprastas: kareiviai nuskurde, daugiausiai basi, išblyškę, o raiteliai be baltų, kurių vietoje maišeliai su šiaudais virvėmis pririšti su improvizuotom virvų kilpomis; gražiausiai, žinoma, atrodė tai ant basų kojų pririšti pentinai. Gurguolėje buvo nemaža ir moterų, kurios aiškinosi esančios komisarų žmonos. Kartu su minėtais bolševikų pulkais buvo į Seinus atvaryta daugiau 50 pastotininkų iš Lomžos apylinkės, bolševikų užvartų. Tie žmogeliai mozūrai kaimiečiai daugiausia apsidžiaugė, patyrę, jog jiems su bolševikais nereikės toliau važiuoti, o labiausiai kai juos pavalgydino, davė dar pašarą ant kelio ir leido su savo ratais ir arkliais grįžti namo, davus dar ir apsaugą, kad jų kas nors kelyje vėl neužvartų. — Manau, kad šie faktai, kam, kam, o jau lenkams turi būti gerai žinomi, o jei nežinomi, tai visuomet gali būti patikrinti tiek Seinuose, tiek ir Lomžos apylinkės ūkininkų tarpe, jeigu jau nepatikėti dokumentais, nes šie faktai yra užfiksuoti 2-sios diviz. įsakymuose ir mano visoje eilėje raštiškų parėdymų, dėl sutvarkymo ginklų, turto, internuotų ir kita. — Manau, kad tie faktai buvo žinomi ir buvusiems tuomet Lietuvoje santarvės karo atstovams.

Tad jei lenkai ir gali mus kaltinti neitraliteto nelaikymu, tai tik tuo, kad

Europa nekantriai laukia Amerikos prezidento rinkimų. (Mūsų Paryžiaus korespondento).

Prancūzų spauda ypač yra susidomėjus Amerikos prezidento rinkimais. Nuo jų daug priklausys ir vadinamojo „dėl paskelbimo karo už įstatymų ribų“ pakto pasirašymas. Birželio mėnesį Amerikos dvi didelės partijos — demokratai ir respublikonai nustatys galutinai kandidatus į respublikos prezidentus. Demokratai grupuojasi aplink **Al. Smith**, respublikonai apie p. **Herbert Hoover**. P. **Hoover** yra plačiai Europoj žinomas iš karo laiku. Visai kas kita dėl p. **Al. Smith**, **New Jorko** gubernatoriaus kandidatūros.

Paryžiaus politikos mokslų mokyklos profesorius **Andrius Siegfried** veikale „Šių dienų Jungtinės Valstybės“ yra puikiai išanalizavęs Amerikos politines partijas. Jo nuomone, demokratų partija nesanti pilna žodžio prasme partija, o yra sudėta iš trijų partijų, viena kitai priešingu. Jokio nesą panašumo tarp airio kataliko iš **New Jorko** irgi demokrato ir pietų anglosakso, dažnai net priklausančio **Klux-Klano** organizacijai.

Smith turi savo rankoj galingą rinkimų organizaciją, ji palaiko **New Jor-**

ko **East Side**, vargingesniųjų gyventojų kvartalai, bet **Smith** esąs daugiau europietis, nei amerikietis.

Pasisekimas **Smithui** yra gerokai problematiškas. Reikia nepamiršti, kad **Smith** yra katalikas. Airių kataliku „puritalizmas“, kuris net Darviną teisme pasmerkė, iššaukė Amerikoj prieš katalikus eile slaptų organizacijų, kurios turi tikrų priešklerikalių frankmasonų draugijų pobūdį. Bet antra vertus, demokratai paskelbė plačią socialią programą, kuri gali patraukti mases. Respublikonai nepasireiškia dideliu veiklumu. Jie galutinai nėra nužiūrėję ir kandidato. Yra gandų, kad jie vėl versią **Coolidge** sutikti būti trečią kartą renkamu į respublikos prezidentus. Socialistų kandidatas irgi turi šokių tokių šansų. Reikia tikrai atsiminti, kad Amerika turėjo pastaruojų metu sumažinta 5,3% darbininkų skaičių ir 7,5% darbo mokesnį. Bene 2 milijonu yra bedarbių. Streikai neišvengiami. Demokratai reikalauja pfačios savišalpos pagalbos kasos, pramonės tribunolo ir kitų naujenybių.

Kur links darbininkų simpatijos, ten ir bus laimėjimas. **B. M.**

mes neapgynėme Seinų, Gardino ir Vilniaus ir neatsilaikėme lenkams pultant. Čia tai jau tikrai esame nusidėję, kad mes su keliais pulkais, išmėtytais dideliame plote neatsilaikėme šimteriopai didesnio prieš, „brolio“ vardu prisidengusio.

Vargu ar pasaulis yra matęs didesnį akiplėšišumą, negu tas, kurį lenkai mums rodo, nes negi gali doras politikas kalbėti apie neutraliteto laužymą, pats tą neutralitetą sulaužęs ir pats pamynęs po kojų tai, kas visų yra gerbiama? Tai gali padaryti tik lenkas... Bene gali doras politikas kalbėtis apie gerus kaimyniškus santykius, ruošdamas plečkaitiada savo ribose: ne jau jiems yra noro mus įtikinti, kad istorija kartojasi, ir būtent 1920 metai; kai jie tarėsi su mumis Suvalkuose ir tuo pat metu ruošė želigovskiadą. Taip jie 1928 m. gal tariasi Karaliaučiuje, ruošdami plečkaitiada. Maža to, dar drįsta kalbėti apie kažin kokią sąsąkaitą už

tai, kad jie bolševikams leido pasiekti net Varšuvos priemiesčius!

Kad galutinai galėtume nusikratyti nuo „broliškos“ lenkų meilės, turime niekuomet neužmiršti jų mums padarytų skriaudų; turime atsisakyti nuo visokių partijų, partijėlių, užmiršti viduje asmens sąsąkaitas ir susiglausti visiems aplink savo Tautos Vada ir Vyriausybę, stengiantis jai padėti visais būdais, reiškiant pilniausią pasitikėjimą ir pasitikėti jų budrumui, jog ne sugebės visus „brolių“ vylius ir pinklės išnarplioti, iškelti viešumon, nes tik darbu, vyriausybei pasitikėjimu, pašventinimu ir pasiryžimu gindami savo teises, mes galėsime išverti iki galo ir atgauti tai, kas mums nuo amžių ir iš teisybės priklauso. Partijos vos mūsų nesunaikino ir jei mes jų nemesim, tai gero nebus. Mes per maža tauta esame ir per daug dar kūrybinio darbo turime, kad galėtume leisti sau į partijas skaldytis ir partijų rietenomis žaisti.

Gen. leit. Grigaliūnas-Glovackis.

To Ekselencijai
Ponui Dekanui Universiteto Pedagogini

Pat. Gruzaliūnas - Gloracuro
Knezo, Gloracuro, gyt.
Kaune, Mokygy gpt 12x 4-6.

Kaune, 1922 m. rugpjūtio mėn. 4 d.
Taisy. fakulteto Dekanui
M. Būčiui 926-12-11

Fach. Taus...
Pis...
P...
P...
P...

Antakuriamas, Kar. P. V. Gruzaliūnas - Gloracuro
Knezo, Gloracuro, gyt.
Kaune, Mokygy gpt 12x 4-6.
1922 m. rugpjūtio mėn. 4 d.
Taisy. fakulteto Dekanui
M. Būčiui 926-12-11

Tungraut tu šius savo keraylos lapu
purašę, tris savo fotografijas ir valstykes
žiny. i. B. Nr. 13 497292x prašau T. B. prisiimti
manę i. vėseno Tausklos Universiteto Tei
siv fakulteto studentų skėcinę

Esu gimęs 1885 m. rugpjūtio mėn 4 d.
Terno miestely, Terno valsčiaus, Alytaus apskr.
varginiojo kaimo šeimoje. Pradžios mokyklą
ėjau Terno valsčiaus mokykloje kurio laipra
su paėmėjimui 1894 metais, vėliau Balstogės
Realmioje mokykloje, kurio mokyklą išėjau
1904 metais, Tero ptt metais šlojeu Vilniaus
Karo Mokykla, kurio kuris išėjau 1mo laip
tuo golumu 1907 metais, kurio poretas i
pospormėiko laipstni 1907m. rugpjūtio mėn 4 d.
Kerme keraylą ėjau Turkestane, išgrėdėu
Semerkandv vėliau džizako i. Sverdžiuje
mestuose tai džizovo karo prezėros. 1912m
keis laipra krotinms papoldonuosius
prie Semerkandv gimnazijos kerėms atėstė
sui gėnti ir kerėi i. Karo. Turzome aka
vėnyje šoti. 1914 metais koro mėn. laipra
krotinms prie Turkestano karo apygėr

dos Štalu keturi gauti. Nomenstruokę Petra
poln; Tursonę Karo Akademijs stojamus kroti-
nus laarydi, kuruos man sekungai islaraydi.
paryko, bet vel Karo prasiros kesse lajs poti
naudoti neteko. - Štais 1926 metais geseiro
men sekso laarydi. Protinus is dreluvius kal-
bos, dreluvius istorijos ir geografijos, kuruos
tarp pat islaraydi paryko. - Nuo šiu rugijsio
men to aplesdient keruomenis etles nuriu
liuvosa lauka potrethi sijiniui lajs moa
sto kuri turou seu usskreies jaunyleji
Prusei: Tarnylos lajo nuorasos, šis foto
geografis ir

Pol. Vincas Grogolius-Gloracius

Mūsų draugentas keop antei:

1. Štanyto lajo nuorasos.
2. Štred. M. jio paryniujus is 1928. VI 13d. 1119n
3. " " " " 1927. XII 10d. 17545n
4. " " " " 1929. X 31d. 2176n.

is d. vyf. dr. Unversiteto rastonis stonire
garau.

Kauno 1930n gylis min. S. d.
Gm. Pol. V. Grogolius-Gloracius

LIETUVOS RESPUBLIKA
 Š. M.
LIETUVOS UNIVERSITETAS
 TEISIŲ FAKULTETAS
 1930 — Vytauto Didžiojo — metai
 birželio mėn. 24 d.
 Nr. 3719
 KAUNAS

Liudijimas.

Grigaliūnas-Glovackis Vincas, gimęs
 1885 metais rugpjūčio mėn. 9 d. ferne, #
 A. g. t. a. u. s. apskrity,
 baigęs 1904 m. Baletstogis realinę mokyklą ir 1917 m.
 Vieniaus karo mokyklą,
 1906 metais stjo Lietuvos Universiteto Teisių Fakultetan, išėjo
 visus, Teisių Fakulteto nustatytus, Teisių skyriaus teisių ir eko-
 nomijos mokslus, dalyvavo seminaruose, išlaikė sekančių dalykų
 egzaminus:

1. Teisės enciklopedija	Labai gerai
2. Romėnų teisė (istorija ir dogma)	Labai gerai
3. Lietuvos teisės istorija	Labai gerai
4. Politinė ekonomija	gerai
5. Valstybinė teisė	Labai gerai
6. Civilinė teisė	Labai gerai
7. Statistika	Labai gerai
8. Finansų teisė	Labai gerai
9. Baudžiamoji teisė	Labai gerai
10. Administracinė teisė	Labai gerai
11. Prekybinė teisė (su vekseline)	Labai gerai
12. Teisės filosofijos istorija	Labai gerai
13. Teismo medicina	Labai gerai
14. Civilinis procesas	Labai gerai
15. Baudžiamasis procesas	Labai gerai
16. Tarpvalstybinė teisė	Labai gerai
17. inčiarų kalba	
18. Rusų kalba	Labai gerai
19. Francių kalba	patenkinamai (Sveikuo Nomen. Taryj)
20. L	
21. L	
22. L	

ir Labai gerai parašė diplominį raštą darbą tema
 „Rungos ir trenirimas“
 Teisių Fakulteto Taryba posėdyje 1930 — Vytauto Didžiojo — m.

Amelio mėn. 24 d. pripažino *Grigaliūnas - Gloracius*
Vincas baigusių Teisių skyrių ir suteikė jam diplomuoto teisi-
ninko teises.

*Pastaba: Fakulteto Tarybos nustatyti egzaminams pažymėjimai:
Labai gerai, Gerai ir Patenkinamai.*

Universiteto senato nutarimu šis liudijimas duodamas greta
diplomo.

Dekanas

Sekretorius

Antanaszgaras
1930.12.25
Gloracius

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS

TEISIŲ FAKULTETAS

1930 — Vytauto Didžiojo — metais

rugpjūčio mėn. 13 d.

Nr. 6872

KAUNAS

Liudijimas.

1885 metais rugpjūčio mėn. 9 d. *Grigaliūnas Gervacis Vincas*, gimęs *Lytau* apskrity,
baigęs 1904 m. Baltosios realinę mokyklą
ir 1907 m. Vienaus caro mokyklą,
1926 metais stjo Lietuvos Universiteto Teisių Fakultetan, išėjo
visus, Teisių Fakulteto nustatytus, Ekonomijos skyriaus teisių ir eko-
nomijos mokslus, dalyvavo seminaruose, išlaikė sekančių dalykų
egzaminus:

1. Teisės enciklopedija labai gerai,
2. Romėnų teisė labai gerai,
3. Lietuvos teisės istorija labai gerai,
4. Politinė ekonomija gerai,
5. Valstybinė teisė labai gerai,
6. Civilinė teisė labai gerai,
7. Statistika labai gerai,
8. Prekybinė teisė (su vekseline) labai gerai,
9. Finansų teisė labai gerai,
10. Administracinė teisė labai gerai,
11. Visuomenės ūkio istorija labai gerai,
12. Ekonominė politika labai gerai,
13. Ekonominių doktrinų istorija labai gerai,
14. Prekių mokslas labai gerai,
15. Privatinio ūkio mokslas gerai,
16. Komunalė politika labai gerai,
17. Socialė opsauga ir draudimas labai gerai,
18. Žemės ūkio ekonomija labai gerai,
19. Koperacija labai gerai,
20. Bankai, kreditas, pinigai labai gerai,
21. Ūkio geografija labai gerai,
22. Tarpvalstybinė teisė labai gerai,
23. Draudimas gerai,
24. Politinė aritmetika labai gerai,
25. Komercinė aritmetika labai gerai,

- 26. Knygvedyba labai gerai;
- 27. Rusų kalba labai gerai;
- 28. Prancūzų kalbų patikrinimas (t. l. švietimo m. g.)
- 29. _____
- 30. _____

ir labai gerai parašė diplominį darbą tema
 „B-i-u-d-ž-e-t-a/s“

Teisių Fakulteto Taryba posėdyje 1930 m. Vytauto, Didžiojo m.
 rugpjūčio mėn. 7 d. pripažino Trigalūnų - Glorackį
 Uinurį baigusiu Ekonomijos skyrių ir suteikė jam diplomuoto
 ekonomisto teises.

Universiteto Senato nutarimu šis liudijimas duodamas greta
 diplomo.

Dėkanas

Sekretorius

Rožmarijus
 Agnė

Trigalūnas
 Glorackis

V y r i a u s i a j a m Š t a b u i

I Š A K Y M A S

Nr. 1.

Kaunas, 1931 metų sausio mėn. 16 diena.

Rikiuotės sritis.

§ 4.

Pasiremiant Lietuvos valstybės ordenu, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų įstatymo 128 str. žemiau išvardinti vyriausiojo štabo karininkai, Vyties Kryžiaus ordeno kavalleriai, paskirti į Vyčio Kryžiaus ordeno tarybą, būtent:

Eilės Nr.	Laipsnis	Pavardė ir vardas	Eilės Nr.	Laipsnis	Pavardė ir vardas
<u>N a r i a i s</u>					
1	Gen.leit.	Grigaliūnas Gloverakis Vincas	4	Gen.št.plk.	Gerulaitis Zenonas
			5	Fulkininkas	Dundulis Povilas
2	Pulkininkas	Adamkavičius Edvardas	6	"	Uogintas Pranas
3	Gen.št.pulkin.	Jackus Jonas	7	"	Birontas Adolfas
<u>K a n d i d a t a i s</u>					
1	Gen.št.pulkin.	Pundzevičius Stasys	3	Pulkinin.	Vitkauskas Vincas
2	" " "	Lanskoronskis Juozas			

Pastaba: 1930 m. įsak. kariuom. 63 Nr. 2 §.

Įsak. Kar. 1927 m. III Nr. 1 §.

S l a p t a i

A T E S T A C I J A 1931... metų

Dalis reikalingų reikalų karininko prie Krašto Apsaugos Ministerio

Laipsnis, pavardė ir vardas	Gen.leit. GRIGALIUNAS-GLOVACKIS Vincas.
Kokią vietą užima ir nuo kurio laiko?	Įpatingų reikalų karininkas prie krašto apsaugos ministerio brigados vado teisėmis nuo 1926 m. gruodžio mėn. 24 d.
Kuomet pakeltas į pirmąjį karininko laipsnį?	Rusų kariuomenėje.
Kuomet pakeltas į turimą laipsnį ir kuriuo vyresniškumu?	1927 m. vyresniškumu nuo 1922 m. balandžio mėn. 6 d.
Kuomet ir kur gimęs?	1886 m. rugpjūčio mėn. 9 d. Alytaus apskr. Jezno m.
Sėdynos stovis /vedęs, nevedęs/. Ar užlaiko tėvus, gimines?	V e d ė s .
a/ bendras Mokslo cenzas b/ karinis	Balstogės realinę mokyklą, Lietuvos univers. teisių fakulteto teisių skyr. ekonom. mokslus ir ekon. skyr. teisių ir ekon. mokslus 1930 m. Vilniaus karo mokyklą.
Kokias svetimas kalbas moka?	Rusų, lenkų, gerai, vokiečių ir francuzų su žodyno pagelba.
Užsiėmimas ligi istosios į kariuomenę?	Nuo 1894 m. spalio iki 1897 m. geguž. Id. Jezno bei Birštono liaudies mok. pad. ir nuo 1897 m. geg. Id. iki 1900 geg. Id. Jezno valst. rašt. padėjėju.
Dalyvavimas Lietuvos kariuomenės kovos dalyse, sužeidimai, pasižymėjimai, dovanos.	Prieš Lietuvos priešus nuo 1919 m. geguž. iki 1920 m. rugsėjo mėn. Vyčio Kryžiaus ord. IV-ojo ir V laipsnių, D. L. K. Gedimino 2-jo laipsnio ord. Savanorių medalis, Jubilėjinis medalis ir Latvijos atvadavimo kovų 10 m. sukakt. paminėti medalis.
Kolandavimo ar tarnybos cenzas Lietuvos kariuomenėje.	Pulko vado teisėmis.....6 met.....7 mėn. Divizijos vado teisėmis.....1 mėn. Atsargoje.....3 mėn. 17 d. Brigados vado teisėmis nuo 1926 m. spalio mėn. 30 d. iki šiam laikui.
Teismo sprendimu ir drausmės būdu skirtos baudos, kuomet ir už ką?	N e b u v o .

Pastaba: Visos žinios šiame puslapyje surašomos dalies štabe iš asmens tarnybos lapo bei kitų jo dokumentų.

20as

2.

A T E S T A C I J A .

Paipnis, pavardė ir vardas

Intelektualė vertė	<i>aukšta</i>
Moralė	"	<i>vidutinė</i>
Fizinė vertė	"	<i>vidutinė</i>
Būdas	<i>nepastovus</i>
Elgesys	<i>vidutinė</i>
Gabumai	<i>geri</i>
Kero dalykų žinojimas	<i>geras dalykų žinojimas, tiksliai žino, kaip dirbti</i>
Kaip eina tarnybos pareigas	<i>gerai</i>
Įtaka į valdinius	
Neigiami palinkimai	<i>neigiami palinkimai</i>

Bendras apibūdinimas /čiu aiškiai išdėstomi tie bruožai, kurie nėra aukščiau paliesti/.

Neišreikšiu savo įspūdį, labai apsilieps.

Nuomonė viršininkų, einant atestacijų desnių 10 ir 12 p.p.

*Neįprastai daug korektyvų turi rašyti, bet pastebėjau
lėčiau apsilieps. Kadangi rašiau tai reikartais savo
elgėsiu žemiau rašyto raud.*

Pala

/parašas ir data/.

21

3.

Atestacijų tarnybos išvada.	Atestacija tvirtinančio viršininko išvada / ši skiltis užpildoma, einant atestacijų dėsnių 16 ir 20 p.p./.
	<p>Tinka užimamai vietai. 19. I. 1992 Pulk. Giedraitis</p>

/parašas ir data/

/parašas ir data/

Pomni Kauno miesto ir Apštarkos Vėsininkai.

Mt. Vincas Gruzaliūnas-Gloreckas
gyn. Kaune Mirkų g. 13 ir 4 e.

Pranešimas

Handwritten signature/initials

Turint galios pareikšti Jamstai kad aš
prašau leisti savarakiui rašyti: "Tautos valia"
mokslu ir literatūros sarakraščių.

Šios sarakraščių redaktoriumi-leideju busiu
aš. Redakcija ^{ir administracija} raskis mano bukle. Redak
cija ir administracija raskalais priesimo valentis
mano bus nuo 8 iki 10 val. Spausdinamas bus
"Reides" spauslyveje, Laisves aleja 25 ir telef 758 ir.

13. Spausdys, stalyne, leisti ir redaguoti komesti man elitiuis redak.

Mt. V. Gruzaliūnas-Gloreckas

1198m

Handwritten signature: Paįmiejis
1198m
11/11/26
Gruzaliūnas-Gloreckas

11 4/x 26.
Kaunas.

3

4 forma.

Įsak. Kar. 117 Nr. 1 § 33 p. 1927 m.

Ginklo rūšis bei tarnyba Generolų . Gimęs 1885 met. rugpjūčio mėn. 9 d.

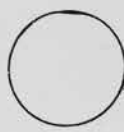
Laikinis atsargos karininko liudymas.

1. Pavardė, vardas, tėvo vardas ir laipsnis GRIGALIUNAS-GLOVACKIS Vincas, Stasio sūn., generolas.
2. Gimimo vieta: Alytaus apskr., Jėzno miest. valsč. (miestas)
--- kaimas.
3. Pirmą karininko laipsnį įgijo 19 -- met. Rusijos kariuomenėje mėn. -- d.
--- karo mokykloje (dalyje).
4. Paleistas į atsargą iš Vyriausiojo Štabo 19 34 met.
vasario mėn. 1 d. įsak. kar. Nr.10 § 1.
5. Tarnybos lapas pasiųstas Kauno apskrities komendantui.
6. Apsigyventi pasirinko Kauno miestą apskr. --- valsč. (miest.)
--- kaimą.
7. Pažymėjimai šaukiant per mobilizaciją: a) į kurią kariuomenės dalį ir kada atvyko

b) iš kurios kariuomenės dalies ir kada demobilizuotas

8. Priežastis, dėl kurios duotas laikinis liudymas

810 Nr.
1934 m. sausio mėn. ___ d.
Kaunas vieta:

Pulkininkas Mačiulis
Administracijos Vald. Viršininkas

Pulkininkas
Karo Apsaugos Ministerijos
Kanceliarijos Viršininkas

*Šio liudymo pri-
gimtas ir manau dar
nykas. Lapą gavau iš
gfm. Jurek. Jurek.*

Antspaudo ir davusių liudymą parašai.

4

Ypatingų reikalų karininko prie Krašto Apsaugos Ministerio

generolo ~~leitenento~~ GRIGALIUNO-GLOVACKIO Vinco

Tarnybos lapas

Surašytas 1934 m. Vasario mėn., 1^a d.

405

Tarnybos lapas

~~Generolo leitenante~~ GRIGALIUNO - GLOVACKIO Vinco

I. Tarnybos laipsnis, pavardė ir vardas.	Generolas leitenantas Grigaliūnas - Glovackis Vincas
II. Užimamoji tarnybos vieta.	Ypatingų reikalų karininkas prie Krašto Apsaugos Ministerio, brigados vado teisėmis.
III. Pasizymėjimo ženklai.	<p><i>Vyčio Kryžiaus 4-ojo laipsnio ordenas</i></p> <p>Vyčio Kryžiaus 4-ojo ir 5-ojo laipsnių ordenas.</p> <p>1919 m. m.</p> <p>D.L.K. Gedimino 2-jo laipsnio ordenas</p> <p>Lietuvos neprikl. 10 met. sukakt. jubilėjinis medalis</p> <p>Savanorio medalis.</p> <p>Latvijos atvadavimo kovų 10 m. sukakt. paminėti medalis.</p>
IV. Kada gimė.	1885 metais rugpjūčio mėnesio 9 diena
V. Gimimo vieta.	Jeznas, Alytaus apskr.
VI. Tauta ir tikyba.	Lietuvis. R. Katalikas.
VII. Kokius mokslus ėjo, kur ir kada.	<p><i>Prigijęs daktaras</i></p> <p>Bailegė universiteto teisių fakulteto teisių skyriaus ir ekonomijos skyriaus 1930 m. / Lietuvos univers. teisių fakult. liud. Nr. 3719 ir 6873.</p> <p><i>Bailegė</i></p> <p>Vilniaus Karo Mokyklą 1907 m. pirmos rušies gabumu.</p>
VIII. Šeimynos stovis; jei vedęs, — įvardyti šeimynos narius ir nurodyti jų amžių.	Vedęs. Žmona Vanda-Heliadora, gim. 1887 m. Sunus Adomas-Gediminas-Liudomiras, gim. 1916 m.
IX. Ar turi nejudinamą turimą (koki ir nuo ko paveldėtą).	<p><i>žemės</i></p> <p>Turi sklypą žemės 16,75 ha plote, gautose sklypų žemės Reformos įstatyme, kaip bežemis (iš Edvardavos dvaro <i>Kaišėdorių</i> valst. Trakų apskrit. 1920 m. balandžio mėn. 23 d.)</p>

TARNYBOS EIGA.

Kada įstojo tarnybon ir kada įgijo laipsnį; pakeltas laipsnį ir tarnyboj. Kilnojimai iš vienos tarnybos vietos kiton, paaiškinant priežastį: viršininko ar savo noru; kada atvyko į naują tarnybos vietą. Pasižymėjimo ženklai ir vyresnybės padėkos.

	Metai	Mėnesis	Diena
✓ Įstojo kariuomenės savanoriu.....	1918	lapkr.	10
Er.Ap.Min.įsak.30 Nr.7 § 1925 m.			
✓ Paskirtas į 2-ą pėstininkų pulką Ukio vedėju.....	"	gruodž.	7
Apsaugos Ministerijai įsak. 5 Nr.2 §			
✓ Paskirtas 2-o pėstininkų pulko vadu.....	"	"	24
Er.Ap.Min.įsak.7 Nr.4 §			
✓ Išvyko tarnybos vieton <i>Kauno</i>	"	"	21
Er.Ap.Min.įsak.9 Nr.4 §			
✓ Iš ušimamos vietos <i>atleistas</i>	1919	vasario	23
Er.Ap.Min.įsak. 42 Nr.3 §			
✓ Paskirtas 2-o pėstininkų pulko vadu.....	"	gegužės	4
Er.Ap.Min.įsak. 74 Nr.2 §			
Pakeltas į pulkininko laipsnį, su vyresniškumu nuo 1918 m. liepos mėnesio 6 d.....	"	spalių	18
Liet.Kar.įsak. 170 Nr.1 §			
Už narsumą apdovanotas kryžium I-o laipsnio "UŽ TEVYNĘ".....	"	"	5
Liet.Kar.įsak. 175 Nr.10 §			
✓ Patvirtintas 2-jo pėstininkų D.L.K. Algirdo pulko vado pareigose.	"	druodž.	22
Liet.Kar.įsak.213 Nr.2 §			
Kryžius, "UŽ TEVYNĘ" pavadintas VYTIUS KRYŽIUS".	1920	vasari	3
Liet.Kar.įs.234 Nr.1 § ir 298 Nr.12 §			
✓ Velstybes Prezidento įsakymu paskirtas 2-jo pėstininkų D. L.E. Algirdo pulko vado pareigų vir paskirtas I-os rusies ypatingų reikalų karininku prie Kariuomenės Vado.....	1920	kovo	17
Liet.Kar.įsak.275 Nr.2 §			
✓ Atvyko į tarnybos vieton <i>užėmė šį generalio Stabdo karinį sąrašį</i>	"	"	17
Gen.Stab.įsak.22 Nr.4 §			
Leista vadintis vietoje, „Glovačkis“ - „Grigaliūnas-Glovačkis“..	"	liepos	3
Liet.Kar.įsak.373 Nr.1 §			
Paskirtas komisijos pirmininku perduoti-priimti Tiekimą Viršininko Valdyba.....	"	"	19
Liet.Kar.įsak. 383 Nr.6 §			
✓ Vado pareigų atleistas ir paskirtas eiti II-os Divizijos vado pareigų.....	"	rugpjūš.	23
Liet.Kar.įsak.414 Nr.6 §			
✓ Vado pareigų atleistas ir paskirtas I-os rusies ypatingų reikalų karininku prie Er.Ap.Ministerio.....	"	rugsėjo	23
Liet.Kar.įsak.444 Nr.1 § ir 454 Nr.2 §			
✓ Ejo Kauno įgulų Viršininko pareigas.....	"	spalių	14
iki.....	"	"	21
Er.Ap.Min.įsak.72 Nr.4 §			
✓ Paskirtas komisijos pirmininku, 4-to pėstininkų L.E. Mindaugo pulko ukio tiesi padėčiai išaiškinti.....	1921	kovari	19
Isak.Kar.48 Nr.7 § ir 157 §			
Komandiruotas į Telšių, Biržų, Rokiškio apskritis, šančias ten karuistais inspektuoti ir revizuoti nuo.....	"	liepos	1
iki.....	"	gruodž.	25
Kr.Ap.Min.įs.10 Nr.6 § ir 16 Nr.8 §			
Komandiruotas į Mažeikių apskrit., šančias karo istaigas revizuoti iki.....	1922	sausio	7
Kr.Ap.Min.įs.1 Nr.9 § ir 7 Nr.4 §			
✓ Paskirtas komisijos pirmininku išaiškinti kvotos kelių netinkamą odų išdirbimą.....	"	spalių	31
Kr.Ap.Min.įs.17 Nr.3 §			
✓ Pildamas savo tiesioginės pareigas paskirtas ir pradėjo eiti Generalio Stabdo mobilizacijos Skyriaus Viršininko pareigas.....	"	gruodž.	1
Kr.Ap.Min.įsak.19 Nr.7 §			
Nustatytas pulkininko laipsnyje vyresniškumas nuo 1917 m. gruodžio mėn. 13 d.....	1923	balandž.	12
Isak.Kr.66 Nr.1 (išduotas odų išdirbimui)			

✓) Jam pavarėto patos vaktalar (kurvo išvykėp uskraučion armijon nuo uphinspabis 24 the " lapkr. 25

R.Š.Š. 8. 1931 ir 1936

V. Sp. 4578.

TARNYBOS EIGA.

Kada įstojo tarnybon ir kada gavo karininko vardą; pakeltas laipsnį ir tarnyboj. Kilnojimai iš vienos tarnybos vietos kiton, paaiškinant priežastį: viršininko ar savo noru; kada atvyko į naują tarnybos vietą. Pasizymėjimo ženklai ir vyresnybės padėkos.

	Metai	Mėnesiai	Diena
✓ Užimamas vietos atleistas ir paskirtas laikinai eiti Generolo Štabo Mobilizacijos Skyriaus viršininko pareigas.....	1924	sausio	23
Kr. Ap. Min. įsak. 12 Nr. 4 §			
✓ Mobilizacijos Skyriaus viršininko pareigų atleistas ir paskirtas laikinai eiti ypatingų reikalų karininko pareigas, brigados vado teisėmis, prie Krašto Apsaugos Ministerio.....	1925	spalio	30
Kr. Ap. Min. įsak. 84 Nr. 10 §			
✓ Mobilizacijos Skyrių perdavė.....	"	"	31
Vyr. Štabui įsak. 206 Nr. 10 §			
✓ Atvyko Krašto Apsaugos Ministerio žinion ir pradėjo eiti jam paskirtas pareigas.....	"	"	31
Vyr. Štabui įsak. 206 Nr. 11 §			
✓ Jam pašiam prašant paleistas iš kariuomenės į atsargą ir išbrauktas iš Krašto Apsaugos Ministerijos tarnautojų sąrašų.....	1926	rugsėjo	1
Kr. Ap. Min. įsak. 75 Nr. 2 § ir Vyr. Št. įs. 114 Nr. 7 §			
✓ Respublikos Prezidento aktu, Nr. 526, jam pašiam prašant, priimtas iš atsargos į kariuomenę.....	"	gruodž.	17
Kr. Ap. Min. įsak. 109 Nr. 5 § ir Vyr. Št. įs. 170 Nr. 26-27 m.			
✓ Paskirtas ypatingų reikalų karininku prie Krašto Apsaugos Ministerio brigados vado teisėmis ir ištrauktas į Vyriausiojo Štabo karininkų sąrašus.....	"	"	24
Kr. Ap. Min. įs. 100 Nr. 5 §, Įsak. Kar. 14 Nr. 2 §, Vyr. Št. įs. 14 Nr. 2 § ir 20 Nr. 3 § 1927 m.			
Pakeltas į generolo leitenanto laipsnį, su vyresniškumu nuo 1922 m. balandžio mėn. 6 d.....	1927	vasario	28
Įsak. Kar. 26 Nr. 1 § ir Vyr. Štab. įs. 28 Nr. 5 §			
Pinant 1925 m. Kr. Ap. Min. įsak. Nr. 57 § 2 ir 97 Nr. 2 § laikė egzaminus iš Lietuvos kalbos, Lietuvos istorijos ir geografijos.....	"		
Vyr. Štab. įsak. 73 Nr. 7 §			
Brigados vado teisėmis iki 1927 m. sausio mėn. 1 d. išstarnavo I-ns trimešių priedą.....	"	liepos	18
Vyr. Štab. įsak. 106 Nr. 2 §			
Skaityti grįšusiu iš atsargos tikrojo karo tarnybon 1926 m. gruodžio mėn. 17 d.....	"	lapkričio	10
Vyr. Štab. įsak. 170 Nr. 2 §			
1928 m. Respublikos Prezidento aktu Nr. 120 apdovanotas D. L. K. Gedimino 2-jo laipsnio ordenu.....	1928	kovo	7
Įsak. Kar. 17 Nr. 1 § ir Vyr. Štab. 7 Nr. 4 §			
Apdovanotas Lietuvos nepriklausomybės 10 m. sukaktuvių jubilėjiniais medaliais.....	"	gegužės	15
Vyr. Štab. įsak. 37 Nr. 2 §			
1928 m. Respublikos Prezidento aktu Nr. 712 už didelius kovose nuopelnus, padarytus atvaduojant Šiurės žemaitiją iš Bermonto okupacijos, o taip pat už pasižymėjimus kovose su bolševikais bei lenkais apdovanotas Vyties Kryžiaus I-os rūšies 2-jo laipsnio ordenu.....	"	lapkričio	23
Įsak. Kar. 91 Nr. 1 § ir Vyr. Štab. 44 Nr. 1 §			
Karių Savanorių Komisijos pripažintas Lietuvos kariuomenės kurėju savanorių, gavo savanorio medalį ir liudijimą Nr. 10.....	1929	sausio	28
Vyr. Štab. įsak. 3 Nr. 3 §			
Krašto Apsaugos Ministerio parėdymu buvo paskirtas ypatingosios tardymo komisijos nariu.....	"	sausio	30
iki.....	"	lapkriš.	30
Vyr. Štab. įsak. 48 Nr. 2 §			

Mačiūnas

1928 m. 30 d.

Gen. leit. Zverevy Jovaišis

VYRIAUSIAM ŠTABIUI

IŠSAKYMAS

Nr.3.

Kaunas, 1934 m. vasario mėn.1 d.

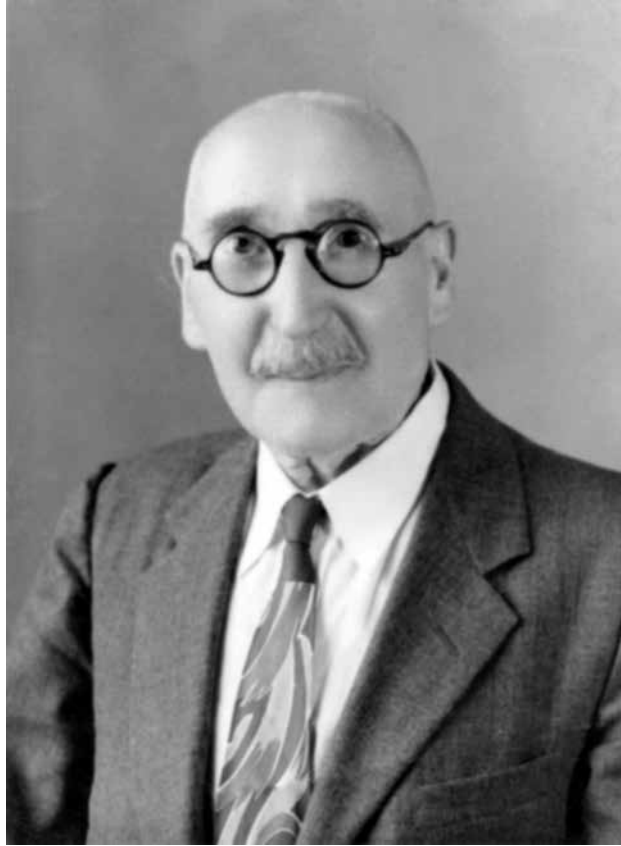
Rikiuotės sritis.

§ 2.

Respublikos Prezidento š.m.aktu Nr.20 ypatingų reikalų karininkas prie Krašto Apsaugos Ministerio generolas leit. Grigaliūnas - Glovackis Vincas pakeltas į generolo laipsnį ir, jam prašant, nuo š.m.vasario mėn.1 dienos paleistas iš karo tarnybos į generolų korpuso atsargą.

Generolą Grigaliūną-Glovackį nuo š.m.vasario mėn. 1 dienos išbraukti iš Vyriausiojo Štabo karininkų sąrašų.

Pastaba: š.m.įsak.kariuom.Nr.9 § 1 ir gen.Grigaliūno-Glovackio raportas Nr.34.

Vanda ir Vincas Grigaliūnai. Vedybų 50 metų sukaktis. Kolumbija

1949 m. Vasario 16-osios minėjime Belgijoje.

Lietuvių bendruomenė Vokietijoje. Centre – Vincas Grigaliūnas-Glovackis. Apie 1945 metus.

Iš kairės: Antanas Grigaliūnas (Sofijos Grigaliūnienės brolis), Nemira Grigaliūnaitė, Yolanda Grigaliūnaitė, Vincas Grigaliūnas-Glovackis, Sofija Grigaliūnienė, Adomas Grigaliūnas, neatpažintas. Kolumbija.

SERIJOS „LIETUVOS KARIUOMENĖS ISTORIJA“ IŠLEISTA:

1. Aničas Jonas. Generolas Silvestras Žukauskas. 1861–1937, V., 2006, 294 p.
2. Aničas Jonas. Karininkas Antanas Juozapavičius. 1894 02 13 – 1919 02 13, V., 2004, 124 p.
3. Gečas Steponas. Steponas Darius Lietuvos kariuomenėje ir sporte, V., 2005, 232 p.
4. Generolas Jonas Galvydis-Bykauskas, V., 2014, 260 p.
5. Juodagalvis Jonas. Švenčionių krašto savanoriai. 1918–1920 m., V., 2005, 236 p.
6. Katilius Artūras. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos departamento Mokomasis junginys 1990–1991 m. Istorinė apybraiža, atsiminimai, dokumentai. V., 2011, 226 p.
7. Katilius Artūras, Tininis Vytautas. Lietuvos kariuomenės karių uniformos, ženklai ir vėliavos 1990–2010, V., 2014, 390 p.
8. Kazakevičius Vytautas. Geležies amžiaus strėlės Lietuvoje (II–XII–XIII amžius), V., 2004, 136 p.
9. Krašto apsaugos departamento generalinio direktoriaus įsakymai 1990–1991. Sudarytojas Gintautas Surgailis, V., 2003, 222 p.
10. Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 1. 1991 Nr. 222–355. 1992 Nr. 01 479. Sudarytojas Gintautas Surgailis, V., 2004, 512 p.
11. Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 2. 1992 Nr. 480–749. Sudarytojas Gintautas Surgailis, V., 2006, 374 p.
12. Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 3. 1992 Nr. 750–975. Sudarytojas Gintautas Surgailis, V., 2006, 286 p.
13. Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose. 1918–1920, V., 2004, 498 p.
14. Rakutis Valdas, Vaičenonis Jonas. Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Algirdo mechanizuotojo pėstininkų bataliono istorija, V., 2012, 196 p.
15. Raubickas Eugenijus. Ženklas ant munduro, V., 2005, 294 p.
16. Rusijos kariuomenės išvedimas dokumentuose. Sudarytojai Algis Balaišis ir Gintautas Surgailis, V., 2005, 472 p.
17. Stolarovas Andriejus. Lietuvos Respublikos karinė justicija 1919–1940 m., V., 2015, 337 p.
18. Surgailis Gintautas. Antrasis Lietuvos Didžiojo kunigaikščio pėstininkų Algirdo pulkas. Vilnius, 2014, 292 p.
19. Surgailis Gintautas. Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas. Vilnius, 2016, 276 p.
20. Surgailis Gintautas. Lietuvos karinis laivynas. 1935–1940, V., 2003, 208 p.

21. Surgailis Gintautas. Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas. Vilnius, 2017. 254 p.
22. Surgailis Gintautas. Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas, V., 2011, 300 p.
23. Surgailis Gintautas. Rusijos kariuomenės išvedimas. 1990–1993, V., 2005, 345 p.
24. Surgailis Gintautas. Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas, V., 2013, 188 p.
25. Surgailis Gintautas. Valstybės sienos apsauga 1990–1994 metais, V., 2008, 247 p.
26. Tamošiūnienė Milena. Tarp politinio įrankio ir aukos: karo belaisviai Lietuvos Respublikos politikoje 1919–1920 m., V., 2014, 166 p.

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

VINCAS GRIGALIŪNAS-GLOVACKIS

GENEROLO ATSIMINIMAI

II dalis. Lietuvoje

III dalis. Demokratijos sūkuriuose

Atsakingasis redaktorius dr. Gintautas Surgailis (II, III dalys)

Kalbos redaktorė Jolanta Budreikienė

Maketavo Jolanta Girnytė

2017-12-05. Tiražas 300 egz. Užsakymas GL-603.

Išleido Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija,
Šilo g. 5A, LT-10322 Vilnius

Spausdino Lietuvos kariuomenės Karo kartografijos centras,
Muitinės g. 4, Domeikava, LT-54359 Kauno r.

ISBN 978-609-8074-69-7

Liudymas.

Siuo tvirtinu, kad gen. leitenantas Vincas Prigaliūnas - Glorackis kilęs iš Alytaus apskr. Jėzno miestelio, tikrai yra Lietuvos kariuomenės kūrėjas-savanoris, įstojęs į jos eiles 1918 metų lapkričio mėnesio 23 dieną.

Pasiremdamas Ministerių Kabineto patvirtintomis Lietuvos kariuomenės kūrėjų-savanorių taisyklėmis (Vyriausybės Tvirtinimas 268 N) apdovanoju gen. leitenantą Vincą Prigaliūną - Glorackį kūrėjų-savanorių medaliu.

Kaunas, 1928 m. balandžio mėn. 23 d.

10 №

Profesorius J. Voldemaras
Krašto Apsaugos Ministeris

Gen. St. Jukštinaitis / P. P. P. P.
Vyriausiojo Štabo Viršininkas